

C/ La durada i el capital

L'ampli mostrari que significa el llibre Mestre de la Seu serveix per a estudiar la durada i el volum de capital prestat a censal. En el marge esquerre de cada anotació de censal s'indicava la data de lluçió o el nou destí dels diners lluïts. Aquesta data acompanyada de la data de creació del censal gairebé sempre explicitada permetia calcular la durada d'alguns censals. Sorgeixen però dos problemes, en primer lloc, que alguns des de la data de creació a la data de lluçió havia passat per diverses mans i, en segon lloc, que en despreciar els no lluïts podia distorsionar l'anàlisi de la durada perquè els lluïts podrien representar una excepció d'una situació de llarga durada generalitzada. Vàrem optar per dues sortides :

a) Considerar que la data de lluçió ve definida no sols quan el censalista recobra els diners sinó l'any que s'encarrega a un altre individu el mateix censal.

b) Elaborar un quadre en el que consideréssim quan havien durat els censals no lluïts si l'any 1876 ho haguessin estat, així ens fem una idea del mínim que havien durat.

El quadre 5.36 recull la durada dels censals que foren realment lluïts durant el període 1713-1876. El 59,3% dels censals creats foren lluïts, d'aquests el 46,8% havia durat menys de 50 anys, el 33,9% entre 50 i 100 anys, el 12,8% de 101 a 150 anys, el 5,3% de 150 a 200 i el 1,3% més de 200 anys. El 80,7% del total havien estat lluïts abans dels 100 anys de durada. Si interrelacionem les dades amb el capital lluït, els de menys de 50 anys suposaven el 64,4% del capital (el 46,8% dels censals) mentre que en els grups posteriors aquesta relació s'invertia. És a dir que duraven més anys els censals més petits mentre que els censals de molt capital eren lluïts abans. Aquesta relació s'observa també en la columna de la mitjana de capital per censal que és més alta quan menys durada tenen els censals.

El quadre 5.37 recull la durada dels censals corrents el 1876, és a dir que no havien estat lluïts. Per poder determinar els anys que feia que havien estat creats hem considerat aquell any com a possible data de lluçió. Per tant, és la durada mínima ja que foren lluïts posteriorment a aquell any.

QUADRE 5.36

Durada dels censals a la Seu de Manresa 1713-1876, lluïts durant el període.

DURADA ANYS	CENSALS LLUÏTS	%	CAPITAL LLUÏT (ll.)	%	MITJANA	
0 a 10	123	7,4	76428,8	15,3	621,4	
11 a 20	165	9,9	80871,4	16,2	490,1	
21 a 30	136	8,2	51040,8	10,2	375,3	
31 a 40	186	11,2	61237,7	12,3	329,2	
41 a 50	168	10,1	52311,1	10,5	311,4	
TOTAL	778	46,8	321889,8	64,4		
51 a 60	129	7,8	41336,3	8,3	320,4	
61 a 70	130	7,8	35909,5	7,2	276,2	
71 a 80	119	7,2	30684,8	6,2	257,9	
81 a 90	97	5,8	16588,8	3,3	171,-	
91 a 100	89	5,4	15459,8	3,1	173,7	
TOTAL	564	33,9	139979,3	28,-		
101 a 125	127	7,6	19609,3	3,9	154,4	
126 a 150	86	5,2	9088,1	1,8	105,7	
TOTAL	213	12,8	28697,4	5,7		
151 a 175	61	3,7	4474,2	0,9	73,3	
176 a 200	27	1,6	2566,2	0,5	95,-	
TOTAL	88	5,3	7040,4	1,4		
+ de 200	21	21	1954,6	1954,6	0,3	93,1
TOTAL GENERAL	1664	59,3 (1)	499561,5	499561,5	300,2	
Desconeixem data creació	172		14040,9			
Desconeixem data lluçió	32		12313,9			
Rbasecs	94		19024,5			

(1) % Sobre total de censals creats.

QUADRE 5.37

Censals de la Seu de Manresa corrents el 1876. Durada considerant que fossin lluïts el 1876.

DURADA ANYS	CENSALS PER LLUIR	%	CAPITAL CORRENT (ll.)	%	MITJANA	
0 a 10	1	0,1	900,-	0,32	900,-	
11 a 20	3	0,3	980,-	0,3	326,7	
21 a 30	25	2,7	15228,4	4,8	609,1	
31 a 40	20	2,2	3741,9	1,2	187,1	
41 a 50	46	5,-	15822,1	5,-	344,-	
TOTAL	95	10,2	36672,4	11,5		
51 a 60	36	3,9	22854,6	7,2	634,9	
61 a 70	76	8,2	32351,4	10,2	425,7	
71 a 80	63	6,8	57940,1	18,2	919,7	
81 a 90	54	5,8	38670,7	12,1	716,1	
91 a 100	48	5,2	21674,3	6,8	451,5	
TOTAL	277	29,9	173491,1	54,5		
101 a 125	133	14,3	46371,7	14,6	348,7	
126 a 150	111	12,-	28440,1	8,9	256,2	
TOTAL	244	26,3	74811,8	23,5		
151 a 175	122	13,2	13975,9	4,4	114,6	
176 a 200	80	8,6	10214,-	3,2	127,7	
TOTAL	202	21,8	24189,9	7,6		
+ 200	55	55	5509,-	5509,-	1,7	100,2
Per lluir, però desconeixem data	55	55	3704,6	3704,6	1,2	67,4
TOTAL GENERAL	928	928	318378,9	318378,9	100	343,1

El resultat que obtenim és força diferent a l'anterior quadre. Dels 2804 censals creats, eren corrents el 1876, 928, el 33,1 %. Tenien menys de 50 anys el 1876, el 10,2 %, de 50 a 100, el 29,9 %, de 101 a 150, el 26,3 %, de 151 a 200 el 21,8 % i més de 200, el 5,9 %. La situació és en part contradictòria. Cal tenir present, i explicar sobretot la baixa de 0 a 50 anys; ens estem referint en realitat als censals creats a partir de 1826 i que el 1876 tindrien cinquanta anys, període que com constatarem després patia ja una crisi notable de creació de censals i de substitució per altres mecanismes de crèdit. Sorpren la quantitat de censals que resten des de començaments del segle XVIII i que duraven més de cent cinquanta anys. Es podria atribuir a una falla de la font que no anotés la data de lluitació però el seu caràcter de Llibre Mestre sobre el que estava basat la situació dels censals, veiem difícil que es pogués produir. Així doncs, els dos quadres es complementarien. El primer indicaria que era freqüent la lluitació o el traspass a un altre individu per part del censatari entre els 50 i els 100 anys, el segon indicaria una base àmplia de censals no lluits encara el 1876 i que superarien amplament aquest sostre dels 100 anys. D'una manera o d'una altra, el retorn del capital es produïa després d'un llarg període d'haver-se creat. En realitat era implícit a la seva definició: el censal no perseguia el retorn del capital sinó la percepció continuada d'una renda. Potser per això, els censals lluits eren reinvertits de nou o s'acceptava que els mateixos censataris es passessin d'uns a altres el censal. La Seu intentava actuar quan es deixava de pagar les pensions, és a dir, quan l'objectiu fonamental no s'acomplia. Tot i així, el propi llibre especifica 94 censals rònecs que significaven un capital de 19024 ll. L'acció judicial i l'adquisició de terres per deutes de censals fou també una pràctica habitual com veurem.

Després de l'anàlisi de la durada el Llibre Mestre de la Seu permet també analitzar els censals segons el capital. S'anotava a cadascun la pensió i no sempre el capital. A partir de la pensió i del canvi d'interès del 5 al 3 % el 1750 hem calculat el capital que s'havia prestat en casa cas. En el quadre 5.38 els censals s'han classificat segons el capital.

Els censals de 51 a 100 ll. són els més nombrosos, representen el 32 % del total, a continuació segueixen els de 26 a 50 ll. que signifiquen el 14,2 %. El 53,3 % són censals que estan per dessota de les 100 ll. i per damunt de les 1000 ll. localitzem el 5,6 % dels censals. Òbviament el capital total que cada grup ocupa és inversament proporcional, és a dir, que

QUADRE 5.38

Censals segons el capital de creació a la Seu de Manresa 1713-1876.

GRUPS	CENSALS	%	CAPITAL	%
0 a 25 ll.	255	9,1	4111,4	0,5
26 a 50 ll.	397	14,2	15879,2	1,9
51 a 100 ll.	896	32,-	80387,9	9,4
101 a 150 ll.	236	8,4	31524,2	3,7
151 a 200 ll.	273	9,7	52219,6	6,1
201 a 300 ll.	202	7,2	54539,9	6,4
301 a 500 ll.	210	7,5	89606,9	10,5
501 a 1000 ll.	180	6,4	129989,8	15,2
1001 a 2000 ll.	95	3,4	145998,5	17,1
2001 a 4000 ll.	39	1,4	120561,8	14,1
més de 4001 ll.	21	0,8	131097,1	15,3
	2804		855916,3	

la major part del capital està acumulat entre els censals de més capital (el 5,6 % que estan per sobre de les 1000 ll. acumulen el 46,5 % del capital total prestat). Per matisar aquestes observacions en el quadre 5.39 es recull per professions els censals de 26 a 100 ll. i els de més de 1000 ll. Hem escollit dos grups extrems per ressaltar el contrast que resulta sorprenent: en el grup de 26 a 100 ll. els pagesos, artesans tèxtils i la resta volten el 50 % del seu grup, mentre que comerciants, petita noblesa i institucions volten el 25 %. En el grup de més de 1000 ll. els termes s'inverteixen, pagesos i artesans volten el 5 %, la noblesa el 31,8 % i els comerciants l'11,3 %.

QUADRE 5.39

Censals per professions segons el capital de creació a la Seu de Manresa, 1713-1876.

PROFESSIÓ	GRUP DE 26 a 100 ll.				GRUP DE + DE 1000 ll.				TOTAL					
	CENS.	(1)	(2)	CAPITAL (3) (4)	CENS.	(1)	(2)	CAPITAL (3) (4)	CENS.	CAPITAL				
PAGÈS	484	37,4	50,3	37063,9	38,5	14,7	44	28,4	4,6	109571,-	27,6	43,4	963	252784,3
PAGÈS DE MAS	37	2,9	52,1	2858,5	3,-	5,7	11	7,1	15,5	39444,-	9,9	78,9	71	49990,3
TÈXTEL	161	12,5	41,5	11616,5	12,1	11,7	17	11,-	4,4	26549,3	6,7	26,8	388	99177,4
ARTESANS	354	27,4	57,-	26549,-	27,6	27,2	8	5,2	1,3	16566,-	4,2	17,-	621	97464,1
COMERCIANTS	61	4,7	25,6	4793,9	5,-	4,1	27	17,4	11,3	61357,8	15,4	52,6	238	116606,5
NOBLESA	7	0,5	10,6	446,-	0,5	0,6	21	13,6	31,8	55504,-	14,-	77,8	66	71348,6
ECLESIASTICS	43	3,3	36,1	2846,-	3,-	9,2	4	2,6	3,4	12527,8	3,2	40,4	119	31007,3
INSTITUCIONS	11	0,9	25,-	812,-	0,8	3,7	2	1,3	4,6	5000,-	1,3	22,9	44	21794,8
REIAL PATRIMONI	--	--	--	--	--	--	5	3,2	55,6	33480,7	8,4	94,5	9	35431,6
DESCONEGUDA	135	10,4	47,4	9281,3	9,6	11,6	16	10,3	5,6	37656,8	9,5	46,9	285	80311,4
TOTAL	1293			96267,1	11,2		155			397657,4	46,5		2804	855916,3

- (1) % sobre el total de censals del grup
(2) % sobre el total de censals de la professió.
(3) % sobre el total de capital del grup
(4) % sobre el total de capital de la professió.

A nivell de capital total els resultats són idèntics. En el grup de 26 a 100 ll., pels pagesos suposa el 14,7 % del grup, l'11,7 % dels artesans tèxtils i el 27,2 % de la resta d'artesans. Pels comerciants el 4,1 %, per

la noblesa el 0,6 % i per les institucions el 3,7 %. En el grup oposat de més de 1000 ll. mentre pels pagesos significa el 43,4 % i pels artesans el 26,8 % i el 17 %. Pels comerciants s'elevava al 52,6 % i la noblesa el 77,8 %.

Aquestes dades permeten extreure una clara conclusió: pels pagesos -si exceptuem els masos- i l'artesanat reben en préstec censals de poc capital (no superior a 100 ll.), mentre que comerciants, petita noblesa i institucions solen endeutar-se per quantitats més elevades, superiors a les 1000 ll.

Tot i la importància social dels petits préstecs que són clarament majoritaris, no podem oblidar des del punt de vista de la renda estreta la importància dels préstecs més elevats. Els de més de 1000 ll. proporcionaven el 46,5 % de la renda de censals i representaven en canvi el 5,5 % dels censals.

El quadre 5.40 recull els censals creats per la Seu de Manresa de més de 3000 ll. Són en total 48 gairebé tot a mans de petita noblesa, burgesia urbana, pagesos de mas, algun eclesiàstic i alguna institució. Algun veler que apareix -Francesc Coma i Soler- malgrat considerar-lo entre artesans tèxtils, formava part de la burgesia urbana. Malgrat que a nivell de capital esdevinguin importants, numèricament eren poc significatius.

Si retornem als 45 censals creats l'any 1770 i comptem com es distribuïa el capital el resultat és el següent:

-de 0 a 100 ll.	23
-de 101 a 200 ll.	12
-de 201 a 400 ll.	9
- més de 400 ll.	1

De nou el predomini del petit préstec (el 51,1 %, són menys de 100 ll. i si incorporem els de 100 a 200 s'arriba al 77,8 %.)

Aquesta mateixa sensació hom la té en estudiar el capital dels censals de la Causa Pia Vila del Soler. Dels 31 censals creats el més elevat era de 60 ll. (241). D'altres 29 censals creats per mantenir el Benefici de la casa de pagès Vila del Soler a la localitat d'Artés, el més alt és de 251 ll. i de la resta, 20 estan per dessota de les 100 ll. (242).

Encara que la Seu pogués prestar diners a la petita noblesa o comerciants es podia entendre per la importància econòmica de la institució; però els préstecs de petites quantitats són els majoritaris i es dirigien a pagesos i artesanat urbà per satisfer la demanda estructural. Per això en d'altres

QUADRE 5.40

Censals creats per la Seu de Manresa de més de 3000 ll., 1713-1876.

CENSATARI	ANY CREACIÓ	ANY EL·LÍCIO	CAPITAL	OBSERVACIONS
Salvador Abadal, pagès St. Joan d'Avinyó	1739	1774	6200 ll.	
Felip M. Aguilar Ubach i Balasch	1762	1767	3465 ll. 3s. 6d.	
Josep Altimiras, pagès St. Joan d'Olló	--	1769	3000 ll.	
D ^a Maria d'Amigant i de Farners	1741	--	5000 ll.	Per pagar dot a la seva germana
Dn. Josep d'Amigant i Leonardo	1770	--	6000 ll.	Per dot a la seva germana
Magí Balaguer, traginer	1815	1829	3000 ll.	Per quitar VCG d'un camp de regadiu
Agnès i Maria Batlles	1834	1839	3380 ll. 8s.	
D ^a Raimunda i Dn. Josep de Bordons i de Mata de Solsona	1767	1802	8925 ll.	Per quitar censal
Joan Cardona pagès de St. Antoni (Cervera)	1818	--	3780 ll.	
Joan Cirera, hereu del Mas Cirera de Borradà	1744	1801	9000 ll.	
Dn. Manuel de Siacar i Fiviller	1772	1793	5500 ll.	Dret per redimir castell
D ^a Gertrudis Rocabrune				
Francesc Coma i Soler, veler	1803	1876	3000 ll.	
Il. Sr. D. Joan de Cruïlles Sitjà i de Sarciera	1756	1795	4000 ll.	Part del dot a la seva filla
Bernat Servitja/Carles Vorés, botiguers	1754	1755	3333 ll. 6s. 8d.	
Carles Vorés, negociant/ Josep Grau/ Ignasi Bovets, veler				
Sebastià Dardet	1839	1875	3380 ll. 8s.	
Francesc Dols/Dr. Josep Balaguer/ Francesc Mateu/Josep Vilaplana/Valentí Jover d'Agramunt	1709	1759	3000 ll.	
Josep i Francesc Espinalt, pagès de St. Joan d'Olló	1740	1750	3064 ll.	
Pere M. Febrés	1855	--	6109 ll. 8s.	
Anton febrés, pagès de St. Martí del racó	1818	--	4200 ll.	
Francesc Figueras	1850	--	3300 ll.	Per compra del molí
Josep Font, paperer de la Pobla de Claramunt	1787	1850	3300 ll.	Quitar VCG i engrandir el molí
Josep Fontcuberta i Vilaroger, d'Orietà	1800	--	4200 ll.	Per quitar censals
Joan Gatuellas, daguer i comerciant Solsona	1813	--	4925 ll.	
Ramon Iglesias, pagès de St. Cugat del Racó	1794	--	7233 ll.	Per quitar censals i VCG
Reial Caixa d'Amortització	1807	--	6000 ll.	
Reial Caixa d'Amortització	1805	--	10985 ll.	Venda hostal de l'Alba
Reial Caixa d'Amortització	1806	--	4349 ll.	Venda béns del Rnd. Angla
Reial Caixa d'Amortització	1805	--	10233 ll.	Venda hostal del Sol
Capítol i Canonges de la Seu	1745	1754	3027 ll. 16s.	Despeses d'una gràcia apostòlica
Ajuntament de Manresa	1713	1768	3000 ll.	
Jaume March, botiguer	1774	1779	3978 ll. 1s.	
Joan Mas, pagès de Serrahima	1762	--	4000 ll.	Per quitar censals
Francesc de Milles i Peguera, marquès de Vilana	1779	--	3200 ll.	Per pagar il·legítima
Josep Puig, pagès de Castelliadral	1803	--	3700 ll.	S'encarrega diversos censals
Ignasi Pujol, pagès de Balenyà	1800	--	5330 ll.	Per quitar VCG
Tomás Rallat, notari	1793	1808	5030 ll.	Quitar censals i VCG
Ignasi Reixach, pagès de St. Genís d'Oris	1801	1801	3100 ll.	quitar deutes
Josep Ribas i Serra de Barcelona	1768	--	3000 ll.	Per comprar CG
Valentí Riera del Soldà	1708	1793	3000 ll.	
Josep Sella, pagès d'orietà	1792	--	4225 ll.	Part de la dècima de fruits que es cobren a Prats de Lluçanès.
D ^a Vicenta Solà i Solernou	1847	--	3000 ll.	
M ^a Angela Soler i Mateu, Vda. Ignasi Soler	1814	--	3375 ll.	
D. Francesc Anton de Sullà i de Berart, Tremp	1750	--	3400 ll.	
Martí Tresserra, pagès de Capolat	1808	1826	5000 ll.	Es una VCG
Joan i Pau Verdaguer, pagesos d'Avinyó	1757	1776	6450 ll.	Revenda del Mas Posa
Joan Vilalta i Pou, pagès de la Quar	1749	1803(part)	3700 ll.	
Vicenç Vilatersana i Solà, pagès de Mujalt	1792	--	6200 ll.	Per quitar censals i recobrar les herbes
Carles Vorés, botiguer/Simó Dalmau, negociant	1755			
Josep Grau/Ignasi Bovets/ Josep Bovets, velers		1768	4000 ll.	

institucions -potser no tant fortes econòmicament- la major part de censals creats estan per sota de les 100 ll.

-La procedència del capital.

En les institucions eclesiàstiques que com hem vist controlaven la major part del préstec a censal, el capital provenia sobretot de la fundació de misses i aniversaris per part de particulars, que s'havien de celebrar anualment per una caritat -cost del servei- determinada. El fundador podia pagar anualment el cost del servei i es convertia així amb una pensió anual que podia ésser capitalitzada o bé mantenir el servei i traspasar la pensió a una altre grup social que es fes càrrec de la pensió, és a dir transformar-lo en censal. A vegades els documents expliciten que el fundador pagarà el capital la pensió del qual equival al cost anual del servei i serà deixat en forma de censal a algú. Una altra possibilitat és la consignació de censals creats per particulars, és a dir, el traspàs del capital i les pensions que rebia un individu a la Seu perquè pogués acomplir els serveis encomanats.

Podem aportar molts exemples en aquest sentit: l'àvia de l'hereu del Mas Tosa de Callús havia disposat el següent: "Item a llahor y gloria de Ntre. Sr. Deu Jesucrist y de tota la Curia Celestial y Sta. Teresa per be y repos de la mia anima de mos pares, marits y antepassats y de qui jo sia tinguda y obligada, instituesch y fundo y perpetuament dir y celebrar vull y man en la Igl. Parroquial de Callus per lo Rnd. Rector o altre de sua voluntat, lo dia corresponent a mon obit quiscun any, si impedit no sera, o lo dia antes o despres (...) un aniversari en lo qual vull digan ab una missa cantada, un nocturno, laudes ab la absolta, com esta disposat en nostre ordinari". Per això els marmessors havien d'invertir 24 ll. a censal per poder celebrar l'aniversari. Fundava també dues misses pels dies següents que necessitaven un capital de 14 ll. L'any 1770 l'hereu del Mas Tosa feia donació al rector de 48 ll. per aquests aniversaris i un que fundà -capital 10 ll.- per sufragi de la seva ànima (243).

Entre molts altres exemples que es podrien aportar escollim el del Mas Torras de Cornet. El seu oncle, el Rnd. Isidre Torras i Gonfaus, rector de Cornet va nomenar-lo hereu de tots els seus béns. En el testament de l'oncle capellà entre altres coses es testava el següent:

-fundació de 3 aniversaris de caritat 1 ll. que havia de celebrar el Rector de Cornet.

- 9 misses resades de caritat 7 sous.

Suposava un cost anual 6 ll. 6 s. i per això el capellà consignava "de mos bens la quantitat de dos centas y sinch lliuras Barna. La qual quantitat vull sia deposada per los sobreexpressats mos Marmessors en lo Arxiu de la sobreexpressada Pare Iglesia de Sta. maria de Cornet a efecte de que sian esmersades a for de censal en lloch tuto y segur (...) y vull que en la clausula del esmers y en las que de ell se subseguiran sia posada la clausula de esmers perpetuo" (244).

El mecanisme abans esmentat queda clarament exposat. Però l'hereu del capellà no dipositarà el capital efectiu, sinó que consignarà censals ja creats. Des d'aleshores el nou censalista seria el rector de Cornet (245).

Aquest sistema de llegat testamentari era probablement la via més important d'incorporació de capital de les institucions eclesiàstiques de tot tipus. El procés es reproduïa a cada generació amb la mort de diversos particulars. El Llibre Mestre de Censals de la Seu després de cada censal sol recollir la procedència dels diners i majoritàriament provenen d'aquest procés descrit. El capital per invertir havia d'augmentar contínuament a conseqüència de la reproducció generacional del procés. Era la contribució de la resta de grups socials -ho veurem més detalladament en el capítol següent- al manteniment dels fills segons de les classes dominants baganques.

És evident que el capital es podia incrementar també amb la reinversió de les pensions cobrades i la conversió en capital també a partir dels beneficis procedents d'explotacions agràries -que s'havien adquirit a conseqüència d'endeutaments derivats de censals-, es podien convertir en capital nou i augmentar el volum de capital. A la Causa Pia Vila del Soler, per exemple, part de les pensions cobrades es reinvertiren en nous censals tal vegada per refer-se de la baixa de l'interès (246).

Per Fernández de Pinedo, la font de capitals no es trobava dins del sistema creditici, procedien de la monetització de la renda de la terra i dels delmes. "Una parte de los excedentes captados a traves de la renta y los diezmos seria reintroducida en el capo vía de los préstamos" (247). Al Bages, és probable que aquest fenomen es produís a la Seu, però el capital privat que provenia d'arrendaments o renda de la terra, la inversió es feia si de cas en altres tipus de préstecs (vendes a carta de gràcia i debitoris).

D/ Les causes de rebre diners a censals.

En realitat rebre diners a censal vol dir molt poca cosa. Cal saber els motius que forcen a rebre'ls i, sobretot, la història familiar que permet detectar si el préstec es converteix en crònic o, en canvi, es llueix. Igualment, la quitació o lluïció d'un censal pot amagar una venda definitiva que permet liquidar deutes anteriors. Tot estudi de les causes de rebre diners a censal per part dels censataris no pot oblidar la complexitat dels processos d'endeutament, dels quals els censals en són solament una part.

Una figura jurídica molt utilitzada a Catalunya i que contribuirà a aquesta complexitat és la figura de "l'encarregació" del censal. La pensió d'un censal pot passar d'una mà a una altra per voluntat del censatari com a conseqüència d'utilitzar el capital com a forma de pagament. El nou censatari s'encarrega aleshores del censal. L'avantatge d'aquest sistema era la circulació dels censals que eren convertits en mecanismes de canvi. Qui comprava un determinat bé, i s'encarregava un determinat censal havia de satisfer les pensions mentre no lluis el capital. Es donen dues situacions:

a/ Per pagar una determinada quantitat hom pot encarregar-se censals d'un altre i assumir les pensions. L'hereu del Mas Sallés de Sallent, per pagar 96 ll. 18s. 4d. a compte del dot de la seva dona, s'encarregava quatre censals que requeien damunt de l'heretat de la família de la dona (248). Des d'aleshores havia de pagar les pensions.

b/ Per cobrar una determinada quantitat. Es en realitat menys abundant. Es podia pagar amb el capital d'un censal i el comprador cobraria des d'aquell moment les pensions. L'església de Cornet cobrava en censals ja creats el capital necessari per a la fundació dels aniversaris. Però les institucions eclesiàstiques no són les úniques que utilitzen aquest procediment. Jaume Colomer, mestre de llegir i escriure a Manresa, procedent d'Olot per poder pagar el seu fill 50 ll. dels drets que li corresponen, li venia la part d'un censal de 70 ll. que li va prestar Josep Santaló de Girona (249).

En un cas, el que paga assumeix deutes d'un altre i es converteix en censatari; en l'altre, el que compra es converteix en censalista. Els censals amb aquesta funció jugaven un paper molt important en les transferències de la propietat.

En el quadre 5.41 es recullen les causes de la creació dels censals de la Seu de Manresa. El 42,3 % del total de censals, indiquen la causa per la qual es reben els diners. En alguns casos indiquen més d'una causa que hem

intentat incorporar als totals generals.

QUADRE 5.41
Causas de creació dels censals de la Seu de Manresa.

	CENSALS	%	CAPITAL (11.)	MITJANA
Compra peça de terra o casa	650	54,9	109364,25	168,3
Compra peça o casa de la Seu	72	6,1	10364,25	143,9
Quitar censal/VCG/o deutes	223	18,8	162376,97	728,1
Per obres	31	2,6	10591,7	341,7
Per pagar dots/llegats/enterraments	174	14,7	88383,2	507,9
Per expedició	95	8,-	33621,5	353,9
Indemnitat	416	35,1	122001,75	293,3
Fundació de personats	14	1,2	8044,33	574,6
Lluit per un altre	24	2,-	7966,3	331,9
Altres	10	0,8	9907,64	990,8
TOTAL	1185	42,3	562621,9	329,2
No consta	1619	57,7	293284,4	
TOTAL	2804		855916,3	

Un dels 10 motius que apareix en el quadre és el de "indemnitat" que afecta al 35,1%. Es tracta d'aquells censals que en el transcurs de la seva durada varen ésser encarregats a un altre individu. És difícil de calcular sobre el total general perquè la majoria d'ells, a nivell metodològic, els desdoblarem i la segona encarregació no ha estat comptada. Si eliminem els 416 del total general -els mínims que es desdoblaren-, les "encarregacions" es produïren com a mínim en el 17,4% dels casos, quantitat gens despreciable.

A partir del mateix quadre hom copsa que la causa més important de creació de censals a la Seu de Manresa és la compra de peces de terra o cases, que suposa el 54,9 % i el 61 %, si hi afegim les compres realitzades a la Seu. A continuació, força allunyat trobem la quitació de censals, vendes a carta de gràcia i altres deutes -un 18,8 % i el darrer concepte a destacar, és pagar dots, llegítimes i enterraments que suposen el 14,7 % del total conegut. A continuació queden aspectes marginals, per fer obres, el 2,6 %, per expedició -per donar curs als negocis- el 8 %, fundació de personats l'1,2 % i lluits per un altre individu el 2 %.

Si analitzem els quatre conceptes més importants per professions (Quadre 5.42) s'observa que: a/ els pagesos són els que més s'endeuten en concepte de quitar altres deutes (el 45,7 % del total) i de pagar dots i llegítimes (el 37,4 %); són també els que més practiquen la pràctica de "l'encarregació" (el 31,5 %) junt amb els artesans i ocupa el segon com a endeutament

QUADRE 5.42

Causas de creació dels censals de la Seu de Manresa per professions.

PROFESSIÓ	COMPRA PEÇA DE TERRA O CASA				QUITAR CENSAL, VCG o DEUTES				PER PAGAR DOTS, LLEGATS ENTERRAMENTS				INDEMNITAT			
	(1)	%	(2)	%	(1)	%	(2)	%	(1)	%	(2)	%	(1)	%	(2)	%
PAGÈS	157	24,2	28954,3	26,5	102	45,7	62793,8	38,7	65	37,4	16469,8	18,6	131	31,5	28629,8	23,5
PAGÈS DE MAS	3	0,5	500,-	0,5	3	1,4	10479,-	6,5	5	2,9	1830,-	2,1	4	1,-	15270,8	12,5
TÈXIL	115	17,7	22164,8	20,3	42	18,8	20657,6	12,7	35	20,1	16341,7	18,5	66	15,9	18268,9	15,-
ARTESANS	206	31,7	20219,1	18,5	33	14,8	18623,-	11,5	22	12,6	4765,-	5,4	131	31,5	21935,1	18,-
COMERCIANTS	68	10,5	22885,8	20,9	15	6,7	17627,8	10,9	23	13,2	14530,-	16,4	36	8,7	17863,9	14,6
NOBLESA	9	1,4	2715,4	2,5	7	3,1	13953,3	8,6	13	7,5	28571,7	32,3	9	2,2	15512,5	12,7
ECLISIÀSTICS	29	4,5	3067,7	2,8	5	2,2	7700,-	4,7	1	0,6	40,-	0,08	9	2,2	588,-	0,5
INSTITUCIONS	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
REIAL PATRIM.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
DESCONEGUDA	63	9,7	8857,2	8,1	16	7,2	10542,4	6,5	10	5,8	5835,-	6,6	30	7,2	3932,8	3,2
TOTAL	650	100,-	109364,3	100,-	223	100,-	162377,-	100,-	174	100,-	88383,2	100,-	416	100,-	122061,8	100,-

(1) Censals

(2) Capital

derivat de la compra de peces de terra o casa; b/ els artesans tèxtils suposen del 15 al 20 % en les diverses causes; c/ els artesans en general ocupen el primer lloc en els préstecs per comprar cases o terres i en la pràctica de "l'encarregació" (el 31,7 % i el 31,5 %) i per dessota del 15 % els altres dos; d/ l'endeutament dels comerciants pren relleu per comprar casa (el 10,5 %) i per pagar dots i llegats (el 13,2 %); e/ la noblesa solament es destaca per l'endeutament i pagar dots (el 7,5 % del total); f/ els eclesiàstics tenen un cert relleu en la compra de cases i terres.

Segons les dades de la Seu, l'endeutament més important es produïa per l'adquisició de cases i horts i afectava sobretot l'artesanat urbà i comerciants; en canvi, els préstecs per fer front a altres deutes afectava sobretot a la pagesia, així com per fer front a dots i llegats. La noblesa destacava en aquest darrer motiu. És rellevant que "l'encarregació" afecti sobretot a pagesos i artesans, perquè planteja una intensa circulació dels deutes i, com a conseqüència, la resta de béns d'aquests grups socials.

Dels censals de l'any 1770, solament 19 sobre 45 exposen la causa del deute. La mostra, molt més petita que l'església de la Seu, dona uns resultats totalment diferents per aquest any: 11 eren per lluir deutes, 4 per dots i llegats, 3 per comprar cases i hort i 1 per fer obres. Caldria retèner simplement la importància en aquest cas de l'endeutament per fer front a altres deutes.

Anem a exposar alguns exemples d'aquestes causes i descriure l'ús en el curs quotidià dels censals:

a/ Per invertir en activitats industrials i comercials. Que es formulí explícitament n'hem localitzat molt pocs i es podria afirmar que poques vegades el capital de censals fou deixat per invertir en activitats d'aquest tipus. Tot i així, n'hem localitzat algun: Simó Dalmau, negociant; Josep Grau, veler; Carles Vorés, botiguer de teles, de Manresa crearen un censal de 4000 ll. a la Sta. Cova de Manresa, les quals "se aplicaren de consentiment de tots al fondo o capital de la companyia que tenien formada" (256). Cal suposar que els socis de la Cia comptaven treure més benefici que l'interès que pagaven. El 1754, els mateixos individus i a més Bernat Servitja, el seu fill Tomàs, botiguers i Josep Bovets, veler treien de la Seu 3333 ll. 6 s. 8 d. Al cap d'un any ja havien estat lluïdes (251). I hem vist més amunt en l'anàlisi de la durada com els comerciants solen lluir abans. És possible, per tant, que si bé el capital censal no fou utilitzat directament en activitats comercials i industrials, indirectament en determinades conjuntures, aquest grup social va recórrer al crèdit de les institucions eclesiàstiques, el qual era retornat en un període de temps curt.

b/ Per fer front a despeses de la vida quotidiana. Podríem establir les següents despeses pagades algunes vegades mitjançant el censal:

-Dificultats en un any dolent. Per exemple el 1790: "per socórrer nostres necessitats en any tant calamitos" creen un censal a un beneficiat de la Seu de 30 ll., o bé "y altrament per subvenirnos dels aliments de la vida humana necessaris, majorment en est any tant calamitos" en creen un de 105 ll. a l'Hospital de St. Andreu (252).

-Per pagar dots, llegítimes i llegats testamentaris. El 14,7% dels censals de la Seu dels que coneixem la causa de creació al·leguen aquest motiu. Alguns d'ells són molt simples "per pagar a Silvestre Vintró pagès y Rosa Casas, muller sua, 100 ll. a compte de 200 ll. que prometé donar de dot segons els capitols matrimonials" creen un censal de 100 ll. a un Beneficiat de la Seu (253). O per pagar 25 ll. de llegítima que el seu pare li va deixar, el fill hereu crea un censal de 30 ll. Als Administradors de la Capella de Valldaura (254).

Altres vegades el retorn del dot a la mare que es torna a casar ocasiona la creació d'un censal. Josep Altimiras, pagès de St. Fruitós, va haver de pagar a la seva mare casada de nou, 150 ll. que havia aportat de dot, 37 ll. 10s. que el seu pare li va prometre d'escreix i 26 ll. que després de passar comptes resultaren a favor de la mare; no tenia diners efectius i va crear un censal a l'església del Carme de 226 ll. el 1758 (255).

La petita noblesa va endeutar-se sovint com hem vist per pagar els dots. Els Argullol, per exemple, per pagar a Sor Raimunda Argullol que esperava professar al Monestir de Pedralbes 1000 ll. (500 ll. deixades pel seu pare i 500 ll. de drets materns i paterns), creaven un censal a la Seu (256). O el Marquès de Vilana -successor dels Peguera manresans- que en creava un de 3100 ll. l'any 1779 per pagar el dot de 20000 ll. promès en dot a la seva filla (257). Ni l'un ni l'altre estaven lluïts l'any 1876.

Era doncs molt habitual l'endeutament en forma de censals per fer front a la reproducció del sistema hereditari. Com veurem més endavant, s'intentava així evitar la degradació dels fills segons que es casaven i s'optava per gravar, algunes vegades conjunturalment, altres definitivament, el patrimoni de la família soca. Era una estratègia possible de col·locació. L'endeutament de la petita noblesa pot ser deguda o a manca de liquidesa provisional o a una crisi de les seves rendes que no permetien afrontar el nivell de vida que el grup social comportava. Una possible sortida, i ho veurem a l'hora d'estudiar els grups socials, serà el seu emparentament amb la burgesia urbana del segle XVIII.

-Pagament d'enterraments i misses. Hem vist ja en l'origen del capital censal la importància de la fundació de misses que es convertien en pensions anuals pagades pel fundador o al que es traspassava el deute. A vegades era la despesa que es derivava de l'enterrament: Francesc Oliveras, pagès, deixa per a pagar al Rnd. Tomàs Pich, beneficiat de la Seu, 20 ll. 15 s. 10d. per a la sepultura de la seva mare, 1 ll. 8s. per a tocar les campanes a l'enterrament, 1 ll. 11s. per a enterrar un albat, 9 ll. per la caritat de les misses que fundà la seva mare i 50 ll. pel dot de la seva germana, creava un censal a l'església del Carme de 205 ll. 17 s. 4 d. (258).

c/ Per quitar deutes anteriors. Se'n poden distingir tres tipus:

-Crear un censal per lluir altres censals. Normalment el preu del nou censal era superior a la suma del capital lluït. Pau Pons, pagès, hereu del Mas Pons de Comadans a Gaià, lluïa el 1770 tres censals (un de 100 ll. i dos de 50 ll.) que prestava a l'hereu del Mas Tarradellas i en creava un de sol de 325 ll. al Dr. Miquel Tarradellas, que obtenia un benefici a l'església de St. Miquel. De 200 ll. el deute s'havia incrementat a 325 ll. (259). Pere Joan Fortet, adroguer de Manresa lluïa un censal de 140 ll. que feia a la Causa Pia per donzelles maridar fundada per Matias Gall, Pvre. i fundava un altre censal al rector de Rajadell de 237 ll. (260).

-Per pagar pensions d'altres censals. Josep Casas, paraire de Santpedor, per pagar a Carles Singla, paraire de Monistrol de Montserrat, Administrador d'una causa Pia, 47 ll. 9 s. de les pensions endarrerides de l'any 1754 a 1769, creà un nou censal a la mateixa Causa Pia per aquesta quantitat (261).

-Per lluir vendes a carta de gràcia (VCG). Trobarem com a més freqüent el procés invers. Joan Creus, pagès de Santpedor, per pagar al Dr. en medicina Josep Oliva, 200 ll. preu de la lluçió d'una peça de terra camp venuda a CG de l Q 9q., creà a la Comunitat de Preveres de Santpedor un censal de 200 ll. (262). Un altre pagès de Santpedor s'encarregava un censal que prestava un altre pagès per pagar-li la quitació de la tercera part de fruits VCG i de diners deixats "graciosament" (263).

Altres vegades és el pagès d'un mas que crea un censal per lluir la VCG de part de fruits del seu mas, com el cas de Valentí Torrescassana de Fals que el 1791 creava a la Seu de Manresa un censal de 1550 ll. i servien per lluir la novena part dels fruits VCG a un altre pagès l'any 1787 (264).

Comencem a veure amb aquests exemples la interrelació entre formes d'endeutament diferents que progressivament va incrementant el deute de la família.

-Transformació d'altres deutes en censals. En algunes ocasions hem pogut comprovar com un deute metàl·lic es transforma en censal per poder cobrar així algun tipus d'interès. Bernat Boixader, veler de Manresa, per pagar 280 ll. a un teixidor de lli per una partida de seda que li va vendre, transforma el capital en censal i mentre no li retorni els diners pagarà les corresponents pensions (265). Joan Fiter, pagès de St. Vicenç, per lluir 30 ll. que Víctor Vives, pagès li havia deixat "graciosament" el 1765, crea un censal de 39 ll. 5 s. al mateix pagès (291).

-Per pagar el preu de compra d'una casa o peça de terra. A la Seu apareix com la fórmula majoritària (el 54,9 % dels casos estudiats), de la qual no hem descartat -per desconèixer-ho- aquells censals que en realitat no han estat creats de nou, sinó encarregats pel censatari a l'hora de la compra del bé immoble. Una vídua de Mujalt "per pagar part del preu de una casa y un hort y unes terres a Mujalt propietat de Josep Sitges sastre de Balsareny" crea un censal de 100 ll. (266). Francesc Abadal, teixidor de llana d'Artés per pagar el preu d'un pati situat al C/ del Raval, els lluïmes i altres depeses de la compra, creava un censal de 50 ll. (267).

I Joan Suanya, veler de Manresa per comprar els horts, cases i peces

de terra del Sr. de Pinyatell al preu de 16500 ll. creava un censal de 4000 ll. a la seu de Manresa (268).

Caldria retrobar aquí l'exemple de Navarcles quan veiem com els petits pagesos per comprar un pati per edificar casa o un hort, havien de crear censals o bé encarregar-se fraccions de censal dels seus venedors.

Per fer front a la subsistència, a les obligacions del sistema hereditari -dots i llegats- i a l'adquisició de terres i cases, era necessari l'endeutament que podia prendre la forma de censal. Es confirmaria així la necessitat estructural d'alguns grups socials -pagesos i artesans- de recórrer de forma permanent a l'endeutament per subsistir. Altres grups hi recorrien de forma més provisional i, si de cas, posava en dubte la capacitat d'extracció d'excedent necessari per a la seva reproducció com sembla deduir-se de l'endeutament de la petita noblesa o bé una necessitat merament conjuntural de diner. Algunes formes de renovació de l'endeutament indiquen l'aparició d'una roda de deutes que es complementava amb altres formes de préstec, la qual constituïa un cercle viciós per l'endeutat que veia augmentar o disminuir el deute segons la conjuntura econòmica i familiar que conduïa al desenvolupament de fórmules d'autoexplotació màxima de la unitat familiar i permetia també una extracció de renda màxima pels diversos grups socials que estaven en contacte amb aquestes unitats.

E/ Les conseqüències de l'endeutament a censal.

El procés lògic de la creació de censals és, malgrat el seu caràcter indefinit, que en un moment o altre el censatari es decideixi a retornar els diners, és a dir, a lluir-lo. Els documents de llufció són freqüents en els protocols (el 1770 n'hem localitzat 48, enfront a 45 creacions) però sovint, davant l'aspecte simple de retorn de diners i per tant la idea que se'n deriva que el censatari ha estat capaç de recuperar els diners que un dia li foren prestats, amaga un agreujament de l'endeutament.

Un exemple: Pau Fàbregas, comerciant de Manresa retornava 600 ll. al Paborde de la Seu de Manresa per l'import de tres censals, un de 150 ll. creat el 1700, un altre de 50 ll. creat el 1722 i un altre de 400 ll. creat el 1695. Aparentment es tractava d'un comerciant endeutat que retornava els diners. Res més lluny de la realitat: Josep Altimiras, pagès de St. Joan d'Oló, l'autèntic censatari d'aquells censals, havia arrendat a Pau

Fàbregas la sisena part dels fruits de la seva heretat i el comerciant en lloc de pagar en efectiu, s'encarregava els censals que lluí tal com hem vist (269).

La quitació de censals cal analitzar-la doncs, amb moltes reserves; poden haver-hi darrera processos d'endeutament més complexes que distorsionen la idea principal de la quitació que és el retorn dels diners. Aquests processos són els següents:

a/ Quitació de censals, amb creació d'un altre censal. Pot respondre a un intent de unificar-ne diversos en un de sol i simplificar el pagament de pensions, o bé a un canvi de censalista per escapar-se de la millora d'hipoteca. Normalment el nou censal creat sol ésser per una quantitat superior a la inicialment lluída. Els exemples de l'apartat "crear un censal per lluir altres censals" explicat abans són vàlids també aquí.

b/ Quitació de censals i venda a carta de gràcia. El preu de la VCG -forma d'endeutament que desenvoluparem a l'apartat següent- normalment més onerosa que el censal, servia per lluir censals anteriors. L'empitjorament residia en què l'interès produït per la VCG era més elevat que l'interès dels censals.

Pau Vilarnau, per exemple, pagès de Calders, per quitar un censal de 20 ll. que presta a Valentí Soler, pagès de Viladecavalls, i per pagar 28 ll. 12s. de pensions endarrerides VCG una peça de terra de 1 Q. per 58 ll. 12 s., 10 ll. més que el total dels deutes (270). Maurici Cantarell, pagès de Manresa, mitjançant una VCG d'una peça de terra lluída una altra VCG i quitava un censal de 50 ll. i 8 ll. 8s. de pensions vençudes (271). I Francesc Serra i Comas, pagès de Navarles "per pagar y satisfacer varias pensions de censals que estan devent del pago de las quals nos havem atrasat en las muchas desgracias y perduas que abem tingut per la ultima passada guerra y malas cullitas dels ultims passats anys" venia a carta de gràcia les parts de fruits que rebia d'una vinya de 8 Q. (272).

c/ Quitació de censals, amb arrendament de parts de fruits. Consistia en arrendar una part de la collita a un arrendatari el qual s'encarregava i lluí els censals i altres deutes que l'arrendador tenia. Aquesta opció la realitzaven, sobretot, pagesos amb mas perquè tèbricament el nivell de producció permetia subsistir i al mateix temps desprendre's temporalment d'una part de la producció per eliminar els deutes. Un pagès de Fals reconeixia en el contracte els avantatges; "Atenent y considerant ser lo present arrendament un dels medis mes equitatius per a extinguir los censals

y varios deutes a que nosaltres y nostres bens estan obligats mediant que lo infrascrit arrendatari ofereix adelantar son preu y a part de ell encarregar-se y a son temps lluir y quitar dits censals ab que nosaltres nos eximirem de alienar la propietat de la herència y de las molestias y gastos" (273).

Jaume Gras, pagès, hereu del Mas Marganell, a més de pagar 700 ll. que devia a Silvestre Carner, de Piera, per quitar 1160 ll. de censals, arrendava per 22 anys i 22 collites a Ignasi Coma, Andreu Parera, Josep Padró, Pere Font i Anton Gomis, velers de Manresa, tota la quarta part de verema que resultaria de l'establiment de 150 jornals a pagesos i la cinquena part de blat, llegums i altres grans que es collien al mas (274). Cal assenyalar que és la burgesia urbana la que s'aprofita en ambdues ocasions de les dificultats del mas.

El 1850, Josep Casasayas, pagès, hereu del Mas Casasayas de Rocafort, per lluir 4 censals que tots junts significaven un capital de 2930 ll. i pagar 570 ll. de pensions endarrides; per pagar dots i rescatar dues vendes a carta de gràcia, arrendava per 15 anys el mas a Jaume Miralles, Salvador Balaguer i Ignasi noguera comerciants de Manresa (275). En aquest cas no s'arrendava una part de fruits sinó tot el mas.

En estudiar els grups socials pagesos veurem com alguns pagesos de mas, a conseqüència d'una cadena d'endeutament acaben cedint la propietat del propi mas.

d/ Quitació de censals i venda perpètua. Era la darrera fase del procés. Quan el censatari per a retornar el capital i fer front a les pensions havia de vendre algun bé immoble. En els protocols la venda no és obligada, com serà el cas de les execucions que veurem a continuació, però les introduccions a la venda mostren a vegades un procés d'endeutament que condueix inexorablement a la venda perpètua.

Rafael Roca, pagès de Manresa, el 1770 per descarregar-se d'un censal de 100 ll. i 38 ll. de pensions endarrerides; un altre de 80 ll. i 48 ll. 12 s. de pensions endarrerides; un altre de 80 ll. i 25 ll. 3s. de pensions; un altre de 29 ll. i 11 ll. 3s. 6d. de pensions i la lluçió de la VCG del que s'anava a vendre, es venia 1,5 jornals de regadiu i una part de vinya a Llorenç Oliveras, pagès de Manresa per 770 ll. (276). Ignasi Mollet, pagès de Manresa, per descarregar-se de 4 censals que suposaven un capital de 321 ll., 46 ll. 10s. 6 d. de pensions endarrerides, i 75 ll. per pagar de dot a la seva germana, venia una casa i un hort a un torcedor de seda

per 500 ll. (277).

D'altres exemples apunten també en aquest sentit. Queda clar, però, que els censals, barrejats a vegades amb altres formes d'endeutament, podien conduir a la pèrdua definitiva de la propietat. La roda de l'endeutament no es tancava; l'individu que havia perdut la propietat i, en principi, sanejat financerament la seva situació, aspirava a recuperar algun dia el patrimoni que havia perdut. La roda podia recomençar en qualsevol moment.

Hem demostrat amplament que darrera de la lluita dels censals sol amagar-se un augment del volum de l'endeutament amb fórmules diferents que hem procurat d'assenyalar. Cal analitzar fins on arribava el caràcter executiu de la justícia quan el censatari no satisfecia les pensions.

F/ Execució sobre els béns per no pagar les pensions.

Hem vist més amunt com el pacte de millora convertia el censal de préstec de durada indefinida, en préstec per un temps limitat, perquè no era fàcil millorar la hipoteca o les fiances quan els préstecs eren per a satisfer necessitats de consum i no de producció.

L'altre objectiu a assolir pels censalistes era garantir que les pensions arribessin amb fluïdesa i en el temps indicat. La via judicial era, òbviament, una via utilitzada sovint i un camí d'acumulació de béns immobles per part de l'església, però era lenta i la misèria d'alguns censataris no permetia cobrir totes les despeses. Veurem que s'utilitzà; però al llarg del Llibre Mestre de la Seu hem copsat l'aparició d'un altre mecanisme: la consignació del lloguer d'un camp o d'una casa que es cobrava des del moment que es deixava de pagar la pensió indicada.

A Josep Canongia, torcedor de seda, li van deixar 175 ll. i consignà part de casa seva que la tenia llogada a un veler (278). A Gertrudis Cantarell, vídua, li van deixar 1150 ll. i consignà un camp a Puigterrà que la Seu podia llogar a qui volqués si no pagava les pensions. Joan Graell, veler, un censal de 250 ll. i si devia tres pensions, la Seu podia llogar el camp que consignava (280). Aquest enduriment apareix a finals del segle XVIII. Un bé immoble que es podia llogar -recordem que l'arrendament en diner era pràctica habitual a Manresa- garantia el cobrament de la pensió si el censatari es resistia a pagar.

Un altre mecanisme desenvolupat abans de passar a l'execució judicial

era intentar un acord en el pagament de les pensions endarrerides. A Josep Serra, pagès de Talamanca, l'any 1729 se l'obligà a pagar dues pensions cada any, fins a pagar les 31 ll. 16s. que devia (281). Josep Fitor, pagès de Pinós, que el 1734 es comprometia a pagar 35 ll. l'any fins haver pagat les pensions endarrerides (282). No sabem si aquests acords eren amicals o havia d'intervenir la justícia, el cert és que era una fórmula d'intentar recuperar la renda perduda.

El pas següent era la pèrdua del bé immoble. En el Llibre Mestre abunden les referències a la renúncia d'alguna propietat en benefici de la Seu. Desconeixem si la renúncia era voluntària davant la impossibilitat de fer efectives les pensions o si, pel contrari, eren una conseqüència de l'acció judicial.

Tomàs Torras, pagès de les Escodines, el 1736 renunciava a una casa i una vinya per fer front a un censal de 83 ll. de capital (283). El 1755, Ignasi Fuster, botiguer, renunciava a una peça de terra, com ho feia Andreu Puig l'any 1735 (284). Explícitament no es parla de l'acció de la justícia, en altres casos sí: contra Joan Taraval de Sallent es dictà execució a la Cúria del Corregidor (285), a Josep Selva, pagès de Castelltallat fou la Cúria qui l'obligà a pagar les pensions endarrerides (286), o Joan Soler (o) Matalí, que el 1728 renuncià a 5 jornals a la Cúria del Corregidor. (287).

A l'Arxiu de la Cúria de Manresa es troben sovint conflictes relacionats amb censals i més específicament demandes d'execució. A vegades, són simplement instàncies de les que desconeixem el desenllaç. Francesc Bonells, va crear a la Seu un censal de 180 ll. el 1749. El 1768 es devien 71 ll. de pensions. Se li enviaren els corresponents avisos i com que no va pagar se li executà sobre els seus béns; es van vendre un premsa i un hort que foren considerats suficients per cobrir aquella quantitat (288).

Francesc Graner, pagès de Castellnou, devia 61 ll. de pensions a l'Hospital d'Orfes de Manresa. La hipoteca del censal era una casa i un hort. El juliol de 1770 es determinà que hi hagués execució per cobrar però l'Hospital demanà que li adjudiquessin els béns directament perquè la subhasta encariria el procés i els béns hipotecats no cobririen la despesa total. Així es féu (289).

Josep Verdaguer, pagès, va prometre que el 16-XI-1773 pagaria les 25 ll. que devia de pensions de censal a la Seu de Manresa. Com que no havia complert, la Seu demanava que es comencés l'execució (290).

Els censalistes intentaren trobar les fórmules jurídiques per desvirtuar

el propi contracte de préstec i garantir cada vegada amb més eficàcia el cobrament de la renda que se'n derivava. Tant el pacte de millora com la consigna d'un lloguer eren fórmules utilitzades en aquest sentit. El pas següent era l'execució judicial. Mentrestant el censatari podia recórrer a l'increment de l'endeutament per les diverses vies ja assenyalades o vendre perpètuament algun bé immoble. D'aquesta manera s'estalviava els costos judicials i una infravaloració de la cosa venuda a subhasta. El recurs a la justícia existí, sens dubte, i actuà en casos concrets, però hom té la sensació que els deutes de pensions es solucionaven per altres vies aparentment menys coactives, com l'augment de l'endeutament i la venda perpètua.

G/La conjuntura dels censals a la Seu de Manresa.

A Partir del Llibre Mestre de censals de la Seu de Manresa, pretenem aproximar-nos a la conjuntura d'aquest tipus de préstec al llarg del segle XVIII i primera meitat del segle XIX. El llibre anota tots els censals creats i la seva història posterior fins a la lluïció. Per tant, és possible estudiar any darrera any la creació i lluïció de censals i el capital que estava invertit en un any determinat.

Cal destriar dos aspectes de l'anàlisi, per una banda detectar els períodes de creació i lluïció de censals, per l'altra banda, l'estudi de la Seu de Manresa com a prestadora i l'evolució del capital invertit a censal.

El primer aspecte és analitzat en el quadre 5.43 i el gràfic E.10. Metodològicament hem utilitzat l'any real de creació del censal que no coincideix pas amb l'any de consignació a la Seu. En força casos, com més endavant veurem, quan la Seu es feia càrrec d'un censal, aquest ja feia temps que era corrent. Així mateix quan un censal passava a d'altres mans durant el període estudiat, l'hem comptat com una nova creació de l'any en què es produïa el canvi. El quadre no mostra la conjuntura de la Seu, sinó l'anàlisi d'una sèrie de 2800 censals i la distribució de les creacions i lluïcions al llarg d'un període de temps.

Da la gràfica s'extreuen diverses observacions. Analitzem primer la corba de les creacions:

a/ L'oscil·lació de la corba veu disminuir la seva intensitat progres-

QUADRE 5.43

Data de creació i llucidació dels censals de la Seu de Manresa, 1713-1876.

ANY	CENSALS CREATS	CAPITAL CREAT	CENSALS LLUITS	CAPITAL LLUIT	CAPITAL PRESTAT	RENTA	INDEX 1712 100
Abans 1600	34	1916,9					
1601-1625	33	2272,3					
1626-1650	63	8130,5					
1651-1675	126	13906,5					
1676-1700	354	40544,4					
1701-1712	323	55218,2	3	269,-	121719,8	6086,-	100,-
1713	54	13631,1	2	132,-	135218,9		
1714	22	2760,5	2	110,-	137869,4		
1715	22	1907,5	-	-	139776,9		
1716	21	3130,6	-	-	142907,5		
1717	13	1548,-	1	130,-	144325,5		
1718	5	377,-	-	-	144702,5		
1719	10	719,-	2	231,-	145190,5		
1720	12	2528,-	2	103,-	147615,5	7380,8	121,3
1721	16	2425,-	1	205,-	149835,5		
1722	19	1635,25	4	351,-	151119,75		
1723	13	2299,7	-	-	153419,45		
1724	10	1277,6	1	100,-	154597,05		
1725	6	759,75	-	-	155356,8		
1726	10	1110,-	-	-	156466,8		
1727	22	3661,-	4	1656,7	158471,1		
1728	28	2971,7	4	227,5	161215,3		
1729	39	4147,8	-	-	165363,1		
1730	20	2430,-	3	275,-	167518,1	8375,9	137,6
1731	13	4091,5	3	230,-	171379,6		
1732	14	1139,5	3	365,5	172153,6		
1733	16	2632,25	3	390,-	174395,9		
1734	18	3962,-	2	250,-	178107,9		
1735	23	4672,5	8	720,5	182059,9		
1736	8	3035,-	2	183,-	184911,9		
1737	15	6070,5	-	-	190982,4		
1738	26	9366,75	1	45,-	200304,1		
1739	16	12684,-	3	296,-	212692,1		
1740	14	6594,-	1	125,-	219161,1	10958,1	180,1
1741	14	10465,5	4	430,-	229196,6		
1742	11	4770,-	20	2222,5	231744,1		
1743	10	1625,-	26	5210,7	228158,4		
1744	20	13619,-	33	6590,3	235187,1		
1745	16	6759,8	27	7276,3	234670,6		
1746	11	1937,5	28	2764,5	233843,6		
1747	20	3181,5	30	3711,-	233314,1		
1748	15	3578,-	34	5222,4	231669,7		
1749	36	14573,75	37	6376,2	239867,25		
1750	37	19269,2	24	6372,75	252763,7	12638,2	207,7
1751	32	9248,3	26	4556,-	257456,-		
1752	29	14393,3	21	6653,8	265195,5		
1753	17	3785,-	22	5612,3	263368,2		
1754	8	4496,3	13	5242,8	262621,7		
1755	9	8896,7	12	6434,-	265084,4		
1756	22	9980,-	7	2878,3	272186,1		
1757	16	10692,5	14	2679,8	280198,8		
1758	16	6782,4	25	4829,3	282151,9		
1759	3	3200,-	11	4838,-	280513,9		
1760	10	3003,3	14	1969,7	281547,5	8446,4	231,3
1761	8	3201,7	15	7909,5	276839,7		
1762	11	11814,2	14	6229,2	282424,7		
1763	25	5741,9	12	2240,5	285926,1		
1764	23	3715,-	7	1490,-	288151,1		
1765	21	7050,-	24	3864,-	291337,1		
1766	23	5503,3	15	4623,3	292217,1		
1767	24	16855,-	13	5814,6	303257,5		
1768	15	7451,7	22	9043,-	301666,2		
1769	14	4909,2	20	3356,2	303219,2		
1770	3	5366,7	15	5070,-	303515,9	9105,5	249,4
1771	14	5233,3	21	4467,-	304282,2		
1772	10	9730,3	19	3053,8	310958,7		
1773	11	4535,-	15	4042,5	311451,2		
1774	6	4475,-	17	8878,5	307047,7		
1775	16	4900,-	25	4256,5	307691,2		
1776	14	4067,8	20	9441,-	302311,-		
1777	13	4177,9	17	4473,3	302015,6		
1778	6	7285,-	16	3803,3	305497,3		
1779	17	9884,6	9	3939,3	311442,6		
1780	15	4156,8	5	590,-	315009,4	9450,3	258,8

(.../...)

Continua Quadre 5.43

ANY	CENSALS CREATS	CAPITAL CREAT	CENSALS LLUITS	CAPITAL LLUIT	CAPITAL PRESTAT	RENDA	INDEX 1712 100
1781	1	730,-	2	300,-	315439,4		
1782	6	1066,7	12	2574,-	313932,1		
1783	5	710,-	10	1752,-	312890,1		
1784	22	8416,7	14	1548,6	319758,2		
1785	15	6356,7	15	4107,-	322007,9		
1786	15	5159,2	18	2169,4	324997,7		
1787	12	7683,3	17	5375,-	327306,-		
1788	7	1840,3	4	470,-	328676,3		
1789	10	6089,2	16	3481,-	331284,5		
1790	20	10061,1	16	9112,-	332233,6	9967,-	272,9
1791	20	8379,7	27	5510,-	335103,3		
1792	14	13336,4	20	5308,-	343131,7		
1793	7	9516,7	26	12745,3	339903,1		
1794	6	11505,-	4	2359,8	349052,3		
1795	8	4712,4	21	7775,-	345989,7		
1796	16	7560,1	30	7012,3	346537,5		
1797	8	4253,3	15	2115,3	348675,5		
1798	7	5550,-	5	2396,-	351829,5		
1799	7	4020,-	13	7795,-	348054,5		
1800	9	12372,6	14	9462,5	350964,6	10528,9	288,3
1801	22	18285,3	52	33088,3	336161,6		
1802	6	2182,2	9	4232,5	334111,3		
1803	11	12401,9	16	11424,3	335088,9		
1804	10	2656,7	12	2960,-	334785,6		
1805	7	22593,9	9	6375,-	351004,5		
1806	10	6541,1	14	2585,-	354960,6		
1807	10	11723,3	6	2934,7	363749,2		
1808	7	6270,-	8	2472,-	367547,2		
1809	3	2376,7	3	2376,7	367547,2		
1810	13	3742,4	7	1522,8	369766,8	11093,-	303,8
1811	7	2408,1	6	925,-	371249,9		
1812	13	3544,4	12	1697,-	373097,3		
1813	12	6757,2	13	11158,8	368695,7		
1814	12	5603,3	16	1735,-	372564,-		
1815	18	5887,1	14	1665,-	376786,1		
1816	14	4840,-	18	3773,4	377852,7		
1817	3	2520,-	5	2712,-	377660,7		
1818	16	14173,8	17	1861,-	389973,5		
1819	6	4050,8	11	1811,-	392213,3		
1820	1	100,-	1	83,3	392230,-	11766,9	322,2
1821	5	415,-	9	2201,-	390444,-		
1822	-	--	2	115,-	390329,-		
1823	-	--	-	--	390329,-		
1824	2	600,-	-	--	390929,-		
1825	4	1803,8	5	1674,-	391058,8		
1826	3	1750,-	5	5470,-	387338,8		
1827	5	841,7	6	434,2	387746,3		
1828	7	2450,3	10	3875,-	386321,6		
1829	4	2000,-	9	4743,-	383578,6		
1830	5	1847,5	5	910,-	384516,1	11535,5	315,9
1831	3	851,7	3	480,-	384887,8		
1832	9	1757,1	13	5114,8	381530,1		
1833	6	5300,-	4	1450,-	385380,1		
1834	10	6390,8	12	2418,-	389352,8		
1835	10	3830,-	14	4566,7	388616,2		
1836	2	160,-	6	443,5	388332,7		
1837	-	--	8	1872,8	386459,9		
1838	-	--	1	100,-	386359,9		
1839	1	3380,8	1	3380,8	386359,9		
1840	7	2080,-	11	2392,5	386047,4	11581,4	317,2
1841	3	305,-	5	568,7	385783,7		
1842	4	480,-	4	480,-	385783,7		
1843	2	750,-	2	750,-	385783,7		
1844	2	140,-	2	140,-	385783,7		
1845	8	1162,9	16	2849,6	384097,-		
1846	-	--	7	777,5	383319,5		
1847	1	3000,-	7	429,2	385890,3		
1848	6	2363,3	12	3131,9	385121,7		
1849	5	2105,-	7	2165,-	385061,7		
1850	5	3910,-	12	7850,-	381121,7	11433,7	313,1
1851	5	2541,8	9	1466,-	382197,5		
1852	3	771,9	8	1202,9	381766,5		
1853	1	59,7	13	2350,-	379472,2		
1854	2	2466,7	12	9710,-	372228,9		
1855	2	6509,4	3	503,-	378235,3		
1856	-	--	1	730,-	377505,3		
1857	-	--	-	--	377505,3		
1858	-	--	-	--	377505,3		
1859	-	--	-	--	377505,3		
1860	-	--	-	--	377505,3	11325,2	310,1
1861	1	200,-	1	200,-	377505,3		
1862	-	--	10	2052,5	375452,8		
1863	2	713,3	3	567,-	375599,1		
1864	2	266,7	2	266,7	375599,1		
1865	-	--	-	--	375599,1		
1866	1	900,-	1	900,-	375599,1		
1867	-	--	1	50,-	375549,1		
1868	-	--	-	--	375549,1		
1869	-	--	-	--	375549,1		
1870	-	--	4	676,7	374872,4	11246,2	308,-

761

Continua Quadre 5.43

ANY	CENSALS CREATS	CAPITAL CREAT	CENSALS LLUITS	CAPITAL LLUIT	CAPITAL PRESTAT	RENDA	INDEX 1712 100
1871	-	--	-	--	374872,4		
1872	-	--	-	--	374872,4		
1873	-	--	-	--	374872,4		
1874	-	--	-	--	374872,4		
1875	-	--	52	14627,3	368245,1		
1876	-	--	29	9220,5	351024,6		
1877	-	--	5	882,5	350142,1		
1878	-	--	-	--	350142,1		
1879	-	--	-	--	350142,1		
1880	-	--	-	--	350142,1	10504,3	287,7

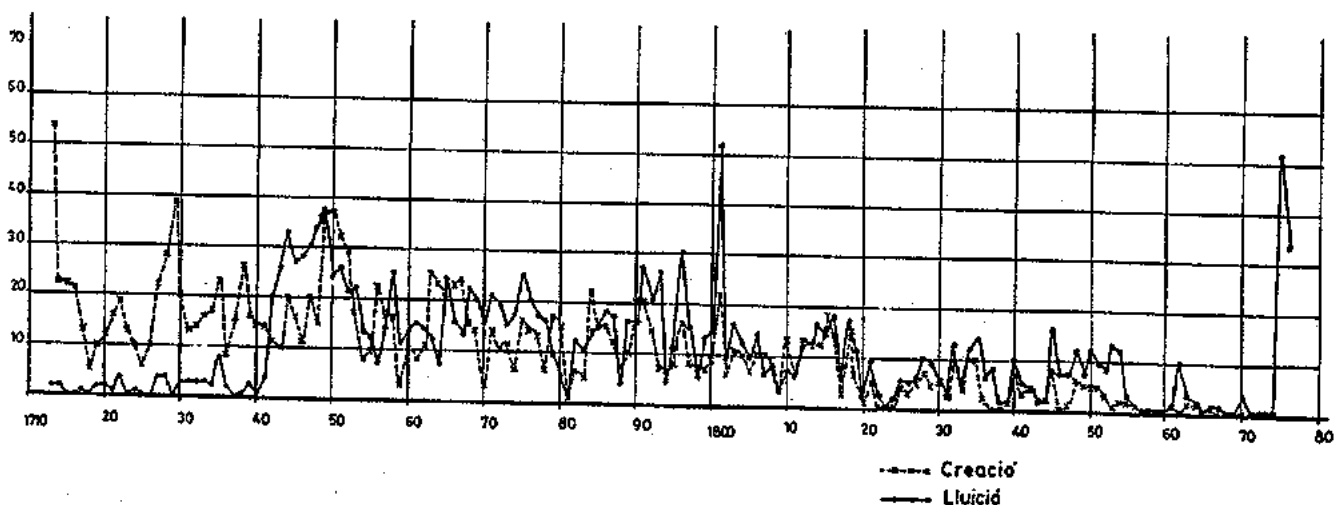
Quedava per lluir a 1876	<u>923 censals</u>	Capital	<u>338892,2 ll.</u>
Desconeixem data creació	172		14040,9
Desconeixem data llució	32		12313,9
Ròssecs	94		19024,5

sivament. S'identifica un període de màxima creació a partir de 1820.

b/ Val la pena entretenir-se amb els màxims conjunturals. L'any 1713 és l'any de màxima creació (54 censals). Cal suposar que la Guerra de Successió en fou una causa important. Probablement no solament d'aquest any ja que el període 1701-1712 se'n crearen 320, que resulta una mitjana anual molt superior, als anys posteriors. I els censals creats per Maurici Soler, blanquer, segons el seu inventari ho foren també per aquests anys de la Guerra (291). Caldria pensar que la Guerra de Successió fou una causa important de l'endeutament bagenc.

GRAFIC E.10

Censals creats i lluits a la Seu de Manresa (1713-1876)

Els altres dos màxims es situen a 1729 i 1749-1752, per damunt dels 30

censals. Tal vegada anys de dificultats o potser reestructuracions internes de la Seu que desconeixem (292).

Si exceptuem la dècada dels anys seixanta de creació anual són superats solament el 1874; el 1801 s'observa una minva progressiva que culminarà l'any 1822 quan no se'n crea cap i difícilment es superin els 10 censals. A partir de 1855 ja no se'n crearà cap de nou.

Passem a l'anàlisi de la corba de les lluïcions:

a/ Un primer problema: fins el 1741 el nombre de lluïcions que es fan és molt reduït. Salta el salt en la dècada següent. De 1731 a 1740 es llui-
ren 26 censals i de 1741 a 1750, 263. La Guerra de Successió havia contri-
buït a moltes creacions i, en conseqüència, a poques lluïcions. Però el salt
és molt alt. Tot i així, la qualitat de la font -un Llibre Mestre que havia
d'enregistrar l'estat de tots els censals- ens fa mantenir la confiança en
la mateixa.

b/ A partir de la lluïció massiva d'aquesta dècada, la corba de les llui-
cions ofereix la mateixa tendència a la decadència que les creacions a les
quals sobrepassa amplament a partir de 1820.

c/ S'observen sobretot dos màxims, un el 1801 i l'altre el 1876 que su-
peren les 50 lluïcions. El primer màxim forma part d'una tongada de llui-
cions iniciada a partir de 1790 i que pot estar relacionada amb els alts preus
de finals de segle, així com en l'inici de la primera desamortització i la
circulació de vals reals. Tot i així, la punta de 1801 cal relativitzar-la
si considerem que Josep Solà de la Vall, pagès d'Oristà, en lluí 18 aquest
any. La punta de 1876 i 1877 forma part de la tendència a la lluïció que
s'observa des de 1820. Tot i així, caldria saber si alguna llei o alguna
circumstància especial es produí en aquests anys que expliqués l'espectacu-
laritat de la punta.

Cal retenir sobretot la decadència progressiva de l'instrument del prés-
tec que s'aquiditzà a partir de 1820, almenys quant al nombre de les creacions.
Aquesta decadència del censal no lliga, en principi, per la situació de cri-
si que patí el camp català a la primera meitat del segle XIX i que en diver-
sos aspectes hem posat de manifest al llarg d'aquest treball. En realitat
es produí, i més endavant ho detallarem, una substitució del censal pel de-
bitori. Els prestadors ja no eren les institucions eclesiàstiques, sinó
particulars civils. En contrast amb aquesta decadència el capital deixat
a censal no va decaure amb la mateixa intensitat.

El quadre 5.44 resumeix per dècades la creació i lluïció de censals. El

balanç de censals creats/lluïts és enormement positiu fins el 1740, per començar a ésser negatiu a partir de 1740, si exceptuem un marge mínim 1761-1770. Les dècades de més predomini de les lluçions foren 1741-1750 i 1791-1800 i per descomptat com a punt final 1871-1880. Per tant, a la Seu de Manresa començaren a disminuir el nombre absolut de censals a partir de 1740 i acabar amb menys que no pas havia començat el 1713.

QUADRE 5.44
Censals i capital a la Seu de Manresa, segons data real de creació per dècades (1713-1876).

	CENSALS CREATS	CENSALS LLUÏTS	DIFERENCIA	CAPITAL CENSALS CREATS	CAPITAL CENSALS LLUÏTS	DIFERENCIA (en II.)	CENSALS	CAPITAL PRESTAT A CENSAL	MITJANA
Abans 1713	933								
1713-1720	159	9	150	26601,7	706,-	25895,7	933	121719,8	
1721-1730	183	17	166	22717,8	2815,2	19902,6	1083	147615,5	136,7
1731-1740	163	26	137	54248,-	2605,-	51643,-	1249	167518,1	134,1
1741-1750	190	263	-73	79779,3	46176,7	33602,6	1386	219161,1	158,1
1751-1760	162	165	-3	74477,8	45694,-	28783,8	1313	252763,7	192,5
1761-1770	167	157	10	71608,7	49640,3	21968,4	1310	281547,5	214,9
1771-1780	122	164	-42	58445,7	46952,2	11493,5	1320	303515,9	229,9
1781-1790	113	124	-11	48113,2	30889,-	17224,2	1278	315009,4	246,5
1791-1800	102	175	-73	81206,2	62475,2	18731,-	1267	332233,6	262,2
1801-1810	99	136	-37	88773,5	69971,3	18802,2	1194	350964,6	293,9
1811-1820	102	113	-11	49884,7	27421,5	22463,2	1157	369766,8	319,6
1821-1830	35	51	-16	11708,3	19422,2	-7713,9	1146	392230,-	342,3
1831-1840	48	73	-25	23750,4	22219,1	1531,3	1130	384516,1	340,3
1841-1850	36	74	-38	14216,2	19141,9	-4925,7	1105	386047,4	349,4
1851-1860	13	46	-33	12345,5	15961,9	-3616,4	1034	381121,7	357,2
1861-1870	6	22	-16	2080,-	4712,9	-2632,9	1018	377505,3	365,1
1871-1876		86	-86		24730,3	-24730,3	932	374872,4	368,2
								350142,1	375,6

El balanç de capital creat i lluit mostra una evolució clarament contrària. Comença a disminuir a partir de 1840 però en les dècades anteriors sempre havia estat positiu amb un màxim molt rellevant de 1731 a 1750. Les consignacions no faran variar gaire aquest resultat.

Un capital creixent i uns censals que disminueixen en nombre absolut porten al creixement de la mitjana de capital per censal, és a dir, que a la Seu de Manresa, els censals que quedaven eren els de capital més important, o, almenys, cada vegada més.

Des de la perspectiva de la Seu de Manresa la consignació de censals tenia molta importància. El dret a cobrar pensió d'un capital es passava a la Seu per qualsevol motiu normalment per compliment testamentari, el qual incrementava el volum de capital deixat a censal per a la institució. Per això les dades ofertes anteriorment no són del tot vàlides. Per a definir la conjuntura de la Seu, cal reajustar-les considerant la data de consignació com autèntica incorporació a la Seu.

El grafic E.11 i el quadre 5.45 recullen els censals que foren consignats a la Seu. Si posem en relació els censals creats i els consignats per dèca-

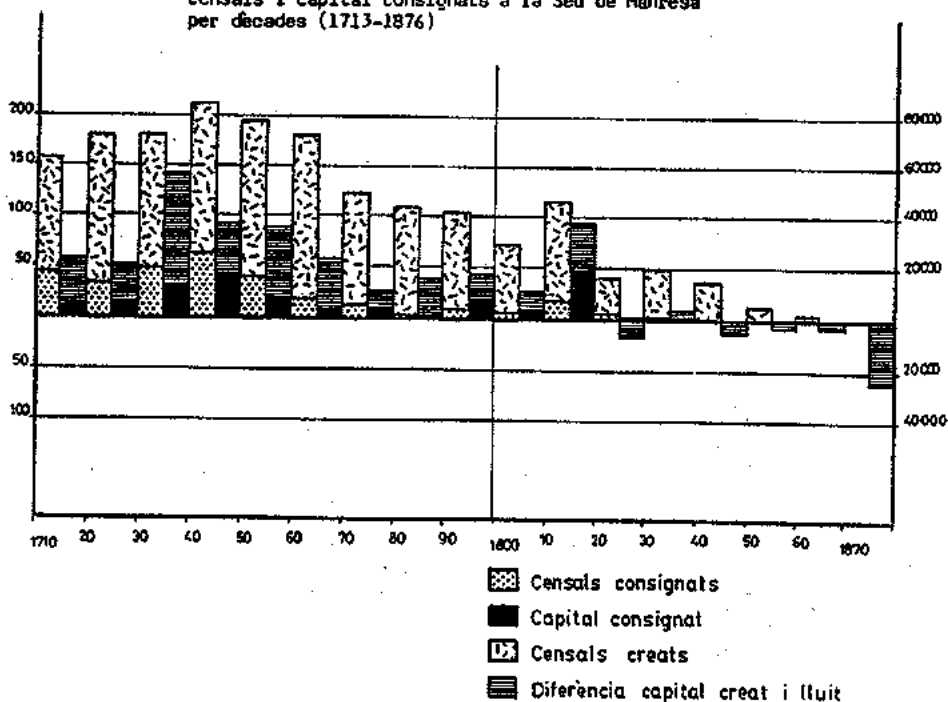
des s'observa una importància notable fins el 1760 que signifiquen més del 20 % dels nous censals amb el màxim del 29 % entre 1741-1750, després una decadència notable per recuperar-se de 1811 a 1830 amb el 15 %. En total, el 16,4 % dels censals creats eren consignats però foren importants sobretot a la primera meitat del segle XVIII.

QUADRE 5.45
Censals i capital consignats a la Seu de Manresa, 1713-1876.

CONSIGNACIÓ	CENSALS CREATS A	CENSALS CONSIGNATS B	% B/A	CAPITAL CREAT C	CAPITAL CONSIGNAT D	% D/C
1713-1720	159	43	27,-	22838,7	3700,3	16,2
1721-1730	179	31	17,3	20248,2	4885,-	24,1
1731-1740	180	48	26,7	56305,7	11634,3	20,7
1741-1750	210	61	29,-	36388,9	16021,-	44,-
1751-1760	194	39	20,1	35735,3	7592,5	21,3
1761-1770	180	17	9,4	23483,4	2475,-	10,5
1771-1780	121	11	9,1	9946,-	3354,7	33,7
1781-1790	109	3	2,8	14249,2	472,-	3,3
1791-1800	101	9	8,9	16801,1	7374,6	43,9
1801-1810	94	5	5,3	9102,9	2665,-	29,3
1811-1820	115	17	14,8	37283,2	19595,-	52,6
1821-1830	39	6	15,4	- 7007,-	1706,9	19,6
1831-1840	50	2	4,-	3231,3	1700,-	52,6
1841-1850	36	-	-	- 4925,7	-	-
1851-1860	13	1	7,7	- 3616,4	200,-	5,2
1861-1870	6	-	-	- 2632,9	-	-
TOTAL	1786	293	16,4	242701,6	83376,3	34,3

GRAFIC E.11

Censals i capital consignats a la Seu de Manresa per dècades (1713-1876)

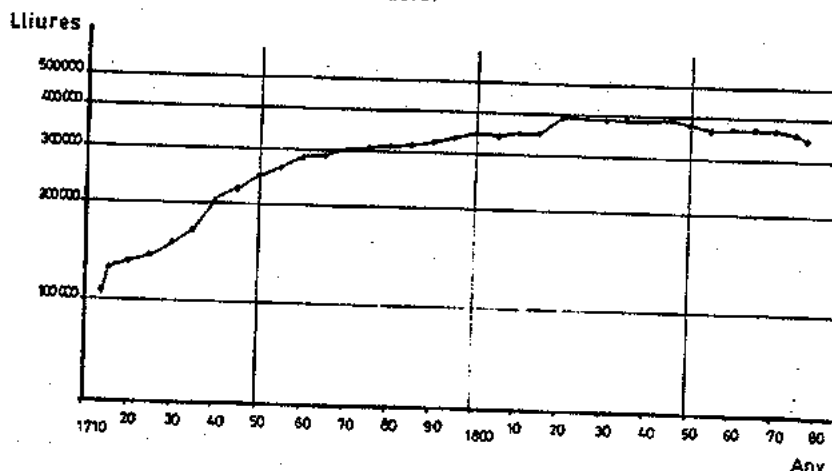

A les següents columnes del quadre hem anotat el capital consignat i el capital que cada dècada augmentà o disminuï. El 34,3 % de l'augment de capital provenia de les noves consignacions. Es superava aquesta mitjana entre: 1741-1850 (el 44 %), 1791-1800 (43,9 %), 1811-1820 (52,6 %) i 1831-1840 (52,6 %). Com es desprèn d'aquestes dades el pes del capital consignat no manifesta relació amb el nombre absolut de consignacions.

A partir d'aquestes dades podem modificar el quadre anual de creacions i lluitacions a la Seu amb el canvi de data de creació inicial per la de consignació i així calcular l'evolució del capital que la Seu tenia invertit a censal. Es recull en el quadre 5.46. Per augmentar la precisió caldria introduir petites modificacions derivades dels censals lluits a terminis i que, per tant, canvien el capital contínuament, però són pocs i no signifiquen canvis substancials.

El 1712, la Seu tenia invertit a censal 107440,5 lliures i assolí el màxim el 1820 amb 389823,1 ll. per a començar una lleugera decadència que s'acabaria el 1877 amb 350142,1 ll. A nivell d'índex si el capital de 1712 era igual a 100 el 1740 s'havia pràcticament doblat, el 1790 triplicat i el 1820 multiplicat per 3,6 per a reduir-se a continuació i quedar-se amb 325,9 d'índex el 1876. El gràfic E.12 plasma gràficament aquesta evolució.

GRAFIC E.12
Evolució del capital invertit en censals a la Seu de Manresa (1712-1876)

El creixement fou realment molt accelerat fins el 1760 per entrar després en un ascens molt moderat que s'allargaria fins el 1820 per iniciar-se a continuació una suau decadència. La gràfica elaborada en paper semilogarítmic, relativitza les dades i defineix millor la importància del creixement. A nivell de renda, el 1712, si suposem un interès del 5 %, la Seu cobrava

La conjuntura dels censals i capitals creats, lluits i consignats a la Seu de Manresa, 1713-1876.

ANY	CENSALS CREATS I CONSIGNATS	CAPITAL CREAT I CONSIGNAT	CENSALS LLUÏTS	CAPITAL LLUÏT	CAPITAL PRESTAT	RENDA	ÍNDEX
Abans 1600	29	1623,9					
1601-1625	28	2012,3					
1626-1650	55	6365,5					
1651-1675	95	10167,5					
1676-1700	330	35686,4					
1701-1712	310	51575,-	3	269,-	107440,5	5372,03	100,-
1713	48	12346,1	2	132,-			
1714	16	1010,5	2	110,-			
1715	19	1608,5	-	-			
1716	19	2366,6	-	-			
1717	11	1230,-	1	130,-			
1718	7	520,-	-	-			
1719	12	1073,-	2	231,-			
1720	27	3390,-	2	103,-	130279,2	6514,-	121,3
1721	17	2598,-	1	205,-			
1722	13	1263,-	4	351,-			
1723	15	2764,7	-	-			
1724	8	711,6	1	100,-			
1725	10	1566,81	-	-			
1726	13	1708,-	-	-			
1727	20	3105,-	4	1656,7			
1728	28	3169,7	4	227,5			
1729	34	3371,8	-	-			
1730	21	2804,-	3	275,-	150527,4	7526,4	140,1
1731	20	6489,-	3	230,-			
1732	11	1339,3	3	365,5			
1733	15	1458,3	3	390,-			
1734	23	4504,-	2	250,-			
1735	23	5470,8	8	720,5			
1736	15	4695,-	2	183,-			
1737	15	5670,5	-	-			
1738	24	8758,8	1	45,-			
1739	17	12809,-	3	296,-			
1740	17	7718,-	1	125,-	206833,1	10341,7	192,5
1741	15	10627,5	4	430,-			
1742	25	6314,-	20	2222,5			
1743	8	1425,-	26	5210,7			
1744	16	12985,-	33	6590,3			
1745	20	7569,8	27	7276,3			
1746	21	7042,5	28	2764,5			
1747	16	2747,3	30	3711,-			
1748	11	446,-	34	5222,4			
1749	43	15549,3	37	6376,2			
1750	35	17859,2	24	6372,8	243222,-	12161,1	226,4
1751	38	10813,8	26	4556,-			
1752	39	17805,3	21	6653,8			
1753	19	3720,-	22	5612,3			
1754	21	6366,3	13	5242,8			
1755	10	9096,7	12	6434,-			
1756	23	10200,-	7	2878,3			
1757	15	10500,5	14	2679,8			
1758	14	6582,4	25	4829,3			
1759	3	3200,-	11	4838,-			
1760	12	3144,3	14	1969,7	278957,3	8368,7	259,6
1761	9	3286,7	15	7909,5			
1762	17	12344,2	14	6229,2			
1763	24	5441,9	12	2240,5			
1764	28	4615,-	7	1490,-			
1765	20	6950,-	24	3864,-			
1766	23	5503,3	15	4623,3			
1767	26	17205,-	13	5814,6			
1768	16	7501,7	22	9043,-			
1769	14	4909,2	20	3356,2			
1770	3	5366,7	15	5070,-	302440,7	9073,2	281,5
1771	13	4023,3	21	4467,-			
1772	10	9730,3	19	3053,8			
1773	11	4535,-	15	4042,5			
1774	6	4475,-	17	8878,5			
1775	15	4800,-	25	4256,5			
1776	15	4127,8	20	9448,-			
1777	13	4177,9	17	4473,3			
1778	6	7285,-	16	3803,3			
1779	14	6980,9	9	3939,3			
1780	18	6763,-	5	590,-	312386,7	9371,6	290,8

(.../...)

ANY	CENSALS CREATS I CONSIGNATS	CAPITAL CREAT I CONSIGNAT	CENSALS LLUITS	CAPITAL LLUIT	CAPITAL PRESTAT	RENTA	ÍNDEX
1781	1	730,-	2	300,-			
1782	6	1066,7	12	2574,-			
1783	5	310,-	10	1752,-			
1784	22	8416,7	14	1548,6			
1785	15	6356,7	15	4107,-			
1786	14	5009,2	18	2169,4			
1787	10	6283,3	17	5375,-			
1788	7	1840,3	4	470,-			
1789	10	6089,2	16	3481,-			
1790	19	9036,1	16	9112,-	326635,9	9799,1	304,-
1791	20	8379,7	27	5310			
1792	13	13236,4	20	5308,-			
1793	8	9216,7	26	12745,3			
1794	4	9450,5	4	2355,8			
1795	11	4997,-	21	7775,-			
1796	16	7560,1	30	7012,3			
1797	10	6343,3	15	2115,3			
1798	6	5300,-	5	2396,-			
1799	6	3020,-	13	7795,-			
1800	7	11772,6	14	9462,5	343437,-	10303,1	319,7
1801	17	16565,3	52	33088,3			
1802	6	2182,2	9	4232,5			
1803	10	9401,9	16	11424,3			
1804	10	2656,7	12	2960,-			
1805	10	23858,9	9	6375,-			
1806	10	6541,1	14	2585,-			
1807	9	5723,3	6	2934,7			
1808	7	6270,-	8	2472,-			
1809	3	2376,7	3	2376,7			
1810	12	3498,1	7	1522,8	352539,9	10576,2	328,1
1811	7	2408,1	6	925,-			
1812	12	2544,4	12	1697,-			
1813	12	6757,2	13	11158,8			
1814	11	2228,3	16	1735,-			
1815	19	10262,1	14	1665,-			
1816	14	4840,-	18	3773,4			
1817	16	17140,-	5	2712,-			
1818	17	14373,8	17	1861,-			
1819	6	4050,8	11	1811,-			
1820	1	100,-	1	83,3	389823,1	11694,7	362,0
1821	5	415,-	9	2201,-			
1822	-	-	2	115,-			
1823	-	-	-	-			
1824	2	600,-	-	-			
1825	4	1803,8	5	1674,-			
1826	4	1994,4	5	5470,-			
1827	8	1304,2	6	434,2			
1828	6	1950,3	10	3875,-			
1829	3	1500,-	9	4743,-			
1830	7	2847,5	5	910,-	382816,1	11484,5	356,3
1831	4	1551,7	3	480,-			
1832	9	1757,1	13	5114,8			
1833	7	6300,-	4	1450,-			
1834	10	6390,8	12	2418,-			
1835	10	3830,-	14	4566,7			
1836	2	160,-	6	443,5			
1837	-	-	8	1872,8			
1838	-	-	1	100,-			
1839	1	3380,8	1	3380,8			
1840	7	2080,-	11	2392,5	386047,4	11581,4	359,3
1841	3	305,-	5	568,7			
1842	4	480,-	4	480,-			
1843	2	750750,-	2	750,-			
1844	2	140,-	2	140,-			
1845	8	1162,9	16	2849,6			
1846	-	-	7	777,5			
1847	1	3000,-	7	429,2			
1848	6	2363,3	12	3131,9			
1849	5	2105,-	7	2165,-			
1850	5	3910,-	12	7850,-	381121,7	11433,7	359,3
1851	4	2341,8	9	1466,-			
1852	3	771,9	8	1202,9			
1853	1	55,7	13	2350,-			
1854	3	2666,7	12	9710,-			
1855	2	6509,4	3	503,-			
1856	-	-	1	730,-			
1857	-	-	-	-			
1858	-	-	-	-			
1859	-	-	-	-			
1860	-	-	-	-	377505,3	11325,2	351,4

(.../...)

Continuació quadre 5.46

ANY	CENSALS CREATS I CONSIGNATS	CAPITAL CREAT I CONSIGNAT	CENSALS LLUIÏTS	CAPITAL LLUIÏT	CAPITAL PRESTAT	RENDA	ÍNDEX
1861	1	200,-	1	200,-			
1862	-	-	10	2052,5			
1863	2	713,3	3	567,-			
1864	2	266,7	2	266,7			
1865	-	-	-	-			
1866	1	900,-	1	900,-			
1867	-	-	1	50,-			
1868	-	-	-	-			
1869	-	-	-	-			
1870	-	-	4	676,7	374872,4	11246,2	348,9
1871	-	-	-	-			
1872	-	-	-	-			
1873	-	-	-	-			
1874	-	-	-	-			
1875	-	-	52	14627,3			
1876	-	-	29	9220,5			
1877	-	-	5	882,5	350142,1	10504,3	325,9

5372 ll., el 1750 12161,1 ll; després amb la reducció de l'interès assoliria el màxim el 1820 amb 11694,7 ll. Val a dir que aquestes xifres són teòriques perquè el Llibre Mestre no és un llevador i, per tant, desconeixem el nivell de cobrament d'aquestes pensions que segons les dades exposades més amunt, a la Seu a la primera meitat del segle XIX no era molt alta.

QUADRE 5.47

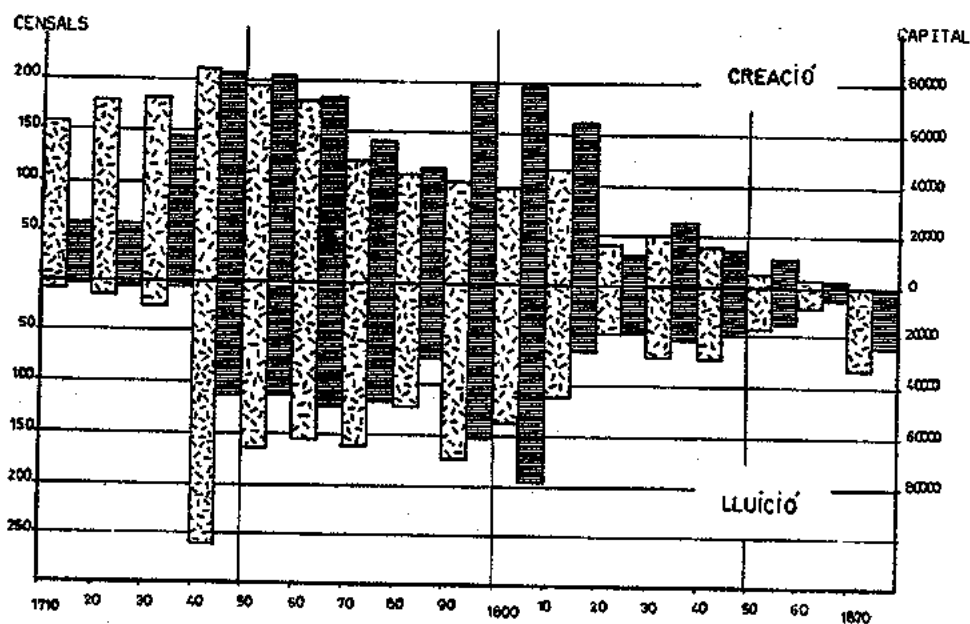
La conjuntura dels censals i capitals, segons data de consignació a la Seu de Manresa per dècades (1713-1876).

	CENSALS CREATS I CONSIGNATS	CENSALS LLUIÏTS	DIFERÈNCIA	CAPITAL CREAT I CONSIGNAT	CAPITAL LLUIÏT	DIFERÈNCIA (ll.)	EVOLUCIÓ CENSALS	EVOLUCIÓ CAPITAL	MITJANA
Abans 1713	847						847	107440,5	126,8
1713-1720	159	9	150	23544,7	706,-	22838,7	997	130279,2	130,7
1721-1730	179	17	162	23063,4	2815,2	20248,2	1159	150527,4	129,9
1731-1740	180	26	154	58910,7	2605,-	56305,7	1313	206833,1	157,5
1741-1750	210	263	- 53	82565,6	46176,7	36388,9	1260	243222,-	193,-
1751-1760	194	165	29	81429,3	45694,-	35735,3	1269	278957,3	216,4
1761-1770	180	157	23	73123,7	49640,3	23483,4	1312	302440,7	230,5
1771-1780	121	164	- 43	56898,2	46952,2	9946,-	1269	312386,7	246,2
1781-1790	109	124	- 15	45138,2	30889,-	14249,2	1254	326635,9	260,5
1791-1800	101	175	- 74	79276,3	62475,2	16801,1	1180	343437,-	291,-
1801-1810	94	156	- 42	79074,2	69971,3	9102,9	1138	352539,9	309,8
1811-1820	115	113	2	64704,7	27421,5	37283,2	1140	389823,1	342,-
1821-1830	39	51	- 12	12415,2	19422,2	- 7007,-	1128	382816,1	339,4
1831-1840	50	73	- 23	25450,4	22219,1	3231,3	1105	386047,4	349,4
1841-1850	36	74	- 38	14216,2	19141,9	- 4925,7	1067	381121,7	357,2
1851-1860	13	46	- 33	12345,5	15961,9	- 3616,4	1034	377505,3	365,1
1861-1870	6	22	- 16	2080,-	4712,9	- 2632,9	1018	374872,4	368,2
1871-1876		86	- 86		24730,3	- 24730,3	932	350142,1	375,7

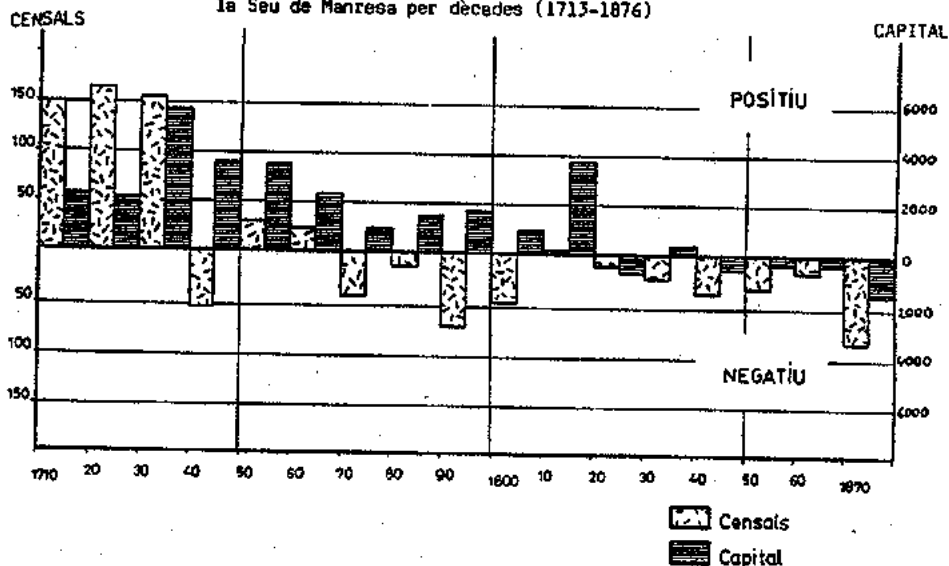
El quadre 5.47 i els gràfics E.13 i E.14, resumeixen per dècades l'evolució del nombre de censals i capital invertit i introdueixen algunes modificacions al quadre 5.44. En primer lloc es retarda el balanç negatiu de les creacions fins el 1770, a partir del qual es lluiran més censals que no es crearan o consignaran. El capital amplia el seu màxim de 1730 a 1760 i destaquen les 37000 ll. de 1811-1820 quan el volum de capital invertit més aviat minvava abans de convertir-se en negatiu el 1820. S'explica l'aug-

ment de capital d'aquella dècada per la donació del Canonge Montanyà (recorrem que en aquesta dècada el capital consignat arribà al 52,6 % del total).

GRAFIC E.13
Censals i capital creat i lluit per dècades a la Seu de Manresa (1713-1876)

GRAFIC E.14
Diferència entre censals i capital creats i lluits a la Seu de Manresa per dècades (1713-1876)

Més interessant resulta l'evolució del nombre absolut de censals que arrencava de 847 el 1712, assolía el màxim el 1740 amb 1313 que es mantindria fins el 1770 per començar una davallada constant que s'acabaria amb 932 el 1876. Ara bé, hem constatat en canvi un augment gairebé constant del capital invertit a censal. La mitjana ho reflecteix de forma espectacular: el 1712, la mitjana era de 126,8 ll. per censal, el 1790 havia augmentat a 216,4

ll., el 1810 a 309,8 ll. per acabar el 1876 amb 375,7 ll. per censal. Aquest fenomen planteja almenys dues qüestions: la primera si aquesta evolució és deguda a l'alça de preus que provocaven una demanda de crèdits més alts per fer front a les mateixes necessitats (amb aquesta lògica la mitjana havia de disminuir en el segle XIX quan baixen els preus i no es produeix) o si la Seu va utilitzar criteris selectius i va invertir el capital en censals més quantiosos en grups socials que garantissin molt millor el pagament de les pensions gràcies a les seves propietats immobles. De rebot caldria demanar-se si això indicava una demanda menor de crèdit per part de grups socials menys benestants o bé si aquests van haver de recórrer a formes més oneroses de crèdit (vendes a carta de gràcia o debitoris).

De 155 censals creats de més de 1000 ll., el 25,2 % foren creats de 1750 al 1774 i el 49,7 % a partir de 1775 i solament el 25 % restant ho havia estat abans de 1750. Per l'evolució del nombre absolut de censals és obvi que a la Seu es lluien censals de menys capital i se'n creaven menys però de capital molt superior.

Amb aquesta marginació del petit préstec, la seu enviava a altres institucions eclesiàstiques els individus que necessitaven poc capital o bé a la utilització de formes més oneroses com la venda a carta de gràcia, la venda perpètua o el debitori, aprofundint així l'explotació i dependència d'aquests individus. Però aquesta és una hipòtesi molt difícil de demostrar quantitativament.

H/ Conclusió.

El censal com a mecanisme de préstec fou un instrument molt utilitzat a la societat bagenca i com a tal una eina d'extracció d'excedent. Els censalistes desenvoluparen formes jurídiques que van moderar alguns aspectes d'entrada desfavorables com el caràcter indefinit de la llució o l'assegurança del cobrament de la pensió. El fet que estés lligat a l'individu -malgrat la hipoteca general de béns o concretada en alguna finca- i no adscrit a una finca permetia al censal una àmplia circulació com a capital mitjançant el mecanisme de "l'encarregació" per part d'un individu que no era el censatari.

El principal censalista era les institucions eclesiàstiques que actuaven com a centralitzadores de capital mitjançant les cessions constants de par-

ticulars per la via de fundacions de misses o aniversaris. Aquest capital reinvertit a censal proporcionava la renda necessària per a la supervivència dels fills segons de les classes dominants bagenques. Hem pogut copsar a partir d'alguns inventaris que la burgesia urbana i la petita noblesa tenien també alguns diners invertits a censal però eren poc significatius dins el conjunt de la seva activitat econòmica i amb tendència a disminuir i desaparèixer a la segona meitat del XVIII.

Els censataris eren sobretot pagesos i artesans que patien un endeutament estructural a conseqüència de l'estructura de la propietat i de l'explotació bagenques i, per tant havien de recórrer al préstec -la cessió anual de renda- que oferien altres grups socials. Hem detectat també endeutament dels ajuntaments que provocaven una explotació indirecte damunt dels vilatans i un volum gens despreiable de préstecs a la petita noblesa, que assenyalen les dificultats dels grups estrictament rendistes o un diner relativament barat que els servia per a especular.

L'anàlisi de les causes tant de la Seu com de la tipologia confeccionada a partir dels exemples concrets, han mostrat com el censal no s'utilitzava en l'augment de la producció, sinó en la cobertura de la subsistència. La compra de cases i terra -l'intent per tant de definir la base de subsistència d'una família-, el pagament de dots i llegats i fer front a deutes anteriors que d'alguna manera s'incrementaven, eren les causes més importants. Les conseqüències també les hem pogut seguir darrera de la lluçió o del retorn quan s'amagava sovint un enduriment del procés d'endeutament que podia acabar si no es pagaven les pensions -que jurídicament s'intentaven assegurar al màxim- amb l'execució damunt dels propis béns. Hem definit també el concepte de roda de deutes que es produïa en les unitats familiars i que tenia com a objectiu l'extracció màxima de renda global.

En l'anàlisi de la conjuntura de la Seu -amb la limitació que suposa el fet d'estudiar una gran central de crèdit- hem pogut comprovar com la creació de censals té un màxim molt clar a la Guerra de Successió i en altres anys d'alts preus del blat però que minva considerablement a partir de 1760 fins a ésser pràcticament nul·la a partir de 1820. Hem comprovat com a partir de mitjans del segle XVIII, el nombre absolut de censals disminueix. Pel contrari el capital augmenta i arriba al màxim el 1820 quan multiplica per 3,6 el capital de 1713 i comença a disminuir lleugerament fins el 1876. La Seu s'especialitza per tant, en censals de capital elevat. Els préstecs petits -els que realitzaran els pagesos sense mas i els artesans- haurà de

cercar-los a altres institucions o en formes més oneroses.

Malgrat que la institució del censal va ésser reconeguda en el Codi Civil de 1886, a la pràctica a partir de 1820 copsem una decadència absoluta almenys en els llibres de la Seu, sobretot quant a la dinàmica llučió/creació. Això no vol dir que els censals creats desapareguessin -si de cas caldria estudiar la resistència dels pagesos i artesans a pagar les pensions- ja que el Llibre Mestre els anota amb tota normalitat sinó que els mecanismes de crèdit passaven per altres canals, sobretot pels debitoris.

5.3.2 La venda a carta de gràcia (293).

La VCG és un contracte de compra-venda en què el venedor es reserva el dret de recuperar el que havia venut, mitjançant el retorn del preu pagat. Popularment era conegut per "empenyorament" que defineix de forma més exacte el caràcter del contracte. Darrera d'aquesta pràctica jurídica s'hi amagava la pràctica del préstec. El capital era el preu de venda -que es fixaria més alt o més baix segons les necessitats del venedor- i l'interès els fruits que la cosa venuda proporcionava. El contracte de llučió o retrovenda significava el retorn del capital i recuperació per part del venedor de la finca venuda, i de l'element que proporcionava els interessos. El fet de no estar definit l'interès, aquest es convertia en cada cas en una arbitrietat més o menys dura segons les parts contractants. Sense cap mena de dubte era molt més dur que el censal (294).

Aquest principi de funcionament tant senzill del contracte presentava diverses contradiccions. La primera es referia al temps que tenia dret el venedor de rescatar la finca venuda i la segona a partir de quin preu el contracte no resultava oneros i no s'havia de considerar venda definitiva.

Segons Brocà a Catalunya es feien sense fixar termini i, per tant, es podien lluir sempre que el venedor volés. La raó que dóna és que es feien per un preu mòdic (de la meitat a les dues terceres parts del seu valor) i si es fixava un termini, la venda es feia per baix preu (295). Quan la VCG és per temps indefinit es parla de "a quitar sempre i quan". En els contractes estudiats al Bages de l'any 1770, es fixa el temps de durada, almenys de tres maneres:

a/ A lluir i quitar sempre i quan, és a dir la indefinida.

b/ A lluir i quitar dins cinc anys.

c/ A lluir i quitar dins cinc anys i passats aquests "sempre i quan".

La distribució que es registra és la següent:

-Sempre i quan	16	23,5 %
-Dins cinc anys	42	61,8 %
-Cinc anys i després "sempre i quan"	9	13,2 %
-Altres	1	1,5 %
	68 (296)	100,-

El 1850 el nombre de VCG ha disminuït notablement, seria per tant, menys utilitzat i les 24 que coneixem en sentit estricte es distribuïrien en aquest tema de la següent manera:

a/ -Sempre i quan	8
b/ -Cinc anys i després "sempre i quan"	3
-Quatre anys i després "sempre i quan"	1
c/ -Cinc anys	6
-Quatre anys	1
-Tres anys	2
-Dos anys	2
-Per vida	1

Segons aquestes dades, al Bages es solia fixar el termini del retorn dels diners. El 1770 aquesta opció és clarament majoritària a l'entorn dels cinc anys. El 1850, recupera importància la de lluir "sempre i quan", però les que es fan a termini fix disminueixen la durada fins arribar als dos anys pel retorn dels diners. La mostra és però petita per atribuir caràcter definitiu a les dades.

D'aquestes dades es dedueix que el préstec era a curt termini -cinc anys- i si al cap d'aquest temps no es retornava el capital la finca venuda a baix preu quedava perpètuament pel comprador. Lògicament era així, a la pràctica era més complicat. Alguns plets plantegen la problemàtica d'aquesta qüestió:

-Llogari Sayol, torcedor de seda, va comprar una casa al raval de Valladaura a Francesc Casajoana. Aquest n'havia venut anteriorment un tros a Francesc Pujades a CG. El torcedor volia exercir el dret de lluir i quitar a Francesc Pujades el qual no ho acceptava; "dice que no pretende ni crehe estar obligado en firmarle la reventa a su favor del pedazo de la casa que tiene vendida, respecto de que fue aquella entre otros con el pacto de redimirla dentro de cinco años, y hayan estos mas que transcurridos, y hechosa aquella ahora perpetua mediante el estilo y practica inconcusa que hai en la presente Ciudad". Uns folis més enllà del protocol notarial trobem la revenda, hauria guanyat per tant sense que coneguem els motius, el torcedor de seda (297).

-Joan Padró, moliner de Navarcles, feia de testimoni en un plet i declarava: "Dixo ser mucha verdad, que las cosas vendidas, con el pacto de quitar dentro de cinco años, luego de espirados los dichos cinco años quedan perpetuos e irredimibles y affirmalo el testigo saber, por haber visto y reparado en todo el tiempo de su acuerdo que de mas de quarenta y quatro años a esta parte ser tal el estilo y consuetud de dicho lugar de Navarcles y demas lugares circumvezinos, a, el, en tanto que Juan Bertran, labrador del refferido lugar de Navarcles sabe tiene un huerto que era ya de su padre a qual se lo habia vendido a carta de gracia y a redimir dentro de cinco años, Josep Torruella tambien del mencionadao lugar (...) y de otros (...) lo que ya ohia dezir a sus mayores y mas ancianos que no el testigo quienes dezian tambien ya haberlo ohido a dezir a otros mas ancianos sin haber visto ni ohido dezir lo contrario y ser de presente y haber sido siempre tal la voz y fama publica". El jutge va fallar en aquest cas que la VCG a quitar dins cinc anys, un cop passats aquests, s'havien de pagar lluïsmes i convertir-se en venda perpètua (298).

-A Andreu Abadal, impressor, se li demanava el retorn d'una casa venuda a CG l'any 1738 i argumentava que no podien reclamar-li per haver passat més de cinc anys i haver esdevingut perpètua i, com a prova, argumentava que havia pagat al senyor directe els lluïsmes (299).

Per lògica si en passar cinc anys no s'havia retornat el capital, la venda esdevenia perpètua. Els exemples semblen confirmar una argumentació en aquest sentit però les dues resolucions del cas que coneixem tenen desenllaços diversos. Per altra banda, algunes quitacions produïdes durant l'any 1770 al·ludeixen a vendes anteriors al 1765 (300), malgrat no ésser abundants. Algunes vegades sembla que el fet de firmar per cinc anys era per retardar el lluïsmes al senyor directe, el qual el cobrava a partir del cinquè any (301). Així s'afirmava en el plet esmentat més amunt i en altres contractes: "Si pasan los cinco años se convertirá en a redimir siempre y quando y los compradores tendran que pagar tercios y laudemios al señor directo" (302).

Si aquestes notes no permeten afirmar encara rotundament que la venda no lluïda i pactada per cinc anys esdevenia perpètua, podem aportar encara dos arguments a favor:

a/ En primer lloc els mecanismes jurídics utilitzats per tal d'evitar-ho, almenys n'hem detectat cinc:

-indicar en el contracte que passats els cinc anys es convertia en "sempre i quan".

-quan s'acostessin els cinc anys buscar un altre comprador que pel mateix preu o superior, fos el que realment lluís la venda. El préstec simplement canviava de mans.

-reconvertir-la en un altre tipus de préstec, normalment un censal.

-demanar una pròrroga al comprador per un període de temps a definir, normalment de cinc anys.

-simular una retrovenda amb la firma del rebut corresponent i a continuació reconèixer que aquells diners no han estat pagats i VCG el mateix, normalment pel mateix preu.

b/ El nombre de vendes és molt superior a les quitacions. El 1770 les VCG firmades o relacionades amb elles eren de 122 davant 18 quitacions (el 87,1 % front el 12,9 %); les de 1850 eren 31 davant 10 (el 75,6 % front el 24,4 %). En ambdós exemples les vendes eren superiors a les lluïcions i malgrat siguin solament dos anys, les que a la pràctica quedarien perpètuas serien superiors.

Aquesta seria la nostra formulació en aquesta qüestió: fixar una data de lluïció en el contracte era òbviament un enduriment jurídic que plantejava el problema de la perpetuïtat de la possessió de la cosa venuda, però, malgrat aquest, a la pràctica quotidiana eren poques les circumstàncies que permetien a un individu el retorn dels diners i rescab, per tant, del que havia alienat. En el fons implicava un traspàs de propietat per dos mecanismes d'explotació ocults, per una banda, la venda a baix preu, per l'altra, l'esperança, i per tant augment de la seva autoexplotació, de recuperar el venut algun dia.

Una altra conseqüència que algun dia es podia produir la lluïció era la firma d'uns pactes que definien com quedaria la cosa venuda per ambdues parts en el moment de realitzar-se la lluïció. Podríem definir tres tipus:

a/ En cas de venda d'una casa o d'una part, es solia donar un termini per abandonar la casa (normalment mig any) i a vegades la possibilitat de quedar-se pagant un lloguer.

b/ En cas de venda d'un hort, quan es produí la lluïció tenia temps fins a Nadal per recollir les hortalisses i després d'aquesta data el venedor abonaria el que hi hagués plantat.

c/ En cas de venda d'un camp es solia pactar que si la quitació es realitzava abans de Ntra. Sra. de Març, els fruits eren pel venedor, si es realitzava després, pel comprador.

Aquests pactes intentaven evitar els conflictes que es podien produir

en el moment de realitzar-se la lliuició. L'experiència quotidiana feia augmentar la precisió en aquest sentit.

La segona gran qüestió que plantegen les VCG és el del just-preu. D'entrada si el venedor tenia dret a rescatar el que havia venut era lògic que la venda es realitzés per dessota del just-preu. Brocà-Amell pensen que la reducció era ^{de} la tercera part a la meitat i citant a Cancr creuen que el venedor per aquesta raó de preu inferior, podia lluir la venda encara que hagués acabat el termini fixat (303). A la pràctica ells mateixos afirmaven: "...la reducción del precio es a veces muy grande, porque para fijar el que se dará el usurero-prestamista, que aparece como comprador, atiende al beneficio o % que desea percibir" (304).

L'any 1762 va tenir lloc un plet en el qual aquesta argumentació jurídica era utilitzada. Simó Dalmau, comerciant, pretenia rescatar una VCG realitzada el 1720 a quitar dins cinc anys. Pel comprador de 1720 la venda ja era perpètua, però per a en Dalmau, la terra va ésser venuda per 250 ll. i el seu valor real era de 550 ll, o sigui per dessota de la meitat del seu valor, considerant-se per tant, usura. Per desgràcia desconeixem la sentència (305).

La limitació jurídica del just preu cal entendre-la com el límit d'explo-tació permès per part del capital prestat. En realitat el preu del mercat de la terra equivalia a la capitalització de la renda al 3 % d'interès de censal. Tot el que es pagués de menys era renda de més estreta, ja que l'interès s'elevava quan menys es pagava per la terra (306).

Dos tipus de documents notariais confirmen l'existència a la pràctica d'un preu inferior del real en les VCG, les addicions de preu i les vendes del dret de lluir i quitar.

a/ Les addicions de preu consistien en afegir una quantitat a una VCG anterior, així la quantitat a tornar era més elevada. A vegades augmentava també la cosa venuda però no sol ésser normal (307). Aquest mecanisme sols té sentit si entenem que per part del comprador es deixen més diners per acostar-se així al just preu a partir del qual esdevindria perpètua. Pel venedor sols indica que continuaven augmentant les seves dificultats i s'anava acostant la venda perpètua.

El 6,4 % dels contractes referits a VCG són addicions de preu (V. quadre 5.50). Tampoc eren molt abundants però si una pràctica jurídica corrent al Bages. Un exemple d'aquest mecanisme és el de Jacint Morros, pagès de

Manresa, que havia VCG a quitar dins cinc anys un jornal de terra per 60 ll. El valor de la terra el 1770 era de 190 ll., la venda s'havia produït pel 31,6 % del seu valor, força per dessota de la meitat. Al 3 % de la terra donaria 5,7 ll. anuals. Sabem que el capital pagat era de 60 ll. per tant corresponia un interès del 9,5 %, tres vegades el del censal. El 1770 el comprador va afegir 55 ll. a la venda, sumant 115 ll; ja estava per damunt de la meitat. L'interès continuava essent alt (5%), les dificultats del pagès per a redimir eren més grans i la possibilitat de convertir-se la venda en perpètua per sota del preu de mercat era gairebé assegurada (308).

b/ La venda del dret de lluir i quitar, el venedor a CG podia vendre també el dret que encara tenia de lluir i quitar la finca que s'havia venut, d'aquesta manera es desfeia perpètuament d'allò que inicialment havia venut a carta de gràcia (309). Era, en definitiva, una venda perpètua en dos temps que posava de manifest que la VCG es realitzava per un preu menor al real i que l'ajustament al preu real equivaldria al dret de lluir i quitar. No tenia perquè vendre aquest dret al mateix individu que s'havia VCG, sinó a un altre que, per tant, podia realitzar la lluçió d'aquella. El 8,6 % d'escriptures de VCG el 1770 eren d'aquest tipus i el 14,3 %, el 1850.

Josep Caminal, pagès de Manresa, venia el 1770 el dret de lluir i quitar un hort a Francesc Prunés, sabater, per 182 ll. Realitzava la venda per lluir la VCG de 100 ll., una addició de preu de 25 ll. i un censal de 50 ll. Deia en el mateix contracte: "y per quant de present no tinch forsas, ni possibilitats per redimir y recobrar de vos lo sobredit tros de terra campa, si que antes be me es mes util y convenient vendrer y absoldrer a vos las infras cosas que no retenirme estas" (310).

En alguns casos els documents proporcionen els dos preus i, per tant, podem aproximar-nos al percentatge per dessota del preu real que es venia a carta de gràcia (V. Quadre 5.48).

Els resultats són molt variables. Oscil·len del 7 %, el més baix al 52 % el més alt. No podem oblidar que, si bé teòricament, el dret de lluir i quitar ens conduiria al preu real, aquesta venda es realitzava també sota les dificultats del venedor i, per tant, la conversió d'una VCG en perpètua es podia fer sota aquesta pressió i forçarel venedor a liquidar a baix preu i d'aquesta manera el comprador s'estalviava tots els problemes jurídics que es podien derivar de la VCG.

Aquest tipus de document és una minoria front al total i probablement s'apliqués a una mínima part. El pagès de Navarcles que feia memòria histò-

QUADRE 5.48

Preus de VCG i del dret de lluir i quitar al Bages a 1770 i 1850.

	PREU VCG	PREU DLLQ (*) (A)	TOTAL (B)	% A/B
FINCA 1770				
Regadiu	125 ll.	132 ll.	257 ll.	51,4
Regadiu	575 ll.	625 ll.	1200 ll.	52,1
Terra camps	101 ll.16s.	30 ll.	131 ll.16s.	22,8
Casa	75 ll.	25 ll.	100 ll.	25,-
Hort	200 ll.	114 ll.	314 ll.	36,3
Vinya	100 ll.	20 ll.	120 ll.	16,7
Vinye	60 ll.13s.	10 ll.	70 ll.13s.	14,2
1850				
Casa	2182 ll.	816 ll.	3000 ll.	27,3
Hort	206 ll.10s.	100 ll.	306 ll.10s.	32,6
Vinya	369 ll.	30 ll.19s.	399 ll.19s.	7,8
Casa	457 ll.12s.	120 ll.	577 ll.12s.	20,8
Hort	72 ll.	28 ll.	100 ll.	28,-

(*) Dret de lluir i quitar.

FONT: Not. CASASAVAS, 1770, fols 112-114, 18-VI-1770; Not. RAURES, 1770, fols 106-109, 23-VI-1770 i fols 8-10, 17-I-1770; Not. MASRAMON, 1770, fols 163-164, 30-VII-1770; fols 43-45, 10-III-1770, fols 208-209, 10-X-1770; Not. RAURES, 1770, fols 79-80, 10-VI-1770.
Not. MAS, 1850, fols 673-675, 21-IX-1850; Not. CERARDLS, 1850, fols 94-96, 25-II-1850; Not. MAS i COMA, fols 95-96, 17-IV-1850; fols 10-11, 9-I-1850, Not. PORTA, 1850, fols 77-78, 17-IV-1850.

rica tindria raó, a la llarga les VCG esdevenien, en la pràctica per la impossibilitat de rescatar-les del venedor, perpètuas i adquirides, per tant, per dessota del preu real.

A/ Què es ven a carta de gràcia?

L'any 1770, si considerem el que es ven a les VCG i les addicions de preu resulta el següent (311):

-Horts	9	11,1 %
-Altres peces de terra	29	35,8 %
-Cases/pisos	14	17,3 %
-Rabasses o domini útil de la terra	9	11,1 %
-Parts de fruits	13	16,- %
-Parts de fruits corresponents al domini directe	7	8,6 %
	<u>81</u>	<u>100,-</u>

El 1850 la distribució que en resulta és la següent:

-Horts	5	20,- %
-Peces de terra	6	24,- %
-Cases	7	28,- %
-Rabasses o domini útil	5	20,- %
-Parts de fruits	-	-
-Parts de fruits del domini directe	2	8,- %
	<u>25</u>	<u>100,-</u>

Es ven tot tipus de bé immoble (horts, vinyes, terres de regadiu, cases, pisos, habitacions, botigues etc.) i, com és lògic per a la difusió del contracte de rabassa es ven tant el domini útil que pertany al rabassaire, com les parts de fruits que pertanyen al domini directe; també es venen parts de fruits. Les vendes relacionades amb les peces de terra són majoritàries molt per damunt de les cases i dintre d'aquelles, tant els horts com les rabasses tenen un paper important. Les mostres no són molt simples per a donar un valor estadístic definitiu. Cada tipus de venda originava relacions d'explotació diferent. Anem a sintetitzar-les breument:

a/ VCG de peces de terra. El mecanisme habitual era que la peça de terra venuda passés a ésser conreada o explotada pel comprador mentre no es realitzés la lluïció. Els fruits que obtenia eren els interessos del capital. El caràcter, en principi, temporal de la venda obligava a pactar sobre les formes de conreu per evitar que el comprador espoliés la peça de terra i sobre el destí dels fruits de la terra quan es fes la lluïció:

-Francesc Prunés, pagès i hereu del mas Prunés de Talamanca, VCG a lluir dins cinc anys a Josep Lleonart, pagès de Rocafort una peça de terra campa de 1 Q. i es pactava que la palla tant de blat com de llegum seria pel venedor, el qual proporcionaria una carga de fems per cada catorzè de palla que produís la terra; el venedor havia d'assenyalar terreny per fer brossa i si volia quitar la peça de terra havia d'ésser sobre rostoll (312).

-Si es produïa venda perpètua, el comprador a carta de gràcia se li concedia el dret de prelatió i fadiga damunt la peça de terra (313).

-en els horts es regulen aspectes relacionats amb els conreus que s'hi produïen: el manteniment de les regadores (314), pagar una part de cadastre (315), etc.

-Però el més important era la definició que informa per a qui seran els fruits un cop s'hagi lluit. Hi havia diversitat però en línies generals es concretava per l'hort la data de Nadal com a màxima per collir les verdures i a partir de la qual el que rescatava l'hort li abonaria la verdura que l'altre hi tingués plantada. I pels cereals i la vinya és significatiu els terminis que fixa un contracte (316): pels cereals, si la lluïció es produeix abans de Ntra. Sra. de Març, seran pel venedor, després pel comprador; si es llueix entre Ntra. Sra. de Març i St. Pere, la verema pel comprador i les olives pel venedor; passat St. Pere, la verema pel comprador. Amb matisos sempre hi ha pacte sobre el destí dels fruits un cop s'hagi fet la lluïció.

Un altre dels aspectes destacats d'aquest tipus de vendes és quan el venedor es converteix en llogater del comprador, és a dir, es paga renda per una terra que abans era de propietat:

-És el cas de Maurici Soler, ferrer de Manresa, que va VCG a Francesc Vila i Soler, doctor en drets i sabem per la mateixa escriptura que li deu 70 ll. "per lo lloguer de dos anys y quatre mesos de la mateixa peça de terra" (317).

-En el cas de masos venuts a carta de gràcia el pagès propietari es podia convertir en masover del propi mas. Si bé més endavant analitzarem l'endeutament de masos podem citar breument el cas de Fermí Taradell, pagès de Monistrol de Rajadell, que per lluir deutes va VCG el mas a Damià Dalmau, veler de Manresa. El pagès es convertia en masover del seu propi mas sota els següents pactes: conrear a "ús i costum de bon pagès", fer els conreus i "formiguers" al temps oportú i aportar la llavor; pagaria el terç dels grans que es collissin, la meitat de les olives i la meitat del vi, tant de les vinyes conreades directament com les establertes a rabassa, etc. (318). No entrarem amb més detalls, el venedor s'havia convertit en masover de la seva propietat.

b/ VCG de cases. L'ús més característic consisteix com en les peces de terra, en vendre una casa o una habitació a carta de gràcia. El comprador pot ocupar-la o llogar-la mentre no es retornin els diners. Aquesta ocupació o el lloguer seria l'interès que obtindria del capital prestat. Els pactes d'aquest tipus de venda procuren abordar els problemes derivats de l'ús d'una casa i més quan a vegades la conseqüència era ocupar dues famílies la mateixa casa. Aquests pactes eren:

-Regular l'ús de les diverses habitacions de la casa (319).

-Regular què passarà si es retornen els diners. Normalment o es fixa un termini a partir del qual caldrà deixar la casa buida o s'acorda que el comprador pagarà alshores un lloguer (320).

-Regular per a qui seran els fems que es produiran a la casa (321).

A part d'aquest ús més corrent, en altres ocasions en els pactes descobrim que el comprador pagarà un lloguer i algun cop es concreta dient que era degut a què la VCG es féu per un preu inferior al real de la casa i es compensa amb un lloguer. D'aquesta manera, el preu pagat pel comprador es convertia amb una entrada que rebaixava una part del lloguer capitalitzat a l'interès que s'obtindria del preu total. Desconeixem els problemes jurídics -què passava si no es lluïa?- que aquesta formulació podia ocasionar.

Josep Medalla, veler, VCG a quitar dins cinc anys a Jaume Nadal, semoler, una casa a la Plana de l'Om per 160 ll. Però es pactava: "durant la present venda me haurà de donar y correspondrer tots anys 23 ll. y estas per titol de lloguer per lo major preu de la dita casa del preu avall escrit" (322). El dubte que sorgeix és si en aquestes circumstàncies podem parlar d'endeutament o és una determinada utilització d'un contracte que permetia avançar capital al comprador.

c/ VCG de terres establertes a rabassa morta. L'establiment a rabassa morta dividia en dos els dominis i deixava a l'útil plena capacitat d'alienar. Per això no ha d'estranyar que entre les VCG hi figurin tant el domini útil del rabassaire com les parts de fruits que pertanyien a l'establient -el primer domini útil.

En el primer cas, es traspassava la peça de terra i l'interès del comprador consistia en els fruits que produïa, amb l'avantatge que es convertia en rabasser i trobava la vinya ja plantada. Els pactes que es firmaven feien referència a assumir totes les obligacions contractuals pel nou rabassaire i, sobretot es fixava que si la lluçió es produïa abans de Ntra. Sra. de Març, la verema seria pel venedor i si es produïa després, pel comprador.

En el segon cas, és el propietari que rep la quarta part de fruits el qual la ven a carta de gràcia, algunes vegades al mateix rabasser (323). Es tracta d'una renda que és venuda a carta de gràcia i es converteix en l'interès d'un capital prestat.

d/ VCG de parts de fruits. Es tracta d'alienar no un bé immoble sinó els fruits que es produeixen. L'interès del préstec en aquest cas és una part determinada de la producció. El deutor s'aliena per tant d'una part de la producció però no de la propietat. Quan es torni el capital la part de fruits es deixarà de pagar. N'hem detectat tres tipus:

-Parts de fruits que produeixen una peça de terra. Aquí cal distingir des del rabassaire que a més del quart paga en una VCG una altra part de fruits (324), o bé la quarta part d'una peça totalment propietat del venedor (325). Gairebé estableix amb el comprador una relació d'amo de mas/ rabasser.

-Parts de fruits d'un Mas. En realitat es tracta d'una situació similar a la darrera exposada, sols que ara es tracta d'un mas que ven una part de fruits. Pere Bojons, pagès, hereu del Mas Bojons de St. Martí de Massana té en VCG el 1770, la sisena part de tots els grans que es collien a l'heretat (326). Per problemes de deutes aquesta va ésser una pràctica molt ha-

bitual entre els masos, com veurem més endavant. L'evolució de les collites feien variable l'interès del comprador però l'alça dels preus de la segona meitat del XVIII, garantia una beneficis creixents.

-Venda fixa de cargues de vi. Malgrat que no en moltes ocasions (3 casos el 1770), el venedor podia VCG una quantitat de vi determinada a raig de tina a canvi del capital que necessitava. Si posem en relació les cargues de vi venudes, el preu de la VCG i el preu del vi segons els ingressos del Mas Noguera de Monistrol de Rajadell, podem calcular la taxa d'interès que suposava pel venedor (Quadre 5.49)

QUADRE 5.49
Taxa d'interès de les VCG de cargues de vi, 1770-1775.

VENEDOR	PREU VCG (II)	CARGUES DE VI	ANY	PREU DEL VI EN SOUS	INTERÈS %	INTERÈS MITJA
Ramon Fujolar pagès de St. Salvador de Guardiola	100	3,5	1770	99,6	17,4	
			1771	137,2	24,-	
			1772	101,3	17,7	
			1773	155,5	27,2	
			1774	122,2	21,4	21,6 %
Josep Fujolar pagès de St. Salvador de Guardiola	90	2,5	1770	99,6	13,9	
			1771	137,2	19,1	
			1772	101,3	14,1	
			1773	155,5	21,6	
			1774	122,2	17,-	17,1 %
Jaume Miralda pagès de St. Salvador de Guardiola	175	4	1770	99,6	11,4	
			1771	137,2	15,6	
			1772	101,3	11,6	
			1773	155,5	17,8	
			1774	122,2	13,9	14,1 %

L'interès mitjà que s'obtenia en els tres casos anava del 14,1 % al 21,6 %, com es pot veure molt superior al 3 % dels censals i una prova més que la venda a carta de gràcia era un préstec molt més oneros que aquell.

B/ Vendes a carta de gràcia i endeutament.

Ja hem analitzat en els contractes anteriors el caràcter oneros de la venda a carta de gràcia, per tant el fet d'haver-la d'utilitzar volia dir que el venedor tenia problemes econòmics i, probablement fins i tot li era difícil recórrer a d'altres fórmules menys oneroses. Sense la història de cada VCG és difícil d'analitzar en profunditat quin era el destí dels venedors. Tot i així, a partir dels indicis que proporcionen els documents és possible plantejar que els venedors a carta de gràcia entraven en un procés d'endeutament que farà costós el fet de sortir-se'n.

a/ Causes de vendre a carta de gràcia. Els historials que apareixen abans

de la venda a les escriptures permet definir fonamentalment aquestes causes:

-Per fer front a necessitats quotidianes, per exemple tornar diners deixats per comprar blat per a la família (327) o bé "per deshaogo de mas obligacions majorment en est any tan calamitos" (328), o bé pel preu d'un matxo (329).

-Per pagar dots i llegats testamentaris. D'aquesta manera la branca principal es carregava de deutes per assolir un marc de reproducció dels fills segons. "Per pagar y satisfacer a Miquel Viladomiu, ferrer, ciutadà de Manresa y Antonia, esdevenidors conjugues, 50 ll. (...) que mon pare deixà y llegà a la dita neta sua ab son ultim testament (...) y las que dita Antonia constituira en dot al sobredit Miquel Viladomiu, esdevenidor marit seu". Més avall: "Item y finalment per pagar a Pau Fabregas, 25 ll. per lo valor de las robas de la sua botiga li havem comprat per los vestits novials de la mencionada Antonia" (330).

-Per fer front a altres rendes agràries. "Per pagar a Joan Singla, paire de Monistrol de Montserrat, arrendatari dels delmes y censos del Marques de Castellbell, 12 ll. que li estich devent de censos vençuts" (331).

-Per fer obres. Normalment per arreglar la casa on hom viu, com el Mas Soler de les Teules de St. Vicenç de Castellet, que amenaçava ruïna i per a reconstruir-lo es necessitaven 50 ll. que es varen obtenir VCG una peça de terra de 4 Q. (322).

-Per quitar deutes anteriors. Tal vegada es quan les referències són més abundants, bàsicament el 1770 seran de dos tipus: a/ per lluir censals i b/ per quitar altres VCG. Normalment observarem que el preu sol ésser més elevat que les necessitats de lluïció previstes. Solament un parell d'exemples:

Joan Duran, teixidor de lli de Manresa per quitar un censal de 100 ll., per pagar 95 ll. 9s. 9d. de pensions endarrerides i 39 ll. 8s. 9d. a Teresa padró (34 ll. 14 s. 4 d. de pensions i 4 ll. 14s. 7d. per despeses de la Cúria) venia a carta de gràcia a quitar dins cinc anys una casa a les Escodines per 250 ll. (333). El censal inicial de 100 ll. s'havia transformat en 250 ll. més el lloguer que havia de pagar de la seva pròpia casa (334).

Josep Comas, jove pagès de Navarcles, per a pagar a Agustí Monrós, pagès de Navarcles 26 ll. 2s. preu de la VCG li féu, VCG a Joan Padró, moliner de Viladecavalls, un tros de terra campa per 46 ll. En aquest cas el deute s'havia incrementat 20 ll. (335).

b/ L'increment del deute. Els 140 contractes estudiats de 1770 que es

refereixen a la carta de gràcia podem estudiar-los des de la perspectiva de l'increment del deute. Els podem classificar segons el quadre 5.50.

QUADRE 5.50
Contractes relacionats amb la VCG el 1770, segons la causa de la venda.

CAUSA	TOTAL	%
a/ VCG amb desconeixement del motiu pel qual es ven	38	27,1
b/ VCG amb notícies de vendes anteriors:		
-per lluir VCG	17	
-per redimir censal	3	
- adició de preu	9	
-venda del dret de lluir i quitar	12	
-quitació/nova venda	10	51
c/ Nous deutes (dots, lligítimes....)	10	7,1
d/ Conseqüències d'haver venut a carta de gràcia:		
-creació de censals	10	
-venda perpètua	9	19
e/ Quitacions	18	12,9
f/ Altres	4	2,9
TOTAL	140	100,-

Malgrat treballar sobre la base d'un any, d'entrada, les vendes a carta de gràcia es realitzaren per un nombre superior (70,6 %, apartats a,b;c) a les lluçions o quitacions (12,9 %). Si es ven més que no es crea l'endeutament augmenta.

De l'apartat "a" del quadre no podem parlar d'augment del deute perquè no sabem els motius pels quals es van realitzar, és possible que en alguns casos augmentés, però en altres no. A l'apartat "c" la venda es realitza per una primera necessitat, per tant, no podem parlar d'increment. En canvi en els apartats "b" i "d" trobem els contractes que es refereixen a un deute anterior. En el "b" hi ha aquells documents que directament plantegen que són per lluir censals o VCG -per tant deutes anteriors-, com les addicions, vendes del dret de lluir i quitar -que en definitiva aporten més diners a una situació de dificultat anterior- i les quitacions/noves vendes que renoven l'endeutament després de simular una lluçió. En el "d" la VCG és en realitat la causa de noves fórmules de deutes com són la creació de censals i la venda perpètua. El resultat en aquest sentit és contundent, el 50 % dels contractes, amb tota seguretat impliquen augment de l'endeutament, en un 7,1 % segur que no -és el primer deute- i en el 40 % restant, no ho sabem, tant pot ésser que sí com que no.

El 1850, el quadre de les causes és molt menys ric perquè hi ha menys contractes i perquè l'explicació introductòria de les causes es menys detallada (quadre 5.51).

QUADRE 5.51

Contractes relacionats amb la VCG el 1850, segons la causa de la venda.

CAUSA	TOTAL	%
a/ VCG sense especificar la causa	15	34,1
b/ VCG amb notícia de deutes anteriors:		
-per lluir altre VCG	1	
-per retornar debitori	4	
-addició de preu	1	
-venda del dret de lluir i quitar	6	
	12	27,3
c/ Deutes nous (llegats, dots, necessitats ...)	4	9,1
d/ Conseqüència d'haver VCG:		
-vendes perpètuas	3	6,8
e/ Quitacions	10	22,7
TOTAL	44	100,-

El 1850, a més de la disminució dels contractes, la proporció també ha canviat. L'endeutament ha augmentat amb certesa en el 34,1 % dels casos, en el 9,1 segur que no i en el 56,8 -aquí trobem l'augment- pot ésser que sí o pot ésser que no. En realitat si comparem els dos anys han augmentat sobretot els documents que provoquen incertesa sobre aquesta qüestió.

Amb aquestes dades podem afirmar que darrera de la venda a carta de gràcia s'hi amagava un increment de l'endeutament.

A partir dels contractes que es feia referència a deutes anteriors hem intentat fer la comprovació de si la quantitat que es cobrava per la nova venda era igual, superior o inferior als deutes que s'assenyalaven. Si era igual el deute simplement es renovava, si era superior, augmentava i si era inferior, disminuïa.

De 24 VCG als quals hem pogut realitzar aquesta comprovació el 1770 els resultats obtinguts han estat: 17 augmenten de preu (70,8 %), 4 es mantenen igual (16,7 %) i en tres s'al.ludeix al deute però no a la seva valoració econòmica. En l'addició de preu i en la venda del dret de lluir i quitar, també es produïa un increment de la quantitat prestada, si bé en aquest darrer cas la venda esdevenia perpètua. En les vendes perpètuas es produeix el mateix fenomen, en els 9 casos el venedor consegueix més diners dels que diu necessitar en l'exposició de motius.

En canvi en els exemples de quitació i nova venda a continuació, es plantegen més aviat com una pròrroga de la VCG anterior. Dels 10, solament un augmenta notablement, dos ho fan pel preu que havia de cobrar el notari per la nova escriptura i la resta es renoven per la mateixa quantitat. En els censals creats per lluir a carta de gràcia apareix un fenomen similar. Dels 10 casos, sis repeteixen quantitat, tres disminueixen i solament un es crea per un preu superior al de la VCG. El pas a censal, com a forma de préstec menys oneros, podia assenyalar potser una certa millora en la situació del

venedor i per aquí podria explicar-se aquest comportament diferencial.

Un darrer argument que justifica l'endeutament en les VCG, és que es sol vendre una part de la peça de terra, com una fórmula de desprendre's únicament del no necessari per poder continuar subsistint i amb l'esperança que algun dia el venedor recuperarà i repararà la parcel·la originària. Dels contractes hem calculat els que indicaven que solament venien una part (Quadre 5.52).

QUADRE 5.52
VCG que indiquen venda exclusivament d'una part, el 1770.

TIPUS DE FINCA	TOTAL	PART	%
Horts	9	6	66,7
peces de terra	29	8	27,6
Pis/tenda	14	8	57,1
Rabasses	9	7	77,8
TOTAL	61	29	47,5

Amb certesa el 47,5 % de les VCG de finques s'indicava que era una part el que s'havia venut. De la resta, pot ésser que sí o pot ésser que no. Els horts i les rabasses presenten el percentatge més alt (més de les 2/3 parts) i coincideix amb les propietats típiques de la petita pagesia, la qual en endeutar-se procurava desfer-se solament del més just, tot esperant l'oportunitat de la lluïció.

c/ VCG i la Seu de Manresa. No disposem de cap font per establir una cronologia de la VCG tal com es va poder fer amb els censals a la Seu de Manresa. Els contractes no són produïts com els censals per determinats centres emissors -com eren les institucions eclesiàstiques- sinó que generen una complexa xarxa que afecta tot el cos social. El Llibre Mestre de la Seu, continua essent molt suggestiu sobretot perquè al final recull les peces de terra que tenia la Seu, data de compra, motiu i venda. En aquest llistat hi ha també referències a la VCG.

El quadre 5.53 estableix per una banda una cronologia d'adquisició de les peces de terra per la Seu, el capital aportat i en les altres columnes s'intenta precisar el volum de les terres consignades -cedides per algú a la Seu, les terres comprades a carta de gràcia, la seva cronologia i finalment la cronologia de les vendes. El capital d'aquestes el desconeixem i hem utilitzat el preu de compra. El quadre serà utilitzat també més endavant, ara volem limitar-nos a les VCG.

El 37,7 % de les compres de la Seu ho foren a carta de gràcia que equivalia al 43,7 % del capital desembossat per les compres. El període de mà-

QUADRE 5.53

Compra i venda de béns immobles per la Seu de Manresa.

	COMPRES TOTALS	CAPITAL	CONSIGNATS	CAPITAL	VCG	CAPITAL	VENDA	CAPITAL
Fins a 1712	4	4769,75			2	3597,3		
1713 a 1720	3	3293,1	1	330,4				
1721 a 1730	5	7199,9			1	5160,1		
1731 a 1740	17	25528,4			9	14496,6		
1741 a 1750	8	14442,9			3	3691,8	3	1472,9
1751 a 1760	3	2981,- (*)			2	331,-	9	22308,2
1761 a 1770	7	3564,8	1	1330,-	3	1150,-	4	2970,6
1771 a 1780	3	1600,- (*)	1	-	2	1600,-	2	1081,-
1781 a 1790	3	3500,-	3	3500,-			2	1600,-
1791 a 1800	1	231,9					3	2555,4
1801 a 1810	2	11090,-			1	6090,-	3	6423,4
1811 a 1820	2	1308,6 (*)					1	-
1821 a 1830	1	1197,5						
1831 a 1840								
1841 a 1850	1	375,-					3	8028,-
1851 a 1860	1	1649,25					19	17967,2
1861 a 1870								
TOTAL	61	82732,1	6	5160,4	23	36116,8	49	64406,7

(*) En una d'aquestes compres no sabem el preu.

ximes compres coincideix amb la dècada 1730-1740, en la qual es produeixen el 39,1 % de les CCG i el 40,1 % del capital total. No cal dir que coincideix amb la dècada que més capital va invertir la Seu a censal i, probablement, el període de més dificultats pel camp bagenc. En les dècades anteriors i posteriors no tenen aquesta importància i a partir de 1780 es pot dir que les CCG per part de la Seu desapareixen i queden les compres perpètuas com l'única fórmula d'adquisició de terres.

Anem a detallar un dels molts exemples que el Llibre Mestre de la Seu permet estudiar. No es tracta en aquest cas de l'endeutament d'un petit pagès, sinó d'un pagès de mas: el Mas Ratera de la Molsosa (336).

El 20 de Maig de 1721, Pere Joan Ratera i Francesc, el seu fill, pagesos de la Molsosa, venien a carta de gràcia a lluir sempre i quan, a la Seu de Manresa l'heretat del Mas Ratera i els masos units a ell, que tenien una extensió de 500 jornals per preu de 3000 ll., amb la facultat de dividir dita heretat i edificar una casa nova. La venda, òbviament, es féu per pagar els creditors. Els deutes que pagà la Seu foren els següents:

-Lluïció de 6 censals	2063 ll. 5 s.
-Pensions endarrerides	616 ll. 15 s.
-Dots i llegats	1159 ll.
-Revenda de terra	55 ll.
-Salari del notari per fer les escriptures	54 ll. 10 s.
-Cadastre endarrerit	36 ll. 14 s.
-Censos endarrerits al Sr. directe	48 ll. 3 s. 8 d.

4033 ll. 7 s. 8 d.

El pagès no va rebre cap quantitat en efectiu, al contrari la lluíció dels deutes va ésser encara més elevada. Per això el 8 de Maig de 1723 la

Seu va fer una addició de preu de 253 ll. per fer front a més deutes. En realitat encara en pagà més i cal suposar que pel preu pagat passar-se un xic quant a despeses no era problema, perquè el preu era baix o perquè en el moment de la llució es podien reclamar totes les millores introduïdes al mas.

El 10 de Juliol de 1726, cinc anys després de la compra, es pagava el lluïme al Duc de Cardona que pujava el 10 % de la venda més els costos del salari del notari (334 ll.).

Al mateix temps la Seu segons la facultat concedida pels antics amos del mas podien edificar una casa nova que començaran poc després d'haver realitzat la compra. Els pagaments al fuster i al mestre de cases es troben entre 1721 i 1723 i el preu de la nova casa és de 720 ll. 5 s. 9 d.; el 18 de Març de 1730 es construí una tina en el Mas Canaleta de la Molsosa -tal vegada era el nom de la casa nova edificada- que pujà 72 ll. 6 s. 6 d.

La Seu havia invertit en nou anys 5160 ll. per un mas de 500 jornals, a un preu realment molt baix de 10,5 ll./jornal i havia intensificat l'exploració quan va construir una casa nova que es podia convertir en masoveria. Desconeixem el rendiment anual però ja hem vist els resultats del Mas Noguera i s'havia comprat perpètuament. No es arriscat pensar que la venda s'havia produït a baix preu per les diverses dificultats que hem detectat al venedor. Com a conseqüència el benefici podia esdevenir més alt que els préstecs a censal.

Al final de la ressenya de les despeses realitzades pel Mas Ratera en el Llibre Mestre s'anota la procedència del capital: (Quadre 5.54).

QUADRE 5.54

Procedència del capital invertit en la compra del Mas Ratera de la Molsosa per la Seu de Manresa, el 1721.

PROCEDÈNCIA	PENSIO
-Distribucions	93 ll. 6 s. 10 d.
-Misses del Rnd. Maurici Roca, caritat 6s.6d	49 ll. 3 s.
-Misses d'Alamanda Bellester, caritat 6s.	14 ll.
-Aniversari solemne del Sr.Canonge Soldevila	10 ll. 4 s. 3 d.
-Misses del Dr. Esteve Aldrofeu, caritat 10 s.	46 ll. 2 s.
-Processons generals	1 ll. 12 s. 4 d.
-Misses d'Agnès Fargas, caritat 6s. i 10 s.	24 ll. 16 s.
-Misses de Teresa Muntada, caritat 10 s.	12 ll. 11 s. 3 d.
-Misses del Sr.Canonge Diner, caritat 6 s.	6 ll. 5 s.
TOTAL	255 ll. 9 d.

El finançament de la compra del Mas Ratera i per extensió de la resta d'heretats, es féu, com es pot observar en el quadre i com hem plantejat més

amunt i abordarem també en el capítol següent, a partir del capital que ingressaven els particulars perquè es realitzessin misses i aniversaris a la seva memòria per una caritat determinada. Es produïa sota aquest mecanisme una transferència de capital del conjunt de grups socials -per uns, relació de distribució, per altres, relació d'explotació- i per l'altra, una centralització d'aquest capital en les institucions eclesiàstiques que el convertien en una relació d'explotació a partir de l'endeutament estructural d'alguns grups socials bagencs. S'assolien així dos objectius: la reproducció dels fills segons dels grups socials bagencs que ocupaven els càrrecs eclesiàstics i l'aprofundiment de la debilitació dels grups socials més febles que enfortien les relacions d'explotació amb les classes dominants i, per tant, el volum de renda estreta.

En el quadre 5.54 apareixen dos conceptes que en principi no tenen a veure amb l'aportació de les misses. Les Distribucions i les Processons Generals. És probable que es tracti en aquest cas de la capitalització de rendes que ambdues institucions tenien. Val a dir que en el quadre s'expressa no el capital aportat sinó la pensió, si capitalitzem al 5 % les 255 ll. trobem 5100 ll. que equivalen a les despeses realitzades per l'adquisició del Mas (337).

Ara bé, en un marge de la descripció de les despeses s'anota "Lluit als 15, 8bre 1751 Not. Domingo Ballester de Calaf". Trenta anys després de la compra algú va retornar els diners a la Seu. Dues qüestions: la Seu havia obtingut probablement un rendiment d'una compra realitzada a baix preu, però, en aquest cas no s'havia convertit en venda perpètua i no sabem qui realment va lluir la VCG; podia ésser el pagès -com havia aconseguit el capital per retornar-lo?- o podia ésser un altre comprador que hagués ofert al pagès un preu més elevat pel mas davant la conjuntura favorable del segle. No ho sabem, però durant 30 anys la Seu havia explotat el Mas Ratera i els beneficis d'aquesta explotació s'havien desviat de la pagesia a l'església. I la suma d'exemples com aquests, ajuden a explicar l'aprofundiment de la diferenciació social en el si de la societat bagenca.

d/ La quitació de les VCG. La quitació de la VCG equivalia al retorn del capital prestat i a la recuperació de la cosa venuda pel venedor, tant del bé immoble com de les parts de fruits. El deute, per tant havia desaparegut. Sense el coneixement de la història familiar és difícil precisar si realment s'havia eliminat el deute o en realitat era una fórmula que amagava renovació o empitjorament per altres vies.

Volem assenyalar com a mínim dues fórmules de quitació que amaguen certa complicació en el procés d'endeutament:

1.- Quitació per un individu diferent al venedor. Es tracta realment d'una quitació però en realitat s'ha produït una altra VCG de la cosa venuda anteriorment i el nou comprador realitza la lluïció a l'antic comprador. El prestador canvia, l'endeutat és el mateix i a vegades per una quantitat superior:

-Jaume Rovis reconeixia que Josep Prat, pagès de Santpedor li havia retornat 16 ll. preu de la VCG de 16 passades de ceps. En realitat qui havia pagat era Josep Satorra, pagès de St. Iscle. A continuació el mateix Josep Prat, VCG a Josep Satorra les mateixes 16 passades de ceps. El preu era ara de 19 ll. (338).

2.- Quitació i a continuació nova revenda. Es firma la quitació i a continuació es reconeix que en realitat no s'han tornat els diners i es realitza una nova VCG. És un mecanisme de renovació del deute, més que d'agreuement. Cal tenir-lo present perquè la quitació és aparentment normal.

Josep Casajoana, veler i Josep Torras, tintorer de Sallent, administradors de l'Hospital de Pobres malalts, firmaven època a Josep Pont, pagès de Balsareny de 110 ll. per la quitació de la quarta part de fruits, d'una peça de terra VCG l'any 1765. Unes planes després s'indica que en realitat no s'han tornat els diners i es torna a vendre la mateixa part de fruits per la mateixa quantitat (339).

Sol produir-se al cap de cinc anys justos de la primera venda i cal suposar que era una fórmula per evitar-se pagar el lluïisme al senyor directe.

Aquestes dues fórmules que hem exposat juntament amb les VCG que es realitzaven per lluir altres VCG -i per tant tindran contracte de lluïció-, mostren la precaució que cal tenir a l'hora d'analitzar les quitacions com a fórmula de retorn de diners i d'alliberament del préstec. Poden amagar perfectament renovació i/o augment del deute.

C/ Compradors i venedors.

A partir dels contractes de 1770 i 1850 i de la professió del comprador i del venedor que els protocols assenyalen hem elaborat el quadre 5.55. Metodològicament presenta diversos problemes: en primer lloc, la categoria de pagès a Catalunya tant es refereix al pagès benestant de mas com al jor-

nalers i els protocols ho solen barrejar; en segon lloc, que és impossible distingir aquella VCG purament conjuntural i que respon a una necessitat monetària puntual del venedor i la VCG que respon a un endeutament en vies d'augmentar i en tercer lloc, que dins de cada professió els nivells econòmics poden ésser molt diferents i representar nivells socials diferents. Tot i així, creiem que és un mètode que ens acostava a la realitat.

De la lectura del quadre 5.55 poden extreure's algunes observacions interessants.

a/ Els camperols són els màxims venedors i, venen a carta de gràcia, molt més del que no compren.

Són també els màxims compradors el 1770, ara el 1850 han estat superats pels artesans.

b/ Els artesans són els segons venedors, però compren molt més en els dos anys estudiats. S'aprofiten més de les dificultats dels altres grups.

c/ La resta de venedors el 1770 corresponen a les professions lliberals (11,9 %) mentre que en els compradors, trobem encara l'11,1 d'individus entre professions lliberals, comerciants i eclesiàstics. El 1850, aquesta clara diferenciació és més matisada; entre els venedors hi trobem 3 comerciants i 4 hisendats, mentre que en els compradors, 3 són comerciants i un hisendat.

QUADRE 5.55

Professió dels venedors i compradors a carta de gràcia, el 1770 i el 1850.

PROFESSIÓ	VENEDORS				COMPRADORS			
	1770		1850		1770		1850	
		%		%		%		%
Pagesos	76	70,4	14	41,2	59	54,6	12	35,3
Artesans	30	27,8	11	32,3	37	34,3	13	38,2
Prof. lliberals	2	1,9	-	-	3	2,8	-	-
Comerciants	-	-	3	8,8	5	4,6	3	8,8
Hisendats/Prop.	-	-	4	11,8	-	-	1	2,9
Nobles	-	-	-	-	1	0,9	-	-
Eclesiàstics	-	-	-	-	3	2,8	-	-
Vídues	-	-	1	2,9	-	-	-	-
No consta	-	-	1	2,9	-	-	5	14,7
TOTAL	108	100,-	34	100,-	108	100,-	34	100,-

Les dades de 1770 són en principi més clares: els camperols venen sobretot i altres grups socials, en principi més acomodats compren. El 1850, i cal remarcar que la mostra és més feble i més relativa, aquesta tendència de 1770 s'insinua però amb menys contundència. Plantejar a partir d'aquestes dades que amb claredat un grup social compra a uns altres que venen o una acumulació de vendes en mans dels grups socials dominants és molt arriscat.

Més aviat creiem que la venda a carta de gràcia com a instrument d'endeutament com hem vist al llarg d'aquest apartat compleix fonamentalment dos objectius:

a/ Pèrdua de la propietat de la terra per part d'alguns grups socials, i, per tant, concentració en uns altres. L'església de la Seu, la burgesia urbana i la pròpia pagesia de masos utilitzà amplament aquest instrument per adquirir les millors terres de la Ciutat de Manresa i alguns masos que estaven en dificultats. N'hem aportat alguns exemples al llarg del capítol i quan abordem la problemàtica de l'endeutament als masos aprofundirem en aquest aspecte. Òbviament l'extracció de renda és directa, compra a baix preu i, remuneració més elevada del capital. A vegades el propi propietari es convertia en arrendatari o masover de la seva pròpia peça de terra.

La venda de parts de fruits establia també una relació d'explotació entre els grups dominants bagencs i els camperols i l'artesanat o algun pagès de mas amb problemes.

Aquesta relació d'explotació l'hem analitzada en profunditat al llarg de tot el capítol i hem provat repetidament el seu funcionament.

b/ La VCG com a integrant d'una roda de deutes. Explica que les VCG es feien entre individus del mateix grup social. La nostra hipòtesi és la següent: la composició numèrica de la llar, els atzars quotidians, l'encert de les estratègies matrimonials i en definitiva la història familiar col·loquen les unitats familiars en situació diferent davant la necessitat del present. Per uns, la conjuntura convertia l'endeutament en una necessitat, per altre si aquella era favorable, la possibilitat de consolidar la situació social, intentar escalar socialment i eliminar l'endeutament definitivament. No és difícil entendre que els que semblaven aparentment forts comprassin a carta de gràcia als febles. Però els forts tampoc tenien tots els diners necessaris i una part de la compra la finançaven endeutant-se o amb "l'encarregació" d'alguns deutes del venedor. En ambdues unitats familiar un tret comú: l'esforç, el treball per superar la situació, un per recuperar allò que havia venut, l'altre per consolidar-se en el nou status.

La conjuntura familiar podia canviar. Una mala collita, la mort de la mulla, el pagament d'algun dot podia abocar el comprador a la necessitat d'endeutar-se i acabar venent potser també a carta de gràcia allò que en un principi havia comprat. Al venedor se li podia presentar una situació favorable i rescatar allò que havia venut o comprar a un altre individu en situació delicada.

Es generava així una complicada roda de deutes (censals, VCG i vendes perpètuas) entre els grups socials amb més dificultats que facilitava la seva reproducció com a tals. L'autoexplotació de la unitat familiar era en qualsevol moment de la roda una pretesa arma per escapar-se del desastre. L'endeutament estructural es cuidava prou d'evitar les condicions de prosperitat de les unitats familiars i convertia en inevitable la roda de deutes.

Darrera d'aquest procés els altres grups socials van aprofitar aquesta autoexplotació familiar per extreure el màxim d'excedent per part dels propietaris de masos que es consolidaven com pels comerciants manufacturadors que donaven treball a les dones en activitats tèxtils.

Demostrar aquesta hipòtesi no és fàcil perquè caldria reconstruir històries familiars i sempre quedaria el dubte de fins a quin punt eren realment representatives. Els nostres indicis són més modestos, per una banda, els resultats del quadre 5.55 que no defineix amb claredat unes línies de concentració -solament s'insinuen- sinó una certa igualtat entre les professions; per l'altra, "l'encarregació" de censals que presten altres com una pràctica habitual (en 17,8 % dels censals creats o consignats de la Seu hi constava una "encarregació") i òbviament implicava transferència del deute i, en darrer lloc, les deduccions que permeten fer alguns contractes.

-Rafael Roca, pagès de Manresa, venia perpètuament una peça de terra de 1,5 jornals de regadiu i ho feia per lluir un volum de deutes realment notable (4 censals de capital 289 ll., pensions endarrerides 122 ll. 6 s., 80 ll. per lluir dues VCG i 75 ll. per pagar els drets legítims als seus tres fills). En total 566 ll. 6 s. El procés d'endeutament d'aquest pagès és obvi. Interessa però el comprador, Llorenç Oliveras, pagès que va oferir un preu de 770 ll. de les quals se'n retenien 566 ll. 6 s. per pagar els deutes, 100 ll. les pagava en efectiu i les altres 100 eren convertides en censal, pel qual el venedor reberia la pensió de 3 ll. del comprador. D'entrada ja sabem que el comprador no tenia tots els diners, sols havia pagat en efectiu una part i, unes fulles més endavant de la venda, descobrim que els censals no foren lluitats ja que se'ls encarregà damunt dels seus béns (340).

-Josepa Circuns, Vda. de St. Vicenç de Castellet, per pagar diversos deutes (41 ll. 5 s. 6 d. fonamentalment per lluir una VCG) venia a Sebastià Plans, pagès, una habitació, un hort i un tros de terra per 52 ll. 16s. 9d. El que interessa és que el que es venia pertanyia al seu marit per compra

a carta de gràcia feta a Francesc Fiter, pagès, l'any 1753 i renovada 10 anys després (341).

Un venedor amb deutes, 17 anys abans havia estat comprador a carta de gràcia.

-El mateix succeïa amb Marianna Sebarroja, Vda. d'un pagès que el 1770, VCG a Salvador Satorra, pagès 20 passades de ceps que li pertanyien per compra a carta de gràcia feta el 1758 (342).

-Josep Caminal, pagès, per lluir diversos deutes (175 ll. entre ells un censal de 50 ll.) venia el dret de lluir i quitar un hort a Francesc Prunés, sabater. Després de firmar aquest, en Prunés s'encarregava el censal sobre els seus béns (343).

-Josep Playà, pagès de Manresa, per quitar un censal de 100 ll. va vendre a Joan Culla, pagès, el dret de lluir i quitar una casa. A continuació s'encarregava sobre els seus béns el censal que prestava Josep Playà (344).

En aquests exemples, el comprador es convertia en el nou deutor dels deutes del venedor. La roda de deutes estava en funcionament.

No cal entendre aquesta roda de deutes com un procés tancat i únic. L'endeutament, en aquests grups socials, pot significar també la proletarització d'alguns individus que incrementaven el proletariat industrial que farà falta a Manresa al llarg del segle XIX o fins i tot a les comarques barcelonines. En aquest sentit caldria estudiar les migracions a la comarca i en general l'evolució dels comportaments demogràfics. Fins i tot una possible hipòtesi de treball estaria en la comprovació d'una possible renovació d'individus: uns que es proletaritzaven i altres que arribaven d'altres indrets -o dels propis masos de la comarca- i ocupaven el lloc d'aquells com a rabassaires.

D/ Conclusió.

La VCG és una fórmula de préstec que consisteix en la venda d'un immoble o d'una part de fruits i el venedor es reserva el dret de retornar els diners i recuperar la cosa venuda. El capital és el preu de la venda i l'interès el fruit que la cosa venuda proporciona. És un préstec més oneros que el censal i quant a la fixació de l'interès esdevé una conseqüència de la relació de força entre el comprador que disposa del capital i el venedor que el necessita.

Hem demostrat que la venda es feia per dessota del preu real a partir de les addicions de preu i les vendes del dret de lluir i quitar i que al Bages, el venedor tenia cinc anys per a retornar els diners, sinó perdia la propietat del bé venut. Hem vist però les contradiccions reals d'aquesta pràctica i que si les vendes esdevenien perpètuas era perquè pels venedors era impossible retornar els diners.

Després d'analitzar el que es venia a carta de gràcia (peces de terra, cases, rabasses -tant la part del rabasser com la de l'amo- i parts de fruits) i el tipus d'interès que generava, hem centrat la nostra atenció a l'endeutament que provocava la VCG. Hem afirmat que en el 50 % dels contractes de 1770 l'endeutament augmentava i en la resta, ho desconeixem (si bé podia augmentar o no); per altra banda hem comprovat com les VCG es realitzaven per preus superiors a les quantitats declarades que es devien i finalment hem constatat que eren part de peces de terra que es VCG, la porció necessària per fer front a la dificultat. La conclusió a la que arribàvem era que la VCG provocava augment de l'endeutament.

Després, a partir del Llibre Mestre de la Seu, hem estudiat les VCG en aquesta institució. Hem demostrat la seva importància a la primera meitat del segle XVIII i a partir d'un cas concret hem seguit com la VCG era conseqüència d'un procés d'endeutament anterior, com totes les compres d'aquest estil que realitzà la Seu. Els deutes servien per expropiar propietats a la llarga.

Hem estudiat a continuació la quitació i es planteja que abans d'analitzar-la com un retorn del capital, cal descobrir alguns mecanismes que encobreixen un augment del deute i ens hem centrat fonamentalment en dos: la quitació per un individu diferent del venedor que havia realitzat amb aquest alguna operació d'endeutament i la quitació fictícia perquè a continuació es produeix una nova revenda.

Per acabar l'estudi d'aquesta fórmula de préstec hem analitzat qui comprava i venia a partir dels protocols notariais, a manca d'altres documents que permetin estudiar-ho amb una mostra més àmplia. Dels exemples utilitzats no es pot definir clarament un grup social que compri i un altre que vengui malgrat es perfilin algunes tendències (els pagesos venen més, els artesans compren més etc.) que ens han conduït a definir dues funcions socials de la VCG: per una banda, un procés expropiador de terres per part de la pagesia benestant, eclesiàstics i burgesia urbana a costa de rabassaires, artesans i pagesos de mas empobrits, per l'altra, hem analitzat la VCG com a

integrant de la roda de deutes que es produeix entre rabassaires i artesans, segons les diverses conjuntures familiars que es produeixen en el seu si. Els deutes circulen d'uns als altres i per poder-ne sortir cal l'esforç de la unitat familiar, en definitiva, l'autoexplotació de la família. L'únic beneficiat d'aquesta roda són els grups benestants que extreuen així el màxim d'excedent, a partir del cobrament dels préstecs, de la renda derivada del contracte de conreu i del treball tèxtil de la dona. Perquè el sistema funcioni és precís el manteniment de l'estructura de l'explotació de la terra que genera un endeutament estructural.

Aquest tipus d'endeutament, va entrar en decadència al llarg del segle XIX, però menys potser que el censal. La cronologia del seu ús, és un dels punts que caldria aprofundir.

5.3.3 Els deutoris.

Terrades els descriu com a "Contracte de préstec sense hipoteca. El prestador retenia els interessos en lliurar el préstec i així no calien escriptures pels interessos, evitant-se la condemna eclesiàstica de la usura. És a dir, que el prestador deixava més pocs diners dels escripturats i el deutor tornava la quantitat fixada en l'escriptura" (344).

En els treballs realitzats a Galícia entre les formes de crèdits apareixen les obligacions-préstec. Es descarten les obligacions que es firmaven per pagar un negoci anterior i ens quedem amb les que simplement són préstecs de capital. Les qualifiquen de préstecs a curt termini amb la hipoteca o sense i l'interès no hi consta perquè és ocult en el capital. Les consideren firmades entre individus que existia una amistat o confiança mútua i, per tant, no es creia en el seu incompliment. Destaquem que en el s. XVIII, d'obligacions-préstec se'n troben poques (345).

Fernàndez de Pinedo ha demostrat com en el primer terç del segle XIX les obligacions -a curt termini i amb hipoteca- havien substituït els censos consignatius en el País Basc, la qual cosa pitjorava la situació de la pagesia (346). Alguns d'aquests trets apareixeran en el deutor bagenc.

Podríem sintetitzar la consolidació del deutor de la següent manera. En el segle XVIII existeixen formes de crèdit privat que estan molt lligades a pràctiques comercials. Quan d'un negoci es quedava a deure alguna cosa es signava un val en el que es reconeixia deure una determinada quanti-

tat a l'altre comerciant. Per posar un exemple citaríem els vals que tenia firmats Miquel Dalmau, blanquer de Manresa l'any 1712 (347).

-Josep Armengol, paraire de Figueroles, preu de llana	89 ll. 7 s.
-Cristòfol Angrill, sabater de Solsona	cuïro 30 ll.
-Geroni Blahi, de Sabadell	4 ll. 10 s.
-Francesc Subirana, sabater de Berga	27 ll. 6 d.
-Andreu Llera, sabater de Solsona	131 ll. 17 s.
-Pere Puig, sabater de Berga	22 ll. 17 s.
-Joan Obiols, sabater de berga	68 ll. 10 s.
-Pau Bonany, sabater de Berga	78 ll. 6 s.9 d.
-Josep Casals, sabater de Berga	68 ll. 6 s.9 d.
-Josep Volta, sabater de Monistrol de Montserrat	308 ll. 19 s.
-Francesc Xipell, sabater de Sallent	34 ll. 19 s.7 d.
-Joan Fàbregas, sabater d'Igualada	42 ll.
-Francesc Guilto, sabater de Berga	65 ll. 12 s.6 d.
-Taula de Comuns Dipòsits de Manresa	41 ll. 8 s.8 d.

Pujaven en total 1013 ll. 15s. 7d., Josep Argullol en tenia 10 de signats per un valor de 2369 ll. 2s. 4d. (348). En el cas del blanquer són òbvies les relacions amb la professió, els deutors són gairebé tots sabaters, principals consumidors de cuir.

Desconeixem si al preu que es paga hi havia carregats els interessos, però és probable que en els primers anys hi hagués una certa generositat.

Si no es realitzava el pagament, el val podia convertir-se en debitori, en el qual es determinaven els terminis per a retornar els diners i s'hipotecaven els béns del deutor. Si no es pagava es recorria a l'acció de la justícia. Un exemple en aquest sentit era el debitori signat entre Jacint Bovet, veler de Manresa i Pere Català, pagès d'Alcover a Tarragona. El primer confessava deure al segon, 76 ll. 13s. 6d. per pagar 181 ll. 4s. valor de 34 lliures 4 unces de seda venuda fiant i que va prometre pagar el 2-I-1754. Es comprometia a pagar 14 ll. el primer dia de Quaresma i a partir d'aleshores 7 ll. cada mig any. Mentrestant consignava el lloguer de la casa al C/ Urgell i obligava com a hipoteca tots els seus béns (349). Aquest lligam amb l'activitat comercial és important a l'hora de l'aparició de debitoris.

La conseqüència de no pagar aquest era el recurs judicial i execució damunt dels béns del deutor. A la Cúria de Manresa es troben diversos exemples. Un mercader de Lleida, per exemple, volia cobrar 60 ll. en compliment de 109 ll. que Josep Serra va prometre pagar el 1763 amb acte de debitori firmat a Lleida, més 11 ll. de costos i com que no ho havia fet és demanava l'execució damunt dels seus béns (350).

Però no sempre el val es convertia en debitori, ja que el val firmat ser-

via a la justícia. En un judici verbal, el 5-VI-1773, Domingo Oller, veler, va ésser condemnat a pagar 133 ll. 17s. 6d. que li devia per causes expresades en un val. Havien passat dos mesos des d'aleshores i es demana l'execució sobre els béns d'Oller (351).

Estem, per tant, davant fórmules de crèdit indirectes que consistien en l'allargament del pagament. Malgrat que el val tingués ja caràcter executiu, el debitori concretava molt més terminis de pagament i la hipoteca damunt dels béns.

Es fàcil entendre com d'aquesta forma de debitori en podia derivar un préstec a curt termini en contraposició al censal. El deutor -com es feia amb les activitats comercials- confessava deure una quantitat de diners que, en lloc de referir-se a algun negoci, eren deixats en forma de préstec que calia retornar en un termini determinat. Prestar a interès era prohibit per l'església, aleshores era fàcil trobar la fórmula de deixar menys diners dels que finalment s'havien de tornar i constaven com a prestats. Aquesta pràctica és molt difícil de demostrar a partir dels protocols notariais, dels quals la majoria solen indicar: "deixats graciosament y sens interes". Amb aquestes formulacions el debitori es convertia ja en un instrument de préstec corrent. Anem a estudiar-lo a partir dels documents d'aquests tipus localitzats el 1770 i el 1850.

El primer tret fonamental, el debitori és un instrument que es desenvolupa sobretot, al llarg del segle XIX. El 1770, per exemple, n'hem localitzat 14 front 45 creacions de censals. El 1850, 110 deutoris, front 17 creacions de censal. El 23,7 % el 1770 i el 86,6 % el 1850. És, per tant, un instrument de crèdit que es desenvoluparà quan el censal entri en decadència.

El debitori de 1770 és idèntic quant a formulació al de 1850, potsé, les úniques diferències estan en què el 1770 predominen els préstecs que permeten pagar a terminis i en què la hipoteca és sobre tots els béns del deutor i no una finca concreta. La fórmula de "graciosament y sens interes" apareix en 9 contractes. Era però el 1770 un tipus de préstec poc utilitzat.

El 1850, en canvi, és el tipus de préstec més utilitzat i, per tant, dels 110 contractes hem fet un estudi més aprofundit. El quadre 5.56 recull el capital prestat el 1850 en deutoris. Predominen els préstecs de 50 a 400 ll. que signifiquen el 69,2 % dels deutoris, segueixen després de 400 a 800 ll. amb el 14,6 % i molt allunyats tant per dessota de les 50 ll. com

per damunt de les 800. Si el comparem amb el quadre 5.38, es copsa que els préstecs el 1850 són de més capital que el 1770, però es queden al límit de les 400 ll.

QUADRE 5.56
Capital prestat en debitoris, 1850.

GRUPS	DEBITORIS	%	CAPITAL	%
0 a 25 ll.	1	0,9	20 ll.12s.6d.	0,1
26 a 50 ll.	7	6,4	255 ll.12s.	0,7
51 a 100 ll.	21	19,1	1756 ll.13s.	4,6
101 a 200 ll.	27	24,6	4080 ll.12s.	10,7
201 a 400 ll.	28	25,5	7777 ll. 5s.	20,5
401 a 800 ll.	16	14,6	9232 ll. 7s.	24,3
801 a 1600 ll.	7	6,4	7360 ll.10s.	19,4
+ 1600 ll.	3	2,7	7495 ll.10s.	19,7
TOTAL	110		37979 ll. 1s.6d.	

El quadre 5.57 analitza el termini fixat per retornar els diners. Realment es tracta d'un préstec a curt termini. el 22,7 % tenien un termini inferior a l'any i el 34,6 %, d'un any just, el que significa que fins a l'any es concentren el 57,3 % dels debitoris, després segueix el límit dels 5 anys, l'11,8 % i el de dos, el 10 %. El de durada més llarga fixada en anys era 1 debitori a retornar en 8 anys. Val a dir que els debitoris que fixaven el retorn del capital a terminis eren el 7,3 % del total.

QUADRE 5.57
Duració dels debitoris, 1850

ANYS	DEBITORIS	%
1 mes	2	
Dos mesos	4	
Tres mesos	3	
Cinc mesos	1	
Sis mesos	9	
Vuit mesos	1	
Nou mesos	3	
Onze mesos	2	
MENYS D'UN ANY	25	22,7
1 any	38	34,6
Dos anys	11	10,-
Tres anys	3	2,7
Quatre anys	6	5,5
Cinc anys	13	11,8
Vuit anys	1	0,9
Altres (*)	2	1,8
A terminis	8	7,3
No consta	8	7,3
TOTAL	110	100,-

(*) Després de la mort/ Quan entri en possessió d'un bé.

El quadre 5.58 analitza les referències a l'interès dels debitoris. Predomina la tendència a no indicar res en aquest sentit o la frase ja esmentada "graciosament" i "sens interès". El 55,5 % dels debitoris no inclouen cap referència i apareix la frase sencera o una part en el 36,4 % dels documents. Els que fixen un interès són el 4,5 % i oscil·la entre el 3 i el 4,5 %. El pagament en fruits o amb l'ocupació d'una casa, suposen el 3,6 %.

QUADRE 5.58
Interès dels deutoris, 1850

INTERES	DEBITORIS	%
3 %	2	1,8
4 %	1	0,9
4,5 %	2	1,8
"Graciosament"	18	16,4
Senar interès	22	20,-
Fruits	2	1,8
Ocupar una casa	2	1,8
No consta	61	55,5
TOTAL	110	100,-

El quadre 5.59 estudia les hipoteques que generen aquests deutoris. Cal destacar que, en comparació al 1770, en més del 90 % dels contractes estudiats la hipoteca recau sobre un bé en concret que pot ésser molt divers, predominant les peces de terra (34,6 %) i les cases (28,2 %). Destaca també la hipoteca de béns legitimaris i drets a cobrar, molt similar a la pràctica realitzada al Pirineu francès (358).

QUADRE 5.59
Hipoteques dels deutoris, 1850

HIPOTEQUES	DEBITORIS	%
Peces de terra	38	34,6
Casa	31	28,2
Casa i peça de terra	9	8,2
Mas	6	5,5
Molins	2	1,8
Rebasses	10	9,1
Drets de llegítima/ drets	3	2,7
Fruits	1	0,9
Tots els béns	3	2,7
Altres (*)	3	2,7
No consta	4	3,6
TOTAL	110	100,-

(*) Béns veniders, el que compren, pensió de l'avi.

En el quadre 5.60 es recullen els percentatges de les referències a pagar en una determinada moneda per evitar així, aquelles formes monetàries que podien estar devaluades. Òbviament era una forma d'enduriment del deutor. El 47,3 % dels contractes indiquen simplement que el retorn s'ha de fer amb bona moneda. Molt per dessota trobem la prohibició de pagar en vals reals (3,6 %), el retorn amb moneda d'or (1,8 %) i el retorn amb la moneda que fixi el prestador (1,8 %). En poc menys de la meitat de deutoris no es fa cap al·lusió a la moneda.

QUADRE 5.60
Formes de retorn dels deutoris, el 1850

FORMES	1850	%
Retorn moneda d'or	2	1,8
Prohibició de vals	4	3,6
Bona moneda	52	47,3
Fixa el tipus de moneda	2	1,8
TOTAL DEBITORIS	110	

El 40,9 % dels deutoris inclouen una nota que indica els motius del préstec per part del deutor. Són molt heterogenis i per mantenir l'heterogeneïtat sols agrupen els idèntics:

-Per pagar dots	6
-Judici	4
-Per obres	4
-Tornar debitori/deutes	5
-Per compra de Mas i de terres	4
-Per ésser vell	3
-Entrada establiment	3
-Lluir VCG	3
-Per pagar ramat de bestiar	3
-Soldades de mosso endarrerides	2
-Articles de la botiga	2
-Treballs de cardar cotó	1
-Conrear les vinyes	1
-Despeses d'enterrament	1
-Contribucions	1
-Per bala de seda	1

Les necessitats de diner conseqüència de l'endeutament estructural no havien desaparegut el 1850 com es dedueix del llistat de les causes dels deutoris que ho explicita: renovació de deutes, aliments, reproducció familiar, contribucions, pagament de renda etc. Solament la compra d'un mas que era venut judicialment podria considerar-se com una inversió però caldria saber la història completa. El panorama no havia canviat en aquest sentit del segle XVIII.

QUADRE 5.61

Professions dels prestamistes i dels deutors segons els deutoris de 1850.

PROFESSIO	PRESTAMISTES		DEUTORS	
		%		%
Pages	19		61	
Bracer	2		7	
Masover	1		-	
Pastor	-		1	
TOTAL	22	20,-	69	62,7
Artesans tèxtils	16		11	
Altres	29		13	
TOTAL	45	40,9	24	21,8
Professions lliberals	10	10	2	2
Comerciants	7	7	5	5
Eclesiàstics	3		-	
Nobles	-		1	
Militars	4		-	
Propietaris/Hisendats	8		2	
TOTAL	15	13,6	3	2,7
Cosíndic	1	1	-	-
Vídues	2		-	
No consta	8		7	
TOTAL	10	9,1	7	6,4
TOTALS	110	100,-	110	100,-

El quadre 5.61 recull la professió dels prestadors i els deutors. Els problemes metodològics d'aquestes classificacions els hem exposat més amunt. Anem doncs a comparar les dues columnes. El grup de prestadors més important: són els artesans (40,9 %), seguit dels pagesos, 20 % i de professions acomodades -comerciants, nobles, eclesiàstics-, en canvi, entre els deutors destaquen majoritàriament els pagesos amb el 62,7 % i molt endarrera l'artesanat (21,8 %) i les professions acomodades són deutors en poques ocasions. El quadre mostra clarament la desigualtat implícita en els deutoris: els pagesos eren els més necessitats de crèdit i per altra banda els que menys en proporcionaven. A la inversa del que passava amb l'artesanat i els altres grups benestants.

El mateix caràcter de desigualtat que tenien els censals i l'extracció d'excedent per part dels eclesiàstics damunt de la resta de grups socials, sols havia canviat lleugerament; l'extracció de renda es realitzava igualment per la via del deutor i mantenia el mateix caràcter de desigualtat social: els grups acomodats de la societat, els prestadors, explotaven sobretot la pagesia. Havia canviat el mecanisme i dels fills segons d'uns grups concrets, s'havia passat a la globalitat dels grups. Però a nivell d'estructura agrària, l'endeutament estructural de la petita pagesia continuava essent fonamental per a reproduir l'explotació que suposava recórrer al préstec.

5.3.4 Les compra-ventes com a forma d'endeutament.

La possessió d'un bé immoble és en definitiva posseir un capital que produeix una renda, mitjançant el treball de l'home. Per això la venda d'un immoble és en definitiva reduir el capital i, sobretot, una part de renda. Un préstec de capital, també aliena renda, però normalment inferior a la que proporcionen els immobles. En el moment que la renda que s'ha d'alienar equival a la renda que produeix un immoble és molt millor, vendre o alienar perpètuament l'immoble. Per aquí podem plantejar les vendes perpètues com una altra forma d'endeutament (353).

La venda perpètua, però, era irreversible i no es podia recuperar. En realitat, suposava un problema relatiu perquè d'individus amb dificultats disposats a vendre eren abundants i en cas de recuperació econòmica d'un antic venedor, es podia comprar amb facilitat.

Tota venda, però, reduïa la capacitat de produir el nivell de subsistència necessari per a sobreviure la unitat familiar. En principi hauria d'abocar a un increment de les dificultats de la família i a nous i successius endeutaments que acabessin per despullar de tots els béns la família. No sembla pas que aquest procés es realitzés de forma generalitzada, sinó tot el contrari, les petites explotacions pageses subsistiren i caldria estudiar almenys tres aspectes:

a/ En dependre del mercat vitícola els preus oscil·laven amb relativa capacitat.

b/ L'evolució dels membres de la família, important per la quantitat de terra necessària per sobreviure, de la que la compra-venda podria ésser un sistema de regulació.

c/ Diverses possibilitats d'augmentar l'autoexplotació familiar: incorporar més terres a rabassa, intensificar la producció de l'hort i les vinyes a base d'incrementar el treball, treball tèxtil per les dones etc.

Aquests elements podien afavorir en un altre moment del cicle familiar que el venedor pogués comprar una altra peça de terra equivalent (a vegades fins i tot s'incorporava nous deutes amb la compra però la renda produïda per la terra era superior a la renda pagada pels nous deutes).

A partir dels contractes de 1770 i 1850 hem elaborat diversos quadres dels quals analitzem quantitativament alguns fenòmens. El quadre 5.62 es pregunta sobre què es ven. Predomina tant un any com l'altre la compra-venda de cases (32,8 % el 1770 i el 29,1 % el 1850) explicable tant per la importància urbana de Manresa com que les cases no eren importants per assegurar la subsistència familiar (354); en segon lloc la terra a rabassa que pel seu caràcter emfitèutic podia ésser comprada i venuda (26,9 % el 1770 i 28,2 % el 1850) i com a conseqüència de la difusió del contracte a la comarca; en tercer lloc, les peces de terra (25,4 % i 23,3 %) i en darrer lloc els horts que pel seu paper en la subsistència de les unitats familiars hem comptat a part (9 % i 16,5 %). En altres apartats hom pot trobar la compra d'una tomba, drets legítims damunt d'una casa, bótes, etc.

En el quadre 5.63 hem recollit l'import de les vendes i les hem classificat per grups els dos anys. El 1770 predominen les vendes de 51 a 100 ll. (23,9 %). Podríem dir que de 26 ll. a 200 ll. hi trobem el 61,2 % de les vendes. Curiosament la majoria de censals (64,5 %) es situen també en aquesta franja. El 1850, la franja es desplaça cap a preus més elevats i és de 50 a 400 ll. que trobem concentrades la majoria de les compra-vendes (61,2 %).

QUADRE 5.62
Què es ven el 1770 i 1850.

	1770		1850	
	VENDES	%	VENDES	%
Peces de terra	17	25,4	24	23,3
Casa/Patis	22	32,8	30	29,1
Hort	6	9,-	17	16,5
Rabasses	18	26,9	29	28,2
Altres	4	6,-	3	2,9
TOTAL	67	100,-	103	100,-

QUADRE 5.63
Preu de les vendes perpètuas de terres al Bages, 1770 i 1850.

PREU	1770				1850			
	VENDES	%	LLIURES	%	VENDES	%	LLIURES	%
0 a 25 ll.	10	14,9	163,6	0,8	3	2,9	40	0,9
26 a 50 ll.	12	17,9	455,1	2,3	6	5,8	250,6	0,6
51 a 100 ll.	16	23,9	1149,8	5,9	18	17,5	1612,35	3,3
101 a 200 ll.	13	19,4	2187,3	11,2	24	23,3	3993,-	9,4
201 a 400 ll.	6	9,-	1710,-	8,8	21	20,4	6113,5	14,3
401 a 800 ll.	6	9,-	3783,-	19,4	17	16,5	9875,5	23,1
801 a 1600 ll.	2	3,-	2300,-	11,8	11	10,7	12169,-	28,5
+ de 1600 ll.	2	3,-	7800,-	39,9	3	2,9	8846,-	20,7
TOTAL	67	100,-	19548,8	100,-	103	100,-	42699,95	100,-
MITJANA			291,8				414,6	

Coincideix aquesta franja amb la que es produïa en els deutoris, que suposaven el 69,2 % del total. Es podria afirmar que la mitjana de les vendes havia augmentat de 1770 a 1850.

QUADRE 5.64
Causas de les vendes perpètuas al Bages, 1770 i 1850.

CAUSES	1770		1850	
	VENDES	%	VENDES	%
Lluir censals	20	29,9	17	16,5
Pensions	11	16,4	11	10,7
Lluir VCG	12	17,9	3	2,9
Illegítimes/Oots	8	11,9	10	9,7
Rentes/Debitori	2	3,-	15	14,6
Acció judicial	1	1,5	5	4,9
Obres	-	-	2	1,9
Enterraments/Misses	2	3,-	2	1,9
Urgències	-	-	7	6,8
Altres	6	9,-	6	5,8
No consta	35	52,2	52	50,5
TOTAL	67	100,-	103	100,-

El quadre 5.64 analitza les causes que van empènyer a realitzar la venda. La meitat de les vendes no ho indica, en les altres, quan s'indicava, més d'un motiu els hem incorporats tots al quadre. Si exceptuem l'apartat "d'obres" per altra banda insignificant, les causes de la venda són necessi-

tats quotidianes, deutes anteriors o reproducció familiar. Si comparem 1770 i 1850 els percentatges registren canvis importants, disminueixen les formes d'endeutament més tradicionals (censals, pensions de censals, lluïció, VCG) i augmenten altres conceptes com fer front a deutoris, acció de la justícia o simplement per "ocorrer a las mias urgencias". La raó de l'endeutament com a causa de la venda continua essent fonamental.

QUADRE 5.65
Professions dels compradors i dels venedors al Bages, 1770-1850.

PROFESSIONS	1770				1850			
	COMPRADORS	%	VENEDORS	%	COMPRADORS	%	VENEDORS	%
Pages	31		36		38		43	
Bracer	2		5		7		7	
Pastor/Moliner	3		-		1		-	
TOTAL	36	53,7	41	61,2	46	44,7	50	48,5
Artesans Textils	10		11		6		14	
Artesans	12		7		18		11	
TOTAL	22	32,8	18	26,9	24	23,3	25	24,3
Profes. Lliberals	-	-	1	1 1,5	4	4 3,9	-	-
Comerciants	1	1 1,5	4	4 6,-	9	9 8,7	3	3 2,9
Eclesiàstics	3		-		4		3	
Nobles	1		-		2		-	
Militars	-		-		-		-	
Propie/Hisensats	-		-		1		4	
Cosindic	-		-		2		1	
TOTAL	4	6,-	-	-	9	8,7	8	7,8
Vídues/Donzelles	-		2		1		6	
No conata	4		1		10		11	
TOTAL	4	6,-	3	4,5	11	10,7	17	16,5
TOTALS	67	100,-	67	100,-	103	100,-	103	100,-

El Quadre 5.65 mostra per professions els compradors i els venedors en els dos anys estudiats. Els resultats són diferents al quadre similar elaborat en els deutoris. Els pagesos són en els dos anys els màxims venedors (61,2 % i 48,5 %), però són també amb un marge molt reduït els màxims compradors (53,7 % i 44,7 %). Els pagesos eren de nou els perjudicats però la mínima diferència ens farà retrobar a continuació el tema de la roda de deutes. En segon lloc els artesans, el 1770 compren més (32,8 %) que no pas venen (26,9 %) mentre que el 1850 s'inverteix el procés (compren 23,3 % i venen 24,3 %). El 1770 els altres grups acomodats tenen un pes escàs, més important el 1850 que són més compradors que venedors. Els que no consten ocupen un percentatge important el 1850 (10,7 % dels que compren i 16,5 dels que venen), la qual cosa confirma la pèrdua qualitativa d'informació que proporcionen els protocols notariais a mesura que ens endinsem en el segle XIX.

Es pot concloure, a nivell d'aquesta anàlisi professional, que en la compra-venda hi ha uns grups més perjudicats que d'altres, però s'observa també una tendència a l'equilibri. No es pot plantejar únicament com l'expropiació de la propietat per part d'uns grups, sinó de traspassos entre els propis components d'un mateix grup social. En definitiva, la compra-venda constituiria un element més de la complexa roda de deutes que definim a l'hora d'estudiar la VCG.

Per escollir un exemple entre molts. Josep Carreras, pagès de Manresa, per lluir un censal de 100 ll. al Convent dels Predicadors, venia perpètuament a Joan Dalmau, pagès, una casa per 190 ll. D'aquest preu el comprador havia de quitar el censal i donar-li 90 ll. en efectiu. Aquestes les havia de pagar però el censal se l'encarregava sobre els seus béns. El nou comprador no estava expropiant un altre pagès, li resolía les dificultats però el que havia comprat implicava endeutar-se ell (355).

Encara que les compra-vendes s'han d'estudiar des de la perspectiva de l'expropiació d'altres grups socials, en dues situacions s'aprofitaven els grups acomodats -burguesia i petita noblesa- de les dificultats de la pagesia i de l'artesanat: en les terres de regadiu de Manresa i en l'adquisició de masos. Les rabasses, horts i petites parcel·les quedaven en el procés de la roda. Dos exemples poden ésser il·lustratius:

-La Seu de Manresa. A partir del Llibre Mestre de censals sabem que la Seu va adquirir perpètuament el Mas Gorrians de St. Feliu Sasserra, els masos Davesa i Colomer de St. Salvador de Guardiola, el Mas Noguera i el Mas Bargall de Monistrol de Rajadell, el Mas Torra de n'oms a St. Julià de l'Altura, el Mas Oliveres d'Horta, entre 1731 i 1745 (Quadre 5.66).

Si analitzem amb més detall la informació sobre les causes de la venda, el factor endeutament surt més o menys explícit en tots els casos, de la mateixa forma que hem observat en les VCG.

El 1731, Sebastià Solà de la Vall, pagès de St. Pau de la Guàrdia venia als Administradors de Quotidianes Distribucions els Masos Davesa i Colomer de St. Salvador de Guardiola per 1460 ll., les quals serviren pel següent (356):

-Per a lluir set censals d'un capital de 843 ll.

-Per a les pensions d'aquests censals .390 ll. 6s. 8d.

-Per un dot i els interessos que aquest 180 ll.
generà per no haver-lo pagat.

-Per a recuperar les herbes del Mas que 46 ll.13s. 4d.
estaven arrendades i quantitat deixada
"graciosament".

QUADRE 5.66

Compra de cases i peces de terra per la Seu de Manresa 1713-1860.

ANY COMPRA	CONCEPTE	CAPITAL DE COMPRA	ANY VENDA
1683	Camp de 4 jornals a St. Joan d'en Coll	825 ll.	1862
1690	Hort Capella del Remei	100 ll.	
1699	Hort clos prop del Remei	250 ll.	
1707	Heretat de la Casa Nova de Vilarasau de St. Joan d'Olib	VCG	1862
1716	Camp de 2 j. de regadiu al Pelec	VCG 3594 ll. 15 s. 2 d.	1755
1716	Camp de 1 1/2 j. de regadiu a Mas de Pla	386 ll.	1862
1717	Casa/corral/11 j. de regadiu al Pelec	330 ll. 8 s.	1862
1721	Mas Ratera de la Molsosa	2576 ll. 14 s.	1862
1730		VCG 3000 ll.	1757
1722	Casa a la Ciutat de Vic	2160 ll.	
1724	Camp al Pelec	727 ll. 6 s.	1746
1725	Camp de 2 j. de regadiu al Pelec	797 ll. 11 s.	1862
1726	Camp de 1/2 j. de regadiu al Remei	415 ll.	1862
1731	Camp de 2 j. de regadiu a Viladordis	100 ll.	1862
1731	Mas Gorrians de St. Feliu Sasserra	460 ll.	1862
1731	Mas Davasa i Colomer de St. Salvador de Guardiola	2598 ll. 3 s. 5 d.	1843
1732	Mas Matastachs de St. Pau de la Guardia	2208 ll. 12 s. 10d.	1843
1732	Casa i Hort del Hostal del raval de St. Andreu	450 ll.	1757
1733	Camp de 2 j. de regadiu a Viladordis	1573 ll. 7 d.	1805
1733	Mas Boixede de Castelltallat	425 ll. 16 s.	1862
1734	Herbes del mas Miralda St. Salvador de Guardiola	VCG 1255 ll. 8 s.	1792
1735	mas de la Posa d'Avinyó	VCG 516 ll. 17 s. 5 d.	1761
1736	Mas Pastorelles de St. Salvador de Guardiola	VCG 6450 ll.	1757
1736	Mas Vivo de Miralles	VCG 345 ll. 11 s.	1746
1737	Mas Noguera de Monistrol de Rajadell	VCG 1703 ll. 15 s.	1762
1737	Peça del Mas Gorrians	2356 ll. 6 s. 8 d.	1862
1738	Mas Bargall de Monistrol de Rajadell	501 ll. 7 s.	
1738	Mas Badia de Gaià	910 ll. 4 s.	1862
1738	Camp de 2 j. de regadiu a Puigberenguer	VCG 2825 ll. 1 s. 7 d.	1752
---	Herbes del Mas Biosca de Castelltallat	VCG 400 ll.	1743
1743	Mas Junyent i Gaspar a Pinós	VCG 550 ll.	1766
1744	Mas Torra d'en Dms a St. Julià de l'Altura	VCG 3221 ll. 15 s.	1846
---	Mas Oliveras d'Horta	3385 ll.	1862
1745	Tros de terra a l'heretat de la Molsosa	2781 ll. 16 s. 10 d.	1862
1745	Casa al C/ Sobrerroca	25 ll.	1757
1749	Part del 45 è d'Anglèsola	1226 ll. 6 s. 6 d.	
1749	Camp a les Cots de 1 j. de regadiu	VCG 3333 ll. 6 s.	1753
1750	Camp de 1 j. de regadiu	VCG 180 ll.	1758
1752	Camp de 1 j. de regadiu a Viladordis	VCG 290 ll.	1755
1754	Hostal d'Estave Sansa al raval de St. Andreu	VCG ---	
1756	Mas Fitó de St. Vicenç de Pinós	VCG 2650 ll.	1805
1761	Casa al Portal de St. Domènec	VCG 330 ll. 19 s. 2 d.	1779
1764	Casa al C/ Nou	VCG 200 ll.	1768
1767	Camp de 2 j. de regadiu a Valldaura	Consignades 1330 ll.	
---	Camp de 12 q. de regadiu a Puigberenguer	VCG 750 ll.	1771
1767	Camp de 1 j. al Jancar	VCG 200 ll.	
1770	Camp al Jancar de regadiu	270 ll.	1862
1774	Camp de 2 j. de regadiu a Miralpeix	VCG 270 ll.	1862
1775	Camp de 1 j. de regadiu al Mas d'en Pla	VCG 1100 ll.	1784
1779	Camp de 2 j. de regadiu a la Creu de la Guitarda	VCG 500 ll.	1785
1786	Casa al Cantó de les Bruixes	Consignació ---	1862
1790	Camp a Mas d'en Pla	Consignació 400 ll.	1797
1789	Camp a Viladordis	Consignació VCG 900 ll.	1795
1798	Peça de terra amb caseta Mas Bargall de Monistrol	VCG 2200 ll.	1801
1804	Mas Fussimanya de Balsareny	VCG 231 ll. 18 s. 10 d.	1862
1808	Mas Pieta al Cint	6090 ll.	
1813	Mas Cadell a Monistrol de Rajadell	5000 ll.	
1815	Casa i Hort de Davasa	1308 ll. 12 s. 6 d.	
1830	Casa al C/ de les Barteres	Donació	1820
1853	Mas Traveria de St. Feliu Sasserra	Judici 1197 ll. 10 s.	1862
1850	Casa de Marià Verdaquer	Judici 1649 ll. 19 s. 10 d.	
1767	Camp de 1 j. a Manxanet	Judici 375 ll.	
		544 ll. 15 s. 9 d.	

Però si la Seu va comprar perpètuament diversos masos amb la conseqüent expropiació de la terra a d'altres grups socials, comprà també terres de regadiu, les millors de Manresa, i desposseïa, per tant, a la pagesia i l'artesanat. Els camps de regadiu comprats per la Seu foren els següents:

- 1683 Camp de 4 jornals a St. Joan d'en Coll.
- 1716 Camp de 2 jornals al Pelec.
- 1716 Camp de 1,5 jornals a Mas d'en Pla.

1724	Camp al Pelec
1725	Camp de 2 jornals al Pèlec
1726	Camp de 1,5 jornals al Remei
1731	Camp de 2 jornals a Viladordis
1733	Camp de 2 jornals a Viladordis
1738	Camp de 2 jornals a Puigberenguer
1767	Camp a Maxanet de 1 jornal.
1767	Camp de 1 jornal al Joncar
1770	Camp al Joncar.

A més d'aquests n'adquirí 12 a carta de gràcia o consignats per algun particular (Quadre 5.66).

A excepció d'algun hort que al cap i a la fi és una petita parcel·la regada, la Seu de Manresa no es va dedicar a adquirir vinyes o d'altres petites parcel·les de secà. Aquestes es deixaven per la roda de deutes entre els grups socials menys afavorits.

-Del capítol de l'estructura de la propietat dedicat a Manresa ja hem observat com en les terres de regadiu es produïa una concentració molt important en mans de pocs propietaris al llarg de tot el període estudiat. El regadiu, tant pel seu rendiment a nivell de renda agrícola com per la futura especulació urbana, fou centre d'interès per a les classes benestants urbanes. Ho hem vist per la Seu.

Les inversions de la família Solernou quan retornaren d'Amèrica es centren fonamentalment en l'adquisició de cases, dues peces de vinya (12 jornals) i 7 peces de regadiu (16 1/3 jornals) (357).

5.3.5 Conclusió.

En les conclusions parcials hem recollit les característiques de cada fórmula d'endeutament, per tant no hi entrarem de nou. Volem indicar quin paper va jugar en conjunt dins de l'estructura agrària bagenca.

1.- Cal insistir de nou amb el caràcter estructural i per tant necessari per alguns grups socials, de recórrer a l'endeutament com a fórmula de finançar la subsistència. És una conseqüència de l'accés desigual a la terra que es produeix en el camp bagenc. Les diverses fórmules d'endeutament eren, en definitiva, mecanismes jurídics diferents d'extracció de renda per part dels prestadors.

2.- La renda extreta per aquestes vies, esdevindrà fonamental en alguns casos, pel manteniment d'algunes institucions desenvolupades sobretot per les classes dominants bagenques. La renda provinent dels censals, per exem-

ple, permetrà la subsistència amb un benestar desigual segons el grup social d'origen, dels fills segons de les classes dominants que entraran en religió.

3.- L'objectiu de l'endeutament no és tant expropiar com que la renda que s'extreu continuï circulant vers uns grups socials determinats. Això explica que tant la petita noblesa, la burgesia urbana i els eclesiàstics tinguin interès en expropiar determinades propietats (masos i terres de regadiu de Manresa) i, en canvi, no intervenir en altres.

4.- Hem pogut descriure el que hem anomenat "roda de deutes" en el sentit que, al marge de circumstàncies diferencials que es donen en el si de les unitats familiars, permet que es produeixi un augment de l'autoexplotació de la unitat tant per poder adquirir béns d'altres membres del seu grup social, com per recuperar-los un cop s'havien venut. A partir d'aquí hem pogut explicar les trasferències de deutes que es produeixen entre individus que, en principi, pertanyen al mateix grup social.

5.- Tant pel goteig de renda que es deriva de determinades fórmules de préstec -censals i debitoris-, com pel caràcter expropiador de les VCG i les compra-ventes, l'endeutament és un mecanisme d'extracció d'excedent i d'aprofundiment de la diferenciació social. Al mateix temps, la roda de deutes, utilitzada per les unitats familiars per sobreviure, indirectament estimulava l'autoexplotació familiar i, com a conseqüència, un augment de la sortida de renda cap a grups dominants.

6.- Malgrat que caldria aprofundir l'estudi de les diverses fórmules hem observat com al llarg del període estudiat els censals disminuïen i augmentaven els debitoris, mentre que les VCG també disminuïen però de forma menys intensa. El canvi del tipus de mecanisme utilitzat no implica la desaparició de l'endeutament estructural.

7.- Els grups socials que es beneficien de l'endeutament són els eclesiàstics, la burgesia urbana i la petita noblesa. Tant aquest grup com la pagesia benestant propietària de masos, normalment s'aprofiten de l'extracció de renda, però a vegades alguns dels seus membres s'endeutaran i fins i tot desapareixeran. Els grups socials explotats amb els mecanismes d'endeutament són la petita pagesia que accedeix a la terra via rabassa morta i l'artesànat urbà que resideix sobretot a Manresa.

5.4 ALGUNES NOTES SOBRE LA COMERCIALIZACIÓ DELS PRODUCTES AGRÍCOLES.

No disposem d'informació suficient per analitzar profundament els mecanismes de comercialització dels productes agrícoles, per tant solament realitzarem algunes consideracions entorn de la diferenciació social que es produïa a conseqüència de la comercialització.

El punt de partida inicial és que la producció de vi com a conseqüència de l'expansió vitícola, implicava deixar de produir pel consum i comercialitzar en el mercat el vi. Malgrat els horts com a àrees de conreu i les plantacions de llequms enmig de les vinyes que contribuïen a mantenir el nivell de subsistència de la petita pagesia, hem vist com la comarca tenia un deficit generalitzat de grans.

Els masos disposaven d'una àrea extensiva -les quintanes- i una altra intensiva -les boïgues- que proporcionaven el blat precís per a la família. En canvi, per la petita pagesia, els grans s'havien d'adquirir en el mercat i el preu del vi condicionava aquesta adquisició, així com l'estalvi per pagar els dots dels fills i la contribució del cadastre. Calia portar gra de fora, la qual cosa ocasionava en la vida real diversos problemes "atès lo abus que comet diariament de agavallar tot lo gra que portan los traquiners, en lo present poble, de lo que resulta quels vehins no poden provehir-se del necessari per la subsistencia de las suas familias y que per precioso han de acudir a segona ma pagantlo a major preu del que los costaria si poguessen comprarlo als mateixos traquiners..." (358). La facultat d'especular amb el gra i, per tant, d'obtenir ingressos superiors per part dels especuladors era una pràctica que també existia al Bages.

La venda del vi ocasionava diversos problemes. El rabassaire, assetjat per un endeutament estructural que hem analitzat, un cop havia realitzat la collita del raïm i havia elaborat el vi, no podia conservar-lo per qaire temps, en primer lloc perquè disposava de poques bótes i en segon lloc, perquè les necessitats familiars l'obligaven a vendre ràpidament a preus inferiors als d'alguns mesos després o simplement, el comprador, coneixedor de les dificultats, procurava comprar a un preu inferior.

Caldria estudiar en els pobles bagencs el paper del mesurador. En realitat, era l'individu que tenia arrendat el dret municipal de cobrar un tant per cada carga de vi venuda. Aquesta tasca el connectava amb tots els compradors de vi i, alhora amb tots els venedors. Aquest contacte el convertia amb el principal coneixedor de la situació de cada unitat familiar i, podia

conduir els compradors vers les famílies que més necessitat tenien de vendre el vi i, en conseqüència, el venien més barat. Però no tenim referències escrites d'aquest fenomen. El preu del vi real era també una conseqüència de la situació del venedor (359).

A part d'aquestes desigualtats derivades de l'estructura social i que marcaven més la diferenciació social, el preu del vi era una variable fonamental per a les unitats familiars que es dedicaven gairebé de forma exclusiva al conreu de la vinya. Aquest preu es fixava segons la conjuntura aliena al vinyar, no controlada pels productors, i contribuïa a augmentar o disminuir les necessitats de la unitat familiar. L'endeutament estructural i la seva evolució vindrà condicionat també per la marxa dels preus del vi (360). Un informe de l'Ajuntament de Navarres en un període de baixa de preus mostra un panorama realment desolador: "Acredita la observación, que aun aquellos que tienen llenos de vino sus lagares, carecen de los medios para subsistir por el poco consumo de aquel genero y por el poco precio a que se les paga. En una verdad innegable que el cosechero propietario de cada dia va perdiendo sus caudales con el cultivo de las viñas que posee como fincas radicales, no siendo suficiente el producto que de ellas extrahe, porque este apenas compensa la mitad del justo precio de los jornales, que debe emplear para su cultivo y que lucro han de sacar de sus sudores los innumerables colonos de otros terrenos menos feraces, despues de deducida la parte que han de pagar al amo propietario, cuando este padece un detrimento bien conocido en el cultivo de las viñas (...) De todo lo dicho y de tan suma pobreza se deduce por precision la dificultad que tienen los labradores, en verificar el pago de las contribuciones reales y demas a que por sus obligaciones estan afectas varias familias; la imposibilidad de subvenirse unos a otros en sus necesidades; la falta de cumplimiento en la satisfacción de plazos devengados, de censos, de pensiones de censales; la penuria de recursos para atender a la educación y acomodo de las familias; la precision de acudir a prestamos gravosos al exorbitante interes de un 10, 15, 20 por ciento..." (361).

L'any que el batlle de Navarres va redactar aquest informe es van assolir els preus més baixos en la cotització del vi, després d'un parell de dècades de preus elevats (362). A St. Benet la mitjana dels preus del vi de 1806 a 1815 fou de 145,1 sous, mentre que de 1826 a 1835, fou de 70,7; i el 1833 el vi es pagà a 37,3 sous. En aquesta situació, la descripció que feia el batlle de Navarres coincidia amb la realitat. Encara que quan els

preus eren elevats es palesava un canvi de situació. L'alternança d'anys bons i dolents, de preus alts i baixos del producte més important que es comercialitzava, incidia damunt la marxa de la roda de deutes exposada anteriorment.

Per la burgesia de Manresa la comercialització dels productes agrícoles va ésser un dels mitjans utilitzats per a l'acumulació de capital. De diverses maneres va aconseguir desviar els recursos de la pagesia.

Coneixem un parell de companyies que operaven arreu de Catalunya comercialitzant diversos productes. En elles hi havia algun manresà. Una d'elles era la Companyia d'Aragó que malgrat ésser coneguda pel comerç de gra traficava amb teixits i vi. Els socis eren 8. Quatre eren de Calaf, un de Barcelona, dos de Manresa i un de Reus. Els de Manresa eren Tomàs Ignasi Soler i Josep Sacristà amb una setena part del capital i no ens estranyaria que Maurici Soler de Reus fos originari de Manresa, sobretot pel seu nom (363). L'altra s'anomenava Prat, Martí, Baldrich i Fuster traficava amb teixits i aiguardent i dels socis hi havia un manresà, Josep Fuster i Bosch (364). Probablement molts dels burgesos manresans participaren activament en la comercialització dels productes agrícoles.

L'arrendament de drets senyorials estudiat més amunt era una fórmula de desviar una part de l'excedent captat a la pagesia cap als arrendataris en comptes d'anar al senyor feudal. La clau del negoci estava en explotar al màxim el pagès però també en saber aprofitar la conjuntura de preus per especular i aconseguir el màxim d'ingressos. Aquest arrendament contribuï a l'acumulació de capital per part de la burgesia urbana i de la pagesia benestant que utilitzà amplament aquestes pràctiques.

Però la penetració al camp es produí sobretot en aprofitar-se de les dificultats de la pagesia que per poder obtenir els diners necessaris per a subsistir arrendava una part dels fruits a canvi d'una quantitat fixa en diner. D'aquesta manera els avantatges de la comercialització es traspassaven a mans de la burgesia urbana, principal beneficiària d'aquestes pràctiques. Alguns exemples són rellevants:

-Jaume Gras, pagès, hereu del Mas Gras de Marçanell, per 22 collites arrendava a una companyia de velers de Manresa formada per Ignasi Coma, Andreu Parera, Josep Padró, Pere Font i Anton Gomis, velers, la cinquena part de blat, llequms i altres grans i la quarta part de verema. El preu eren 2000 ll., de les quals 1500 eren per quitar deutes i 500 ll. les rebia en efectiu. Pagar 2000 ll. per 22 anys, en un període d'alça de preus, solament

afavoria a l'arrendatari (365). Els velers de Manresa aconseguien així desviar recursos del camp i contribuir a l'acumulació de la burgesia urbana.

-Ramon Alzina i Tatger, pagès de St. Vicenç de Fals, considerava que l'arrendament era "un dels medis mes equitatius per a extingir los censals y varios deutes a que nosaltres y nostres bens estan obligats" i per això arrendava per cinc collites a Valentí Prat, veler i comerciant, la quarta part de tots els grans que es collien a l'heretat Alzina. El preu era 75 ll. anuals. A continuació pels mateixos preus i mateixos pactes es firmaven tres arrendaments que arribaven fins l'any 1807. L'alça de preus actuava clarament a favor del veler que si aprofitava les diverses conjuntures podia obtenir bons ingressos (366).

-Josep Trullàs, pagès de Navarcles, arrendava per 8 anys (1766-1773) a Francesc Tàpies, paraire, la meitat de la verema (pagat delme i primícia) de diverses peces de terra. D'algunes d'aquestes pagava el quart a l'amo de la terra (367).

Podríem exposar molts més casos però creiem que són suficients per mostrar com la burguesia urbana per la via de l'arrendament s'apropiava d'una part de fruits que revalorava amb la comercialització en el mercat. Aquests arrendaments quan estaven vinculats a processos d'endeutament eren més beneficiosos per als arrendataris.

En els protocols notariais hem detectat una altra pràctica que posa també els fruits de les explotacions agrícoles a mans de la burgesia urbana o de la pagesia benestant. Consisteix en l'arrendament dels fruits que proporcionava una determinada explotació agrícola -el mas- per part del propietari. Es la translació de l'arrendament de drets senyorials als masos. L'extensió d'aquesta pràctica que traslladava el benefici de la comercialització a l'arrendatari, és difícil de precisar. Hem trobat exemples en el segle XVIII i també en el segle XIX. La renúncia a la comercialització dels productes es podia produir tant pels pagesos incapaços de portar-la a terme com dels propietaris rendistes que preferien la recaptació per un altre individu a canvi d'una quantitat fixa de diners, tal com ja succeí amb els senyors feudals.

Alguns exemples il.lustren aquesta pràctica:

-Lluís Cots, de Barcelona, hereu del Mas Cots de Callús arrendava per quatre anys (1760-1763) a Pau Fàbregas, botiguer, totes les parts que rebia tant dels parcers com del masover per 515 ll. Aquesta pràctica la continuà anys posteriors. L'any 1768 les arrendava a Pere Vila, pagès de St. Martí

de Torroella (368).

-Maria Carner, Vda. de Baltasar Carner de Navarcles, arrendava el Mas Aguilar per tres anys a Tomàs Fàbregas, sabater de Manresa. Reberia les parts dels parcers i del masover al que no podia treure sense permís. Podia mantenir el bestiar que suportessin les herbes de l'heretat i no podia tallar arbres ni treure llenya dels boscos del Mas. A la Cúria de Manresa hem localitzat una interposició de plet contra Tomàs Fàbregas, perquè s'havia endut llenya del bosc i no volia deixar el darrer any la meitat de llavor necessària per a sembrar (369).

En el segle XVIII són més abundants els arrendaments de parts de fruits lligats a problemes de deutes que no pas els arrendaments de la totalitat dels fruits. El 1850, en canvi, i és probable que fos una pràctica en augment al llarg del segle XIX, abunden més aviat el segon tipus de contractes. En el quadre 5.67 es recullen els arrendataris, els arrendadors i els masos arrendats, el preu anual pagat i la durada del contracte. Malgrat que d'alguns no coneixem la professió, destaquen entre els arrendataris els comerciants i pagesos negociants, entre els arrendadors trobem per una banda els pagesos i per l'altra hisendats de Manresa -com els Cots i Enrich, Mollet, Torrents i Argullol- que actuen igual que els senyors. Probablement produïa una rendibilitat més alta que si un administrador hagués de realitzar la tasca. Altres són pagesos de mas probablement incapaços d'assumir la comercialització directament (370).

Aquest arrendament de fruits s'esteñ altres vegades a les petites explotacions, tant de peces de terra a rabassa com la casa voltada d'algunes terres (371).

A tall de conclusió, cal dir que l'estudi dels mecanismes de comercialització dels productes agrícoles són importants per seguir el procés de creació del mercat, però també pel que comporta d'extracció d'excedent per la via econòmica i desviació d'aquell cap a altres grups socials.

En aquest apartat no hem estudiat en profunditat la qüestió simplement hem aportat algunes dades i reflexions sobre aquesta problemàtica que podríem resumir en dos aspectes:

a/ El caràcter desigual de l'accés al mercat dels diversos grups socials, quan l'accés era obligatori a conseqüència del monocultiu vitícola. Les dificultats estructurals dels rabassaires els col.locaven en una situació d'aprofitar-se poc de la comercialització perquè havien de vendre immediatament i acceptar les condicions del comprador. Aquesta situació junt a la depen-

QUADRE 5.67

Arrendaments dels fruits d'alguns masos al Bages, el 1850:

ARRENDATARI	ARRENDADOR	MAS	PREU/ANY	DURADA
Benet Vintró, propietari de Santpedor	-Miquel Cots i Enrich, comerciant de Manresa	Mas Cots de Cellús	178 ll. 2 s.	3 anys
Francesc Junyent, pagès de Juncadella	-Marià Mollet, propietari de Manresa	Mas Mollet de Juncadella	375 ll.	2 anys
	-Josep Cornet, pagès de Torroella	Mas Cornet de St.Marti de Torroella	515 ll.12 s.	2 anys
	-Celdoni Pla, pagès de Torroella	Mas Pla de St.Marti de Torroella	418 ll. 6 s.	2 anys
	-Josep Basora, pagès de Juncadella	Mas Basora de Juncadella	328 ll. 2 s.	2 anys
	-Josep Basora, pagès de Juncadella	Terres i casa de Cornet	56 ll. 5 s.	2 anys
Pere Fortuny, comerciant	-Joan Torrents i Miralda, propietari de Manresa	Mas Antius de Callús	796 ll.18 s.	3 anys
	-Joan Torrents i Miralda, propietari de Manresa	Mas Torroella de St. Marti de Torroella.	750 ll.	3 anys
	-Joan Torrents i Miralda, propietari	Mas St.Milari d'Artés	890 ll.12 s.	3 anys
Salvador Balaguer, comerciant	-Anton Aloy, pagès de Callús	Mas Vilaciara de Juncadella.	187 ll.10 s.	2 anys
	-Pere Bertran i Casas de Santpedor	Mas Pich de Juncadella	18 ll.15 s.	2 anys
Josep Valles, comerciant	-Benet Santmartí, pagès de Callús	Mas Garriga a Callús	193 ll.15 s.	3 anys
Josep Casajoana, pagès i negociant de Guardiola	-Jacint Gamisans, pagès de Castellgalí	Mas Colomer a Castellgalí	285 ll.	5 anys
Isidre Comellas de Manresa	-Josep Feixas	Mas Llobet de Vilatorrada	515 ll.12 s.	2 anys
	-Josep Vall	Mas Vilatorrada	274 ll. 6 s.	2 anys
	-Curadors de Josep Canals de Montesquiu	Mas Canals	1218 ll.15 s.	2 anys
Francesc Colillas de Santpedor	-Joaquim Argullol, ciutadà honorat	Mas Torras de Bages de Juncadella.	98 ll. 8 s.	3 anys

dència dels preus contribuïa a la reproducció del que hem anomenat "roda de deutes" i, per tant del creixement de la diferenciació social.

b/ Una de les vies de penetració de capital urbà al camp fou el control de la comercialització de productes agraris que es realitzà per la via dels arrendaments senyorials, per l'arrendament de parts de fruits a pagesos amb dificultats o l'arrendament de la totalitat de fruits dels masos. En cada una d'aquestes fórmules es produïa una desviació de recursos de la pagesia o de la noblesa en el primer cas, a favor de la burgesia urbana ascendent en el segle XVIII. Algunes vegades també participen en aquesta desviació pagesos benestants que consoliden el seu paper de burgesia agrària. El finançament de l'activitat industrial manresana no es pot entendre sense aquesta captació de recursos de l'agricultura.

Per a un estudi complet de l'extracció d'excedent al Bages caldria estudiar també el sistema impositiu tant l'estatal com el municipal, la seva evolució en el temps, el pes dins de l'extracció de renda i la diferenciació social que comportava la seva aplicació. Al mateix temps, caldria estudiar la composició del poder municipal com a relació de força que condicionava l'aplicació d'aquell. Les dades que hem reunit en aquest sentit són

escadusseres i hem preferit no abordar el tema, malgrat som conscients de la creixent importància del sistema impositiu en la societat bagenca a mesura que ens endinsem en el s. XIX.

NOTES CAPÍTOL 5

- (1) Aquesta ambigüetat en la classificació es pot veure a VILAR, P., "La fi dels elements feudals i senyorials a Catalunya al segle XVIII i XIX", L'Avenç nº 1 (Abril 1977), pp. 74-80.
- (2) SERRA, E., La societat rural catalana del s. XVII: Sentmenat. Un exemple local del Vallés Occidental, Memòria de Doctorat, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1978.
- (3) Una mostra de la diversitat dels drets senyorials a Catalunya pot veure's a TOS Y URGELLES, J., Tratado de la capbreación segun el derecho y estilo del Principado de Cataluña, Barcelona, 1826, pp. 69-73. Una fórmula d'augmentar la pressió senyorial era capbrevar i rescatar de l'oblit antics drets que a la pràctica ja no es pagaven.
- (4) Capbreu de St. Fruitós de Bages, 1596. AHSB.
- (5) VILA I SALA, A., "Lo senyoriu feudal de Castellgalí", Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona nº 49, (1913), pp. 47-58.
- (6) SOLA, Fortià, Història de Sallent, Vic, 1920, p. 44.
- (7) Capbreu de Navarcles, 1779-1781. AHSB.
- (8) RECASENS I COMES, J.M., "Les rendes del Monestir de Poblet a l'arquebisbat de Tarragona a finals del s. XVIII" a I Col.loqui d'Història del Monaquisme català, Santes Creus, 1966, Vol. I, p. 301. Altres exemples confirmen el pes dels delmes i primícies de manera totalment majoritària en els ingressos senyorials. A Sta. Eulàlia de Riuprimer, els censos que rebia el Bisbe de Vic era de 77,4 ll. i els delmes, 1104,75 ll. i a Caldes de Montbui, 10 ll. de censos i 716,7 ll. de delmes. SUDRIA, C., "L'ingrés agrícola a la Plana de Vic el s. XVIII. Les rendes d'origen agrari", Recerques nº 9 (1979), p. 93. La importància del delme ha estat assenyalada també per GOUBERT, P., El Antiguo Régimen. La sociedad, Madrid, 1980 pp. 145-148, en canvi ha atribuït a la resta de renda senyorial un pes relatiu segons les àrees, cit. pp. 148-150.
- (9) SUDRIA, C., cit. p. 93.
- (10) Llibre Major de St. Benet de Bages, 1805-1835. AHSB.
- (11) 3 Q. ordi/espeltós, 2Q. de forment, 1 jova, 1 batuda, 1 feix de palla, 8 s. ll d. i 2 gallines. Capbreu de Navarcles 1779-1781, AHSB.
- (12) SOLA, F., cit. p. 44. Torras i Ribé, en l'estudi del senyoriu d'Orpí a l'Anoia, en mans dels Padró d'Igualada constata igualment que les prestacions fixes són majoritàries en espècie i els censos en metàl·lic eren molt minvats. TORRAS I RIBÉ, J.M., Evolució social i econòmica d'una família catalana de l'Antic Règim: els Padró d'Igualada, Barcelona, 1976, pp. 77-81.
- (13) PLADEVALL, A., "Un cens demogràfic i econòmic del Bisbat de Vic del 1780", Revista Catalana de Geografia, Any I, Vol I nº 4 (Oct-Des 1978), pp. 577-616.
- (14) FERNANDEZ DE PINEDO, E., Crecimiento económico y transformaciones sociales en el País Vasco, Madrid, 1974 p. 271; ANES, G., Las crisis agrarias en la España Moderna, Madrid, 1970, pp. 293-294; VILLARES, R., La propiedad de la tierra en Galicia (1500-1936), Madrid, 1982, pp. 31-37.
- (15) Dèu de 1761 s'havia de pagar a l'Estat l'import de la "Casa Mayor Delmera" ANES, cit. pp. 63-67; al País Basc els delmes havien estat apropiats pels senyors dèu de l'Edat Mitjana, FERNANDEZ DE PINEDO, E., cit. pp. 271-276.

- (16) ANES, cit. pp. 154-156. CAMINAL, M. i altres, "Moviment de l'ingrés senyorial a Catalunya (1770-1835)", Recerques nº 8 (1978), p. 61; LE ROY LADURIE, E., Les paysans de Languedoc, Paris, 1969, pp. 209-219. FONTANA, J., La Revolución Liberal (Política y Hacienda, 1833-1845), Madrid, 1977, pp. 312-316.
- (17) PESET, M., Dos ensayos sobre la propiedad de la tierra, Madrid, 1982, p. 104; FRADERA, J.M., "Evolució del delme i de les finances de Sta. Mª de Mataró, 1713-1780", a I Col·loqui d'història Agrària, Barcelona, 1978, mecanografiat, pp. 12-14.
- (18) FERNANDEZ DE PINEDO, cit. pp. 271-276; SERRA, E., La societat rural... cit. pp. 403-407; VILAR, P., Catalunya dins l'Espanya Moderna, Vol. III pp. 485-549.
- (19) GOY, J.-LE ROY LADURIE, E., Les fluctuations du produit de la dîme, Paris, 1972; ANES, cit.. Gairebé totes les monografies d'història rural utilitzen el delme com a font per l'estudi de la producció: GOUBERT (Beauvaisis), BAEHREL (Provence), LE ROY LADURIE (Languedoc); BARREIRO (Xallas, Galícia), PEREZ GARCIA (Galícia Costera) i GARCIA SANZ (Segòvia).
- (20) Enquesta de Navarcles, 1716. AMN.
- (21) Arrendament del novè de Talamanca, AFC.
- (22) Contracte de rabassa morta del Mas Torracabota de Calders. Plet que mantienien els successors de Vicenç Torracabota a la Cúria el 1763. Cúria de Manresa, 1763, AHCM.
- (23) VILA I SALA, A., Lo senyoriu..., cit.; aquesta complexitat en la taxa es cospa a d'altres indrets de Catalunya. A Castelló de Farfanya, el delme era de 11 parts, una i la primícia de 34 parts, una (GÜIU, A., Un poble de la Catalunya de Ponent al s. XVIII: Castelló de Farfanya Memòria de Llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1981 p. 94). A la Parròquia de Sentmenat de 23Q. se'n pagaven 3, de les quals 2Q. eren pel baró i una pel rector. SERRA, E., cit. p. 246.
- (24) Per cobrar la renda de forma més eficaç els senyors es solien posar d'acord. A Navarcles, l'any 1279, es posaren d'acord l'Abat de St. Benet i la Canònica de Vic (de la renda rebuda se'n feien dues parts, una per St. Benet i l'altra per Vic). SOLA, F., Navarcles. Notes històriques, Manresa, 1910.
- (25) VILAR, P., Catalunya..., cit. Vol. III p. 488. Els delmes del Monestir de Poblet es repartien entre 11 senyors eclesiàstics i 39 de laics. RECASENS, Les rendes..., cit. pp. 302-303.
- (26) Cadastre de Viladecavalls de Calders, 1745. Lligall Cadastres Pobles, AHCM.
- (27) AFC.
- (28) CAMINAL, M., cit., p. 54 i ss.
- (29) Més endavant analitzarem aquest problema.
- (30) Llibre Major de St. Benet de Bages, 1805-1835. AHSB.
- (31) Cadastre de Castelladral. Llig. Cadastres Pobles, AHCM.
- (32) L'evolució de la sèrie de delmes ha estat contrastada amb la sèrie de preus de P. Vilar a manca d'una sèrie local. Les dades de preus de vi que posseïm arrenquen de 1770 i no de començaments de segle.

- (33) VILAR, P., Catalunya..., cit. Vol. III, p. 536, ha assenyalat el període de 1760-1780 com a molt bo i els ingressos dels Cardona també semblen corroborar-ho, CAMINAL, M. i altres, cit. p. 60.
- (34) El 1721 va haver-hi un acord entre la Seu i l'Ajuntament de Manresa de com s'havien de repartir els delmes que es cobraven. No tenim però el document original.
- (35) Tabba del delme de grans de l'any 1756. Llibre de Tabbes, AHCM.
- (36) El 1723 s'encapçalava l'arrendament de la següent manera: "Trentè de grans de les terres del regadiu de la present Ciutat y termas que re gan ab la aigua de la cequia de dita Ciutat". Llibreta d'Autos en brut, 1714-1729, AHCM.
- (37) CAMINAL, M. i altres, cit. p. 61.
- (38) TOS, cit. pp. 60-69.
- (39) Eva Serra ha situat perfectament el procés de capbreuació com a forma de reacció senyorial a l'actualitzar els drets i institucionalitzar situacions ambigües. SERRA, E., cit. pp. 220-221 i 233-234 i no es casual que Tos i Urgellés, advocat dels Cardona, escrigui a la segona meitat del s. XVIII un Tractat de Capbreuació.
- (40) Capbreus que realitzà el Monestir de St. Benet de Bages. AHSB.
- (41) Carta de D. Ignacio Soler y Morros al Monestir de St. Benet de Bages el 16-VI-1799. Laudemios, tercios y foriscapios, 1757-1818, AHSB.
- (42) BALCELLS, A. i altres, Història dels Països Catalans de 1714 a 1975, Barcelona, 1980, p. 139.
- (43) Not. ESCORCELL 1754, fols 28-51.
- (44) Laudemios..., cit. AHSB.
- (45) SERRA, E., cit. p. 238.
- (46) TOS, cit. pp. 60-69.
- (47) Not. RALLAT, 1761, fols 53-56, 27-I-1761. Igual passava amb els arrendaments dels Cardona. CAMINAL i altres, cit. p. 55.
- (48) VILAR, P., Catalunya..., cit. Vol. III, pp. 485-549.
- (49) Not. RALLAT 1761, fols 53-57, 27-I-1761.
- (50) Not. RALLAT, 1761, fols 62-65, 6-II-1761.
- (51) Not. RALLAT 1770, fols 131-133, 5-VII-1770.
- (52) Not. CASAS 1730, 26-II-1730, fols 202-203.
- (53) Not. CASAS 1730, fols 202, 26-II-1730.
- (54) SOLA, F., Història de Sallent, Vic, 1920, pp. 49-50.
- (55) VILAR, P., Catalunya..., cit. Vol. III, pp. 519-520.
- (56) La dotzena dels fruits de Cedó, Riber i les erenas (¿?) de Cervera; herbes i censos d'aquests llocs i la facultat de vendre carn. Not. RALLAT 1761, fols 89-90, 7-III-1761. Les herbes, pasqües, pastures i la dotzena parts de fruits de Golmes, Bisbat de Solsona. Not. RALLAT 1761, fols 134-135, 9-V-1761.
- (57) Not. J.A.SALA, 1758, fol 114, 14-VII-1758.

- (58) Not. RALLAT 1770, fols 192-193, 27-IX-1770.
- (59) Not. RALLAT 1770, fols 71-113, 8-V-1770. Veure també subarrendaments de drets del Marques de Castellbell (1770-1775), Not. RAURES 1770, fols 94-96, 25-VI-1770 i dels delmes de verema que cobrava el Capítol de Canonges de la Catedral de Vic a Santpedor, St. Iscle i Sta. Victòria Not. RAURES 1770, fols 180-181, 21-IX-1770.
- (60) VILAR, Catalunya..., Vol. III, pp. 540-541.
- (61) Sobre la renda de la terra V. MARX, K., El Capital, Libro III, Vol. 8, Madrid, 1981, pp. 951-993. REY, P.P., Las alianzas de clases, Madrid, 1976², pp. 43-68. Una aplicació dels treballs de Rey pot veure's a POSTEL VINAY, G., La rente foncière dans le capitalisme agricole, Paris, 1974. AMIN, S., "El capitalismo y la renta de la tierra" a Imperialismo y desarrollo desigual, Barcelona, 1976, pp. 50-65. VERGOPOULOS, K., "Capitalisme difforme (le cas de l'agriculture dans le capitalisme)" a AMIN, S.-VERGOPOULOS, K., La question paysanne et le capitalisme, Paris, 1977², pp. 75-116. TRIBE, K., "Propietat econòmica i teorització de la renda de la terra" a Estudis d'Història Agrària nº 2 (1979), pp. 7-25. CUTLER, A., "El concepte de la renda de la terra i el capitalisme en agricultura", Estudis d'història Agrària nº 2 (1979) pp. 27-36. HINDESS, B.-HIRST, P.Q., Los modos de producción precapitalistas, Barcelona, 1979, pp. 188-196 i 225-236 i GUTELMAN, M., Estructuras y reformas agrarias, Barcelona, 1981², pp. 55-62 i 109-115.
- (62) V. CLAVERO, B., "Foros y rabassas. Los censos agrarios ante la revolución española", Agricultura y sociedad nº 16(1980), p. 31.
- (63) V. BORRELL i MACIA, Los censos emfitéuticos en Cataluña, Barcelona, 1948 i TOS, cit.
- (64) VILAR, P., Catalunya..., cit. Vol. III, pp. 554-561.
- (65) NADAL I FARRERAS, J., "Catalunya sota els Austries" a NADAL, Joaquim-WOLF, Philippe, Història de Catalunya, Barcelona, 1983, pp. 359-360; VILAR, Catalunya..., cit. Vol. II, pp. 211-212; AVENTIN, M., "Dificultats materials i revolució al camp entre el 1350 i el 1500", Història de Catalunya, Ed. Salvat, Barcelona, 1978, Vol. III, p. 217.
- (66) Not. TORRAS, 1594, fols 82-83 i Repartiment del Cadastre de 1789. AHCM.
- (67) Llibre Mestre de Censals de la Seu. AHSM.
- (68) TOS, cit. pp. 113-114 i BORRELL, cit. p. 183.
- (69) Not. PORTA 1850, fols 97-100, 11-V-1850.
- (70) BADOSA, E., Actituds i comportaments econòmics d'un sector de propietaris de la terra: el clergat barceloní (1670-1835), Memòria de Doctorat, Universitat de Barcelona, 1979, pp. 422-447.
- (71) Not. J.A.SALA, fol. 149, 15-IX-1758.
- (72) Not. RALLAT, 1761, fols 237-238, 27-VIII-1761.
- (73) Not. ABADAL 1777-78, fols 271-273 i 1786-1791, foranis, fols 320, 15-VIII-1791.
- (74) Not. CAMPS Sallent, fol. 328, 27-XI-1797.
- (75) Com exemples en el segle XIX es poden veure els de Rajadell (Not. MÀNDRES, 1849-1850, fols 94-96, 19-IV-1850); uns quants a Avinyó (Not. CERAROLS 1850, fols 393-401, 24-X-1850) i els de Sallent (Not. Id. fols 60-62, 4-II-1850, fols 87-89, 17-II-1850 i fols 227-230, 21-V-1850).

- (76) Not. CERAROLS 1850, fols 138-140, 22-III-1850. Un contracte similar es firmava entre Francesc Puig i Gall, teixidor de panyos de Monistrol de Montserrat i Joan Casals, pagès. El primer establia al segon una casa per un cens de 2 ll. 16s. 3d. mentre no es redimis per la quantitat de 94 ll. Si es devien tres anys de censos el contracte quedava anulat. Not. MANDRES 1849-1850, fols 27-28, 3-II-1850.
- (77) Id. fols 268-269, 16-XII-1850.
- (78) CASAS MERCADE, F., Las aparcerías y sus problemas, Barcelona, 1948, pp. 34-35.
- (79) Not. MAS de Santpedor 1769-1770, fols 41-43, 27-II-1770.
- (80) Not. RALLAT 1761, fols 46-48, 19-I-1761. La firma per senyoria a fol 53, 25-I-1761. En la mateixa línia estarien els contractes del Mas Escoder d'Aguilar quan s'establien 3q. de secà i 1q. de regadiu pagant la sisena part dels grans i la quarta del regadiu. Not. RALLAT 1761, fols 137-138, 12-V-1761 i id. fols 41-42, 12-I-1761.
- (81) Not. RALLAT, 1848-1851, fols 30-31, 10-II-1850. Destaca la participació de l'adquiridor en les contribucions, aspecte totalment generalitzat en el s. XIX, almenys segons els contractes que coneixem. En un cas de Súria, les contribucions de la casa i l'hort les pagava l'adquiridor i la resta es pagaven a mitges amb l'amo (Not. MAS 1850, fols 296-297, 12-V-1850). A Santpedor, un quart el pagava l'amo i les tres quartes parts l'adquiridor igual que les extraordinàries (Not. CERAROLS 1850, fols 330-332, 25-VIII-1850).
- (82) CARESMAR, J., Discurso sobre la agricultura..., p. 198.
- (83) TOS, cit., pp. A-1, A-2, A-3, A-4.
- (84) LLUCH, E., El pensament econòmic a Catalunya (1760-1840), Barcelona, 1973, pp. 89-90.
- (85) La bibliografia sobre la rabassa és tant abundant com poc rigorosa, sotmesa com va estar a una de les conflictivitats socials més importants de Catalunya. En aquesta línia podríem citar BENACH, P., En defensa de la rabassa morta, Barcelona, 1911; GIRONA-BOIX-JANSANA, La rabassa morta. Informe al Instituto de Reformas Sociales, Barcelona, 1923; DURAN I CANAMERAS, F., El problema agrario en Cataluña (la cuestión de la rabassa morta), Barcelona, 1932, etc. Des d'un punt de vista jurídic es pot consultar TOS, cit., CASAS MERCADE, F., Las aparcerías y sus problemas, Barcelona, 1948. Des del punt de vista de l'abolició dels censos emfiteùtics es pot veure CLAVERO, B., "Foros y rabassas. Los censos agrarios ante la revolución española", Agricultura y sociedad nº 16 (1980), pp. 27-69 i nº 18 (1981), pp. 65-100 i PESET, M., Dos ensayos sobre la historia de la propiedad de la tierra, Madrid, 1982. L'anàlisi històrica i social ha estat poc abordada pels historiadors. El contracte en si ha estat analitzat per TORRAS, J.M., "Evolución de las cláusulas de rabassa morta en una propiedad de la comarca de Anoia", Hispania nº 134 (1976), pp. 663-690; BADOSA, E., Actitudes i comportaments econòmics d'un sector de propietaris de la terra: el clergat barceloní (1670-1835), Memòria de Doctorat, Barcelona, 1979; SERRA, E., La societat rural catalana del s. XVII: Sentmenat. Un exemple local del Vallès Occidental, Memòria de Doctorat, Universitat de Barcelona, 1978. Els conflictes més socials s'analitzen en un treball pioner i suggestiu, GIRALT, E., "El conflicto rabassaire y la cuestión agraria en Cataluña hasta 1936", Madrid, 1964; BALCELLS, A., El problema agrario en Cataluña. La cuestión rabassaire (1890-1936), Madrid, 1980 i el dossier "Els rabassaires", L'Avenç nº 10 (Nov 1978), pp. 17-40.

- (86) CLAVERO, B., cit.
- (87) Aquest és el principal problema de l'article de J.M. Torras, per altra banda molt interessant.
- (88) SERRA, E., cit. pp. 330-331.
- (89) Biografia Abadal. AHCM.
- (90) V. nota 22.
- (91) Not. MONFAR 1715-1721, forasters, fols 322-323 (1716).
- (92) Alguns exemples d'artesans: Un sastre (Not. J.A.SALA, 1758, fol 69); mestre de cases (Not. RALLAT 1761, fols 37-39); teixidor de lli (Not. RAURES 1790-91, fols 142-143) i un traginer (Not. MAS 1850, fol 35).
- (93) Not. J.A.SALA 163-64, fol (1764).
- (94) Not. J.A. SALA 1763-64, fol 43 (1764)
- (95) Hem detectat altres casos d'establiments de pees de terra més grans a la burgesia urbana de la Ciutat: Anton Casajoana, pagès, amo del Mas Casajoana de Castellgalí establí 150Q. de terra a Pau Fabregas, botiguer de Manresa (Not. J.A.SALA 1760, fols 100-101). El propietari del Mas de la Culla establí a Agustí Soldevila, tintorer de seda, 60 jornals (Not. RAURES 1790-1791, fols 71-74 (1790).
- (96) Però si en altres. Fcesc Graner, pagès de Navarclés havia comprat el Mas Datzira de Marfà i establí 15 Q. a Sebastià Comas, paraire de Moià. Aquest la subestablí a tres bracers amb els mateixos pactes però cobrant 2 Q. de mestall de cens en el mes d'agost, el 1803. Laudemios, tercios..., AHSB.
- (97) BALCELLS, A., cit. pp. 10-16 i GIRALT, E., cit. TOS, cit. pp. 100-108.
- (98) LLUCH, E., cit. pp. 89-90.
- (99) BADOSA, E., cit. pp. 248-252.
- (100) TORRAS, J.M., cit. pp. 672-681.
- (101) Aquests contractes són els següents: Not. RALLAT 1761, fols 85-86, 22-II-1761; 1768, fols 151-152, 6-XI-1768; 1770, fols 123-125, 18-VI-1770; fols 190-191, 23-IX-1770; fols 136-138, 17-VII-1770; fols 202-203, 28-X-1770; fols 215-216, 22-XII-1770. Not. RAURES 1756, 15-III-1756; 1770, fols 184-186, 26-XI-1770; fols 75-76, 7-VI-1770; fols 240-242, 29-XI-1770. Not. FERRUSOLA 1770, fols 174-176, 27-IV-1770; Not. ABADAL 1770, fols 15-16, 11-II-1770. Not. MASRAMON 1770, fols 7-9, 28-I-1770; fols 37-38, 5-III-1770; fols 40-42, 5-III-1770; fols 156-158, 15-VII-1770; fols 87-89, 1-VI-1770; not J.A.SALA 1763-64, fols 138-141(1764); 1758, fols 155-156, 21-IX-1758. Cúria de Manresa 1763, Plet de Jaume Orpina, pagès.
Hem deixat de banda perquè no distorsionessin la varietat, aquells contractes de rabassa idèntics als utilitzats que afectaven la mateixa propietat. Per exemple el Mas Abadal d'Avinyó no sols establí el citat a Not. MASRAMON 1770, fols 87-89, sinó 15 contractes més, fols 89-119.
- (102) Aquests contractes són: Not. PORTA 1850, fols 282-285, 19-XII-1850; fols 214-217, 17-X-1850; fols 208-210, 13-X-1850; fols 88-89, 11-V-1850; fols 270-272, 1-XII-1850; Not. CERAROLS 1850, fols 34-36, 20-I-1850; fols 219-221, 20-V-1850; fols 415-418, 4-XI-1850. Not. MAS I COMA, fols 34-35, 25-I-1850; fols 4-5, 4-I-1850; fols 77-78, 25-III-1850; fols 63-64, 14-III-1850. Not. MANDRES 1849-1850, fols 153-154, 1-VII-1850. Not. GILI 1850, fols 66-67, 9-V-1850. Not. MAS 1850, fols 2-3, 25-XII-1849; fols 140-141,

- 4-III-1850; fols 90-91, 3-II-1850; fols 431-432, 28-VII-1850; id. 1851, fols 290-291, 24-V-1851. Registre d'Hipoteques, Libro 1° de Calders, Monistrol i Viladecavalls, fol 184 i Libro 2° de Manresa i Vilador-dis, continuació, fol 305.
- (103) Aquests contractes són: Not. PORTA 1861, fol 35-41, Escrip n° 13; 1863, fols 33-35, 27-XII-1863 Esc. n° 17. Not. SUANYA 1869, fols 521-526, 10-VI-1869 Esc. n° 183; Not. PUIG I MAS 1870, fols 23-26, 6-I-1870 Esc. n° 9; fols 163-166, 2-II-1870 Esc. n° 59; fols 347-352, 6-III-1870 Esc. n° 127; 18-IV-1870, fols 551-553 Esc. n° 204; fols 571-573, 24-IV-1870, Esc. n° 213; fols 1069-1072, 30-VII-1870 Esc. n° 387. Not CALAFF 1870, fols 191-193, 25-IV-1870, Esc n° 77. Contracte entre Antònia Quinquès d'artés i Isidre Sants, 30-IV-1874, Arxiu Particular Llorenç Ferrer i Not. PUIG I MAS 1870, fols 201-204, 8-II-1870, Esc n° 73.
- (104) GIRALT, E., cit. Al Bages, però, les condicions no s'enduriren tant pel rabasser.
- (105) Inventari de Nanuel Calcina, ciutadà honrat de Manresa. Not. Felix SOLER Inv 1710-1745 (1734), s.d.
- (106) BADOSA, cit. p. 246.
- (107) Amillament d'Artés, 1872. AMA.
- (108) "Plantada de vinya espesa de buena calidad y no las llamadas Cap Payo..." Not. PUIG I MAS 1870, fols 23-26, 6-I-1870, Esc. n° 9.
- (109) "La vendimia deberá llevarla toda a los lagares de los estabilientes y estos de las tres cuartas partes correspondientes al adquiriente, por cada 21 arroba de vendimia le entregaran una carga de vino. Podrá construir se un lagar y llevar las trescuartas partes de vendimia pero si en el segundo año de dar fruto las cepas no lo ha hecho tendrá que llevarla siempre a los lagares de los estabilientes", Not. PUIG I MAS, 1870, fols 155-158, 30-I-1870, Esc. n° 56.
- (110) Not. FERRUSOLA, Test. 1764-1779, fols 262, 29-I-1762.
- (111) Alguns exemples: Josép Prat, pagès de St. Fruitós firmà contracte de rassa amb Segimon Vilajoana de la Valldelshorts. Havia de pagar d'entrada 160 ll. que no va pagar sinó que s'encarregà tres censals que feia l'amo del mas: dos al Rector de Valldelshorts de 20 ll. i 40 ll. i un de 100 ll. al Rector de Sta. Clara. Not. RAURES 1756, 15-III-1756, Cúria de Manresa (1764-1765). Aquesta tendència a l'enduriment de l'entrada també s'observa a Igualada malgrat el cas excepcional analitzat, TORRAS, J.M., cit. pp. 672-673.
- (112) Not. RALLAT 1770, fol 190, 23-IX-1770.
- (113) TOS, cit. pp. 113-114; BORRELL, cit. p. 183; CASAS MERCADE, cit. pp. 58-59.
- (114) TORRAS, J.M., cit. p. 681.
- (115) Contracte privat. Mas Pla de Castellgalí, 1828. Lligall Família Solà. AHCM.
- (116) Contracte privat. Mas Pla de Castellgalí, 1841. Id.
- (117) V. l'anterior contracte citat (nota 116) i la venda del Mas per deutes. Not. MAS, 8-VII-1843. Lligall família Solà. AHCM.
- (118) Contracte privat, Aguilar de Segarra, 1849. Arxiu Particular Llorenç Ferrer.

- (119) GIRALT, E., "La propietat i l'explotació de la terra durant el segle XIX", a Història de Catalunya, Ed. Salvat, Barcelona, 1978, Vol. V, pp. 58-59.
- (120) CARRERA PUJAL, La economía de Cataluña en el siglo XIX, Vol. II, p. 190. Cita extreta de la Memòria de Isidoro Aguiló Cortes "La tierra labrantía y el trabajo agrícola en la provincia de Barcelona".
- (121) Id. Vol. I p. 16. En l'apartat de les avantatges de les emfiteusis es dedueix la mateixa filosofia.
- (122) Contracte d'arrendament per plantar vinya. Mas Pla de Castellgalí, 1898. Lligall Família Solà, AHCM.
- (123) Contracte d'arrendament per plantar vinya. St. Benet de Bages, 1901. Arxiu Particular Llorenç Ferrer.
- (124) Id. Aguilar de Segarra, 1909. APLIF.
- (125) Contracte de parceria estandard de Leonci Soler i March. Lligall Soler i March I, AHCM.
- (126) BALCELTS, cit.
- (127) Carta dels rabassaires del Mas Valldeperes 1794. Lligall Valldeperes, AHSA. Malgrat que no perdem el sentit de la carta desconeixem el pes assenyalat per una carga de vi. Segons Vilar una carga equivalia a 12 roves, 26 lliures. VILAR, Catalunya..., Vol. IV, p. 545.
- (128) Bona part d'aquesta jurisprudència està recollida a CASAS MERCADE, cit. pp. 295-308.
- (129) En aquest sentit dona molt poc de sí. Una demanda era sobre el domini d'unes tines després d'haver-les cedit l'amo al rabassaire a canvi de la brisa (Cúria de Manresa 1774 I) i l'altre a Rajadell, sobre el rabassaire que es queixava que el procurador del senyor havia ocupat la seva parcel·la que conreava a rabassa (Cúria de Manresa, 1774 II).
- (130) Actes Ajuntament d'Artés 1841-1845. 10-III-1844. AMA.
- (131) Id. 1852, 28-I-1852 i 29-I-1852. AMA.
- (132) Id. 1858, 8-I-1858. AMA.
- (133) Id. 1852, 22-III-1852, AMA.
- (134) Id. 1852, 6-VII-1852, AMA.
- (135) Id. 1865, 30-VII-1865. AMA.
- (136) Id. 1866, 2-I-1866. AMA.
- (137) PESET, cit. p. 98.
- (138) Pocs treballs analitzen el problema de l'emfiteusi en la transició al règim lliberal. Es troben notícies a MOXO, S., La disolución del régimen señorial en España, Madrid, 1965, pp. 252-264; BORRELL, cit. pp. 219-247; PESET, cit. pp. 96-103; pel cas de Galícia v. VILLARES, R., La propiedad de la tierra en Galicia (1500-1936), Madrid, 1982, pp. 151-178 el qual aborda la problemàtica del foro. El millor treball sobre aquesta temàtica és el de CLAVERO, B., cit.
- (139) A Galícia va passar el mateix amb els foros. Es van poder suprimir quan ja no interessaven els rendistes. VILLARES, cit. pp. 311-414.
Clavero ha copsat l'integració dels censos al nou sistema i ha criticat aquelles posicions que analitzen el fenomen com a supervivència senyorial, renda marginal o autointegració del capital. Compartim les seves crítiques i creiem que cal entendre que representaven relacions d'explotació fonamentals en el sistema agrari i que eliminar-los era acabar amb el sis-

- tema. CLAVERO, B., cit. pp. 90-99.
- (140) V. supra, apartat 3.5.1.
- (141) V. CASAS MERCADE, cit. pp. 32-34 i MASPONS I ANGLASELL, "El contracte de masoveria" a Miscel·lània Borrell i Soler, Barcelona, 1962, pp. 249-260.
- (142) Contractes de masoveria del Mas Valldeperes. Lligall Valldeperes, AHSA.
- (143) Llibre de tabbes de l'Ajuntament de Manresa, 1748 i 1769. AHCM.
- (144) Llibre de comptes dels masos de la Seu, 1770-1805. AHSM.
- (145) Not. MAS, 1850, fols 722-723, 11-XII-1850.
- (146) VILAR, Catalunya..., Vol. III, pp. 581-589; BADOSA, cit. pp. 43-48 i 204-230; SUDRIA, C., cit. pp. 77-79. Pel s. XVII, SERRA, E., cit. pp. 358-375 i GIRALT, E., "Técnicas, rendimientos y mutaciones agrícolas en una finca catalana del s. XVIII", Première Conference Internationale d'Histoire Economique, Stockholm, 1960, Paris, p. 572.
- (147) Badosa creu que la minuciositat de les clàusules fou una forma corrent d'enduriment al Pla de Barcelona. BADOSA, cit. pp. 226-230.
- (148) Sudrià constata estabilitat al llarg del s. XVIII, cit. p. 79. SERRA, E., "Evolució d'un patrimoni nobiliari català durant els segles XVII i XVIII El patrimoni nobiliari dels Sentmenat", Recerques nº 5(1975), pp 65-66
- (149) Cadastre de Monistrol de Rajadell, 1746. Lligall Cadastres Pobles, AHCM.
- (150) Amillarament de Rajadell. ACA.
- (151) Llibre Mestre de censals de la Seu, AHSM.
- (152) V. supra capítol 2.3.
- (153) "en 1778 se ha dexat a conresar la heretat del Mas Bargay a Ramon Soler pagès", Contracte de masoveria del Mas Noguera. Llibre de comptes...; cit., AHSM.
- (154) VILAR, Catalunya..., cit. Vol. III, pp. 611-612.
- (155) A l'any 1737, a l'arrendatari del Mas de l'Angla se l'obligava a plantar 800 canes de vall de vinya. Tabba del Mas de l'Angla 1737, Llibre de Tabbes 1729-1748, AHCM.
- (156) Llibres del Racional 1661-1668; 1669-1676; 1677-1685; 1686-1694; 1695-1704; 1705-1714; 1722-1737; 1753-1761; 1762-1771; 1772-1786; 1787-1792;
Llibre d'Autos 1729-1743 i 1744-1755, AHCM.
- (157) Es possible que en algun indret de l'Arxiu Històric de la Ciutat es poguessin seguir els avatars d'aquest ingrés però la manca d'inventari ha impedit de trobar aquesta documentació.
- (158) En les dades de Vilar, encara que no elabora un quadre de l'ingrés global, tant en el cereal com en la vinya hom cospa mínims en aquest període. VILAR Catalunya..., cit. Vol. III p. 594 i 604-605.
- (159) SERRA, E., La societat..., cit. pp. 353-356.
- (160) SUDRIA, C., cit. p. 79.
- (161) GIRALT, E., "Técnicas...", cit. p. 572.
- (162) VILA VALENTI, J., "Catalunya, un país d'agricultors", a El món rural a Catalunya, Barcelona, 1973, pp. 174-178.

- (163) VILAR, Catalunya..., Vol. III, pp. 473-474.
- (164) BADOSA, cit. pp. 43-49.
- (165) Mas Taradell de Monistrol de Rajadell, Not. CASASAYAS, 1782, 19-III-1782. TERRADES afirma que a Serrateix el 1760, de 20 cases sols 6 eren masoveries. El 1817 ho eren ja la meitat, Tradició i crisi en el món rural, manuscrit, inèdit, 1982, pp. 22-23.
- (166) Llibre del Racional 1677-1685; 1695-1704; 1705-1714, AHCM.
- (167) Contracte de masoveria del Mas Boixeda, 1751. Llibre de comptes... AHSM.
- (168) Contractes de masoveria del Mas Valldeperes, Lligall Valldeperes, AHSA.
- (169) Id. 1814.
- (170) Not. MAS 1850, fols 724-725, 11-XII-1850.
- (171) El treball de Vicedo sobre Lleida assenyala la parceria i els arrendaments monetaris com els règims d'explotació dominants. Malgrat que clarament no s'especifica sembla deduir-se que el segon era propi de les terres de regadiu. VICEDO, E., "Propietat, accés a la terra i distribució dels ingressos a Lleida en el s. XVIII", Recerques nº 12 (1982), pp. 67-68.
- (172) Plet entre el Dr. Joan Franciel i Valentí Rovira. Cúria de Manresa 1773 I AHCM.
- (173) Not. J.A.SALA (1765-1768), fol 144(1768).
- (174) Plet entre Mª Angela Soler, vda. d'un paraire i Francesc Joves, pagès, 3-VI-1773. Cúria de Manresa 1773 II, AHCM.
- (175) Plet entre Jacint Cabanes, pagès contra Josep Calcina, pagès. Cúria de Manresa 1771, AHCM.
- (176) Plet entre la Priora del Convent dels Angels contra Joseph Enrich, notari, Cúria de Manresa 1771, AHCM.
- (177) Llibre de lloguers de Manel Solernou. Lligall Solernou. AHCM.
- (178) "Los terrenos se arriendan por jornales, por un año y por dinero", VILAR Catalunya..., Vol. III, p. 288. Aquesta afirmació de Zamora és l'única que tenim que no confirma la durada dels cinc anys, però podia confondre la renovació del contracte amb la durada.
- (179) MARX, K., El capital, Libro III, Vol. 7, Madrid, 1977, p. 767.
- (180) TERRADES, I., Història agrària. Teoria i filosofia, manuscrit.
- (181) MARX, K., El capital, cit. Vol. 7, pp. 767-768.
- (182) FERNANDEZ DE PINEDO, E., "El campesino parcelario vasco en el feudalismo desarrollado", Saioak nº 1 (1977), p. 143 i "Actitudes del campesino parcelario propietario ante la usura y el crédito rural (s. XVI a XVIII)" a Alfonso de OTAZU (Ed.), Actas del I Coloquio Internacional de Historia Económica, Madrid, 1978, p. 371.
- (183) CLAVERO, B., "Prohibición de la usura y constitución de rentas", Moneda y crédito nº 143 (1977), p. 107. Amb aquest concepte tot tipus de préstec és usurari.
- (184) 1770: Not. MAS 1769-1770; Not. MASRAMON 1770; Not. RAURES 1770; Not. FERUSOLA 1770; Not. CASASAYAS 1770; Not. RALLAT, 1770; Not. ABADAL 1770, 1765-1770, foranis. Not. GRAU 1769-1771.
1850: Not. PORTA 1850; not. CERAROLS 1850; Not. MAS i COMA 1849-1850; Not. GILI 1850; Not. RALLAT 1848-1851; Not. MANDRES 1849-1850 i Not.

CASTELLET 1850.

Llibre Mestre de Censals de la Seu de Manresa. AHSM.

- (185) Cúria de Manresa 1770, 1771, 1772, 1773 (I), 1773 (II), 1774 (I), 1774 (II). AHCM.
- (186) La bibliografía sobre els censals és escassa i més encara des del punt de vista històric. A Catalunya cal fer referència obligada als juristes ROCA SASTRE, R.M., Derecho hipotecario, Barcelona, 1948 Vol. IV, pp. 293 i ss. i BROCA AMELL, G., Instituciones del derecho civil catalán vigente, Barcelona, 1880. CORBELLA, A., "El censal" a Enciclopedia Jurídica Seix, Barcelona, s.a. Un tractament històric del mecanisme jurídic pot veure's, GARCIA SANZ, A., "El censal", Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura, XXXVII(1961), pp. 281-310 i "Origen y fin del fuero de las pensiones censales a sueldo por libra", Ausa nº 38 (1961), pp. 125-130. Sobre la formació jurídica del censal veure CLAVERO, B., "Prohibición de la usura y constitución de rentas", Moneda y Crédito nº 143 (1977), pp. 107-131. Fora de Catalunya, alguns autors han plantejat la relació amb les Germanies: GARCIA CARCEL, R., "Los censales y su repercusión en las Germanías" a I congreso de Historia del País Valenciano, Vol. III, pp. 133-142 i VIDAL, J.J., "La problemática de los censales y su incidencia en las Germanías (1521-1523)", Mayurka nº 15 (1975). El tema ha aparegut sense profunditzar excessivament a monografies sobre àrees concretes: BENNASAR, B., Valladolid au siècle d'or, Paris, 1967; SALOMON, N., La vida rural castellana en tiempos de Felipe II, Barcelona, 1982, pp. 251-257; BARREIRO MALLON, B., La jurisdicción de Xallas en el s. XVIII. Población sociedad y economía, Santiago de Compostela, 1978, pp. 612-617; PEREZ GARCIA, J.M., Un modelo de sociedad rural de Antiguo Regimen en la Galicia Costera, Santiago de Compostela, 1979, pp. 364-369; FERNANDEZ DE PINEDO, E., Crecimiento económico y transformaciones sociales en el País Vasco, Madrid, 1974, pp. 292-316.

Aquests treballs no solen interpretar el fenomen de l'endeutament. Entre els treballs que intenten incorporar-lo a un model general cal assenyalar: FERNANDEZ DE PINEDO, E., "Actitudes del campesino parcelario propietario ante la usura y el crédito rural (s. XVI a XVIII)", cit. i "Del censo a la obligación: modificaciones en el crédito rural antes de la I Guerra Carlista en el País Vasco" a I Coloquio Vasco-catalán de Historia, Sitges, 1983, mecanografiat. A Mallorca es consideren com un element important de l'extracció d'excedent, DAVIU, G., El clergat dins la formació social mallorquina als s. XVII i XVIII. Les bases econòmiques de la seva preponderància, Memòria de Llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1977 i MOLL, I., -SUAU, J., "Senyors i pagesos a Mallorca (1718-1860/70)", Estudis d'Història Agrària nº 2, p. 102 i pp. 102-113. La recerca de metodologia pel seu estudi s'ha proposat per ESCANDELL, B., "La investigación de los contratos de préstamo hipotecario (censos). Aportación a la metodología de series documentales uniformes" a I Jornadas de Metodología histórica Aplicada, Vol. III, 1975, pp. 751-762. Aquesta metodologia ha estat seguida a Oviedo per GOMEZ ALVAREZ, U., Estudio histórico de los préstamos censales del Principado de Asturias (1680-1715), Lueca, 1979, el qual ja havia publicat un avenç "El censo redimible y al quitar: un mecanismo real de transferencia de la propiedad". Estudis nº 6 (1977), pp. 5-25. V. també d'aquest autor "Obligaciones y censos: dos instrumentos de endeudamiento popular en el Principado de Asturias. Siglos XVII y XVIII" a La Documentación notarial y la historia, Vol. II, Universidad de Santiago de Compostela, 1984, pp. 381-394.

A Galícia s'han iniciat estudis específics sobre el tema: FERREIRO PORTO, J., "Fuentes para el estudio de las formas de crédito popular en el Antiguo Régimen: obligaciones-préstamo, ventas de renta y ventas de censos" a I Jornadas de Metodología Histórica Aplicada, cit. Vol. III, pp. 763-780 i darrerament "Aportación al estudio de la renta en el Antiguo Régimen" a EIRAS ROEL, A., La historia social de Galicia en sus fuentes de protocolos, Universidad de Santiago de Compostela, 1981; pp. 355-385. A Navarra v. FLORISTAN IMIZCOZ, A., "Crédito rural en Navarra. Los censos al quitar" a La Documentación Notarial..., cit. Vol. II, pp. 395-408.

Sobre endeutament municipal amb censals v. PEREZ PASTOR, P., "Evolució dels censals de la Universitat de Soler (1685-1760)", Estudis Baleàrics nº 7 (1982), pp. 65-93.

A l'àrea francesa dels Pirineus es pot veure SOULET, J.F., "A propos de l'endettement rural au XVIII siècle: deux communautés du piémont pyrénéen", Annales du Midi T. 85, nº 111 (1973), pp. 29-50 i "Usure et usuriers dans le Pyreneen au XIX siècle", Annales du Midi T. 90, nº 138-139 (1978), pp. 435-447. I l'utilització en una monografia francesa, GOUBERT, P., Cent mille provinciaux au XVII siècle, Paris, 1968, pp. 377-379. V. també d'aquest autor "Les rentes constituées et le crédit: nature et rôle économique des constitutions de rentes dans la France du Nord au XVII siècle" a La documentation notarial..., Vol. II, pp. 245-252.

A Catalunya no hi ha cap treball específic que coneguem, encara que alguns autors en parlen en els seus treballs. Un breu estat de la qüestió pot trobar-se a GARRABOU, R.-SERRA, E., "L'agricultura catalana nei secolli XVI-XX", Studi Storici nº 2, any 21 (1980) pp. 339-362. L'endeutament de la noblesa es pot seguir a SERRA, E., "Evolució d'un patrimoni nobiliari català durant els s. XVII i XVIII. El patrimoni nobiliari dels Sentmenat", Recerques nº 5 (1975), pp. 33-72 i els efectes en la concentració de la propietat, TORRAS I RIBE, J.M., Evolució social i econòmica d'una família catalana de l'Antic Règim. Els Padró d'Iqualada (1642-1862), Barcelona, 1976. La importància dels censals en les institucions eclesiàstiques es despren dels treballs de MERCADER, J., "Incidències político-socials damunt la propietat monacal catalana en el primer terç del s. XIX" a I Col.loqui d'Història del Monaquisme Català, Santes Creus, 1967, pp. 183-208; CANALES, E., "Las rentas de la Iglesia en vísperas de la Revolución Liberal: el ejemplo de la Diócesis de Barcelona" a I Coloquio Vasco Catalán de Historia, Sitges, 1983, mecanografiat i, especialment", BADOSA, E., Actituds..., cit. pp. 327-340.

Darrerament es produeix una certa renovació historiogràfica: TERRADES, I., "Història agrària. Teoria i filosofia", inèdit; FERRER ALOS, Ll., "Censals, vendes a carta de gràcia i endeutament pagès al Bages (s. XVIII)", Estudis d'Història Agrària nº 4 (1983), pp. 101-128 i TELLO, E., Pagesos, menestrals i rendistes. Cervera i la Segarra en l'arrencada industrial catalana (1702-1861), Inèdit.

(187) Per BROCA: "es la pension annua y esencialmente redimible, satisfecha por determinada persona y sus sucesores, en virtud y como justa remuneración del capital recibido", cit. p. 289; GARCIA SANZ, A., "El censal" cit. p. 286.

(188) GARCIA SANZ, "El censal", cit. p. 287 i BROCA, cit. pp. 289-291.

(189) El millor estudi des de la perspectiva jurídica de les conseqüències de la prohibició de la usura i l'aparició de nous mecanismes és el de CLAVERO, B., "Prohibición de la usura...", cit.

(190) GARCIA SANZ, "Origen...", cit. p. 126.

- (191) BROCA, cit. p. 292.
- (192) Id. cit. p. 293.
- (193) GARCIA SANZ, "Origen...", cit. p. 125. Les dades que barregen els diversos autors coincideixen relativament. FERRERO otorga el 7,14% en el s. XVI, el 5% en el XVII i reducció al 3% el 14-II-1705, "Fuentes para..." cit. p. 777.
- (194) GARCIA SANZ, "Origen...", cit. p. 125.
- (195) SUAU, J., La pagesia mallorquina al s. XVIII i primera meitat del segle XIX, Memòria de Doctorat, Universitat de Barcelona, 1979, p. 180.
- (196) FERRERO, "Fuentes...", cit. p. 777.
- (197) FERNANDEZ DE PINEDO, E., "Del censo a la obligació...", cit. p. 7.
- (198) Causa Pia Vila del Soler. AHCM.
- (199) Censal Agost nº 161. Llibre Mestre... AHSM.
- (200) Aquesta impressió d'estabilitat en el tipus d'interès caldria aprofundir-la, almenys en dos aspectes per detectar la seva certesa absoluta. Per una banda, l'estudi dels llevadors anuals de la mateixa Seu que recullen les pensions realment pagades i, per l'altra, altres formes, a vegades no monetàries, de pagament d'interessos (prèstec d'una quantitat de capital inferior al que consta oficialment, preu del clientelisme vers un determinat prestador, etc.)
- (201) TORRAS i RIBE, Evolució social..., cit. pp. 115-121 i ARTOLA, M., Los orígenes de la España Contemporánea, Madrid, 1959, Vol. II, p. 357.
- (202) GIRALT, E., "Tècniques, conreus i rendiments", a Col·loqui sobre passat, present i futur de l'agricultura catalana, Paris, 1982, inèdit.
- (203) Aquesta opinió no coincideix amb BADOSA, E. que creu que la reducció de l'interès disminuí l'otorgament de censals i desvià la inversió cap activitats més productives, cit. p. 483. Les dades que aporta (pp. 332-340) haurien d'anar acompanyades d'una anàlisi més detallada perquè a l'analitzar els ingressos eclesiàstics de censals en un any determinat no es pot confondre el total cobrat amb el capital a censal ja que poden haver-hi pensions no pagades. Les dades de BADOSA des d'aquesta perspectiva s'haurien de matisar.
- (204) V. capítol 6 i quadres 6.12 i 6.13.
- (205) Not. RALLAT, Inv. 1762-1781, fol. 112.
- (206) Not. MASRAMON 1792, fols 447-452, 30-XI-1792/ 20-XII-1792.
- (207) Quan s'havia fixat una hipoteca concreta requeia sobre aquesta l'execució en cas de no fer front al pagament. Teresa Graner devia 61 ll. i havia hipotecat un hort i una casa valorat en 101 ll. Amb les costes del judici i el capital sobrepassava aquest valor. Els béns van passar a l'Hospital de St. Andreu, el prestador. Cúria de Manresa, 1770. AHCM.
- (208) Not. RAURES 1770, fols 106-107, 11-VII-1770.
- (209) CORBELLÀ, A., "El censal", cit. p. 544.
- (210) Not. MAS de Santpedor, 1769-1770, fols 37-39, 25-II-1770.
- (211) BROCA, cit. p. 288; GARCIA SANZ, "El censal", cit. p. 288; CORBELLÀ, "Censal", cit. p. 544; TERRADES, I., "Història agrària..." cit. ho analitza com una pràctica política front a la interpretació legal.

- (212) Not. RAURES 1770, 5-VI-1770.
- (213) Not. MASRAMON 1770, 21-VI-1770. Aquests exemples complementen els aportats a FERRER, Ll., "Censals...", cit. p. 113. Un plet de la Cúria reforça també aquesta qüestió: l'any 1678, D. Geroni de Boatella, ciutadà honrat de Barcelona va crear un censal a favor de la Seu de 1237 ll. 10s. Va donar tres fiances i va pactar que cada cinc anys renovaria els pactes del censal. El 1774 va ésser cridat per renovar els pactes tal com es feia cada cinc anys. No es va presentar i la Seu demanava que es tornés el capital, la pensió vençuda i les costes. La Cúria donà tota la raó a la Seu. Cúria de Manresa 1774 (I), AHCM.
- (214) Aquesta opinió no és nostra ni és un tret bagenc. A Buitrago es copsa el mateix fenomen: GRUPO 73, El señorío de Buitrago, Madrid, 1973, pp. 179-180; a Mallorca, SUAU, J., La pagesia..., cit. p. 181; en canvi, n'osembla així al País Basc, malgrat que el pes era important, FERNANDEZ DE PINEDO, Crecimiento..., cit. pp. 300-304. Pel clergat barceloní, v. BADOSA, cit. pp. 413-414.
- (215) TERRADES, I., "Els orígens de la institució de l'hereu a Catalunya", Quaderns de l'ICA N° 1 (1980), p. 87.
- (216) CANALES, E. per exemple barreja censos i censals i té dificultats per explicar un volum que el sorpren, "Las rentas..." cit. pp.3-4.
- (217) CARRERA PUJAL, La economía..., Vol. II, p. 390.
- (218) CANALES, "Las rentas...", cit. p. 3.
- (219) FERNANDEZ DE PINEDO, Crecimiento..., cit. pp. 364-366.
- (220) BADOSA, E., Actituds..., cit. pp. 113-114, 151-153 i 341-342.
- (221) Hem reelaborat les dades que aporta Concepció LLORENS, La desamortización de Mendizábal en Manresa, accésit Oms i de Prat, Manresa, 1980, inèdit. Apèndix.
- (222) Hospital de St. Andreu. Entrades i Sortides. Lligall Casa Suanya, AHCM.
- (223) Llibre de lloguers i censos. Lligall Vila del Soler. AHCM.
- (224) SOLA F., Història de Sallent, cit. pp. 256-261. CANALES, E., "Las rentas..." cit. p. 8.
- (225) SOLA, F., id., pp. 275-276.
- (226) La Confraria de St. Salvador de Manresa, el 1675 cobrava pensions de 12 censals, TORRADEFLOT, J., La Real Confraria de St. Salvador y gremi de pagedos de Manresa, Manresa, 1906, pp. 171-173 i també en cobrava la de Ntra. Sra. de Valldaura, Id. La confraria de Ntra. Sra. de Valldaura, Manresa, 1904, p. 48.
- (227) Not. DALMAU, Test.1672-1709., 10-VI-1699.
- (228) Not. SOLER, Inv. 1710-1745, 27-IV-1712.
- (229) Not. SOLER, Inv. 1710-1745, 10-XI-1719.
- (230) Not. SOLER, Inv. 1710-1745, 1734, s.d.
- (231) Not. SOLER, Inv. 1710-1745, 19-XII-1737.
- (232) FERRER, Ll., "Genealogia de la família Soler i March. Anàlisi socioeconòmic", Miscel·lània d'Estudis Bagencs n° 2, (1982), pp. 33-35.
- (233) Not. RALLAT, Inv. 1762-1781, fols 58-64, 3-VI-1765.

- (234) Not. RALLAT Inv. 1762-1781, fols 153-159, 18-III-1777.
- (235) Not. RALLAT, Inv. 1762-1781, fols 182-206, 5-III-1781.
- (236) Not. MASRAMON, 1792, fols 447-452, 30-XI-1792/20-XII-1792.
- (237) Per precisar un xic més aquesta classificació utilitzada, el cercle A el componen els censataris de les següents parròquies: Viladecavalls, Navarques, RAjadell, St. Fruitós, St. Vicenç de Castellet, Santpedor i St. Martí de Torroella. El cercle B recull els de la resta de la comarca i el de comarques veïnes, el Berguedà, Solsonès, Anoia i Osona.
- (238) Dins del Reial Patrimoni hi ha dos censalistes: el Reial Patrimoni (cal suposar que es referia a alguna administració del patrimoni del Rei) i la Caixa d'amortització, que era conseqüència dels bens desamortitzats a començaments del segle XIX, el capital dels quals era dipositat en l'esmentada Caixa que havia de satisfer l'interès de censal a la Seu de Manresa. V. HERR, R., "El experimento de los vales reales (1780-1808)", a Alfonso de OTAZU (Ed.), Actas del I Coloquio Internacional de Historia Económica, Madrid, 1978, pp. 115-124.
- (239) Un article específic dedicat a aquest tema és el de PEREZ PASTOR, P., "Evolució dels censals..." cit. Pel cas de Sallent V. SOLA, F., Història de Sallent, cit. p. 139.
- (240) Una altra confirmació d'aquesta pràctica Not. RALLAT 1770, fols 115-116, 21-V-1770. Al País Basc aquest deute municipal també era important, FERNANDEZ DE PINEDO, Crecimiento..., cit. pp. 313-317.
- (241) V. capítol 6, quadre 6.12.
- (242) Llibre de lloguers i censos. Lligall Vila del Soler. AHCM.
- (243) Not. RAURES 1770, fols 38-40, 5-III-1770.
- (244) Not. FERRUSOLA 1770, fols 31-34, 15-I-1770.
- (245) Es consignen dos censals del seu oncle, un de 100 ll. i l'altre de 105 ll. A partir de la data de la consigna era el Rector de Cornet qui cobrava les pensions. S'especificava que eren a lluir i quitar i s'havia de respectar aquesta clàusula. Not. FERRUSOLA 1770, fols 31-34, 15-I-1770.
- (246) V. capítol 6, quadre 6.13.
- (247) FERNANDEZ DE PINEDO, E., "Del censo a la obligación...", cit. p. 8.
- (248) Un de 46 ll. que els Vallbona -la família de la filla- pagaven a la Comunitat de Santpedor (creat el 1718); un de 25 ll. a la Comunitat de Santpedor (1696); un de 17 ll. 18s. 4d. a la Comunitat de Santpedor (1619); un de 8 ll. a la mateixa Comunitat (1569). En aquest cas l'hereu del Mas Sallés es comprometia a lluir-los en un termini de sis anys. Not. MAS 1769-1770, fols 87-88. 15-VII-1770.
- (249) Not. RALLAT 1770, fols 130-131, 29-VI-1770.
- (250) Censal Abril nº 202, Llibre Mestre... AHSM.
- (251) Not. RAURES 1790-91, fols 84-86, 14-II-1790 i fols 51-54, 14-I-1790.
- (252) Not. MAS 1769-1770, fols 28-30, 14-II-1770.
- (253) Not. RAURES 1770, fols 90-91, 22-VI-1770.
- (254) Not. J.A.SALA 1758, fol 50, 22-III-1770.
- (255) Censal juliol nº 152, Llibre Mestre...AHSM.

- (256) Id. Gener nº 202.
- (257) Not. J.A.SALA 1760, fol 49, 8-V-1760.
- (258) Not. FERRUSOLA 1770, fols 369-370, 24-XII-1770.
- (259) Not. RAURES 1770, fols 68-69, 31-V-1770.
- (260) Not. CASASAYAS 1770, fols 43-45, 19-II-1770.
- (261) Not. FERRUSOLA 1770, fols 166-169, 24-IV-1770.
- (262) Not. GRAU de Santpedor, 1769-1771, fols 43-44, 30-IX-1770.
- (263) Censal Setembre nº 216, Llibre Mestre...AHSM.
- (264) Not. J.A.SALA 1758, fol 110, 2-VII-1758.
- (265) Not. RAURES 1770, fols 116-117, 1-VII-1770.
- (266) Not. FERRUSOLA 1770, fols 25-27, 13-I-1770.
- (267) Not. FERRUSOLA 1770, fols 327-328, 4-XII-1770.
- (268) Not. RALLAT 1770, fols 169-172, 30-VII-1770.
- (269) Not. RALLAT 1770, fols 34-36, 24-II-1770.
- (270) Not. RALLAT 1761, fols 39-40, 12-I-1761.
- (271) La nova venda a carta de gràcia pujava 300 ll. i els deutes originals 281 ll. 5s. També s'havia incrementat l'endeutament. Not. CASASAYAS 1770, fols 67-69, 8-IV-1770.
- (272) Lligall Escriitures 1818. AMN.
- (273) Not. Pau RAURES 1787-1788, fols 137-140, 11-XI-1787. Ramon Alzina, pagès hereu del Mas Alzina arrendava la quarta part de tots els fruits de l'heretat per vint anys a Valentí Prat, valer de Manresa.
- (274) Not. J.A.SALA 1763-1764, fol 43 (1763).
- (275) Not. MAS 1850, fols 82-83.
- (276) Not. RAURES 1770, fols 90-93, 1-VI-1770.
- (277) Id. fols 57-60, 21-IV-1770.
- (278) Censals, Gener nº 209, Llibre Mestre...AHSM.
- (279) Censals, Octubre nº 205, Id.
- (280) Id. Juliol nº 117.
- (281) Id. Maig nº 97.
- (282) Id. Setembre nº 66.
- (283) Id. Juny Nº 59.
- (284) Id. Gener nº 66 i novembre nº 127.
- (285) Id. Abril nº 143.
- (286) Id. Desembre nº 90.
- (287) Id. Setembre nº 37.
- (288) Plet entre el Paborde de la Seu i Francesc Bonells, comerciant, 10-XI-1768. Cúria de Manresa (1768-1769).

- (289) Plet entre l'Hospital d'Orfes i Francesc Graner, pagès de Castellnou, Cúria de Manresa 1770.
- (290) Plet entre el Cabildo de canonges i Josep Verdaguer, pagès de Manresa. Cúria de Manresa 1774 (I).
- (291) Not SOLER, Inv. 1710-1745, 19-XII-1737.
- (292) VILAR, Catalunya..., cit. Vol. III, pp. 443-444. Són significatives les coincidències amb les notícies que aporta Vilar. En la seva corva, el 1729 s'assoleix un màxim en el preu del blat i de 1747 a 1754, un altra sèrie d'anys secs amb preus alts. De 1763 a 1764, anys de crisi alimentària, coincideixen també amb abundants creacions de censals. Caldria conèixer més elements interns de la societat bagenca per explicar completament aquestes coincidències.
- (293) Si la bibliografia sobre els censals és escassa, més ho és la referida a la venda a carta de gràcia (des d'ara VCG) sobretot la que analitza històricament aquesta forma d'endeutament. A nivell jurídic pot veure's: BROCA-AMELL, Instituciones del derecho civil catalán vigente, Barcelona, 1880, pp. 272-275; TOS I URGELLES, cit. p. 66. Referències a aplicacions històriques poden trobar-se a FERRER MALLOL, M.T., "El patrimoni reial i la recuperació dels senyorius jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del s. XIV", Anuario de Estudios Medievales (1970-1971), pp. 351-492; GUIU, A., Un poble de la Catalunya de ponent: Castelló de Farfanya, Memòria de llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1981, pp. 142-143; TORRAS I RIBE, J.M., Evolució social i econòmica d'una família catalana d'Antic Règim: els Padró d'igualada (1642-1862), Barcelona, 1976, p. 107; SERRA, E., La societat rural catalana..., cit. pp. 333-337; TERRADES, I., Tradicció i crisi en el món rural, inèdit, cit. pp. 17-18; GIRALT, E., "Tècniques, conreus i rendiments", cit. pp. 14-15 i GIL OLCINA, A., "Las escrituras de establecimiento y venta a carta de gracia de las haciendas de moriscos en el marquesado de Elche", Saitabi XXVIII (1978), pp. 109-119. Per la nostra part hem tocat el tema a FERRER, LL., "Endeutament pagès al Bages en el segle XVIII", Regió-7, 3-II-1979, p. 18; "Censals, vendes a carta de gràcia...", cit. pp. 101-128 i "Ventas a carta de gracia y endeudamiento en la comarca de Bages en el siglo XVIII" a La Documentación notarial y la historia, cit. pp.409-426.
- (294) BROCA-AMELL definien el caràcter usurari i explotador del contracte quan afirmaven: "Cabe todavía estrechar los caminos de la desgracia despojando al deudor de su patrimonio, unico porvenir suyo y de sus hijos, bajo la engañosa esperanza de una retroventa que sabe de sobra el comprador que dificilmente se realizará", cit. p. 272.
- (295) BROCA-AMELL, cit. p. 275.
- (296) No tots els contractes estudiats estan relacionats amb la VCG però hem escollit aquells que ho estan en sentit estricte i hem deixat de banda adicions, venda del dret de lluir i quitar, etc.
- (297) Not. MASRAMON 1770 fols 153-154, 10-VII-1770 i fols 189-190, 6-IX-1770.
- (298) Plet entre Valentí Torras, pagès de Navarcles contra Pere Aguilar, pagès de Navarcles. Cúria de Manresa 1764-1765, AHCM.
- (299) Plet entre Andreu Abadal, impressor i Ignasi Tapias, perxer. Cúria de Manresa, 1770, AHCM.
- (300) Quitació de la quarta part de verema venuda a carta de gràcia a quitar dins cinc anys el 5-X-1763. Not. FERRUSOLA 1770, fols 129-130, 12-III-

1770. D una altra venda de 1-I-1764 (Not. FERRUSOLA 1770 fols 1-2, 26-XII-1770 -en realitat 1769).
- (301) TOS, cit. p. 66.
- (302) Not. MAS de Santpedor, 1769-1770, fols 108-109, 1-X-1770.
- (303) BROCA-AMELL, cit. p. 275.
- (304) Id. cit. p. 275.
- (305) Plet entre Simó Dalmau, comerciant i Maurici Vilomara, veler de Manresa. Cúria de Manresa, 1762.
- (306) Per exemple, Francesc Torras, pegès d'Artés que havia venut a carta de gràcia per 94 ll. la quarta part de fruits d'una peça de terra, afegia 66 ll. però pagaria la tercera part dels fruits. Not. FERRUSOLA 1770, fols 322-323, 19-XI-1770.
- (307) En algunes vendes a carta de gràcia per evitar el problema del just preu es pactava explícitament la renúncia al benefici de la llei del just preu. Així el venedor estava totalment desamparat i els preus podien ésser tot el baixos que calgués.
- (308) Not. MASRAMON 1770, fols 79-81, 6-V-1770.
- (309) Per més complicació es pot vendre també a carta de gràcia aquest dret de lluir i quitar. Not. MASRAMON 1770, fols 163-164, 30-VII-1770.
- (310) Not. CASASAYAS 1770, fols 112-114, 18-VI-1770.
- (311) Algunes vegades es fa difícil precisar la categoria de la cosa venuda sobretot quan es venen parts (de casa o peça de terra) o dues coses a la vegada. Les dades que aportem aquí presenten algunes variacions respecte a les publicades a La Documentación Notarial y la historia, cit. p. 416 perquè hem precisat més el concepte de "passades de ceps". En aquella publicació apareixien junt a les peces de terra i aquí les hem dividit entre aquestes i les rabasses perquè algunes de les passades per tanyien a camps cedits a rabassa.
- (312) Not. ABADAL 1765-1770 foranis, fols 440-441, 20-V-1770.
- (313) Not. FERRUSOLA 1770, fols 217-219, 1-VI-1770.
- (314) Id. fols 232-233, 16-VI-1770.
- (315) Not. CASASAYAS 1770, fols 131-132, 20-VIII-1770.
- (316) Not. MASRAMON 1770, fols 64-65, 16-IV-1770.
- (317) Not. J.A.SALA 1760, fol 38, 14-III-1760.
- (318) Not. CASASAYAS, 1782, fols 161-163, 19-III-1782.
- (319) "Es reserva el dret de passar per la casa del comprador per entrar a la sala que es reserva. Not. CASTELLET 1848-1850, fols 35-36, 21-III-1850. L'entrada era comuna a les dues famílies, la necessària (el W.C.) era també comuna, mentre que els fems quedaven pel venedor. Not. ABADAL 1770, fols 79-80, 27-VI-1770.
- (320) Es poden quedar pagant 3 ll. de lloguer (Not. CASASAYAS 1770, fols 11-13, 6-I-1770); si es quita abans de St. Joan, per Nadal han d'haver marxat (Not. RAURES 1770, fols 177-179, 16-IX-1770).
- (321) Tots els fems que es fessin a la casa eren pels compradors (Not. CASASAYAS 1770, fols 1-2, 26-XII-1770 -1769-). El comprador es reservava el dret d'escombrar davant de la caseta i, per tant, els fems que es recollissin serien per ell. Not. CASASAYAS 1770, fols 155-157, 19-IX-1770.

- (322) Not. MASRAMON 1770, fols 155-156, 11-VII-1770. El 1850 es produïa quan Ramon Soler d'Asprer va vendre a carta de gràcia a Josep Oller una cantonada de la casa d'aquell a la Plana de l'Om per 3000 ll. i l'Oller havia de pagar 45 ll. al mes perquè tenia més valor. Not. MAS 1850, fols 667-668, 21-XI-1850.
- (323) Not. ABADAL 1770, fols 22-23, 20-III-1770 i fols 76-78, 21-VI-1770.
- (324) Marc Lladó, treballador de Sallent, va vendre a CG a un altre pagès una quarta part de fruits de la peça de terra de 2Q. de la que ja pagava el quart per ésser una rabassa del Mas Pineda. Not. FERRUSOLA 1770, fols 22-23, 6-I-1770.
- (325) Not. FERRUSOLA 1770, fols 204-206, 14-V-1770.
- (326) Not. RALLAT 1770, fols 188-189, 17-IX-1770.
- (327) Not. ABADAL 1784-1786, fol 67 (1786).
- (328) Es refereix el 1790. Not. RAURES 1790-1791, fols 94-97, 28-II-1770.
- (329) Not. RAURES 1770, fols 103-105, 11-VII-1770.
- (330) Not. J.A.SALA 1760, fols 138-139.
- (331) Not. RALLAT 1770, fols 55-56, 5-IV-1770.
- (332) Not. RALLAT 1761, fols 143-145, 25-V-1761.
- (333) Not. RAURES 1790-1791, fols 297-299, 1-IX-1770.
- (334) Not. MAS de Santpedor, 1769-1770, fols 108-109, 1-X-1770.
- (335) Llibre Mestre... pp. 1181-1184, AHSM.
- (336) Hem escollit solament un exemple entre diversos que podem aportar. La Seu de Manresa comprà al llarg del s. XVIII els següents masos a carta de gràcia: Casa Nova de Vilarasau a St. Joan d'Oló, Mas Matastachs a St Pau de la Guàrdia, Mas Boixeda de Castelltallat, Mas Posa d'Avinyó, Mas Pastorellas de Guardiola, Mas Vivó de Miralles, Mas Badia de Gaià, Mas Fitó de Pinós i Mas Fussimanya de Balsareny, Llibre Mestre... cit. AHSM.
- (337) Not. GRAU de Santpedor, 1769-1771, fols 25-27, 18-III-1770.
- (338) Not. FERRUSOLA 1770, fols 25-27, 18-III-1770.
- (339) Not. RAURES 1770, fols 90-93, 1-VI-1770. L'encarregació dels censals als fols 93-95.
- (340) Not. RALLAT 1770, 8-II-1770.
- (341) Not. GRAU de Santpedor, 1769-1771, fols 28-29, 8-IV-1770.
- (342) Not. CASASAYAS 1770, fols 112-114, 18-VI-1770.
- (343) Not. CASASAYAS 1770, fols 33-35, 1-I-1770.
- (344) TERRADES. I.. Yradició..., cit. p. 221.
- (345) FERRERO, J., "Fuentes...", cit. pp. 768-771; PEREZ GARCIA, cit. pp. 364-365; BARREIRO, B., cit. pp. 616-617.
- (346) FERNANDEZ DE PINEDO, "Del censo a la obligación...", cit. p. 1.
- (347) Inventari de Miquel Dalmau, blanquer. Not. SOLER, Inv. 1710-1745, 28-II-1712.
- (348) Inventari de Josep Argullol i Vidal, ciutadà honrat de Manresa. Not. RALLAT, Inv. 1762-1781, fols 182-206, 5-III-1781.

- (349) Not. ABADAL 1770, fols 190-191, 7-XII-1770. Altres vegades és per la compra de bestiar de llana (Not. RAURES 1770, fols 26-27, 11-II-1770) o per comprar un torn per l'ofici de torcedor (Not. RAURES 1770, fols 111-112, 26-VI-1770).
- (350) Plet entre Luis Mora i Cia, "mercante" de la Ciutat de Lleida contra Josep Serra i Pahissa, veler de Manresa, Cúria de Manresa 1773 (I).
- (351) Plet entre Lluís Dardet, veler de Manresa contra Domingo Oller, veler. Cúria de Manresa 1773 (I). Un altre exemple el d'Hipòlit BAixas, veler devia 123 ll. a compliment de 149 ll. que devia segons els motius expressats en un val de 13-I-1763. La sentència engegava l'execució dels béns Plet entre Joan Cambeller pagès de Biosca contra Hipòlit Baxas, veler de Manresa. Cúria de Manresa, 1774 (II), AHCM.
- (352) Si una llar necessitava diners "ils cèdent à des capitalistes pour du comptant, leurs contrats de mariage, les substituent a leurs droits qui ne sont payables que par parts minimas et à long terme", SOULET, "Usure ...", cit. p. 439.
- (353) PEREZ GARCIA també planteja les compra-ventes com una forma d'endeutament popular, cit. pp. 367-369.
- (354) A vegades es venien habitacions o trossos de cases. "Tros de casa que es al mig de les dues parts que té dit Llucià" Not. GRAU de Santpedor (1769-1771), fols 1-2, 28-XII-1770(1769).
- (355) Not. CASASAYAS 1770, fols 58-60, 25-III-1770.
- (356) Llibre Mestre... cit. pp. 1231-1233, AHSM.
- (357) FERRER, Ll., "Genealogia...", cit. p. 45.
- (358) Actes Ajuntament de Navarcles, 1833-1844, fol. 108, 13-XII-1837, AMN.
- (359) P. GOUJON ha demostrat aquest fenomen amb la comparació dels preus del vi fixats pels grans propietaris i el preu fixat pels petits. El gran té, doncs, una avantatge de sortida Le vignoble de Saone et Loire au XIX siècle (1815-1870), Lyon, 1973, p. 145.
- (360) I també dels grans que havia de comprar.
- (361) Actes Ajuntament de Navarcles 1833-1844, 3-IV-1833, AMN.
- (362) En el Libro Mayor de St. Benet de Bages (1805-1835) es recullen les vendes del vi que realitzà el Monestir i els preus. A partir d'aquí, si no considerem les vendes de vi per aiguardent i les de vi blanc, hem pogut elaborar una sèrie de 30 anys de preus del vi que, en sous, don els següents resultats:
1806 -	67,1	1817-	198,7	1828-	144,5
1807 -	82,2	1818-	178,9	1829-	69,-
1808-	65,6	1819-	89,-	1830-	72,2
1809-	83,2	1820-	105,8	1831-	60,9
1810-	248,7	1821-	--	1832-	50,5
1811-	258,5	1822-	--	1833-	37,3
1812-	200,6	1823-	69,8	1834-	78,3
1813-	123,-	1824-	75,6	1835-	53,9
1814-	136,9	1825-	66,5		
1815-	184,9	1826-	45,9		
1816-	259,5	1827-	94,4		

- (363) NAVARRO MIRALLES, L.J., "La Compañía de Aragón (1777)", Estudios Históricos de los Archivos de Protocolos V (1978), pp. 141-151.
- (364) OLIVE, F., El Valls del segle XVIII i el comerciant d'aiguardents Anton Baldrich i Janer, Valls, 1981, pp. 111-113.
- (365) Not. J.A.SALA 1763-1764, fol 43(1763).
- (366) Not. Pau RAURES 1787-1788, fol. 137.
- (367) Not. J.A.SALA 1763-1768, fol 196(1766), 23-IX-1766.
- (368) Not. J.A.SALA 1765-1768, fol. 171(1766), 3-VII-1766.
- (369) Plet entre els Marmessors de Maria Carner contra Tomàs Fàbregas, sabater. Cúria de Manresa 1764-1765.
- (370) Aquests contractes es troben a: Not. MAS 1850, fols 686-687, 26-XI-1850; fols 736-737, 14-XII-1850; fols 731-732, 14-XII-1850; fols 712-714, 6-XII-1850; fols 730-731, 14-XII-1850; fols 748-749, 19-XII-1850; fols 726-727, 11-XII-1850; Not. MAS I COMA 1849-1850, fols 28-29, 24-I-1850.
- (371) Ramon Ribó, moliner de la Valldelshorts fou l'arrendatari per dos anys de les terres i casa que Joan Boti foll tenia a Torroella i que eren establiments de diversos masos; casa i terres de Pere Cortés i les parts de fruits corresponents a Jacint Vintó de les terres que aquest conrea-va del Mas Putxó a títol d'establiemnt. Els arrendadors cedien les cases i peces de terra i l'arrendatari les havia de fer conrear a us i costum de bon pagès. Not. MAS 1850, fols 737-738, 14-XII-1850.

5

2

APENDIX CAPITOL 5

QUADRE 5.3

Evolució de l'arrendament dels dolmes de la VEREMA DEL SAGREST (1695-1812)

ARRENDATARI	PREU ANUAL (en lliures)	ANY	ARRENDATARI	PREU ANUAL (en lliures)
5 Felix Dardet, adroguer	225 ll.	1751	Francesc Borne, corder	365 ll.
6 Domingo Davesa, adroguer	217 ll.10s.	1752	Joan Creus, pagès de Santpedor	310 ll.
7 ---	---	1753	Joan Creus, pagès de Santpedor	176 ll.
8 Francesc Llanes, sastre	145 ll.	1754	Tomàs Fabregas, sabater	225 ll.
9 Francesc Llanes, sastre	170 ll.	1755	Joan Creus, traginer de Santpedor	130 ll.
0 Geroni Comellas, corder	125 ll.	1756	Isidre Rovira, pagès	240 ll.
1 Josep Coma, blanquer	75 ll.	1757	Bonaventura Miralles, teixidor de lli	182 ll.
2 Josep Esteve, blanquer	105 ll.	1758	Joan Gros, pagès de Santpedor	95 ll.
3 Geroni Comellas, corder	135 ll.	1759	Saleni Sellarés, pagès de Santpedor	235 ll.
4 (--) Cots, adroguer	120 ll.10s.	1760	Saleni Sellarés, pagès de Santpedor	235 ll.
5 Francesc Llanes, sastre/Geroni Comellas, corder	105 ll.	1761	Saleni Sellarés, pagès de Santpedor	235 ll.
6 Valentí Escaiols, corder de Santpedor	80 ll.	1762	Geroni Galí, botiguer de panyos	118 ll.
7 Joan Novas, peraire, menor	120 ll.	1763	Lluís Dardet, veler	170 ll.
8 Francesc Llanes, sastre	190 ll.	1764	Fructuós Oller, corder	270 ll.
9 Joan Novas paraire	155 ll.	1765	Josep Fabregas, ?	208 ll.
0 Joan Vilaseca, pagès/Jaume Pla, adroguer/ Valentí Escaiols, corder	145 ll.	1766	Josep Moliner, pagès	221 ll.
1 Joan Valicendrera, pagès de Santpedor	290 ll.	1767	Josep Moliner, pagès	285 ll.10s.
2 Damià Dalmau, blanquer	280 ll.	1768	Jaume Torradas, veler	225 ll.
3 ---	---	1769	Antoni Palà, corder de Santpedor	263 ll.
4 Pere Pujol, pagès de Santpedor/ Francesc Pujol, pagès de Santpedor	195 ll.	1770	Tomàs Fabregas, sabater	335 ll.10s.
5 Ignasi Ribes, blanquer	225 ll.	1771	Bonaventura Jaumeandreu, pagès	416 ll.10s.
6 Francesc Barjau, calderer	140 ll.	1772	Anton Morros, assahonador	426 ll.
7 Josep Coma, major, blanquer	55 ll.	1773	Anton Morros, assahonador	426 ll.
8 Jaume Pla, ? , Santpedor	110 ll.	1774	Ramon Aris, corder	365 ll.
9 Jaume Casas, pagès de Santpedor	210 ll.	1775	Ramon Aris, corder	401 ll.10s.
0 Ignasi Ribes, blanquer	190 ll.	1776	Ignasi Martí, blanquer	377 ll.
1 Jaume Casas, pagès de Santpedor	60 ll.	1777	Anton Bosch, corder	372 ll.
2 Jaume Casas, pagès de Santpedor	190 ll.	1778	Tomàs Fabregas, sabater	365 ll.
3 Jaume Casas, pagès de Santpedor	385 ll.	1779	Francesc Torres, corder	305 ll.
4 Bonaventura Soler, sastre de Santpedor	125 ll.	1780	Jaume Pla, corder de Santpedor	222 ll.
5 Antoni Esmenats, mestre de cases, Santp.	182 ll.	1781	Antoni Palà, corder de Santpedor	150 ll.
6 Josep Soler, ferrer	120 ll.	1782	Francesc Danti, pagès de Santpedor	143 ll.
7 Miquel Cots, pagès	162 ll.	1783	Francesc Danti, pagès de Santpedor	195 ll.
8 Pere Costa/ Bernat Espinalt/ Honofre Prat/ Jaume Fabregas, pagesos de Santpedor	320 ll.	1784	Francesc Danti, pagès de Santpedor	220 ll.
9 Jaume Casas, pagès de Santpedor	104 ll.	1785	Ignasi Martí, blanquer	147 ll.
0 Honofre Prat, pagès de Santpedor	160 ll.	1786	Fructuós Oller, corder	180 ll.
1 Honofre Prat, pagès de Santpedor	66 ll.10s.	1787	Tomàs Fabregas, sabater	170 ll.
2 Honofre Prat, pagès de Santpedor	142 ll.	1788	Anton Morros, blanquer	166,7 ll.
3 Honofre Prat, pagès de Santpedor	150 ll.	1789	Anton Morros, blanquer	166,7 ll.
4 Josep Soler, blanquer	165 ll.	1791	Anton Morros, blanquer	277 ll.
5 Bonaventura Soler, sastre de Santpedor	145 ll.	1792	Anton Morros, blanquer	583 ll.
6 Bonaventura Soler, sastre de Santpedor	200 ll.	1793	Anton Morros, blanquer	351 ll.
7 Joan Otzet, pagès de Santpedor	270 ll.	1794	Joan Morros, perxer	346 ll.
8 Antoni Armenats, peraire de Santpedor	175 ll.	1795	Josep Vilarrubí, menor, corder	440 ll.
9 Francesc Erola, confiter de Santpedor	196 ll.	1796	Josep Vilarrubí, menor, corder	452 ll.
0 Joan Otzet, pagès de Santpedor	260 ll.	1797	Josep Vilarrubí, corder	464 ll.
1 Tomàs Fabregas, sabater	180 ll.	1798	Josep Pujol, traginer	459 ll.
2 Tomàs Fabregas, sabater	245 ll.	1799	Maurici Barjau, baster	515 ll.
3 Josep Soler, blanquer	146 ll.	1800	---	---
4 Bonaventura Soler, negociant de Santpedor	230 ll.	1801	Joan Comas, hostaler	177 ll.13s.
5 Bonaventura Soler, sastre de Santpedor	70 ll.	1802	Joan Comas, hostaler	177 ll.13s.
6 Marià Sagristà, pagès	222 ll.	1803	Joan Comas, hostaler	200 ll.
7 Joan Creus, pagès de Santpedor	265 ll.	1805	Antoni Ballaró de Santpedor	200 ll.
8 Joan Creus, pagès de Santpedor	148 ll.	1806	Josep Pujol de Santpedor	200 ll.
9 Gabriel Juncadella, pagès de Santpedor	290 ll.	1807	Sadurni Tatger de Salelles	300 ll.
0 Miquel Torradas, teixidor de lli	270 ll.	1808	Francesc Miquel	154,25 ll.
		1809	Antoni Camps, veler	330 ll.
		1810	---	350 ll.
		1811	Valentí Valls, veler	325 ll.
		1812	Joan Comas, hostaler	325 ll.

QUADRE 5.4
Evolució de l'arrendament del Gros de les veremes, 1695-1812.

ARRENDATARI	PREU ANUAL (lliures)	ANY	ARRENDATARI	PREU ANUAL (lliures)
5 Francesc Blanes, sastre/Josep Esbert, blanquer	410 ll.	1751	Bonifaci Pla, texedor de vels	470 ll.
Domingo Davessa, adroguer		1752	Ignasi Coma, texedor de vels	330 ll.
6 Felip N. Cots, adroguer/Josep Vilomara, blanquer/ Pere Coldeforms, corder	700 ll.	1753	Bonifaci Pla, texedor de vels	260 ll.
7 ---	---	1754	Francesc Torras, corder	350 ll.
3 Francesc Pujol, blanquer/ Pere Pujol, sastre	305 ll.	1755	Tomàs Fabregas, sabater	190 ll.
Josep Pujol, sastre		1756	Josep Grau, texedor de vels	375 ll.
9 Bonaventura Sala/ Joan (---)/Geroni Comellas, corder	320 ll.	1757	Francesc Torres, corder	245 ll.
3 Geroni Comellas/ Josep Comellas, corders	215 ll.	1758	Francesc Torres, corder	182 ll.
1 Josep (...), notari	140 ll.	1759	Pau Fabregas, botiguer	348 ll.
2 Simon Sura, botiguer/Josep Coma, blanquer	154 ll.	1760	Tomàs Fabregas, sabater	291 ll.
3 Domingo Davessa, adroguer/ Jaume Comellas, negociant Perpinya/ Josep Oliveras, pagès/ Josep Fabrès, blanquer/ Miquel Cots, traqiner	194 ll.	1761	Tomàs Fabregas, sabater	291 ll.
4 Miquel Cots, traqiner	150 ll.	1762	geroni Galí, botiguer de panyos	196 ll.10s.
5 Joan Satorra Perarnau, pagès	165 ll.	1763	Tomàs Parera, veler	356 ll.
6 Pere Morell, blanquer	127 ll.	1764	Josep Fabregas, paraire	312 ll.
7 Ignasi Ribes, menor, blanquer	152 ll.10s.	1765	Josep Barjau, calderer	210 ll.
3 Magí Firmat, argenter/ Josep Bonets, sastre/ Tomàs Pujol, perxer/ Enrich Vandament, argenter/ Joan Enrich, torner	275 ll.	1766	Anton Bosch, corder	255 ll.10s.
9 Josep Coma, blanquer	215 ll.	1767	Fructuós Oller, corder	340 ll.10s.
1 Francesc Boigues, passeamaner/ Josep Esbert, blanquer/ Francesc Llanes, sastre	420 ll.10s.	1768	Josep Moliner, pagès	300 ll.10s.
1 Pere Morell, blanquer/ Maurici Santpera, pagès/ Francesc Rovira, pagès	440 ll.	1769	Anton Morros, assaonador	322 ll.10s.
2 Josep Esbert, blanquer	425 ll.	1770	Josep Barjau, blanquer	388 ll.10s.
3 ---	---	1771	Anton Morros, assaonador	426 ll.
4 ---	---	1772	Anton Morros, assaonador	500 ll.
5 Josep Fransó, sastre	310 ll.10s.	1773	Josep Boix, teixidor de lli	480 ll.
6 Cristòfol Noguera, teixidor de lli i altres	355 ll.	1774	Miquel Torrades, veler	406 ll.
7 Rafel Camps, encepador	100 ll.	1775	Anton Morros, assaonador	461 ll.10s.
3 Antoni Subirà, pagès/ Baltasar Oller, corder	200 ll.	1776	Anton Bosch, corder	402 ll.
Josep Fabregas, blanquer		1777	Tomàs Fabregas, sabater	400 ll.
1 Joan Novas, paraire	362 ll.	1778	Jaume Morros, sabater	410 ll.
3 Magí Firmat, argenter	360 ll.	1779	Josep Trulls, pagès	362 ll.
1 Josep Pujol, sastre	300 ll.	1780	Josep Vilarrubi, menor, corder	276 ll.
2 Magí Firmat, argenter	380 ll.	1781	Josep Vilarrubi, menor, corder	235 ll.
3 Pau Fabregas, sabater	600 ll.	1782	Josep Vilarrubi, major, corder	175 ll.
4 Onofre Coma, guanter	110 ll.	1783	Joan Grané, pagès	212 ll.
5 Damià Dalmau, blanquer	300 ll.	1784	Josep Vilarrubi, corder	232 ll.
6 Joan Novas, paraire	130 ll.	1785	Josep Barjau, blanquer	208 ll.
7 Rafel Camps, encepador	190 ll.	1786	Tomàs Magnet, corder	238 ll.
9 Josep Soler, ferrer	433 ll.	1787	Andreu Valls, cisteller	201 ll.
3 Anton Subirà, pagès	135 ll.	1788	Andreu Valls, cisteller	214,7 ll.
1 Francesc Morros, blanquer	260 ll.10s.	1789	Andreu Valls, cisteller	214,7 ll.
1 Jacint Moliner, pagès	100 ll.	1790	Andreu Valls, cisteller	358 ll.
2 Francesc Barjau, calderer	150 ll.	1791	Anton Morros, blanquer	732 ll.
3 Tomàs Morros, jove, blanquer	168 ll.	1792	Josep Barjau, blanquer	501 ll.
4 Francesc Barjau, calderer	250 ll.	1793	Josep Vilarrubi, menor, corder	401 ll.
5 Onofre Coma, guanter	134 ll.10s.	1794	Josep Barjau, blanquer	432 ll.
6 Pau Fabregas, sabater	185 ll.10s.	1795	Josep Pujol, traqiner	444 ll.
7 Josep Ribes, veler	229 ll.10s.	1796	Marc Pujol, traqiner	478 ll.
8 Gaspar Corominas, pagès	260 ll.	1797	Anton Rubiralta, pagès	357 ll.
9 Alexandre Miralda	230 ll.	1798	Maurici Fabregas, corder	404 ll.
1 Miquel Cavalleria, clavater	305 ll.	1799	---	---
1 Francesc Torres, corder	210 ll.	1800	Joan Comas, hostaler	299,6 ll.
2 Tomàs Fabregas, sabater	350 ll.	1801	Joan Comas, hostaler	299,6 ll.
3 Tomàs Fabregas, sabater	190 ll.	1802	Joan Comas, hostaler	299,6 ll.
4 Josep Ribas, texedor de vels	298 ll.	1803	Maurici Barjau, baster	250 ll.
5 Tomàs Fabregas, sabater	90 ll.	1804	Maurici Fabregas, corder	75 ll.
6 Geroni Comellas, corder	330 ll.	1805	Maurici Barjau, baster	100 ll.
7 Josep Barjau, calderer	265 ll.	1806	Sadurní Tatger, de Salelles	202 ll.
8 Josep Amorós, traqiner	270 ll.	1807	Maurici Fabregas, corder	202 ll.
9 Miquel Cavalleria, clavater	305 ll.	1808	Anton Camps, veler	175 ll.
1 Miquel Cavalleria, clavater	320 ll.	1809	---	---
		1810	Valentí Valls, veler	200 ll.
		1811	Joan Comas, hostaler	211 ll.
		1812	---	250 ll.

Quadre 5.5

Evolució de l'arrendament dels delmes de les veremes de ST. FRUITOS i VALDELSHORTS (1695-1812).

ANY	ARRENDATARI	PREU ANUAL (en lliures)	ANY	ARRENDATARI	PREU ANUAL (en lliures)
1695	Andreu Parera, corder/Francesc Balaguer, traginer/ Pere Morell, blanquer, Cristofol Dalmau, blanquer	260 ll.	1756	Josep Fàbregas, paraire	245 ll.
1696	Josep Esbert, blanquer	220 ll.	1757	Josep Galobart, pagès de St. Fruitós	175 ll.
1697	---	---	1758	Tomàs Fàbregas, sabater	45 ll.
1698	Josep Bonet, sastre/ Francesc Oliveras, pagès	80 ll.	1759	Pau Fàbregas, botiguer	233,3 ll.
1699	Francesc Fabrès, Fèlix Dalmau, Pere Morell, blanquers	53 ll.10s.	1760	Pau Fàbregas, botiguer	233,3 ll.
1700	Josep Oller, veler, Maurici Berjau, veler	165 ll.	1761	Pau Fàbregas, botiguer	233,3 ll.
1701	(---) Fabrès / Pere Morell, blanquers	91 ll.	1762	Geroni Galí, botiguer de panyos	120 ll.
1702	Joan Tardà/ (---) Soler, pagesos	130 ll.	1763	Tomàs Parera, veler	198 ll.
1703	Maurici Susanya, encepador/ Josep Altimira, ?	160 ll.	1764	Josep Santpere, pagès	199 ll.10s.
1704	Catarina Picalques, Vda.	130 ll.	1765	Jaume Galobart, pagès de St. Fruitós	122 ll.
1705	Jacint Soler/ Melcior Tardà, pagesos	120 ll.	1766	Jaume Galobart, pagès de St. Fruitós	141 ll.10s.
1706	Catarina Picalques, vda.	90 ll.	1767	Jaume Torradas, veler	245 ll.10s.
1707	Andreu Parera, corder	177 ll.10s.	1768	Jaume Galobart, pagès de St. Fruitós	255 ll.
1708	Joan Novas, paraire	225 ll.	1769	Jaume Torradas, veler	256 ll.
1709	Joan Novas, paraire	195 ll.10s.	1770	Francesc Torras, corder	325 ll.10s.
1710	Joan Novas, menor, paraire	303 ll.14s.	1771	Andreu Balaguer, traginer	395 ll.10s.
1711	Josep Coma, blanquer	334 ll.	1772	Fructuós Oller, espadanyer	438 ll.10s.
1712	Tomàs Pujol, perxer	336 ll.	1773	Josep Amorós, veler	410 ll.
1713	---	---	1774	Ignasi Martí, blanquer	360 ll.
1714	---	---	1775	Ignasi Martí, blanquer	401 ll.10s.
1715	Pere Morell, blanquer	286 ll.	1776	Jaume Morros, sabater	406 ll.
1716	Josep Pujol, sastre	200 ll.	1777	Fructuós Oller, corder	418 ll.
1717	Josep Esbert, blanquer	80 ll.	1778	Jaume Morros, sabater	421 ll.
1718	Antoni Subirà, pagès/ Baltasar Oller, menor, corder/ Josep Fàbregas, blanquer	190 ll.	1779	Fructuós Oller, corder	379 ll.
1719	Valentí Billó, ferrer de St. Fruitós	320 ll.	1780	Fructuós Oller, corder	300 ll.
1720	Valentí Billó, ferrer de St. Fruitós	305 ll.	1781	Fructuós Oller, corder	240 ll.
1721	Francesc Corominas, sastre	170 ll.	1782	Josep Galobart, pagès de St. Fruitós	243 ll.
1722	Joan Boigas, sabater	290 ll.	1783	Jaume Galobart, pagès de St. Fruitós	243 ll.
1723	Damià Dalmau, blanquer	485 ll.	1784	Josep Barjau, blanquer	289 ll.
1724	Onofre Coma, quenter	65 ll.	1785	Josep Amorós, veler	260 ll.
1725	Josep Santasusana, sabater	207 ll.10s.	1786	Tomàs Magnet, corder	320 ll.
1726	Miquel Cots, traginer	109 ll.10s.	1787	Fructuós Oller, corder	270 ll.
1727	Miquel Cots, traginer/ Maurici Santpera major, pagès	124 ll.	1788	Joan Omedes, veler	215,7 ll.
1728	Fèlix Subirats, veler	260 ll.	1789	Joan Omedes, veler	215,7 ll.
1729	Maurici Santpera, pagès	130 ll.	1790	Joan Omedes, veler	215,7 ll.
1730	Geroni Comellas, corder	155 ll.	1791	Anton Morros, blanquer	350 ll.
1731	Onofre Prat, pagès de Santpedor	125 ll.	1792	Josep Ignasi Pla, adroguer	867 ll.
1732	Gaspar Corominas, pagès/ Alexandro Miral-sa, ?	141 ll.	1793	Josep Ignasi Pla, adroguer	535 ll.
1733	Damià Dalmau, blanquer	175 ll.	1794	Josep Barjau, blanquer	562 ll.
1734	Magí Firmat, argentier	219 ll.	1795	Josep Vilarrubi, menor, corder	564 ll.
1735	Josep Santasusana, menor, ?	154 ll.	1796	Anton Rubiralta, pagès	726 ll.
1736	Josep Ros, botiguer de Vic	190 ll.	1797	Anton Rubiralta, pagès	608 ll.
1737	Maurici Martí, blanquer	240 ll.	1798	Maurici Fàbregas, corder	604 ll.
1738	Tomàs Fàbregas, sabater	205 ll.	1799	Maurici Barjau, baster	543 ll.
1739	Maurici Martí, blanquer	180 ll.	1800	---	---
1740	Francesc Ferrer, corder	258 ll.	1801	Joan Comas, hostaler	186,3 ll.
1741	Francesc Moliner, pagès	200 ll.	1802	Joan Comas, hostaler	186,3 ll.
1742	Miquel Cavalleria, clavater	200 ll.	1803	Joan Comas, hostaler	186,3 ll.
1743	Tomàs Fàbregas, sabater	155 ll.	1804	Maurici Barjau, baster	442 ll.
1744	Maurici Vidal, veler	230 ll.	1805	Maurici Fàbregas, corder	250 ll.
1745	Francesc Moliner, pagès	82 ll.10s.	1806	Maurici Barjau, baster	292 ll.
1746	Tomàs Fàbregas, sabater	206 ll.	1807	Sadurní Tatger de Salelles	400 ll.
1747	Tomàs Fàbregas, sabater	205 ll.	1808	Sadurní Tatger de Salelles	400 ll.
1748	Josep Aris, corder	178 ll.	1809	Sadurní Tatger de Salelles	400 ll.
1749	Miquel Cavalleria, clavater	270 ll.	1810	---	465 ll.
1750	Fructuós Oller, corder	270 ll.	1811	Anton Roviralta, pagès	465 ll.
1751	Maurici S(---), paraire	373 ll.	1812	Joan Comas, hostaler	500 ll.
1752	Miquel Cavalleria, clavater	273 ll.			
1753	Bonifaci Pla, veler	180 ll.			
1754	Simeó Dalmau, blanquer	240 ll.			
1755	Francesc Torras, corder	100 ll.			

QUADRE 5.6

Evolució de l'arrendament del delme de la verema de Juncadella-Sant Martí de Torroella, 1695-1812.

ANY	ARRENDATARI	PREU ANUAL (en lliures)	ANY	ARRENDATARI	PREU ANUAL (en lliures)
1695	Joan Sanou, mestre de cases	48 ll.10s.	1753	Josep Santasusana, sabater	90 ll.
1696	Miquel Creus, paraire	23 ll.10s.	1754	Josep Miquel, pages	100 ll.
1697	---	---	1755	Josep Amorós, traginer	65 ll.
1698	Esteve Isant, blanquer	43 ll.10s.	1756	Tomàs Fabregas, sabater	116 ll.
1699	Josep Coma, blanquer	36 ll.10s.	1757	Antonio Claris, pages	95 ll.
1700	Ignasi Grau, cirugià	29 ll.10s.	1758	Tomàs Fabregas, sabater	55 ll.
1701	Bonaventura Sala, botiguer	22 ll.	1759	Domingo Gimferrer, pages	107 ll. 8s.
1702	Josep Coma, blanquer	30 ll.	1760	Domingo Gimferrer, pages	107 ll. 8s.
1703	Josep Farradellas, adroguer	35 ll.	1761	Domingo Gimferrer, pages	107 ll. 8s.
1704	Josep Coma, pages	42 ll. 5s.	1762	Domingo Bovets, sastre	31 ll.10s.
1705	Domingo Davessa, adroguer	26 ll.	1763	Geroni Gali, botiguer	58 ll.
1706	Josep Farradellas, adroguer	17 ll.	1764	Joan Creus, pages de Santpedor	82 ll.
1707	---	---	1765	Fructuós Oller, corder	70 ll.
1708	---	---	1766	Francesc Torras, corder	79 ll.10s.
1709	Erasme Pla, encepador	27 ll. 5s.	1767	Miquel (---), calderer	140 ll.
1710	Josep Ebert, blanquer/ Francesc Bohigas, passamaner/ Francesc Llenes, sastre	45 ll.	1768	Francesc Torras, corder	105 ll.
1711	Josep Bonet, sastre	75 ll.	1769	Tomàs Cots, traginer	110 ll.
1712	Diego Viladerrams, corder	55 ll.	1770	Josep Amorós, veler	130 ll.
1713	---	---	1771	Anton Morros, blanquer	157 ll.
1714	---	---	1772	Anton Morros, blanquer	150 ll.10s.
1715	Felix Subirats, veler	71 ll.	1773	Anton Morros, blanquer	150 ll.10s.
1716	Joan Fabregas, moliner	45 ll. 10s.	1774	Fructuós Oller, corder	121 ll.
1717	---	---	1775	Fructuós Oller, corder	140 ll.10s.
1718	Maurici Coma	25 ll.	1776	Ignasi Martí, blanquer	111 ll.
1719	Anton Subirà, pages	65 ll.	1777	Francesc torres, corder	111 ll.
1720	Anton Subirà, pages	40 ll.	1778	Maurici Martí, blanquer	114 ll.
1721	---	---	1779	Tomàs Fabregas, sabater	94 ll.
1722	Jaume Casas, paraire	42 ll.	1780	Antoni Morros, blanquer	80 ll.
1723	Josep Santasusana, sabater	81 ll.	1781	Antoni Morros, blanquer	55 ll.
1724	Josep Santasusana, sabater	34 ll.	1782	Jaume Almasquer, veler	58 ll.
1725	Francesc Barjau, calderer	65 ll.	1783	Andreu Vall, cisteller	41 ll.
1726	Tomàs Dalmau, blanquer	30 ll.	1784	Fructuós Oller, corder	41 ll.
1727	Felix Subirats, veler	23 ll.10s.	1785	Anton Camps i Culla, veler	43 ll.
1728	Domingo Bovets, sastre	77 ll.10s.	1786	Bonaventura Jaumeandreu, moliner de Ton,	82 ll.
1729	Onofre Prat, de Santpedor	22 ll.	1787	Tomàs Fabregas, sabater	70 ll.
1730	Josep Santpere, pages	40 ll.10s.	1788	Valenti Pereramon	55 ll.
1731	Silvestre Soler, pages	6 ll.	1789	Valenti Pereramon	55 ll.
1732	Onofre Prat, de Santpedor	41 ll.	1790	Valenti Pereramon	55 ll.
1733	Damià Dalmau, blanquer	55 ll.	1791	Josep Ignasi Pla, adroguer	105 ll.
1734	Pau Fabregas, sabater	62 ll.15s.	1792	Anton Fornet, pages	197 ll.
1735	Bonaventura Soler, sastre de Santpedor	50 ll.	1793	Josep Barjau, blanquer	110 ll.
1736	Bonaventura Soler, sastre de Santpedor	65 ll.	1794	Josep Barjau, blanquer	132 ll.
1737	Pau Fabregas, sabater	70 ll.	1795	Tomàs Fabregas, sabater	143 ll.
1738	Josep Santasusana, sabater	55 ll.	1796	Josep Vilarrubi, menor	178 ll.
1739	Bonaventura Soler, sastre de Santpedor	63 ll.15s.	1797	Jaume Martí, blanquer	172 ll.
1740	Josep Santasusana, sabater	83 ll.15s.	1798	Francesc Miquel, pages	180 ll.
1741	Domingo Bovets, sastre	40 ll.	1799	---	195 ll.
1742	Rafael Camps, veler	131 ll.	1800	---	---
1743	Domingo Bovets, sastre	50 ll.	1801	Joan Comas, hostaler	96,2 ll.
1744	Tomàs Fabregas, sabater	71 ll.	1802	Joan Comas, hostaler	96,2 ll.
1745	Gaspar Corominas, traginer	97 ll.10s.	1803	Joan Comas, hostaler	96,2 ll.
1746	Bonaventura Soler, sastre de Santpedor	102 ll.10s.	1804	Joan Comas, hostaler	100 ll.
1747	Gaspar Caldoliver, sabater	132 ll.	1805	Anton Ballaró, de Santpedor	50 ll.
1748	Tomàs Fabregas, sabater	60 ll.	1806	Josep Pujol, de Santpedor	62 ll.10s.
1749	Maurici Soler, ferrer	92 ll.10s.	1807	Sedurni Istger, de Salelles	52 ll.
1750	Miquel Terrades, veler	90 ll.	1808	Joan Comas, hostaler	50 ll.
1751	Maurici Savila, paraire	162 ll.10s.	1809	Josep Pujol, de Santpedor	75 ll.
1752	Maurici Fransoy, sastre	100 ll.	1810	---	100 ll.
			1811	Valenti Valls, veler	108 ll.
			1812	Joan Comas, hostaler	125 ll.

QUADRE 5.7

Evolució de l'arrendament del delme de la verema de SANT JOAN DE VILATORRADA-SALELLES (1695-1733).

ANY	ARRENDATARI	PREU ANUAL (ll.)
1695	---	-
1696	Miquel Creus, paraire	7 ll.
1697	---	-
1698	Miquel Creus, paraire	25 ll.
1699	Francesc Febres/Fèlix Dalmau	22 ll. 10 s.
	Pere Morell, blanquers	
1700	Josep Coma, blanquer	13 ll.
1701	Miquel Creus, paraire	8 ll. 10 s.
1702	Bonifaci Pla, veler	17 ll.
1702	Pere Morell, blanquer	18 ll.
1704	Ignasi Grau, cirugià	19 ll. 10 s.
1705	Francesc Ignasi Torras Sta. Catarina	17 ll.
1706	Bonifaci Pla, veler	9 ll.
1707	---	-
1708	---	-
1709	Emmanuel Gualas, paraire	16 ll. 10 s.
1710	Pere Morell, blanquer	30 ll.
1711	Tomàs Fujol, perxar	30 ll.
1712	Diego Viladerams, corder	32 ll. 10 s.
1713	---	-
1714	---	-
1715	Fèlix Subirats, veler	30 ll.
1716	Damià Dalmau, blanquer	19 ll.
1717	Fèlix Subirats, veler	6 ll.
1718	Anton Subirà i altres	8 ll.
1719	Anton Subirà, pagès	17 ll.
1720	Anton Subirà, pagès	17 ll.
1721	---	-
1722	Josep Fransoy, sastre	10 ll.
1723	Damià Dalmau, blanquer	30 ll.
1724	Domingo Bovets, sastre	6 ll.
1725	Domingo Bovets, sastre	13 ll.
1726	Bernal Pagès	6 ll.
1727	Joan Bohigues, menor	5 ll. 10 s.
1728	Maurici Santpere, pagès	19 ll.
1729	Maurici Santpere, pagès	19 ll.
1730	Fructuós Morros, adroguer	27 ll.
1731	Josep Santpere, pagès	5 ll. 15 s.
1732	Domingo Bovets, sastre	11 ll.
1733 (*)	Maurici Soler, ferrer	19 ll.

(*) A partir de 1734 conjuntament amb les veremes del GROS.

QUADRE 5.9

L'evolució de l'arrendament dels delmes dels grans del terme de Manresa, 1726-1812.

ANY	ARRENDATARI	ANUALITAT (lliures)	INDEX 1726-1741=100
1726	La Ciutat	435,4	82,5
1727	La Ciutat	312,6	59,3
1728	La Ciutat	510,5	96,8
1729-1731	Rafael Camps, encepador	516,6	98,-
1732-1734	Josep Santpera, pagès	533,3	101,2
1735-1737	Francesc Llor, veler	550,6	104,4
1738-1740	Tomàs Fabregas, sabater	585	111,-
1741-1743	Tomàs Fabregas, sabater	620,3	117,7
1744-1746	Francesc Moliner, pagès	640	121,4
1747-1749	Josep Amorós, treginer	633,3	120,1
1750-1752	Tomàs Fabregas, sabater	711,6	135,-
1753-1755	Bonifaci Pla, veler	866,6	164,4
1756-1758	Josep Aris, espardanyer	673,3	127,7
1759-1761	Joan Dalmau, espardanyer	858,3	162,8
1764-1764	Anton Claris, pagès	729,5	138,4
1765-1767	Anton Claris, pagès	807,3	153,1
1768-1770	Josep Moliner, pagès	999,8	189,5
1771	Ramon Aris, corder	1205	228,6
1772	Francesc Torras, corder	1200,5	227,7
1773	Jaume Terrades, veler	1200	227,6
1774	Josep Barjau, blanquer	1333	252,9
1775	Jaume Terrades, veler	1305	247,5
1776	Josep Comas, blanquer	1425	270,3
1777	Josep Amorós, veler	1282	243,2
1778	Josep Amorós, veler	1267	240,3
1779	Josep Barjau, blanquer	1433	271,8
1780	Josep Barjau, blanquer	1467	278,3
1781	Isidre Riera, traginar	1488	282,3
1782	Josep Barjau, blanquer	1562	296,3
1783	Tomàs Magnet, corder	1482	281,1
1784	Andreu Valls, cisteller	1463	277,5
1785	Joaquim Barjau, blanquer	1499	284,3
1786	Joaquim Barjau, blanquer	1607	304,8
1787	Joan Rovira, pagès	1667	316,2
1788	Tomàs Fabregas, sabater	1350	256,1
1789	Ignasi i Francesc Cots, ?	1551	294,2
1790	Andreu Valls, cisteller	1905	361,4
1791	Tomàs Fabregas, sabater	1750	331,9
1792	Valenti Valls, veler	1821	345,4
1793	Josep Ignasi Pla, adroguer	1908	361,9
1794	Anton Marros, blanquer	2600	493,2
1795	Josep Barjau, blanquer	2452	465,1
1796	Josep Vilarrubi, menor, corder	2767	524,9
1797	Josep Barjau, blanquer	2704	512,9
1798	Josep Vilarrubi, corder	2402	455,6
1799	Ignasi Santassussana, tintorer	2370	449,6
1800	---	---	---
1801	Joan Comas, hostaler	1000	189,7
1802	Joan Comas, hostaler	1000	189,7
1803	Joan Comas, hostaler	1000	189,7
1804	Llorenç Biatriu, pagès	2835,3	537,8
1805	Llorenç Biatriu, pagès	2835,3	537,8
1806	Llorenç Biatriu, pagès	2835,3	537,8
1807	Joan Comas, hostaler	1833,3	347,8
1808	Joan Comas, hostaler	1833,3	347,8
1809	Joan Comas, hostaler	1833,3	347,8
1810	---	1800	341,4
1811	Valenti Valls, veler	1800	341,4
1812	Joan Comas, hostaler	2305	437,2

QUADRE 5.10

L'evolució de l'arrendament del trentè dels grans que es collien a les terres de regadiu del terme de Manresa, 1722-1808.

ANY	ARRENDATARI	ANUALITAT (lliures)	INDEX 1726-1741=100
1722	Anton Subirà, pagès	325	
1723	Anton Subirà, pagès	370	73,4
1724-1726	Felip Terrida, pagès		83,6
1727-1729	Anton Subirà, pagès	426,3	96,3
1730-1732	Maurici Santpera, major, pagès	376,6	85,1
1733-1735	Anton Subirà, pagès	402,3	91,-
1736-1738	Anton Subirà, pagès	420,-	94,9
1739-1741	Anton Subirà, pagès	450,-	101,6
1742-1744	Tomàs Fàbregas, sabater	570,-	128,7
1745-1747	Anton Subirà, pagès	620,-	140,-
1748-1750	Tomàs Fàbregas, sabater	630,-	142,3
1751-1753	Antoni Clarà, pagès	666,-	150,5
1754-1756	Josep Santpera, pagès	741,6	167,5
1757-1759	Joan Coll, sastre	854,-	192,9
1760-1762	Francesc Oller, veler	733,-	165,6
1763-1765	Pau Fàbregas, botiguer penyos	797,-	180,-
1766	Fructuós Oller, corder	765,3	172,9
1767	Josep Moliner, pagès	970,-	219,1
1768	Jaume Terrades, veler	980,5	221,5
1769	Jaume Terrades, veler		284,6
1770	Jaume Terrades, veler	1260	259,8
1771	Anton Morros, assaonador	1238,5	279,7
1772	Anton Morros, assaonador	1300	293,6
1773	Anton Morros, assaonador	1301	293,9
1774	Jaume Terrades, veler	1280	289,1
1775	Josep Barjau, blanquer	1290	291,4
1776	Josep Coma, blanquer	1296	292,7
1777	Fructuós Oller, corder	1404	317,1
1778	Josep Moliner, pagès	1260	284,6
1779	Josep Barjau, blanquer	1234	278,7
1780	Josep Barjau, blanquer	1337	302,-
1781	Isidre Riera, traciner	1255	283,5
1782	Serafi Brunet, veler	1401	316,4
1783	Josep Barjau, blanquer	1568	354,2
1784	Josep Amorós, veler	1462	330,2
1785	Joan Omedas, veler	1395	315,1
1786	Joan Omedas, veler	1360	307,2
1787	Joan Rovira, (...)	1361	307,4
1788	Josep Barjau, blanquer	1441	325,5
1789	Ignasi i Francesc Cots, (...)	1305	294,8
1790	Ignasi Cots, paraire	1454	328,4
1791	Anton Morros, blanquer	1806	407,9
1792	Maurici Ferramon, pagès	1654	373,6
1793	No consta el nom	1792	404,8
1794	Tomàs Fàbregas, sabater	1800	406,6
1795	Francesc Cots, paraire	2306	520,9
1796	Josep Ignasi Pla, adroguer	2406	543,4
1797	Jaume Boigas, tintorer	2640	596,3
1798	Josep Vilarrubi, corder	2630	594,-
1799	Ignasi Santasusena, tintorer	2654	463,9
1800	---	2370	533,3
1801	Joan Comas, hostaler	---	---
1802	Joan Comas, hostaler	1000	225,9
1803	Joan Comas, hostaler	1000	225,9
1804	Llorenç Biatriu, pagès	1000	225,9
1805	Llorenç Biatriu, pagès	2586	584,1
1806	Llorenç Biatriu, pagès	2586	584,1
1807	---	2586	584,1
1808	Joan Comas, hostaler	2000	451,7
		1808	408,4

6. FAMÍLIA, HERETAMENT I REPRODUCCIÓ SOCIAL

Alguns juristes catalans de començaments de segle, preocupats per la relació entre dret civil i dret costumari, van realitzar els millors treballs sobre la família catalana. Alhora, per la necessitat de justificar que el dret català era diferent, es convertien en propagandistes d'un determinat tipus de família, a la qual li reconeixien com a principal mèrit, la perpetuació en el temps del patrimoni familiar. Pensaven única i exclusivament, en la família del mas i oblidaven l'organització familiar d'altres grups socials (1). L'anàlisi del dret costumari i del dret romà com a dret escrit va fer adonar al notari que estava en contacte amb la vida real, i que el que realment funcionava era el primer enfront el segon, el qual feia de carcassa jurídica a unes pràctiques que perseguen una altra finalitat (2). Aquesta via d'anàlisi va donar resultats molt interessants fins a mitjan segle XX, segle en el qual el dret deixà d'estudiar aquestes relacions amb la societat per centrar-se en aspectes tècnics del dret, segons Ignasi Terrades (3).

Posteriorment, ha continuat una línia, convertida en tòpic de la historiografia catalana, de mitificació de la família pairal i els avantatges pel desenvolupament econòmic de Catalunya (4). Empalma amb una tendència privada de reconstruir els arbres genealògics de les famílies. S'estableix un repte a l'antiquitat segons diu Bordieu, perquè justifiquen unes determinades estructures polítiques (5).

Per altra banda, i a part de mantenir-se aquesta darrera tendència, apareixen dues línies de recerca. Per un cantó, la més desenvolupada i innovadora, lligada a l'antropologia (6), l'altra, més recent, estudia les composicions de les llars familiars a Catalunya (7).

Des del nostre punt de vista, la composició de la família, les relacions de parentiu i el sistema de transmissió de béns, són elements de l'estructura agrària. Aquesta els modifica, però ensems n'és una conseqüència. En aquest capítol no es pretén fer una anàlisi exhaustiva del sistema familiar i hereditari, sinó reflexionar sobre alguns elements que incideixen en la reproducció dels grups socials.

Les hipòtesis bàsiques que defensem són:

a/ Partim d'un determinat sistema d'organització familiar (monògama per exemple) l'opció del qual s'ha fet abans del període que estudiem (8).

b/ L'accés a la terra esdevindrà fonamental en la societat agrària catalana del s. XVIII, basada en la dualitat masos-rabassaires. En la renovació de generacions biològicament obligatòria i en el traspàs d'aquest accés, el sistema de transmissió que es fixa la societat serà molt important.

c/ La família compleix sobretot tres papers: en primer lloc, la reproducció biològica de l'individu; en segon lloc, la transmissió de béns i en tercer lloc la interiorització en l'individu de les normes -esdevingudes costums i a vegades lleis- que regulen els dos papers anteriors assenyalats. El resultat final ha d'ésser que la nova generació sorgida d'una unitat familiar es mantingui, com a mínim, en el mateix nivell social que la família soca o original. En aquest marc es desenvoluparan diverses estratègies matrimonials, de col·locació de fills que intentaran complir l'objectiu abans esmentat. Els conflictes no hi seran absents però la resposta serà també contundent: es deshereta el rebel i el sistema familiar continua la seva tasca.

d/ La família no és autàrquica. La societat viu un determinat procés econòmic i com més gran sigui la integració de les unitats familiars al mercat -venent la producció o com a consumidors-, o com més mà d'obra faci falta a l'exterior o més terres hi hagi lliures per explotar més es modificarà el sistema de transmissió de béns tradicional, readaptant-lo a la nova situació.

e/ La força de treball de l'individu estarà a disposició de la família. Condicionarà les opcions que la família faci.

f/ El sistema hereditari que el costum ha definit en una societat, pot

ésser igual per^a tots. Cada família l'utilitza i l'adapta operant amb moltes variables, que porten a definir una estratègia familiar, no solament matrimonial -casar amb seqons qui^{els} fills, dotar-los més o menys, retardar el casament-sinó de fecunditat -tenir més o menys fills etc -.

a/ El resultat final és desigual. Els grups socials dominants poden utilitzar mecanismes que fan avantatjosa la reproducció i, fins i tot l'abateixen. Les possibilitats reals cohesionen el propi grup. En canvi, en el grup social dominat, la reproducció és més difícil. En definitiva, el sistema hereditari, i el que té de reproducció social, contribueixen a incrementar la diferenciació social.

Aquestes reflexions són les que es desenvolupen en els apartats següents:

6.1 LES LLARS FAMILIARS AL BAGES

Malgrat les crítiques que s'han formulat al model de Laslett per determinar el volum de les llars familiars i que compartim en bona part, el mètode és vàlid per^a una primera aproximació al Bages (9). Per una banda, es critica que fa una anàlisi purament transversal, en un moment determinat i en canvi, no estudia els cicles domèstics que podien fer canviar el model obtingut; per l'altra, és una anàlisi tipològica que compara llars de diferents indrets i no explica o justifica l'existència d'aquell tipus (10). Compartim la idea de Bouchard que l'anàlisi de la família s'ha de fer a partir de la realitat social d'una àrea determinada que permetrà entendre la lògica interna, especificada en multitud de variables i no solament en una o dues del sistema familiar i hereditari. Si apliquem el model de Laslett es perquè es sol obtenir una primera aproximació que s'aprofundirà posteriorment.

Laslett distingeix tres tipus de llars : llars simples (simple family household) composta per la família nuclear, la parella casada amb la seva descendència; llar estesa (extended family household), en la que junt a la família conjugal hi conviuen altres parents que no formen una altra unitat familiar (avi, germà o germana del cap de casa etc.) (11); llars múltiples (multiple family household) quan conviuen diverses unitats conjugals. Quan aquestes unitats són col.laterals, és a dir, conviuen parelles de germans o de germanes s'anomena "fraternal joint family". La família soca (stem family) es constitueix quan conviuen una parella amb el

seu fill hereu casat i la possible descendència d'aquest. Poden conviure també els germans i germanes solters dels pares o germà (12). A partir de de la posició del cap de casa algunes d'aquestes llars les nomenarà ascendents o descendents. Segons el treball de Laslett, la família nuclear era majoritària a totes les comunitats estudiades, excepte al Japó. Però hi ha exemples europeus de predomini de la família estesa (13).

Per estudiar el tipus de llar familiar que predominava al cap bagenc hem utilitzat l'Enquesta de Navarcles de 1716 que aporta una relació nominativa dels individus que vivien al poble i el seu parentiu amb el cap de casa i el cens de població del mateix poble el 1857 (14). Hem respectat rigorosament l'individu que se'l considera cap de casa i a partir d'ell hem classificat els diferents tipus de llars en ascendents o descendents. Els quadres 6.1 i 6.3 recullen el tipus de llar que hi havia a Navarcles el 1716 i 1857 (15).

Quadre 6.1

Tipus de llars a Navarcles el 1716 i individus en cada una d'elles sense criats.

INDIVIDUS LLAR	1a	1b	2a	2b	2c	3a	3b	3c	3d	4a	4b	4c	4d	5a	5b	5c	5d	5e	LLARS	INDIVIDUS
1	1	1																	2	2
2						8			2										10	20
3							6	3	2	1		1							13	39
4							16		2	1		1							20	80
5							7		2	2	1	1							13	65
6							8		1	1	1	1			4				16	96
7							8				1				1			1	11	77
8							1			1					1				3	24
9							1			1	1								3	27
10										1		1							2	20
TOTAL	1	1				8	47	3	9	8	4	5			6			1		
%		2,2							72,-				17					7	93	450
TOTAL INDIVIDUS	1	1				16	238	9	34	50	27	28			39			7		
%		0,5							66,-				23,3					10,2		450
INDIVIDUS LLAR		1							4,4				6,2					6,6		4,84

Quadre 6.2

Llars que utilitzen els criats. Navarcles 1716.

	1a	1b	2a	2b	2c	3a	3b	3c	3d	4a	4b	4c	4d	5a	5b	5c	5d	5e	TOTAL
LLARS						1	2		1			1						1	6
% TIPUS									6				5,9						6,5 (1)
CRIATS						4	4		4			3						1	16

(1) % sobre el total de llars de Navarcles el 1716.

El quadre 6.1 mostra amb tota evidència el predomini de la família nuclear (tipus 3). El 72% de les llars són famílies nuclears, amb predomini del tipus 3b, és a dir, parelles amb fills (47 sobre 67 casos). La resta

d'aquest tipus són o parelles sense fills o vidus/vídues amb fills.

Les llars esteses són el 18,3%. Predominen les ascendents (és a dir la parella amb el pare o mare d'un dels dos a casa). De llars múltiples sols n'hi ha 7 i sis d'elles són formades per una parella casada i el fill casat.

D'aquesta classificació, les famílies soques les trobaríem en el tipus 4a, 4b, 4d, 5a, 5b, evidentment en un sentit ampli, suposant que els ascendents viuen sempre amb l'hereu i/o oubilla (el "sempre" podia fallar, però és en rares ocasions). Es troben 18 llars que es poden qualificar de soques (el 19,4% del total).

Del quadre s'observa com les llars esteses solen tenir més individus de mitjana que les simples (4,43 a 6,18 i 6,57 individus/llar) si bé la mitjana general queda situada en 4,84 individus/llar.

Les dades mostren el predomini clar de la família nuclear. Contradiria la intuïció generalitzada de l'extensió de la família soca a Catalunya? Cal estudiar tot el cicle domèstic per adonar-se que, en realitat, estem davant d'un procés molt més complex. Les famílies nuclears provenen del seu trencament de les soques -cabalers instal·lats pel seu compte- o de soques que s'havien quedat simples en haver mort la parella ascendent i no haver casat encara cap fill. De lògica, la moderació del creixement demogràfic contribuïa a augmentar el percentatge d'esteses i múltiples. Comprovem-ho a les dades de 1857 (Quadre 6.3).

Quadre 6.3

Tipus de llars a Navarres el 1857 i individus en cada una d'elles sense criats.

INDIVIDUS LLAR	1a	1b	2a	2b	2c	3a	3b	3c	3d	4a	4b	4c	4d	5a	5b	5c	5d	5e	6	LLARS	INDIV.
1	6	1																		7	7
2			1		2	25	1	2	4											35	70
3							20	1	12		1	4								46	138
4							26		3		9	3			7				1	49	196
5							28	1	2		7	4	2		20			1		65	325
6							21		1	2	9	6			11					46	276
7							10	1	1		1	4			8					25	175
8											5				4					9	72
9							1				2	2								5	43
10							1				1				2					4	40
11							3													3	33
15															1					1	15
TOTAL	6	1	1		2	25	119	5	23	2	31	23	2		53			1	1	295	1390
TOTAL TIPUS		7			3				172				58					54	1		
%		2,4			1				58,3				19,7					18,3	0,3		
INDIVIDUS	6	1	2		4	50	978	17	79	12	179	126	10		317			5	4	1390	
TOTAL INDIVIDUS		7			6				724				327					322	4	1390	
%		0,5			0,4				52,1				23,5					23,2	0,3		
INDIV/LLAR		1			2				4,2				5,6					6	4	4,7	

Efectivament, el 1857 les famílies nuclears continuen essent les més nombroses (el 58,3%) i dins d'aquestes, les famílies nuclears amb fills. S'ha produït però, una reducció notable en el percentatge (el 72% el 1716) (V. Quadre 6.5)). Quin tipus de llar ha augmentat? La llar estesa (de 18,3 a 19,7%) però sobretot la múltiple (de 7,5% a 18,3%). El canvi en els percentatges és important encara que no dona la volta a l'esquema de 1716. Les llars nuclears continuen predominant. El 1716, després del creixement demogràfic de la segona meitat del s. XVII, els cabalers expulsats dels masos es van instal·lar en el poble. Aquests en la següent generació es van comportar com les famílies soques d'on havien sortit i, per tant, la família nuclear inicial es convertia en una de soca. Aquesta consolidació de les llars en el poble fa disminuir els percentatges de les llars nuclears les quals continuen generant a partir dels cabalers expulsats de les famílies soques.

Quadre 6.4
Llars que utilitzen criats. Navarres 1857.

	1a	1b	2a	2b	2c	3a	3b	3c	3d	4a	4b	4c	4d	5a	5b	5c	5d	5e	6	TOTAL
LLARS	1				1	6	10	1	1		6	2			8					36
% TIPUS		14,3			33,3				10,5				15,8						14,8	12,2 (1)
CRITATS	1				3	7	15	1	3		9	2			10					51

(1) % sobre el total de llars de Navarres el 1857.

QUADRE 6.5
Navarres 1716 i 1857. Resum tipus de llars.

TIPUS	TOTAL	%	TOTAL	%
1	2	2,2	7	2,4
2	-	---	3	1,-
3	67	72,-	172	58,3
4	17	18,3	58	19,7
5	7	7,5	54	18,3
6	-	---	1	0,3
TOTAL	93		295	

Si deduïm les famílies soques que es detecten en el cens (tipus 4a, 4b, 4d, 5a, 5b) són 88 (el 29,8% front al 19,4% el 1716). El tipus 4c, (la parella i germans de l'hereu) probablement també ho fossin, però hem optat per no incorporar-los perquè no es disposa de les dues generacions en una mateixa llar, optat com a criteri.

S'ha procurat portar l'anàlisi més enllà. De les famílies soques hem calculat a quantes d'elles la persona que encadena una generació amb una altra és una dona, és a dir, una pubilla. De les 88 famílies soques, apareix pubilla en 20 ocasions (el 22,7%). És una dada a retenir de cara a

anàlisis posteriors del sistema hereditari.

Recentment Hajnal, ha introduït modificacions en el seu model europeu de casament. En un primer article defensava un model basat en una alta edat de casament i una alta proporció d'individus que mai no es casaven, que abarcaria tota l'Europa Occidental en una ratlla divisòria que aniria de Leníngrad a Trieste(16). Actualment, ha reduït l'àmbit del seu model al Nord-Oest d'Europa i no estudia el model de casament sinó el sistema de llar. Els trets serien tres:

- a/ Casament tardà per ambdós sexes (sobre 26 els homes i 23 les dones)
- b/ Després del casament la parella creava la seva pròpia llar (el marit es convertia en cap de casa)
- c/ les persones joves abans de casar-se, sovint circulaven entre les llars com a criats, i contribuïen a retardar el casament (17).

No disposem de dades suficients per confirmar o desmentir aquest model al Bages, malgrat que tenim indicis que alguns elements es produeixen en aquesta línia. De 1652 a 1675 a Balsareny segons la recomposició de famílies l'edat mitjana per casar-se era de 25,2 anys per les dones i 26,3 anys els homes (18). En el segle XVIII no tenim cap referència de l'evolució de l'edat del casament.

La importància dels criats es veu reflectida en els quadres 6.2 i 6.4 que recullen el nombre de criats a Navarcles el 1716 i 1857. A Catalunya, els individus que treballen de manera permanent i continuada i fan la vida en una llar s'anomenen mossos i no criats. Aquest terme és mantindrà per les dones. El 1716 solament 6 llars (6,5%) tenen els 16 criats que hi ha a Navarcles i, curiosament, conviuen a les llars dels masos pagesos o pagesia mitjana (19). Els mossos i/o criades eren característics dels masos. Eren cabalers de famílies de petits pagesos que de menuts havien abandonat la casa d'origen per anar a servir. Al cap dels anys podien deixar la casa que els havia acollit i el peculi estalviat aportar-lo en dot al seu casament; també podia morir solter a la casa per la qual havia treballat tota la vida. Podria assimilar-se a la figura del conco, però sense cap dret damunt l'herència de la casa.

El 1857 l'anàlisi de les dades és més complexa. Les llistes nominals del cens, malgrat consten els individus amb els dos cognoms i si estan solters o casats. n'hi ha alguns que no es pot identificar si mantenen alguna relació de parentiu no detectable pels cognoms o són criats de la casa. En realitat, estem davant d'una situació més complexa, formada per: mossos i criades en el sentit ja especificat, aprenents d'algun

ofici, forasters que estaven de pas al poble, jornalers que vivien a Navarcles per treballar en alguna fàbrica i individus que podrien ésser parents. De totes formes és impossible detectar la relació de parentiu.

Si sols considerem els mossos i criades i els jornalers no parents que probablement fossin mossos, les llars en tals condicions eren 17 (el 5,8% del total) i si exceptuem les criades del rector, la del "meson", la del mestre i la d'un fabricant, la resta servien a la pagesia benestant i mitjana del poble. Les criades ajudaven al servei domèstic, mentre que els homes col.laboraven en les tasques agrícoles de les explotacions pageses. No podem pas dir, davant d'aquestes dades, que s'hagués produït una expansió notable.

Però és només Navarcles, municipi en el qual no hi ha mésies per detectar una abundància de mossos. No podem oblidar que al Partit Judicial de Manresa, el 1860, hi consten 1051 criats i 1374 criades, el 10,2% dels individus que tenen alguna professió (20).

Per a Hajnal els trets de la institució del servei a les poblacions rurals del Nord-Oest de l'Europa pre-industrial eren:

a/ Els criats significaven el 6% de la població i usualment sobre el 10%;

b/ Quasi tots estaven solters i eren joves (entre 10 i 30 anys);

c/ Una proporció important d'individus joves d'ambdós sexes foren criats en algun moment de la seva vida;

d/ No s'enrolaven a tasques domèstiques però formaven part de la força de treball de l'empresa.

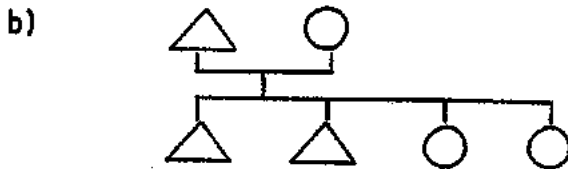
e/ Vivien plenament integrats a casa de l'amo.

f/ Eren membres de la llar per període limitat (21).

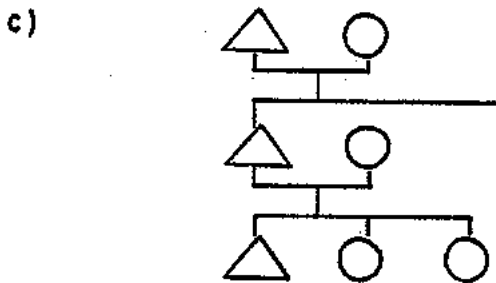
Alguns d'aquests trets coincideixen amb la situació bagenca, però caldria fer-ne un estudi detallat de les criades etc. Des de la perspectiva de l'estructura agrària és un tema per aprofundir.

A Laslett se li ha criticat que estudia la llar familiar en un moment determinat i no té en consideració el cicle domèstic. Si considerem aquest, les perspectives poden canviar.

Anem a intentar descriure el cicle de la llar familiar bagenca. El punt de partida és una família conjugal formada per un cabaler i una cabalera que han marxat de les seves respectives cases i han constituït en un poble una llar (a). Aquesta parella té fills (b) (llar simple).

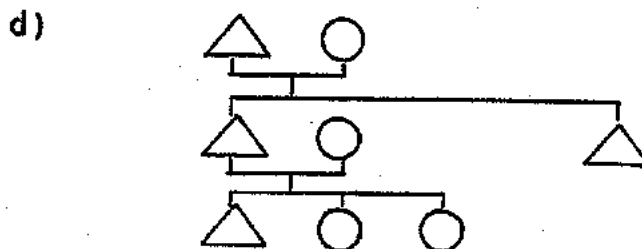

Apliquem a la situació b/ el sistema d'herència del mascle primogènit que rep la major part de béns i els germans es reparteixen la llegítima i han d'abandonar la llar familiar mentre l'hereu cuida dels pares i hereda o heredarà el patrimoni. Es casa, porta la dona a casa i té fills (llar múltiple) (c).

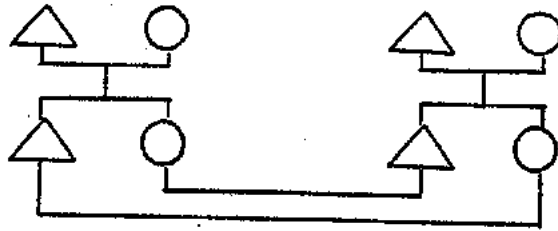
Els cabalers poden tenir tres destins:

- a/ Restar solters a casa, ajudant i treballant per l'hereu (els concos)(d).
- b/ Casar-se amb una altra cabalera i constituir una llar simple i recomençar de nou el procés.
- c/ Casar-se amb un altre hereu i contribuir a perpetuar una família soca.

Sempre que les famílies soques tinguin més de dos fills, el destí dels que sobrepassen la parella, si es casen, es crear en algun indret una família nuclear que a la seqüent generació esdevindrà llar múltiple o família soca. (e)

e)

Podem afirmar que la família soca es perpetua en el temps mitjançant la institució d'hereu i, al mateix temps, els fills excedents (superiors a 2) són expulsats i constitueixen noves llars simples que a la generació següent reiniciaran el procés. Les famílies soques consolidades per excel·lència seran les dels masos, i a cada generació expulsaran cabalers -ja veurem les estratègies de col·locació d'aquests per estalviar la degradació- que en el cas del Bages s'instal·laran en els pobles-. El cas de Navarrelles, el 1716, mostra un predomini de les llars simples -l'augment de la població voldrà dir més cabalers expulsats de la soca- i el 1857, les pròpies llars simples s'havien transformat en soca i en generaven de simples; les soques apareixien més consolidades. Podem trobar casos de llars simples que ho siguin per la mort de la parella més adulta però és una situació passatgera: el casament de l'hereu la convertirà de nou en múltiple.

Aquest esquema és ideal. Pot complicar-se per defunció d'alguna individu i, en una societat d'Antic Règim, no és el més vell el que sol morir-se abans sinó que qualsevol individu pot morir sense haver completat el cicle. Al Bages, per exemple, detectem un elevat nombre de vidus que es tornen a casar precisament amb donzelles. En aquest cas caldria que neixessin més dones per poder mantenir el nivell de casats i en detriment de la formació de noves llars simples (Quadre 6.6). A partir de la mostra de quatre pobles bagencs, i considerant els casaments registrats del 1751 a 1775, el casament fadrí-donzella és de bon tros majoritari, però seguit amb un 15% dels casos de casament entre vidu-donzella i molt per darrera les altres possibilitats. Aquest casament treia noies del mercat matrimonial i eliminava oportunitats als nois. S'equilibrava amb els mossos que romanien solters a les cases de pagès i amb els concos que es quedaven a casa.

Anem a aplicar aquest esquema a dues famílies de Navarrelles. Agafem dos masos -els Solervicens i l'Escalola- perquè són masos ^{amb} família soca per excel·lència i perquè no eren difícils d'identificar garantint que es tractava de les mateixes famílies.

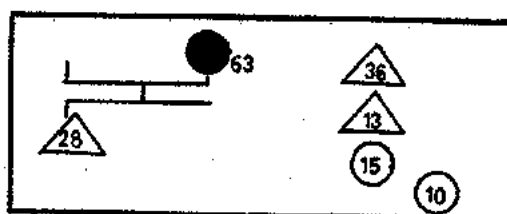
QUADRE 6.6

Estat civil dels que es casen a diversos pobles del Bages, 1751-1775.

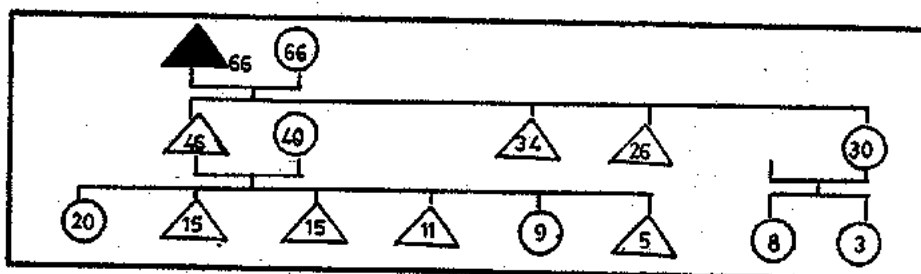
ESTAT CIVIL	BALSARENY CASAMENTS	%	CALDERS CASAMENTS	%	RAJADELL CASAMENTS	%	AGUILAR CASAMENTS	%	TOTAL CASAMENTS	%
Fadri-Donzella	95	75,4	117	84,2	43	70,5	32	68,1	287	76,9
Vidu-Donzella	16	12,7	18	12,9	15	24,6	7	14,9	56	15,-
Fadri-Vidua	2	1,6	---	---	1	1,6	1	2,1	4	1,1
Vidu-Vidua	4	3,2	1	0,7	1	1,6	4	8,5	10	2,7
No consta	9	7,1	3	2,2	1	1,6	3	6,4	16	4,3
TOTAL	126	100,-	139	100,-	61	100,-	47	100,-	373	100,-

A/ Mas Escaiola

a/ Any 1716

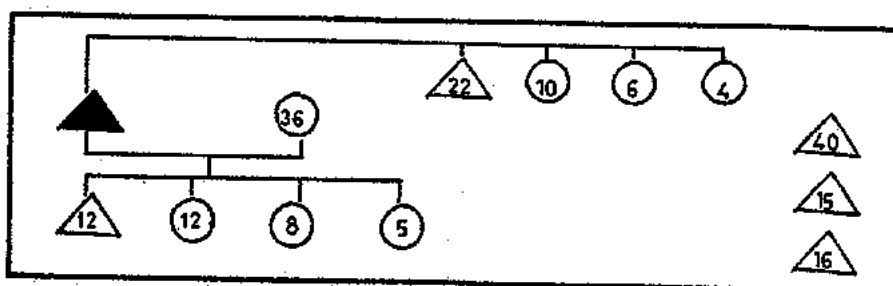

b/ Any 1857

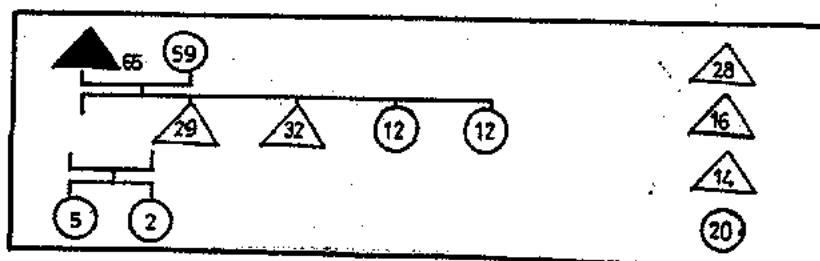

B/ Mas Solervicens

a/ Any 1716

b/ Any 1857

Els dos exemples mostren les llars en diferents situacions del seu cicle domèstic. El Mas Escaiola el 1716 presenta una situació delicada. Una família simple que necessita per poder fer rutilar l'explotació quatre criats. El 1857, la família presenta un panorama canviat, ja no necessita criats, probablement perquè disposa de mà d'obra suficient i està formada per la parella dels avis, dels pares i dels fills (llar múltiple) però amb dos elements més, almenys tres germanes de l'hereu conviuen al mas, per la seva edat (34 i 26 anys) cal pensar en una possible solteria definitiva. El tercer fill, una noia, té dos fills, un de 8 i un de 5. Ha quedat viuda i ha estat acollida amb els nebots a la casa pairal.

El Mas Solervicens mostra un grau de complexitat superior. El 1716 l'hereu està casat per segona vegada. Apareix com a llar simple si bé, conviuen en ell quatre germans de l'hereu encara que per l'edat no podem qualificar-los de concos. La importància del mas fa necessaris tres mossos, un dels quals, de 40 anys probablement esdevingués solter i perpetu en el mas. El 1857, la llar és múltiple però l'hereu i la seva dona han mort i deixat dues filles -de 5 i 2 anys-. Al mas hi viuen també dos germans i dues germanes de l'hereu. Els germans tenen 32 i 29 anys, edat prou elevada per pronosticar solteria definitiva. Continua necessitant mossos i criats; en aquest cens n'hi figuren quatre, el més gran dels quals té 28 anys -romandria fix al mas?-.

D'aquests exemples es conclou que la família soca passa per situacions diferents segons el moment i circumstàncies en què es troba: els germans de l'hereu abans d'ésser expulsats romanen a casa i alguns d'ells com es veu en aquestes famílies sembla que esdevindran en un celibat definitiu.

Per acabar aquest apartat, voldríem estudiar quin percentatge de llars tenen concos o germans solters de l'hereu que treballen per^a la utilitat de la casa. El nombre de casos és el següent:

- El solter és el tiét (l'oncle) del cap de casa = 2
- Llars amb germà/ns de l'hereu menors de 25 anys= 34
- Llars amb germà/ns de l'hereu majors de 25 anys= 16
- Casos de parentiu lateral desconegut = 12
- Germans de la dona quan aquesta no és pubilla = 2

Si suposéssim que en aquests casos es produís el fenomen del conco, podríem parlar d'un màxim de 22,4% de les llars, però en realitat, aquestes llars podien haver casat un fill i estar a punt d'expulsar altres cabalers. Algunes esdevindran llars amb concos però no ho podem garantir. Les llars amb germans solters majors de 25 anys -és solament del 6,1%. No necessària-

ment han d'ésser tots celibat definitiu. No sembla que a Navarres el fenomen fos estès de forma massiva. Però és també un poble amb pocs masos. Caldria veure si és un fenomen més vinculat a aquests, les unitats de producció que més mà d'obra necessitaven. Els concos substituïen els mossos i com que pertanyien a la família, la interiorització del rol era més fàcil i podia crear menys conflictes a la llar.

6.2 HERÈNCIA I REPRODUCCIÓ DEL PATRIMONI

Al Bages estem davant del tipus de sistema d'herència indivisible amb les matisacions que calguin (22). A mitjan s. XVIII les institucions successòries presenten una gran homogeneïtat en tots els casos i en tots els grups socials. El sistema definit demana una gran precisió i el màxim de previsió a fi d'evitar els conflictes entre els parents cridats a ésser hereus. Capítols matrimonials i testaments són meticulosos a l'hora d'organitzar la successió i transmissió de béns.

Podríem definir el sistema així: un fill -mascle i primogènit- es escollit hereu dels béns familiars (en els capítols matrimonials o en els testaments dels pares), la resta de fills es reparteixen teòricament la quarta part dels béns en forma de llegítima (23). En realitat la llegítima segons Faus és un invent del dret romà i a la pràctica costumària, els pagesos paguen el dot segons les seves possibilitats, de quantia superior o inferior a la llegítima. El cabaler es dona per ben pagat. A la casa paterna sols li resta una quantitat simbòlica que s'anomena els drets de casa que dona dret al cabaler d'anar a les festes familiars i ésser considerat com a parent. Si es treuen els drets vol dir que es perd el llaç de parentiu amb la casa d'origen (24). Aquest sistema implica l'acceptació per part dels fills de la seva diferència en el rol social a partir del seu naixement i d'una autoritat que manté el llinatge que correspon al pare i, en absència d'aquest al germà hereu. Demana una tasca d'interiorització social molt profunda i d'acceptar les regles del joc. Els individus estan en funció del sistema. La recompensa és el patrimoni o el dot. Qui no juga a les regles establertes, perd l'herència o el dot i el sistema continua endavant. Als grups socials inferiors no^{els} valdrà gaire la pena interioritzar unes regles que els abocaven més a la misèria, però : pels pagesos de mas i

burguesia de Manresa, era una garantia per mantenir el seu rol social.

Des de la perspectiva patrimonial un sistema d'herència partible implica una degradació a cada generació. Amb menys terra, és difícil refer el patrimoni a la situació anterior per cada un dels fills, a no ser que circumstàncies externes -abundància de terres, per exemple- permetessin accedir a una extensió superior. L'herència indivisible parteix d'un altre principi, el patrimoni no és divideix ni es fragmenta, però hi ha l'objectiu que a cada generació s'acumuli la quantitat suficient -de rendes terres o diner- per col·locar als fills amb la màxima dignitat possible. Aquests recursos s'han de generar a partir del treball de tots els individus de la llar. Hi ha una resistència a pagar terres als cabalers, perquè en definitiva estariem davant una disgregació del patrimoni més lenta que en el cas de l'herència partible, però disgregació en definitiva. Es prefereix, per tant, pagar en diner efectiu (25).

Estem partint de què la renda que pot produir el capital terra, ha d'ésser capaç de col·locar els cabalers en una posició social equivalent o igual a la de l'hereu. Juguem solament amb una variable, el patrimoni i amb una estabilitat teòrica del sistema successori (als pares succeïxen els fills). A la realitat, es pot jugar amb altres variables (mecanismes d'estalvi de les despeses de col·locació) que converteixen el sistema successori en un entramat molt complex i amb repercussions socials importants.

6.2.1 Els mecanismes de transmissió de béns

Dos instruments jurídics organitzen al Bages la transmissió de béns: els testaments i els capítols matrimonials. Preferim com Bouchard el concepte de transmissió enfront el sistema d'herència perquè aquest té una connotació del moment de la mort i, en canvi, els traspessos de béns responen a decisions preses en moments diferents (26). En efecte, la transmissió de béns s'efectua en dos moments diferents: a les dones cabaleres en el moment del casament o ingrés en religió i als nois cabalers en prendre estat o en tenir l'edat de 25 anys (27). El pagament d'aquests dots implicava ja una primera transmissió de béns. Podien tenir doncs, efecte en qualsevol moment de la vida de la parella propietària o família soca. Si morien sense haver-ho fet efectiu, el dret a pagar-ho passava a l'hereu.

La regulació d'aquest traspàs es feia mitjançant els capítols matrimonials. El segon moment de la transmissió era la resta de patrimoni que passava al nou hereu nomenat, un cop havia mor el pare. El document jurídic d'aquest traspàs era el testament.

En realitat, capítols i testaments es complementaven i fins i tot, repetien coses pactades. En els capítols podia nomenar-se hereu al fadrí que es casava i a la descendència de la nova parella i preveure els dots dels cabalers. En els testaments es testaven les llegendes ja pactades i es nomenava hereu al primogènit. La repetició confirmava els pactes ja establerts.

Podríem afirmar dos principis bàsics:

a/ Les línies generals enunciades funcionaven en el sentit de mantenir intacte el patrimoni i col·locar als cabalers el millor possible.

b/ Les pràctiques hereditàries incrementaven la diferenciació social.

Analitzem les institucions testamentàries en la realitat documental ba-genca.

A/ Nomenar marmessors

Consisteix en nomenar uns individus que tindran per missió executar el que s'ordena en el testament. S'acostuma a agafar un parent col·lateral, un capellà vinculat a la família, la vídua o l'hereu que ho serà. No hi ha norma fixa.

-Francesc Matamala, hereu del Mas Matamala de Gaià, nomena hereu al Rvnd. Jaume Genescar, rector de Gaià i Climent Genescar, germans de la seva dona i Josep Matamala, el seu germà (28).

-En Tomàs Torrents, pagès de Manresa, nomenava a tres fills seus Fèlix, veler; Ignasi i Francesc, pagesos (29).

-Josep Fuster, comerciant de Manresa, nomenava al Rvnd. Ignasi Fuster el seu germà; Dr. Magí Anglarill, catedràtic de Cervera i Francesc Anglarill, pare de Berga, cunyats seus i a Estefania Fuster i Anglarill, la seva dona (30).

Com més importants en l'escala social més individus dels que apareixen com a marmessors estan lligats a l'església. Però en definitiva, són parents propers.

B/ Les cerimònies religioses

Consisteixen en l'elecció del lloc de la sepultura, el tipus d'enterrament i les cerimònies que s'han de celebrar després de la mort, solament una vegada o perpètuament amb la fundació d'aniversaris. Aquests aspectes tenen més o menys importància segons el grup social al qual pertanyi el difunt. Recollim alguns exemples:

-Miquel Casajoana, pagès, hereu del Mas de les Marcetes de Viladordis, elegeix sepultura a l'església de Ntra. Sra. de Viladordis al lloc on són enterrats els seus pares. Hi assistiran 12 capellans que hagin de dir missa a l'enterrament, de caritat 10 rals. El dia de la novena i cap d'any, també 12 sacerdots amb la mateixa caritat i dir una altra missa quan siguin a casa seva (31).

Els hereus de les cases de pagès solen voler ésser enterrats "al vas de ma casa, oficis de enterro y demes funerals ab assistencia de 12 sacerdots, donan-los la caritat acostumada en ma casa". Com si cada casa tingués el propi sistema de retribució quan morís l'hereu (32).

-Llorenç Soler, pagès de Manresa testava que volia ser enterrat a la Seu, a les sepultures del Santíssim, amb "general de requiem" (33).

-Mag. Dr. Carlos Riu i Rovira, ciutadà honorat volia ser enterrat a la Seu amb tres oficis de rèquiem, igual que Joan Dalmau i Castellet també ciutadà honorat (34).

-Ignasi Sirera, teixidor de lli, volia ser enterrat a la Seu amb ofici general de Ntra. Sra. (35).

La quantitat de capellans o el tipus d'ofici a celebrar posava de manifest un determinat nivell social. No solament per la sumptuositat de la cerimònia sinó pel seu cost. A aquest hi tornaren després.

Gairebé tots els individus deixen per després de la seva mort l'obligació de celebrar misses:

-Anton Oller del Mas, pagès, hereu del Mas Oller testava l'obligació de celebrar-ne 300 (36).

.100 a l'església de la Seu, de caritat 7s.

.30 a l'altar de Ntra Sra. del Roser a l'església de Salelles.
Caritat 7s.

.30 al Convent de St. Francesc de Paula de 6s.

.25 a l'església dels Caputxins de 6s.

.25 al Convent del Carme de 6s.

.25 a l'església de St. Pere M. de Predicadors de 6s.
.65 de caritat 6s. a la voluntat dels seus marmessors i pels sacerdots i les esglésies que voldran.

Celebrar aquestes misses tenia un cost de 9611. 10 s.

-Tomàs Torrents, pagès de Manresa testava la celebració de 25 misses de caritat 6s. (711. 10s. de cost) (37). Era d'una categoria social inferior a l'anterior.

Maurici Dalmau, blanquer de Manresa,²ⁿ testava 50, de caritat 6s. (6 a l'església de St. Pere M. de Predicadors i la resta a les esglésies que volgués la seva dona) (38). El cost era de 15 ll.

-Joan de Dalmau i Castellet, ciutadà honrat de Manresa, testa la celebració de 600 misses: 200 a celebrar pels residents de la Seu, 100 els Dominics, 100 al Carme, 100 als Caputxins i 100 a St. Francesc de Paula, de caritat 6s. (180 ll. de cost) (39).

Amb aquests exemples es demostra que la quantitat de misses depenia en bona part, de l'estatus econòmic de la família. De les 600 del ciutadà honrat a les 25 del petit pagès de Manresa. Però fins i tot, cada categoria social, la quantitat de misses depenia de la situació particular. El Mas Oller, per exemple, en celebrava 300, era el més important de les rodalies de Manresa. Altres masos en celebraven menys: el Mas Matamala, 30; el Mas Salarrutllana d'Artés, 60; el Mas Cortes de Balsareny, 100; el Mas Santmartí, 250 etc. (40).

Sempre les misses pagades van acompanyades d'una caritat, és a dir, el cost de la seva celebració. En el moment de la mort, una quantitat de diners es desviava en forma de misses cap als eclesiàstics. Aquesta desviació té un significat diferent segons el grup social: pels grups socials més ben situats -petita noblesa, burgesia urbana i pagesia benestant de determinats masos- el pagament de les misses era una relació de distribució de l'excedent captat per diverses vies, entre ells i els cabalers d'aquests grups socials que estaven situats com eclesiàstics a les esglésies o convents, com després veurem. No és una distribució individual sinó a la col·lectivitat d'eclesiàstics, sorgit fonamentalment dels mateixos grups socials. A vegades, el testador determina que les misses les celebrin determinats sacerdots o almenys "benavistos" pels marmessors, obrint per tant, el benefici directe d'un individu determinat.

Per uns altres grups socials -rabassaires, petits pagesos i artesans urbans- es converteix en una relació d'explotació derivada d'una concepció ideològica de la mort, entre ells i els cabalers dels grups socials be-

nestants que ocupen els càrrecs eclesiàstics. Des d'aquesta perspectiva, les misses testades contribueixen a engrandir la diferenciació social entre uns grups i uns altres. Pels grups benestants, en canvi, les misses són una forma indirecta d'augmentar el dot als cabalers eclesiàstics, que repercutirà de nou al seu favor, quan aquests testin a benefici dels seus germans o nebots hereus.

A més d'aquestes misses d'una determinada caritat, que es celebraven una sola vegada, els grups benestants solien fundar misses que s'havien de celebrar cada any. El cost d'aquestes misses es capitalitzava i l'hereu del fundador estava obligat a dipositar el capital, que era deixat a censal a altres individus. La pensió servia per celebrar els oficis disposats. Si l'hereu no tenia el capital podia encarregar-se ell de la pensió. Vegem-ne alguns exemples:

-Miquel Casajoana, pagès hereu del Mas Marcetes, va fundar a l'església de Viladordis dos aniversaris amb nocturn i laudes, perpètuament i a celebrar per St. Miquel. La seva hereva havia de dipositar a l'Arxiu de l'esmentada església el capital corresponent a la caritat de 15s. per aniversari (entre els dos, 50 ll.). Mentre no ho fés havia de pagar anualment 30s. de pensió (41).

-El Dr. Carles Riu Rovira, ciutadà honrat instituïa una funció de divendres al Convent de St. Francesc que consistia en una missa el divendres anterior a la data de la seva mort. L'hereu havia d'aportar els diners -no especifica quan- que s'invertirien a censal. Fundava també dos aniversaris solemnes a l'església de la Seu i calia dipositar 100 ll. per la seva celebració. Posava una condició: quan es casés alguna filla de l'hereu o el Dr. Joan Ignasi Sanou entrés en religió, durant dos anys havien de cessar els aniversaris i destinar-se a augmentar el dot d'aquells (42). Trobem ja un element que més endavant analitzarem en detall: la desviació de recursos de la branca principal es destinava no sols als eclesiàstics sinó a dotar les donzelles.

La fundació d'aniversaris i misses ho feien els grups socials benestants. Era un llegat a cada renovació de generació, a favor dels eclesiàstics (cabalers dels grups benestants). Era un complement de dot no particularitzat. Per alguns individus, la fundació es convertia en un deute que carregava damunt la hisenda de l'hereu, per altres, en dipositar el capital es feia una inversió que a la llarga abaratia al grup social benestant, el manteniment dels eclesiàstics perquè els censals eren prestats a petits pagesos

i artesans urbans, necessitats estructuralment de diner, que amb el pagament de pensions s'encarregaven d'aquell manteniment.

C/ Els llegats a Confraries i Hospitals

Després de l'elecció del lloc de la sepultura i la celebració de misses i fundacions, alguns testaments fan llegats a confraries., congregacions i Hospitals. Aquests legats es feien en els indrets on existien aquest tipus d'institucions. En els testaments dels masos pràcticament no apareixien i en el de Manresa són en canvi, abundants. Tot i així, testar a favor d'aquestes entitats ho feien els grups socials benestants. A vegades els llegats eren a canvi d'assistir a l'enterrament del llegatari.

-Anton Oller del Mas, pagès, hereu del Mas Oller de Manresa deixava 1 ll. a les Confraries de St. Salvador, Gloriosos Corros Sants, Ntra. Sra. de la Concepció, Ntra. Sra. del Roser i les altres que assistissin al seu enterrament. També llegava 40 ll. a l'Hospital de St. Andreu (43).

-Josep Fuster, comerciant de Manresa, llegava a la Confraria de la Minerva, de la Concepció, Dels Cossos Sants, Ntra. Sra. del Roser i del Carme, 2 ll. a cadascuna. A l'Hospital de St. Andreu, 50 ll. i a la Congregació dels Dolors, 40 ll. (44).

-Simó Dalmau, negociant de Manresa, deixava 5 ll. a l'Hospital de St. Andreu i a les confraries dels Sts. Sagraments, Cossos Sants, Concepció, Ntra. Sra. del Roser i Ntra. Sra. del Carme, 10 rals a cadascuna (45).

-Maurici Savila, paraire, deixava 5 ll. a la Congregació dels Dolors (46).

-El Dr. Carles Riu i Rovira, ciutadà honrat deixava 25 ll. a l'Hospital de St. Andreu, 25 rals a la Confraria de l'àngel Custodi i 10 rals a la del Santíssim Sagrament, Cossos Sants, Puríssima Concepció, Ntra. Sra. del Roser i Ntra. Sra. del Carme (47).

Si exceptuem els llegats a l'Hospital de St. Andreu que són d'una quantitat important, les deixes a confraries són quantitats més aviat petites. Els motius de les deixes podrien venir determinades pel desig d'un enterrament més brillant, però estaven també relacionades amb la relació social que l'individu que deixava tenia amb aquestes entitats.

No podem parlar aquí, com feiem amb les misses, d'una relació de distribució entre individus d'un grup social, sinó l'ajuda a la perpetuació d'unes

institucions de les quals tenim poca informació però contribuïen a la cohesió social, no sols ideològica, sinó de relació humana entre els individus impregnats d'ideologia religiosa i de descàrrec de consciència.

No tenim dades per aprofundir el paper social d'aquestes institucions i les funcions que realitzaven. La Congregació dels Dolors fundada el 1704, a l'església de St. Miquel, estava dirigida per un corrector "acceptat u autorisat pel pare Provincial dels religiosos servitas, lo representava en tots els actes, tenint la facultat de benehir e imposar lo habit o escapulari de aplicar las indulgencias y donar benediccio papal als congregants en els dias senyalats y de autorisar y presidir todas las funciones de la Congregacio" (48) i es dividia en dues seccions de congregants i congregantes. Desconeixem els rituals que practicaven però disposem de les llistes dels Priors i Prioros des de la seva fundació. Ciutadans honrats i la burgesia ascendent acaparen sempre aquests càrrecs. El 1761, s'acordà que la Priora es renovés cada any i que alternessin les menestres i artistes (la nova burgesia) amb les SRes. (petita noblesa) i el 1767, s'amplià a dos anys més i un any les altres. Sembla que a la Congregació dels homes aquesta adaptació s'havia fet abans "mes acomodada a las circunstancias del lloch y temps en que nos trobam" (49).

QUADRE 6.7

Priors de la Congregació dels Dolors a Montesa, 1741-1810.

PRIOR	ANY
D. Ignasi Oms	1741
D. Jaume Vendranes	1744
Rnd. Dr. Pere Carceras, pvre.	1746
Dr. Josep Soler de la Plana	1748
Dr. Joan Salvat, pvre.	1761
D. Isidre de Llisach	1763
D. Francesc Ribot	1765
D. Ignasi Perera	1767
Rnd. Dr. Tomàs Coma, pvre.	1768
Dr. Josep Pons i Soldevila	1769
St. Jaume Santmarç	1770
Rnd. Jaume Perera, pvre.	1772
Rnd. Anton Canals, pvre.	1780
D. Ignasi Soler i Morros	1784
D. Jaume March	1785
Dr. Francesc Ignasi Escorcell	1797
D. Josep Ginbreda	1798
D. Francesc Oliveres	1801
D. Josep Llor	1802
Rnd. Dr. Francesc Soler	1803
D. Bonaventura Fuster	1804
D. Anton Arbúes	1806
D. Gabriel Badia	--

El Quadre 6.7 recull la llista de 1741 a 1810 de la Congregació. Es sols una mostra clara que el càrrec de Prior va recaure en la petita noblesa local i la burgesia que s'expandia en el segle. Les deixes a la Congregació reforçaven el seu pes en la vida de la ciutat. Però caldria estudiar molts altres aspectes.

D/ El dot de les filles.

Després en els testaments sol testar-se la llegítima que correspon a les noies. En realitat es tractava de la liquidació dels dots perquè es pagaven en vida del testador quan la noia es casava o entrava en religió. Quan el testador moria, podia o no ser pagat.

El llegat es feia en concepte de llegítima paterna, part d'escreix i altres drets que pogués pretendre. Si ja havia estat dotada, a la filla se li deixava una quantitat simbòlica perquè no pogués tornar a reclamar la llegítima altra vegada:

-Josep Alou, hereu del Mas Alou de Balsareny deixa a Esperança, muller de Bonaventura Abeyà, pagès de Cornet i a Francisca, muller de Joan Francesc Puig, pagès de St. Genís de Caragull, filles seves, 10s. per tots els drets perquè ja havien estat dotades en el seu moment. A Mònica i Margarida, donzelles, 700 ll. i dues caixes. No no havien estat encara (50).

Quan la filla és morta i ha deixat fills, aquest llegat simbòlic es fa als néts (51).

Si en el moment de fer el testament alguna filla no havia estat dotada se li assigna una quantitat fixa més o menys alta segons el patrimoni patern. Es tractava però de la part de llegítima paterna, part d'escreix i altres drets, la qual cosa fa suposar que existien testaments materns que també feien donació a les filles. La llegítima o dot equivalia a la suma d'ambdós. No hem pogut trobar testaments del pare i la mare de la mateixa família, però sí de mares que testen a favor dels fills:

-Esperança Vilaseca, Vda. de Josep Vilaseca, pagès, hereu del Mas Vilaseca de Serrasans deixava a Rosa, Maria i Teresa, donzelles, 50 ll. en concepte de llegítima materna i als seus quatre fills, Miquel, Francesc, Josep i Francesc 25 ll. pagadores en prendre estat. La resta de béns passaven a l'hereu (52).

Com veurem després en els capítols, el que es repartia en concepte de llegítima materna era el dot que havia aportat la mare a la família quan va contraure matrimoni amb l'hereu. Sembla, almenys a nivell jurídic, que la llegítima paterna i la llegítima materna circulaven per separat però com deia Faus, podria ser una imposició jurídica. Pels individus, sols hi havia un patrimoni i per tant, un sol dot (53).

El pagament del dot es realitzava quan es casaven i quan entraven en religió. Aquesta era la condició. Si algun fill no es casava, no cobrava la llegítima però l'hereu tenia l'obligació de mantenir-lo "I així mateix

ordeno y dispo so que mon hereu haga de tenir en la casa y habitacio als dits fills meus prestantlos tots los aliments necessaris de menjar y beure, calçar y vestir, en sanitat y en malaltia, treballant a utilitat de mon hereu y deixantlos fer algun cabal com se acostuma fins y tant que perdran estat" (54).

El procés de trencament familiar es realitzava a l'hora de prendre estat i, per tant, podia haver-hi una estratègia conscient, segons els interessos familiars. Es podia endarrerir aquest moment per no disposar dels diners o es podia avançar per tal d'expulsar les noies considerades com a mà d'obra menys productiva (55).

Però en diversos testaments es fixa com ha d'ésser l'elecció del marit "per conseguir lo present llegat hagen de casar ab persona condigna y de corresponents conveniencies a coneguda de dita mare sua y dels tudors y curadors per mi avall nomenadors. Y aixi mateix dono facultat y ple poder als mateixos tudors y curadors de augmentar a las ditas fillas yya qualsevol de ellas lo present llegat fins a la quantitat a ells ven vista per sa col.locació a llur coneguda havent raho de la possibilitat y forsas de mon patrimoni" (56). S'exercia un control damunt la filla -si no seguia les regles se li disminuïa notablement el dot- i si apareixia un bon casament se li podia augmentar a fi que es realitzés; però el sostre era el propi patrimoni, per tant, no es podia saltar gaire amunt. (57).

A continuació es sol fer esment a un pacte reversional acostumat segons costum del terreny. No sempre l'especifica però en altres casos sí.

-En el Mas Oller del Mas, si la Mre Antònia a la que havia llegat 2000 ll. moria sense ésser religiosa o sense fills, sols podia disposar a les seves voluntats de 600 ll., la resta havien de tornar a l'hereu (58).

El que s'havia de retornar a l'hereu oscil.lava entre el 50% i el 80%. Solters i parelles sense fills havien de fer ús d'aquesta clàusula pactada sempre. S'intentava així, en uns casos determinats que els diners invertits o no marxessin o retornessin en bona part a la branca principal. En les filles solteres ni tan sols marxaven, en les casades sense fills, havien estat fora de casa sols una generació.

Conscients que el patrimoni inicial podia no disposar dels cabals suficients per fer front als dots, es permetia pagar a terminis "que el llegat se dega pagar ab terminis y plassos corresponents com millor podra convenir y concordar per conservacio de ma casa" (59). En Josep Quintana, pagès, hereu del Mas Pons de Cabrianes testava que el dot de les filles fos de

100 ll.; fixava que es paguessin 50 ll. el dia del casament, 25 al cap de dos anys i 25 ll. al cap de quatre (60). Era una fórmula que permetia pagar amb certa comoditat els terminis dotals.

Les clàusules ordinàries sobre els dots de les filles, pretenien conservar al màxim possible, el patrimoni familiar de partida i procurar que la deterioració fos la mínima.

QUADRE 6.8
Dots a filles i fills al Reges i pactes reversionals, 1760-1770.

	DOT FILLES A	REVERSIÓ B DOTS FILLES	% B/A	DOT FILLS C	% C/A	REVERSIÓ DOT FILLS
MAS MATAMALA de Gelià	300 ll.	(1)		65 ll.	21,7	
MAS SALARRUYLLANA d'Artés	400 ll.	(1)				
MAS ALSINA d'Hosta				150 ll.		
MAS MORRAL de Cornet	250 ll.	(1)		50 ll.	20,-	
MAS PONS de Cabrianes	100 ll.	(1)		25 ll.	25,-	
MAS CORTES de Balsareny	500 ll.	(1)		300 ll.	60,-	
MAS SANTMARTÍ St. Martí Serrahims	600 ll.	(1)		400 ll.	66,7	
MAS SOLER St. Cugat del Racó	400 ll.	(1)		100 ll.	25,-	
MAS ALOU de Balsareny	700 ll.	(1)		1000 ll.	142,9	300 ll.
MAS CORNET de St. Martí de Torro.	100 ll.	25 ll.	25,-	25 ll.	25,-	
MAS CENTELLES de Rajadell	100 ll.	25 ll.	25,-	100 ll.	100,-	
MAS VILAJOSANA de la ValldeUhorra	400 ll.	100 ll.	25,-	150 ll.	37,5	
MAS CASAJOANA	450 ll.	120 ll.	26,7			
MAS OLLER del Mas de Manresa	2000 ll.	600 ll.	30,-	2000 ll.	100,-	600 ll.
Josep FUSTER, co- merçant Manresa	2000 ll.					
Simo DALMAU, nego- ciant Manresa	450 ll.	200 ll.	44,4	300 ll.	66,7	
Josep CORONINAS, torcedor Manresa	15 ll.			10 ll.	66,7	
Mateu PUJOL, Ein- torer Manresa	60 ll.					
Josep Ignasi PEJUAN, apotecari Manresa	450 ll.	225 ll.	50,-			
Ignasi SIRERA, lei- xidor Manresa	50 ll.	50 ll.	100,-			
Maurici SAVILA, pareire Manresa	100 ll.	50 ll.	50,-	50 ll.	50,-	
Francesc GRAELL, veler Manresa	300 ll.	150 ll.	50,-	200 ll.	66,7	100 ll.
Maurici DALMAU, blanquer Manresa	100 ll.					

(1) No indica quantitat. Menciona pacte reversional acostumat.

E/ El dot dels fills.

Molts dels elements exposats per les filles són vàlids també pels fills. La rompuda es produeix també en casar-se o en entrar en religió, però algunes vegades s'apunta la possibilitat de cobrar el dot quan arriba a l'edat de 25 anys. Quan això es produeix s'entén que marxa de casa i s'instal·la

pel seu compte. L'hereu té l'obligació igual que en les noies de mantenir els fills mascles mentre treballin per la utilitat de la casa i no prenguin estat. A vegades el pare testa que algun fill que estudia se l'haurà de mantenir i no se'l farà treballar (61). Estudiar, almenys en el s. XVIII, equivalia a preparar-se per entrar en religió. Aquesta opció implicava, un estalvi important a les llegendes familiars, que prou valia l'esforç -no suportable per tots els grups socials- de mantenir un individu al marge de les tasques productives de la unitat familiar. Era una inversió a llarg termini.

Sobten a diferència de les noies dos aspectes:

a/ Que gairebé no hi ha pacte reversional;

b/ que l'import del dot és inferior al de les noies si bé apareixen el cabals com a complement.

El quadre 6.8 mostra a partir de testaments de masos i de menestralia urbana el fenomen a mitjans s. XVIII. Solament en tres s'indica la reversió als fills mascles i un coincideix amb una de les llegendes més importants (2000 ll., igual que la de les filles); un altre és l'únic cas d'exemple de dot masculí superior al femení, encara que ens trobem davant el fill d'una segona dona que potser pressionarà per dotar-lo amb una quantitat elevada ja que el nomenament d'hereu requeria en la primera dona. La reversió podia ésser en aquest cas, una contrapartida de la llar a aquest pacte oneros. Per altra banda, el volúm. del dot masculí es sensiblement inferior, i es situa entre un 20 i un 66%. En poques ocasions és igual i sols en una, explicades les circumstàncies, el supera. Caldria un ~~ex~~deig més ampli per confirmar aquesta tendència.

Els cabalers mascles tenien al seu favor la capacitat de cabalejar, d'aconseguir cabals que després podien aportar en dot en la seva col·locació. Els testaments deixen anar algunes referències en aquest sentit: "Y a mes los deixo y llego tots los cabals que tindran y adquiriran en ma casa volen sien mantinguts en ella fins y a tant pendran estat permetentlos mon hereu cabalejar com han fet fins avui trobantse baix ma potestat" (62).

L'hereu del Mas Centelles deixa al seu fill Isidre, 90 ll. "Y esto vull ha ademes dels cabals que ell fins al dia de mon obit ab son treball e industria haura adquirit pues no vull se lin demania comte algun" (63).. Són notes que apareixen en els testaments dels hereus de les cases de pages i, en canvi, cap referència a testaments de menestrals.

Bordieu creu que les famílies prefereixen els homes a les dones. A

aquestes hi ha pressa per col·locar-les aviat, són considerades boques inútils i mà d'obra dolenta. En canvi, hi ha menys pressa a casar el cabaler, el seu dot és més baix però és una mà d'obra molt més útil " le cadet soit infiniment preferable à la cadette puisque son mariage est plutôt moins coûteux que le sien et son célibat incomparablement plus utile". Els cabalers seran per^òell, les víctimes estructurals del sistema (64).

Però el cabaler és útil en determinades unitats familiars. Ho és al mas perquè l'àrea productiva és gran i cal recórrer sovint als mossos que si exceptuem el parentiu, compleixen la mateixa funció. Ho és a les famílies burgeses manufactureres perquè el cabaler pot emigrar a Cadis o a qualsevol altre indret i ésser una peça important en el negoci familiar. A les petites explotacions pageses, malgrat que dependrà molt de les circumstàncies específiques de cadascuna, els cabalers amb determinada edat es veuran abocats al mercat de treball -mossos, jornalers- amb l'esperança de fer un estalvi que els permeti adquirir una vinya i convertir-se en petits explotadors. Els cabals contribuïen a fer la llegítima més petita i d'alguna manera era una estratègia d'estalvi al patrimoni familiar.

El conco i específicament el del mas, no solament treballava per la casa, sota l'autoritat de l'hereu sinó que, a més, la llegítima no sortia del mas perquè no havia pres estat i els cabals que al llarg de la seva vida podia haver anat acumulant, que no eren molts, retornaven per la via del testament a l'hereu (65). Josep Casasayas, fadrí, pagès, del Mas Casasayas de Rocafort testava, a més de 24 misses de caritat ós., a favor del seu nebot Valentí Casasayas, fill del seu germà hereu (66). En Josep havia comptabilitzat amb els altres germans la llegítima -per tant globalment més baixa- i en quedar-se solter retornava aquella part que ni tan sols havia marxat, al patrimoni de la família soca.

F/ La vídua

Segons FAus en el dret romà el vincle matrimonial quedava trencat quan moria un dels dos cònjuges (67). A Catalunya, en canvi, no es trenca fins les segones núpcies de la part sobrevivent. La fórmula utilitzada per tots els grups socials es deixà a la viuda "senyora, majora, poderosa i usufructuària, amb capacitat per pagar deutes i alimentar de l'heretat els fills del matrimoni. Però l'usdefruit té una limitació, l'obli-

gació de mantenir-se viuda i conservar el nom de l'hereu. Efectivament, el trencament es produeix a les segones núpcies.

Sovint, en previsió de conflictes entre el nou hereu i la seva mare, es testa que si es produeix la ruptura s'assigna una quantitat de diner fixa a la mare o a vegades una quantitat d'aliments i una habitació. L'hereu està obligat a pagar-ho. D'alguna manera seria la retribució al dot que havia aportat. A vegades el testament s'utilitza com a època del dot en reconeixement de la quantitat de diners que la muller va entregar en concepte de dot.

Quan es torna a casar perd tots els drets de l'heretat que ha deixat. Segons el pactat en els capítols de forma generalitzada, el dot en disposa la dona per fer-ne el que vulgui mentre que l'escreix queda pel marit i pels fills. Si en un moment es vol tornar a casar pot retirar el dot. Si no ha tingut fills, en realitat és com si no hagués tingut efecte i el dot íntegre es pot invertir en un altre casament; si ha tingut fills ha de fer un llegat a aquests i el dot que constituirà al nou matrimoni serà més baix i, per tant, serà amb un individu de condició social inferior. Tal vegada sigui per això que les vídues opten més per quedar-se a la casa de la que són usufructuàries que per tornar-se a casar.

Pel sistema bagenc l'escreix té un paper simbòlic perquè mai surt del circuit familiar. Passi el que passi la viuda podia retirar el dot però no l'escreix.

G/ El nomenament de l'hereu.

En gairebé tots els testaments utilitzats es nomena hereu al primogènit mascle. Les prelacions són al Bages molt clares : els homes a les dones i els fills del matrimoni del primer home. Mentre hi hagi descendència sigui la que sigui del primer mascle, aquella descendència es vàlida encara que hi hagi d'heretar una dona.

Els testaments s'allarguen sobretot en aquest punt, en explicar els mecanismes successoris. Si l'hereu no vol ser-ho, o en ells hi ha causa de desheratament, si no té fills o si en té ^{però} no arriben a l'edat de testar, automàticament està previst un substitut, el següent mascle, i així successivament. Un cop acabats els homes entren les dones amb les mateixes condicions. Un cop acabada tota la descendència possible i en complir-se la clàusula de no tenir fills que puguin ser hereus, alguns

cions- s'obria una nova etapa en el procés hereditari: el marc de la pro-
creació de la generació següent. Si el dos cònjuges eren cavallers ja
ho tenien tot, si algun dels dos era hereu, calia esperar a la mort del
pare per entrar a posseir els béns. Aconseguir el poder domèstic era enca-
ra qüestió de temps i implicava una servitud vers el pare.

Els capítols matrimonials són idèntics en tots els grups socials. Les
clàusules adquireixen més complexitat a mesura que escalem socialment. La
necessitat de preveure totes les situacions augmenta. Intentarem definir
a grans trets la institució per completar el sistema de transmissió ba-
genc i entrar en les estratègies.

a/ Definició dels béns del xicot.

En el primer pacte, el pare i mare del xicot li fan donació del que li
correspon hereditàriament, sobretot si el xicot esdevindrà hereu, a no ser
que s'hagi mort el pare i ja ho sigui.

Es fa donació de tots els béns, però serà realitat després de la seva
mort i amb un seguit de condicions:

-els pares del nuvi es reserven l'usdefruit del seus béns, el qual
passarà a la dona mentre no es torni a casar i conservi el nom del marit.
El pare garantia així el control dels béns i, ensems, garantia a la famí-
lia de la noia que aquell fill seria l'hereu.

-els pares es comprometen a mantenir la nova parella a la casa tre-
ballant per la utilitat de la mateixa.

-el pare es reserva una quantitat per testar, si bé s'especifica que
si no la fa servir es queda a la pròpia família(75).

-es reserva també la facultat de col·locar a la resta de fills se-
gons les possibilitats del patrimoni.

-si el nuvi mor sense fills, o en té però no arriben a l'edat de
fer testament, sols podrà disposar d'una quantitat de diners com a llegí-
tima paterna i altres drets. Els béns donats, tornarien aleshores al dona-
dor i si és mor passarien a qui el substituïxí segons el testament d'a-
quest (76).

El pare prometia no revocar el testament i el fill l'acceptava. En
molts capítols aquest primer pacte de donació al fill que es casa no hi
apareix. Pot ésser que els pares siguin morts, i a l'hereu, per tant,
no cal fer-li la donació (77). Però també pot ser que amb els cavallers no
sigui necessari justificar la situació hereditària definida en el testa-
ment patern. En el cas de l'hereu, la donació és una garantia. El dot de

els testaments sobretot de cases de pagès, refereixen al què hi havia disposat en el testament del pare de l'hereu (68).

Alguns testaments prohibeixen l'herència als capellans "disposo que en dita ma heretat y bens no puyan succhir los que sien en sagrats ordres instituits o reliqiosos professors en alguna Religio que impedesca lo contracte del matrimoni carnal, encara que se trobas ja diferida la heretat antes de ser iglesiastic" (69). La clàusula, malgrat aparèixer sovint, no és majoritària i com diu Maspons, si no s'ha pactat el contrari, el religiós entra a succeir els béns com qualsevol altre fill (70). I al Bages hi ha casos d'hereus capellans com el Rvnd. Estanislau Font que succeí els béns de la família Font (71).

L'hereu pot estar condicionat pel vincles que li vinguin dels seus avantpassats o pot crear-ne ell un. Sovint, ho hem vist més amunt, el vincle sol referir-se a la línia successòria futura i l'hereu no pot canviar la marxa hereditària del patrimoni. Altres vegades, i a Catalunya es coneix com hereu gravat, el vincle impedeix vendre o alienar el patrimoni que s'ha rebut.

"Y per quant summament desitjo y vull la conservació de ma hisenda y en especial del dit Mas Morral, per so declarant la mia voluntat, e intencio ordeno y disposo un vincle real y perpetuo ab lo qual prohibesch y privo a mon hereu y demes a ells substituïts y a llurs fills, nets y descendents que no puyan vendre, empenyar ni alienar" (72).

Curiosament els tres casos en què es constitueix un vincle més o menys fort, planteegen problemes successoris: el Mas Morral l'hereda un nét, el Mas Marcetes hi ha pubilla i el Dr. Carles Riu, no té fills i ha de fer hereu al nebot. Pot ser una resposta a la pròpia frustració successòria que reacciona amb l'enduriment de les condicions del traspàs del propi patrimoni. Són freqüents els vincles hereditaris més o menys condicionants, però els vincles d'hereu gravat són escassos. La definició de la línia successòria es més complexa com més patrimoni hi ha.

Els testaments són complementats pels capítols matrimonials i es firmen al moment de casar cadascun dels fills. No sabem fins a quin punt estaven generalitzats. Per Faus eren pocs els individus que no en feien. "Allà al casament que no fa capítol, l'anomenen casament de gitano" (73).

Giralt també assenyala que era pràctica molt estesa (74). Ja hem vist en el testament la importància de prendre estat per fer efectiu el dot. A partir del casament -moment que jurídicament legalitzava un seguit de situa-

la noia està relacionat amb l'herència i sense la garantia, es podia canviar el fill elegit hereu i haver pagat un dot molt superior al nivell social que es col·locava.

Tot i així, a alguns cabalers el pare o germà hereu fan donació al nuvi de la llegítima. Per exemple, Agustí Vidal per pagar a Ignasi Vidal, el nuvi, tots els drets de llegítima li aporta 200 ll. però com que no té diners li VCG a quitar dins cinc anys una peça de terra de 7q de regadiu (78).

b/ Definició del dot: El pare definia el dot que li corresponia a la noia per llegítima paterna, part d'escreix i altres drets. A vegades s'especifica que també és per llegítima materna, però no sempre. El dot consistia en una quantitat de diner en efectiu i alguna caixa -de pi, noguer, alba o dues calaixeres segons el grup social- que contenia les robes nupials i les joies. Si el pare era mort, la mare ocupava el seu lloc per definir el dot.

Es fixaven gairebé sempre els terminis de pagament i s'especificava que si la filla moria sense fills o en tenia però no arribaven a l'edat de testar, sols podia disposar d'una part del dot, normalment per dessota de la meitat. Anava d'acord amb el pacte reversional que hem vist en els testaments.

-En Josep Angla, pagès, Hereu del Mas Angla de Viladecavalls, pare d'Anna M^a, la núvia, aporta 550 ll. en dot i dues caixes de noguer. Pagarà 350 ll. i les caixes el dia del casament i 200 ll. a dos anys. Si mor sense fills sols disposarà de 100 ll. (79).

-Jaume Tatger, pagès de Monistrol de Rajadell, aportava en dot 65 ll. i dues caixes de pi. No fixa terminis de pagament, però si moria sense fills sols podia disposar de 32 ll. 10s. (80).

-Jaume Santmartí, adroguer i candeler, aporta en dot a la seva filla Antònia 800 ll. i dues calaixeres. Pagarà 400 ll. i les calaixeres el dia del seu casament, 200 ll. a dos anys i 200 ll. a quatre. Si mor sense fills sols podrà disposar de 400 ll. i la resta tornarà a l'hereu (81).

-El Sr. Dr. Geroni d'Olzina, de la vila de Pïera, tudor dels béns del seu germà Josep Olzina, constitueix en dot a Mª Josepa, 5000 ll. i dues calaixeres. Es fixa un termini de pagament de 4 anys i si mor sense fills haurà de tornar 2500 ll. i les calaixeres (82).

La núvia sol acceptar la donació.

c/ Donació del dot al marit

Gairebé sempre, la quantitat entregada pels pares és constituïda en dot

al marit a qui s'entrega, Però, la núvia té altres ingressos que li permeten aportar en dot una quantitat superior.

-A Teresa Mas, de Navarcles, el seu germà li aportà un dot de 102 ll. Ella el constitueix de 140 ll. (102 ll. + 38 ll. de rèdits d'una Causa Pia) (85).

-A Teresa Savila, de Manresa, filla d'un paraire aporta en dot, no sols 150 ll. i les caixes donades pel seu pare sinó "la part o porció a ella espectant de la pia causa instituida y fundada per lo Rvnd Maurici Savila, Pvre. i rector de la Iglesia de Castellfollit del Boix" (84).

-Teresa Torra, de Navarcles, aporta en dot 52 ll. que li ha donat el seu germà i 20 ll. "que ella té" però no sabem la procedència (85).

-A Teresa Pascual, filla del Dr. en medicina Francesc Pascual de Sallent, sols li ha llegat son pare dues calaixeres. En canvi, al seu marit li aporta a més d'aquelles, la "universal hereta y bens que foren del Rvnd. Bonaventura Campo" probablement el seu oncle, Pvre i Comunitari de la Comunitat de Pvres de la vila de (---) i els fruits de la Causa Pia, fundada per dit Rvnd. que a ella li toquen (86).

Normalment, la quantitat constituïda en dot és la donada pels pares. Cal ressaltar que en tres d'aquests exemples l'augment del dot es produït per una Causa Pia. Caldria demanar-se si aquests ingressos complementaris no rebaixaven el cost del dot a la família que casava la filla o si en realitat, millorava el valor de la núvia i li permetia realitzar un millor casament. En el cas de Teresa Pascual, a la família, casar la filla no li costa pràcticament res, hi ha estalvi de dot. Això ho estudiarem més endavant quan tractem la problemàtica de les Causes Pies. Cal retenir, de moment, que es disposava d'altres mecanismes per incrementar el dot, o per estalviar-ne una part a la família que dotava.

d/ Acceptació del dot i creació de l'escreix.

La família del marit accepta el dot i firmen a la dona la carta dotal i d'espoli. En aquest apartat del capítol es sol definir el curs que seguirà el dot i es defineix també l'escreix (87). Per Maspons aquest era "la donacion que hace el marido u otro en su nombre a la mujer en correspondencia a la dote que esta aporta al matrimonio para asegurarle sus derechos sobre el mismo". El volum depenia del que pactessin les parts (88). Per Faus, en canvi, a la comarca de Guissona afirma que equivalia a un terç del dot (89).

En el quadre 6.9 es recull el volum de l'escreix i el comparem amb el dot en efectiu (és impossible valorar l'aportació en robes i joies de la família de la dona). Si exceptuem dos casos l'escreix és sempre inferior al dot i normalment és també inferior al 50%. Es podria dir que l'escreix és variable segons el casament i que el seu volum es solia fixar de 1760 a 1770 entre el 25% i el 50%.

QUADRE 6.9
Volum dels dots i escreix al Bages 1760-1770

COGNOMS I PROFESSIONI DELS NUVIS I PROFESSIONI PARE DEL NUVI	DOT NOIA A	ESCREIX B	% B/A	REVERSIÓ C	% C/A
DALMAU-SUBIRANA pages de Manresa	50 ll.	25 ll.	50,-	25 ll.	50,-
BOSC-TAPIAS pages de St. Fruitós	600 ll.	150 ll.	25,-	200 ll.	33,3
CALCINA-MARTORELL Mas Calcina de Sta. Cecilia Mont.	100 ll.	25 ll.	25,-	50 ll.	50,-
BRAQUETS-ANGLA Mas Braquets de Rajadell	550 ll.	150 ll.	27,3	100 ll.	18,2
MURATO-BERTRAN pages de Navarres	325 ll.	100 ll.	30,8	100 ll.	30,8
BACARDIT-TATGER pages de Rajadell	65 ll.	7,5 ll.	11,5	32,5 ll.	50,-
COMELLAS-SERRA pages de Navarres	300 ll.	100 ll.	33,3	100 ll.	33,3
FONT DELS CIRANENCS-GAVALDA pages del Mas Font de Castellgalí	800 ll.	2400 ll.	300,-	400 ll.	50,-
TORRAS-PAJAROLS pages de Manresa	50 ll.	20 ll.	40,-		
SANMARTI-OLIVERES pages de Selles	100 ll.	33 ll.	33	50 ll.	50,-
PUJOL-ALTIMIRAS Mas Pujol de Sellent	500 ll.	125 ll.	25	125 ll.	25,-
ADUILAR-TORRA teixidor de Navarres	72 ll.	26 ll.	36,1	30 ll.	41,7
SERRAMALLERA-VALLES pages de Manresa	300 ll.	125 ll.	41,7		
SACRISTA-SANMARTI veler de Manresa	800 ll.	800 ll.	100,-	400 ll.	50,-
CANTARELL-CARRERAS gerxer de Manresa	175 ll.	150 ll.	85,7	75 ll.	42,9
DALMAU-SANMARTI veler de Manresa	tots els béns	300 ll.		800 ll.	
ONS-PERERA veler de Manresa	tots els béns	600 ll.		600 ll.	
LISSACH-OLSSINA ciutadà honrat de Manresa	5000 ll.	2500 ll.	50,-	2500 ll.	50,-
GRAELL-ARGULLOL Dr. en drets	4700 ll.	2300 ll.	48,9	2300 ll.	48,9

Ara bé, interessa sobretot els pactes sobre circulació del dot i l'escreix. El dot és sempre propietat de la dona i se li assegura la restitució, si es dona el cas (viuda que es torna a casar). Per això s'hipotequen fins i tot els béns del marit com garantia. En cas de mort d'aquest, la viuda té la tenuta o garantia amb béns del marit, per davant dels creditors d'aquest. La dona és per tant, la propietària del dot fins a la seva mort. En cas de morir sense fills sols pot disposar d'allò que s'hagi pactat que com es veu en el quadre 6.9 és sempre inferior al 50%, la resta retorna a l'hereu de la casa d'on ha sortit. Si tenia fills en el moment de la seva mort, el dot creat en el moment del casament es destinava com llegítima materna als fills. La part més important anava a l'hereu. El procés

es complicava quan la vídua es tornava a casar.

L'escreix en canvi, al Bages no sortia mai de la família que el creava, per tant, era una creació simbòlica. En tots els capítols consultats es pacta que l'escreix anirà als fills de la parella i si no en tenen retornarà al marit o als seus hereus (90).

- "Lo dit empero creix augment o donacio per noccs pervinga y torne y pervenir dega al fill o fills que del present matrimoni procreats y sobreviuran, al qualco als quals ara per las horas los ne fan donacio irrevocable nomenada entre vius (...) Si empero tals fills no sobreviuran, aleshores lo dit creix o augment torne y pervinga y dega pervenir als mateixos Simon y Damià Dalmeu, pare y fill si viuran y sino als seus hereus" (91).

En realitat, en el mercat matrimonial el valor de les dones venia definit pel seu dot i, en funció d'aquest, es realitzaven els casaments en un grup social o en un altre. Aquest valor es mantenia durant tota la vida i sols tornava a tenir valor si s'havia de tornar a casar, el qual rescataba de l'anterior matrimoni. Però el dot tenia el mateix valor si no s'havien tingut fills. Si n'hi havien hagut, part d'aquest, almenys teòricament s'havia de testar en funció de llegítima materna pels fills del primer matrimoni. Per tant, hi havia una desvaloració del dot i el segon casament era rendible per la vídua fins a cert punt. En canvi, pel vidu amb fills -i si el dot de la primera dona s'havia testat al seu favor- li era molt rendible casar-se amb una donzella perquè aportava un segon dot a la família. Seria aquesta una explicació a l'existència de més casaments vidus-donzelles que vídues?

e/ La núvia es dóna per ben pagada. Accepta així la donació feta pel seu pare i renuncia a tota reclamació sobre els drets de llegítima paterna i altres drets que li puguin pertànyer. Mem vist com els ingressos de Pies Causes eren aportats posteriorment a la dotació paterna. A vegades, aquestes parts ja anaven incloses al dot i la filla renunciava també a qualsevol Causa Pia que la pogués beneficiar:

"Y així mateix renuncia y cedeix a favor de dit Jaume Santmartí son pare totas y qualsevols porcions de pias causas o llegats pios a son favor fets o espectants tant com a de llinatge dels fundadors, las quals parts o porcions puga cobrar luego despres de celebrar son matrimoni o del modo puga convenir ab lo Admors de dita pia causa o disposicions" (92).

D'aquesta manera la filla acceptava el valor que la família li havia:

adjudicat i alhora es considerava desvinculada de la família inicial. En el testament patern sols se li deixarà una quantitat simbòlica -10s.- que equivalia als drets de casa.

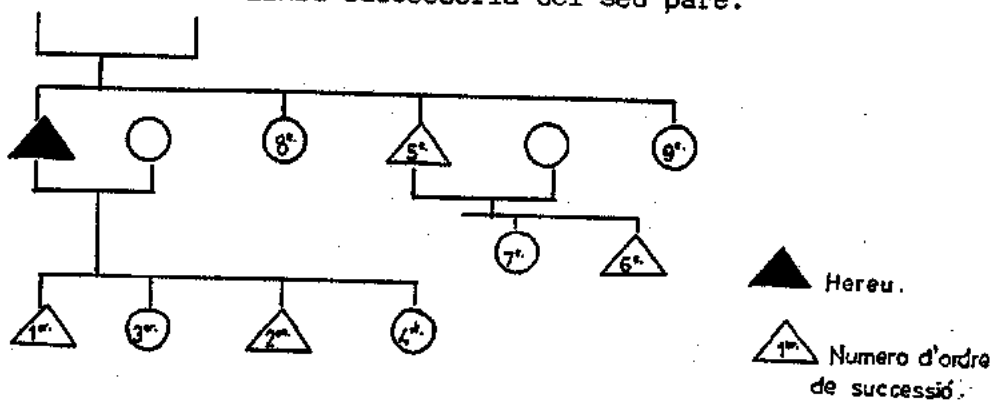
f/ Fer hereu als fills del matrimoni que es celebra. Els capítols solen acabar amb la renúncia anterior però en aquells casos en què el patrimoni que es transmet és important i donat que el dot o valor de la dona és equivalent socialment al valor d'aquell, es pacta que en cas de morir algun dels dos amb fills, si es tornés a celebrar matrimoni, fills per fills, mascles o no, serien sempre triats per hereus els del primer matrimoni (93).

g/ Altres pactes. No són molt freqüents però alguna vegada apareixen quan l'enllaç implica unificacions de patrimonis i cal deixar tot el procés ben lligat. Per exemple, en el matrimoni. Dalmau, veler, Santmartí, filla d'un adroguer de cera, pubilla, es pacta que la botiga de Jaume Santmartí, el sogre, serà conservada i en Damià Dalmau aprendrà l'ofici d'adroguer i es passarà a aquest gremi. Així mateix la dispensa demanada a Roma per parents, era pagada a mitges (94).

6.2.2 Les estratègies hereditàries i matrimonials

A partir de les institucions reflectides a l'anterior anàlisi podem definir el sistema hereditari bagenc de la següent manera:

a/ definició clara d'una línia d'hereus i de les substitucions que s'han de produir a fi que l'herència tingui lloc. Els mascles sobre les femelles, el primogènit sobre els altres; si el virtual hereu queda sense descendència es retroba la línia successòria del seu pare.

b/ La successió real es produeix per desaparició de la generació anterior però es fixa aquesta línia en el moment de casar l'hereu. Tindrà efecte realment si aquest té fills que arribin a l'edat de testar, sinó és així, l'herència passa a un altre fill, clarament especificat. A efectes hereditaris, el casament sols té efecte quan hi ha descendència que pugui testar.

c/ En el casament dels fills, excepte l'hereu, la família es segrega tant físicament (els cabalers marxen de casa) com econòmicament (cobren el dot que els correspon). Si no hi ha casament carnal no hi ha segregació de patrimoni (els solters, capellans i monges testen gairebé sempre a favor de l'hereu; el dot en alguns d'aquests casos sols ha sortit durant una generació del circuit familiar per tornar-hi després).

d/ El dot és el valor que s'otorga a les filles en el mercat matrimonial. Socialment es col·locaran en un grup o un altre segons el volum d'aquell. Aquest valor en forma de dot no es perderà mai durant la vida de la dona. En morir, si ha mort amb fills pot disposar de tot a favor de qui vulgui -normalment als fills com a llegítima materna-; si mor sense, sols pot disposar d'una part i la resta retorna al seu germà hereu o a l'hereu d'aquest.

e/ Alguns autors plantegen la següent equació (95):

$$\begin{array}{l} \text{Dot de la dona que es casa} \\ \text{amb l'hereu} \end{array} = \begin{array}{l} \text{Suma dels dots de tots} \\ \text{els cabalers.} \end{array}$$

Si suposem que tot individu vol mantenir l'estatus social, no sols ell sinó pels seus fills, aquesta equació sols es vàlida pels casos en què es tenen només dos fills, l'hereu i un altre. La filla cabalera aportaria el dot que la noia que es casés amb l'hereu de la família aportés. Però si hi ha més d'un cabaler, més petit és el dot, inferior el valor i més baix socialment es pot celebrar el casament. L'equació contradiria l'objectiu de mantenir l'estatus social per a tots.

En aquest sentit el patrimoni tan ben conservat per l'hereu ha d'ésser capaç de produir el diner necessari per casar tots els fills en la mateixa escala social. L'equació aleshores seria:

$$\begin{array}{l} \text{Dot per casar-se dins del} \\ \text{propri grup social} \end{array} = \frac{\begin{array}{l} \text{Dot de la dona que} \\ \text{és casa amb l'hereu} \end{array} + \begin{array}{l} \text{Beneficis} \\ \text{del patrimoni} \end{array}}{\text{nombre de fills}}$$

f/ La primera estratègia desenvolupada per la societat bagenca i premissa bàsica ha estat l'elecció del sistema de l'hereu, a partir del qual es desenvolupen les fórmules que procuren l'equilibri de la reproducció

del grup social a cada generació. Però amb aquestes fórmules poden utilitzar-se diverses estratègies que reforcen aquella reproducció o fins i tot, permeten fer salts socials endavant.

g/ Cada família, segons la seva pròpia història, respondrà a una lògica interna específica que justificarà les opcions que es realitzin.

Des del nostre punt de vista funcionen almenys tres estratègies: de fecunditat, de degradació i matrimonials.

A/ Les estratègies de fecunditat.

En la fórmula exposada més amunt la fecunditat familiar és una variable important que no hem estudiat en profunditat. En principi, quants menys fills tingui la família, millor; la llegítima paterna assolirà abans el seu objectiu social si s'ha de repartir amb pocs fills. Caldria estudiar en les famílies el comportament de la fecunditat per copsar si aquesta lògica pot funcionar en els diferents grups socials i si hi ha comportaments diferenciats.

El nombre de fills en abstracte no significa res. Per un cantó una taxa de mortalitat infantil elevada feia perillar la família si la reducció de la fecunditat era molt forta, per altra banda, la fecunditat va lligada també a les necessitats de mà d'obra que necessita la unitat domèstica, per les tasques productives i aquest darrer aspecte pot imposar-se al primer.

Per altra banda, les famílies volen xicots per diverses raons (96): perquè garanteix no sols la continuïtat hereditària sinó que significa cobrar un dot procedent de la jove; perquè és una mà d'obra molt més qualificada i perquè col·locar un xicot en qualsevol feina és molt més fàcil. Per altra banda, a partir de determinada edat poden cabalejar i alleugerir, per tant, la llegítima paterna que s'havia de pagar quan s'independitzessin, -ja hem vist com el dot dels nois cabalers és inferior al dot de les noies. Tot i que això matisa l'afirmació inicial caldria fer un estudi en profunditat de l'evolució de la fecunditat relacionada amb el sistema hereditari.

B/ Les estratègies de degradació.

Si el patrimoni és incapaç de generar els ingressos suficients per asse-

gurar que l'equació presentada sigui equilibrada, es produeixen tres sortides:

a/ Col·locació dels cabalers en una situació social inferior. El dot de la jove i el nombre de fills fixen aleshores el volum del dot, el qual serà inferior al de la jove i, per tant, no podran casar-se amb individus del seu mateix grup social. Quan funciona aquesta dinàmica els cabalers es casaran amb hereus de grups socials inferiors o bé amb cabalers que visquin una situació de degradació semblant a la seva. El conjunt de cabalers són, en aquest sentit, víctimes del sistema ja que pitjora la seva situació a costa de mantenir la integritat del patrimoni familiar de l'hereu.

Solament un exemple: Valentí Bertran és pagès i hereu del Mas Bertran de Navarcles. No és el mas típic ja que l'afectarà el creixement urbà del municipi. En el capbreu de 1779-1781 apareixen altres Bertrams que si resseguim el seu historial provenen del mas:

- Anton Bertran, pagès de Navarcles. Posseeix una casa al C/ Nou i li pertanyia per llegat li féu Jaume Bertran el seu difunt pare.

- Francesc Bertran i Fomanya, pagès posseïa una casa al C/ St. Benet i un hort de 4 q. al Timoner. Els posseïa igualment per llegat li féu el seu pare (97).

L'hereu del Mas Bertran col·locà alguns dels seus fills -no sabem si en tingué més ni el seu destí- en el mateix poble de Navarcles i els donà una casa i un hort. El patrimoni familiar no era capaç de situar al cabaler en una situació similar al pare i aquest havia de degradar la situació d'aquells. Aquests fills esdevindran rabassaires com hem vist i treballaran fonamentalment pels masos.

La degradació social dels cabalers afavoria als pagesos de mas en dos sentits: a/ evitava la pèrdua del patrimoni i b/ contribuïa a crear el grup social de rabassaires que explotaven terres del masos a canvi del pagament de parts de fruits. L'explotació dels propis cabalers contribuïa a resoldre la crisi de les cases de pagès via rabassa morta.

Els cognoms que es troben a cada poble del Pla engruixint el grup social dels rabassaires tenen gairebé tots a veure en un origen, més o menys llunyà, d'un cabaler sortit d'alguna casa de pagès de les rodalies. La freqüència d'alguns d'ells constataria la reiteració del fenomen i l'activitat procreadora de la família en el poble.

El quadre 6.10 recull els cognoms ^{de Navarcles} que apareixen més de tres vegades el 1780, les vegades que surten el 1716 i l'emplaçament d'alguns mas d'aquest

cognom. Gairebé tots -i els dos que no sabem és probable que algun dia els descobrim en algun municipi- es corresponen amb un mas de les rodalies immediates de Navarries.

Quadre 6.10

Cognoms que es repeteixen més de tres vegades a Navarries el 1716 i 1780; localització d'un mas del mateix nom.

COGNOM	1716	1780	MAS
AGUILAR	8	7	Navarries
BERTRAN	3	7	Navarries
CASAJONA	-	4	Rocafort
COMELLAS	4	11	Calders
CURA	1	6	Navarries
FONTCUBERTA	2	7	---
GRANER	2	6	Valldelshorts/Navarries
MAS	-	4	Olzinelles
MORATO	1	5	Molí
OLIVERAS	7	12	Valldelshorts/Viladecavalls
PADRO	-	4	---
SOLER	1	7	Viladecavalls
SOLERVICENS	5	11	Navarries
TAPIAS	4	8	Viladecavalls
TATGER	-	5	Talamanca
TORRAS	4	10	Artés/Navarries

Sense aquesta degradació de molts cabalers no s'entendria la proliferació de rabassaires. El dot familiar permetia a la primera generació constituir-se com a petit propietari -la casa i l'hort- i accedir a rabassa a les terres dels masos.

b/ Retardament en el pagament dels dots. Si bé la data del casament és el moment en què es fa efectiu el dot, moltes famílies paguen el pagament a terminis més o menys llargs. És una forma d'allargar l'entrega del dot i d'exhaurir les possibilitats del patrimoni. En definitiva, però, com més s'allarga més curt és el període de recuperació per la generació següent. Alguns exemples els hem aportat més amunt en analitzar la definició dels dots en els capítols matrimonials.

c/ Pagament amb terres. Si el patrimoni no ha generat els diners suficients el pagament pot realitzar-se amb béns immobles. Tant si es tracta de satisfer el dot al nivell social adequat com degradat, dependrà's d'un bé immoble llença a la degradació no al cabaler sinó al propi hereu. Si amb un determinat patrimoni no ha aconseguit fer front als dots, l'hereu següent difícilment ho podrà fer, amb el patrimoni disminuït; haurà de disminuir el nivell social al que pretén que accedeixin els seus fills.

Aquest pagament amb terres es pot fer de dues maneres:

1/ Donant la terra o bé immoble al propi fill. En tenim documentats alguns exemples:

- A Teresa Torra, donzella de Navarcles li prometen 52 ll., de les quals, 20 ll. les hi pagaran a quatre anys vista i si no li consignaran una peça de terra d'aquest valor (98).

- Adjutori Canudas, bracer de Sallent reconeix haver cobrat de Martí Canudas, 100 ll. de llegítima, 45 ll. en efectiu i 55 ll. valor dels ceps i dret emfitèutic d'una peça de terra de 3 Q. plantada de vinya (99).

2/ Pagant en efectiu als fills però venent per poder pagar. Són més freqüents encara. Normalment s'utilitza la venda a carta de gràcia. Aquest tipus de contracte permetia refer passat un temps, el patrimoni familiar, almenys teòricament i esperar que el trencament patrimonial fos provisional. Segons en quin grup social, aquesta recuperació no es produiria.

-Josep Graell, pagès de Manresa, per pagar a Antònia Ribas i Graell, 20 ll. de les 30 ll. promeses com a dot, VCG a quitar dins cinc anys, 32 passes de vinya a Sta. Caterina a Anton Cortada, veler de Manresa (100).

-Maria Serra i Bosch, Vda. de Josep Serra, espardenyer de Sallent, per pagar a Margarida Gros i Serra, muller de Joan Gros, perxer de Santpedor, 30 ll. promeses a dot, VCG a quitar dins cinc anys a Joan Sellarès, treballador de Sallent, un hort de regadiu (101).

-Geroni Dalmau, pagès de Manresa, per pagar a Antònia Primo i Dalmau, muller de Josep Primo, pagès de Manresa 60 ll. (35 ll. deixades pel seu pare i 25 ll. deixades per la seva mare) i per pagar a Joan Dalmau, germà seu de Manresa, 11 ll. per la llegítima, VCG a quitar dins cinc anys un jornal de regadiu al Guix a Manel Fabres, blanquer (102).

-Francesc Rallat i Fargas, notari de Manresa, per pagar el dot a Teresa Rallat i Perera, donzella que es casarà amb Ignasi Casasayas, notari, VCG a redimir sempre i quan, al Convent dels Angels, una peça de terra de regadiu de 1 jornal a la Talaia per 400 ll. (103).

d/ Endeutament: Si no es volia optar per una degradació dels cabalers o desfer-se del patrimoni, a l'hereu sols li quedava el recurs a l'endeutament per fer front a la col·locació dels seus germans. L'endeutament no té perquè equivaler a un intent de reproducció social òptim, sinó que pot respondre també a la degradació màxima possible que utilitza aquests mecanismes com a última sortida. Els censals encarregats a les diverses institucions eclesiàstiques eren la via més freqüent.

- Francesc Viladesau, jove pagès de Santpedor, per pagar a Rosa Pujol i Viladesau, 400 ll. pel dot promès, crea a la Comunitat de Preveres de Santpedor un censal per aquella quantitat (104).

- Joan Casas, jove pagès de Santpedor, per pagar a Silvestre Vintró, pagès i Rosa Casas, la seva dona, 100 ll. a compte de 250 ll. que va prometre en dot, crea al Rnd. Ignasi Ponsgrau, Beneficiat de l'Església de Santpedor un censal de 100 ll. (105).

- Pere Toll, veler de Manresa, per pagar a Coloma Llucià i Toll 25 ll. que el seu pare li va deixar, crea un censal als Administradors de la Capella de Valldaura de 30 ll. (106).

- Baltasar Gener, pagès de Manresa, per pagar a Ignasia Gener, donzella 50 ll. de les 100 ll. promeses en dot, crea un censal de 55 ll. a l'obtentor del Benefici perpetu de St. Antoni de Pàdua en el Convent de les Mares Caputxines (107).

L'endeutament significava carregar damunt del patrimoni les pensions de censal i, per tant, limitar la capacitat d'aquell per complir la seva missió a cada generació. El procés d'endeutament era però més aviat característic dels petits pagesos i de la petita menestralia, o, almenys els que tenien més dificultat per refer-se'n. I no deixa d'ésser significatiu que en la reproducció social generacional, un grup social aliè -els eclesiàstics- aconseguissin captar part de la renda per la via del préstec. I limitaven -al mateix temps que assentaven les bases de futurs deutes- la reproducció futura del patrimoni.

C/ Estratègies matrimonials.

Hi ha dos tipus de política matrimonial. Aquella política que defineix en quines famílies es produeixen els enllaços i no té conseqüències directes sobre el volum del patrimoni, sinó sobre el prestigi familiar i, les relacions socials que podran establir els seus membres. L'altra política consisteix en utilitzar els mecanismes matrimonials de manera que permetin estalviar i fins i tot, engrandir el patrimoni. Nosaltres estudiarem sobretot aquesta darrera.

Faus era perfectament conscient que el casament a Catalunya era una raó de família, a la qual es blegaven tots els fills. Els que no ho feien eren desheretats. Les raons de família podien ésser molt diverses i, en funció d'e...

d'elles, es definien les estratègies matrimonials: obtenir amb el dot de la jove una aportació metàl·lica que permetés eixugar els deutes del patrimoni i/o satisfer el dot dels cabalers per evitar que el patrimoni anés a menys; a vegades calia una mestressa jove a la casa perquè els pares de l'hereu ja eren grans; estalviar el servei militar del fill, casant-lo; o simplement la casa era rica i sols es tracta de casar l'hereu amb muller sana i bona (108). És obvi que l'estratègia que es pugui seguir vindrà sobretot condicionada per la situació familiar. Segons aquesta es forçaran unes sortides o unes altres.

Des del nostre punt de vista les estratègies principals són les seqüents:

1.- La solteria. Hi ha dos tipus de solteria: el que no es casa i el que entra en religió. Malgrat que la seva feina sigui diferent tenen un tret comú no tenen descendència, almenys, jurídicament reconeguda. Els efectes per l'herència seran similars però són solteries distintes:

a/ Els concos. És aquell germà de l'hereu que no es casa. Com a fill té dret a ésser alimentat mentre treballi per la utilitat de la casa. És mà d'obra per la unitat familiar. Ara bé, des del punt de vista hereditari té altres conseqüències: malgrat que en el testament se li concedeixi la llegítima com als altres fills, el dot no és pagat mai en efectiu ni surt de casa. No solament entrarà en funcionament la clàusula de reversió per no tenir fills (tornarà a l'hereu com a mínim la meitat de la llegítima) sinó que, després dels llegats corresponents a les misses, la resta de béns retornaran, en la majoria dels casos, a l'hereu.

Analitzem alguns testaments:

- Sebastià Raurich, criat del Monestir i Convent de Ntra. Sra. dels Angels, fill del Mas Raurich de Vallformosa. El seu testament fa les seqüents deixes:

.Pel repòs de la seva ànima, 25 misses fetes a gust dels Marmessors.

.Deixa a la Priora del Convent dels Angels un censal de 100 ll. que un pagès de Prats de Lluçanès li prestà. Els rèdits s'havien d'aplicar en ornaments per la sagristia.

.Un altre censal de 50 ll., que li prestà un pagès de Manresa, també el deixa al Convent perquè dels rèdits es facin misses de 6 s. per la seva ànima.

.Al seu germà Tomàs Raurich, monjo del Convent de St. Carles de Monges Caputxines de Manresa li deixa una peça de terra plantada de vinya a Sallèles. Quan es mori, passarà a l'hereu.

.Tots els altres béns els deixa a Salvador Raurich, pagès, hereu del Mas Raurich, de Vallformosa (109).

Aquest solter no vivia al Mas, sinó de criat al Monestir de Sta. Clara. Afavoreix al monestir en diverses deixes. Afavoreix també al seu germà monjo però sols mentre visqui. L'hereu de la resta de béns és el nebot que perpetua el patrimoni familiar del qual va sortir. El dot que podia disposar ha estat fora de la família durant una generació i ha retornat a l'hereu. El cost d'aquest cabaler ha estat molt inferior als altres fills.

-Josep Comallonga, pagès de St. Mateu de Bages fa el següent testament:

.Vol ser sepultat a l'església de St. Mateu al vas de casa seva, amb assistència de quatre sacerdots.

.Després del seu òbit vol que es celebrin 9 misses de caritat a 6 s.

.Que s'utilitzin 100 ll. en dir misses de caritat a 4 s.

.Deixa a Josep Comallonga, renebot seu, 50 ll.

.Nomena hereu de tots els seus béns al seu nebot Jaume Comallonga (110).

Aquest exemple respon al model que hem plantejat. El solter evita la degradació del patrimoni familiar.

-A vegades el germà solter no habita amb l'hereu sinó amb alguna germana, aleshores reforça el patrimoni d'aquesta. Però l'hereu, sols haurà pagat una part de la llegítima. Salvador Roqueta, fadrí pagès, fill del Mas Roqueta de Sta. M^a d'Horta deixa el següent:

.Sepultura a Sta. M^a d'Horta amb assistència de cinc sacerdots.

.Que es celebrin cinc misses per la seva ànima.

.Absolt a Josep Roqueta, el seu germà, hereu del Mas Roqueta dels drets de llegítima paterna i materna llegats al seu favor.

.Deixa a Mª Anna, una germana seva 40 ll. i la meitat de la roba blanca.

.Tots els altres béns a Teresa Alsina i Roqueta, germana seva, muller de l'hereu del Mas Alsina de Baix on habita (111).

Reforça en aquest cas a una cabalera de la casa, sense oblidar als altres germans.

Així doncs, els solters no sols significaven un estalvi de llegítima sinó que la resta de béns acumulats al llarg de la vida eren retornats de nou a la família soca, a part de reforçar altres cabalers i redistribuir a l'església una part del seu peculi. Si el patrimoni familiar donava, el fet de mantenir fills solters era una estratègia d'estalvi.

b/ Els religiosos. No entrarem ara a fons en aquest tema perquè el següent

apartat d'aquest capítol hi està dedicat. La família haurà d'invertir uns anys en fer-lo estudiar, per tant no utilitzar-lo com a mà d'obra, per després col·locar-lo amb algun benefici eclesiàstic. Com veurem es produeix un estalvi de dot i a nivell testamentari els béns retornaran a l'hereu de la família soca.

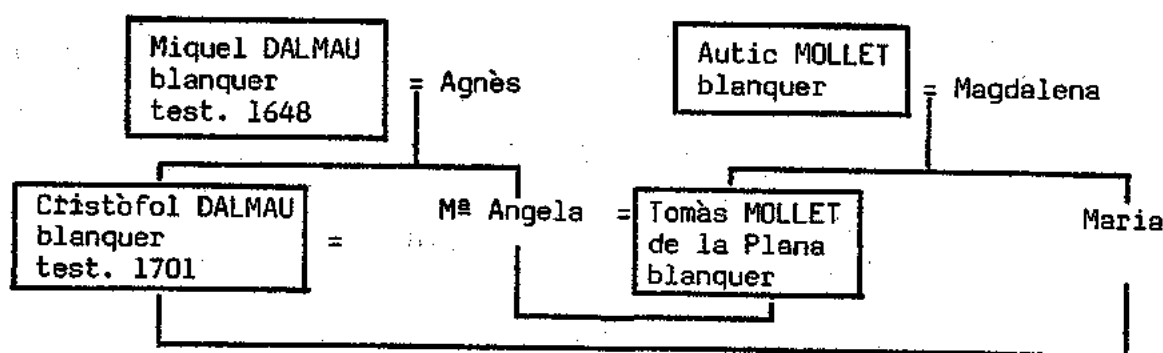
2.- Els dobles casaments: entenem per dobles casaments quan entre dues famílies es produeix en la mateixa generació, normalment simultàniament, dos casaments. Són força difícils de detectar i desconeixem la importància estadística dels mateixos, però se'n troben i tenen unes clares finalitats d'estalvi. Per Faus, l'intercanvi de fills o els casaments dobles tenen per objecte resoldre poderoses raons de família (112).

Hem detectat tres tipus de dobles casaments:

a/ Intercanvi de fills: consisteix en dos casaments entre els fills de dues famílies. Perquè l'intercanvi sigui socialment igual cal que els fills aportin al casament el mateix valor social. Anem a veure'n uns quants exemples:

-Mollet-Muntaner: l'hereu Mollet (Ignasi Mollet i Miralda, Dr. en lleis) es va casar amb Ignàsia Muntaner de Cervera i la seva germana Antònia amb Rafael Muntaner, germà de la Ignàsia i probablement hereu, a Cervera (113).

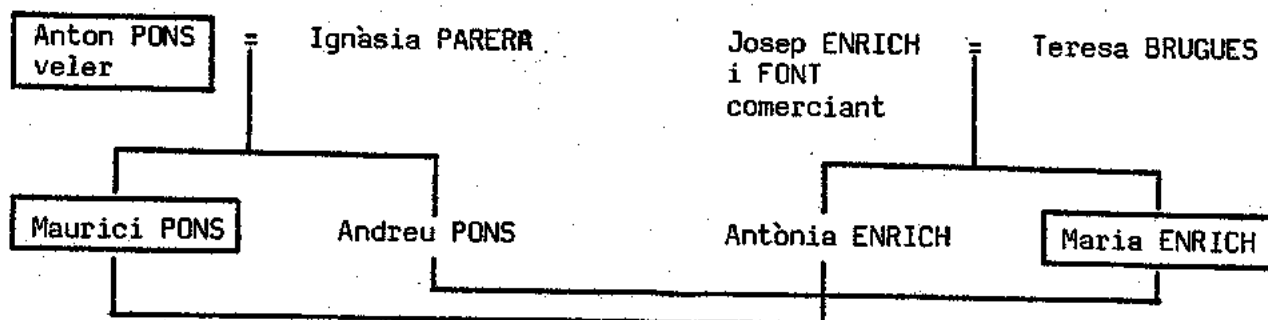
-Mollet-Dalmau: Tomàs Mollet de la Plana, blanquer, hereu es va casar amb Maria Angela Dalmau i Cristòfol Dalmau, blanquer, hereu, amb Maria Mollet. Eren germans (114).

L'hereu d'una família es casa amb una cabalera de l'altra família i al revés, l'hereu de l'altra família amb una cabalera de la primera. L'objectiu d'aquesta estratègia és l'estalvi de dots. Cap de les dues famílies s'havia hagut de desprendre de cap quantitat de diner per col·locar a les seves filles. Perquè el resultat equilibrat era precís que l'intercanvi es realitzés entre famílies del mateix grup social, les dones tenien el mateix valor.

-Dalmau-Esbert: Dos cabalers fills de Cristòfol Dalmau i Maria Mollet, Cristòfol i Mre Rosa realitzaren un doble casament amb la família Esbert. Cristòfol es va casar amb Teresa Esbert i Mre Rosa amb Pere M. Esbert, blanquer i hereu dels Esbert (115). Es tracta d'un casament entre dos cabalers i un altre entre un hereu i una cabalera. Els Esbert eren probablement d'una situació social inferior als Dalmau i, per tant, el valor màxim definit per l'hereu Esbert, sols donava per casar una filla Esbert amb un cabaler Dalmau i no amb l'hereu. L'enllaç fou afortunat, l'hereu Esbert va morir sense fills i el patrimoni va passar al cabaler Dalmau (116).

-Pons-Enrich: l'intercanvi és aquí hereu-cabalera / cabaler- pubilla. Maurici Pons i Perera, pare de l'important fabricant manresà Josep Pons i Enrich, hereu dels béns d'Anton Pons, veler, es casava amb Antònia Enrich; el germà d'en Maurici, Andreu, es casava amb Maria, germana de l'Antònia, pubilla. (117)

La pubilla juga el paper del mascle en els altres exemples. Els valors que s'intercanviaven havien d'ésser similars per poder-se realitzar l'intercanvi.

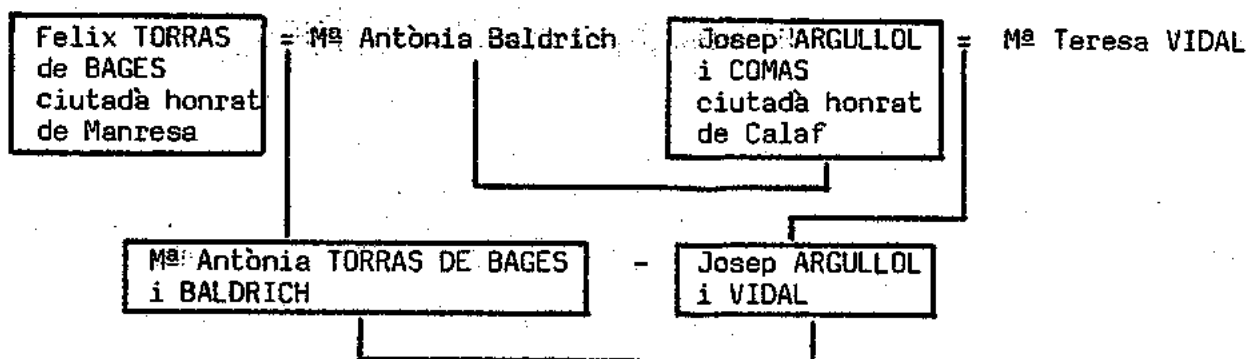
No és fàcil detectar aquest tipus de dobles casaments quan es treballa amb documentació notarial i no amb documentació familiar. Per referències disperses es possible reconstruir el fenomen que cal comprovar en haver-hi molts cognoms iguals. Els exemples que hem aportat són del segle XVIII i corresponents a la burgesia de Manresa. No en podem aportar cap de pagesos de mas com haguérem volgut. Es produïen i amb la mateixa intensitat que en altres grups socials però els pagesos solien utilitzar per testar els rectors de poble i per l'altra, a l'Arxiu de Protocols de Manresa hi manquen notaris de les àrees més rurals i dificulta la recerca en aquest grup social.

El doble casament, estalviava haver de pagar un dot amb efectiu i garantia la col·locació del fill al mateix nivell social. Indirectament reforçava la probabilitat d'heretament mutu si algun dels dos casaments es quedava

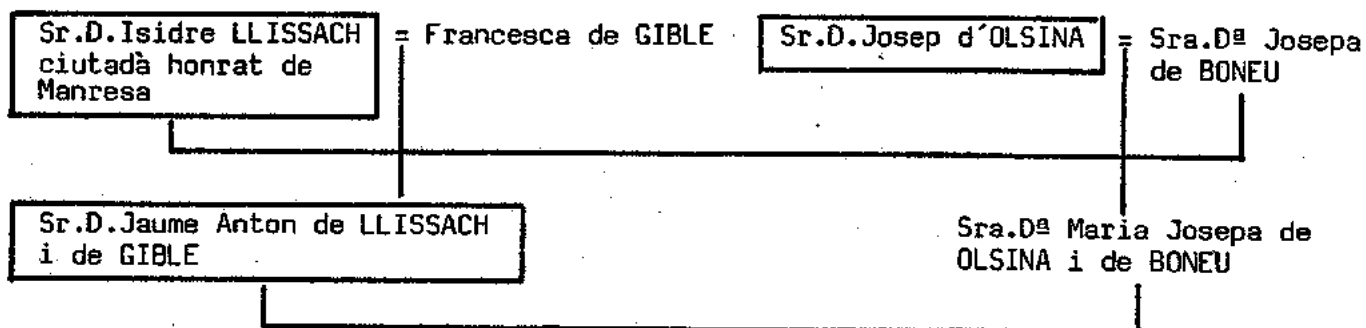
sense fills i es reduïa el risc de disgregació patrimonial.

b/ Doble casament de filla i vídua. Es tracta d'un doble casament pare víduo-mare vídua / fill hereu-filla cabalera. N'hem detectat diversos casos:

-Argullol-Torras de Bages: es tracta de dues famílies de la petita noblesa de la Ciutat. Josep Argullol i Comas, ciutadà honrat, vídu, es casa amb Antònia Torras de Bages i Baldrich, Vda. i Josep Argullol, hereu amb Antònia Torras de Bages i Baldrich, filla de l'anterior Antònia (118). S'esquemmatitza de la següent manera:

-Llissach-Olsina: el noble Sr. D.Isidre de Llissach, ciutadà honrat de Manresa, vidu es casa amb la noble Sra. Dª Josepa de Boneu, vídua, muller en primeres núpcies del Sr. D.Josep Olsina, de Monistrol de Montserrat. El següent casament és entre el noble Sr. D.Jaume Anton de Llissach i de Gible, ciutadà honrat, fill d'Isidre amb la noble Sra. Dª Maria Josepa d'Olsina, filla de Sr.D. Josep d'Olsina i Sra. Dª Josepa de Boneu.

La vídua i la filla aporten a la família Llissach 9000 ll., 4000 ll. provenen de la vídua Sra. Dª Josepa de Boneu (el seu valor) que li han estat restituïdes pels hereus del seu anterior marit i 5000 ll. la Ma Josepa que constitueix en dot al seu marit, 4000 ll. deixades en dot pel seu pare i 1000 ll. que li augmenta el tudor dels béns d'aquell (119). Es important assenyalar

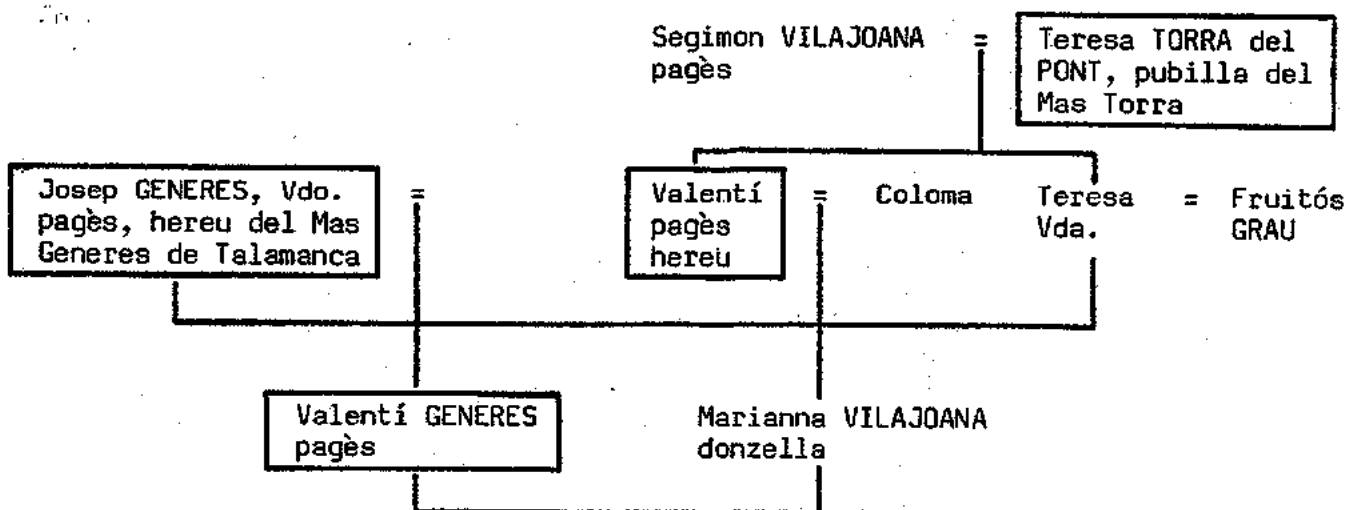
en aquesta estratègia matrimonial que la vídua deixa tots els seus béns, si exceptuem 300 ll. per disposar a les seves voluntats, a la seva filla Mª Josepa. Caldria saber si era una condició per realitzar el doble casament. Aquest afavoria notablement als Llissach; captaven un altre dot i l'obligaven a circular a favor dels membres de la pròpia família si no es produïen situacions excepcionals.

-Badia-Asols: Gabriel Badia, veler de Manresa, vidu es va casar amb Estefania Asols, vídua. Els fills d'ambdós també ho feien: Josep Badia, comerciant amb Agustina Vilarmau i Asols. Tant en Gabriel com en Josep eren la línia d'hereus dels Badia (120).

-Soler-Testagorda: Crisòstom Soler, vidu, veler de Manresa es casava amb Josepa Testagorda, Vda. Així mateix, Francesc Anton Soler, veler, fill de Crisòstom es casava amb Josepa Testagorda, donzella, filla de l'anterior Josepa (121). Igual que en el cas anterior Crisòstom i Francesc Anton definien una línia d'hereus.

-Sebarroja-Alou: el 9 de Gener de 1775, Vicenç Sebarroja pagès de Santpedor, vidu, es casava amb Rita Alou, Vda. d'un pagès de Balsareny. I Joan Sebarroja, fill d'en Vicenç es casava amb Mònica, filla de la Rita (122).

-Generes-Vilajoana: Aquest cas no es exactament igual que els anteriors. L'esquema seria el següent:

El casament entre solters es realitza entre Valentí Generes, pagès i futur hereu del Mas Generes de Talamanca amb Marianna, una cabalera del Mas Torra del Pont. Aquesta aportava en dot 500 ll (350 ll. de llegítima paterna i 150 ll. de materna). En Josep, el pare es casarà amb una vídua, la tie-

ta de la Marianna, que aportarà en dot 350 ll., les mateixes que les del primer matrimoni. Si mort sense fills, 150 ll. hauran d'incrementar el dot de la Marianna (123).

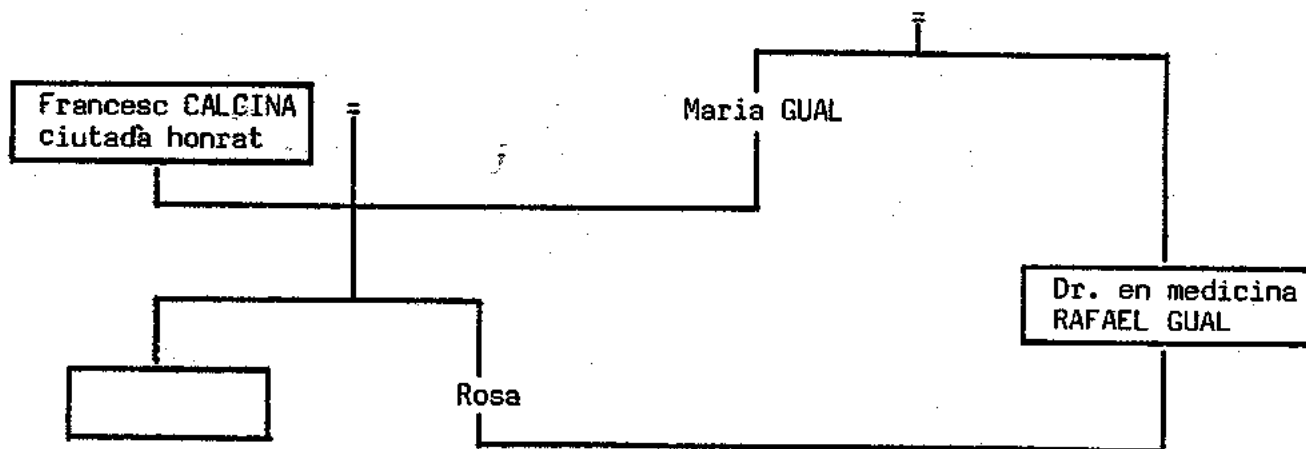
Aquests dobles casaments en generacions diferents afectaven en la majoria dels casos a una línia d'hereus. L'estratègia matrimonial té aquí diversos punts de mira; de la perspectiva dels dots, la família receptora en cobrava dos i a vegades, com hem vist, amb clàusules que feien repercutir el dot de la mare amb la filla; amb el casament entre vidus s'estalviava el conflicte que podia sorgir si el vidu feia una elecció d'una altra dona que pogués posar en perill la línia hereditària de la filla. La vídua servia aleshores per revaluar el dot de la filla i garantir l'herència per la línia d'aquesta.

Un cas de Marganell incideix en aquests aspectes. Teresa Clotet, vídua i amb dues filles va a refugiar-se a Can Pujoleit. Era d'Iqualada i el seu home carlí. L'hereu del Mas va casar-se amb la vídua. No sabem que aportà al casament. Dotze anys després enviudà l'avi -el pare de l'hereu- amb 65 anys i va manifestar que volia tornar-se a casar. Una nova dona a la casa podia ser una font de conflictes a part de perillar l'herència. Per això la vídua va proposar a la seva filla gran de 20 anys que es casés amb l'avi. "... la més interessada en tal matrimoni era la seva mare, per tal d'evitar la intrusió a casa d'una dona extranya, i ella fou naturalment l'encarregada de proposar aquest pla tant pelegri a la Rosa ". L'avi havia enviudat el 12-II-1858 i es casava altra volta el 18-VI-1858 (124). El doble casament, en aquest exemple invertit generacionalment per la conjuntura del cas, pacificava la situació. Faus també creu en aquest paper: "merces a n'elles (els dobles casaments) moltes cases de pages son conservades y moltes families viuen amb tota pau y harmonia, ben ajuntats pares i fills dintre una mateixa llar, ajudantse y aussiliantse mutuament, quan sense els casaments dobles probablement viurien en estat de lluita y discordia o al menys dividits o separats ab occasio de les segones nupcies del cap de casa" (125).

El casament de la vídua i de la filla, sumava dos dots i permetia l'accés a un nivell social superior. Per aquesta raó la vídua podia preferir tornar-se a casar o abandonar un patrimoni del qual era usufructuària, senyora i majora.

c/ Doble casament de germans amb membres de generació diferent d'una altra família. Solament en tenim documentat un exemple i no creiem que fos molt freqüent: Francesc Calcina, ciutadà honrat, vidu es casa amb Maria Gual, doh-

zella en segones núpcies i un filla d'aquell, Rosa, es casa amb Rafael Gual, Dr. en medicina, germà de la Maria (126). L'esquema seria el següent:

L'exemple més corrent en el grup 1 de dobles casaments es complica aquí quan l'intercanvi no es produeix dins de la mateixa generació, sinó amb una d'anterior. El pare-hereu es casa amb la germana de l'hereu que es casarà amb una filla d'aquell pare-hereu. En aquest cas Francesc Calcina no va haver de pagar dot al dr. Rafael Gual, com la família Gual tampoc ho feia a la Calcina. Però amb un avantatge per aquests: en Francesc no cobrava el dot de la nova muller donzella (havia cobrat el de la primera dona) i s'estalviava el d'una filla cabalera, però en canvi, havia cobrat el dot de la jove casada amb el seu hereu Manuel Calcina que no apareix al quadre. L'operació era encara més rendible d'aquesta manera.

3.- Els casaments entre parents.

Quan es produeixen casaments entre parents propers -cosins germans- darrera hi ha gairebé sempre alguna operació d'unificació patrimonial: n'exposarem dos exemples:

-Benet Soler, pagès, hereu del Mas Graner de la Valldelshorts es va casar amb Mre Rosa Solà, filla de Bonaventura Solà, pare de Sallent. Varen tenir una filla, Francesca Soler que es convertia en la pubilla del Mas. Davant d'aquest fet la pubilla, Francesca Soler es va casar amb el seu cosí Esteve Solà, pare de Sallent. S'aconseguia així que la unificació patrimonial derivada de la situació de la pubilla quedés dins de la pròpia família (127).

-Damià Dalmau per poder-se casar amb Agnès Santmartí va haver de demanar llicència eclesiàstica a Roma. Eren parents, si bé no sabem de quin grau. Molt aviat descobrim l'interès de l'enllaç: en Damià era l'hereu del seu pa-

trimoni i l'Agnès del seu. A la generació següent el patrimoni s'unificaria (128).

A part d'aquests exemples que queda molt clar que el casament entre parents propers es realitza per interessos econòmics immediats (unificació del patrimoni entre els parents i evitar la dispersió), aquest casament buscava la circulació dels dots entre famílies emparentades que suposava estalvi gairebé sempre. Els matrimonis exògams continuats implicaven uns costos més elevats a la família. En evitar l'expulsió dels cabalers sempre cap enfora s'intentava frenar el procés de degradació dels mateixos i augmentar la probabilitat que davant d'un trencament familiar per manca d'hereu, els beneficiaris estiguin dins dels circuits familiars. Solament la reconstrucció de genealogies familiars el més àmplies possible a nivell de col·laterals permetria dibuixar aquesta circulació que en ser interna, contribueix a l'equilibri i evita la degradació.

Bèrruti-Breton assenyala l'existència en les àrees rurals d'una endogàmia de lloc simultània a una endogàmia de classe. En realitat, la insistència dels masos a emparentar-se entre ells respon a una estratègia clara d'estalvi. Independentment de les generacions, els dots circulen entre elles. Si casen les filles fora de la comunitat, es contribueix a nivell global a descapitalitzar la comunitat. L'endogàmia de lloc lligada a una endogàmia de classe, contribueix des d'aquesta perspectiva, a la reproducció dels grups socials (129). Sols una anàlisi de moltes genealogies permetria abordar-ho amb profunditat.

A vegades la insistència a emparentar-se amb determinada família pot donar els seus resultats. Joan Bta. Soler, comerciant de Manresa, hereu, va casar-se amb Lluïsa Mollet, una cabalera filla d'un advocat. A la generació següent, Jacint Soler, advocat fill dels anteriors que esdevingué hereu per mort del seu germà es casava amb la seva cosina-germana Josepa Mollet que heredarà els béns dels Mollet a la mort del seu germà Marià que morirà solter. La insistència havia donat els seus fruits: la unificació d'ambdós patrimonis (130).

4.- Les pubilles i els casaments hereu-pubilla. Per Goody el 20 % de les famílies tindran filles i no fills (131). Un sistema que basa la seva línia successòria en els nois ha de preveure què passarà quan els nois faltin. El paper d'hereu amb tots els drets es jugat aleshores per la noia primogènita que s'anomena pubilla. La resta de germanes seran dotades exactament igual que en les altres circumstàncies. En principi, es produeix un canvi de pa-

per i la noia hereva cal que trobi un noi que aporti un dot equivalent al patrimoni de la noia. Es diu que a aquella casa hi ha pubill. El 1810 es casà la pubilla del Mas Santamaria de Serrateix amb Joan Soler, caba-ler del Mas Soler de Cabrianes. Aportà en dot, 2400 ll. (132). En aquest cas l'aparició d'una pubilla tenia poques conseqüències socials, a la generació següent es reprenien les línies successòries masculines.

El que tenia conseqüències importants a nivell social era quan es produïa un casament hereu-pubilla. Implicava a la generació següent la unificació del patrimoni i la desaparició d'un línia successòria. De lògica implicava enfortir la línia successòria masculina. Interessaven les pubilles del mateix grup social (d'un grup social inferior seria més rendible un dot en diner).

En els grups socials urbans (especialment els burgesos) la unificació implicava unir no sols dos patrimonis sinó la capacitat dels negocis i d'empresa. Per les cases de pagès la conseqüència era la unifi-cació de dues explotacions rurals, de les quals una de les dues queda-ria buida, normalment la que habitava la dona, però no sempre, que passava a ser habitada per un masover. En realitat, l'estratègia de casaments he-reus pubilles en un sistema que tenia per objectiu la conservació del patrimoni implicava a llarg termini la concentració de la terra en poques mans sota l'aparència inalterable del mateix paisatge agrari i sistema de de conreus organitzat pels masos. És un fenomen estructural, no defini-ble a nivell cronològic però palpable a cada recompte de propietat, amb una part d'atzar important que contribuïa decididament a la diferencia-ció social pagesa.

En el quadre 6.11 pretenem aportar diversos exemples detectats d'uni-ficacions de patrimoni a famílies pageses bagenques i a les principals famílies de la petita noblesa i burgesia de Manresa.

D'aquest quadre que en cap moment pretén ser exhaustiu sinó simple-ment una mostra, es dedueix que pràcticament en totes les famílies de la petita noblesa i de la burgesia urbana important de la ciutat, en algun moment varen viure un casament hereu-pubilla. Per alguns fou l'empenta definitiva en l'àmbit del prestigi i del poder local. Aquesta mostra con-firma el caràcter estructural del fenomen i que des d'una òptica histò-rica no es poden oblidar els seus efectes.

Pels grups socials dominants suposava acumular patrimoni en menys mans; pels grups socials inferiors refer-se provisionalment del procés de degradació per reiniciar-lo de nou.

QUADRE 6.11

Unificacions de patrimoni detectats al Bages per casament hereu-pubilla els s. XVIII i XIX.

ANY	HEREU	PUBILLA	PROFESSIO PARE
1761	Josep Argullol i Vidal ciutadà honorat	Antònia Torras de Baçes	ciutadà honorat
1800 *	Onofre Batllas i Culla comerçant	Agnès Dalmau	comerçant
1750 *	D. Francesc de León tinent del regiment de Cavalleria	Ignàcia Calcina i Vicens	ciutadà honorat
1770 * 1850 *	Ignasi Cots, paraire Francesc Cots i Argullol, fabricant	Francesca Bonells Cristina Rosselló de Vinarós	negociant
1767 1800 *	Danià Dalmau, veler Onofre Batllas i Culla, comerciant	Agnès Santneri i Vilaseca Agnès Dalmau	adroguer comerçant
1824	Domingo Enric i Brunet, veler	Teresa Lluçà i Culla	paperer
1744 1766	Pau Fabregas, sabater Pau Fabregas i Soler, botiguer de panyos	Francesca Miquel Antònia Testagorda	terrisser veler
1760 *	Francesc Puig, clavater	Marianna Dalmau	corder
1758 *	Noble Sr. Don Fernando de Duzmán corregidor	D ^a Ignàcia de Soler	noble senyor
1720	Mag. Jaume Llissach, ciutadà honorat	Rosa Padró	doctor en drets
1750 1800	Joan March, botiguer de panyos Ignasi March i Coma, hisendat i advocat	Agnès Perera i Soler M ^a Dolores Solernou i Font	comerçant comerçant
1750	Francesc Mateu, comerciant	Francesca Vendranes	botiguer
1820	Anton Lluch, propietari	Marianna Garriga	adroguer
1800 1850	Anton Mollet, Dr. en drets Jacint Soler, advocat	Antònia Miralda i de Callar Josefa Mollet i Montaner	Dr. en drets Dr. en drets
1768	Francesc Ignasi Oms, veler	Catarina Perera i Pujol	veler
1860	Gaspar Pla, propietari	D ^a Josefa Serrano	propietari
1800	Ignasi Soler i Ribot, comerciant	M ^a Angela Mateu	comerçant
1750	Maurici Soler de la Plana, ciutadà honorat	Agnès de Dalmau	ciutadà honorat
1800 1850	Manel Torrents, comerciant Joan Torrents i Miralda, hisendat	Margarida Miralda i Soligas Gertrudis Fuster	comerçant comerçant
1800	Mas Prat de Fals	Mae Casanovas d'Artés	pages
1850	Peblo de Barnola i de Esposa	Anna Verdagué, d'Avinyó	pages
1866	Francesc Abadal, Mas Abadal d'Avinyó	Dolors Portella, Mas Portella	pages
1800	Jaume Serra, Mas Serra de Calders	Maria Parai i Garolera Mas Parai de l'Esquirol	pages
1884	Josep Bestardes, Mas Bestardes de Fals	Paola Junyent, Mas Junyent de Fals	pages
1850	Mas Morera de Fonollosa	Mae Becardit de Castelladral	pages
1769 1875 *	Salvador Vives, Mas Vives de St. Vicenç Mas de los Vives	Mas Oliver de Marganell Mas Calcina de Marganell	pages pages
1850 1875 *	Mas Solervicens de Navarcles Mas Vila de Calders	Mas Coll de Granera Mas Solervicens de Navarcles	pages pages

* Aproximament

Veiem alguns casos d'acumulació de patrimoni:

-La família March va fer en tres generacions dos casaments que van suposar un increment notable de patrimoni. Joan March, botiguer de "panyos" es casava amb Agnès Perera, pubilla i hereva dels béns de Ignasi Perera, veler. Segons l'inventari de 1777 aportava els següents béns: una casa

al c/ St. Miquel amb tres casetes i habitacions que donen al C/ de les Bastardes; una casa al C/ Bastardes amb celler i dues bótes; quatre cases al C/ Hospital i una adoberia al raval de Valldaura; 25 jornals de terra a Manresa amb la tercera part de regadiu, sis horts, l'heretat Puigaltet a la Manresana de Prats de Rei, l'heretat Mates a la clarió a la Manresana i el Mas de les teules a St. Vicenç de Castellet. Posseïa a més 31025 ll. 10s. a la Companyia formada per Josep Sacristà, Josep Soler, Joan Suanya i Pau Sacristà, velers de Manresa. El casament resultava realment rendible.

Dues generacions després, Ignasi March i Coma es casa amb una altra pubilla, Mre Dolors Solernou i Font, filla d'un comerciant que havia fet fortuna a Cadis i que de 1794 a 1829 havia comprat 28 1/3 jornals de terra i tres cases, per un valor de 32867 ll. 7s. 6d. (133).

-Joan Torrents, veler i comerciant casa el seu fill Manuel amb Margarida Miralda Bohigues, pubilla i hereva dels béns del conegut fabricant Pau Miralda. A la generació següent, Joan Torrents i Miralda, fill i hereu dels anteriors es casava amb Gertrudis Fuster, pubilla i hereva dels béns de Bonaventura Fuster, comerciant. L'any 1787, Joan Torrents tenia 13 jornals de terra; Pau Miralda 11,5 i Bonaventura Fuster, 22,8. Els tres eren patrimonis separats. El 1830 i a conseqüència dels matrimonis successius, comptava al terme de Manresa, 77 jornals (134).

-Als masos, Francesc Solervicens, pagès i hereu del Mas Solervicens de Navarcles es casava el 1850 amb Maria Coll, pubilla, filla de Josep Coll, pagès de Granera. Amb aquest enllaç s'incorporava al Mas Solervicens, el Mas Coll de Granera i el Mas Saladich de Monistrol de Calders que els Coll tenien comprat a carta de gràcia (135). A la generació següent hi hagué pubilla a Solervicens que es casà amb Miquel Vila Mas que aportà els masos Bellvehí i Serra malera (136). El patrimoni familiar amb dues generacions havia augmentat extraordinàriament. Es podia dir que després de la darrera unificació els amos de Solervicens eren automàticament pagesos benestants.

Per aquests grups socials els enllaços matrimonials hereu-pubilla eren realment beneficiosos per les conseqüències que reportaven.

Hem vist per Goody en el 20% de les famílies hi havia pubilla. A Navarcles, partir de l'història de la possessió de les finques que tenim de cada declarant al capbreu de Navarcles, hem destriat aquells històrics que especifica en alguna generació l'existència de filla única

o hereva. Hem trobat 35 casos en què s'especifica l'existència de publi-lla el que suposava el 16,2% de les declaracions, xifra força alta (137). Afectarà a tots els grups socials per igual però com hem insinuat, per uns suposarà acumulació que permetrà continuar acumulant, per altres evitar la degradació continuada del patrimoni. Augmentar en definitiva la diferenciació social.

5.-Endogàmia de classe: Es un tret característic de diverses societats occidentals la pràctica habitual dels casament dins del propi grup social (138). Aquesta pràctica té sentit dins de la totalitat del sistema successori. Per Bordieu el dot es paga en funció de la propietat a la qual s'incorpora o s'accepta si és proporcional a la propietat material o simbòlica que es posseeix "Il s'ensuit que, par la médiation de l'adot, l'économie regit les échanges matrimoniaux, les mariages tendant à se faire entre familles de même rang au point de vue économique". Per altra banda, l'home no pot fer un casament massa alt perquè en cas de retorn de dot el patrimoni podria tenir molts problemes i, per altra banda, el poder domèstic quedaria alterat. Tampoc pot realitzar-se massa baix perquè no podria pagar el dot dels cabalers (139). Però Bordieu sols considera l'opció de l'hereu i en suposar que el dot dels cabalers equival al dot que aporta la jove, aquests no podran realitzar un casament endogàmic sinó forçosament cap avall. El sistema d'hereu i dotal tendeix sempre a una reproducció endogàmica de classe. S'aspira a col·locar no sols l'hereu sinó tots els fills al mateix nivell social, si sols es col·loca l'hereu la reproducció social en el fons està fracassant, en degradar els cabalers. Solament els grups socials que puguin realitzar la dotació de tots els fills d'acord amb el seu nivell social realitzaran una política matrimonial realment endogàmica, els altres podran fer-ho amb l'hereu però a costa de sacrificar els altres fills. És un altre aspecte de la diferenciació social. Vegem alguns exemples:

-El 25 d'Agost de 1768 es passava balanç d'una companyia de velers que havia estat formada per Josep Soler, Josep Sacristà, Josep Suanya, Pau Sacristà i Ignasi Parera. Per la mort d'aquest darrer es va refer de nou la companyia. Però interessa copsar les relacions de parentiu establertes entre els seus membres: Ignasi Parera estava casat amb Serafina Soler, germana de Josep Soler, even per tant conyats; Pau Sacristà estava casat amb Ignàsia Soler, filla de Josep Soler, tenien una relació familiar sogre-gendre i Joan Suanya era l'oncle de Josep

Soler (140). No sols hi havia una relació de negocis sinó una relació profundament endogàmica que era possible, però, per la situació econòmica similar dels seus membres. Es una burgesia ascendent a la segona meitat del s. XVIII i podrà col.locar amb relativa facilitat els seus fills dins del mateix grup social.

-Els fills de Manuel Torrents i Font, comerciant i Margarida Miralda, pubilla es casaren de la seqüent manera:

.l'hereu Joan Torrents i Miralda amb la pubilla Gertrudis Fuster, filla d'un comerciant. Unificació de patrimonis.

.Margarida amb Francesc Coma, comerciant.

.Francesca amb l'hereu Oms, comerciant.

.Manuela amb Lloçari Serra, comerciant.

.Agnès amb l'hereu Pascual, propietari del Mas Font de la Serra.

No sabem amb qui es van casar el dos fills mascles Pau i Carles (141). En Carles es localitza a Alella i exposa vins a l'Exposició de 1857 (142).

-A mitjan s. XVIII el Mas Angla col.loca les seves filles amb altres masos de la comarca. Salvador Angla, l'hereu del Mas a Viladecavalls casa a Mª Anqela amb Joan Solervicens, pagès i hereu del Mas Solervicens, una altra Mª Anqela (no sabem si era la mateixa, ho dubtem perquè les dates són molt apretades) es casava amb Josep Gimferrer, pagès de St.Vicenç de Castellet i Anna M^a, filla de l'hereu d'en Salvador, es casava amb Joan Pau Braquets, l'hereu del Mas Braquets de Rajadell. El dot era de 550 ll. i dues caixes de noguer. No sabem el destí dels fills mascles, però tenien un benefici a la Seu de Manresa que en aquesta generació era ocupat pel Rvnd. Anton Angla (143).

L'exemple del Mas Bertran de Navarques que col.locava els seus fills en el mateix poble i els forçava a integrar-se al grup de rabassaires seria un exemple de política no endogàmica de classe, sinó exogàmica. Val a dir que moltes cases de pagès es van veure obligades a realitzar aquest tipus de política. En parlar d'endogàmia cal relativitzar i comprovar quins són els grups socials que la podien realitzar. El punt òptim del sistema coincidia amb una política endogàmica però hem vist com no sempre s'arribava a aquest punt òptim.

D/ Les Causes Pies per donzelles maridar i estudiants estudiar.

Veurem després que alguns dots d'eclesiàstics eren invertits en censals i vivien de les rendes que produïen. A la mort d'aquells podien disposar en el seu testament un canvi de destí de les rendes. Es podien fundar Causes Pies que tenien finalitats ben diverses: ensenyar la doctrina cristiana, vestir pobres, dotar donzelles pobres etc. Aquestes finalitats no incidien directament en la família de l'eclesiàstic. Però era més freqüent crear Causes Pies per donzelles maridar i estudiants estudiar els beneficiaris de les quals eren els cabalers de les famílies d'origen. D'aquesta manera un capital sorgit del patrimoni familiar en un moment determinat i l'acumulat en vida per la redistribució via misses, de capital de les famílies benestants i l'extret per mateix canal a les pobres, es dedicava a reforçar la política dotal de l'hereu, rebaixava l'aportació del patrimoni familiar i ajudava a realitzar la reproducció social. Abans d'aprofundir en l'anàlisi vegem-ne la constitució d'algunes:

-el 1770, Anton Canals Pvre. i Beneficiat de la Seu era l'administrador únic de la Causa Pia per donzelles maridar i estudiants estudiar fundada pel Dr. Josep Serra, Pvre. i Rector de Castellbell (144).

-Francesca Ubach, Aguilar i Balasch, hereva del Mas Aguilar de Navarcles era l'administradora de la Causa Pia per donzelles maridar fundada pel Rvnd. Pere Aguilar, Pvre. i Rector que fou de la Parròquia de Sta. Mª de Navarcles (145).

-Joan Berenguer, Francesc Berenguer i Joan Vila i Danis, páraires eren els Administradors de la Causa Pia per donzelles maridar fundada pel Rnd. Valentí Berenguer, prevere d'Artés (146).

-D. Antonio Gili i Arola, D. Josep Verdaguer, farmacèutic, D. Francesc Berenguer i Vilaresau i D. Joan Torras, d'Artés eren el 1850, Administradors de Causa Pia per donzelles maridar depenents de la Casa Gili (147).

-El Rnd. Valentí Soler, prevere i beneficiat de la Seu, cabaler del Mas Soler de Viladecavalls, posseïa un benefici sota la invocació de l'Anunciació a la capella de l'Esperança de St. Andreu de Gurb, que havia estat fundat per Josep Elias, clergue de Monistrol de Montserrat, a 1700. El capital era de 400 ll. que invertits a censal suposaven 20 ll. de pensió anual. Li és lícit extingir el benefici i convertir-lo en Causa Pia: "Ins-

tituesch y fundo una pia causa per donselles maridar descendents de Jaume Soler, pagès de St. Pere de Viladacavalls. Y expressament disposant que per los Admors avall nomenadors sia donadas a Magdalena Soler, donsel·la, filla de dit Jaume Soler tres anyades y a las demes fillas de Jaume Soler dues anyadas. I demes graus in infinitu descendents de dit Jaume Soler, germa meu me hagen sols una anyada integral quiscuna de redits de dita Pia Causa"(148).

-El Rvd. Aleix Pla, prevere, es trobava obtentor del Personat o benefici personal sota la invocació de St. Josep a l'altar de Sta. Maria de la Rodona de la Ciutat de Vic. Podia extingir-lo i els fruits i propietats aplicar-los a les obres pies que li semblessin bé; per això fundà una Causa Pia per donzelles maridar filles de Francesc Pla, adroguer de Manresa i els seus descendents. No es podia tocar res dels rèdits fins que no s'hagués produït l'òbit de Sor Magdalena Dominga Pla, la seva germana que en vida se'ls quedaria. L'Administrador seria Francesc Pla, adroguer, i els hereus d'aquest. Si els censals es lluien havien d'ésser invertits de nou (149). Francesc Pla representava la línia masculina d'hereus de la família (150).

-Josep Vendanent i Andreu, Dr. en filosofia, clergue i beneficiat de l'Església de la Seu, obtenia un personat sota la invocació de St. Benet Calvó a la Catedral de Vic, fundat pel Rnd. Dr. Josep Ribas el 1722. Estava dotat amb dos censals, un de 400 ll. i un altre de 350 ll. que pres-taven els seus pares al seu favor. Podia extingir-lo i dedicar els diners a les obres pies que volgués. Per això fundava una causa pia per donzelles maridar i estudiants estudiar amb les següents condicions: a/ tots els rèdits eren cobrats pel seu germà Anton Vendanent, mentre estudiés, b/ a Maria Vendanent, la seva germana, li corresponien nou anyades, c/ a Maria Rosa Vendanent, donzella, filla de Francesc A. Vendanent de Barcelona, el seu recosí, sis anyades igual que a les altres filles que tingués. Si aquest tenia fills que estudiessin havien de cobrar mentre ho fessin, d/ un cop pagats aquests, sols reberien els fruits i els rèdits de la Causa Pia els descendents per línia recta d'Anton Vendanent, el seu germà, que estudiessin o contractessin matrimoni carnal o espiritual, e/ les donzelles que rebessin els fruits sols reberien sis anyades, i. nomenava Administrador de la Causa Pia al seu germà, f/ si faltessin totes les línies de descendència (l'Anton, la Maria i el Francesc A.) de la Causa Pia se'n farien dues parts, una pera l'Hospital de St. Andreu i l'altra per les Quotidianes Distributions de la Seu (151).

-El Rnd. Josep Oms, Pvre. i Domer de la Seu, posseïa una peça de terra campa de regadiu de 1,5 jornals. Els rèdits d'aquesta peça els reberia cada any primer el Rnd. Tomàs Pic amb l'obligació d'ensenyar la doctrina cristiana a l'església de St. Miquel, durant mig any els dies de festa. Dit capellà nomenaria el descendent, si bé tindrien preferència si hi havia algun descendent d'Ignasi Oms, el seu germà. El Sr. Degà de la Seu tindrà tots els drets damunt la Causa Pia.

-El Dr. Baltasar Rovira, prevere, posseïa un Personat a l'Altar de Sta. Bàrbara a la Seu de Tortosa que havia estat fundat l'any 1700. Era el segon obtentor del benefici i el podia extingir. Per tant, de les 5000 ll. amb què estava dotat va fundar un benefici de 1400 ll. de capital a la Seu de Manresa; 2200 ll. es varen destinar a pagar el dot de la seva germana Maria Teresa l'any 1702 i les 1400 restants fundà una Causa Pia per "pobres vestir". Aquesta tindria lloc quan s'haguessin complert una altra sèrie de clàusules que feia molt difícil que alguna vegada pogués entrar en funcionament. De la renda de 70 ll., es destinarien 10 ll. per a comprar "sayal" que gastaven les monges del Convent de Sta. Clara i les 60 ll. restants servirien per vestir 12 pobres que havien d'ésser fills de Manresa. Perquè la renda es conservés millor, cada 10 anys es suspendria la caritat i es destinaria a incrementar el capital invertint-lo a censal.

No tindria efecte mentre visqués el seu germà Rnd. Ignasi Rovira que reberia les rendes mentrestant. Comptava augmentar la fundació fins a 2000 ll. de diners procedents del seu patrimoni com a laica persona i la Causa Pia no tindria lloc fins que de les rendes no s'hagués acumulat un capital suficient per fundar un exercici d'oració mental a la Capella del Roser. Detallava les classes que s'havien de fer.

Per altra banda, les filles que contractessin matrimoni carnal o espiritual filles del Dr. en drets Carles Riu, d'Anton Argullol de Calaf, del Dr. en drets Josep Rou o els seus hereus, havien de rebre dues anyades de pensions i les filles del Dr. Josep Tomàs Rovira, el seu germà i administrador, tres.

Nomenava Administrador al seu germà Josep Tomàs i si moria, als altres parents i si aquests també quedaven sense descendència qui tingués el beneficiat de la Seu que havia fundat (152).

-Tenim notícia de la Fundació de Magí Oller que dotava cada any quatre noies que fossin o de família directe del fundador, o ésser pobre de

Manresa. Les quatre noies que, després d'un sorteig, eren les dotades participaven en la processó de la Puríssima vestides de blanc i amb mantell blau. Les noies rebien 75 pessetes (28 ll.2s.6d.) de dot quan es casaven, i si morien solteres se'ls hi pagava l'enterrament (153). No deuria ésser l'única institució d'aquest tipus; el 1790, Francesc Roca, pagès de Manresa reconeix haver rebut de Josep Ignasi Pla, adroguer, com a Administrador de la causa Pia per donzelles pobres maridar, naturals de Manresa i batejades a la Seu fundada pel Noble Joan de Peguera, 30 ll. La seva dona havia estat afavorida pel sorteig i havia assistit a la processó (154).

Com es pot observar en aquests exemples, la majoria de les Causes Pies tenien com a finalitat incrementar el dot pagat a les filles de l'hereu o dels altres germans i si hi havia fills que estudiessin, contribuir a les despeses que generaven. S'invertia en definitiva, en un lloc social més avantatjós per^{al} cabaler mascle. La funció d'aquestes institucions és clara: estalviar diners en el moment de dotar, al patrimoni familiar, i es contribuïa així a fer més fàcil la seva reproducció. Darrera de la majoria d'elles hi trobem un eclesiàstic de la família el qual, en no tenir fills, pot destinar el seu dot i el patrimoni acumulat a reforçar els dots de les filles de l'hereu fundant una Causa Pia.

Ara bé, i en gairebé totes així s'explicita, la Causa Pia anava lligada a un capital que s'invertia en forma de censals i les pensions era el que rebien els beneficiaris. A vegades, es reforçava el capital i es destinaven les pensions a capitalitzar la fundació. El tret implícit de la renda provinent dels censals implicava una xarxa àmplia de sol·licituds de préstecs. El tret estructural de l'endeutament feia possible per a molts grups socials l'existència de les Causes Pies.

Com que eren determinats grups socials els que necessitaven per subsistir l'endeutament, volia dir que les ajudes als dots i als estudis dels fills eren finançades per aquests grups socials. Era, en definitiva, un altre mecanisme d'extracció de renda que tenia com a objectiu la reproducció dels grups socials dominants, únics beneficiaris de les Causes Pies.

En alguns capítols matrimonials podem copsar la importància en el volum del dot de les Causes Pies:

-Maria Pons en el seu casament amb el Mag. Francesc Calcina, ciutadà honorat, aporta de dot 1300 ll. de les quals 1000 eren el llegat del pare i 300 ll. d'una Causa Pia (el 23 % del total del dot) (155).

-Teresa Pascual, filla de Francesc Pascual, Dr. en medicina de Sa-

llent, aportava en dot a Emmanuel Bonells, Dr. en medicina de Borredà dues calaixeres procedents dels seus pares. La resta dels béns que aporta procedeixen del patrimoni d'un capellà, germà de la seva mare i "els fruits de la causa Pia fundada per dit Rnd. Buenaventura Campo Pbre segons el seu testament que a ella li toquen" (156).

-Teresa Mas, constituïa en dot 140 ll. (20 ll. llegades del seu pare, juntament amb 82 ll. de la Causa Pia fundada pel Rnd. Valentí Oristrell que pertanyien al seu pare i 38 ll. que li pertanyien a ella). En total, el 85,7 % procedia de la Causa Pia (157).

Ara bé, en alguns capítols, com hem vist més amunt, es pactava quan es cobrava el dot, la renúncia no sols als drets de llegítima paterna, sinó als fruits que poguessin correspondre de Causes Pies. Aquests exemples aïllats mostren el caràcter de complement del dot, però les fonts no sempre ho detallen.

1.- La Pia Causa Vila del Soler

A l'Arxiu Històric de la Ciutat de Manresa es conserva un llibre de l'administració de la Causa Pia Vila del Soler des dels inicis fins a començaments del segle XIX (158).

El Dr. Josep Vila del Soler, clergue de la Parròquia d'Artés obtenia un personat sota la invocació de St. Josep a l'Altar Major a una església de Vic. Extingeix aquest càrrec eclesiàstic i funda, amb un capital de 700 ll. i 35 ll. de pensió anual, una causa pia per donzelles maridar i jovent estudiar fora de la vila d'Artés en favor dels fills i filles de Carles Vila del Soler, i els seus descendents en línia directa.

Els que estudiessin per capellà cobrarien vuit anyades íntegres i les filles que es col.loquessin en matrimoni carnal o espiritual, tres. L'Administrador es quedaria 2 s/ll. de capsou i els diners es podien reinvertir si no hi havia estudiants o donzelles.

Queden així clarament delimitades les funcions de la Causa Pia: contribuir a dotar les donzelles i ajudar als cabalers que estudiessin específicament per capellà. En realitat "estudiar" era gairebé sempre sinònim d'entrar en religió.

El capital s'invertí en censals i el llibre aporta la llista de censal·listes. Les 700 ll. inicials, el 1730 eren 708 ll. i el 1800, 845 ll.10s. a conseqüència de reconvertir les pensions en capital. Al llarg del segle, si considerem que el capital lluit era reinvertit, es crearen 33 censals entre 36 individus, dels quals 25 eren d'Artés, 4 de Navarcles i la resta d'altres pobles. Bracers, pagesos i teixidors de lli eren els princi-

pals creadors i el capital prestat no superarà mai les 60 ll.; fou invertit en petits préstecs (Quadre 6.12). És molt difícil identificar a quin grup social pertanyien els que reberen els diners, però probablement als petits pagesos rabassaires i a l'artesanat rural. Si exceptuem algun cognom -Sallarrutllana, Malla, Sobrevals- la resta no s'identifiquen pas ni amb els masos ni amb els paraires enriquits. En aquest sentit, les pensions dels censals extrets a uns grups socials determinats contribuïen al pagament dels dots dels cabalers del Mas.

Desconeixem com afectaren a aquestes fundacions la reducció dels interessos del 5 % al 3%. Probablement amb reducció de la renda estreta i un esforç per ampliar el capital per millorar-la. La capitalització de les pensions és un fet evident en aquesta Causa Pia però les pensions eren encara el 1800 més baixes que abans de la reducció (35,4 ll. a 1730 i 25,4 ll. a 1800).

QUADRE 6.12

Censals creats per la Causa Pia Vila del Soler a Artés de 1708 a 1712.

CENSALISTA	DURADA ANYS	VIGENTS 1730	VIGENTS 1800
Jaume Aquilar, teixidor de lli de Navarques	---	36 ll.10s.	36 ll.10s.
Josep Sala, bracer d'Artés	45	25 ll.	---
Josep Casanovas	---	60 ll.	60 ll.
Ramon Badia, teixidor de lli d'Artés	20	40 ll.	---
Francesc Torras, bracer d'Artés	---	50 ll.	50 ll.
Victor Codina, bracer d'Artés	17	22 ll.10s.	---
Jaume Carets, pages d'Hoste	-	--	22 ll.10s.
Victor Solergibert } Batista Pladevall } Ramon Badia } d'Artés	8	40 ll.	---
Manel Galobardes, paraire d'Artés	---	---	40 ll.
Josep Sallarrutllana, pages } Joan Posa } d'Artés	11	26 ll.10s.	---
Francesc Seval, bracer d'Artés	---	---	25 ll.
Ignasi Baró, teixidor de lli d'Artés	22	25 ll.	---
Manel Galobardes, sastre d'Artés	---	---	25 ll.
Victor Prunés, bracer d'Artés	---	36 ll.10s.	36 ll.10s.
Ignasi Baró, teixidor de lli d'Artés	26	60 ll.	---
Joan Casanovas, sastre d'Artés	---	---	60 ll.
Josep Escardívol, pages de Viver	38	34 ll.	---
Manel Ribes de Mojà	---	---	34 ll.
Valentí Totgés, pages de Talamanca	29	54 ll.	---
Teresa Freixa, d'Artés	---	---	54 ll.
Francesc Videt, treballador de Monistrol Calders	---	18 ll.	18 ll.
Josep Escardívol, pages de Viver	68	50 ll.	---
Manel Ribes, de Mojà	---	---	50 ll.
Jaume Mauri, cirurgià d'Artés	---	22 ll.	22 ll.
Brunet Castell, bracer d'Artés	54	50 ll.	---
Melcior Fontcuberta, bracer de Navarques	---	---	50 ll.
Bernadí Casaniquels, de Navarques	---	60 ll.	60 ll.
Joan Malla d'Artés	---	---	50 ll.
Maçí Sobrevals, paraire d'Artés	---	---	40 ll.
Valentí Comellas, de Navarques	---	---	64 ll.
Francesc Dantí i Otzet, pages de Santpedor	---	---	50 ll.
TOTAL CAPITAL		708 ll.	845,5 ll.

El llibre de la Causa Pia aporta dades sobre la comptabilitat de la mateixa. No comença però en el moment de la fundació sinó el 1754 (Quadre 6.13).

Quadre 6.13

Estad de comptes de la Causa Pia Vila del Soler a ARTES, 1754-1812

<u>Ingressos 1754 a 26-XI-1767</u>	
Pensions de censals	278 ll. 10s 10d.
<u>Despeses 1754 a 26-XI-1767</u>	
-tres anyades per Estàsia Xipell i Vila del Soler, 63 ll. 15s. menys el capsou.	57 ll. 7s. 6d.
-Vuit anyades per Anton Vila del Soler, Prevers, 170 ll. menys el capsou.	153 ll.
-Capsou	27 ll. 17s.
-Salari del notari per passar comptes.	9 ll.
<u>Restaven</u>	<u>31 ll. 6s. 4d.</u>
<u>Ingressos 26-XI-1767 a 11-V-1780</u>	
Pensions de censals	72 ll. 15s.
<u>Despeses 26-XI-1767 a 11-V-1780</u>	
-Creació d'un nou censal de 50 ll.	50 ll.
-Salari del Decret Sr. Degà	10s.
-Capsou	7 ll. 15s. 6d.
-Salari del notari	9 ll.
<u>Restaven</u>	<u>41 ll. 15s. 10d.</u>
<u>Ingressos 11-V-1780 a 3-XI-1784</u>	
Pensions de censals	37 ll. 10s. 1d.
<u>Despeses 11-V-1780 a 3-XI-1784</u>	
-Creació d'un censal de 40 ll.	40 ll.
-Capsou	3 ll. 16s.
-Salari del notari	5 ll. 10s.
<u>Restaven</u>	<u>30 ll. 9s. 9d.</u>
<u>Ingressos 3-XI-1784 a 16-X-1793</u>	
Pensions de censals	180 ll. 16s. 6d.
<u>Despeses 3-XI-1784 a 16-X-1793</u>	
-Creació d'un censal de 64 ll.	64 ll.
-Creació d'un censal de 50 ll.	50 ll.
-Capsou	18 ll. 4s. 7d.
-Salari del notari	5 ll.
<u>Restaven</u>	<u>74 ll. 4s. 8d.</u>
<u>Ingressos 18-X-1793 a 10-VIII-1812</u>	
Pensions de censals	120 ll. 9s. 1d.
<u>Despeses 18-X-1793 a 10-VIII-1812</u>	
-Capsou	12 ll. 11d.
-Salari del notari	8 ll. 13s.
<u>Restaven</u>	<u>173 ll. 19s. 10d.</u>

D'aquests comptes es destaca el següent: A/ que de 1754 a 1812, solament s'ajudà a pagar el dot d'una filla (Estàsia) i d'un capellà (Anton), b/ que el capital que s'acumulà es destinà a la creació de nous censals; no sabem si realment no hi havien filles per col·locar, c/ fent un càlcul teòric, de 1754 a 1812, a 21 ll. de pensions a l'any, s'havien d'haver recaptat 1218 ll., en canvi sols es recaptaren 690 ll. (el 56,7 %). Hi havia resistència a pagar? No utilitzaven els mecanismes legals per fer-

les efectives?

El 10 d'agost de 1812 es va rebre un decret al Mas Vila del Soler que s'anunciava que les rendes de les Causes Pies s'havien de dipositar a favor dels Hospitals Militars. La quantitat de 173 ll.19s.10d. fou entregada a aquests. Aquí s'acaben les dades del llibre. No sembla pas que la Causa Pia desaparegués. El 1850, el Rnd. Josep Soldevila, rector d'Artés i el Rnd. Josep Vila, obtentor del benefici fundat sota la invocació de Sta. Rosa eren els Administradors de la Causa Pia i sabem que varen pagar 25 ll. a Caterina Puignaró i Vila, casada amb un pagès d'Olló; 25 ll. a Teresa Soler i Vila de Cabrianes i 25 ll. a Maria Vilanova i Vila, muller d'un pagès de Sta. Eugènia de Relat (159).

Curiosament aquestes darreres pagues a filles de la família eren molt inferiors a les disposicions dels fundadors que havien determinat tres anyades i, per tant, el caràcter de complementarietat era molt menor i, en aquest cas, la família pagesa havia de mobilitzar altres recursos si no volia caure en la degradació. Almenys dues causes havien influït: la resistència a pagar les pensions per part dels censataris i la legislació liberal desenvolupada a la primera meitat del segle XIX, que si bé no les liquidà, entraren en un procés legislatiu que creava confusió al seu voltant.

Les Causes Pies jugaren des del nostre punt de vista un paper important en la reproducció de les famílies benestants pageses, a partir de la relació d'explotació que s'establí entre aquests grups i aquells que, necessitats de diners per subsistir, feien efectives anualment les pensions. Afectaren sobretot a la petita noblesa, pagesia benestant de masos i a la burgesia urbana, si bé en menys quantitat, perquè era un institució clarament rendista. La burgesia disposava dels seus propis negocis per acumular a cada generació, i fins i tot augmentar el dot i la posició social de tots els seus fills.

6.3 BENEFICIS ECLESIASTICS I REPRODUCCIÓ SOCIAL.

Normalment en estudiar les institucions eclesiàstiques s'estudien des d'una perspectiva global com un grup social específic que té uns comportaments particulars. I és obvi que és així. Pera nosaltres, respecte a

la pagesia bagenca, manté almenys dues relacions d'exploració: com a propietària de terres -arrenda terres i en cedeix a rabassa morta i n'acumula- i com la prestadora més important de l'època. Aquests aspectes els hem apuntat més amunt. En el present capítol volem estudiar aquest estament des d'un altre punt de vista: els eclesiàstics són, gairebé sempre, cabalers de les classes benestants bagenques. Per tant, els mecanismes d'exploració que desenvolupa l'església contribueixen a mantenir la pròpia institució i la seva càrrega ideològica però també a aquests fills segons. No entrarem en la complexitat de les institucions eclesiàstiques i les vies d'entrada a ocupar els càrrecs perquè voldria dir una tesi completa sobre el tema. Aportarem però, un seguit de documents trets dels protocols notariais que alligonen el funcionament d'algunes institucions i la importància que tenen per la reproducció d'alguns grups socials.

6.3.1 Els testaments dels eclesiàstics.

El destí dels béns dels eclesiàstics bagencs pot estudiar-se a partir dels seus testaments. Podem distingir dos blocs: els béns que són distribuïts entre la pròpia església (relació de distribució entre els propis eclesiàstics) i els béns repartits a la família (relació de reproducció familiar). Com que era una condició de l'eclesiàstic morir solter i, per tant, no tenir fills, els seus béns no havien de seguir una línia hereditària precisa. Per això, el dot pagat per la família soca tornava al cap d'una generació a la pròpia família, a vegades fins i tot augmentat si havia utilitzat bé les relacions de distribució entre els propis eclesiàstics o entre els propis grups dominants a l'hora de fundar misses i aniversaris que, com hem vist, tenien una caritat acostumada. Malgrat algunes variants, els testaments reflecteixen aquesta dualitat. Vegem-ne alguns exemples:

-Testament del Dr. Jacint Pons i Soldevila, Pvre i beneficiat de la Seu de Manresa. La relació de distribució entre els eclesiàstics estava formada pels llegats següents:

- . Sepultura a la Seu (3 oficis).
- . 330 misses de caritat 6 s. (99 ll.) distribuïdes de la següent manera:
  - 100 a la Seu.
  - 15 al Convent de St. Domingo.

- 10 al convent de St. Francesc de Paula.
- 80 als P.P. Caputxins.
- 115 a disposició dels Marmessors.
- . 4 Aniversaris de 1 ll.10s. (6 ll.).
- . Als caputxins: 2 aniversaris de 1 ll.10s. (3 ll.)
- . A les Monges de Sta. Clara, 10 ll. per aniversaris de 8 s. (10 ll.)
- . A les Confraries de la Concepció, Gloriosos Cossos Sants, Santíssim nom de Jesús i Ànimes del Purgatori, 1 ll. a cadascuna (4 ll.)
- . A les Confraries del St. Sagrament, a la de Ntra. Sra. del Roser a la Companyia de Jesús i a la tercera Regla de St. Francesc, 3 ll. a cadascuna (12 ll.).
- . A la Congregació dels Dolors, (10 ll.)
- . a l'Hospital de St. Andreu (10 ll.)
- . Al Bisbe de Vic, un morabatí (13 s. 4d.)
- . A la Bossa de les Quotidianes (10 ll.)
- . Passats tres anys del seu òbit s'havien de fundar 6 misses a l'altar dels Cossos Sants, de 6 s. de caritat.

Sumades totes les quantitats significa 224 ll. 13 s. 4 d., que foren distribuïdes entre misses i confraries. A les misses es retribuïa un capellà, per tant, la distribució es feia entre els individus eclesiàstics, a les confraries, en canvi, era una donació a una entitat que jugava un determinat paper social i, implicava finançar la reproducció ideològica de la societat.

A nivell de reproducció familiar, els llegats eren dos: a Sor Jacinta Pons, monja de Sta. Clara, 40 ll. i la resta de béns -no sabem quants- eren llegats al seu pare Sr. Francesc Pons o al seu germà, Josep Francesc Pons i Soldevila (160).

Reforçava així a la seva germana i, al mateix temps, els béns restants retornaven a l'hereu. Com ja dèiem, el dot del cabaler capellà retornava al cap d'una generació de nou a la família soca. D'entrada col·locar-lo a l'església implicava una estratègia d'estalvi.

-Testament del Dr. Albert Madriguera, rector de St. Fruitós de Bages. Era fill del Dr. Francesc Madriguera, notari de Manresa i de la Sra. Teresa Madriguera i Galí. Les clàusules del seu testament eren:

- . Elegia sepultura a la Seu, a una que va fer edificar a l'altar de St. Jaume. L'enterrament havia d'ésser de "sepultura mig solemne".
- . Si moria a St. Fruitós demanava que el portessin a la casa dels

seus pares al C/ St. Miquel de Manresa, acompanyat de dos Preveres o religiosos; els administradors de les cinc capelles de St. Fruitós els quals havien de portar atxes enceses. Als preveres se'ls pagaria de caritat 15 s. i als administradors 7 s.6d. El consum de cera, 1 ll. 10s. (161).

. Si moria rector de St. Fruitós, es celebrarien tres oficis d'enterament, novena i capdany amb assistència de 8 sacerdots que reberien de caritat 1 ll.10s. cadascun i dinar; amb obligació de celebrar tres misses de repòs i sufragi de la seva ànima.

. S'haurien de celebrar: 30 misses al Convent de St. Domingo, 30 misses als religiosos del Carme, 30 al Convent de St. Francesc de Paula, 30 als Caputxins i 50 pels canonges i comunitaris de la Seu, de caritat 6 s. (51 ll.)

. El dia que es celebrés el seu funeral es donarien 2 d. a tots els pobres que anessin a demanar caritat a casa dels seus pares i a la Rectoria de St. Fruitós.

. Al cap d'un any s'hauria de celebrar a la Seu un aniversari de recordança i cantar després una absolta davant la seva tomba.

. Deixava al Bisbe de Vic, un morabatí (13 s.4d.)

. Durant 10 anys, el seu hereu havia de comprar una butlla de difunts.

. Deixava els seus llibres "per la experiència tinch del molt que costan los llibres, si se compran de ma dels Impressors o llibreters y del poch se estiman si se venen en publich encant" a la Companyia de Jesús.

. Deixava, en atenció que els seus avis havien construït l'altar de Sta. Magadalena a l'església de St. Miquel, tots els ornaments que hi havia a l'armari de dita capella.

. Llegava a l'església parroquial de St. Fruitós, totes les robes i ornaments que tenia allà.

. A l'Hospital de St. Andreu de Manresa deixava 5 ll.

. A la Capella del St. Angel de la Guarda deixava 2 ll.10s.

. A la Confraria del S.S. Nom de Jesús, 2 ll.10s.

. Posseïa un benefici eclesiàstic, de capital 650 ll. i de pensió 32 ll.10s. El qual va extingir-lo l'any 1740 i dedicà 24 ll.19s. de la pensió a fundar un "primae classis" pel dia de la festa de St. Fruitós i les restants 7 ll. 11s., 15 misses amb absolta, de caritat 10 s., excepte una missa que seria de 11 s. Durant la seva vida es reservava les pen-

sions i quan es morís podia disposar de 10 anyades.

. Per lluir més el "primae classis" va augmentar el capital anterior en 86 ll. i la pensió en 4 ll.6s. que haviende servir per³ la música de violins. A continuació especificava que havia augmentat el capital fins a obtenir aquestes pensions perquè l'interès dels censals s'havia reduït al 3 %.

. Perdonava tots els fraus que se li haguessin fet a l'hora de pagar la primícia a excepció dels que ho havien fet esperant perdó i demanava que el seu hereu fes servir la pietat als que li devien pensions.

Els llegats són més complexos que en el cas anterior però la relació de distribució assenyalada era la mateixa.

Altres llegats es refereixen als membres de la seva família:

. Les deu anyades que es reservava de la fundació se n'havien de donar dues a Miquel Graell i Madriguera, nebot seu i si moria abans havien de passar al seu hereu. Altres dues pensions a Teresa Sala, neboda seva i quan es casés 150 ll. per⁴ una joia o vestit. A Josepa, germana de la Teresa i també neboda, una pensió i 100 ll.; les cinc pensions restants repartides a quatre altres nebodes filles del notari Maurici Madriguera.

. A Catarina Padró i Marfà, vídua, majordona del capellà li deixà un llit i roba de llit, 10 ll. i pagar-li el que se li estava devent.

. Tot altre diner que tingués, el destinava a pagar els llegats que havia fixat i la resta havia de passar a l'hereu que definia en el testament.

. Nomenava hereu al seu germà Maurici Madriguera, notari de Lleida i a Teresa Sala, la seva neboda, però morts aquests establia hereus als fills del Maurici (162).

-Testament de Sor Mª Angela Graell i Sala. L'aportem aquí perquè es refereix a una monja. A Manresa el Convent més important era el de Sta. Clara i no podien fer testament un cop eren monges. Per això aquestes monges feien el testament quan eren novícies, abans de professar.

Mª Angela demanava que fos enterrada al Convent tal com es feia a les monges i deixava al Convent tots els mobles que tingués a la cel.la. Al seu germà i hereu dels Graell- renunciava a tots els drets de llegítima per l'esforç que havia fet per entrar en religió. A la seva germana Ignàcia -casada amb Ignasi Nadal, metge- tot el que a ella li tocava de la Pia Causa instituïda pel Dr. Bernat Mas, metge de Manresa. Els rèdits serien per casar la seva neboda Mª Angela Nadal. A la seva germana li deixava també la resta de béns (163).

Els testaments de les monges solen ésser molt breus. Caldria saber quan costava de dot entrar la filla en religió, si implicava estalvi respecte al casament carnal i què deixava realment a l'hereu que nomenava, si era simbòlic o en realitat hi havia un retorn dels béns llegats. Caldria en aquests casos investigar més.

-Testament de Joan Torrascassana, Pvre. i rector de Rocafort. La novetat d'aquest testament és que fa hereu a Ntre. Sr. Jesucrist de tots els seus béns, que han d'ésser venuts a l'encant públic i, del que en resultés, la meitat s'havien de dedicar a misses de caritat 6s. i l'altra meitat a misses de caritat 15 s. Unes s'havien de fer a Rocafort i les altres a Matamargó, poble d'origen del capellà.

Ara bé abans d'aquesta clàusula, en Joan Torrascassana fundava un benefici eclesiàstic a favor dels fills capellans del Mas Torrascassana. És a dir, que, si en principi aquest testament posava l'èmfasi en la relació de distribució, en una anàlisi més aprofundida, en la fundació del benefici detectem la relació de reproducció familiar, en aquest cas no a favor de l'hereu sinó dels cabalers capellans, si bé en el fons era un estalvi per la casa pairal en disposar d'unes rendes de les quals vivia o ajudaven a viure al cabaler (164).

El quadre 6.14 recull un llistat de capellans i religioses que testen en el període 1760-1770 i a qui fan hereu. L'elecció sol recaure en el germà hereu o si manca aquest al nebot que el succeeix. Dels 25 casos exposats, en 18 casos es nomena hereu a la família soca, en 3 a Ntre. Sr. Jesucrist i en quatre a algun germà cabaler o cabalera que no és l'hereu de la família soca. Una exemplificació més gràfica d'aquest fet són els dos casos exposats en el quadre 6.15. En el primer el Rnd. Josep Parera, beneficiat de la Seu fa hereva a la pubilla de la casa del seu germà hereu (165). Era la seva neboda. En el segon cas el Rnd. Joan Miralda, Pvre. i domer de la Seu i el seu germà Rnd. Francesc Miralda, nomenaven hereu al seu germà Lluís Miralda, Dr. en drets. Ja és significatiu que en una generació trobem tres eclesiàstics, però un d'ells no sabem a favor de qui testa (166).

A partir d'aquests exemples sobre testaments dels eclesiàstics poden fer-se lessegüents consideracions des de la perspectiva de la circulació dels seus béns:

a/ Podem parlar d'una relació de distribució d'aquests béns entre els individus del mateix estament social. Una part de forma directa (les mis-

Quadre 6. 14 .

Nomenament d'hereu per part d'eclesiàstics i monges segons els testaments 1760-1770

ECLESIÀSTIC	PROFESSIÓ PARE	ANY	HEREU
Josep Oms, Pvre. i doner de la Seu	sastre	1766	la seva ànima
Jaume Parer, Pvre i beneficiat a Artés	pagès	1765	el seu germà
Jacint Pons i Soldevila, Pvre i beneficiat de la Seu	Dr. en drets	1764	el seu germà
Valenti Vila, vicari d'Artés	pagès	1764	el seu nebot
Ignasi Rou i Rovira, Pvre., Canonge de la Seu	ciutadà honorat	1763	el seu germà
Domingo Sala, Pvre. a Manresa	Dr. en drets	1764	el seu germà
Anton Fortet, Pvre. i beneficiat de la Seu	adroguer	1764	el seu germà
Josep Perera, Pvre, i beneficiat de la Seu	blanquer	1769	la seva neboda(pubilla)
Jaume Ollec, Pvre i beneficiat de la Seu	Dr. en drets	1762	el seu germà
Francesc Pla, Pvre, i canonge de la Seu	adroguer	1767	la seva cunyada però ha de passar-los als seus nebots.
Ignasi Pujol, Pvre. i beneficiat de la Seu.	sastre	1767	la seva neboda(pubilla)
Francesc Pla, Pvre i beneficiat de la Seu	cordor	1762	el seu nebot
Aleix Pla, Pvre i beneficiat de la Seu	adroguer	1765	el seu germà
Josep Soler, pvre. i rector de St. Joan de Vilatorrada	blanquer	1764	el seu germà cabaler, però abans una germana soltera.
Ignasi Senegas, Pvre. i beneficiat de la Seu	blanquer	1764	la seva germana, cabalera.
Tomas Raurich, germà del Convent de les Heres Caputxines de Manresa	paços	1767	Nostre Sr. Jesucrist
Josep Tomas Perera, Pvre. i resident	Dr. en drets	1771	Les seves nebodes
Joan Torrecassana, Pvre. i rector de Rocafort	paços	1768	Nostre Sr. Jesucrist
Albert Madriuera, Pvre. i rector de St. Fruitós	Notari	1746	El seu germà i germana, després filla del germà,
MONGES			
Sor M ^{re} Angela Graell i Sala, religiosa (1)	Dr. en drets	1764	la seva germana (cabalera)
Sor Raimunda Padraís i Llopis, religiosa (1)	-----	1766	el seu nebot
Sor M ^{re} Tomàsina Vendranas, religiosa (1)	Botiguer de panyos	1767	la seva germana (pubilla)
Sor M ^{re} Alberta Marchi Jaraval, religiosa (1)	adroguer	1770	el seu pare i el seu germà
Sor Anna M ^{re} Vendranas, religiosa (2)	botiguer de panyos	1763	la seva germana (pubilla)
Sor M ^{re} Ignàsia Pons, religiosa (2)	veler	1763	el seu pare

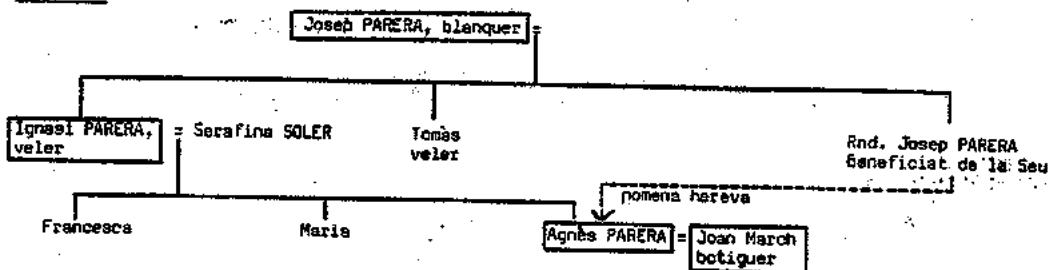
(1) Religioses del Convent de Sta. Clara de Manresa

(2) Religioses del Convent de St. Carles de Monges Caputxines de Manresa

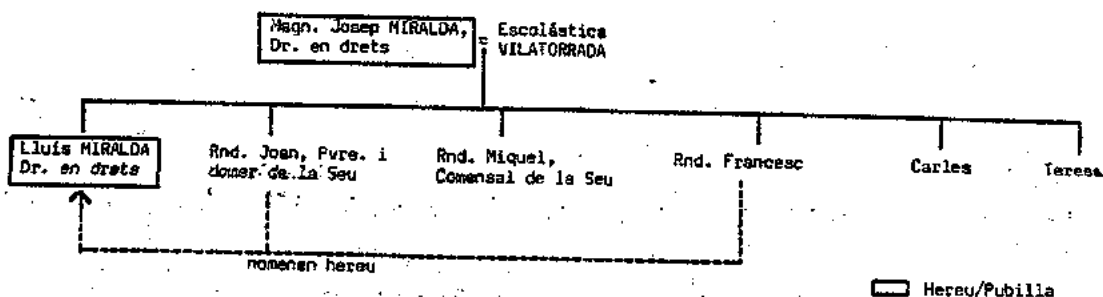
Quadre 6.15

Esquemes genealògics d'Eclesiàstics que nomenen hereu a l'hereu de la família soca a Manresa

Esquema 1

Esquema 2

□ Hereu/Pubilla

ses i cerimònies que cal fer a l'hora de l'enterrament) i indirecta amb els llegats a congregacions. Les misses tenen un preu que s'anomena caritat.

El cas extrem d'aquesta relació de distribució és quan l'eclesiàstic testa a favor de la seva ànima i a Ntre. Sr. Jesucrist. Els béns aleshores han d'ésser venuts a l'encant públic i dels diners obtinguts fer-ne misses.

A vegades s'intenta perpetuar en el temps aquesta relació de distribució mitjançant dues institucions: 1/ la fundació de misses que cal dir anualment a canvi d'una pensió anual que es pot capitalitzar i convertir en censal i 2/ la fundació de beneficis eclesiàstics, és a dir definir una renda la qual percebrà el beneficiat. Es creava així un nou càrrec eclesiàstic. Era fonamental a qui es concedia el dret a nomenar patró, normalment l'hereu de la família, el qual solia nomenar a algun fill segon de la família. Per aquí s'enllaça en la relació de reproducció.

En aquests dos casos la relació de distribució implicava desenvolupar una relació d'explotació entre els eclesiàstics que rebien les rendes i els grups socials endeutats que la pagaven. Aquests contribuïen així a mantenir els grups dominants.

b/ Relació de reproducció familiar: el primer element decisiu és que ser eclesiàstic equival en el XVIII a quedar solter. Així el dot que s'havia pagat al capellà no seguia el curs natural perquè no hi havia fills, i retornava a la pròpia família de diverses formes: 1/ deixes a nebots, germanes, majordona (relació de parella no legalitzada jurídicament i sense repercusió hereditària) que implicaven un reforçament de les lligimites dels cabalers, 2/ fundació de beneficis que amb el nomenament de patró a un membre de la família, aquesta podia col·locar un fill capellà estalviant un dot perquè el benefici i el fill segon es mantenia dels grups socials inferiors que anualment pagaven les pensions i 3/ Causes Pies per donzelles maridar i estudiants estudiar que hem exposat més amunt i que permetien estalviar part del dot de les filles que s'havien de dotar. 4/ La clàusula decisiva, malgrat que no sabem quina proporció de béns es traspassaven, és la que nomenava hereu a l'hereu de la família soca. Augmentats o disminuïts els béns, marxats en forma de dot una generació determinada, retornaven a la casa a la mort de l'eclesiàstic.

6.3.2. Els beneficis eclesiàstics

Segons Alcubilla, un benefici eclesiàstic és "renta unida a un oficio eclesiàstic, o cargo u oficio en la Iglesia, constituido con autoridad del obispo y dotado con cierta renta" (167). Aquesta seria la idea bàsica i el punt de partida, la constitució d'una renda que va lligada a un ofici eclesiàstic. A partir d'aquí poden ésser de molts tipus segons la responsabilitat o el nomenament:

-Simples: "son los que no tienen jurisdicción ni estan encargados de gobierno alguna sobre el pueblo ni sobre el clero". S'havia de tenir 14 anys per disfrutar-los.

-Dobles: són els que tenen un càrrec en alguna administració i/o algun dret de jurisdicció.

Segons el nomenament es divideixen:

-Col.latiu: pertany el nomenament al prelat.

-Patronats: quan és nomenat en virtut de presentació d'un patró.

-Electius: es nomena mitjançant elecció.

-Incompatibles: que no poden trobar-se junts amb la mateixa persona.

-Patrimoniales: són els que s'han d'oferir als fills de la diòcesi.

-"Pílongos": destinats als individus d'una parròquia batejats a la seva pila.

Per tal que fos realment eclesiàstic calia que fos reconegut pel bisbe però el fundador a més de definir les tasques a desenvolupar per qui l'obtingués nomenava un patró que tenia el dret més o menys matisat de presentar l'individu que volia que fos nomenat. Podia ésser un familiar o qualsevol altre individu.

Aquest mecanisme -prescindint ara de la complexitat i diversificació de l'administració eclesiàstica- generava a les famílies unes estratègies de col.locació molt importants pels avantatges que se'n derivaven. El dot era dedicat a la creació o consecució d'un benefici eclesiàstic, el capital aportat era invertit a censal i el fill cabaler vivia de les rendes d'aquella inversió. L'hereu tenia el patronat del benefici o dret a presentar a l'individu. A la mort de l'anterior beneficiari es solia nomenar un altre fill, però ara el dot era menor perquè la recepció de les pensions abaratia el cost de manteniment del nou cabaler col.locat. La necessitat estructural d'endeutament afavoria en aquest cas de nou als grups que podien crear els beneficis.

Ara bé, aquest seria el model més senzill que podia complicar-se

sobretot, a partir de les matisacions en el nomenament i fins i tot la personalitat del patró. Podem dir i més endavant ho demostrarem que a la segona meitat del s. XVIII els beneficiats i clergat en general sortien de les cases de pagès, petita noblesa i, en menor escala, de la nova burgesia urbana.

L'Enquesta de Zamora de 1787 sobre el Corregiment de Manresa indica els llocs on hi havia Comunitat de Preveres i les rendes que reben:

- "En la vila de Moya hay Comunidad, que se compone de 7 beneficiados y onze ordenados a título particular. El Cura Parroco, su vicario, la renta de los beneficiados es de 25 ll. cada uno y a mas aquel tanto que perciben de la fundación del beneficio, los demás es de 250 ll. La renta del cura se reduce a la primicia y algunos luismos y es regular tenga la misma porcion que los demas beneficiados"

- A Monistrol de Montserrat hi ha un vicari perpetu (nomenat per l'Abat) i des de 1778, els vuit beneficiats són de patronat laical, un d'eclésiàstic i un del Rei la renda dels beneficiats era de 250 ll. i el vicari perpetu 500 ll.

- A Sallent hi havia comunitat: des de 1595. El 1773 es fixava en 18 el nombre de residents i una renda de 180 ll. El 1745, el Bisbe va ratificar el nombre i va definir la següent composició: un rector, dos vicaris, tres beneficiats, onze de la vila i parròquia i un organista. La renda es fixava en 200 ll. i el rector 3000 ll.

- A St. Feliu Sasserra hi havia comunitat de preveres des de 1636. El nombre de preveres no es llegeix a l'enquesta però sabem que rebien 200 ll. de renda i el rector de 900 a 1000 ll. A més hi havia dos beneficiats.

- A Santpedor la comunitat de preveres la formaven 20 capellans. El rector rebia de 800 a 900 ll. i els beneficiats, 200 ll.

- A Manresa convivia en la mateixa Església de la Seu, el Capítol de Canonges format pel Paborde i 11 canonges que gaudien les dignitats de Cambrer, Sagristà, Infermer, Prior i Rector de St. Miquel que eren nomenats segons l'antiquitat i la Comunitat de Beneficiats formada per 49 beneficiats. Els canonges rebien 600 ll. (exceptuant els que tenien Dignitat) i els beneficiats 200 ll. (168).

A més d'aquestes comunitats que eren reconegudes com a tals, també hi havia fundats a altres pobles beneficis en els diferents altars. A Navarcles, el 1717 s'havia fundat un Benefici sota la invocació de Ntra. Sra. del Roser (169). O a Artés que el Rvnd. Emmanuel Farreras era l'Obtentor

del Benefici sota invocació de Ntra. Sra. de la Misericòrdia a la Parròquia d'Artés (170). A St.Benet n'hi havia 11 (171).

Cal assenyalar que els beneficis eren fundats en una església i tenien unes obligacions determinades -dir unes misses- però no necessàriament havien de residir en aquell lloc i, podien, si no ho especificava la fundació, posseir més d'un benefici.

Si retornem a Manresa, la Resposta dona un llistat dels Beneficis a la Seu de Manresa, el 1788 amb els patrons, obtentors, rendes i obligacions (Quadre 6.16).

Quadre 6.16
Beneficis que eren fundats a la Seu de Manresa el 1788.

PATRO	OBTENTOR	RENDA	OBLIGACIONS
1 Cutina (??)	----	6 ll. 10s.	2 misses
2 Luminaria	Ginebreda	3 ll. 8s. 6d.	1 missa
3 Vendament	Mallist	33 ll. 7s. 10d.	1 missa
4 Vendament	Jaume Parera	22 ll. 8s. 8d.	1 missa
5 Pardines	Dr. Pons	10 ll. 9s.	11 misses
6 Obrers	Llisaach	6 ll. 18s. 7d.	2 misses
7 Rei i Ordinàries	----	1 ll. 9s. 6d.	1 missa
8 Amat	Joan Corrons	6 ll. 3s. 2d.	2 misses
9 Porranon	Ribot	----	----
10 Anglaseil	Bergada	1 ll. 18s.	1 missa
11 Mas Cura	----	1 ll.	----
12 Obrers	Espanya	5 ll. 2s.	1 missa
13 Amat	Veguer	8s.	----
14 -----	Devesa	3 ll. 7s. 6d.	1 missa
15 Rei	----	5s. 6d.	----
16 Guzman	Dna	2 ll. 11s. 4d.	1 missa
17 Serra de Rocafort	Enric	1 ll. 10s.	1 missa
18 Obrers	Fortet	25 ll.	18 sermons
19 Torres i Coma	Singla	6 ll.	2 misses
20 Confraria	Coll	15s.	1 missa
21 Pardines	Corrons	----	----
22 Confraria	Cassdejús	12 ll.	12 misses
23 Confraria	D. Joaquim Soler	1 ll.	1 missa
24 Confraria	D. Francesc Soler	7 ll. 10s.	2 misses
25 Guzman	Ramon Montaña	13 ll.	1 missa
26 Pabordes	Pla	2 ll.	----
27 Rei o Pabordes	----	----	----
28 -----	Mas	8 ll.	2 misses
29 Degà Regent	Dr. Fabrés	1 ll. 12s.	1 missa
30 Guzman	Nadal	2 ll.	1 missa
31 Rei	Oliveres	3 ll. 9s.	1 missa
32 Rei	Quintana	2 ll. 10s.	1 missa
33 Lliurador	Sagristà	6 ll.	1 missa
34 Soler i Calcina	Rallat	1 ll. 12s.	1 missa
35 Torres de Bages	Comes	1 ll. 4s.	1 missa
36 Canals	Rovira	6 ll.	4 misses
37 Oller del Mas	Oller	6 ll.	2 misses
38 Cornet	Cornet	90 ll.	30 misses
39 Anglarill	Pujol	50 ll.	40 misses
40 Amigant	Dr. Josep Soler	11 ll.	11 misses
41 Senef. de St. Blas	----	19s.	----
42 Canals	Canals	2 ll. 4s.	2 misses
43 Vilomara	Dr. Febres	40 ll.	40 misses i sermons
44 Guzman	Josep Montaña	1 ll. 10s.	1 missa
45 Guzman	----	12 ll. 10s.	12 misses
46 Planella	Planella	7 ll. 10s.	2 misses
47 Semia (??)	Puig	----	----
48 Confraria	Servitja	7 ll.	2 misses
49 Mollet	Argullol	10 ll.	2 misses
50 Seranges	Seranges	1 ll. 19s.	1 missa
51 Comes	Angla	----	----
52 Consellers	Llor	----	----
53 Consellers	Culla	----	----
54 Consellers	Pujol	----	----
55 Consellers	Cabanes	----	----
56 Consellers	Barjau	----	----
57 Consellers	Boix	----	----
58 Casa de l'Angla	----	----	----

A partir de les dades del quadre és molt difícil detectar la professió dels patrons i dels obtentors. En línies generals podríem dir que 22 beneficis estan en mans d'institucions (confraries, Ajuntament i Rei) i en la resta predomina la petita noblesa (Amat, Guzman, Llaurador, Torres de Bages, Mollet) i la pagesia de masos (Serra de Rocafort, Oller del Mas, Canals de Vilatorrada, Angla de Viladecavalls etc.). Trobem a faltar en canvi, a la burgesia urbana. Entre els obtentors, malgrat també les dificultats d'identificació, desapareix pràcticament la petita noblesa (els Llisach, Espanya) i apareixen cognoms de la burgesia urbana (Parera, Oms, Enrich, Fortet, Sacristà etc.) i els pagesos de mas (Angla, Oller i Canals). Els beneficis de patronatge institucional eren en mans de la burgesia urbana de la Ciutat. Els sis de patronatge municipal eren ocupats pels Llor, Culla, Pujol, Cabanes, Barjau i Boix, almenys cinc d'ells -els primers- eren dins d'aquell grup social.

Un altre aspecte a destacar és la migradesa de les rendes a conseqüència de l'antiguitat i de la reducció dels interessos de censals. Solament cinc beneficis superaven les 25 ll. de renda (el dot que es donava a les donzelles pobres per les Causes Pies). Per això no podem identificar beneficis fundats amb el nombre de beneficiats. Aquests podien ocupar-ne més d'un per poder-se fer amb una renda digna. A Manresa, els 58 beneficis eren ocupats per 49 beneficiats i veurem a continuació com se'n posseïa més d'un. Per altra banda, les obligacions no eren molt grans. En 21 casos sols s'havia de dir una missa.

Els ingressos d'aquests eclesiàstics provenien també de la relació de distribució o d'explotació que es derivava de les misses dels enterraments que es testaven i/o fundaven, així com de les rendes que s'obtenien del patrimoni acumulat. A la Seu, per exemple, el Capítol de Canonges i la Comunitat de Beneficiaris unificaren el 1419 la seva residència i crearen les Quotidianes Distribucions de la Seu que administrava les misses i fundacions i retribuïa als residents per les misses que deien i per l'assistència als oficis.

Malgrat que, com veurem, alguns obtentors tenien la facultat, derivada de la pròpia fundació, de reconvertir les rendes en causes pies (hem vist com moltes es transformaven en Causes Pies per donzelles maridar), Josep Mre Gasol dóna la llista dels fundadors i l'any en què es realitzà la fundació des del s. XIII fins a l'actualitat, la qual permet elaborar una cronologia de la fundació (Quadre 6.17).

Es detecten clarament dues etapes en la fundació. De 1295 a 1415, un segle XIV llarg, es fundaren el 39,7% del total, en el s. XVII el 16,7%

però cal matisar-ho perquè dels 13, sis foren creats pels consellers de l'Ajuntament l'any 1649, és a dir que la majoria són de la segona meitat del s. XVII. En el segle XVIII es fundaren el 20,5% amb un lleuger predomini de la primera meitat. Després es produeix una aturada que travessa tot el període de desamortització eclesiàstica fins que a finals de la segona meitat del s. XIX es produeix una recuperació institucional i de 1880 a 1925 se'n funden 9, l'11,5% del total (172). Curiosament l'expansió de les fundacions coincideix amb els segles de creixement econòmic de la Ciutat. Caldria però un estudi més aprofundit d'aquesta evolució que es podria fer a partir de la documentació de la pròpia Seu.

Quadre 6.17

Fundació de beneficis eclesiàstica a la Seu de Manresa.

SEGLE (A)	PERÍODE (B)	TOTAL A	TOTAL B	% per segle
s. XIII	1295-1299	3	3	3,8
s. XIV	1300-1349	9		
	1350-1399	10		
	No consta any	5	24	30,8
s. XV	1400-1415	4	4	5,1
s. XVI	----	-	-	----
s. XVII	1600-1649	6		
	1650-1699	6		
	No consta any	1	13	16,7
s. XVIII	1700-1749	9		
	1750-1799	7	16	20,5
s. XIX	1800-1899	7	7	9,-
s. XX	1900-1925	2	2	2,6
No consta	----	8	8	10,3
TOTAL	----	78	78	100

A/ La fundació de beneficis.

En els protocols notariais i testaments apareixen clàusules que fan referència a la col.locació dels fills en religió. Tomàs Mollet, Dr, en medicina de Manresa deixava 700 ll. a cadascun dels seus fills amb la següent clàusula: "si algun o tots de dits fills meus necessitaren de dites 700 ll. per obtenir algun benefici eclesiàstic, ab lo qual podran promouerse a saqrats ordres puga y puqan per dit efecte demanar, saber y rebre y gastar totas las ditas 700 ll. quiscun de aquells" "Y així mateix ho puqán fer per la dotacio de un personat o personal benefici. Lo qual personat presentaran ab benefici competent pera ordenarse u ab aquell efectivament se promouran a saqrats ordres. Despres empero de ordenats los dits fills meus de saqrats ordres sols puqan disposar de 350 ll. y la resta torni al hereu" La lleqítima servia per^a la col.locació però a la qèneració anterior

el Rvnd. Rafael Mollet havia fundat un benefici. Ja s'havia fet una inversió que significava estalvi a la generació seqüent. Per això deia Tomàs Mollet al testament "Y llego tant solament 200 ll. al fill meu que obtindra lo benefici fundador segons la testamentària disposició del Rvnd. Rafael Mollet, prevere y beneficiat de la Seu, el seu oncle". L'estalvi era de 500 ll. (700 ll. per fill, a 200 ll. en cas d'ocupar el benefici" (173).

Josep Angla, pagès hereu del Mas Angla de Viladecavalls "atenent que Isidro Angla, estudiant en Teologia Moral, desitja en gran manera ser promogut als sagrats ordres, pel qual efecte se ha aplicat molts anys en los estudis y a fi pues para que ab lo infrascrit censal puga fundar algun Personat y despues commutarlo ab algun Benefici eclesiastich y ab esto poder ell posar en execucio tant sant proposit e intent, lo que nosaltres també desitjam", com que no es trobaven en diner efectiu en aquell moment creaven un censal de 800 ll. i 24 ll. de pensió a cobrar dels béns del Mas, com a suplement de llegítima paterna i materna (174). La família tenia ja una tradició de cabalers capellans. Un germà de l'Isidre el 1752 era ja prevere i Canonge de la Seu i un oncle d'ambdós era també capellà (175). L'Anton fundà un benefici a la Seu el 1789 (176). Gairebé un segle després, al mateix mas hi havia el P. Ramon Angla, jesuïta que segons se'ns diu a la seva biografia, tenia un germà canonge a la Seu (177). Aquesta col.locació d'un fill cabaler com a capellà també es donava al Mas de les Vives de St. Vicens de Castellet (178).

Sembla clar que un punt de partida per a la col.locació en reliqió era el dot familiar. Com més alt es podia obtenir un benefici més ben dotat.

Anem a veure un parell d'exemples de fundació de beneficis:

-El Rvnd. Joan Torascassana, Pvre, i Rector de Rocafort. Fundava un benefici perpetu, simple i eclesiàstic sota la invocació de Ntra. Sra. del Claustre de Solsona, amb els següents pactes:

a/ Nomenava patró a l'amo del Mas Torascassana, el qual havia de presentar al candidat com a molt dos mesos després de la seva mort o de la del darrer obtentor.

b/ El patró estava obligat a presentar algun fill de l'hereu del Mas Torascassana que estudiés, si n'hi haqués dos el de més edat i si no n'hi haqués cap, algun fill de les cases que varen firmar fermances per obtenir la rectoria de Rocafort.

c/ L'obtentor havia de dir dues misses al mes en memòria del fundador.

d/ El Patró no podia presentar cap persona que ja tingués ordre major, fos sacerdot o obtingués un altre benefici.

e/ Dotava el benefici en 2400 ll. que s'havien d'invertir obligatòriament en censal i que posseïa com a persona laica. En un moment matisava : "y per quant se experimenta que algun obtentor de beneficis no procuran mes que a disfrutar de las rendas de aquells y sens tenir intencio de ser sacerdots ni servir a la Iglesia, en eix cas vull y es ma voluntat que si lo obtentor de dit benefici no tindra ordre major a la edat de trenta anys haja de renunciar" (179).

Podem fer tres observacions: l'esquema que hem definit queda perfectament plasmat, el benefici fundat contribueix a estalviar dots a la família en disposar el cabaler d'una renda fixa; en segon lloc, l'observació final plasma el contingut rendista dels beneficis que, pels obtentors, fins i tot perdien el contingut eclesiàstic i, en darrer lloc, que el capital de la fundació prové dels diners que posseeix com a laica persona. El que no sabem és la procedència d'aquests diners. Era la llegítima que retornava? Eren els diners acumulats a partir d'administrar la rectoria de Rocafort? En un cas i en un altre, el fill cabaler contribuïa a la reproducció del mas d'origen.

El Rnd. Josep I. Pareja obtenia en fer testament tres personats:

a/ Un sota la invocació de St. Frco. a l'altar de Tot Sants de la Catedral de Girona que posseïa des de 1749.

b/ Un altre a l'altar de Ntra. Sra. del Roser a la Catedral de Girona que obtingué l'any 1757.

c/ Un altre sota la invocació de St. Segimon a l'altar Major de l'església de la Rodona de Vic. que va obtenir l'any 1763.

Tenia facultat d'extingir-los i aplicar les seves rendes a obres pïes que li semblessin bé. Per això, va extingir-los i fundà un benefici perpetu, simple i eclesiàstic sota la invocació i a l'altar de St. Carles a l'església del Convent de les Monges Caputxines de Manresa. Reglamentava després la seva concessió:

a/ Un cop ell mort s'havia de conferir canònicament la primera vegada a Francesc Rallat, estudiant de teologia, fill d'una seva germana.

b/ L'obtenció d'aquest benefici no havia d'ésser cap obstacle per obtenir altres beneficis simples o curats, amb residència o sense, es podien obtenir a la mateixa església i els obtentors no estaven obligats a prestar servei ni residència a l'altar que es fundava el benefici.

c/ El patró podia nomenar a qui volgués però havia de tenir set anys i quan tingués l'edat competent ésser promogut a Sagrats ordres.

d/ L'obtentor estaria obligat a dir tantes misses de caritat 1 ll. com arribés la fundació; si vivia a Manresa les havia de dir al Convent de Sta. Clara.

e/ Nomenava patrons al Dr. Josep Mas, notari i al Dr. Ignasi Casasayas nebots seus, alternativament i morts ells, els seus hereus i morta tota la descendència, el domer de la Seu.

f/ Dotava aquest benefici amb el capital dels tres personats (1500 ll. 233 ll. 6s. 8d. i 600 ll.) i "a fi de que lo dot de dit Benefici excedeasca de la congrua y ab esta puga ser promogut als Sagrats Ordres lo predit Fco. Rallat" destinava cinc censals que rebia com a persona laica (950 ll.) i una peça de terra campa de regadiu comprada a carta de gràcia per 500 ll. Suposava un capital de 3783 ll. 6s. 8d. que a l'interès del 3% donava una renda de 113 ll. 10s. (180).

No s'obligava al Patró a una elecció dins del marc familiar, però lògicament, el benefici estimulava que n'hi haguessin. De nou el capital laic acumulat no sabem de quina manera completava la fundació. És possible que, segons el càrrec eclesiàstic ocupat, fins i tot s'acumulés capital. el qual beneficiava als seus hereus o a la seva descendència.

Algunes decisions dels patrons confirmen la preferència per familiars si bé no necessàriament s'havia de produir. No sabem si en els casos que s'escollia un altre, la família rebia algun tipus de compensació.

-Els Torras de BAGES, ciutadans honrats de Manresa, tenien un benefici a la Seu que estava vacant i volia ocupar-lo Jacint Argullol i Ballester, estudiant canònic que residia a Manresa. Hem vist més amunt el casament hereu-pubilla entre ambdues famílies (181).

-Josep Comes, pagès, hereu del Mas de les Comes de Cerarols era el patró d'un benefici fundat per l'illustre Rvnd. Dr. Francesc Comes, prevere, canonge i cambrer de la Seu. Tenia el dret a presentar el futur obtentor. El 1745 presentava al Rvnd. Antoni Comes, Pvre., canonge cabiscol, el seu germà (182).

-En algun cas no sembla que siguin membres de la família els elegits. Gaspar Caldoliner, sabter de Manresa era el patró del Benefici sota invocació de St. Joan Baptista a l'Altar Major del Monestir de St. Benet que havia fundat Pere M. Caldoliner. Havia quedat vacant per la mort del Rvnd. Josep Pons, i va nomenar al Rvnd, Dr Josep Pons, Pvre. i beneficiat de la Seu

(183). Pel cognom no eren parents malgrat hi hagi continuïtat entre els patrons i els obtentors. Cal fixar-se en aquest exemple, en el qual un capellà obtenia un benefici malgrat que ja en tenia un.

-Valentí Pujol, pagès propietari de Santpedor era patró d'un benefici fundat sota l'advocació de St. Francesc i Valentí a la capella de l'Hospital. Estava vacant per la mort del darrer obtentor Rvnd. Valentí Pujol Prevere. Va presentar per ocupar-lo al Rvnd. Josep Santacreu i Soler, pvre. natural de Mujalt (184). L'obtentor mort portava el mateix cognom, el nou en canvi, no.

Caldria investigar més casos però el patró havia de complir el que disposava la fundació inicial del benefici, en la majoria dels casos els obtentors havien d'ésser memebres de la família soca i per això, s'encadenaven cabalers capellans a cada generació. Quan aquests no eren de la família la fundació preveia les substitucions i quan el patró tenia llibertat cal suposar que elegia algun parent proper.

Per acabar cal assenyalar i ja ho hem desenvolupat més amunt que alguns beneficis eclesiàstics eren extingits i les Causes Pies que estaven obligades a fundar eren per dotar donzelles de la família soca o subvencionar als que volguessin estudiar. Si la fundació d'un benefici podia forçar a l'aparició a cada generació d'un capellà per ocupar el càrrec eclesiàtic i beneficiar-se la família de l'estalvi de dot, l'extinció i fundació de la Causa Pia evitava aquesta obligació al mateix temps que, també complia l'objectiu de l'estalvi. En definitiva, tant en una situació com en una altra, es tractava de la inversió dels dots en censals i aquesta captació de renda contribuïa a abaratir costos de reproducció a la família soca que a cada generació havia de dotar en una situació social, almenys igual a la de l'hereu, a la resta de fills. En el fons sols uns grups socials accedien a aquests mecanismes, la resta patien la relació d'explotació derivada de l'endeutament contribuint a aprofundir la diferenciació social.

6.3.3 Eclesiàstics i grups socials

Un estudi exhaustiu de la procedència dels eclesiàstics bagencs s'hauria de fer a partir dels propis arxius eclesiàstics i tenir en consideració els diferents nivells del clergat (canonges, beneficiats, religio-

sos, rectors, monges etc.) que gaudien de rendes diferents i per això, tenien un origen social diferent. Aquest treball no l'hem fet. Les reflexions que fem en aquest apartat es desprenen de la recerca en els protocols notariaus que ha permès detectar un elevat nombre d'eclesiàstics en les genealogies que hem elaborat. Les observacions són qualitatives però creiem que vàlides per^a la segona meitat del s. XVIII.

La nostra hipòtesi de partida és la següent: els eclesiàstics eren homes que procedien de la petita noblesa, d'algunes cases de pagès benestants i de la burgesia urbana. El caràcter rendista fa que n'hi hagi més nombre en la petita noblesa i, a mesura que avança el segle i alguns burgesos s'ennobleixen també sembla augmentar el nombre de clergues a les famílies burgeses. Menestralia urbana, petits pagesos i jornalers; en canvi, no col·locaven els seus fills en religió.

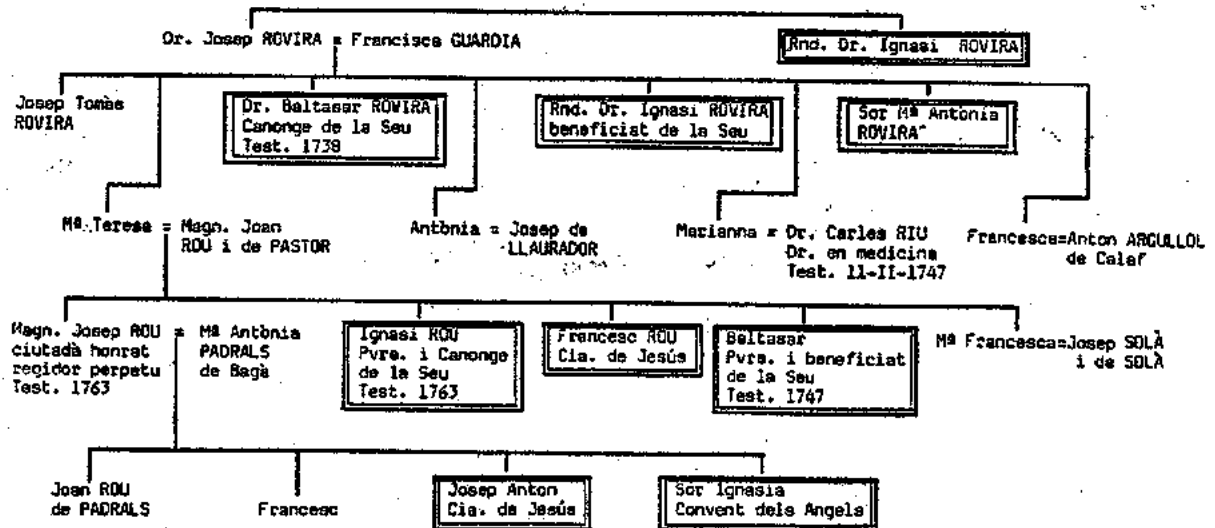
En el recull de testaments d'eclesiàstics que hem recollit en el quadre 6.14 hem destinat una columna a la professió del pare. Malgrat la mostra no sigui molt gran el resultat és clar: quatre pagesos tots ells amb mas i la resta, un ciutadà honrat, adroguers, doctors en dret, blanquers, botiguers... membres de la petita noblesa local o de la burgesia urbana en ascens. Confirma en principi la hipòtesi apuntada anteriorment.

La reconstrucció de genealogies a partir de testaments és una feina lenta i no sempre permet identificar la professió dels fills segons. Una recerca en profunditat permetria reconstruir la història de les famílies. D'algunes reconstruccions que hem realitzat queda el dubte de si coneixem tots els fills i normalment coneixem millor una generació que una altra. Per això hem preferit aportar algunes famílies que poden servir d'exemple i elaborar un quadre amb els capellans de les famílies per grups socials.

Hem escollit la família Rovira que a la següent generació es transformarà en Rou i Rovira (família plena de doctors en drets, ciutadans honorats i regidors perpetus) de Manresa (Quadre 6.18) i la família Soler de la Plana, també ciutadans honorats de la Ciutat (Quadre 6.19). Capellans, religiosos i monges són realment abundants en aquestes famílies. En la primera estudiada, en quatre generacions del segle XVIII, sobre un total de 19 fills coneguts, 9 individus emprenen la carrera eclesiàstica. En dues generacions en trobem 3 i en la darrera, dos. És realment una col·locació massiva en religió. Hem vist amb un cert detall la fundació que realitzava el Dr. Baltasar Rovira de vestir pobres i com abans que tingués

lloc aquesta, fundava un benefici a la capella del Roser per l'exercici de l'oració mental i repartia pensions de la fundació entre les filles dels seus nebots. Per altra banda, del personat de 5000 ll. que posseïa havia destinat 2200 ll. a pagar el dot de la seva germana Mre Teresa (185). Els avantatges de la col.locació religiosa dels fills no els hem de repetir. L'objectiu d'aquesta genealogia era mostrar la importància dels eclesiàstics en aquest grup social.

Quadre 6.18
Els eclesiàstics de la família Rovira en les generacions del s. XVIII.

Font: Not. Rallat, Test. 1762-1770, fols 53-55, 19-V-1763
Not. Soler, Test. 1710-1745, (1739)
Not. Rallat, Test. 1734-1751, fols 315-316 (1747)

☐ Capella / monja

El cas dels Soler de la Plana (Quadre 6.19) recull tres generacions, probablement completes i permet observar també la importància dels eclesiàstics si bé inferior a l'exemple anterior, de 14 fills en tres generacions coneguts, quatre entraren amb certesa en religió. Confirma també per aquest grup social la importància de la col.locació eclesiàstica.

D'altres casos més incomplets i dels que no tenim la certesa que tinguem documentats tots els fills, elaboren una llista de famílies de ciutadans honorats i doctors en drets i medicina amb els eclesiàstics de cadascuna i les generacions:

-Miralda, Doctor en drets: Una generació (primera meitat del s. XVIII).

- (1) Dr. Joan Miralda, pvre, i domer de la Seu de Manresa.
- (1) Rvnd. Miquel Miralda, comensal de la Seu.
- (1) Rvnd. Francesc Miralda, pvre i beneficiat.

-Torras de Bages, ciutadà honrat: dues generacions (primera meitat del s. XVIII).

- (1) Rvnd. Josep Torras de Bages, pvre i beneficiat de la Seu.
- (1) Rvnd. Ramon Torras de Bages.
- (2) Sor Tomasina Torras de Bages, monja de Sta Clara.
A la següent generació, pubilla filla única.

-Pons, Dr. en drets: Dues generacions (mitjans s. XVIII)

- (1) Rvnd. Josep Pons, beneficiat de la Seu.
- (1) Sor Jacinta Pons, monja de Sta. Clara.
- (2) Rvnd. Dr. Jacint Pons, Pvre. i beneficiat.

-Graell, Dr. en medicina: una generació (mitjans s. XVIII).

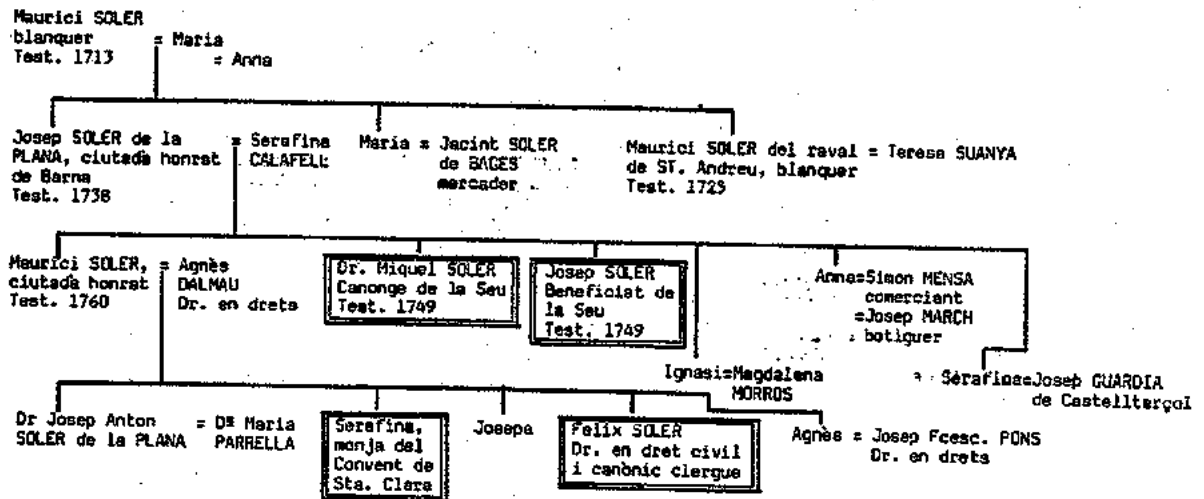
- (1) Rvnd. Josep Graell, pvre. i beneficiat de la Seu.

-Mollet, Dr. en medicina: Quatre generacions (s. XVIII-mitjans s.XIX)

- (1) Rvnd. Rafael Mollet, beneficiat de la Seu.
- (2) Ignasi Mollet, pvre.
- (2) Sor Dominga, Convent de Sta. Clara.
- (3) Mre Lluïsa, religiosa al Convent de Sta. Clara.
- (4) -

Quadre 6. 19

Els eclesiàstics de la família Soler de la Plana ciutadans honorats. en les generacions del s.XVIII

Font: Not. Felix Soler, Test. 1710-1745, 1-VIII-1732
 Not. Rallat, Test. 1734-1751, fols 400-402 (1749)
 Not. Felix Soler, Test. 1710-1745, 16-XI 1738
 Not. Rallat, Test. 1752-1761, fols 281-282 (1760)

 Capella/ Monja

Hem escollit exemples en què les generacions apareixin el màxim de completes possible no solament amb els fills tinguts, sinó amb el destí d'aquests fills. Podriem aprofundir-los i trobar-ne d'altres però creiem que posen en evidència la importància dels càrrecs eclesiàstics en aquest grup social que anomenem genèricament petita noblesa. Per Igualada, Torras ha trobat un comportament similar (186).

Per a les famílies de la burgesia de Manresa la col·locació dels fills a l'església era una estratègia, però no tant com en el grup social abans esmentat. Per un cantó l'enriquiment progressiu del grup al llarg del segle XVIII no feia necessàries les estratègies d'estalvi que implicava la col·locació i, per altra banda, en poder exercir una endogàmia de classe profunda -no hi havia degradació dels cabalers- permetia aprofitar-se dels avantatges dels casaments amb els individus amb els quals es feien els negocis. Tal vegada amb el pas del temps, i canviar l'activitat productiva per la rendista, augmentà l'interès per la col·locació. No es pot oblidar tampoc l'església com a poder, no solament econòmic sinó ideològic i, per tant, la necessitat d'ocupar els càrrecs per desenvolupar una ideologia més propera a la seva visió del món. Vegem, com hem fet anteriorment, els capellans d'aquest grup social:

-Asols, veler: una generació, inicis del segle XIX.

(1) Rvnd. Joan Asols, carmelita calçat.

(2) Sor Teresa Clemència, religiosa dominica.

-Font, comerciant: tres generacions (segona meitat s. XVIII, inicis XIX).

(1) -

(2) Ramon Font, sacerdot.

(2) Francesc Font, doctor en teologia.

(4) Estanislau Font, beneficiat de la Seu.

-Fuster, comerciant: una generació (segona meitat del s. XVIII)

(1) Dr. Ignasi Fuster, prevere.

-Enrich, veler: tres generacions (segona meitat del s. XVIII-primera meitat s.XIX)

(1) Rvnd. Dr. Francesc Enrich.

(2) Sor Mre Teresa, convent de Sta. Clara.

(3) Fra Francesc Enrich, sacerdot, ordre de Predicadors.

(3) Sor Mre Ignàsia, monja.

-Pons Enrich, fabricant: dues generacions (primera i segona meitat s.XIX)

Cap capellà.

-Torrens, comerciant: una generació (primera meitat s. XIX).

Cap capellà.

Podríem aportar més exemples però són incomplets i derivariem conclusions no encertades. Per matisar les dades són insuficients i caldria aprofundir la recerca per convertir les conclusions en definitives. Les famílies burgeses col·locaren també els seus fills a l'església, potser un xic més tard que la petita noblesa (totes les dades són de la segona meitat del XVIII

i primera meitat del s. XIX).

Queda un grup social: els pagesos de mas. Cal plantejar d'entrada que no tots els masos col.locaren fills a l'església, solament els més benestants. Per aquest grup el benefici eclesiàstic actuava clarament com estalviador de dots a la casa pairal i si de cas es desfeia, es fundava una Causa Pia que reforçava els dots de les cabaleres. Tal vegada en aquest grup la institució del benefici tenia més sentit com a recolzament d'una política global del mas. Hem vist com al Mas de les Vives fins i tot es perpetuava de forma ideològica que el fill segon havia d'ésser capellà. Cal insistir que sols alguns masos van poder utilitzar aquesta estratègia d'estalvi, i es contribuïa així a aprofundir la diferenciació social. No podem ser exhaustius en el tema, solament volem aportar les dades d'algun mas que tenia algun capellà entre els seus cabalers:

-Mas Comes (1770):

.Rvnd. Francesc Comes, pvre., canonge cambrer de la Seu.
.Rvnd. Anton Comes, pvre i canonge cabiscol de la Seu.

-Mas Quinquer (1850) Súria:

.Dr. Josep Quinquer, pvre. i domer de la Seu.

-Mas Canals (1763) St. Joan de Vilatorrada:

.Rvnd Felip Canals, pvre. i beneficiat;
.Rvnd. Dr. Anton Canals, beneficiat de la Seu.

-Mas Soler (1712) Viladecavalls:

.Valentí Soler, pvre. i beneficiat de la Seu.

-Mas Angla (1750-1850) Viladecavalls:

.Rvnd. Josep Angla.
.Anton Angla, pvre. i canonge de la Seu.
.P. Ramon Angla, jesuïta.
.Un germà de Ramon canonge de Manresa.

-Mas Soler (1850) Sallent:

.Rector de St. Mateu de Bages.

-Mas Oller del Mas (1758) Manresa:

.Rvnd. Geroni Oller, Prior de tres Ponts.

-Mas Pont (1749) Manresa:

.Rvnd. Ramon Pont, pvre.

-Mas Massana (1850), Fals:

.Rvnd. Valentí Massana, ecònom de Castellfollit del Boix.

-Mas Vila del Soler (1770-1850):

.Rvnd. Anton Vila del Soler, pvre.;
.Rvnd. Josep Vila del Soler.

-Mas Farreras (1750-1760):

.Rvnd. Jaume Parer, beneficiat de la Seu.
.Sor Mònica Farreras i Verdaquer, caputxina.

Aquesta llista ha estat elaborada entre l'atzar dels protocols notari- als i no té altre objectiu que mostrar com els pagesos de mas també desen- volupaven estratègies de col·locació en aquest camp.

La resta de grups socials, els petits pagesos rabassaires, la menestra- lia urbana i els jornalers, no col·locaven cabalers a l'Església; al- menys no n'hem detectat cap cas. El mètode utilitzat és de sondeig i, per tant, aproximatiu. Les fonts eclesiàstiques aclaririen realment la qüestió, que, creiem, no es separaria gaire del que hem apuntat fins aquí.

6.4 ELS CONFLICTES HEREDITARIS.

Del buidatge dels plets de la Cúria de Manresa de 1770 a 1775, hem tro- bat 168 inicis d'expedient, dels quals 38 eren conflictes de família i/o hereditaris, el que suposa el 22,6 % del total. L'herència era un dels mo- tius més importants de conflictivitat social, sobretot quan no s'haviem pre- vist amb claredat els mecanismes successoris. Davant de la justícia no hi arribaven les tensions del sistema familiar derivats del rol que s'assigna- va a cada individu i de les dificultats de la seva interiorització com ha descrit Joan Prats (187). Estem davant dels casos més extrems i referits sobretot a aspectes econòmics de l'heretament. Molts dels plets són solament la instància inicial i no tenen cap tipus de sentència. Hem prescindit de la resolució i ens centrem únicament en el plantejament de la problemàtica. Hem ordenat el material en dos grans blocs, els conflictes relacionats amb el casament i els conflictes relacionats directament amb el traspàs de béns.

6.4.1 Conflictes relacionats amb el casament.

-La mare vídua vol un casament interessat per la filla. Josep Feixes i Quinquer, pagès, hereu del Mas de les Feixes de St. Martí de Torroella, havia mort deixant vídua i dues filles petites, la Maria i la Josepa i es nomenaren administradors per cuidar dels béns i de l'educació d'aquelles. La mare havia d'ésser mantinguda si es mantenia vídua i treballant per l'he- rència. El 1772 la vídua s'havia tornat a casar amb Josep Jaumenandreu, mo-

linier de St. Martí. Les filles, considera el demandant, no rebien una bona educació perquè vivien a un molí, no hi havia mestre i el capellà no vivia a la Parròquia. La vídua, per altra banda, volia casar a la Maria de 9 anys amb el germà del moliner. Es considerava que hi ha una diferència clara entre ésser un moliner i ésser l'hereva d'una heretat valorada en 16000 ll. Solliciten que les filles es portin al Mas Quinquer de Súria on podran ésser degudament ateses (188).

Sembla clara la utilització del matrimoni per interessos patrimonials i, en aquest cas, la pugna que provoca per aconseguir-ho.

-No cuidar de la dona i rebentar-se l'herència. "dicho Onofre Vilatorrada su marido de mucho tiempo a esta parte vive muy divertido, sin aplicarse al trabaxo de su oficio si al juego. Y por consiguiente muy ocioso y mal entretenido, cosumiendo asi su patrimonio, y de otra parte tiene tratos illicitos con mugeres y vive por consiguiente escandalosamente, por cuyos motivos no cuyda de alimentarla ni de vestirla, ni les tiene aquel amor y confianza que deven concurrir entre marido y mujer, antes bien la trata con rigor y aspereza y aun la amenaza matarla o danyarla" (189).

-El pare treu de casa a la parella jove, hereva del seu patrimoni. Ignasi Sivila, hereu es va casar amb Antònia Serra amb el compromís que el pare de l'hereu, en Maurici, els mantindria a casa seva a ells i els seus fills "y como sin embargo de lo referido no haya dudado el dicho Mauricio sacar de la casa violentamente y sin otro motivo y razon que justa sea a dichos hijo y nuera"; demanen els aliments, el dot pagat i calaixeres i les cartes del judici (190).

Es dedueix conflictivitat a partir de la patrifocalitat o l'opció de la llar del pare com a residència de l'hereu.

-No pagar els dots, la restitució, la reclamació etc. són la causa de cinc demandes. En algun cas queda per liquidar una part del dot i es demana execució si no es paga (191); en un altre no s'havia pagat i havien passat més de trenta anys (192); en un altre l'hereva es vol apropiat d'una vinya que, qui la té, considera que li va ésser donada en dot (193).

-L'úsdefruit i la restitució dels dots a les vídues ocupa cinc casos: en alguns exemples, el fill malgrat l'úsdefruit de la mare vídua vol apoderar-se dels béns (194); un cas de mort del marit sense fills es planteja el problema de qui ha d'heredar si l'individu que toca per substitució o la vídua (195) i un darrer cas, de restitució de dot per tornar-se a casar la vídua (196).

Malgrat que el total de conflictes estudiats no sigui molt elevat, es posa de manifest que els punts conflictius amb moltes variants possibles són els dots i la viudetat a l'hora d'aclarir qui disfruta els béns i de restituir el dot per part de la família que l'havia rebut.

6.4.2 Conflictes relacionats amb l'herència.

Són els més abundants i podiem agrupar-los de la següent manera:

-Suposar un parent mort per poder heretar: tenim dos exemples de demanar permís per heretar, un de Pau Parera, veler que fa més de quinze anys que no se'n sap res i Joan, el seu germà demana poder heretar, l'altre, de comprovar si Onofre Parera, veler que se'n va anar a Cadis uns anys ha mort com es diu (197).

-Reclamacions sobre el pagament de la llegítima. Afecta quatre casos. Exposem solament un cas: Ignàsia Font va demanar que li paguessin les 400 ll. que li va deixar Simeó Serra, argenter, el seu pare com a llegítima paterna i materna prometent-li que les cobraria un any després de la mort de la seva mare. La contestació de l'hereu és que no creu d'ore res perquè es va endur de la casa pàpers i joies i una altra germana que també es queixa posseeix una vinya de 1000 ll. (198).

En un altre cas, Llorenç Portich, veler, és condemnat a pagar 25 ll. a cada germana segons el testament de la seva mare. En no haver-ho pagat es dicta execució contra els seus béns (199).

El cobrament de llegítimes era com els dots una font de conflictes importants.

-Els fills que han cuidat la mare volen l'herència. Es posa en dubte la primogenitura en funció de qui ha cuidat i alimentat els pares. Salvador i Jaume, germans, han alimentat en els darrers anys a la seva mare Maria Codina que els ha fet hereus universals i ara a punt de morir "por cuyo motivo Antonio Codina, hijo primogénito, si bien que nunca ha cuidado de la madre ni ha vivido con ella, se ha ahora conferido en su casa sin quererse mover ni de dia ni de noche de ella con el fin deliberado de aprovecharse de sus bienes contra la voluntad expresa de la testadora que es unicamente dirigida a gratificar dos hijos que la han alimentado tantos años" (200).

No sembla consolidat en aquest cas el sistema de l'hereu i el que comportava de relació amb els pares. És un cas aïllat o una mostra d'un grup social no benestant que interioritza amb més dificultats el sistema hereditari?

En un altre cas es nota el dolor del pare que ha de desheretar un fill: "Es per quant Anton Tapias, traginer ciutadà de Manresa, fill meu en anys passats y en ma casa ab animo deprebat de tractarme mal ab paraules injuriosas lo que los dias esta executant y per arremangos de amenassarme sens volerme assistir en cosa alguna, lo que dich ab vehement dolor, de mon cor, per so lo desheredo y de la mia universal heretat y bens totalment lo privo y personalment li deixo y llegeo dos lliuras " (201). L'herència era una forma de lligar els fills i enfrontarse al pare com en aquest cas podia voler dir el desheretament.

-Reclamacions d'herència. En tenim cinc casos. Consisteixen normalment en la reclamació d'una herència o part d'aquesta per part d'algú que es creu que té el dret a fer-ho. Una mare va fer hereva dels seus béns a les dues filles, els béns estan en mans d'una d'elles i l'altra filla reclama la meitat dels béns (202).

-Mort sense testament. És el cas més freqüent de conflicte. Suposa 12 casos sobre 38 que equival al 31,6 % del total. És en part lògic perquè és el cas més problemàtic a l'hora de dividir a parts iguals l'herència familiar. El problema sol raure en què un dels fills fent la funció de l'hereu posseeix tots els béns i els altres germans reclamen la part. Una mare va aportar en dot 60 ll. i li varen fer d'escreix 30 ll. El matrimoni va tenir dos fills. La mare va morir sense testament i, per tant, un fill demana a l'altre 45 ll. (la part de dot i escreix) més les costes del judici (203). Els exemples són similars a aquest però un cas és portat a les darreres conseqüències pels fills no hereus: el juliol de 1752 moria Domingo Serra, pagès i va fer hereu a la vora del llit al seu fill Maurici, però el notari va oblidar-se dels testimonis al redactar el protocol i, per tant, el testament és nul. Els germans demanaven una distribució dels béns a parts iguals. (204).

Aquest darrer cas planteja el problema de la interiorització real del rol de cabaler i com es podia produir un conflicte larvat d'enfrontament entre hereus i cabalers en el si de la família, però el cas pot ésser una excepció.

A grans trets es podria afirmar que el pagament de dots i llegítimes juntament amb la partició d'herències a conseqüència de morir sense testament, era el que provocava el major nombre de plets.

6.5 CONCLUSIÓ: SISTEMA D'HERÈNCIA I DIFERENCIACIÓ SOCIAL.

Al llarg del capítol hem anat assenyalant alguns elements del sistema hereditari que tenien com a conseqüència un augment de la diferenciació social. En aquest apartat volem sintetitzar-los.

El sistema hereditari de l'hereu i el pagament de dots que se'n deriva té sentit sobretot en aquelles famílies que hi ha patrimoni i es procura amb el pas de les generacions que no es deteriori i que permeti dotar als cabalers al mateix nivell social, a cada generació. En els grups socials inferiors -rabassaires, menestralia urbana i jornalers- el patrimoni és inferior com hem vist en capítols anteriors, i, per tant, el sistema d'herència serà més lax i menys exigent, perquè l'element primordial, el patrimoni és més minvat.

Tot i així el sistema d'hereu i de dots predominava també entre aquests grups socials. Ara bé, hem vist que estructuralment havien de recórrer al deute per poder subsistir i reproduir-se com a grup, per tant, difícilment podran mantenir el patrimoni i menys encara obtenir els diners necessaris per poder fer front al pagament dels dots en un nivell social similar. Caldrà recórrer al retardament del casament, a pagar en terminis llargs o endeutar-se per poder-hi fer front. Endeutar-se significava carregar damunt la hisenda de l'hereu unes pensions anuals que a la llarga dificultaven la reproducció en properes generacions.

Degradava la situació dels hereus progressivament i per fer front a la situació calia optar per l'autoexplotació màxima de la força de treball familiar que es concretava amb el treball tèxtil dels membres infantils i femenins de la família i la consecució de noves terres -propietat dels masos- pels cabalers mascles.

Des d'aquesta perspectiva aquest sistema hereditari contribuïa a reproduir les relacions socials dominants en la societat bagenca. Fins i tot la necessitat de tenir un valor en el mercat matrimonial, el màxim d'alt possible llençava els cabalers a treballar de mossos, de criades per recollir un peculí per aportar al casament. Es valoritzava així el treball com a fórmula d'adquirir aquell valor.

Per altra banda, tot el que en altres grups eren relacions de distribució, en aquests grups eren relacions d'explotació. Les misses, per exemple, deixades a l'hora de la mort eren pagaments en efectiu a fer als capellans, membres d'un altre grup social i les fundacions de misses de la petita no-

blesa es convertien en censals que pagaven rabassaires i jornalers. Eren grups que tenien un accés nul als càrrecs eclesiàstics i, per tant, la relació d'explotació que establien les comunitats eclesiàstiques tant amb la possessió directa de terres com per la via de l'endeutament, no afavoria pas els seus fills segons, i l'estratègia d'estalvi que hem descrit àmpliament d'aquests cabalers en viure de les rendes extretes a altres grups socials eren totalment impracticables. El retorn a l'hereu del patrimoni que havia marxat fins i tot ampliat, no es podia produir.

En el mateix sentit, l'estalvi de dots que a cada generació podien significar les Causes Pies per donzelles maridar pels grups socials benestants, eren impracticables per manca de capital a rabassaires i menestralia urbana. Tot al contrari, eren els que, a conseqüència del propi endeutament, pagaven les pensions de censals que anaven a estalviar dots a aquelles grups socials.

Altres estratègies matrimonials eren perfectament practicables malgrat que el nivell d'interès en la seva realització era menor pel volum mínim de dots i patrimoni. Tot i així, el casament hereu-pubilla era buscat, però a vegades podia significar carregar-se de deutes a més dels propis. En la millor situació la unificació de dos patrimonis frenava provisionalment la degradació progressiva apuntada, mentre que en els altres grups socials, la unificació significava augmentar la capacitat d'acumular capital.

Per altra banda en aquests grups socials era freqüent la mort sense testament que implicava repartir l'herència entre els fills. A Navarcles per exemple, segons el capbreu de 1780, de les 216 declaracions, en 38 apareix esmentat algun cas de mort sense testament. Significava el 17,6 % dels casos. Si considerem que en 66 no hi ha cap referència a herències, aquell percentatge s'eleva al 25,3 % (205). En els plets de la Cúria de Manresa durant el període 1770 a 1775, de 38 plets sobre conflictes hereditaris, 10 es refereixen a morts sense testament (26,3 % dels casos) (206). Entre ambdues fonts, la diferència està que a Navarcles podem comprovar que tots pertanyen a famílies rabassaires i a la Cúria no està tan clar.

Qualsevol individu podia morir sense testament i els seus béns anaven a repartir entre els fills. En els grups socials benestants també se'n podia produir algun cas, però com demostra el cas de Navarcles, no era així. En haver de repartir uns béns ja escassos no s'afavoria pas la reproducció del patrimoni i molt menys l'acumulació. El fenomen contribuïa si de cas a la degradació de la petita propietat.

Si en els grups socials benestants, una situació de degradació podia implicar forçar els fills a fer una opció matrimonial per dessota el nivell social de la família, aquesta degradació era impossible en els rabassaires o menestralia urbana perquè no hi havia opcions socials més baixes. Una probable opció era crear una nova unitat d'explotació a partir de l'accés a la terra del mas via rabassa morta (la relació d'explotació dominant) i reproduir les necessitats d'endeutament de les noves unitats familiars.

Sense la necessitat estructural d'endeutament d'aquests grups socials les estratègies assenyalades més amunt no podrien dur-se a terme. L'estalvi derivat de beneficiats, Causes Pies i la relació de distribució de les fundacions que afavorien als grups socials benestants, sols era possible perquè hi havia una demanda de crèdit constant per part de la resta de la societat, establint-se així una relació d'explotació que afavoria la reproducció dels grups benestants i debilitaven la resta.

El sistema hereditari en sí, pretenia la reproducció de la descendència de forma igualitària d'acord al grup social que es pertanyia. Si augmentava la diferenciació social era en funció de la capacitat del patrimoni per generar els recursos suficients i la capacitat d'utilitzar les estratègies d'estalvi diverses. La petita noblesa, burgesia urbana i la pagesia de mas benestant podia utilitzar-les, però la resta de grups sols podien optar per la degradació i l'endeutament que, a més, generava un excedent captat pels grups dominants que finançaven les pròpies estratègies. A partir d'aquí s'aprofundia la diferenciació social.

NOTES CAPÍTOL 6

- (1) V. FAUS I CONDOMINAS, J., Els capítols matrimonials a la comarca de Guissona (Catalunya Segriana), Revista Jurídica de Catalunya, 1902; MASPONS I ANGLASELL, Derecho catalán familiar, Barcelona, 1956; La llei de la família catalana, Col. Popular Barcino, Barcelona, 1935; SANTAMARIA, V., Derecho consuetudinario y economía popular, Madrid 1901.
- (2) El treball de FAUS és alligador en aquest sentit. Compara sovint la institució del dret romà i el funcionament costumari. Aquest s'adapta molt millor a la finalitat repetida: conservar el patrimoni. Aquesta problemàtica és analitzada per ASSIER-ANDRIEU, "Nature, persistance et déperissement de la coutume domestique. La fonction successorale en Capcir et en Cerdagne", Etudes Rurales nº 84 (Oct-Des. 1981), quan copença que malgrat les lleis franceses unificadores de 1804, els habitants d'aquells indrets mantingueren les seves pràctiques hereditàries intactes.
- (3) TERRADES, I., "La història de les estructures i la història de la vida", ponència presentada a les III Jornades d'Estudis d'Història Local, Mallorca, 1983. Un exemple d'aquests treballs podria ésser Catedra DURAN I BAS, Estudios sobre la legítima catalana, Barcelona, 1973.
- (4) Aquesta línia està representada per CAMPS I ARBOIX, J., Les cases pairals catalanes, Barcelona, 1977, sobretot pp. 8-25.
- (5) BOURDIEU, P., "Les estratègies matrimonials dans le système de reproduction", Annales 27 année, (Juill-Oct 1972), pp. 1105-1127. Per especificar en el cas del Bages, algunes masies tenen els seus arbres genealògics elaborats, i fins i tot publicats en forma de llibret: PLANAS I MARTI, J., Les Planes de St. Mateu. Una casa pairal, Barcelona, 1969 i Resum històric de la família Solervicens. Navarcles (1170-1951), Navarcles, 1951.
- (6) V. BRETON, F.-BARRUTI, L., La família i el parentiu, Barcelona, 1978. Es la millor síntesi d'aquest tipus d'anàlisi. PRAT, J., Organización social y mitología en el Gironés. Una aproximación antropológica al pairalisme catalán, Memòria de Doctorat, Barcelona, 1976 i "Estructura y conflicto en la familia pairal", Ethnica Nº 3 (1973), pp. 133-180.
- (7) Els treballs han aparegut recentment i no utilitzen plenament la metodologia que en altres indrets s'ha desenvolupat en aquest sentit. SANCHEZ GONZALEZ, M., "La família rural al Vallès (s. XVII-XVIII)", CASTELLS, N., "La família a la Girona dels s. XVI-XVII" dins del Dossier sobre "La família catalana de l'Antic Règim", L'Avenc nº 66 (Des. 1983), pp. 48-72.
Ha estat ISZAEVICH, A. el que ha utilitzat pel poble de Barberà el mètode de Laslett per definir la composició de les famílies. "Població, viticultura i urbanització social a la vila de Barberà" a Història i antropologia a la memòria d'Angel Palerm, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984, pp. 237-250.
- (8) TERRADES, I. ha plantejat una anàlisi contextual del sistema de l'hereu en els seus orígens. En el s. XVIII, la institució tindrà la seva coherència interna, però serà conseqüència d'una situació anterior. TERRADES, I., "Els orígens de la institució de l'hereu a Catalunya", Quaderns de l'ICA nº 1 (1980), pp. 66-69.
- (9) LASLETT, P., "La famille et le ménage: approches historiques", Annales

27 année, nº 4-5 (Juill-Oct-1972), pp. 847-872. i "Family and household as work group and kin group: areas of traditional Europe compared" a WALL, R.(Ed.). Family forms in historic Europe, Cambridge University Press, 1983, pp. 513-563.

- (10) BOUCHARD, G., "L'étude des structures familiales preindustrielles: pour un renversement des perspectives", Revue d'histoire moderne et contemporaine (Oct.-Des 1981), pp. 545-549. Altres crítiques van en el sentit que el model falla, PEYRONNET, J.C., "Famille élargie ou famille nucléaire en Limousin au XIX siècle", Revue d'histoire moderne et contemporaine (Oct.-Des 1975), pp. 568-582.
- (11) Cal no confondre-ho amb el concepte de família estesa d'alguns autors (quan està formada per més d'una unitat conjugal). BRETON-BARRUTI, cit. p. 28 i WOLF, cit. p. 83.
- (12) LASLETT, "La famille...", cit. pp. 851-852. Per les variants dins de cada una d'aquestes denominacions remetem a l'esmentat article.
- (13) LASLETT, "La famille...", cit. pp. 869-870. Exemples que no predomina: PEYRONNET, cit i COLLOMP, A., "Famille nucléaire et famille élargie en Haute Provence au XVIII siècle (1703-1734)", Annales 27 année nº 4-5 (Juill-Oct 1972, pp. 962-975.
- (14) Enquesta de Navarçles 1716 i Censo de Población de Navarçles 1857, AMN.
- (15) Els tipus de llars serien els següents:
1. Solitaris
    - a/ vidus
    - b/ solters o estatus indeterminat
  2. Llars sense estructura familiar
    - a/ germans coresidents
    - b/ parents coresidents d'altre tipus
    - c/ persones sense lligam
  3. Llars simples
    - a/ parelles casades soles
    - b/ parelles casades amb fills
    - c/ vidus amb fills
    - d/ vídues amb fills
  4. Llars esteses
    - a/ ascendents
    - b/ descendents
    - c/ col.laterals
    - d/ ascendent i col.lateral
  5. Llars múltiples
    - a/ nucli secundari ascendent
    - b/ nucli secundari descendent
    - c/ nuclis col.laterals
    - d/ "frèrèches"
    - e/ altres
  6. Llars d'estructura indeterminada amb cert lligam de parentiu.
LASLETT, P., "La famille...", cit. p. 861.
- (16) HAJNAL, J., "European marriage patterns in perspective", a D.V. GLASS & DECEVERSOLE (Ed.), Population in history. Essays in Historical Demography, 1965, pp. 101-143.
- (17) HAJNAL, J., "Two kinds of preindustrial household formation system" a WALL, R. (Ed.), Family forms in historic Europe, 1983, pp. 65-104.

- (18) SERRA, J.M., "La població de Balsareny al s. XVII", Dovella nº 6 (Set-Oct 1982), pp. 18-22.
- (19) El Mas Aguilar en té 4, el Mas Escaiola, 4 i El Mas Solervicens, 3; Jaume Aguilar, 1, Pere Oliveras, 1 i Josep Carner, 3.
- (20) V. Capítol 4.
- (21) HAJNAL, "Two kinds...", cit. pp. 96-97.
- (22) Algunes reflexions sobre els avantatges i desavantatges poden veure's a WOLF, E., Los campesinos, Barcelona, 1978', pp. 98-103. Els autors que han abordat aquests problemes no es posen d'acord: BOUCHARD (cit. pp. 554-555) citant Habakkuk creu que els sistemes igualitaris d'herència divideixen la propietat mentre que les pràctiques de no divisió favoreixen a la gran. GAGAN, en canvi, observa que a Ontario en el s. XIX, la regla de l'hereu únic i el sistema de compensacions que suposa a favor dels no-hereus, fa pesada l'explotació rural i compromet el seu desenvolupament. GAGAN, D., "The indivisibility of land: a microanalysis of the system of inheritance in XIXth Century Ontario", The Journal of economic History (pringtamps 1976), pp. 126-141
- (23) Els juristes així la defineixen. MASPONS, Derecho..., cit. pp. 161-172.
- (24) FAUS, cit. pp. 33-34 i 52-53.
- (25) THOMPSON analitza aquest pagament en diner com una causa de la mort del "yeoman" anglès que desviava capital cap a fora de l'explotació pagesa, forçant-lo a endeutar-se en un mercat monetari que ja no controlava. THOMPSON, E.P., "El entramado hereditario: un comentario", a Tradición, revuelta y consciencia de clase, Barcelona, 1979, pp. 156-157. BOURDIEU, cit. pp. 1111-1112.
- (26) BOUCHARD, cit. p. 561. THOMPSON afirma que "el punto crítico de la transmisión familiar no se produce post-mortem, sino en el momento de proveer a los hijos con un "comienzo en la vida", cit. p. 171.
- (27) Not. FERRUSOLA Test. 1764-1779, fols 4-7, 30-IV-1764.
- (28) Id.
- (29) Not. RALLAT Test. 1762-1770, fols 47-49. 22-IV-1763.
- (30) Id. fols 214-215, 2-VI-1766.
- (31) Id. fols 82-86, 6-II-1764.
- (32) Not. FERRUSOLA Test 1764-1779, fols 101-106, 15-XI-1766.
- (33) Not RALLAT, Test 1762-1770, fols 86-87, 2-V-1764
- (34) Not RALLAT, Test 1762-1770, fols 144-158, i 191-194.
- (35) Id. fols 28-30, 10-XI-1762.
- (36) Id. fols 13-16, 29-III-1762.
- (37) Id. fols 47-49, 22-IV-1763.
- (38) Id. fols 2-4, 7-I-1762.
- (39) Id. fols 191-194.
- (40) Not. FERRUSOLA Test. 1764-1779, Not RALLAT Test. 1762-1770 i Not. RAURES Test 1762-1771.
- (41) Not. RALLAT Test 1762-1770, fols 82-86, 6-II-1764. L'hereu del Mas Alsina de Sta. M^a d'Horta testava el següent: "seguit lo dia de mon obit

sien instituhidas y fundadas com jo ab lo present instituesch y fundo en la dita Iglesia Parroquial de Sta. Mª de Horta deu missas resadas de charitat sis sous quiscuna tots anys perpetuament celebradoras per lo Rnt Rector (...). Y per dotacio de la present fundacio vull y dispo-so que mon hereu hage de depositar en lo Arxiu de dita Parroquial Iglesia de Horta cent lliuras a efecte de que lo Rnt Rector y Obrers de dita Iglesia (als quals elegesch y anomeno en Administradors de la present fundacio) esmersian aquellas en lloc tuto y segur a for de censal (...) Vull aixi mateix y declaro que mon hereu tinga facultat de pagar la pen-sio anual de ditas 100 ll. fins y a tant que fassie lo referit deposit a la qual paga pugan obligarlo dits Rnt Rector y Obrers ab las forsas de dret licitas y permesas". Not. FERRUSOLA Test. 1764-1779, fols 14-17, 22-VII-1764.

L'hereu del Mas Alou de Balsareny funda cinc misses resades de cari-tat 6 s. (censal de 50 ll.). Id. fols 141-146, 9-XI-1767 i el del Mas Playà de Rocafort, també. Not. RAURES, Test. 1762-1771, fols 244-246, 7-VIII-1770.

- (42) Not. RALLAT, Test. 1762-1770, fols 144-158. En Joan de Dalmau, ciutadà honrat de Manresa, funda beneficis similars. Id. fols 191-194.
- (43) Id. fols 13-16, 2--III-1762.
- (44) Id. fols 214-215, 2-VI-1766.
- (45) Id. fols 30-33, 16-XI-1762.
- (46) Id. fols 16-18, 17-IV-1762.
- (47) Id. fols 144-158.
- (48) TORRADEFLOT, I., La venerable congregació de la Mare de Déu dels Dolors a Manresa, Manresa, 1906, p. 39.
- (49) Id. p. 39. Les llistes de Correctors, Priors i Prioeres, pp. 40-50.
- (50) Not. FERRUSOLA, Test 1764-1779, fols 141-146, 9-XI-1767.
- (51) Id. fols 14-17, 22-VII-1764. A Haute Provence també es feia aquest lle-gat simbòlic, COLLOMP, A., "Conflits familiaux et groupes de residence en Haute-Provence", Annales n° 3 (1981), pp. 414-415. MASPONS, Derecho... cit. p. 165.
- (52) Not. FERRUSOLA, Test 1764-1779, fols 9-10, 27-V-1764.
- (53) FAUS, cit. p. 41.
- (54) Not. FERRUSOLA, Test. 1764-1779, fols 4-7, 30-IV-1764.
- (55) Aquesta estratègia de retenció dels nois i expulsió de les noies es re-collida per BOURDIEU, cit. pp. 1120-1123. Els mecanismes utilitzats con-sisteixen en fixar una edat determinada per a pagar els dots o deixar passar conscientment l'edat del casament.
- (56) Not. FERRUSOLA Test. 1764-1779, fols 101-106.
- (57) L'hereu del Mas Soler dotava la seva filla amb 400 ll. Si no es casava amb persona digna, el llegat es reduïa a 100 ll. Al mateix temps es do-nava: permís per augmentar-lo en 200 ll. "de considerar alguna major conveniència per la col.locació de la filla. Aquest seria el sostre del patrimoni Not. FERRUSOLA Test. 1764-1779, fols 117-119, 16-III-1766.
- (58) Not. RALLAT, Test. 1762-1770, fols 13-16, 29-III-1762.
- (59) Not. FERRUSOLA, Test 1764-1779, fols 4-7, 30-IV-1764.

- (60) Id. fols 40-43, 22-VII-1765.
- (61) L'hereu del Mas Pons de Cabrianes, testa que al seu fill Josep, després de la seva mort, se l'hagi de mantenir dos anys per continuar estudiant "ab la circumstancia que durant dits dos anys no puga ocupar-lo en treball algun sino aplicarse al estudi", Not. FERRUSOLA Test 1764-1779, fols 40-43, 22-VII-1765.
- (62) Id. fols 26-30, 5-X-1764.
- (63) Not. RAURES, test. 1762-1770, fols 20-22, 13-IX-1762.
- (64) BOURDIEU, cit. pp. 1120-1123.
- (65) FAUS, cit. p. 35.
- (66) Not. RAURES, Test 1762-1771, fols 195-196, 15-VI-1768. Amb Josep Comallonga fadri pagès de St. Mateu es produïa el mateix fenomen, Id. fols 188-189, 21-III-1768.
- (67) FAUS, cit. p. 60.
- (68) I si el darrer fill no pot ésser hereu, ho ha d'ésser "aquell o aquella a qui toquia segons la disposició feta per Joan Oller del Mas, pages de dita Parroquia ab son ultim testament", Not. RALLAT, Test 1762-1770, fols 13-16, 29-III-1762.
- (69) Id. fols 82-86, 6-II-1764.
- (70) MASPONS, Derecho..., cit. p. 12.
- (71) Llibre Mestre de Francesc Puig. Arxiu Casa Caritat de Manresa (ACC).
- (72) Not. FERRUSOLA Test 1764-1779, fols 26-30, 5-X-1764.
- (73) FAUS, cit. p. 12.
- (74) GIRALT, E., "Tècniques, conreus i rendiments" ponència presentada al Col.loqui sobre passat, present i futur de l'agricultura catalana, Paris, 1982, mecanografiat.
- (75) Per FAUS era una adaptació a la consuetut del dret romà que prohibia fer donacions si no era en els testaments. FAUS, cit. pp. 29-31.
- (76) Damià Dalmau que era nomenat hereu, si moria sense fills sols podia disposar de 400 ll. Not. RALLAT, Cap. 1762-1771, fols 132-137, 25-II-1767. L'hereu del Mas Pujol sols podia disposar de 200 ll. Not. FERRUSOLA 1770, fols 277-281, 11-IX-1770.
- (77) Es el cas de Francesc Ignasi Oms, veïer de Manresa que quan es casa ja és hereu. Not. RALLAT Cap. 1762-1771, fols 176-180, 20-VIII-1768.
- (78) Id. fols 153-155, 19-X-1767.
- (79) Not. J.A.SALA, Cap. 1756-1771, fols 295-301, 22-II-1767.
- (80) Not. RALLAT, Cap. 1762-1771, fols 24-26, 27-IX-1762.
- (81) Id. fols 137-139, 26-II-1767.
- (82) Id. fols 256-258, 7-II-1771.
- (83) Not. J.A.SALA, Cap. 1756-1771, fols 263-265, 16-II-1766.
- (84) Not. RALLAT, Cap. 1762-1771, fols 145-147, 9-VIII-1767.
- (85) Id. fols 27-29, 27-XII-1763.
- (86) Not. FERRUSOLA, 1770, fols 323-326, 27-XI-1770.

- (87) Els tractats jurídics parlen sempre d'escreix o esponsalici. Els documents originals del Bages parlen en canvi de creix. No s'havia aglutinat encara l'article a la paraula.
- (88) MASPONS, Derecho..., cit. pp. 81-87.
- (89) FAUS, cit. pp. 49-50. Per a aquest autor, l'escreix és en primer lloc una indemnització per la pèrdua de la virginitat i, en segon lloc, una retribució proporcionada a la possibilitat de la casa marital i serveis que prestarà la jove un cop casada.
- (90) Aquests aspectes al Bages queden molt clars. No en canvi a la doctrina jurídica: MASPONS, Derecho..., cit. pp. 81-87 i FAUS, cit. pp. 49-50.
- (91) Not. RALLAT, Cap. 1762-1771, fols 132-137, 25-II-1767.
- (92) Id.
- (93) Alguns exemples d'aquest pacte: els Llissach (Not. RALLAT Cap 1762-1771, fols 256-258, 7II-1771); el Mas Pujol de Sallent (Not. FERRUSOLA 1770, fols 277-281, 11-XI-1770); Ramon Font, pagès de Manresa (Not. RALLAT, Cap. 1762-1771, fols 168-172, 13-II-1768), etc.
- (94) Not. RALLAT, Cap. 1762-1771, fols 132-137, 25-II-1767.
- (95) GIRALT, "Tècniques...", cit. FAUS, cit pp. 7-9. BOURDIEU, cit. p. 1120.
- (96) BOURDIEU també ho considera així. Les noies eren considerades boques inútils i hi havia pressa en casar-les avrat: "...le cadet soit infiniment preferable a la cadette puisque son mariage est plutot moins cou-teux que le sien et son celibat incomparablement plus utile", cit. p. 1122. El cabaler serà, segons aquest autor, la víctima estructural del sistema.
- (97) Capbreu de Navarcles 1779-1781. AHSB.
- (98) Not. RALLAT, Cap. 1762-1771, fols 27-29, 27-XII-1763.
- (99) Not. CERAROLS, 1850, fol 476, 7-XII-1850.
- (100) Not. RALLAT, 1761, fols 80-81, 16-II-1761
- (101) Not. FERRUSOLA 1770 fols 83-85, 9-II-1770.
- (102) Not. ABADAL, 1770, fols 132-133, 7-X-1770.
- (103) Not. RALLAT 1770, fols 200-201, 17-X-1770.
- (104) Not. MAS de Santpedor 1769-1770, fols 118-119, 22-XI-1770.
- (105) Id. fols 28-30, 14-II-1770.
- (106) Not. RAURES 1770, fols 90-91, 22-VI-1770.
- (107) Not. MASRAMON, 1770, fols 215-218, 18-XI-1770.
- (108) FAUS, cit. pp. 7-9.
- (109) Not. RALLAT, Test 1762-1770, fols 119-121, 26-VII-1768.
- (110) Not. RAURES Test. 1762-1771, fols 188-189, 21-III-1768.
- (111) Not. FERRUSOLA, Test 1764-1779, fols 199-200.
- (112) FAUS, cit. pp. 7-9. Una descripció d'aquests dobles casaments pot veure's a BRETON-BARRUTI, cit. pp. 49-51.
- (113) FERRER, LL., "Genealogia de la família Soler i March. Aspectes socio-econòmics", MEB nº 2 (1982), p. 38 i 47.

- (114) Not. DALMAU, Test. 1676-1709, 25-V-1701.
- (115) Not. J.A. SALA, Test. 1741-1755, fols 58-60, 11-VIII-1743; Not. DALMAU, Test. 1676-1709, 25-V-1701.
- (116) Llibre Mestre de Censals de la Seu de Manresa. Censal Octubre nº 37. AHSM.
- (117) Not. MAS, Test 1813-1824, fols 36-38(1821). Biografia Pons i Enrich, AHCM.
- (118) Not. RALLAT, 1761, fol 242, 1-IX-1761
- (119) Not. RALLAT, Cap. 1762-1771, fols 256-258, 7-II-1771.
- (120) Not. MAS, 1859(I), Escript. nº 224, fols 386-406, 25-III-1859.
- (121) Not. J.A.SALA, Cap. 1756-1771, fols 287-292, 10-XI-1766.
- (122) Llibre de Matrimonis 1678-1785, APB.
- (123) Not. J.A. SALA, Cap. 1756-1771, fols 325-331, 19-XI-1767.
- (124) FLORI, E., Obsequi de filial gratitut, Barcelona, 1947, pp. 45-55.
- (125) FAUS, cit. p. 98.
- (126) Not. DALMAU, Test. 1676-1709, 8-X-1694.
- (127) Not. ESCORCELL, test. i Inv. 1742-1751, fols 337-338, 4-VIII-1750.
- (128) Not. RALLAT, Cap. 1762-1771, fols 132-137, 25-II-1767.
- (129) BRETON-BARRUTI, cit. pp. 51-56.
- (130) FERRER, LL., "Genealogia...", cit. pp. 34, 38 i 47.
- (131) GOODY, J., "Inheritance, property and women: some comparative considerations" a GOODY/THIRSK/THOMPSON, Family and inheritance, Cambridge University Press, 1976, p. 10.
- (132) TERRADES, I., Tradició i crisi en el món rural, 1982, inèdit, p. 10.
- (133) FERRER, LL., "Genealogia...", cit. pp. 41-45.
- (134) Repartiment del Cadastre de 1789 i Repartiment de 1832, AHCM. V. FERRER, LL., "Casament i reproducció social al Bages en els s. XVIII i XIX", Dovella nº 6 (set-oct 1982) pp. 4-10.
- (135) Not. F. de A. MAS, 1850, fols 683-686, 21-XI-1850.
- (136) Resum històric de la família Solervicens.Navarcles (1150-1951), Ed. familiar, Navarcles, 1951.
- (137) Capbreu de Navarcles 1779-1781. AHSB.
- (138) BERNAL aixího detecta a la noblesa andalusa, La lucha por la tierra en la crisis del Antiguo Régimen, Madrid, 1979, p. 56; GOUBERT, P., Cent mille provinciaux au XVII siècle, Paris, 1968, pp. 366-370; SERRA, E. per la noblesa catalana, "Evolució d'un patrimoni nobiliari català: durant els segles XVII i XVIII: el patrimoni nobiliari dels Sentmenat", Recerques nº 5 (1975), p. 36; els Doctors en Drets a Igualada representats per la família Padró, TORRAS, J.M., Evolució social i econòmica d'una família catalana de l'Antic Règim: els Padró d'Igualada (1642-1862), Barcelona, 1976, pp. 41-49.
- (139) BOURDIEU, cit. pp. 1109-1114.
- (140) FERRER, LL., "Genealogia...", cit. p. 34.

- (141) Not. C.MAS, Test. 1825-1832, Test. de Manel Torrents, comerciant.
- (142) Memoria sobre los productos agrícolas. Exposición de 1857, Madrid, 1859-1861, p. 974.
- (143) Not. RALLAT, Test. 1752-1761, fols 11-13(1752); Id., 1761, fols 69-70, 9-II-1761; Not. J.A. SALA; Cap. 1756-1771, fols 295-301, 22-II-1767; Not. FERRUSOLA, Test. 1764-1779, fols 264-266, 29-I-1762.
- (144) Not. RAURES, 1770, fols 27-28, 13-II-1770.
- (145) Not. RAURES, 1770, fols 170-172, 8-IX-1770.
- (146) Not. FERRUSOLA, 1770, fols 327-328, 4-XII-1770.
- (147) Not. PORTA, 1850, fols 15-17, 20-I-1850.
- (148) Not. SOLER, Test. 1710-1745, 14-II-1712.
- (149) Not. RALLAT, Test. 1762-1770, fols 173-175, 26-IV-1765.
- (150) Not. ESCORCELL, Test-Inv. 1752-1765, fols 174-176, 21-II-1759.
- (151) Not. SOLER, Test. 1710-1745, 18-II-1734.
- (152) La fundació és en realitat molt detallada, aquí hem resumit l'estructura bàsica. Not. SOLER, Test. 1710-1745, 2-VII-1738.
- (153) No sabem quin any es fundà. La notícia és extreta d'un llibre publicat l'any 1901 i parla com si el costum fos encara viu. SOLER Y CAMILO, F. Etimologia del nom Manresa y costums manresanes, Manresa, 1901, pp. 54-56.
- (154) Not. RAURES, 1790-1791, fol 50, 14-I-1790.
- (155) Not. VENDRANAS, Cap. 1698-1705, fols 39-41, 2-VII-1707.
- (156) Not. FERRUSOLA 1770, fols 323-326, 27-XI-1770.
- (157) Not. J.A.SALA, Cap. 1756-1771, fols 263-265, 16-II-1766.
- (158) Fundacio de la Pia Causa de Joseph Vila del Soler, clerga de Artes, dia 17-V-1708. AHCM.
- (159) Not. PORTA, 1850, fols 193-194, 203, i 221-222.
- (160) Not. RAURES, Test. 1762-1771, fols 111-112, 22-VII-1764.
- (161) Si hi anava la Confraria del Roser cobraria 3 ll. i els portadors del cadaver es repartirien 3 ll.
- (162) Not. RALLAT, Test 1762-1770, fols 271-277.
- (163) Id. fols 91-92, 19-V-1764.
- (164) Not. RAURES, Test 1762-1771, fols 185-188, 14-III-1768.
- (165) FERRER, Ll., "Genealogia...", cit. pp. 48-49.
- (166) Not. CASAS, Test. 1716-1733, 8-V-1722, fols 27-30.
- (167) MARTINEZ ALCUBILLA, Diccionario de la Administración..., Vol. II, pp. 702-703.
- (168) Resposta de Manresa al Qüestionari de Zamora. Pregunta nº 34.
- (169) Capbreu de Navarcles, cit. Declaració de Valentí Mas. AHSB.
- (170) Not. FERRUSOLA, 1770, fols 305-307, 14-X-1770.
- (171) Les següents invocacions: St. Miquel, St. Joan Baptista i St. Joan Evan-

gelista, St. Joan Baptista, St. Antoni, Mare de Déu del Roser, St. Benet i St. Valentí, St. Valentí, St. Benet, St. Jaume apòstol, St. Francesc i St. Pere Apòstol. SOLA, F., El Monestir de St. Benet de Bages, Manresa, 1975, pp. 216-218.

- (172) GASOL, J.M., La Seu de Manresa, Manresa, 1978, pp. 310-314. La renovació de la fundació de beneficiats el 1880 coincideix amb el moment en què s'aconseguí el restabliment de la Col·legiata de la Seu després d de la seva supressió en el Concordat de 1851, Id. pp. 302-303.
- (173) Not. SOLER, Inv. 1710-1745, 8-X-1719.
- (174) Not. CASASAYAS, 1770, fols 177-179, 21-X-1770.
- (175) Not. RALLAT, Test. 1752-1761, fols 11-13 (1752).
- (176) GASOL, cit. p. 313.
- (177) El P. Ramon Angla de la Compañía de Jesus. Recordatorio de sus virtudes, Chile, 1934.
- (178) CAMPS I ARBOIX, J., Les cases pairals catalanes, Barcelona, 1965, p. 143.
- (179) Not. RAURES, Test. 1762-1771, fols 185-188, 14-III-1768.
- (180) Id., fols 271 i ss., 27-V-1771
- (181) Not. RALLAT, 1761, fol 249, 30-IX-1761.
- (182) Not. RALLAT, 1770, 15-I-1770.
- (183) Not. MASRAMON, 1770, fols 182-183, 22-VIII, 1770.
- (184) Not. MAS I COMA 1849-1850, fol 237, 11-VIII-1850.
- (185) Not. SOLER, Test. 1710-1745, 2-VII-1738.
- (186) En els 220 anys de permanència de la família Padró a Igualada, la distribució dels seus membres per professions fou la següent: 8 doctors en drets, 14 religiosos, 5 militars i 2 hisendats. Els fadristeros religiosos es distribuïen així: Abat cistercenc 1, abat benedictí 1, canonge 1, clergues 5, monjos benedictins 3 i religioses 3. TORRAS, cit. pp. 51-59.
- (187) PRAT, J., "Estructura...", cit. pp. 132-180.
- (188) Proceso original de un testamento producido por parte de Mauricio Quinquer i Josep Quinquer, labradors de Suria, Administradores de las pupillas hijas y herederas de Josep Feixas y quinquer. Cúria de Manresa, 1772, AHCM.
- (189) Theodoro Vilatorrada de Manresa contra Onofre Vilatorrada, veler de Manresa. Cúria de Manresa, 1771, AHCM.
- (190) Ignasi Sivila i Alegre i Antònia Serra contra Ignasi Sivila, paraire. Cúria de Manresa, 1770, AHCM.
- (191) Jaume Serra, sastre contra Antònia Gros. Cúria de Manresa, 1774(II), AHCM.
- (192) Antonio Montaner, pagès de St. Mateu contra Jaume Tatger, pagès de Rajadell, Cúria de Manresa, 1773(II), AHCM.
- (193) Maurici Soldadell, pagès contra Anton Morros, blanquer. Cúria de Manresa, 1774(II), AHCM.

- (194) Teresa Pujol, vda. contra Joan Pujol, pagès de Manresa. Cúria de Manresa, 1774(I). Agnès Prat, vda. contra Bonifaci Prat, perxer de Manresa, Cúria de Manresa, 1772, AHCM.
- (195) Josep Febres, veler contra Agnès Morell, vda. Cúria de Manresa, 1772, AHCM.
- (196) Marianna Palà contra Rosa Miravittas, vda. Cúria de Manresa 1773 (II) AHCM.
- (197) Informacion recibida a instancias de Juan Perera, veler, Cúria de Manresa 1774(I) i Inforamcion recibida por parte y a instancia de Raimundo Perera, vda. Cúria de Manresa, 1772, AHCM.
- (198) Ignasia Font, vda. contra Josep Serra i Pahissa, veler de Manresa, Cúria de Manresa, 1772, AHCM.
- (199) Germanes Fortich contra Llorenç Fortich, veler de Manresa, Cúria de Manresa, 1771, AHCM.
- (200) Salvador Codina, perxer de Manresa contra Antoni Codina veler de Manresa. Cúria de Manresa, 1774(II), AHCM.
- (201) Andreu Abadal, impressor contra els hereus d'Ignasi Tapias. Cúria de Manresa, 1770. AHCM.
- (202) Roc Casajoana, veler contra Pascual Morros. Cúria de Manresa 1774(II), AHCM.
- (203) Valentí Dori, boter contra Marià Sacristà, blanquer. Cúria de Manresa 1773(I), AHCM.
- (204) Maurici Serra, pagès contra Domingo Serra. Cúria de Manresa 1773 (II) AHCM.
- (205) Capbreu de Navarcles, 1779-1781. AHCM.
- (206) Cúria de Manresa. Lligalls 1770 a 1775. AHCM.

7. ELS GRUPS SOCIALS

En aquest capítol estudiarem els diversos grups socials que es consolidaren al Bages al llarg del període estudiat. Podem distingir, per una banda, l'ascens i consolidació d'una burgesia agrària -lligada a la propietat dels masos després d'un llarg procés de selecció- i d'una burgesia industrial vinculada a les activitats tèxtils de la seda i de la llana; per l'altra, una petita noblesa formada a finals del s. XVII amb dificultats per subsistir i finalment, l'aparició dels rabassaires com a grup social antagònic a la burgesia agrària i la pèrdua progressiva de la independència econòmica de l'artesanat urbà en vies de proletarització indirecta.

7.1 LA PAGESIA.

La pagesia bagenca no és un grup social homogeni ni estàtic sinó sotmès a relacions d'explotació i a processos diversos de diferenciació social. Analitzarem quatre grups: els pagesos de mas, la pagesia mitjana, rabassaires i masovers i els mossos/jornalers. Fonamentalment volem respondre dues qüestions: l'evolució dels grups al llarg del període estudiat i definir les relacions d'explotació que mantenen amb altres grups socials bagencs, algunes d'elles ja definides en capítols anteriors.

7.1.1 El pagès de mas.

Hem insistit quan es parlava del poblament bagenc que l'estructura espacial de masos en què estava dividida tota la comarca va condicionar tota l'evolució posterior. El mas bagenc es consolidà al llarg del segle XVI i com en altres indrets de Catalunya, annexionà masos rònecs que havien quedat deshabitats a conseqüència de la crisi dels segles XIV-XV (1). A les àrees urbanes de la comarca (Manresa, Santpedor, Sallent) aquesta estructura es trencà progressivament en multitud de parcel·les i a mesura que la població creixia, en alguns indrets, alguns masos van haver-se de fragmentar per a permetre el creixement de la població en l'espai físic (cases i horts). Fins i tot en algun cas -Navarcles- hem copsat com els mateixos masos condicionaven l'organització espacial del municipi (2). Tot i així, els masos en el s. XVIII i XIX continuaren organitzant la major part del territori i el grup social dels rabassaires que es va estendre àmpliament, fou subsidiari d'aquesta estructura. És més, malgrat establiments de terres amb dret a construir casa o establiments a rabassa morta, la unitat del mas no es destruí i quan la burgesia urbana invertí en el camp ho féu adquirint aquestes unitats i mantenint-les.

Els trets fonamentals del mas són: una porció de terra aplevada (a l'entorn de les 300 Q.) en la qual hi ha edificada una casa -la masia- que hi resideix l'explotador, i altres edificis auxiliars pel funcionament de l'empresa agrícola (l'era, la pallissa, els estables, el celler, etc.). El Mas és explotat sempre pel resident a la masia. Quan el propietari esdevé rendista abandonarà el mas i s'inventarà un succedani -que pagarà renda- que s'anomenarà masover i farà les mateixes funcions que l'amo pagès. Almenys fins a mitjans del segle XIX canviaran els amos per masovers, però els trets fonamentals del mas es mantindran.

Podem fer una aproximació a l'extensió mitjana del mas bagenc a partir de dades fiables dels amirallaments de mitjans segle XIX de Rajadell, Artés, Rocafort i Calders (Quadre 7.1). Els problemes principals que planteja el càlcul de l'extensió dels masos en els amirallaments deriven d'una banda d'acumular a l'extensió que s'indica totes les terres del mas conreades a rabassa i, per l'altra, que no s'encaixen matemàticament dins dels límits municipals i, a vegades, un mas té terres a un altre municipi, la qual cosa desvirtua el total. El primer problema l'hem resolt amb el càlcul informàtic de l'estructura de la propietat, el segon, a partir del nostre coneix-

xement de l'àrea afectada si bé és possible no haver-lo resolt totalment. Així doncs, les dades patiran més per defecte que per excés.

QUADRE 7.1

Extensió mitjana del mas bagenc (Rajadell, Artés, Rocafort i Calders) el 1860.

	RAJADELL				ARTÉS				ROCAFORT				CALDERS				TOTAL	
	Mas	%	Extens.	%	Mas	%	Extens.	%	Mas	%	Extens.	%	Mas	%	Extens.	%	Mas	%
-100 Q.	--	-	--	-	2	10,5	140,2	3,7	-	-	--	-	4	10,8	304,3	3,2	6	5,9
101 a 200Q.	1	3,2	166,6	1,2	9	47,4	1404,4	37,2	3	20,-	443,8	8,3	11	29,7	1781,8	19,-	24	23,5
200 a 400Q.	17	54,8	4704,8	33,8	8	42,1	2234,4	59,1	7	46,7	2111,1	39,4	18	48,6	5230,3	55,6	50	49,-
400 a 600Q.	7	22,6	3461,5	24,9	-	-	--	-	3	20,-	1414,6	26,4	3	8,1	1379,7	14,7	13	12,7
600 a 800Q.	3	9,7	2061,8	14,8	-	-	--	-	2	13,3	1392,-	26,-	1	2,7	706,3	7,5	6	5,9
+ 800	3	9,7	3508,3	-	-	-	--	-	-	-	--	-	-	-	-	-	3	2,9
TOTAL	31	100,-	13903,-	100,-	19	100,-	3779,-	100,-	15	100,-	5361,5	100,-	37	100,-	9402,4	100,-	102	100,-
$\bar{x}$			448,5Q.				198,9Q.				357,4Q.				254,1Q.			318,1Q.

Els resultats mostren que segons les àrees geogràfiques la mitjana dels masos és més gran o més petita, derivat del procés històric de cada àrea. Ens movem però entre el mínim d'Artés (198,9 Q.) i el màxim de Rajadell (448,5 Q.). La mitjana dels quatre pobles es situa en 318,1 Q. El 49 % dels masos tenen una extensió que oscil·la entre 200 i 400 Q. Per dessota de les 100 Q. trobem solament el 5,9 % -i trobaríem aquí la majoria de masos problemàtics en els límits municipals- i per sobre de les 600 Q., el 8,8 %. D'aquestes dades es dedueix que els masos bagencs es situaven al voltant de les 300 Q. i difícilment superaven les 600. Com hem vist en el capítol de l'estructura de la propietat, els propietaris de masos eren sempre els grans propietaris de terres dels municipis.

Aquesta extensió de terra era explotada per un pagès que residia en el mas i que havia accedit a la terra per contracte d'emfiteusi firmat al seu favor pel senyor directe de la terra. Aquest tipus de contracte en passar de generació en generació, consolidà un profund sentiment de propietat (3). Alguns d'aquests pagesos es convertiran al llarg del s. XVIII i XIX en la burgesia agrària bagenca.

En realitat la possessió d'una extensió notable de terra era un element important per la consolidació de la família pagesa però no era sinònim d'enriquiment. Calia també un capital de rodatge de l'explotació capaç de posar-la en funcionament -adquisició del bestiar necessari, mà d'obra, llavor, utilitatge, etc.- i de generar el capital necessari per assegurar a cada generació la col·locació dels fills. Sense aquest capital, la família, malgrat controlar una extensió de terres notable, utilitzava solament les que neces-

sitava per^v la subsistència i, a la llarga, per^v les necessitats de reproducció familiars -dots, fundació de misses, etc.- podia caure en un procés d'endeutament. Altres, en canvi, no sols complien perfectament aquests objectius, sinó que ampliaven l'àrea de conreu i entraven a controlar la comercialització dels altres; s'iniciava així, un procés d'acumulació important i de diferenciació interna entre els masos.

Aquest procés de diferenciació social en el sí dels masos, lentidíficil de detectar cronològicament, és un dels trets característics de l'evolució de l'estructura agrària bagenca. El mas, com unitat d'explotació física, roman igual, canvia però el propietari del mateix. I al llarg del procés històric el fenomen aïllat esdevé significatiu. En aquest sentit caldria reconstruir la història d'alguns masos tant dels que esdevindran importants -seu de la burgesia agrària- com dels que desapareixeran de mans dels pagesos i/o seran absorbits per altres grups socials.

Punt de partida i de reflexió: al primer terç del segle XVIII hom té la sensació que els masos en general tenen problemes. S'acaba de travessar la Guerra de Successió -període de màxim endeutament a la Seu de Manresa- i no sabem el segle XVII com influí en l'economia dels masos.

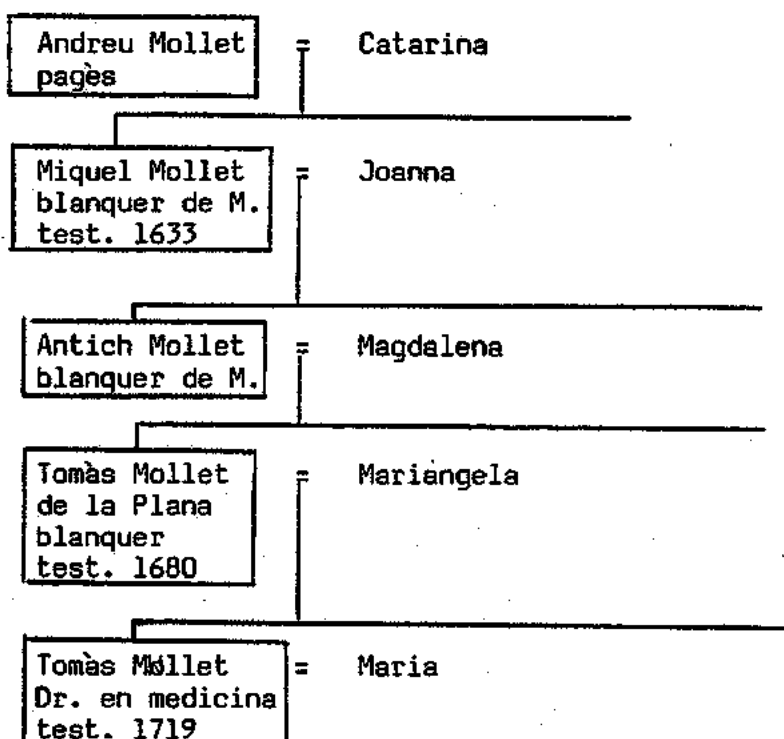
Hom té dues referències:

-A Navarcles, hem vist en estudiar el poblament com durant el segle XVII dos masos es fragmenten i desapareixen fins i tot a nivell d'organització de l'espai: el Mas Cura i el Mas Graner, amdots documentats en el capbreu de Navarcles de 1338 (4). Curiosament no és un altre mas que els absorbeix sinó que són venuts en diverses peces entre la resta de propietaris de masos i els nous pagesos que comencen a poblar Navarcles. Aquest fenomen, no sabem si generalitzat a d'altres indrets, no el trobem en cap cas en el segle XVIII.

-L'altre cara de la moneda: a començaments del segle XVIII detectem individus de la petita noblesa, residents a Manresa, amb el cognom d'un mas en algun indret del Bages. Es tractava de pagesos enriquits que havien abandonat el mas -hi havien col.locat un masover- i se'n varen anar a viure a Manresa dins d'una altra categoria social. Rebien renda del seu antic mas. Al llarg del segle XVIII no en detectarem cap cas; el pagès enricuit restarà al mas, des d'on es consolidarà com a burgesia agrària. Aquests exemples d'ascens social són els següents:

a/ Família Mollet. Família de blanquers en el segle XVII que ascendeixen de grup social i passen a artistes (Drs. en medicina i Dr. en drets). L'in-

dividu el qual... produeix aquest canvi és Tomàs Mollet, Dr. en medicina. El seu pare Tomàs Mollet de la Plana, era blanquer (5). En l'inventari d'aquell trobem que és propietari del Mas Mollet de Joncadella (6). La pregunta és òbvia: adquiriren els Mollet un mas i li canviaren el nom des de la Ciutat? Eren pagesos enriquits que posteriorment es traslladaren a Ciutat i es dedicaren a la blanqueria? A partir dels testaments podem trobar un origen pagès en la família (7).

A principis del segle XVII la saga Mollet era encapçalada per un pagès. Però el testament del seu fill no indica si era de Manresa o provenia del Mas Mollet. Però l'origen pagès és indubtable.

b/ Família Llissach. Els hereus eren ciutadans honorats a Manresa, o sigui de la petita noblesa local. Ho eren des de principis del segle XVIII. Jaume Llissach, resident a Manresa deia en el seu testament: "per haverme condecorat sa Magestat del Rei Ntre Sr. ab lo titol de Cavaller, los compeix lo nom y titol de Don" (8). El seu pare era en Jaume Llissach i no residia a Manresa sinó a Santpedor on detectem l'existència del Mas Llissach (9).

c/ Família Torras de Bages. Tal vegada el cas més clar d'ascens social d'un pagès de mas. La família a principis del segle XVIII forma part de la petita noblesa local. Jacint Torras de Bages en el seu testament apareix

com a ciutadà honorat de Barcelona, a Manresa populat i hereu del Mas Torras de Bages (10). Sabem també que fou un destacat filipista durant la Guerra de Successió (11). El seu pare, però, en Jaume Torras de Bages, pagès, era hereu del Mas Torras de Bages de Joncadella (12). Pagès de mas esdevingué membre de la petita noblesa local manresana.

Crisi d'uns i ascens social d'uns altres. En el primer terç del segle XVIII hem plantejat la hipòtesi que molts masos l'afrontaren amb problemes econòmics. Aquests són els indicis:

-El Mas Miralda de St. Salvador de Guardiola. un dels més importants del terme. Segons el Llibre Major de la Seu de Manresa, pagava pensions de quatre censals:

Creat any 1644	200 ll.
Creat any 1692	100 ll.
Creat any 1694	250 ll.
Creat any 1746	345 ll.

Abans del segle XVIII, 550 ll. El 1723, Josep Mazats va comprar a carta de gràcia per 400 ll. el Mas Soler (abans Xartell) a Ramon Miralda, hereu del Mas Miralda. Tal vegada un mas rònc. Els Masats, amb les 400 ll. havien de quitar deutes del venedor: 183 ll. de capital d'un censal que prestava a la Comunitat de Sallent, 20 ll. per la part del censal que feia el poble per pagar la contribució, 179 ll. 9 s. de pensions endarrerides i 17 ll. 11 s. en efectiu. El 1728, es renovava el termini de gràcia per cinc anys més. El 1775, Jaume Miralda reivindicava l'heretat venuda i posà un plet al·legant que el tracte que havia fet el seu pare era abusiu i lesiu. Desconeixem com acabà. Tampoc interessa ara el comprador, simplement copsar les dificultats del mas (14).

Les vicissituds no s'acaben aquí. El 1734, Jaume Miralda va vendre a CG a la Seu de Manresa, les herbes del mas per 504 ll. 17 s. 5 d. La Seu les quitaria a Josep Oller del Mas que les tenia comprades i les arrendaria per 25 ll. al propi Miralda. Es renovà l'any 1739, 1744, 1754 i el 1761, es lluí la VCG (15).

El 1736, la pròpia Seu de Manresa, va comprar a CG una peça de terra de 60 jornals del mas Pastorelles unida al Mas Miralda per 340 ll. Era lliuïda l'any 1746 però es creà un censal a la mateixa Seu per aquest preu tal com més amunt s'ha indicat (16).

Que el Mas Miralda passà dificultats, és evident i semblen concentrades al primer terç del segle XVIII però amb antecedents anteriors. Amb el creixement econòmic del segle XVIII i la transferència de deutes als rebassai-

res va permetre recuperar-se i esdevenir un pagès benestant.

-El Mas Verdaguer, l'amo del qual és un dels més importants d'Avinyó. Hi haurà pubilla al s. XIX la qual es casarà amb un individu de Barcelona que s'anomenarà "D. Pablo de Barnola de Espona y Espona". L'ús del "de" als cognoms mostra la situació social acomodada del mas (17). Doncs bé, l'any 1735, Joan Verdaguer, pagès d'Avinyó va vendre a CG el Mas Posa a la Seu de Manresa per 6000 ll. "per llucions de diferents censals que dit Joan Verdaguer feya a diferents particulars y comuns". Va ésser lluïda el 1757 (18).

En realitat no fou lluïda perquè en l'apartat de censals de la mateixa Seu, l'any 1757 apareix una creació de Joan i Pau Verdaguer, pagesos d'Avinyó de 6450 ll. "per la revenda de tota aquella heretat y Mas Posa del terme de Avinyó". El censal començà a ésser lluït l'any 1769 (450 ll.) i s'acabà de lluir l'any 1776 (19).

De nou dificultats en el primer terç dels pagesos que esdevindran després la burgesia agrària.

-L'altre Mas important d'Avinyó, l'Abadal que el 1866 tenia quatre masos i 2246 Q. de terra (20) havia creat a la Seu els següents censals (21):

Any 1694	250 ll.	Lluïció 1776 (125 ll.) / 1791 (125 ll.)
1698	300 ll.	1791
1730	200 ll.	1791
1739	6200 ll.	1774
1748	730 ll.	1761

-L'adquisició de masos a la Seu de Manresa, tant a conseqüència d'una compra perpètua com a CG, es realitza en els següents anys (22):

1721	Mas Ratera de la Molsosa	CG
1731	Mas Gorrians de St. Feliu Sasserra	
1731	Mas Davesa i Colomer de St. Salvador de Guardiola	
1732	Mas Matéstachs de St. Pau de la Guàrdia	CG
1733	Mas Boixeda de Castelltallat	CG
1734	Herbes Mas Miralda de St. Salvador de Guardiola	CG
1735	Mas Posa d'Avinyó	CG
1736	Mas Pastorelles de St. Salvador de Guardiola	CG
1736	Mas Vivó de Miralles	CG
1737	Mas Noguera de Monistrol de Rajadell	
1738	Mas Bargall de Monistrol de Rajadell	
1738	Mas Badia de Caià	CG
1743	Mas Junyent i Gaspar a Pinós	CG
1744	Mas Torra de l'Oms a St. Julià de l'Altura	
?	Mas Oliveras d'Horta	
1756	Mas Fitó de Pinós	CG
1804	Mas Fussimanya de Balsareny	
1808	Mas Piera al Cint	
1813	Mas Cadell de Monistrol de Rajadell	
1853	Mas Traveria de St. Feliu Sasserra	Judici.

De 1720 a 1740, la Seu de Manresa va adquirir el 60 % de masos, de 1741 a 1800, el 20 % i l'altre 20 % després de 1800. En el primer terç del segle XVIII es realitzaren aquestes expropiacions a la pagesia de masos; és un període de dificultats.

Caldria afegir a aquest seguit d'exemples que a la Seu de Manresa de 1730 a 1740 és la dècada que més capital es presta a censal (Quadre 5.47) i que l'arrendament del Mas Angla té el seu mínim precisament de 1720 a 1740 (Gràfic E.9).

A partir d'aquests exemples podem concloure que el primer terç del segle XVIII fou un període generalitzat de dificultats pels pagesos de mas i que la majoria -fins i tot, els que estaven en condicions de convertir-se en burgesia agrària- van haver de recórrer a l'endeutament. Altres van veure perdre la propietat en aquest període o van restar tocats per les dècades futures.

La generalització de la cessió de parcel·les a rabassa morta a petits pagesos no és aliena a aquest procés de dificultats. Per una banda, el creixement demogràfic en el sí dels propis masos i d'altra la incapacitat de dotar als fills segons convenientment els abocava a una categoria social inferior, que al mateix temps contribuïa eficaçment a sanejar els propis masos.

El mecanisme és senzill i explicat anteriorment. Els masos amb dificultats, i mancats, per tant, del capital de rodatge necessari, optaren per la cessió de petites parcel·les als propis expulsats dels masos àvids de terra. Aquesta opció era estimulada per la plantació de vinya i per l'aprofitament intensiu de la mà d'obra. El mas era incapaç, amb una situació financera precària, de realitzar l'explotació amb treball assalariat.

Aquella extensió de terra del mas que com hem vist no garantia el benestar del pagès per manca de capital de rodatge, era, amb la cessió a rabassa, intensament explotada, sense fer cap mena de despesa per part del mas. L'entrada en diner i les parts de fruits proporcionaven un ingrés al pagès de mas, que sense cap mena d'inversió, contribuïa a sanejar les dificultats de l'explotació.

Aquesta fou la via més habitual. Però aquells masos que van tenir a la vora un procés d'urbanització no van dubtar en establir o vendre perpètuament a la petita pagesia un pati per edificar casa amb un hort a darrera o dedicar alguna parcel·la a l'horta dels nous pobladors. En el cas de Navarcles, que hem analitzat més amunt, aquest procés és obvi (23). El preu

de la terra era més alt que el rendiment que proporcionava conrear-la i, a més, es contribuïa a fixar el petit pagès a la terra. Darrera les compres i vendes, l'amo del mas traspassava als nous compradors els seus deutes: un censal que devia el mas es fragmentava i s'encarregava al nou rabasser la part corresponent al preu de la compra. Els pagesos de mas aconseguien així transferir al nou grup social que s'estava formant les dificultats econòmiques carregades damunt dels seus béns en forma normalment de censal.

Malgrat això, la sortida del període de dificultats no fou igual per tothom: alguns realitzaren una ràpida recuperació i al llarg del segle, no sols es sanejaren sinó que acumularen capital i es convertiren en l'anomenada pagesia benestant o burgesia rural o hisendats en la documentació del s. XIX. Altres en canvi, visqueren sotmesos a un llarg període d'endeutament i dificultats que solia acabar amb la venda del mas i la desaparició d'un pagès de mas independent.

Aquest procés de diferenciació social en el sí dels masos és molt important en el s. XVIII i XIX i cal remarcar que els grups socials que s'aprofitaran d'aquestes dificultats eren sobretot els altres pagesos de mas i la burgesia urbana de Manresa. Anem a estudiar aquest endeutament:

A/ L'endeutament de pagesos de mas.

El tret més rellevant de l'endeutament de pagesos de mas és que són conseqüència de processos molt llargs que solen acabar amb la venda perpètua. Sol començar-se per censals, després VCG i finalment vendes perpètues. En aquest punt el pagès és substituït per un altre propietari que normalment no conrearà directament la terra sinó mitjançant un masover. S'haurà produït una concentració de la propietat de la terra. Mentrestant en tot el procés, les transferències d'excedent a d'altres grups socials seran notables mentre s'intenta fer front als deutes.

Amb els exemples que apuntem creiem que aquest procés pot qualificar-se d'estructural malgrat sigui impossible establir una cronologia perquè cada cas és diferent i amb una trajectòria llarga i particular (24).

1.- El 1737, els Admors de Quotidianes Distributions de la Seu de Manresa compraren perpètuament a Isidre Noguera, pagès, el Mas Noguera de Monistrol de Rajadell per 2000 ll. "lo qual preu se ha pagat a differents acreedors". El 1738, compraven l'heretat veïna, el Mas Bargall a Francesc Bargall,

pagès i propietari d'aquell mas per 600 ll. "lo qual preu ha servit per quitar diferents censals" (25). El cognom del pagès, igual al nom del mas, sol indicar aquesta identificació històrica de l'àrea conreada i el conreador. Quan no hi ha coincidència en el segle XVIII, o es tracta d'un mas petit segregat d'un de principal que ja tenia nom quan el pagès el va habitar, o en un moment o altre hi ha hagut transferència de la propietat per venda o casament hereu/pubilla. En aquest cas els deutes condueixen a la venda perpètua.

2.- Vicenç Vilatersana i Solà, pagès, hereu del Mas Solà de Mujalt, el 1765, per lluir diferents censals a la Comunitat de preveres de Santpedor (1414 ll.); 100 ll. d'un censal a un pagès de Mura; 170 ll. censal d'una Causa Pia d'Olost; 68 ll. 9 s. part d'un de 150 ll. que prestava al Rector de Cornet; per pensions endarrerides de tots ells i 90 ll. per lluir una peça de terra venuda a CG, va vendre a CG a Joan Puig, hereu del Mas Puig de Castelladral, la quarta part de tots els fruits que es collien al Mas per 3000 ll. de les quals rebia 800 ll. en efectiu (26).

Cal destacar un seguit de deutes menuts que en agreujar-se condueixen a englobar-los tots en una VCG d'una part de fruits. El 1770, en els protocols apareix una revenda com si s'haguessin tornat els diners. A continuació, però, en Vilatersana reconeix que no els ha tornat, ans el contrari, li'n deu 285 ll. 12 s. 2 d. més i per tant es renova la VCG de la quarta part de fruits més dos porcs (un de 75 ll. i l'altre de 40 ll. pes mort). El preu a retornar era ja de 3285 ll. 12 s. 2 d. (27).

El 1775 es renova la història. En Puig ha afegit 914 ll. 7 s. 10 d. "a efecte de expedir sos negocis y ocórrer a sas urgencias y obligacions". La VCG pujava 4200 ll. i s'afegien les herbes (28).

El 1780 la mateixa operació. El comprador afegeix 900 ll. i la VCG puja ja 5100 ll. que comprenen la tercera part de fruits i la quarta part de la verema de les vinyes establertes a rabassa (29).

El fil notarial acaba aquí. L'empitjorament és progressiu i el beneficiari, un altre pagès de mas que tal vegada intenta apropiar-se de la propietat. El 1792, en Vicenç Vilatersana rebia 6200 ll. de la Seu a censal, de les quals 5000 ll. eren per lluir un censal a St. Benet i 1200 ll. per recobrar les herbes del mas Solà empenyades a Francesc Puig (30). No sabem si aquestes quantitats serviren per lluir la VCG al pagès de Castelladral. Intent potser de fer-lo menys gravós, però cal recordar que el 1780 estava en 5100 ll. De 3000 ll. el 1765, s'havia passat a 6200 ll. el 1792, més del doble.

L'endeutament era clarament progressiu, i en aquest cas no sabem si va perdre la propietat, però de les seves dificultats se n'aprofitaren el pagès de mas i el prestador.

3.- A la segona meitat del segle XVIII hem detectat com l'amo del Mas Puigmartí de Viladecavalls utilitzava la pràctica d'arrendaments a llarg termini de parts de fruits i de VCG. El 1830, el propietari era l'amo del Mas Angla, el mas veí que requeria els parcers pel pagament d'un censal de l'antic mas. Els deutes havien conduït a la desaparició del Mas Puigmartí i caure en mans del mas veí (31).

4.- L'exemple del Mas Taradell de Monistrol de Rajadell és similar al del Mas Solà de Mujalt. Per lluir 923 ll. 6 s. de censals i 394 ll. 7 s. 9 d. de pensions endarrerides i 681 ll. 17 s. 7 d. entre VCG i diners deixats graciosament, va vendre a CG a quitar dins cinc anys a Damià Dalmau, veler de Manresa, el mas per 2200 ll. El pagès es convertia en masover. Passà després a un notari de Manresa que cada cinc anys renovà la venda per un preu més alt fins el 1805; el pagès, davant la impossibilitat de lluir-la i de nous deutes que havia de fer front, va acabar venent perpètuament el mas a Josep Masramon, notari de Manresa. El 1850 era propietat de Simon Fàbregas, comerciant de Manresa (32).

5.- Segons l'inventari de 1770 de Josep Janeres, pagès de Talamanca, hereu del Mas Janeres, devia 1132 ll. en 10 censals i 257 ll. 10 s. 10 d. de pensions endarrerides; 226 ll. 11 s. 3 d. de diners deixats graciosament; 627 ll. 10 s. per VCG i 95 ll. 7 s. 5 d. per deutes diversos (conductes del metge, blat a fiar etc.). En total 2338 ll. 19 s. 6 d. Quantitat considerable de deutes diversos que no havien produït encara una venda generalitzada (33).

6.- Anton Casajoana, pagès, hereu del Mas Casajoana de Castellgalí, el 1758 va vendre a quitar dins cinc anys el dret de pasturar les herbes del Mas Taió i Casajoana per 150 ll. El pagès tenia altres deutes -el Mas Taió el tenia venut a CG- i juntament amb diners que Pau Fàbregas li anà deixant, el 1760 el deute pujava a 550 ll. El 1768 després de successius documents que agreugen el deute amb el comerciant de Manresa, apareix un acte de revenda de 779 ll. 10 s. 10 d. amb les quals el pagès quitava la casa del Mas Taió i terres de conreu; parts de fruits de diverses peces de terra; herbes i pastures dels masos i una peça de terra d'oliveres. A continuació en Casajoana reconeixia que no les hi havia pagat i venia a CG a quitar dins cinc anys, tot l'anterior, més la resta del Mas Taió, parts de fruits

d'altres peces de terra i el dret de lluir i quitar una part de fruits del Mas Casajoana venuda a CG. El preu d'aquest darrer contracte que coneixem era de 2259 ll. 10 s. 10 d., quantitat molt més important que les 150 ll. inicials (34).

Dos exemples similars de dificultats progressives de l'amo del Mas i de l'explotació que realitza un comerciant de Manresa, en aquest cas Pau Fàbregas, són els del Mas Vilaseca de Cornet (35) i el Mas Soler de Mura (36). Detectem les dificultats i els avantatges pel comerciant, però desconeixem si el desenllaç fou la pèrdua definitiva de la propietat.

7.- Pau Datzira, pagès de Marfà, va vendre el Mas Datzira el 1755, per 6450 ll. a Jaume Graner, pagès de Navarcles. En aquest cas desconeixem si hi hagueren problemes de deutes (37).

8.- L'any 1762, Francesc Espinalt, pagès i hereu del Mas Espinalt de St. Joan d'Oló, va vendre a CG a Joan Audet Riber i Boix de Mojà el Mas Espinalt i els masos a ell units Montgròs i Vilamorena per 12277 ll. El 1796, Domingo Espinalt va vendre perpètuament a Francesc Casamitjana i Planas, 100 Q. del Mas per 12180 ll. El 1817 va vendre una peça de terra de 20 Q. a Anton Plans, pagès, per 1566 ll. 10 s., a Agustí Riera, una altra de 17 Q. per 900 ll. i a Anton Armenteras de St. Joan d'Oló, una de 12 Q. per 800 ll. i finalment en el llibre de lluïmes de St. Benet apareix la següent nota: "Permuta y part venda feta y firmada per Domingo y Josep Espinalt, pare y fill y Josep Serena de Artes per la qual dit Espinalt entrega a dit Serena la casa y terras del Mas Espinalt de St. Joan d'Oló". No consta cap preu, sols un lluïme de 607 ll. 10 s. (38).

Una VCG inicial, probablement per deutes anteriors que desconeixem, que s'acaba amb venda perpètua del mas, primer algunes parcel·les i després la totalitat.

9.- Pere Bonells, pagès, hereu del Mas Bonells de St. Feliu Sasserra:

-Per lluir VCG de la quarta part dels fruits de la caseta Pellet venuda l'any 1839 per 200 ll. i 58 ll. de salari del notari.

-Per lluir VCG de la part de fruits que es collien en un tros de la quintana del Mas, venuda l'any 1841 per 60 ll. i 4 ll. 18 s. 8 d. del salari del notari.

-Per lluir VCG d'una altra part de fruits de la quintana del Mas Bonells, venuts l'any 1843, per 304 ll. 15 s. i 6 ll. 17 s. 6 d. del salari del notari. A més es féu addició de preu de 60 ll.

-Per lluir VCG de l'altra part de fruits del quintar del mas Bonells,

venuda l'any 1844 per 210 ll. 18 s. 9 d.

-Per pagar dos vals firmats a particulars de 127 ll. 10 s.

"Y finalment per acudir a nostras urgencias".

Venen a carta de gràcia a quitar dins cinc anys a Josep Altes, boter, veí de Sallent, la quarta part de tots els fruits que es colliran en el Mas Bonells i, per tant, el dret de lluir i quitar als que tenen empenyades les parts de fruits. El comprador es quedava la quarta part de tots els fruits fins i tot el que pagaven els parcers; podia plantar una vinya de 4 Q. sense pagar parts i les contribucions anaven a càrrec del venedor.

Ens assabentem, per les clàusules, que els Bonells tenien arrendats fins 1849 i fins el 1853 "rompudes i restobles" per la qual cosa el comprador sols podia demanar la quarta part de les glans. Cedeix al comprador el dret de prelació i fadiga no sols del mas Bonells sinó també de l'heretat veïna el Mas Font Armona, de la seva propietat que ja era venuda a CG a un individu d'Olost.

El preu de la venda és de 494 ll. 10 s. 1 d., de les quals reté 127 ll. 10 s. per pagar els dos vals i la resta amb efectiu les rep del venedor. Si considerem que el venedor podia lluir totes les VCG esmentades la venda total es situava en 1400 ll. (39).

Les dificultats no s'acabaren aquí. A l'Octubre de 1848 reflexionava el propietari del mas "com en la actualitat hajan de menester la quantitat de cinch centas cinquanta lliuras de dita moneda pera pagar las contribucions que estan debent al Comu de dita Vila (...) y acudir a altres urgencias" el comprador anterior oferia pagar-les però amb la condició que la quarta part de fruits es convertís en la tercera part excepte les vinyes establertes a rabassa (40). El preu era ja de 1950 ll. i el propietari a la pràctica era un masover del comprador.

Gairebé un any després, el pagès continuava necessitant diners. El comprador bbviament els hi oferia fins la quantitat de 1100 ll., la qual cosa convertia la VCG en 3050 ll. Ressenyava els seus nous deutes:

- Per pagar a una tia 50 ll. de compliment de dot.
- Per lluir un censal de 81 ll. i 52 ll. de pensions endarrerides.
- Per lluir un altre censal de 56 ll. i 60 ll. de pensions.
- Per pagar al comprador 463 ll. 18 s. 9 d. prestades graciosament.

Per això venia a CG a quitar dins cinc anys, no una part de fruits, sinó tot el Mas Bonells i la Caseta Pelot. Els pactes anteriors eren vàlids i sols s'afegia un ultimàtum: si al cap de cinc anys no tornava els diners

havia de desocupar-la i el comprador posar-hi el masover que volgués (41). Al final de l'escriptura s'acordava que si no es tornaven els diners la venda a carta de gràcia quedaria "a sempre i quant".

I el desenllaç temut, la verda perpètua arribava mig any després. El mes de maig de 1850, l'amo del Mas Bonells firmava un debitori de 4657 ll. 17 s. 6 d. a favor de Pere Anton Sellarès, fabricant de cotó de Sallent, a tornar dins cinc anys, ^{amb} bona moneda i pagant d'interessos 572 ll. 10 s. entre els cinc anys. El pagès especificava que era per lluir la VCG feta a favor de Josep Altés, boter de 3050 ll., per 50 ll. de despesa de l'escriptura; per satisfer 58 ll. de llegítima a cadascun dels fills (406 ll. en total) i 175 ll. 6 s. 3 d. que li havia prestat el fabricant. La sortida trobada pel pagès era nova: no vendre a CG el mas sinó demanar un préstec i disposar de tots els fruits del mas i pagar a canvi uns interessos. Però el fabricant també forçà la màquina. Si al cap de cinc anys no havia retornat els diners es pactava que el pagès venia perpètuament al fabricant tot el Mas Bonells, la caseta Pellet, i el dret de lluir i quitar el Mas Fontarmona (42).

Amb dos anys el deute havia passat de 1400 ll. a 4657 ll. I d'haver venut parts de fruits a una amenaça de venda perpètua. El pagès tenia cinc anys i la documentació a nosaltres se'ns acaba aquí, però no és arriscat afirmar que un altre mas havia passat a la burgesia industrial després d'un període més o menys llarg d'explotació continuada de la unitat familiar pagesa.

10.- Josep Rimbau i Playà i el seu fill Joan, pagesos del Mas Pla del Camí de Castellgalí (43) per lluir els següents deutes:

- A Ignasi Casals, sastre de Barcelona, 390 ll. (debitori i interessos).
- A Dn. Josep Herp i Parera, comerciant i hisendat de Manresa, 8100 ll. (per tres deutors i els interessos).
- Dot de tres germanes (300 ll.).
- Restitució VCG de la quarta part de fruits d'una peça de terra (50 ll.)
- Lluir dos censals de 225 ll. de capital i 76 ll. 9 s. de pensions encarrerides.
- Lluir un altre censal creat l'any 1644 de 80 ll. i 36 ll. de pensions vençudes.
- Per dos vals que devia a particulars 97 ll. 15 s.
- A Serafí Santmartí, adroguer, "per género" de la seva botiga 19 ll. 7s.9d.

-A un sastre de Castellgalí, 179 ll. 8 s. 2 d. per restitució de preu d'una VCG d'una peça de terra de 2 Q. venuda l'any 1790.

-Per lluir un altre censal de 60 ll.

-Per despeses curials del concurs de creditors i retenció de diners pel Tribunal de Primera Instància per embargaments, 326 ll. 1 d.

Venen a Josep Solà Abadal, metge i a Dª Vicenta Solernou de Manresa, el Mas Pla del Camí, "habitat y afocat" junt amb els masos Salom i Figuera, deshabitats, per 10000 ll. Anaven compresos en la venda el dret a lluir i quitar les terres venudes a CG, tres bótes de cadireta de 66 c., una premsa i un trull i el dret de prelació i fadiga en les terres que s'han reservat (44).

11.- Altres exemples de processos similars: Mas Canuda de Sallent (45); Mas Arnaus de St. Feliu Sasserra (46); Mas Oliveras de la Valldelhorts (47) i Mas Serra de Castellgalí (48).

D'aquestes exemples s'extreuen diverses conclusions:

a/ Que una part dels masos estaven sotmesos a processos d'endeutament a llarg termini que podien acabar amb la venda perpètua del mas. Aquest desenllaç implicava la desaparició d'un paçès de mas.

b/ Els compradors eren o altres pagesos de mas -els benestants- o burgesia urbana (comerciant o industrial de la Ciutat). Es produïa així una concentració de terres en mans de la pagesia benestant i una penetració de capital urbà en el camp que posava l'excedent captat en aquest al servei de l'acumulació de capital de la burgesia.

c/ Mentre durava el llarg procés d'endeutament que empitjorava progressivament, l'explotació del paçès era encara més eficaç, sobretot per l'esforç individual a realitzar si volia retornar els diners. Cal afegir préstecs usuaris -VCG- que equivalien a un interès molt per damunt de l'habitual.

B/ Concentració de masos i diferenciació social.

Aquest procés de selecció dels paçesos de mas, fou lent però històricament imparable i probablement molt anterior al segle XVIII.

-En Joan Bta. Soler, veler, era propietari el 1745 del Mas Calvet i el Mas Graell de St. Salvador de Guardiola (49).

-La pubilla Perera que es casà amb l'hereu March, comerciant, aportava el Mas Puicaltet de Prats de Rei, el Mas Mates de la Clarió a la Manre-

sana i el Mas de les teules a St. Vicenç (50).

-Els Solernou, també comerciants eren propietaris del Mas Canyelles de Castellbell (51).

-Els Soler de la Plana, ciutadans honorats, el 1792, posseïen el Mas Folquer de St. Joan de Vilatorrada, el Mas Condals a Manresa, el Mas Oliveres de Fals, el Mas La Torra de Fals, el Mas Grau de Fals, el Mas Bacardit d'Aguilar i el Mas Botjosa de Sallent (52).

-En Llogari Serra, industrial i comerciant de Manresa, era propietari a mitjans segle XIX del Mas Gras de Callús, el Mas Solergibert d'Horta i el Mas Martí i Fussimanya de Balsareny (53).

Els exemples de masos traspassats a la burgesia de Manresa es podrien multiplicar. Aquesta no deixà mai de banda la comercialització dels productes agraris (arrendaments de drets senyorials, de parts de fruits de masos, la pròpia producció), que conduïa també a l'adquisició del mas quan el pagès travessava una etapa de dificultats. Al llarg del segle XVIII i primera meitat del XIX el fenomen continuà.

La burgesia no canvià les formes de treball ni els sistemes de conreu. Respectà la rabassa com a fórmula de producció vitícola i la masoveria com a fórmula d'explotació del mas (quintanes, boïgues, herbes pel bestiar). Era el sistema més productiu sense cap innovació tècnica amb l'aprofitament màxim de la força de treball. Amb una diferència: l'excedent pagès -les parts de fruits- eren comercialitzades pel burgès de la ciutat, probablement en el moment oportú. I el benefici es podia invertir per activitats industrials. El mas necessitava poca inversió.

Hem vist més amunt com els propis pagesos de mas podien adquirir masos d'altres pagesos amb dificultats -podem recordar el Mas Angla que adquireix el Mas Puigmartí o el Mas Puig de Castelladral amb el Mas Solà- però un mecanisme hereditari contribuïa decisivament a la concentració de masos i probablement a consolidar els hisendats rurals bagencs. Ens estem referint al casament hereu-pubilla de dos propietaris de masos pagesos. Eliminava masos regits per un pagès de mas i creava en una de les dues unitats una masoveria. El grup de pagesos es reduïa i es produïa una concentració de masos.

I recordem solament un exemple exposat més amunt: el Mas Solervicens de Navarcles. Any 1850: l'hereu del Mas es casa amb la pubilla del Mas Coll que suposa la unificació d'aquell Mas amb el Mas Coll de Granera i Saladich de Monistrol de Calders. A la generació següent la pubilla Solervicens es casa amb Miquel Vila que aporta els masos Bellvehí i Serramalera (54).

En aquest cas també, els pagesos de mas no canviaren, en els seus masos annexionats, els sistemes de producció. Però la conseqüència era la concentració d'excedent en el mas principal. Aprofundia la diferenciació social.

A mesura que es produïa aquesta selecció entre els pagesos de mas, els que superaven les dificultats estaven en condicions d'acumular capital. El Mas Solervicens recollia després de les unificacions més de 1000 cargues de vi de parts a l'any i el 1890 van construir una fabrica de teixits a Bellvehí (55). Sorgeix una pregunta que caldria investigar: en què invertiren aquestes pagesies? Fou el dot dels fills -carreres eclesiàstiques, advocats- o la col·locació de les filles la fórmula de treure capital acumulat de casa i dirigir-lo a activitats comercials i industrials?

7.1.2 La pagesia mitjana.

Els fills segons que abandonaren els masos des del segle XVII amb dots degradats, és a dir, que no equivalien al grup social del qual partien, foren els que poblaren els pobles que al llarg del segle XVIII van tenir un important creixement. Eren els futurs rabassaires. Alguns d'aquests fills segons -ja fos per la part de dot, per unes estratègies matrimonials encertades, per ésser els primers en consolidar-se en la nova situació- aconseguiren destacar per damunt dels altres i aprofitar-se de les dificultats dels que començaven. Apareixia així un grup reduït de pagesos sense mas, però amb una quantitat de terres pròpies o a rabassa notable -16,5 Q. a 33 Q.- que estava per damunt de la resta de rabassaires. Els anomenem pagesia mitjana.

Al llarg del període estudiat i dins del grup dels rabassaires, sempre hi haurà aquells individus que intentaran escalar socialment, però com hem vist en els processos d'endeutament, és possible que tornin a caure més tard o més d'hora en la roda de deutes. Assistirem sovint a l'ascens i caiguda d'individus però, al mateix temps, a la consolidació d'alguns d'ells en la franja mitjana de l'estructura social.

És un grup més difícil d'estudiar que els pagesos de mas. A Artés en aquest grup de propietat hi havia el 1872, 17 individus (QUadre 3.11), a Calders, 2 (3.23), a Navarcles 7 amb els problemes d'extensió del terme municipal (3.42), a Rajadell 3 (3.55), a Rocafort 2 (3.60), a Manresa, 53 (3.69) i Castelladral 4 (3.33). Cal destacar que en els dos pobles més urbanitzats -Artés i Navarcles- el nombre de propietaris d'aquest grup era més important.

La formació d'aquesta pagesia mitjana l'hem seguida a Navarcles en l'apartat 3.6, en tres famílies, els Vintró, els Cura i els Graner. Podem destacar:

-Formen part dels primers pobladors del nou creixement demogràfic del segle XVII, en algun hi trobem casament hereu-pubilla -els Vintró-, o bé són cabalers d'un mas del mateix poble -els Cura.

-Participen en negocis diversos (fabricació d'aiguardent, arrendament de drets senyorials, préstecs a petits pagesos) i són capaços fins i tot d'adquirir algun mas -el Mas Gall de Castellgalí, el Mas Datzira de Marfà.

-Altres no sembla que tinguessin una trajectòria tan brillant i amb el pas del temps, s'endeutaren i s'arruinaren com és el cas dels Comelles a finals del segle XVIII i els Casanovas, com a prova de la inestabilitat dins del grup.

En conseqüència sembla que al llarg del segle XVIII i de la primera meitat del XIX, alguns d'aquests individus es consolidaren en aquesta categoria social i fins i tot aconseguiren accedir a la propietat d'algun mas. Altres no aconseguiren separar-se gaire de la categoria dels rabassaires i fins i tot hi retornaren.

La pagesia mitjana estava però totalment lligada a la producció vitícola i als avatars dels rabassaires. Vivien de les contradiccions d'aquests: es dedicaven a la producció d'aiguardent, a la comercialització dels productes agraris, a prestar-los-hi diners etc. Fou un grup social totalment vinculat al municipi i a la vida econòmica que s'hi desenvolupava. Això es comprova en la seva participació en càrrecs municipals. De la composició de 14 Ajuntaments de Navarcles que coneixem algunes d'aquestes famílies hi participaren de la següent manera (56):

Família Cura

1747 Regidor
1833 Regidor
1836 Batlle
1851 Batlle
1865 Regidor

Família Vintró

1834 Batlle
1836 Secretari
1851 Síndic

Família Casajoana

1833 Batlle
1836 Síndic
1844 Regidor

Família Altimiras

1836 Regidor
1839 Regidor
1844 Batlle

Valentí Casajoana, batlle és qui el 1833 analitza la situació de la viticultura a Navarcles per fer un informe al Govern Civil. Mostra el seu profund coneixement de la situació i la seva conclusió és contundent: "Se hecha de ver la necesidad de una decidida superior protección de este ramo

tan important de la agricultura catalana proveyendo de remedio eficaz contra tamaños tan evidentes malos y facilitando por todos los medios el consumo de tan abundante genero por medio de la extraccion, fabricaci3n de aguardientes y licores y libre circulacion tanto de la primera como de los extractos de ella" (57). La soluci3n per ell passava 3bviamment per la millora del comerç. Vinculaci3n absoluta a la viticultura, preocupaci3n per tant, per la seva sort.

A tall d'hip3tesi caldria comprovar qui va moure les iniciatives de sindicar-se, de millores tècniques a la viticultura en els pobles, si hi trobaríem aquesta pagesia mitjana lligada a la sort d'aquesta activitat econ3mica i els que van prendre consciència de la necessitat de renovar-la. Ens sorprèn que el 1912 a l'Assemblea General de la Uni3n de Vinyaters de Catalunya un dels delegats de Navarclés que hi assistí fou precisament en Valentí Vintr3 (58).

7.1.3 Els rabassaires.

El creixement demogràfic -poc precisat i estudiat- del segle XVIII i probablement anterior i les dificultats econ3miques dels masos ajudaren a l'aparici3n i consolidaci3n d'aquest grup social. El contracte de rabassa morta significà pels masos un augment dels ingressos sense haver de fer cap inversi3n.

Els rabassaires formaren realment els pobles. Amb el dot de la casa d'origen o3 simplement amb endeutament adquirien un pati -sovint amb capacitat per un hort darrera- en el qual edificaven una casa i al mateix temps, dels masos dels voltants, alguna parcel·la a rabassa per plantar-la de vinya. Si s'havia de pagar entrada probablement s'encarregava el primer censal. I començava la inversi3n de treball per subsistir i fer front als primers deutes.

Aquest procés de creaci3n de rabassaires s'anirira repetint -no hem pogut precisar la cronologia- amb seguretat fins a mitjans segle XIX i probablement també durant els alts preus del vi a conseqüència de la fil·loxera a França, arribant en aquest període a situacions que trencaven el límit natural. Com més terres a rabassa establertes més quantitat de renda rebien els propietaris dels masos.

Un exemple característic d'aquests rabassaires seria el que es desprèn de l'inventari dels béns de Valentí Oliveras, pagès de Navarcles. Tenia una casa a la Plaça que es composava de les següents peces:

- Entrada de la casa.
- Celler de la casa
- Sala
- Cuina
- "Quarto ahont morí son difunt marit".
- La golfa.

Constava de planta baixa (entrada i celler), primera planta (cuina, sala i habitació) i la golfa.

Els mobles que tenia eren: una banca de tres peus, taula de fusta de pi, un banc respallier de pi, un llit de peu de gall, dues caixes de pi, dos bancs de llit i una pastera.

D'utilitatge agrícola tenia dos carratells d'una carga cadacun i un altre de dues cargues, dues aixades, una pala fanga, una magalla i dues portadores.

La golfa feia de graner "un graner de canya buit" de 12 Q. i una polle-
ra gran.

Tenia les següents peces de terra:

-Dues peces del mas Santesteve de 4 i 6 jornals de cavadura d'home a la quarta part de fruits.

-Una peça del Mas Oliveres de Viladecavalls de 6 jornals cau d'home al quart.

-Una altra del Mas Oller de Viladecavalls de 2 jornals cau d'home al quart.

-Un hort de regadiu de 2 q. de sembradura de canem a les Hortes de la Riera de Navarcles (59).

Una casa pròpia, hort i vinyes a rabassa; però l'estudi de l'estructura de l'explotació de diversos pobles bagencs ha mostrat com la immensa majoria de rabassaires estaven molt allunyats del mínim necessari per la subsistència que hem fixat en 16,5 Q., la qual cosa porta a la necessitat de cercar altres recursos per subsistir. Podem assenyalar el treball assalariat als masos en períodes determinats de l'any, la complementarietat del treball tèxtil assumit sobretot per la dona filant primer a casa i després en el treball a la fàbrica, augment de la intensitat de treball en els camps a fi d'obtenir el màxim rendiment possible i el recurs a l'endeutament.

Cada conjuntura familiar s'adaptava a les circumstàncies però el dèficit de terra abocava a la mínima a l'endeutament que, precisament pel recurs constant que se n'havia de fer, esdevenia estructural. Totes les formes -censals, VCG, debitoris etc.- foren utilitzades en aquest grup social. Hem pogut constatar una quantitat important d'institucions que vivien dels rèdits dels préstecs. Sense una demanda de diners per part d'alguns grups socials, i especialment els rabassaires, aquelles no tindrien sentit.

La conjuntura familiar -determinada tant per una situació general com particular i pròpia del desenvolupament del cycle domèstic - col·locava el rabassaire en un punt o altre d'una roda de deutes que s'anaven traspassant els propis rabassaires, sempre en una lluita constant per superar o bé la misèria o bé per escalar al grup de la pagesia mitjana, sense sortir al final mai del mateix lloc. La mitificació del treball com a fórmula de sortir de la misèria comportava un augment de l'autoexplotació i, per tant, de la renda estreta. Si es mantenia els rabassaires en aquesta dinàmica difícilment hi havia un altre procediment que generés la mateixa renda sense invertir capital i sense introduir innovacions tècniques importants.

Malgrat la mitificació del treball i l'esforç com a mecanisme de superació de les dificultats, els rabassaires varen perdre progressivament consciència que l'enemic de classe eren els amos del mas -autèntics limitadors del seu accés a la terra- i des del primer terç del segle XIX es gestà un procés d'enfrontament, derivat de la pròpia naturalesa del contracte.

Els amos dels masos pretenien anul·lar l'antiga relació emfitèutica amb els senyors i convertir-se en propietaris, però, en canvi, convertir en un arrendament la que hi havia amb els seus rabassers. Aquests en canvi, aspiraven a esdevenir propietaris. Aquesta darrera opció significava eliminar la relació d'explotació fonamental que unia masos i rabassaires la qual cosa era inacceptable per aquells.

7.1.4 Mossos i jornalers.

Els jornalers en sentit estricte, és a dir, l'home que viu exclusivament d'anar a jornal, són inexistents al Bages. Es pot parlar de dues figures: el mosso que és aquell individu que viu i treballa pel mas, el qual li proporciona la manutenció i la vivenda i una quantitat de diner a l'any i el jornal -en realitat rabassaire- que com que no té terres suficients, comple-

menta els seus ingressos anant a jornal als masos en períodes de treball estacional fort (60).

Terrades assenyala els avantatges dels mossos: "La relació amo-mosso es personalitzava i singularitzava a l'hora de la manutenció i aquest factor segurament pot explicar les relacions de lleialtat i de responsabilitat entre els amos i els llogats que en determinades circumstàncies conflictives, com la guerra o la revolució van ésser tan operatives" (61).

Al llarg d'aquest treball hem fet referència als mossos però en cap moment hi hem aprofundit. No sabem d'on provenien aquests mossos, ni tampoc el temps que treballaven al mas, si eren treballadors estables per molts anys o per relativament poc temps. Caldria aprofundir l'estudi. Suggestim una hipòtesi: els fills segons de famílies rabassaires que molt petits abandonaven la casa dels pares i se'n van a fer els cabals necessaris -on sinó de mossos?- per al dia de demà establir-se com a rabassaires. Els mossos serien aleshores el primer graó d'una cadena de renovació constant.

7.2 LA PETITA NOBLESA.

A Manresa no hi residia cap casa de noblesa destacada. Qui contestava l'enquesta de Zamora ho deixava clar: "No hay casa particular solo si las familias Casa Aymerich en el dia unida al Principe de Belmonte, la de Soler oy unida a la Guzman, la de Peguera y la de Amigant, que en el dia sus actuales poseedores viven fuera de la ciudad" (62).

El 1737, segons el Cadastre, algunes d'aquestes cases encara tenien alguna propietat en el terme de la Ciutat a nivell de terres. Felipe Vilana, cavaller, hereu dels Peguera, era propietari del Mas del Guix, de 203,3 Q. de les quals 75,8 eren de regadiu. Francesc d'Amigant, cavaler, tenia 33,7 Q. de les quals 27 Q. eren de regadiu. Fernando de Guzman en tenia 25,1 Q. i 7,6 Q. de regadiu. Aquestes propietats es van mantenir durant el segle XVIII (63). I les propietats del Príncep de Belmonte foren adquirides per la família Suanya, comerciants de Manresa, l'any 1770 per 16500 ll. (64).

Algunes d'aquestes famílies eren també senyors eminents d'algunes jurisdiccions. Els Amigant eren senyors eminents de Castellgalí i com a marquesos de Palmerola, de Callús, Fernando de Guzman de St. Mateu de Bages i el

Príncep de Belmonte, de Rajadell (65).

Aquests nobles -no sabem en realitat la seva importància- havien marxat de la Ciutat, durant el segle XVII (66). Al llarg del segle XVIII sembla que no van tenir cap incidència en la vida política i social de la comarca. Es limitaren a administrar les seves rendes i practicaren l'arrendament dels drets senyoriais amb els avantatges pel grup social arrendatari. L'administració d'aquestes rendes corria a càrrec d'un procurador normalment membre de la burgesia urbana (67).

Sense noblesa a la Ciutat, molt aviat a la segona meitat del segle XVII va ennoblir-se una èlite social sorgida de la pròpia ciutat per la via del títol del ciutadà honrat de Barcelona. Es constituïa així un nucli de petita noblesa. L'acord de nomenar ciutadans honorats és de l'any 1644:

"Per quant la ciutat de Manresa es una de les mes antigas y mes populars ciutats de Catalunya y vuy se troba ab grans auments y una de las que han fetas majors finesas y serveys a Sa Magestat y casi todas las univertitats antigas de Catalunya tener estament de ciutadans honorats que perço sia servit concedir facultat als Consellers i Consell de poder elegir y fer ciutadans honorats y que despres de sis en sis anys los dits ciutadans ques troban y los fills y successors de aquells de edat empero de catorce anys juntament ab los Concellers y racional de dita ciutat en lo mes de juny se tingan de ajuntar en casa de la ciutat y fer un ciutadà honrat tenint facultat de prorrogar la dita eleccio o nominacio de dit ciutada fins en vuyt anys y mes seguint lo parer de la major part en la prorrogacio y eleccio de ciutadà" (68).

Mig any després, reunits els consellers i el Consell general varen nomenar ciutadans honorats al primer grup de sis: Pere Cardona, el Dr. Maurici Minguella, el Dr. Joan Padró, en Francesc Thaulés, en Miquel Graell i en Pere Torras (69). Desconeixem si el que preveia el privilegi es complí estrictament i quins individus foren nomenats posteriorment. D'aquests noms inicials sols ens són coneguts els Graell i els Padró. Aquests darrers van desaparèixer per unió amb els Llissach com veurem.

Gairebé a tocar aquest grup social però sense títol de ciutadà honrat trobem alguns artistes, normalment Dr. en drets i Dr. en medicina que socialment es confonen, almenys a Manresa.

Els protocols notariais han permès detectar i reconstruir alguna història familiar de ciutadans honorats i respondre a dues preguntes: l'origen social i la base cònmica. Analitzem cadascuna per separat.

7.2.1 L'ascens social.

Al llarg del segle XVIII hem detectat les següents famílies amb títol de ciutadà honorat:

- Torres de Bages
- Llissach
- Rou i Pastor
- Riu i Rovira
- Soler de la Plana
- Calcina

D'aquestes famílies dues sabem que els seus antecedents eren pagesos de mas tal com hem vist més amunt (els Torras de Bages i els Llissach, a Joncadella i Santpedor). Pagesos enriquits que escalaren al màxim nivell de categoria social.

Altres dos-els Calcina i els Soler de la Plana- eren blanquers enriquits que a finals del segle XVII aconseguiren el títol:

-En el testament de 1694, Francesc Calcina era ja ciutadà honorat i se'l qualificava també de "antes mercader y mes antes blanquer". El seu pare Francesc Calcina, era blanquer. Els seus fills continuaran nomenant-se ciutadans honorats (70).

-Josep Soler de la Plana, el 1738 quan firmà el seu testament era ciutadà honorat (71). El seu pare era en Maurici Soler, blanquer i el seu avi Josep Soler, blanquer (72). Seran una de les famílies més importants de la Ciutat.

Tant els Rou com els Riu eren doctors en drets, però caldria anar més enrera per saber-ne els orígens. Els Rou tenen la major part de les propietats al Berguedà i, tal vegada, vingueren posteriorment a Manresa. Ambdues famílies participaren a l'Ajuntament borbònic (73) controlat per aquest grup social (74).

Els ciutadans honorats manresans que trobem a començaments del s. XVIII provenien de la pujança econòmica de determinats pagesos d'alguns masos de les rodalies i dels blanquers enriquits en l'activitat econòmica principal del s. XVII.

L'ascens social d'altres individus del mateix origen es concretà en la incorporació als doctors en drets i doctors en medicina. Vivien de les rendes de les seves propietats i de l'exercici de càrrecs públics o de la seva professió. Abandonaren també qualsevol activitat productiva. Podem apor-

tar alguns exemples:

-Els Mollet: N'hem parlat com a antics pagesos, però un cop a ciutat, foren blanquers. Antic Mollet i el seu fill Tomàs Mollet de la Plana es dedicaren a aquell ofici. A la generació següent s'havia produït el trencament, en Tomàs era Dr. en Arts i medicina i els hereus següents Dr. en lleis (75).

-Els Graell: En Miquel Graell era doctor en medicina a principis de segle XVIII. Quan es nomenaren els sis primers ciutadans honorats hi havia un Miquel Graell, era aquest? No ho sabem perquè en les escriptures del XVIII mai rebé la qualificació de ciutadà honorat. El seu fill Francesc era doctor en drets i en Miquel, també. Els enllaços matrimonials es realitzaren amb famílies del seu mateix grup social: el Dr. en medicina amb la família Davi, apotecaris i regidors de l'Ajuntament; el Francesc amb Isabel Madriguera, filla d'un altre doctor en lleis i l'hereu de la generació següent s'emparentava amb els Argulloi, ciutadans honorats de Manresa (76). A finals del segle XVIII aquest darrer hereu era regidor perpetu (77).

-Els Pons: A començaments del segle XVIII, Jacint Pons, era doctor en drets, el seu fill també i el seu nét Josep Francesc Pons i Soldevila, regidor de l'Ajuntament i doctor en drets segons el seu testament de l'any 1764 (78). En el segle XIX, Ignasi Pons i Graell era qualificat d'hisendat i el seu pare era també regidor i tinent dels Reials Exèrcits (79).

La base econòmica d'aquest grup social es pot estudiar a partir d'alguns inventaris d'aquestes famílies en el segle XVIII.

a/ Inventari dels béns del Mag. Sr. Joan Rou i de Pedrals, ciutadà honorat de Barcelona, domiciliat a Manresa. Fou pres l'any 1765. Recollirem simplement el patrimoni de la família:

-70 ll. de diner efectiu, joies valorades en 92 ll., un anell amb un diamant de valor 22 dobles i 65 unces 21 argenços d'utensilis de plata.

-Una casa a Berga, davant l'església Parroquial.

-Caseta i hort a Berga a la Vall.

-Mas Casadesús i Molinet, Mas Guisols, Mas Marginet de Baix i Mas To a St. Martí de la Nou.

-Mas Bitarella i Mas Cibilans a la Baells.

-Dos deutors per cobrar de 986 ll. i el dret a cobrar la Causa Pia que instituí el Canonge Baltasar Rovira (80).

El fet que totes les seves propietats les tingués a la Nou, la Baells i Berga a l'Alt Berguedà confirma que els orígens d'aquesta família no eren manresans. La seva base econòmica estava basada en fruits d'aquests masos

i, pel fet d'estar a una altra comarca, no tenien massa a veure amb l'agricultura bagenca.

b/ Inventari dels béns de Manel Calcina, ciutadà honrat de Barcelona, domiciliat a Manresa:

- "Aquelles" cases amb un hort darrera, al Carrer del Born.

- 942 ll. prestades a censal.

- Un hort vora el portal de Lleida de 3 q.

- 11,6 Q. de regadiu, 2,5 Q. de vinya, 5,8 Q. d'oliveres i 2,5 Q. de bosc.

- La senyoria directa sobre una vinya i un camp.

- El Mas Corrons de Salelles i una caseta petita en aquest mas.

- El Mas Graell de Salelles.

- El Mas Pladesans de St. Salvador de Guardiola.

- 37 parcers pagant la cinquena part de fruits damunt de 112,5 Q. de vinya.

- La capacitat d'emmagatzemar vi segons les bótes que posseïa era de 180,5 cargues.

- Algunes peces d'or i plata, no consta diner en efectiu (81).

c/ Inventari de Tomàs Mollet, doctor en medicina, 1719.

- 24 censals que signifiquen un capital de 2444 ll.

- El Mas Mollet a Joncadella.

- 16,5 Q. de regadiu, 20,7 Q. de vinya, 5 Q. d'erm i tres horts que no especifica extensió.

- Cases amb portals obrint a la Plana de l'Om i al C/ Nou.

- 4 Cases (3 a la Plana i una al C/ Nou) i cases a les Escodines (C/ St. Bartomeu).

- Cases o adoberies situades al raval de Valldaura.

- Una capacitat d'emmagatzemar vi de 277,5 Q.

- Una quantitat important de peces d'or i plata (82).

d/ Inventari de Josep Argullol i Vidal, 1781. Eren els successors per casament hereu-pubilla dels béns dels Torras de Bages, ciutadans honorats de Manresa.

- 10 vals per un import de 2369 ll. 2 s. 4 d.

- Fàbrica d'indianes

- Mas Torras de Bages (era encara de la seva dona).

- Censos, delmes i altres drets que com a senyor jurisdiccional rep de la Quadra de Mataporros.

-Mas les Vidales, Mas Gomis, Mas Casanova de Calonge.

-Mas a Pujalt.

-Dues cases a la Plaça de la vila de Calaf.

-48,5 Q. de secà, 23 Q. de vinya i un hort a Calaf.

-14 q. de regadiu i 3,3 Q. de vinya a Manresa.

-Casa principal a la Pça. Valldaura i una altra casa al C/ Urgell.

-Capacitat d'emmagatzemar vi de 216 cargues (83).

e/ Inventari de Josep A. Soler de la Plana, ciutadà honrat de Manresa.

-Casa principal a la Plana de l'Om.

-8 cases a Manresa

-79,8 Q. de regadiu, 38 Q. de vinya a Manresa

-Mas Morera a Iborra

-Mas Folquer a St. Joan de Vilatorrada.

-Mas Condals a Manresa.

-Mas Oliveres, Mas Torras i Mas Grau a Fals.

-Mas Bacardit d'Aguilar

-Mas Botjosa de Sallent.

-Casa a la Plaça Major de Torà.

-Molí o fàbrica de paper als Condals.

-6369 ll. deixades a censal a diferents particulars.

-7500 ll. en diferents companyies.

-En diner efectiu 22593 ll. 15 s.

-Una capacitat d'emmagatzemar vi de 1181 cargues (84).

A partir d'alguns inventaris hem pogut precisar la base econòmica d'aquest grup social. Es basa sobretot en la propietat de la terra, una part a Manresa normalment de regadiu i l'altra part en forma de masos en algun terme veí. Caldria exceptuar el cas dels Rou vinguts del Berguedà i dels Argullol -amb la major part dels béns a Calaf- que s'uneixen amb els Torres de Bages. Els Rou, Mollet i Calcina no sembla que inverteixin en cap altre activitat, en canvi l'Argullol té una fàbrica d'Indianes i els Soler de la Plana un capital -no molt gran- col.locat en diverses companyies. De fet, si exceptuem aquests dos darrers, els altres tres no tenen un potencial econòmic que, solament a partir de les rendes, puguin mantenir sòlidament el seu status social.

Obtenien la renda o bé en efectiu en les terres de regadiu o a parts de fruits dels masos (notem que la capacitat d'emmagatzemar vi era important). La comercialització d'aquests productes definia la renda total. Podien es-

peculiar amb les puntes dels preus i els ingressos totals es revaloraven. El seu status social -determinat per un nivell econòmic- es veia, al llarg del segle XVIII, cada vegada més atrapat per la burgesia industrial i comercial que acumulava capital a base d'inversions productives. Per altra banda, a cada generació si es volia col·locar els fills d'acord amb el grup social al que pertanyien -i la degradació social en aquest cas seria més mal vista- podien haver-hi dificultats a conseqüència de l'estabilitat de la renda que no augmentava percentualment per permetre la reproducció a cada generació.

Des d'aquest punt de vista s'ha d'entendre que aquest grup sigui el que utilitza més amplament totes les estratègies matrimonials i hereditàries exposades -dobles casaments, hereu-pubilla, Causes Pies, beneficis eclesiàstics- que actuen en un doble sentit: per una banda en l'estalvi de dots com hem vist i per l'altra en l'increment del patrimoni si s'unificaven dues famílies. Aquesta estratègia era molt buscada perquè era la única, si no es volia participar en activitats productives, que possibilitava engrandir el patrimoni i per tant millorar la base rendista i trencar el cercle viciós de l'estabilitat de la renda. A partir d'aquestes reflexions no ha d'estranyar que algunes famílies de la petita noblesa demanin préstecs -normalment a censal- per fer front als dots dels seus fills:

1.- Casaments hereu-pubilla. Gairebé en totes les famílies hem detectat en un moment o altre de la seva història una unificació de patrimoni a partir d'aquesta forma de casament. Una de les dues famílies assumeix desaparèixer i contribueix a superar les contradiccions de l'altra amb augment de la seva base rendista:

-Els Soler de la Plana van rebre els béns a mitjan segle XVIII dels Dalmau; quan morí sense fills l'hereu Dalmau i els béns de la família van passar a una germana casada amb els Soler (85).

-Els Torras de Bages de Manresa unificaren el seu patrimoni amb els Argullol de Calaf. Com que la pubilla era de la primera família, el cognom Argullol és el que continuà a Manresa (86).

-Un hereu Llissach es casà amb la pubilla Padró i unificaren el patrimoni. Cal recordar que la família Padró era una de les primeres que reberen el títol de ciutadà honorat (87).

-El patrimoni dels Rovira -fins i tot dels seus capellans- es va unificar al patrimoni dels Llauredor de Barcelona. Sembla que eren del mateix grup social (88).

-Els béns dels Calcina passen, per morir sense fills Francesc Calcina i Rosa Llissach, a D. Francisco Leon de Barcelona, fill d'un Tinent del Regiment de Cavalleria d'Extremadura, casat amb una germana Calcina (89). Per heretar havia d'avantposar el nom Calcina al de Leon.

Si aprofundíssim la recerca amb altres famílies probablement en trobaríem més exemples. La constància del fenomen en les més importants, mostra la seva importància en aquest grup social, el qual ho necessitava per a la seva reproducció.

No s'insistirà en el tema de la utilització generalitzada d'altres estratègies hereditàries o matrimonials de les quals es trobaran exemples en el capítol corresponent (v. quadres 6.18 i 6.19). Per mantenir sense degradar el volum de renda eren els més interessats en l'estalvi de dots.

2.- Endeutament per pagar dots. En el Llibre Mestre de Censals de la Seu es troben força exemples d'individus d'aquest grup social -alguns de fora de Manresa- que han de demanar préstecs per pagar els dots de les seves filles:

-Els Amigant per pagar 5000 ll. de dot creen el 1741 un censal d'aquesta quantitat; el 1747, pel llegat a un fill, 1000 ll. i el 1778, en crea un Josep Amigant de 6000 ll. pel dot de la seva germana que es casava amb el Comte de Formiguera a Mallorca (90).

-Els Cruïlles, senyors d'Avinyó: 4000 ll. de censal per pagar part del dot de la filla, el 1756 (91).

-Família Gible de Berga: l'any 1744 per pagar 2700 ll. de dot a la seva filla que es casava amb un Llissach de Manresa (92).

-Dn. Francesc de Millas i Peguera, Marquès de Vilana -propietari del Mas Guix de Manresa-, l'any 1779 rep a censal 3100 ll. per part del dot (20000 ll.) promès a la seva filla (93).

-Els Padró d'Igualada: el 1773 reben 2000 ll. a censal per pagar part del dot (2500 ll.) a la seva filla (94).

-Els Pons de Manresa que hem citat abans: el 1762 reben un censal de 300 ll. per pagar els drets paternals a un germà Onofre, notari de Manresa. El 1765, un de 500 ll. també per "drets al seu germà"; el 1785, per drets a la filla casada amb un notari de Tarragona, 1273 ll. i el 1786, 500 ll. pel dot d'aquesta mateixa filla (95).

-Els Calcina: per pagar el dot de la seva filla Mª Gràcia, Francesc Calcina rebia de la Seu 1200 ll. a censal, el 1751 (96).

Aquesta relació d'exemples l'hem extret dels censals de més de 1000 ll.

creats a la Seu de Manresa. Per dessota d'aquesta quantitat en trobaríem més exemples. En el pagament dels dots i llegítimes als fills era quan es posava en evidència en aquest grup social el caràcter no productiu de la renda.

La situació podia pitjorar i aquest endeutament puntual va constituir progressivament una càrrega que a la llarga podia posar en dificultats la totalitat del patrimoni. En algun cas hem detectat una tendència a l'agreujament. Caldria, però, reconstruir biografies senceres per copsar el fenomen en profunditat.

L'any 1765, per exemple, en els capítols matrimonials entre Miquel Graell, Doctor en drets i Marianna Argullol, filla del ciutadà honrat que hem vist més amunt, aquesta aportava 4700 ll. en dot però 3729 ll. s'havien d'aplicar a lluir deutes i, 971 ll. s'entregarien en efectiu. Els deutes a lluir eren: tres VCG per 1129 ll. 10 s. 3 d; 1199 ll. 9 s. 9 d. a Dª Isabel Dalmau a conseqüència d'un decret d'execució; 600 ll. de restitució de dot a la seva mare i 800 ll. de censals (87). El dot servia per sanejar una situació delicada d'una família vinculada a la petita noblesa manresana. Caldria aprofundir les causes d'aquesta situació i l'evolució posterior.

El 1795, els Solernou, comerciants, compraren una casa als Mollet, Dr. en drets, que ja coneixem. El preu eren 7000 ll. de les quals es retornaren tres censals per valor de 2875 ll., el més gros dels quals -2000 ll.- s'havia creat per pagar el dot d'una filla -la M^a. Lluïsa- casada amb Joan Bta. Soler, comerciant de Manresa (98). Deute passatger o pitjorament gradual de la situació? A partir de la base econòmica ens decantem per això darrer.

Els ciutadans honorats de Manresa, aparegueren a conseqüència de l'ascens social d'alguns blanquers, pagesos i probablement mercaders durant el segle XVII. Però les activitats productives es tornaren en activitats rendistes en el segle XVIII, sobretot renda de la terra provinent de propietats a Manresa i masos de la comarca. Controlaren també el poder municipal durant la centúria, a conseqüència del sistema borbònic que afavoria aquests grups socials.

Però la base exclusivament rendista assegurava una adaptació dels ingressos a l'evolució dels preus però no produïa per garantir la reproducció social a cada generació amb el conseqüent pagament de dots i llegítimes. Aquesta contradicció a la llarga posava en perill al grup com a tal i va haver d'adaptar-se a la nova situació utilitzant estratègies matrimonials, d'estalvi de dot i buscar el casament hereu-pubilla que augmentava la renda de la

nova família a costa de sacrificar-ne una altra. Altres vegades fou en el moment de dotar que havien de recórrer a l'endeutament i en algun cas aquest deute podia posar en perill la pròpia família.

En la perspectiva del segle XIX l'evolució d'aquestes famílies va seguir tres camins:

a/ Algunes d'elles varen consolidar-se en la seva posició de rendistes però no es tancaren a les noves activitats de l'època. És significatiu que els Argullol intervinguessin activament com a socis i fossin els propietaris d'una de les dues fàbriques d'indianes de la Ciutat. I el 1781, en l'inventari, la fàbrica amb 50 telers estava en plena producció. I el casament amb els Torras de Bages augmentà també considerablement la base rendista (99).

b/ Enllaç amb alguna família forana i marxa normalment cap a Barcelona, amb ampliació de la base rendista a fora i amb preferència a perdre la vinculació social i política amb la Ciutat. Hem vist aquesta evolució amb els Rovira que s'enllacen amb els Llaurador i els Calcina que ho fan amb els Leon.

En el segle XIX continuen tenint propietats a la Ciutat però dirigida la seva gestió des de fora. Desapareixen del tarannà quotidià de la Ciutat. És un procés similar al que succeí amb la noblesa en el segle XVII.

c/ Una darrera evolució, potser dels individus menys significats del grup, fou el seu enllaç amb famílies de la burgesia comercial i urbana que en el s. XVIII havien experimentat un notable creixement econòmic. L'intent de sanejament de la petita noblesa i l'inici d'activitats rendistes per part de la burgesia urbana feia possible aquesta fusió de famílies. L'exemple més notable és la família Mollet que, en dues generacions consecutives, casava una cabalera amb l'hereu Soler -industrials i comerciants molt importants com hem vist-, la segona vegada amb casament entre cosins germans que va significar la unificació d'ambdós patrimonis (100). A l'apartat següent assenyalarem l'evolució cap el rendisme dels Soler.

7.3 LA BURGESIA URBANA.

L'ascens i consolidació d'un conjunt d'individus vinculats al desenvolup-

pament de les activitats industrials sederes i llaneres, és un punt fonamental en l'estudi de l'estructura agrària bagenca. Constituïren el que hem anomenat burgesia urbana.

En aquest apartat volem estudiar els seus orígens, la diversificació entre diferents sectors amb uns lligams comuns a la base productiva i la seva evolució en el s. XIX amb l'aparició d'actituds rendistes i l'aparició de nous individus que s'incorporaren a aquest grup social.

7.3.1 L'origen de la burgesia urbana de Manresa.

Per estudiar l'origen de la burgesia de Manresa hem procurat reconstruir a partir de protocols notarials (testaments, capítols i inventaris) algunes històries familiars. Els resultats desiguals permeten aventurar les línies mestres d'aquesta evolució (101).

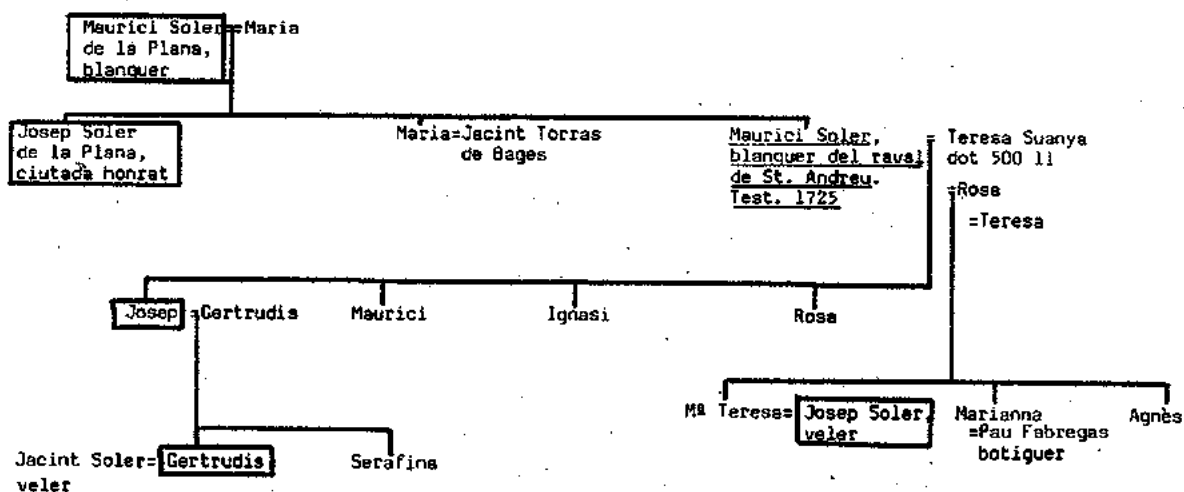
a/ Maurici Soler, blanquer del raval de St. Andreu. En realitat la família desapareixerà però, il·lustra sobre els orígens d'aquesta burgesia. Maurici era un cabaler sorgit de la família Soler de la Plana que de blanquers s'havien convertit en ciutadans honrats, com hem vist més amunt. El cabaler, va mantenir l'ofici de blanquer -l'ennobliment correspongué a l'hereu- i es casà amb una filla dels Suanya, amos d'un mas però dedicats totalment a les activitats industrials. Es casà tres vegades, el seu hereu morí jove i mentre la seva neta Gertrudis, pubilla i hereva dels seus béns, l'emparentava amb Jacint Soler, veler i cabaler de la família de Joan Bta. Soler, una altra filla, es casava amb l'hereu -Josep Soler, veler- de la mateixa família. S'intercanviaven així els fills. (Quadre 7.2).

Blanquers i velers comencen a cavalcar. L'inventari mostra una base econòmica notable: casa amb quatre portals al raval de St. Andreu; una pallissa i hort al C/ Sucarrats; tres peces de terra de regadiu de 14,9 Q; quatre vinyes de 23,2 Q; una casa, peça de regadiu i hort "té a penyora"; Mas Junyent de Camps de 50 Q.; Molí polvorer a la vora del Cardener sota el Monestir de St. Pau i una adoberia. A més 1060 ll. deixades a censal i una capacitat d'emmagatzemar vi de 105 cargues (102).

Aquesta base patrimonial era anterior a la seda, si de cas vinculada a la base econòmica de la blanqueria. No havia d'ésser difícil aprofitar la bona conjuntura de la seda, però la família es va diluir i entroncà amb una de les famílies de velers més importants de la Ciutat.

QUADRE 7.2

Família de Mauríci Soler, blanquer del raval de St. Andreu.

Not. Soler, Test. 1710-1745, 15-III-1713, Id. 10-III-1725.

b/ Els Soler. Estudiats àmpliament en un altre lloc i en aquest mateix treball (103). Destaquem en síntesi:

-Pas de blanquer a veler al voltant dels anys 30 del segle XVIII.

-Base econòmica àmplia el 1745 quan Joan Bta. Soler fa l'inventari: casa al C/ Galceran Andreu, set cases, tres vinyes, tres peces de terra de regadiu, dos molins polvorers als Comtals; el Mas Calvet -amb oficina d'aiguardent i molí fariner- i el Mas Graell a St. Salvador de Guardiola. Una capacitat d'emmagatzemar vi de 336 cargues.

-El fill de Josep Soler, veler, era soci d'una de les companyies més importants de la Ciutat (els socis eren Pau Sacristà i Joan Suanya).

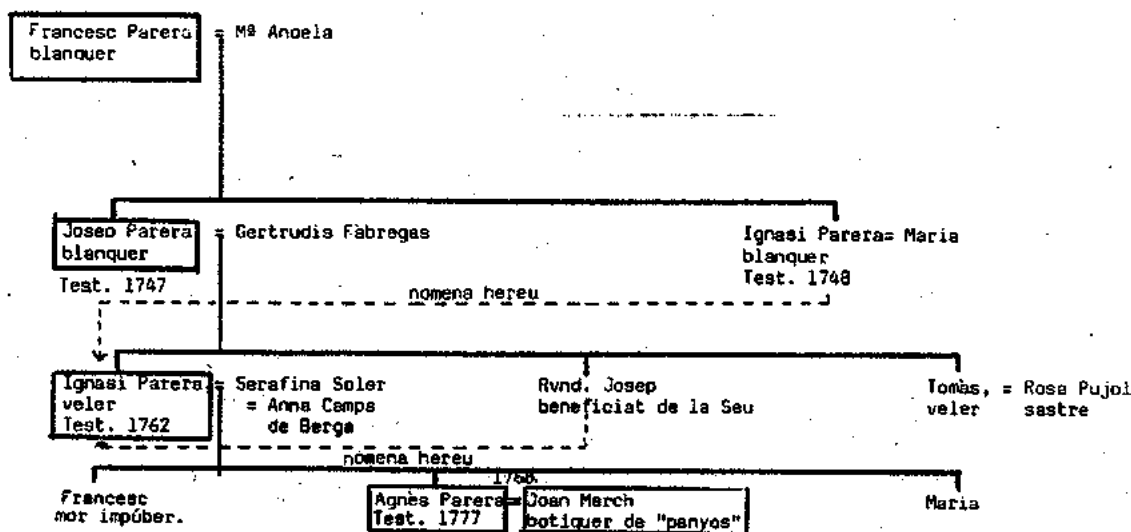
De nou el pas de blanquer a veler i una base patrimonial àmplia amb pràctica de negocis diversos.

c/ Els Perera. De nou el pas clar de blanquer a veler (Quadre 7.3).

Les dues primeres generacions apareixen com a blanquers, i la tercera com a velers. L'inventari de l'Agnès, pres el 1777, pel seu home, mostra els béns que posseïa n'Ignasi Perera quan va morir: casa al C/ St. Miquel; vuit cases a diversos indrets; una adoberia; Mas Puigaltet a la Manresana; Mas Matas de la Clarió, Mas Soler de les Teules a St. Vicenç; 23,3 Q. de regadiu, 15,7 Q. de vinya, 1,6 Q. de secà i 3,3 Q. d'erm. A més tenien una participació en dues companyies de velers (amb Magí Oms i Francesc Ignasi Oms, velers, 34119 ll. 19s. 4 d. i amb Josep Soler, Josep Sacristà, Joan Suanya, Pau Sacristà, 31025 ll. 10 s.) (104).

QUADRE 7.3

Família Parera, velers de Manresa.

Not. Rallat, Test. 1734-1751, folis 330-331 (1747); Id. fols 351-353 (1748); Id. Test. 1762-1770, fols 329-334, 25-VIII-1768; Id. fols 10-13, 22-III-1762; Id. Test. 1771-1782, fols 156-158, 19-II-1777.

De nou una base patrimonial àmplia -peces de terra a Manresa i masos a l'exterior-, un veler que procedeix dels blanquers i que a mitjans segle XVIII es passà a la seda on foren socis actius de les companyies més importants. Una pubilla permetrà l'enllaç matrimonial amb els March, una altra família benestant més lligada a activitats comercials (105).

d/ La Família Font. (Quadre 7.4). L'evolució d'aquesta família és un xic diferent a les que hem vist fins ara. Mre Rosa Puig i Dalmau era una pubilla que recollia l'herència de dos artesans Francesc Puig, claveter i Marianna Dalmau, filla i hereva d'un corder. Ambdós morien cap a l'any 1760. El patrimoni que aportava la Mre Rosa era per part del pare, el següent:

Una vinya al Mas de Pla	1657	-
Dos patis al C/ Sobrerroca	1734	185 ll.
Casa al C/ Forn de Sta.Llúcia	1757	200 ll.

Per part de la mare, com a pubilla també que era:

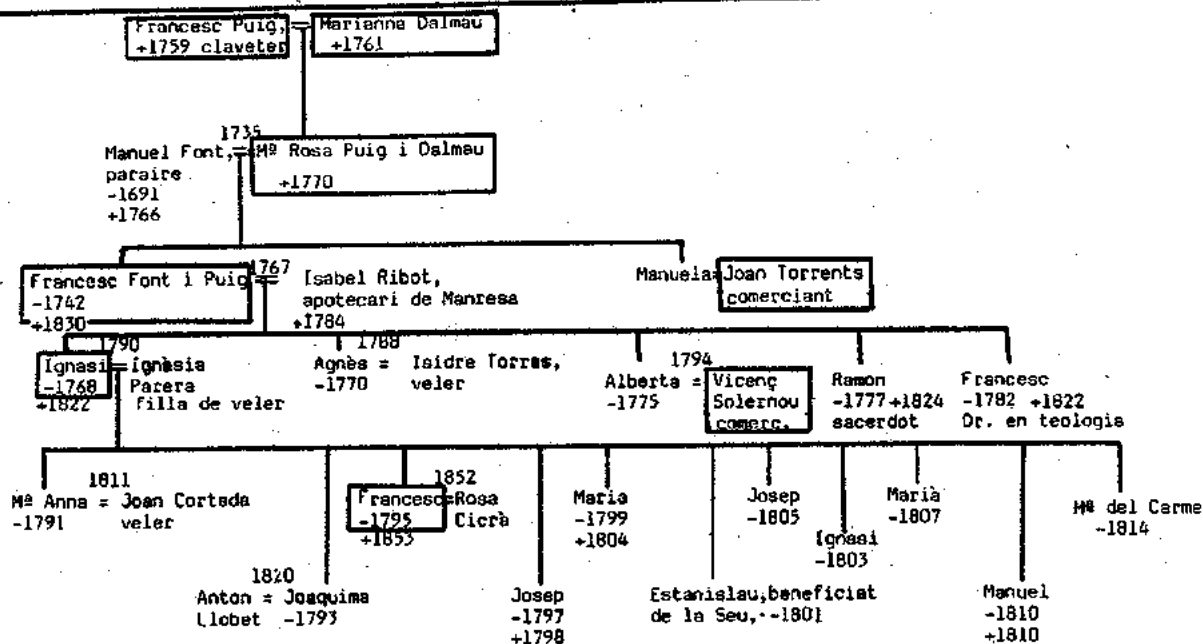
Casa a Sobrerroca	1620	-
Vinya a Puigberenguer (1 jornal)	1698	104 ll.
Hort a Puigterrà	1683	180 ll.
Camp/vinya a Miralpeix	1709	-

Amb la unificació, no era res de l'altre món, però contribuïa a la suma de patrimonis i assolí un nivell que va permetre a la Mre Rosa contreure matrimoni amb Manel Font, paraire, el 1733, el qual era un cabaler que provenia del Mas Font dels Crarenchs, un dels importants de la comarca. Antecedents pagesos en els inicis de la nova burgesia.

QUADRE 7.4

La família Font, velers i comerciants de Manresa

Font: Llibre Mestre de Francesc Puig, claveter de Manresa... ACC.

Aquest matrimoni va tenir dos fills, en Francesc que va néixer l'any 1742 i la Manuela que es casà amb una altra família important, els Torrents. El Llibre que estem seguint qualifica a en Francesc com a "intelligent en el maneix dels seus negocis y en particular en la industria de la sederia ab la que guanyà molt diner (...) comprà les finques que constan desde 1782 a 1812 (...) fou elegit diputat de Ajuntament". És a la segona meitat del segle XVIII quan es produeix l'enriquiment d'aquest grup social que, a finals de segle, reinvertí part dels seus beneficis en l'adquisició de béns immobles. El Llibre Mestre que estudiem permet fixar la data de la compra dels immobles, el preu i el tipus de conreu i extensió. El calendari d'adquisicions que en resulta és el següent:

1770	Casa Portal Sta. Llúcia	300 ll.	300
1786	Regadiu	480 ll.	
1787	Regadiu (1 jornal)	725 ll.	1205
1791	Casa Forn de Sta. Llúcia	425 ll.	
1792	Peça de regadiu	450 ll.	
1793	Regadiu/vinya (2 jornals)	530 ll.	
1794	Regadiu (1 jornal)	850 ll.	
1795	Regadiu	160 ll.	
1796	Regadiu	250 ll.	
1796	A Poal 3 jornals	300 ll.	
	9 q. regadiu	725 ll.	
1798	1 J. de regadiu	500 ll.	
1798	3 J. regadiu/vinya	800 ll.	4990

1804	1/2 J. regadiu	117 ll.	10 s.
1805	1 J. regadiu	900 ll.	
	8 q. regadiu	550 ll.	
	regadiu	525 ll.	
1809	7 q. regadiu	310 ll.	
1810	1 Q. 8 q. regadiu	1000 ll.	
1812	Regadiu	550 ll.	
	Regadiu	1700 ll.	
1813	Regadiu	762 ll.	6414,5
	3 J. regadiu	2550 ll.	
	regadiu	500 ll.	
		<hr/>	
		15959,5 ll.	15959,5 ll.

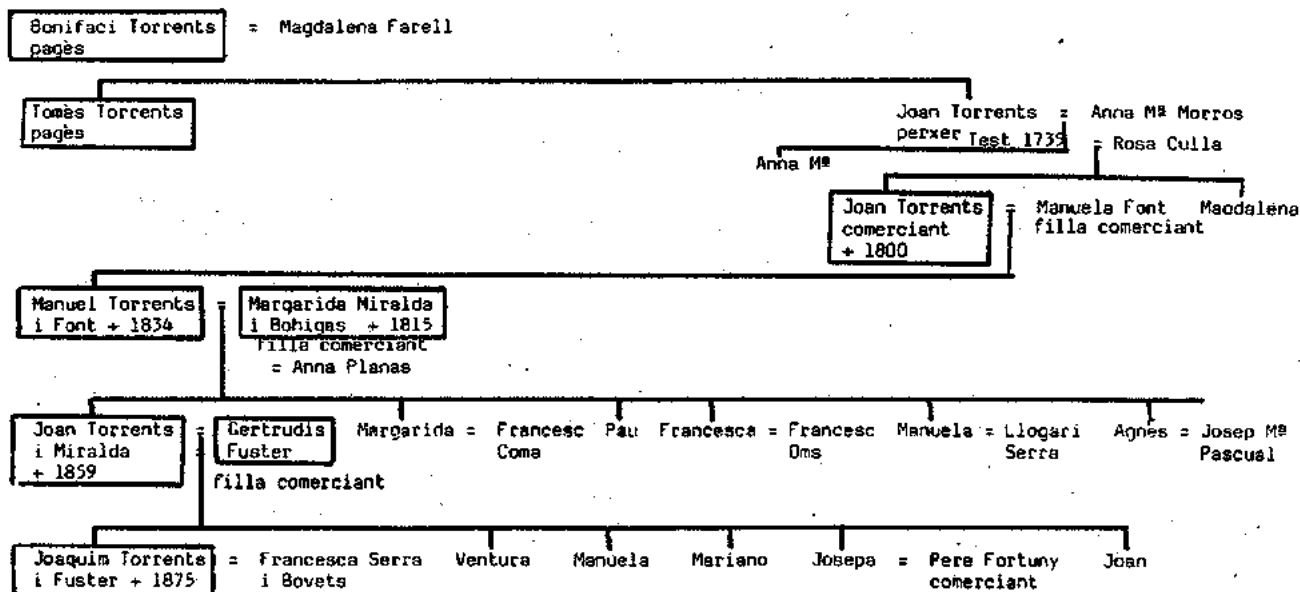
Aquestes dates de compra defineixen la cronologia de la inversió en terres. El 1770, la primera de 300 ll; de 1780 a 1790, 1205 ll. encara una quantitat petita, a partir d'aquest any la xifra es dispara i de 1790 a 1800 es gasta amb terres 4990 ll. i de 1800 a 1813, encara es supera 6414,5 ll. i queden 3000 ll. de les que no sabem quin any s'utilitzaren. Cal retenir dues coses: que es compren sobretot terres de regadiu de Manresa, les més properes al casc urbà i les millors i que la inversió en terres es realitza de 1790 a 1810, quan el comerç entra en crisi per les guerres amb França i Anglaterra, crisi que arribarà fins a la Guerra de la Independència (106).

S'insinua així, que amb la crisi del comerç colonial, els grups socials que hi estaven lligats destinaren almenys part dels seus capitals a la compra de terres. La família Solernou, totalment lligada al comerç colonial farà el mateix (107). D'aquesta manera, una família sorgida de l'artesanat, sense base patrimonial, s'enriquí amb l'activitat productiva de la seda i a finals de segle, adquirí una notable base patrimonial i, per tant, una certa activitat rendista. L'hereu de la família acabà essent l'Estanislau Font, prevere i beneficiat de la Seu, el qual participà activament en la vida político-social de Manresa en el segle XIX. No tenim informació de la seva activitat com a industrials, però podien amagar-se com a socis darrera qualsevol companyia (108).

e/ La família Torrents. A partir del quadre 7.5 podem detectar les línies de l'evolució d'aquesta família que en el segle XIX esdevindrà una de les més importants. En aquest cas no procedeix pas dels blanquers sinó que té com a origen a un cabaler d'una família pagesa de la pròpia ciutat de Manresa. Tomàs Torrents, l'hereu i germà pagès no era un pagès miserable. En el cadastre de 1737 surt entre els pagesos de més de 16,5 Q., exactament 19,5 de les quals 7,3 Q. eren de vinya i 5 Q. de regadiu (109). Cal suposar

QUADRE 7.5

La família Torrents, velers i comerciants de Manresa

Font: Not. Perera, test. 1731-1736, fols 126-128, 26-III-1735; Not. Caietà Mas, test. 1825-1832, Not. Fceac. de A.Mas, 1848, fols 249-254, 12-IV-1848; Id. 1859 (I), fols 50-71, 7-I-1859; Biografies Torrents, AHCM.

que el germà cabaler, que aprenia l'ofici de perxer, va marxar de casa amb una llegendària que, com a mínim, el permetés arrencar. Malgrat que desconeixem en bona part la seva activitat industrial, la família Torrents s'incorporà aviat a la nova burgesia enriquint-se amb la indústria de la seda. El 1764 ja apareixia entre els velers que tenien més de 16,5 Q. (110).

Des d'un començament practicà l'endogàmia entre el mateix grup social -un casament amb la família Font analitzada anteriorment- i una política hereditària que la conduí a ésser una de les famílies més importants de Manresa. En una generació, hi hagué fill únic -en Manel Torrents i Font- que es casà amb la pubilla filla de l'industrial manresà més important del s. XVIII, Pau Miralda i, a la generació següent, l'hereu es casava amb una altra pubilla, amb la conseqüent unificació de patrimoni, de la família Fuster, comerciants de Manresa.

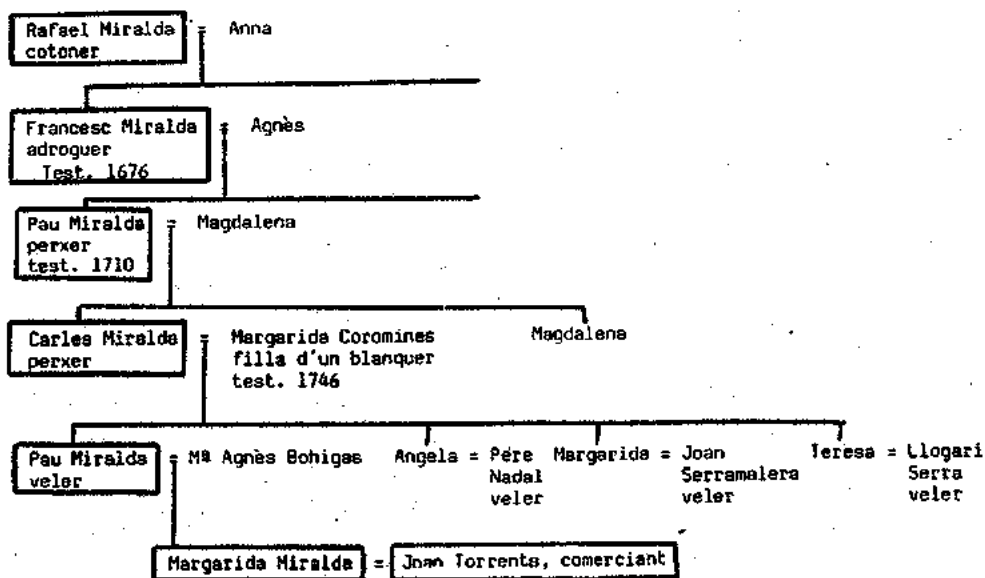
f/ La família Miralda, com hem vist, acabarà desapareixent quan es casa la pubilla amb l'hereu Torrents. Jugà però un paper molt important a la Manresa del segle XVIII -donà nom a la Cia de velers més important de la Ciutat- i en ple segle XIX construí la fàbrica dels "panyos" que era elogiada com una de les més importants de Catalunya (111). En cap moment però, hem pogut descobrir els socis que hi havia darrera la Cia (112).

Els protocols notariaus aporten notícies sobre la família Miralda que

recollim en el quadre 7.6

QUADRE 7.6

La família Miralda, velers i comerciants de Manresa

Font: Not. Dalmau, test. 1676-1709, fols 40-41; 21-VIII-1676; Not. Soler, test. 1710-1745, 8-VII-1710; Not. J.A. Sala, test 1741-1755, fols 118-120, 14-I-1746; Not. J.A. Sala, test. 1756-1772, fols 229-229.

En el segle XVII Rafael Miralda era cotoner, el seu fill adroguer i a començaments del segle XVIII, el primer Pau Miralda que trobem apareix com a perxer. L'origen d'aquesta família està en l'artesanat tèxtil manresà del segle XVII. Desconeixem el grau de riquesa en què arribaren al segle XVIII. En Carles Miralda, perxer tenia el 1737, 12,1 Q. de terra (113) i la seva germana Magdalena va rebre 150 ll. de dot, segons el testament del seu pare Pau, quantitat no molt elevada. No sembla, per tant, que la família partís del no-res, però tampoc d'una situació excessivament brillant. La conjuntura econòmica de la segona meitat del segle XVIII permetria a la família un creixement notable, conegut per nosaltres solament a nivell de la participació en la companyia, perquè a nivell de propietats a Manresa, el 1789 solament posseïa 19 Q. (114).

g/ La família Solernou. Estudiada en un altre lloc (115). No hem pogut retrocedir gaire enrera. A mitjan segle XVIII els Solernou eren velers sense pràcticament cap propietat. Se n'anaren a Amèrica on van fer fortuna amb el comerç colonial. A finals de segle tornaren a Manresa, i tal vegada a conseqüència de la crisi del comerç colonial que hem vist més amunt en estudiar la família Font, van dedicar les inversions a la compra de béns immobles (algunes cases i sobretot peces de terra de regadiu). De 1794 -data

de la primera compra- el 1829 invertiren 32867 ll. 7 s. 6 d. i es concentra- ren sobretot en el període 1812 a 1818 que invertiren el 61,4% del total.

També sabem que fora de Manresa, durant la desamortització del trienni van adquirir una finca a Barcelona per 1781000 rals (116); el 1833 va comprar a carta de gràcia el Mas Oliveres de la Valldelshorts (117) i el 1850 eren propietaris -no sabem des de quan- del Mas Canyelles de Castellbell (118).

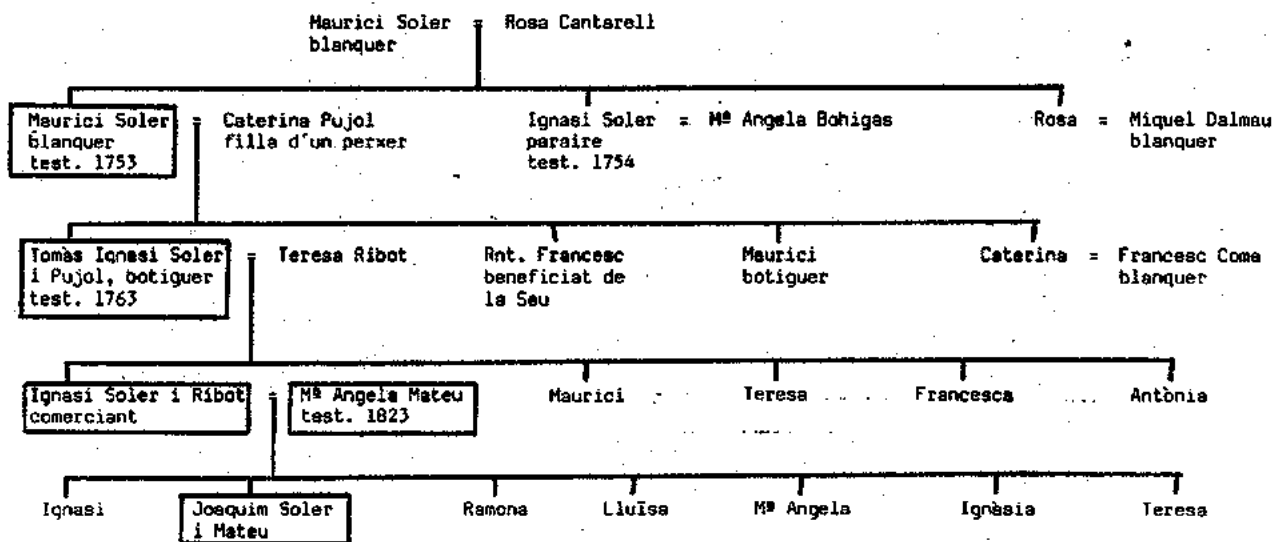
La família Solernou acabà unificant-se amb la família March, quan en el segle XIX van morir dos fills mascles i quedà una filla pubilla.

Veler, comerciant, propietari de terres. Una evolució característica de la burgesia manresana del segle XVIII.

h/ La família Soler, botiguers. Fins on hem pogut estudiar la seva evolució aquesta altra família Soler no tenia res a veure amb la que hem estu- diat més amunt. Detectarem orígens comuns -blanquers- però evolució diferent: es dedicaren preferentment al comerç (Quadre 7.7).

QUADRE 7.7

La família Soler, botiguers de Manresa.

Font: Not. Escorsell, test. i Inv. 1752-1763, fols 249-251, 26-VIII-1763; Id. fols 78-81, 5-VI-1754; Id. Test. i Inv. 1742-1751, fols 1-4, 30-VIII-1742; Not. Caietà Mas, fols 30-31 (1823); Not. Rauree, -test. 1762-1771, fols 205-207, 10-XI-1768.

Les primeres generacions conegudes d'aquesta família es dedicaven també a la blanqueria. El 1777, hem trobat a Tomàs Ignasi Soler, participant en la Companyia d'Aragó amb la setena part del capital (10740 ll. 10s. 6d.) i un altre Maurici Soler de Reus amb la catorzena part. La companyia es dedi- cava al comerç de gra i altres productes per Catalunya i Aragó (119).

Tal vegada en Tomàs Ignasi i en Maurici fossin germans -segons el quadre seria factible- però s'hauria instal·lat a Reus per connectar millor el comerç dels productes.

L'inventari que pren en Tomàs dels béns del seu pare l'any 1770 permet copsar aquesta participació activa en el comerç. Té una botiga a la casa del C/ Sobrerroca en la qual ven sobretot roba. Però després d'aquesta descripció passa a una altra botiga que té a la ciutat d'Osca, en la qual el negoci és més diversificat. Hi trobem roba, com a Manresa, objectes de couro -la sortida dels productes de blanquer-, claus en quantitats considerables, raimes de paper i un poc de cereals. S'indica que del fons de la botiga s'han tret 1370 ll. lls. 9d. per pagar l'arrendament de les Porcions Canòniques d'Osca. Restaven en efectiu 1198 ll. 18s. 3 d. En els llibres de comptes en deutoris i vals tenia crèdits per valor de 9286,7 ll. Un d'aquests llibres mostra les ramificacions d'aquest comerç, es deia "Llibre dels comptes de la Ciutat de Jaca".

A Manresa, hi ha una peça de la casa que s'anomena "maqatzem o botiga de la llana" en la qual hi trobem llana, ferro, claus, raimes de paper, sola adobada. En diner efectiu hi havia a la casa 4009 ll. ls. 6 d. i amb crèdits 6966 lliures.

A St. Martí de Sesgaioles a Calaf, diferents paraires devien 1120 ll. 10s. 6d. cal suposar de venda de llanes. Tenia béns també -aldor-, sobretot- a les adoberies de Miquel Dalmau i Ignasi Perera.

Posseïa a més de la casa al C/ Sobrerroca, una altra casa al Remei; 17,4 Q. de regadiu i 22,3 Q. de vinya. Disposava a més d'una capacitat d'emmagatzemar vi de 276,1 cargues (120).

La família s'unificà amb la Mateu, una família també de comerciants en la que hi hagué pubilla. S'ajuntaren així dos patrimonis.

Com es pot detectar a partir d'aquest cas, l'origen d'aquesta família és, com en les altres, la blanqueria, però evolucionà més cap a activitats comercials que no pas industrials. S'estengué geogràficament com ho mostra la Companyia d'Aragó i la botiga d'Osca, però diversificà enormement el seu comerç (gra, soles, llana, seda, claus, paper, vi) que partia de la base productiva de la ciutat o de l'entorn immediat. L'acumulació de capital anava lligat més a l'especulació amb els productes que amb el desenvolupament de l'activitat productiva (121).

i/ La família March. Estudiada en un altre lloc (122). Solament extreiem unes observacions:

-Estem davant d'una família d'artistes -candelers de cera, adroguers- que igual que els Fortet evolucionen fins esdevenir botiguers de "panyos" i en el segle XIX, advocats i hisendats.

-Que en el transcurs de la història familiar, els March reben l'aportació de dos patrimonis importants, a conseqüència de dos casaments hereu pubilla: el patrimoni Perera i el Solernou estudiats més amunt.

-Que malgrat aparèixer com a botiguers, és una família vinculada a les activitats productives: participen a les Cies de la primera pubilla Perera, en regeixen una de pròpia segons un Llibre de Treballadors de 1793 a 1797 i el 1866, la família estava embolicada en la liquidació de la Fca. Miralda.

D'adroguers a comerciants sense desvincular-se de les activitats productives. És en el XIX quan un hereu es fa advocat; la família deixa d'ésser emprenedora per esdevenir rendista (123).

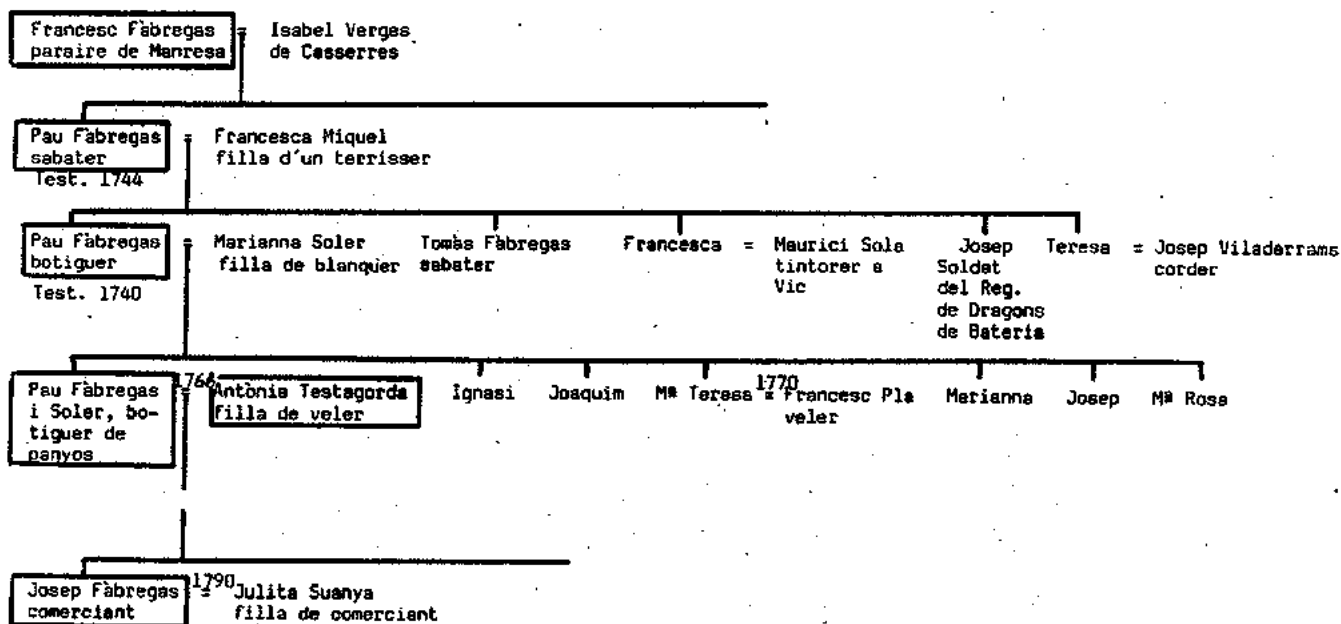
j/ La família Fàbregas. En un altre lloc hem aportat algunes dades biogràfiques i d'activitat econòmica d'aquesta família (124) que en el present capítol completarem (v. Quadre 7.8). A principis del segle XVIII, l'hereu era un paraire; el seu fill Pau esdevindrà sabater tal vegada per aprofitar la bona conjuntura de la blanqueria. El nét del paraire, també es dirà Pau i s'incorporarà a la burgesia que creixia econòmicament a la segona meitat del segle XVIII; de professió fou botiguer de "panyos". En Josep Fàbregas, el darrer hereu que apareix al quadre, era comerciant.

L'activitat econòmica que coneixem és sobretot del Pau Fàbregas, botiguer de "panyos", que actua en dos fronts: per una banda, s'aprofita dels deutes i dificultats de pagesos per comprar peces de terra a carta de gràcia, o arrendar parts de fruits, processos que s'agreugen progressivament i que obliguen al pagès a cedir amb més bones condicions la propietat o les parts de fruits. Sense entrar en detalls hem seguit processos d'aquest tipus a Jaume Soler, pagès i hereu del Mas Soler de Mura, a Isidre Vilaseca, pagès del Mas Vilaseca de Cornet, Anton Casajoana, pagès i hereu del Mas Casajoana de Castellgalí, el Mas Altimiras de St. Joan d'Oló etc. Per altra banda, participa activament tant en els arrendaments municipals sobretot en el de les carniceries (v. més amunt quadre 5.17) i en els arrendaments de tipus senyorial, com durant el trienni 1770-1773 que arrendà els fruits de Pau Amat, senyor de St. Vicenç de Castellet.

És l'exemple més clar de com es posava al servei de la burgesia urbana de la ciutat les contradiccions i dificultats d'altres grups socials, tant

QUADRE 7.8

La família Fàbregas, comerciants de Manresa

Font: Not. J.A. Sala, test. 1741-1755, fols 93-94, 2-X-1744; Not. Josep Sala, test. 1710-1741, fols 210, 4-IX-1717; Not. J.A. Sala, Cap. 1756 a 1771, fols 267-272, 15-IV-1766; Not. Raures, 1790-1791, fols 241-247, 21-VII-1790; Not. J.A. Sala, test. 1756-1772, fols 122-116 (1760); Not. raures 1770, fols 188-192, 6-X-1770.

de la noblesa que cedia el cobrament de les seves rendes com d'alguns pagesos de mas totalment implicats en processos d'endeutament a vegades irreversibles.

Caldria destacar moltes altres famílies que formaren part de la burgesia urbana, a conseqüència sobretot del creixement econòmic del segle XVIII i que no hem estudiat sovint per insuficiència de dades. Volem assenyalar els Oms, Llor, Badia, Batlles, Sacristà, Coma etc.

Malgrat que les notes apuntades sobre diverses famílies no són pas suficients per l'estudi de la burgesia urbana del segle XVIII i que caldria aprofundir, a partir fins i tot dels mateixos protocols notariais, creiem que es poden extreure diverses conclusions:

a/ L'origen de bona part de la burgesia de Manresa en el segle XVIII es remunta a la pràctica de l'ofici de blanquer, que va ésser abandonat i substituït per l'ofici de veler. Capacitat d'adaptació a la nova conjuntura però hem pogut precisar una base econòmica àmplia en molts d'ells, que expliquen, en part, el seu paper preeminent dins de la nova burgesia. Cal suposar que serien aquells blanquers que estarien per dessota dels que havien

accedit a la categoria de doctors o de ciutadans honrats.

b/ Un altre grup, menys nombrós, prové dels mercaders i adroguers que en el segle XVIII es van transformar -continuació en part del seu negoci anterior- en botiguers de "panyos" i comerciants.

c/ Es podria considerar que alguns artesans -cotoners, paraires- varen també evolucionar cap a activitats econòmiques pròpies de la burgesia urbana (els Fàbregas de paraires a comerciants i els Miralda de cotoners a velers).

d/ Malgrat que a partir dels exemples hem pogut precisar uns individus que es dediquen fonamentalment a la producció -companyies de velers- i altres al comerç, en realitat es produeix una barreja d'activitats i és difícil distingir l'industrial del comerciant. Els March aparentment botiguers participaven en la producció tèxtil de seda. Els Solernou, velers, eren uns importants comerciants. Més aviat cal parlar d'interacció.

e/ L'activitat econòmica del grup era realment diversificada. La majoria es centraran en la producció tèxtil de mocadors de seda, però no oblidaren el tràfic de vi i aiguardent, la renda de la terra a partir de propietats pròpies, els arrendaments senyorials i municipals, l'aprofitament de les dificultats de la pagesia i l'apropiació de l'excedent agrícola per la via de la comercialització. Aquesta dinàmica va permetre a la segona meitat del segle XVIII una important acumulació i la consolidació de la burgesia urbana com a classe dominant en el si de la societat bagenca.

7.3.2 Diversitat de negocis i estratègies familiars.

L'èxit de la burgesia urbana no rau exclusivament en la indústria de la seda sinó en la diversificació de negocis i la interacció amb els productes agrícoles i les dificultats de la pagesia:

-La indústria de la seda, estudiada en el capítol 4.

-Comerç d'aiguardent i producció vitícola. No era difícil aprofitar-se de les dificultats de comercialització de la petita explotació pagesa i en tots els inventaris coneguts la capacitat d'emmagatzemar vi es força elevada en els cellers de la burgesia urbana. I l'únic destí era la seva comercialització o transformació en aiguardent.

La capacitat d'alguns individus d'aquest grup social d'emmagatzemar vi era la següent:

-Maurici Soler del raval de St. Andreu, blanquer (1737)	105 cargues
-Joan Bta. Soler, veler (1745)	336 cargues
-Maurici Soler, botiguer i blanquer (1770)	276 cargues
-Miquel Dalmau, blanquer (1712)	83,5 cargues
-Agnès Parera, casada amb Joan March, botiguer (1777)	116,5 cargues (+ dues bótes de capacitat désconeguda)

I en alguns inventaris -Joan Bta. Soler i Agnès parera- s'especifica l'existència d'una tauleta per vendre vi. El vi podien vendre'l en el moment que el mercat oferís els preus més elevats. L'inventari de Maurici Soler, botiguer i blanquer, es realitzà el juliol de 1770, de les 276 cargues de capacitat, a tres mesos de la nova verema, encara tenia el 74,8 % del total ocupat de vi. Casualitat o possibilitats d'especulació?

L'aiguardent no sembla que reeixís al Baçes tal com hem exposat i de la burgesia de Manresa que va consolidar-se durant el segle XVIII, solament els hereus de Joan Bta. Soler en continuaven fabricant a finals. Tenien una oficina a St. Salvador de Guardiola. Els Suanya en fabricaven a mitjans segle però no tenim notícia que continuessin (125).

-Altres productes industrials. Ho hem detectat sobretot a partir de l'inventari de Maurici Soler. A la botiga d'Osca hi tenia soles adobades, és a dir, material elaborat pels blanquers recordant potser encara l'antic floreixement d'aquesta activitat; claus, no sabem si procedents de clavetaires manresans o d'altres indrets; raimes de paper de Capellades o de molins paperers de Manresa i venda de llanes a paraires -en aquest cas de St. Martí de Sessaioles- que necessitaven per poder produir. La diversitat de negocis en aquests cas és clara.

-Arrendaments senyorials i municipals. Amb els quals el possible benefici de la comercialització quedava per aquest grup social. Pagaven una quantitat fixa que recollia la perspectiva de la collita però l'aprofitament de les puntes cícliques dels preus beneficiava a la burgesia urbana que, al mateix temps, per rendabilitzar al màxim l'arrendament havia d'extreure el màxim de renda possible als grups socials sotmesos als drets senyorials.

-Aprofitament de l'endeutament estructural. La burgesia urbana va accedir a la renda de la terra per diversos canals: per la compra de terres o, indirectament, per aprofitament de les situacions de dificultats de la pagesia. La burgesia urbana de Manresa o comprà terres de regadiu o algunes vinyes immediates a la Ciutat o adquirí masos d'altres municipis. No va te-

nir interès per les petites parcel·les dels municipis que amb la fragmentació sorgien en els pobles. Però l'adquisició de masos, sols era possible per la via de l'endeutament pagès que hem estudiat i així progressivament la burgesia urbana penetrà en el camp. No modificà les relacions d'explotació existents, les mantingué totalment i sols varià la direcció de l'excedent: del pagès de mas a la burgesia urbana.

Mentrestant, però, es succeïren les vendes a carta de gràcia, l'arrendament de parts de fruits que, tot i l'esforç pagès per fer-hi front, suposaven una contínua transferència d'excedent. I, tant si el pagès es recuperava com si no, eren recursos que deixaven el camp per anar-se'n a la burgesia urbana.

No detallarem aquí de nou les estratègies matrimonials i familiars convenientment estudiades en un capítol anterior, ni les seves repercussions en la diferenciació social, de la qual la burgesia urbana se n'aprofità. Voldríem assenyalar solament dues coses: l'endogàmia de classe en el si de la burgesia -gairebé totes les famílies en un moment o altre s'emparentaven entre si- i els casaments hereu-pubilla detectats que reduïen progressivament el nombre de famílies i concentrava fortunes, la qual cosa constituïa per la seva abundància un fenomen estructural i una altra forma d'acumulació.

7.3.3 Actituds rendistes i renovació de la burgesia en el segle XIX.

A finals del segle XVII ja detectàrem alguns blanquers que en enriquir-se optaren per opcions rendistes, recordem els ciutadans honrats Calcina i Soler de la Plana i el Dr. en drets, Tomàs Mollet.

Probablement amb alguns individus de la burgesia urbana del s. XVIII de Manresa poguem detectar actituds d'aquest tipus, fonamentalment en dos aspectes:

a/ La inversió en terres. Hem pogut seguir almenys dos exemples d'adquisició de terres a la Ciutat de Manresa a la darrera dècada del segle XVIII i primeres del segle XIX. Per una banda, els Solernou, que a més de Manresa compraren a Barcelona; per l'altra, la família Font que a menys escala visqué també el mateix procés (121). Casualitat en els dos exemples? O forma de sortir de la crisi comercial i industrial de finals de segle?

b/ La transformació d'alguns hereus^{de} veler/blanquer/comerçant en advo-

cats que s'introduïen a l'administració de justícia. En la família Soler que tant hem citat, a començament del XIX el seu hereu encara era comerciant -Joan Bta. Soler-, l'hereu d'aquest Josep Ignasi, era fabricant i comerciant però deuria morir jove i fou el cabaler Jacint, advocat, el que dirigió la família. Des d'aleshores els altres hereus tots foren advocats. Desconeixem però, que se'n feren de les fàbriques en propietat que tenien, si se'n desentengueren o les arrendaren a altres fabricants (127).

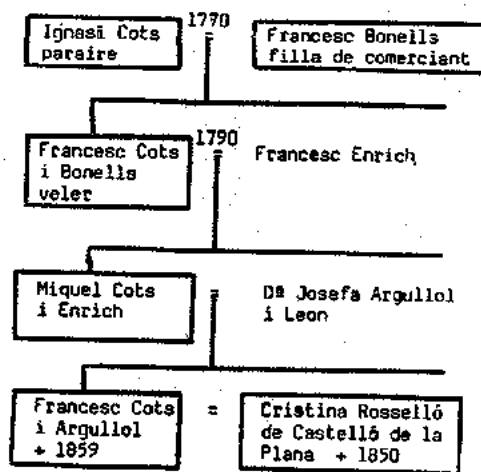
La família March, va viure un procés similar. Comerciants i industrials en el XVIII, en canvi, Ignasi March i Coma, el primer hereu del segle XIX, apareixia com a hisendat i advocat. Què se'n féu de la tradició del XVIII? (128).

Són però, simplement símptomes d'una actitud que caldria aprofundir i que no podem generalitzar, però com en el s. XVII no ens estranya pas que els individus més ben situats optessin per aquestes actituds mentre que la resta es transformessin, com ja havien fet un segle abans, i es passessin de la seda com a matèria prima al cotó i canviessin en profunditat els mètodes de treball. La burgesia urbana de Manresa demostrà de nou la seva capacitat d'adaptació.

En el capítol 4 i en el quadre 4.25 hem copsat la continuïtat entre la burgesia emprenedora del s. XVIII i els majors contribuents a mitjans segle XIX. La industrialització del cotó en aquesta centúria va permetre l'ascens social de nous individus que s'incorporaren a la burgesia urbana. És fàcil mitificar l'origen humil al nou fabricant sense biografies correctes (la classe dominant està interessada en fer creure que amb el treball i el sacrifici es pot arribar a dalt). D'alguns d'ells -Cots, Poñs, Portabella- hem pogut detectar les arrels en el s. XVIII, d'altres -Borràs, Burés, Gallifa- caldria cercar-los en alguna altra comarca perquè els seus orígens no són bagencs. Com en l'apartat anterior anem a aportar algunes dades biogràfiques a aquestes famílies incorporades de nou a la burgesia:

a/ Família Cots i Enrich. La notícia més antiga que posseïm és la d'un Ignasi Cots, paraire que el 1789 posseïa a Manresa 3,2 Q. d'olivera (129), i tenim notícia de diversos deutes (130). És clar que per aquesta època trobem un Lluís Cots, veler de Barcelona propietari del Mas les Cots de Callús (131). El 1770, l'Ignasi es casà amb Francesca Bonells, filla d'un comerciant que si bé era pubilla i, per tant, hereva del seu pare, sembla que més aviat aportà dificultats que no pas una quantitat de béns importants (v. Quadre 7.9) (132). El fill del matrimoni, en Francesc Cots i Bonells, ja era veler,

QUADRE 7.9
La família Cots, fabricants de Manresa

Font: Not. Masramon, 1770, fols 119-120, 28-V-1770; Not. Raures 1790-1791, fols 433-436, 14-II-1790.

i es casà amb una cabalera d'una família de velers, els Enrich, que figuraran entre els majors contribuents el 1865. A partir d'aquesta generació, o del fill d'aquest matrimoni, Miquel Cots i Enrich, la família Cots esdevingué una de les més importants de la Ciutat. En el cadastre de 1832, Francesc Cots, comerciant, tenia 65,4 Q. de les quals 46,4 Q. eren de regadiu (133) i el 1860, 98,4 Q, 31,7 Q. de vinya i 51,3 Q. de regadiu (134). A mitjan segle XIX era propietari també del Mas Abeià de Baix i Mas Argelagués de Sallent, el Mas Roca de Castellgalí, el Mas Cots de Callús i els masos Claperoses i Joanic de Balsareny (135).

L'acumulació patrimonial no acabà aquí, el fill d'en Miquel, Francesc Cots i Argullol, va casar-se amb una pubilla de Castelló de la Plana amb la conseqüent unificació de patrimoni.

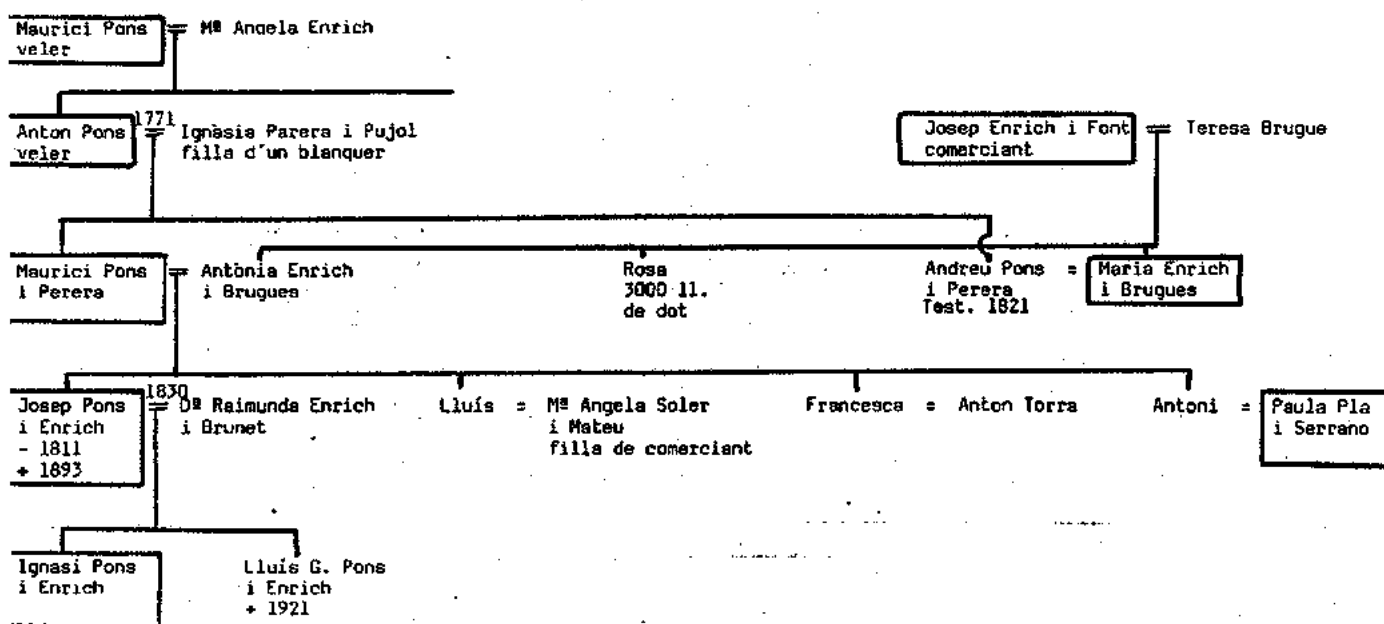
L'any 1853, en Francesc presentava a l'Ajuntament el projecte de Casa Caritat, una obra de beneficiència realment impressionant, sufragada per la família Cots, que s'acabà l'any 1859 (136).

Un ascens realment fulgurant d'aquesta família, que hem constatat a nivell patrimonial, però que en realitat destacà activament en l'activitat industrial del cotó (137).

b/ Família Pons i Enrich. Josep Pons i Enrich, nascut l'any 1811 és presentat sempre com un prototipus de la industrialització manresana. Els seus biògrafs el fan fill "de un modesto perxer", però en analitzar la genealogia familiar creiem que partia d'una situació no precisament depauperada. (Quadre 7.10).

QUADRE 7. 10

La família Pons i Enrich, fabricants de Manresa

Font: Not. Caietà Mes, test. 1813 a 1824, fols 36-38 (1821); Biografia Pons i Enrich, AHCM.

A la generació anterior al Josep, la família va viure un intercanvi de fills amb la família Enrich. Mentre Antònia Enrich, es casava amb l'hereu Pons, una altra germana, Maria era pubilla i es casava amb un cabaler Pons. La tercera germana rebia 3000 ll. de dot, quantitat important que indica que les famílies no partien pas de zero. A partir d'aquí en Josep fou l'artífex d'un autèntic creixement industrial.

Abans de 1845 tenim notícia que traficava amb seda en rama i tenia més de 400 telers escampats per Manresa, Santpedor, Artés i Navarcles que treballaven per vell. El 1845 va associar-se amb Antoni Casajoana, propietari, Sebastià Font, comerciant de Sallent i Josep Pons i Manel Balet, comerciants de Manresa i varen formar la companyia Font, Pons i Cia amb 7500 ll. de capital cadascun.

A l'any 1851, va instal·lar maquinària de filar de la Fàbrica del Pont de Navarcles, propietat de Josep Merp i Perera. Era una secció petita i quan en Francesc Burés va construir una fàbrica a St. Joan de Vilatorrada, li va llogar i el 1852 va comprar nova maquinària que va instal·lar en aquesta fàbrica.

El 1853 i 1854 es va dissoldre la societat Font, Pons i Cia de Sallent i en haver-se casat un germà d'en Josep amb Paula Pla i Serrano, va fundà

societat juntament amb Gaspar Pla. Engrandiren la fàbrica i varen instal·lar una màquina de vapor. Era la fàbrica que es coneixia com de Pau Serrano per haver-la construït el sogre d'en Gaspar.

L'any 1859, amb el Sr. Balet varen acordar arrendar a Josep Herp i Pere-rra la fàbrica de Navarcles (3/5 parts el Sr. Balet i 2/5 parts el seu pare). Així varen deixar l'arrendament de St. Joan i es traslladaren de nou a Navarcles.

L'any 1861 es va posar a la venda el Salt dels Gossos de 90 pams, 20 se'ls quedà Marià Batlles, 40 ell i la resta havien d'edificar un molí. Eren les fàbriques de la Placeta de St. Ignasi i la de les Fontetes. El 1862 ja funcionaven.

El 1876, a proposta de Teodor Prat, varen comprar el terreny on van construir la Colònia Pons que pocs anys després entraria en funcionament (139).

La seva activitat no es limità al tèxtil: va instal·lar a Tortosa una fàbrica de triar arròs i tenia una important finca a Barcelona. Va participar a l'Ajuntament com a regidor, va ésser Diputat Provincial pel partit de Manresa, va ésser fundador de la Caixa d'Estalvis de Manresa, la companyia d'assegurances contraincendis la Unió Manresana, va aconseguir que el ferrocarril passés per Manresa i no per Igualada i fou un dels promotors de la línia de tren Berça-Manresa inaugurada el 1881 (140).

c/ La família Batlles. Era el major contribuïent de Manresa l'any 1865. En el segle XVIII trobem a Onofre Batlles com a fabricant veler (141), i el 1789 solament posseïa 0,8 Q. d'olivera (142). El 1832, en tenien 42,4 Q. i el 1860, 62 Q. (143). La família Batlles s'unificà amb la família Dalmau a finals del segle XVIII i unificaren els patrimonis. Part dels béns provenien d'aquesta agrupació.

Marià Batlles i Dalmau, fill de l'Onofre, va retenir la tradició familiar de velers i comerciants i en el s. XIX es convertí en un actiu industrial que, al mateix temps, millorà el seu patrimoni fins a convertir-se en el major contribuïent de la Ciutat. Amb una base anterior, el seu creixement era del segle XIX (144).

d/ La família Portabella. El quart major contribuïent de Manresa. En el segle XVIII no en tenim cap referència a Manresa. Vingut d'on? No creiem que sortís del no res. El 1823, en el testament de Josepa Batlles, trobem que el seu marit és Jaume Anton Portabella, comerciant. Un comerciant casat amb els Batlles devia tenir un punt de partida social destacat (145).

Poc més en sabem, però el 1866 fou el comprador de la Fàbrica de Miral-

da i Cia, un dels edificis més importants de la Ciutat. I dels majors contribuents consta de professió "fabricant".

Quedaria en darrer terme un estudi sobre l'artesanat urbà que no realitzarem en aquest treball per la seva menor incidència en la definició de l'estructura agrària bagenca. Solament realitzar algunes consideracions:

-A mesura que va anar avançant el s. XVIII un major nombre d'artesans s'incorporaven a les activitats productives dominants (indústria de la seda).

-Que es produí un procés de pèrdua de la independència d'aquests artesans i la submissió progressiva a les decisions dels comerciants/manufacturers. Continuaran essent propietaris dels mitjans de producció però no tindran cap poder de decisió damunt de la producció. Al mateix temps es varen veure progressivament expropiats de la terra, sobretot la de regadiu.

-L'aparició del cotó afectà també a un sector de l'artesanat que reconvertí la indústria de seda dels antics perxers i passamaners per les betes de cotó, no exemptes de penetració per part dels grans fabricants.

-Si bé la proletarització es realitzà sobretot en les dones, igual que en les petites explotacions pageses, desconeixem si es produí i per quins mecanismes la proletarització masculina. Igualment desconeixem si es produïen moviments de vaivé entre Manresa i la resta de la comarca.

Són aspectes que no hem abordat en el nostre estudi.

NOTES CAPÍTOL 7

- (1) V. Capítol 1. SERRA, E., La societat rural catalana del s. XVII: Sentmenat. Un exemple local del Vallès Occidental, Memòria de Doctorat, Universitat de Barcelona, 1978, p. 98.
- (2) V. Capítol 1. FERRER, LL., "El creixement urbà de Navarcles en el s. XVIII", Dovella nº 11 (Des. 1983), pp. 25-31.
- (3) VILAR, P., Catalunya dins l'Espanya Moderna, Vol. III, pp. 554-561.
- (4) V. Capítol 1. Capbreu de Navarcles, 1338. AHSB.
- (5) Not. SOLER, Test. 1710-1745, 8-X-1719.
- (6) Not. SOLER, Inv. 1710-1745, 10-XI-1719.
- (7) Test. de Tomàs Mollet, Dr. en medicina, Not. SOLER Test. 1710-1745, 8-X-1719; Test. Tomàs Mollet de la Plana, blanquer, Not. DALMAU, Test. 1676-1709, fols 73-74, 11-IX-1680; Test. Miquel MOLLET, blanquer, Not. PLADESANS, Test. 1618-1624, fol. 158, 2-XII-1633.
- (8) Not. SALA, Test. 1700-1741, fols 642-648.
- (9) Not. SOLER, Test. 1710-1745, 22-XI-1718. El cadastre de Santpedor de 1746 atribueix a Isidre de Llissach aquest mas en el que hi ha masover. Isidre era fill de'n Jaume. Lliçall Cadastres Pobles. AHCM.
- (10) Not. SOLER, Test. 1710-1745, 11-III-1733.
- (11) MERCADER, J., "Manresa, 1713", Bages nº 100 (juny 1961), pp. 11 i 18.
- (12) Not. TOMAS, Test. 1734-1744, fols 87-88.
- (13) Censal Novembre nº 189; Abril nº 182; Desembre nº 108 i Desembre nº 142. Llibre Mestre de Censals de la Seu. AHSM.
- (14) MASACHS, V., Els Masachs o Masats al Bages. Un llinatge sense història, Manresa, 1979, pp. 11-13.
- (15) Herbes del Mas Miralda. Llibre Mestre... AHSM.
- (16) Mas Pastorelles de Guardiola. Id.
- (17) Not. CERAROLS 1850, fols 389-391, 24-X-1850.
- (18) Mas Posa d'Avinyó. Llibre Mestre... cit.
- (19) Censal, febrer nº 193. Id. La llució es realitza de la següent manera:

1769-	450 ll.	1774-	1000 ll.
1770-	400 ll.	1775-	1800 ll.
1771-	800 ll.	1776-	1000 ll.
1773-	1000 ll.		
- (20) Not. CERAROLS 1866, 21-VIII-1866, Esc. nº 109.
- (21) Censals Octubre nº 69; Octubre nº 75; Setembre nº 158; Octubre nº 143 i Juny nº 134. Llibre Mestre... cit.
- (22) Id.
- (23) V. Capítol 1.
- (24) Alguns exemples d'aquest tipus d'endeutament han estat explicats en alguna publicació nostra. En aquests casos fem una breu síntesi i remetem al lector a aquelles.

- (25) Mas Noguera i Mas Bargall de Monistrol de Rajadell. Llibre Mestre...
- (26) Not. FERRUSOLA 1765, fols 401-404, 14-X-1765.
- (27) Not. FERRUSOLA 1770, fols 301-302, 12-X-1770.
- (28) Not. FERRUSOLA 1775, fols 425-431, 11-X-1775.
- (29) Not. FERRUSOLA 1780, fols 169-174, 10-X-1780.
- (30) Censal, Desembre nº 263. Llibre Mestre... cit.
- (31) FERRER, LL., "Censals, vendes a carta de gràcia i endeutament pagès al Bages (s. XVIII)", Estudis d'Història Agrària nº 4 (1983) pp. 126-127.
- (32) Id. cit. pp. 124-126.
- (33) Id. cit. pp. 123-124.
- (34) FERRER, LL., "Conreus, accés a la terra i proletarització a Manresa en el s. XVIII", Memòria de Llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1980, pp. 245-251.
- (35) Id. cit. pp. 241-244.
- (36) Id. cit. pp. 251-254.
- (37) Laudemios, tercios y foriscapios 1757-1817. AHSB.
- (38) Lluïsmes del Mas Espinalt de St. Joan d'Orió. Id.
- (39) Not. CERAROLS 1848, fols 208-213, 10-VI-1848.
- (40) Not. CERAROLS 1848, fols 323-325, 16-X-1848.
- (41) Not. CERAROLS 1849, fols 257-261, 7-X-1849.
- (42) Not. MAS I COMA 1849-1850, fols 105-107, 3-V-1850.
- (43) No es deien com el mas perquè a la generació anterior hi havia hagut pu-billa.
- (44) Escripura de compra del Mas Pla del Camí de Castellgalí, 1843. Lligall família Solà. AHCM. Per deutes anteriors d'aquest mateix mas veure: Not. MANDRES 1827, 13-IX-1827; 1834, 10-XII-1834 i Not. SALA 1740, 23-II-1740.
- (45) Not. CERAROLS 1850, fols 168-170, 18-IV-1850.
- (46) Not. CERAROLS 1850, fols 270-271, 30-VI-1850.
- (47) Documents sobre el Mas Oliveres de la Vall delshorts. Lligall Solernou. AHCM.
- (48) Not. MANDRES 1848-1850, fols 45-51, 19-II-1850 i fols 222-223, 10-X-1850.
- (49) FERRER, LL., "Genealogia de la família Soler i March. Anàlisi socio-econòmic", Miscel·lània d'Estudis Bagencs nº 2 (1982), p. 35.
- (50) Id. p. 41.
- (51) Id. p. 45.
- (52) Inventari de J.A. Soler de la Plana, ciutadà honorat de Manresa. Not. MAS-RAMON 1792, fols 447-452, 30-XI-1792/20-XII-1792.
- (53) Amillament de Callús 1869; d'Avinyó 1853 i de Balsareny 1861, ACA.
- (54) V. Capítol 6.2.2, apartat C, 4.
- (55) Resum històric de la família Solervicens (1150-1951), Navarxes, 1951.

- (56) Cadastre de Navarcles, 1747. Lligall Cadastres Pobles AHCM. Actes de l'Ajuntament de Navarcles 1833-1844; Cartilla de Evaluación de Navarcles, 1851 i 1859; Resumen General del numero de cabezas de ganado... 1865 i 1879, AMN.
- (57) Actes Ajuntament de Navarcles 1833-1844, 3-IV-1833. AMN.
- (58) Sol Ixent nº 1 (febrer de 1912), Navarcles.
- (59) Not. MAS de Santpedor 1769-1770, fols 15-16, 3-II-1770. La casa de Valentí Torra del C/ St. Benet estava composada per les mateixes peces. Not. CAMPS 1798, fols 197-198, 3-IX-1798.
- (60) GIRONA-BOIX-JANSANA, La rabassa morta. Informe al Instituto de Ciencias Sociales, Barcelona, 1923, p. 37.
- (61) TERRADES, I., Tradició i crisi en el món rural català, Inèdit, 1982, pp. 130-132.
- (62) Resposta de Manresa al qüestionari de Zamora. Man. 2468, Prequnta nº 144.
- (63) FERRER, Ll., Conreus..., cit., pp. 199-201.
- (64) Censal, Juliol nº 145. Llibre Mestre... cit.
- (65) V. quadre 3.4.
- (66) SARREI i ARBOS, J., Història de l'estat polític i social de Manresa, Manresa, 1925, pp. 164, 200 i 212.
- (67) L'any 1761, l'administrador dels Amigant a Manresa era Domingo Serra, veler de Manresa. Not. RALLAT 1761, fols 49-50.
- (68) SARREI i ARBOS, J., Història de manresa, Manresa, 1921, pp. 326-327. Segons Josep M. de Solà, quan el país estava ocupat per les tropes de Lluís XIII, fou aquest, i en el seu nom el comte de Harcourt el que a instàncies del síndic municipal Pere Cardona va otorgar el privilegi. SOLA MORALES, J.M. de, "La création de noblesse patricienne par certains Conseils Municipaux de Catalogne", Berne, 1968, p. 74.
- (69) SARRET, Història de Manresa, cit. pp. 326-327.
- (70) Not. DALMAU, Test. 1676-1709, 8-X-1694.
- (71) Not. SOLER, Test. 1710-1745, 16-XI-1738.
- (72) Not. SOLER, Test. 1710-1745, 15-II-1713.
- (73) El 1725, l'Ajuntament de Manresa era ocupat pels següents regidors: Francesc de Llissach, Joan Rou i de Pastor, Carles Riu i Rovira, Joan Pujol, Jacint Torras de Bages, Josep Soler de la Plana, Bernat Casas, Ignasi Daví. Llibre de Racional 1722-1737. Racional de 1725. AHCM.
- (74) Segons Torras foren revaloritzats amb els Borbons: tenien el poder municipal. no pagaven cadastre personal i no havien d'allotjar tropes. TORRAS i RIBE. J.M.. Evolució social i econòmica d'una família catalana de l'Antic Règim: els Padró d'Iqualada (1642-1862), Barcelona, 1976, pp. 36-37.
- (75) FERRER, Ll., "Genealogia...", cit. p. 38.
- (76) Not. ESCORCELL, Test. i Inv. 1742-1751, fols 141-145, 28-IX-1743; Not. RALLAT, Cap. 1762-1771, fols 102-106, 23-XII-1765. V. nota 73.

- (77) Not. MAS, Test. 1813-1824, fols 23-24 (1814).
- (78) Not. J.A.SALA, Test. 1756-1772, fols 343-347, 24-XI-1760; Not. RAURES Test. 1762-1771, fols 116-119, 9-IX-1764.
- (79) Not. MAS, Test. 1813-1824, fols 23-24 (1814); Not. MAS, Test. 1838-1843, fols 32-34.
- (80) Not. RALLAT, Test. 1762-1781, fols 58-64, 3-VI-1765.
- (81) Not. SOLER, Inv. 1710-1745, 1734.
- (82) Not. SOLER, Inv. 1710-1745, 10-XI-1719.
- (83) Not. RALLAT, Test. 1762-1781, fols 182-206, 5-III-1781.
- (84) Not. MASRAMON 1792, fols 447-452, 30-XI-1792/20-XII-1796.
- (85) Not. RALLAT, Test. 1762-1770, fols 191-194, 28-XII-1756.
- (86) Not. RALLAT 1761, fol. 249, 30-IX-1761.
- (87) Not. SOLER, Test. 1710-1745, 25-IV-1720.
- (88) Not. RALLAT Test. 1752-1761, fols 303-305 (1761). FERRER. Ll., Conreus..., cit. pp. 199-201; Plet entre Pau Sacristà, Administrador de la Causa Pia per pobres vestir creada pel Rnd. Baltasar Rovira contra Joan i Fca. Escalas, Cúria de Manresa, 1771. AHCM.
- (89) Not. J.A.SALA, Test. 1741-1755, fols 121-123, 30-I-1746.
- (90) Censals, Setembre nº 171, Abril nº 187 i Abril nº 226, Llibre Mestre... AHSM.
- (91) Id., Desembre nº 236.
- (92) Id., Febrer nº 175.
- (93) Id., gener nº 202.
- (94) TORRAS i RIBE, J.M., Evolució social..., cit. Censal, Agost nº 184, Llibre Mestre... AHSM.
- (95) Censal, Octubre nº 182, Juny nº 171, Març nº 234 i Febrer nº 219, Llibre Mestre... cit.
- (96) Id. Desembre nº 222.
- (97) Not. RALLAT, Cap. 1762-1781, fols 182-206, 5-III-1781.
- (98) Llista de propietats de Manel Solernou. Lliquall Solernou, AHCM. FERRER, Ll., "Genealogia...", cit. p. 38.
- (99) Not. RALLAT, Inv. 1762-1781, fols. 182-206, 5-III-1781.
- (100) FERRER, Ll., "Genealogia...", cit. pp. 34-38.
- (101) Alguna família l'hem reconstruïda en un altre lloc, per la qual cosa ens limitem a assenyalar solament els trets més rellevants.
- (102) Not. SOLER, Test. 1710-1745, 19-XII-1737.
- (103) FERRER, Ll., "Genealogia...", cit. pp. 33-37.
- (104) Not. RALLAT, Inv. 1762-1781, fols 153-159, 18-III-1777.
- (105) Aquest canvi de blanquer a veler també es cospa en el cas de Miquel Dalmau, blanquer (més de 57 Q. de terra, entre elles 30.6 Q. de recadiu) i de Simó Dalmau, blanquer. La família d'aquest va acabar desapareixent

per casament hereu-pubilla amb els Batlles, una de les famílies més importants en el s. XIX.

- (106) DELGADO, J.M., "Comerç colonial i reformisme borbònic: els decrets de lliure comerç", L'Avenc nº 15, (abril 1979), pp. 26-28.
- (107) FERRER, Ll., "Genealogia...", cit. p. 45. SEGURA-SUAU quan estudien l'estructura de la propietat de secà al Pla de Barcelona, detecten que de 1793 a 1823/41 el grup socio-professional que més terres adquireix és el de comerciants/capitalistes. Assenyalen com a principal causa la fallida del comerç colonial que va retraure capitals que es van destinar a la compra de terres. A Manresa el fenomen coincideix. SEGURA, A.-SUAU, J., "L'evolució de l'estructura de la propietat de la terra al Pla de Barcelona, 1723-1823/41" a El Pla de Barcelona i la seva història, Barcelona, 1984, pp. 321-323.
- (108) Per exemple la Miralda i Cia, la més important de Manresa, de la qual desconeixem els socis. Quan aquesta fàbrica es va vendre apareix com a part implicada Estanislau Font i Perera, Pvre. Eren doncs, des del segle XVIII socis d'aquella companyia? Not. PUIG 1866 (I), fols 363-377, 9-II-1866, Esc. nº 114.
- (109) FERRER, Ll., Conreus..., cit. p. 150.
- (110) Id. cit. p. 170. Exactament 20,8 Q.
- (111) GASOL, J.M., La Caja de Ahorros de Manresa (1863-1973). Una institució centenaria, Manresa, 1974, p. 31.
- (112) A tall d'hipòtesi i segons el contracte de liquidació de l'any 1866, els socis podrien ésser les famílies Torrents, Miralda, Solernou, Font i Badia. No sabem si en el s. XVIII ja hi participaven aquests cognoms.
- (113) Repartiment del cadastre de 1737... AHCM.
- (114) FERRER, Ll., Conreus..., cit. p. 171.
- (115) FERRER, Ll., "Genealogia...", cit. pp. 43-45.
- (116) SOLÀ, A., "La desamortització del trienni a Barcelona i el seu Pla", Estudios Históricos de los Archivos de Protocolos IV (1974), p. 393.
- (117) Not. C. MAS, 1833, fols 418-425, 25-IX-1833.
- (118) Not. MAS, 1850, fols 270-272, 5-V-1850.
- (119) NAVARRO MIRALLES, L.J., "La Compañía de Aragón (1777)", Estudios Históricos de los Archivos de Protocolos V (1978), pp. 141-151.
- (120) Not. RAURES 1770, fols 121-139, 19-VII-1770.
- (121) Entre les famílies especialment dedicades al comerç podem destacar:
-la família Mateu. Vinguts de fora de Manresa, s'emparentaren amb els Torras de Bages i realitzaren un casament hereu-pubilla amb la família Vendranes. No es pot oblidar que malgrat la dedicació al comerç era un soci destacat de la única companyia d'indianes que funcionava a Manresa, el 1765.
-la família Fuster. Vinguda també de fora. Destaca la seva participació en la Companyia Prat, Martí, Baldrich i Fuster formada per individus de diverses contrades que traficaven especialment amb aiguardent. Els Fuster introduïen els mocadors de seda en el circuit. El seu patrimoni va anar a parar als Torrents, també per enllaç matrimonial.
- (122) FERRER, Ll., "Genealogia...", cit. pp. 41-43.

- (124) FERRER, Ll., Conreus..., cit. pp. 240-254. Un altre exemple d'adroguers que es transformen en botiguers de "panyos" és la família Fortet.
- (125) De la família Suanya gairebé no n'hem parlat. Posseien un mas dels més estensos i importants de Manresa però des de començaments del s. XVIII els trobem participant a la blanqueria i a mitjans segle en Joan Suanya era veler i soci de la Cia. de Pau Miralda juntament amb Josep Soler. V. FERRER, Ll., "La fabricació d'aiguardent a Manresa a la primera meitat del s. XVIII", Miscel·lània d'Estudis Bagencs nº 1, (1981), pp. 114-116.
- (126) V. supra Família Solernou i Família Font.
- (127) FERRER, Ll., "Genealogia...". cit. p. 34.
- (128) Id. cit. p. 42.
- (129) Repartiment del Cadastre de Manresa 1789... AHCM.
- (130) L'any 1760 va vendre a carta de gràcia la botiga a Pau Fàbregas per quitar deutes. Not. J.A.SALA 1760, fols. 138-139.
- (131) Not. MAS de Santpedor, 1769-1770, fols 120-121, 20-XI-1770.I a 1850, Miquel Cots i Enrich, successor com veurem de l'Ignasi, n'era el propietari (Not. MAS 1850, fols 686-688). Eren successors dels béns d'en Lluís? En quin moment?
- (132) En el capítols entre ambdós estableixen la manera de pagar un censal, pensions vençudes i despeses curials a l'Administració de la Causa Pia fundada per Pere Aguilar, Pvre. de Navarcles. Not. MASRAMON 1770, fols 119-120. 28-V-1770.
- (133) Repartiment del Cadastre de 1832... AHCM.
- (134) Amillament de Manresa de 1860. AHCM.
- (135) Amillament de Sallent 1871; Castellnou 1852. ACA. Not. MAS 1850, fols 686-688; i Id. fols 681-682, 25-XI-1850.
- (136) SARRET, J., Manresa, Ciutat de Maria, Manresa, 1909,, pp. 115-117. GASOL, J.M., La Caja..., cit. p. 37; CASAS PERERA, J., Biografia de D. Fco. Cots y Argullol, fundador de la Casa Caridad de Manresa, Barcelona, 1859.
- (137) V. Capítol 4.
- (138) "José Pons y Enrich", Revista Ilustrada Jorba nº 132 (Set. 1920); GASOL, La Caja..., cit. p. 58.
- (139) Biografia Pons i Enrich. AHCM.
- (140) "José Pons i Enrich", cit.
- (141) HERNANDEZ SALA, I., La industria de la seda en Manresa en la segunda mitad del siglo XVIII, Memòria de Llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1964, pp. 135-136.
- (142) Repartiment del Cadastre de Manresa, 1789... AHCM.
- (143) Repartiment del Cadastre de Manresa, 1832 i Amillament de 1860, AHCM.
- (144) V. Capítol 4.
- (145) Not. C. MAS, Test. 1813-1824, fols. 49-50, 7-X-1823.

CONCLUSIONS

L'estructura agrària és la materialització d'un sistema general de relacions de força entre les classes socials que s'hi han desenvolupat per un procés històric determinat. Aquestes s'enfronten entre si per tal de definir el sentit de l'extracció d'excedent. El caràcter agrari rau precisament en què l'explotació recau damunt de la pagesia i a l'entorn del control de la terra. Les relacions socials que estableixen entre si les diverses classes, condicionen el desenvolupament de l'agricultura (la tècnica agrícola) i l'evolució de la població agrària. Per Moll i Suau, els elements del conjunt agrari no poden ésser considerats mai com a determinants . Aquest concepte centra l'atenció especialment en les estructures de classes i les relacions socials entre elles com el motor del creixement econòmic .

Per a l'estudi de l'estructura agrària -del qual hem precisat el seu caràcter històric i dinàmic- cal introduir el concepte de reproducció és a dir, la capacitat de la classe dominant a cada moment de perpetuar el seu domini i la seva relació de força vers la classe dominada, a fi de mantenir o créixer l'extracció d'excedent. Alhora els conceptes d'evolució, de progrés o de creixement econòmic prenen en aquest marc un altre sentit, menys positivista i més ideològic: el creixement és mitificat per uns, però es fa a costa dels altres.

Així doncs, en una primera aproximació, els trets més significatius en el s. XVIII de l'estructura agrària bagenca eren els següents:

- Consolidació en el s. XVIII d'una nova classe dominant, la burgesia; dividida en dos blocs, la industrial i l'agrària, amb pèrdua progressiva

del pes de la noblesa.

- Diferenciació en el si de la pagesia (aparició sobretot dels rabassaires).

- Notable importància de la producció agrícola pel mercat (especialment el desenvolupament de la viticultura) i de les activitats no agrícoles (llana i seda).

- Articulació de l'extracció d'excedent a l'entorn de l'autoexplotació de la unitat familiar pagesa.

I. Consolidació en el s. XVIII d'una nova classe dominant.

Tota la informació de la qual disposem, mostra l'ascens imparable d'una burgesia industrial i d'una burgesia agrària. Aquest fenomen es produeix en el marc del règim senyorial que manté les seves estructures intactes, la qual cosa era possible per la feblesa de la noblesa al Bages.

A/ La feblesa estructural de la noblesa bagenca (i es podria fer extensiva a la catalana) es posa de relleu de diverses formes:

- Els senyors, almenys des del s. XVII, viuen fora de la comarca i el seu control damunt l'extracció de renda sembla poc important (en el s. XVIII els hi restarà alguna propietat en domini útil, el domini directe damunt d'alguns municipis i els delmes, probablement com l'ingrés més important). El noble més important, el Duc de Cardona, va emparentar-se amb una casa castellana desvinculant-se més encara de l'àrea d'origen. L'opció dels Cardona es pot entendre com una concentració de patrimoni, però també com una sortida a una feblesa estructural.

- La pràctica de l'arrendament dels drets senyorials i feudals. Com ha demostrat Vilar, la renda senyorial va pujar en el s. XVIII però no per iniciativa pròpia sinó per un creixement econòmic impulsat per altres grups socials. L'arrendament significa més una comoditat en el cobrament -per tant, marginalitat de la gestió directa- que no pas una fórmula de millora dels ingressos. Amb aquesta pràctica els senyors deixaven a mans de la nova burgesia industrial/comercial i agrària l'especulació que es derivava de la recaptació dels productes agrícoles en expansió i es convertia en una forma més d'acumulació de capital.

- La sortida de la crisi del s. XIV fou favorable a la pagesia de mas. Per la via de la cessió del domini útil, es traspassava a aquesta pagesia tota la iniciativa de la producció, per unes rendes en metàl·lic que a la llarga es devaluarien i esdevendrien irrisòries. La noblesa es col·locava

així al marge de les decisions econòmiques, la qual cosa limitava el creixement de la renda o la seva reconversió.

- Algunes institucions eclesiàstiques detentaven també dominis senyorials a la comarca i actuaven com a senyors. El poder de decisió i de control es trobava dins la mateixa comarca i els nous grups socials dominants (burguesia industrial i agrària), per la via de la col·locació dels seus cabalers posaren aquestes institucions al seu servei. Així les rendes eclesiàstiques no reproduïen a la noblesa sinó a la burgesia.

B/ La petita noblesa urbana que trobem sobretot a Manresa estava formada per poques famílies (ciutadans honorats i doctors en dret) i tenien una història molt recent: menestrals i pagesos enriquits en el s. XVII. Alguns pagesos de mas -els Torras de Bages i els Llissach- que continuaren tenint un mas que portava el seu nom i blanquers que havien acumulat capital durant la centúria anterior - els Soler de la Plana, els Calcina, els Mollet. Després de la Guerra de Successió, durant la qual alguns d'ells foren felipistes, ocuparen el poder municipal i ja no se'n van moure en tota la centúria. La burgesia industrial no assaltà el poder fins el s. XIX moment en el qual necessità controlar l'aigua de la cèquia per a instal·lacions fabrils i controlar l'expansió urbana quan es trencaren les velles muralles, amb totes les possibilitats d'especulació.

El caràcter rendista d'aquests individus es basà en la propietat de la terra -algun mas amb terres de regadiu a Manresa i vinyes-. El pes de les pensions del censal era més aviat escàs. La reproducció a cada generació de la seva situació social era cada vegada més difícil i posaren en pràctica diverses vies:

-Integrar-se amb activitats pròpies de la burgesia (els Argullol tingueren una fàbrica d'indianes o els Soler de la Plana també participaren en determinats negocis).

-Introduir-se com a funcionaris a l'aparell de l'Estat o a les jerarquies militars.

-Pràctica obsessiva de determinades estratègies hereditàries: 1/ Introducció de fills segons a l'església i als convents de monges (els quals limitaven la descendència i la degradació i els dots retornaven potser augmentats a la propera generació), 2/ Dobles casaments per tal d'estalviar dots, 3/ Casaments hereus-pubilles molt sovintejats que si bé suposaven l'eliminació d'una família, implicaven el reforçament de la que quedava i 4/ Refosa per

la mateixa via amb la burgesia industrial.

C/ En el s. XVIII assistim a la consolidació de la burgesia industrial. Hem descrit la importància de l'artesanat a Manresa ja en el s. XVI i caldria aprofundir l'origen d'aquest fenomen. Els comerciants-manufacturers que en el XVIII acumularen capital eren blanquers amb una certa situació social que es transformaren en velers. Destaquen els següents trets:

- Provenen de la producció i, a partir d'aquesta, fan el salt cap el control de la mateixa per la via del "putting out".

- Pràctica de la multiplicitat de negocis (són propietaris de terres, comercialitzen amb vi i aiguardent, participen en arrendaments senyorials ...)

- En el s. XVIII arruinaren el petit artesanat que passà de treballar de forma independent a sotmetre's als interessos dels comerciants manufacturers. Al mateix temps, espoliaren els propietaris de terres de regadiu. L'estructura de la propietat de Manresa evolucionà des d'una certa igualtat en la possessió, a una estructura totalment desigual a mitjan segle XIX.

- En arribar el segle XIX els mateixos industrials canviaren la seda i la llana pel cotó i iniciaren el procés mecanitzador de la filatura. L'augment del capital fix necessari condemnava definitivament l'artesanat i deixava en poques mans la industrialització.

Aquesta burgesia realitzà en el s. XVIII una important penetració en el camp per diverses vies:

- Cobrament i comercialització de productes agrícoles inclosos dins dels arrendaments senyorials i en alguns arrendaments municipals.

- Arrendament i comercialització de la totalitat a part de fruits d'alguns masos. Es limitava així la capacitat d'acumulació de la pagesia.

- Participació activa en processos d'endeutament pagès -de masos sobretot-, la qual cosa implicava una transferència d'excedent durant tot el llarg procés de dificultats i la transferència final del mas. Durant el XVIII (i s'accelerará en el s. XIX), el nombre de masos en mans de la burgesia urbana va créixer constantment.

Un cop propietària de la terra no canvià els sistemes d'explotació ni els conreus. Es limità a cobrar la renda en parts de fruits i comercialitzar-la. Tal vegada es detecta una duresa superior en la contractació agrària.

- L'explotació de la mà d'obra femenina de la unitat familiar pagesa, primer en el propi medi rural, i després en el marc de les fàbriques que s'instal·laren a les vores dels rius.

Simultàniament, en els pobles apareixen els paraires que controlaven la producció local de teixits de llana i s'aprofitaven de les contradiccions de la pagesia. Alguns d'ells en el s. XIX van fer el pas cap a la industrialització del cotó i s'afegiren -abandonant els pobles- a la burgesia industrial. Altres, quedaren reduïts a la pagesia mitjana dels municipis.

Malgrat que l'acumulació de capital d'aquesta burgesia es realitzà també per l'extracció d'excedent derivat del control de la comercialització, la relació d'explotació fonamental que articulava la burgesia amb l'activitat agrària era la utilització de mà d'obra femenina de la unitat familiar pagesa. Calia, perquè això fos possible, que l'accés a la terra monopolitzat per la burgesia agrària fos insuficient per tal d'aconseguir la reproducció. El treball tèxtil era un complement necessari per a la unitat familiar, i per a l'industrial suposava una garantia de tenir mà d'obra barata perquè no havia de pagar la reproducció íntegra de la família.

La reproducció d'aquest mecanisme fonamental per a la burgesia industrial bagenca era garantida per les contradiccions de la petita pagesia: accés insuficient a la terra irresoluble pel monopoli dels propietaris, agreujat per l'augment constant de noves petites explotacions i per la incapacitat de controlar la comercialització del vi que remunerava el treball realitzat amb la mínima quantitat possible.

D/ L'aparició d'una burgesia agrària resultant d'un procés de selecció i d'acumulació d'alguns propietaris de masos. Òbviament l'aparició d'aquest grup social és el resultat d'un procés històric mal conegut. Sembla que la seva aparició arranca de la sortida que es donà a la crisi del s. XIV. Per una banda, la reagrupació de masos rònecs en explotacions més grans -que hem trobat documentats al Bages- i per l'altra, la cessió del domini útil al pagès que el convertia en l'actor econòmic i el col·locava en una situació privilegiada. La garantia de passar de pares a fills provocà al pagès al cap de poques generacions el sentiment de quasi-propietat i l'extensió de 300 a 400 Q. o més era suficient per assentar les bases d'un poderós grup social pagès. La noblesa, malgrat que va precisar els seus drets a la Sentència de Guadalupe, va ésser incapaç de replantejar aquesta situació.

A partir d'aquí es sol generar una confusió: l'existència d'una pagesia igualitària que viurà sense conflictes. Res més lluny de la realitat. El mas engrandit i la quasi-propietat foren la base del desenvolupament de

la burgesia agrària però el procés no fou senzill. Fins a l'arribada del s. XVIII la història dels masos és totalment desconeguda però hem pogut copsar que no és homogènia.

Tres idees cal retenir:

- L'acumulació de capital per part dels masos no és una conseqüència única i exclusiva de la quantitat de terra o de la quasi-propietat. La història familiar, conjuntures agrícoles, etc. condicionen el seu funcionament.

- Es produí un procés de diferenciació interna. Uns acumularen, altres subsistiren i altres s'arruinaren. El procés històric va sotmetre els masos a una selecció. La burgesia agrària estarà formada pels que aconseguiren acumular.

- Malgrat desconèixer casos concrets de desenvolupament en el s. XVII hem apuntat com a hipòtesi una crisi més o menys generalitzada dels masos bagencs a la segona meitat del segle que els havia endeutat i els conduí en el decurs de la nova centúria a una situació delicada.

Tot i així, com que eren quasi-propietaris -i tenien la decisió pel que fa a la terra- detentaven el monopoli d'aquesta, solament matisat per una certa penetració urbana a conseqüència del procés de diferenciació interna.

Molt probablement el procés de diferenciació interna que vivien els masos va crear les condicions perquè alguns d'ells optessin de desenvolupar el que hem anomenat "estratègies de degradació", és a dir, expulsar els fills segons cap als pobles o incipients nuclis urbans que, conjuntament a la immigració francesa, assentaven la base d'expansió demogràfica i, especialment, l'aparició de la rabassa morta com la fórmula, mitjançant la qual els masos cedien petites parcel·les del seu monopoli a la petita pagesia. El s. XVIII va assistir a la multiplicació indefinida d'aquests petits pagesos. La rabassa morta regulava la principal relació d'explotació del camp bagenc, la que s'establia entre les dues classes antagòniques, els pagesos de mas (o la burgesia urbana propietària de masos) i els rabassaires (que més endavant definirem).

Al llarg del s. XVIII i la primera meitat del s. XIX el procés de selecció entre els pagesos de mas continuà. Algunes vegades, a conseqüència d'un llarg procés d'endeutament el pagès perdia el mas en benefici d'un altre pagès, d'algun burgès de la Ciutat o d'alguna institució eclesiàstica. Durant tot el procés es mantenia una relació d'explotació amb els rabassaires però, per la via del deute, es redistribuïa entre la classe dominant.

Un altre mecanisme era a conseqüència del casament d'un hereu i d'una pú-
billa, a partir del qual, dues explotacions quedaven reduïdes a una. Supo-
sava una concentració de la propietat.

Així doncs, una minoria dels pagesos de masos varen convertir-se a la
llarga en burgesia agrària.

E / A l'anàlisi de la consolidació d'una nova classe dominant hi volem
aportar algunes notes sobre el clergat. Historiogràficament els eclesiàs-
tics s'analitzen com un estrat social autònom i amb una lògica interna
pròpia. Es parla de la noblesa, el clergat i la burgesia. Creiem que és
suggestiu de realitzar l'anàlisi des de la perspectiva d'individus que sur-
ten de la classe dominant i contribueixen a reproduir-la. Poden considerar-
se diversos aspectes:

- En el s. XVIII els fills segons que entren en religió són fills de
la petita noblesa, burgesia urbana o pagesia benestant de masos.

- Són individus sense descendència legal, per tant, eviten la degra-
dació de futures generacions. Així mateix, els testaments els realitzen
a favor de l'hereu de la família d'origen, amb la qual cosa la llegítima
torna a la família soca després d'una generació.

- Tot el sistema religiós que s'origina després de la mort dels indi-
vidus preveu la realització de misses de memòria del difunt per un deter-
minat preu cadascuna. Les famílies benestants paguen en definitiva, als
seus cabalers -podem parlar de relació de distribució-, les famílies arte-
sanes o petit pageses a la classe dominant -estem davant d'una relació d'ex-
plotació.

- L'Església era la institució que centralitzava els mecanismes de
crèdit. Els censals eren la fórmula de préstec més estesa durant el s. XVIII
i els destinataris eren la petita pagesia. Aquest aspecte juntament amb
el caràcter de senyor feudal d'alguns municipis i propietari d'altres ter-
res, converteixen l'Església en una institució que extreia excedent mitjan-
çant les diverses relacions d'explotació. Reforçaven els fills segons de
les classes dominants amb mecanismes diferents al pagament de la llegíti-
ma habitual.

- La influència social de les institucions eclesiàstiques servia per
a exercir un control ideològic damunt la resta de grups socials. Aquest
aspecte no l'hem abordat al llarg del treball.

La col·locació a l'Església dels fills segons per part de les classes
dominants responia a un estàndard en la reproducció familiar, amb desenvolup-

pament i aprofitament de l'extracció d'excedent que es realitzava per la via de l'endeutament (per la realització del qual calia una centralització de capital) i per la via de la pràctica religiosa. I finalment, a un desenvolupament de la ideologia que afavoria a les classes dominants.

II- Diferenciació en el si de la pagesia.

Podem establir la següent tipologia pagesa:

- Pagesos propietaris de mas.
- Pagesia mitjana.
- Masovers.
- Rabassaires.
- Mossos i jornalers.

Quant als pagesos propietaris de mas ja els hem definit a l'apartat anterior. Voldríem apuntar que malgrat controlar solament el domini útil monopolitzaven la terra i, qualsevol tipus d'accés a la terra, passava per les condicions que imposaven.

La pagesia ^{mitjana} es desenvolupà poc, com es dedueix de les estructures de la propietat estudiades. Va sorgir en els pobles en els quals es desenvoluparen àmpliament els rabassaires. Tenen el seu origen en el s. XVII i procedien de la petita pagesia en formació. S'aprofitaren de la fragmentació que varen viure alguns masos en el s. XVII. Al llarg del XVIII acumularen terres i aconseguiren una posició acomodada dins de la comunitat rural. La seva activitat econòmica consistia en el conreu de la terra pròpia i una part potser a parceria i en aprofitar-se de les dificultats de la petita pagesia -comercialització, fabricació d'aiguardent, endeutament .... El seu futur estava totalment lligat als avatars de la petita propietat. Eren un graó intermig, poc nombrós, entre els propietaris de masos i els rabassaires.

Els masovers eren els individus que explotaven un mas sota el contracte de masoveria. Residien al mas, partien els fruits amb el propietari i cada any renovaven el contracte de paraula. És la categoria pagesa de la que hem recollit menys informació. No sembla pas que constituïssin una categoria social acomodada dins de la pagesia, ni que fossin capaços d'acumular capital que els hi permetés realitzar un salt endavant. En el s. XVIII al Baixès, la categoria de masover suposava una situació millor que el rabassaire, si bé es tractava d'una evolució d'aquest cap aquell per retornar als orígens. La consolidació de línies de masovers no semblen freqüents però cal reconèixer que caldria aprofundir l'estudi. Era

una realitat l'augment de les masoveries: cada desaparició d'un pagès de mas implicava l'aparició d'un nou masover.

Els rabassaires eren el grup més nombrós. En realitat eren petits pagesos amb accés a una casa i a una petita parcel·la de terra com a hort, que es multiplicaren al llarg del s. XVIII. La forma d'accedir en propietat a un pati per tal de construir una casa i un hort estava en relació amb els masos més immediats a les esglésies i nuclis urbans que començaren a créixer en el s. XVII. L'accés en propietat fixava a la terra aquests individus, alhora que es traspassava l'endeutament dels masos als petits pagesos que començaven el seu rodatge ja endeutats. La compra del pati i l'hort havia estat una trampa inevitable. Aquesta propietat era insignificant per a viure i calia recórrer de nou als masos per tal d'obtenir la terra necessària per a la subsistència.

Es cediren petites parcel·les de terreny sota la fórmula de la rabassa morta. El contracte exigia la plantació de vinya i tenia una durada que equivalia a la vida dels ceps. Era una emfiteusi desfigurada: el cens era la quarta part dels fruits i la durada indefinida, era limitada per la durada dels ceps. El pagès de mas cedia el domini útil al rabassaire. Evidentment no s'optava per un sistema d'explotació directa dels masos amb jornalers sinó per donar estabilitat a la petita pagesia amb un contracte agrari a llarg termini i ambigu amb la seva durada. La quasi-propietat dels masos es traspassava als rabassaires. Hi havia però dues qüestions capitals: 1/ Que la renda era la quarta part dels fruits un cop pagat el delme i la primícia (per tant una renda que no es devaluaria i d'una quantia notable) i 2/ Que la quantitat de terres a les que s'accedia a rabassa morta eren insuficients per assolir la reproducció de la unitat familiar pagesa.

Probablement la descapitalització dels masos a la segona meitat del s. XVII, forçaren a optar per aquesta fórmula que permetia posar en conreu extensions del mas sense invertir gens de capital i captar renda, especialment en el conreu de la vinya que demanava inversions quantioses de mà d'obra. A poc a poc, els avantatges d'aquesta opció es van fer palesos als ulls dels propietaris: la productivitat que s'assolia era molt alta gràcies a una inversió de treball molt elevada. De racons inverossímils els rabassaires en treien vi. Es creien que la terra era gairebé seva i que amb el seu esforç podien millorar la producció. Però, a més esforç, més renda pel propietari.

No és gens estrany que en el s. XVIII i en els posteriors s'alabi tant

el contracte de rabassa i d'emfiteusi com la fórmula màgica d'estabilitat i d'harmonització. Cal reinterpretar aquesta visió: la rabassa era la fórmula jurídica que permetia assolir el màxim nivell d'explotació damunt de la pagesia. Aparentment, el rabassaire també augmentava la producció però el fet de posseir menys terres de les necessàries i de no controlar la comercialització impedié el seu ascens social. Pel propietari, en canvi, l'augment de la producció implicava un increment d'acumulació de capital.

L'expansió de la rabassa va anar vinculada al creixement demogràfic. L'abundància de terra en els masos per roturar permetia eixugar l'augment dels homes. A més rabassaires, més renda estreta. Aquesta interrelació era lògica mentre hi havia terra disponible. Quan aquesta s'acabés o s'arribés al límit natural de roturació a partir del qual s'iniciava la degradació de l'equilibri ecològic, calia reduir el creixement o induir els individus a emigrar. Aquest sostre es tocà probablement a la segona meitat del s. XIX.

Els mossos i jornalers són el darrer graó d'aquesta tipologia pagesa. Aquests darrers, en sentit estricte -individus que viuen d'anar a jornal- són gairebé inexistents. Els jornals que poden oferir els masos en determinats períodes són puntuals i eren coberts pels rabassaires. En canvi, abunden més els mossos, jornalers que viuen al mas habitualment on hi fan la vida i cobren un salari anual. Era la mà d'obra permanent que el mas necessitava pel seu funcionament i recorria als mossos quan els membres de la família no eren suficients. Els mossos d'un mas variaven segons l'evolució de la família.

Malgrat el caràcter de mà d'obra estable en el mas, no duraven molts anys. El mosso era normalment un fill segon d'una família rabassaire pobre que, davant la dificultat que el patrimoni familiar generés els recursos per a col·locar-lo, era expulsat a treballar com a mosso. Durant un temps treballava per a obtenir un ingrés que li permetés establir-se com a rabassaire.

El monopoli de la terra per part dels masos i la diferenciació en el si de la pagesia es dedueix de l'estudi de l'estructura de la propietat i de l'explotació que hem abordat àmpliament en un capítol del nostre estudi. Els trets més rellevants i que configuren el punt de partida són tres:

- La propietat estava fragmentada en dos dominis: el directe i l'útil. Hem pogut establir una coincidència entre senyoriu jurisdiccional i domi-

ni directe especialment en els senyorius laics i eclesiàstics. En els reials, el domini directe pot ésser inexistent o estar fragmentat entre institucions eclesiàstiques. L'estructura de la propietat es constitueix a partir del domini útil.

- Una estructura prèvia de masos -sorgida després de la crisi del s.XIV- damunt la qual es realitza l'evolució posterior.

- L'existència d'una notable àrea de regadiu a l'entorn de la Ciutat de Manresa i la dinàmica urbana, condicionaren una estructura de la propietat molt més fragmentada i igualitària.

El tret essencial de l'estructura de la propietat bagenca en el s. XVIII és l'aparició i multiplicació dels rabassaires. Es concentraran primer en unes àrees en les quals es desenvoluparà un poblament específic i, com veurem després, on tindran expansió les activitats no agrícoles. Durant el s. XVIII la divisió es realitza entre l'est i l'oest sense que els cursos d'aigua tinguin una importància rellevant.

- A l'est apareix un poblament concentrat. El nou grup social accedeix a la propietat o quasi-propietat d'un pati en el qual edificarà una casa i un hort adossat o a l'àrea de regadiu del municipi. El disseny urbà sol estar relacionat amb els interessos d'alguns propietaris i amb els camins previs a la urbanització que normalment limiten amb els masos. Les cases solien ésser de planta baixa, pis i golfà, compartien la paret mitgera i en cada una d'elles hi residia una família que a la llarga esdevenia troncal o soca. El creixement demogràfic multiplica el nombre de famílies i en la mateixa quantitat, de cases. Són els pobles que més creixen durant el s. XVIII.

L'estructura de la propietat d'aquests pobles (es pot exemplificar amb Artés i Navarres) presenta per una banda, el monopoli dels masos damunt la terra i a l'altra banda, tots els nous pobladors que controlen una quantitat irrisòria de terra (els horts). Entremig una pagesia mitjana escadussera que era més important com més desenvolupat estava el nombre de rabassaires. Una anàlisi més detallada per conreus permet copsar que en mans dels pagesos de mas hi havia tot l'erm, tot el bosc i tot el cereal. El cereal era necessari per a la reproducció del mas; sobre el monopoli del bosc i l'erm s'assentaven les bases de l'expansió dels rabassaires.

Aquesta estructura tenia graus diversos de desenvolupament i a mitjan segle XIX, punt d'arribada del nostre estudi, estava plenament desenvolupada en alguns pobles i d'altres s'hi acostaven. El predomini del bosc o

de la vinya era un indicador del nivell que s'havia assolit.

L'estructura de l'explotació d'aquesta àrea es caracteritzava perquè la munió de petits propietaris es convertien en petits explotadors. La mitjana de terra que conreaven augmentava notablement: tenien accés pel contracte de rabassa a les terres dels masos. Dos trets sobresurten: molt pocs dels petits explotadors arriben al mínim de subsistència que hem fixat en 16,5 Q. (sense considerar que paguen la quarta part dels fruits que cullen) i el monocultiu vitícola. D'aquí deduïm el que considerem un fenomen estructural molt important: la petita pagesia no accedeix a les terres que necessita per a la seva subsistència.

Els masos amb aquesta estructura continuen essent els que exploten una quantitat de terres més gran: tot el bosc, l'erm, l'olivera i la vinya que podien assumir en conreu directe i les quintanes de cereal que produïen únicament el gra necessari pel mas.

L'expansió de la vinya va acompanyada de la importància del mercat per comercialitzar els massius excedents de vi. Cada grup pagès abordava el mercat de forma diferent. Els rabassaires estaven en una situació de feblesa per la necessitat immediata d'obtenir l'ingrés per comprar blat per a la subsistència. Feblesa per imposar el preu del vi i feblesa per fer front a l'especulació del gra. Els pagesos de mas en una situació de força, no havien de comprar cereal i podien especular amb l'evolució de la corba dels preus del vi. Els mecanismes de mercat aprofundien la diferenciació social.

- A l'oest l'estructura inicial és la mateixa però, la relació d'explotació s'assoleix d'una altra manera: els masos cedeixen una extensió de terra (a masoveria o a emfiteusi) en la qual el nou pagès ha d'edificar casa. Té la casa i l'àrea de conreu tot junt ^{la qual cosa} origina la multiplicació del poblament dispers amb una jerarquia en el paisatge presidida pel mas principal o originari i dos o tres masos petits que s'anomenen "casetes" o "cases noves". El creixement de la població és menor i les densitats que en resulten, molt més baixes que en l'anterior poblament.

L'estructura de la propietat està constituïda per una base igualitària de masos i no existeix la petita pagesia que accedeix a un hort com a l'est. L'estructura de l'explotació que podem elaborar a mitjans s. XIX és en part falsejada pels problemes derivats de la font que no recull els masovers, de vital importància en aquest cas. Cal destacar, que l'extensió de rabassa morta és molt feble comparat amb altres indrets de la comarca, però és impossible saber si els masovers, entre les terres cedides a masoveria i

les rabasses, podien assolir en el s. XVIII la subsistència.

Seria important aprofundir en l'organització del treball i les relacions d'explotació a l'oest bagenc, les quals hem estudiat menys. A tall d'hipòtesi es pot plantejar que a aquesta àrea el creixement demogràfic tocà sota aviat pel sistema d'organització del treball utilitzat i que els individus emigraren cap a l'est. Pot pensar-se també en una certa especialització ramadera i/o forestal ja que la viticultura no va tenir molta importància. En el s. XIX, a mesura que la integració del mercat es produïa i baixaven els preus agrícoles, l'àrea de Castelladral va reaccionar retardant l'edat del casament dels homes (més de trenta anys) (4) i forçant l'emigració de les dones com a criades o obreres a les fàbriques que apareixien a les valls fluvials relativament properes. Retrobaven més tard el mecanisme de la complementarietat, normal a l'est bagenc. Caldria igualment aprofundir la situació interna dels masos quan s'engegà el procés de transformació.

- A Manresa, l'estructura de la propietat té un comportament absolutament diferent a la resta de zones estudiades. El predomini de les activitats artesanals i una àrea de regadiu important amb rendiments més alts, provocà una fragmentació notable de la propietat. En començar el s. XVIII és una de les més igualitàries (els petits propietaris controlen una quantitat de terra notable i els grans no són molt grans). El procés que hem assenyalat de creixement de la burgesia industrial al llarg del període estudiat es cospa també en l'evolució de l'estructura de la propietat de la Ciutat. El punt d'arribada de 1860 mostra que els petits propietaris són més petits, la propietat mitjana s'ha afeblit i la gran, en canvi, ha experimentat una notable concentració. A nivell qualitatiu aquesta s'ha realitzat en les millors terres de regadiu. La degradació de l'artesanat urbà que va perdre progressivament la independència i l'ascens de la nova classe que esdevindrà dominant, es reflecteixen en l'estructura de la propietat.

L'estructura de l'explotació no es pot estudiar a Manresa perquè la rabassa morta sols predominava als afores, en els masos més allunyats i és l'única forma d'explotació que les fonts ens citen. La fórmula d'accés a la terra a Manresa era mitjançant l'arrendament en diner a curt termini. El monopoli progressiu de la terra per la burgesia podia incrementar la renda que extreia. Desconeixem el caràcter de complementarietat a Manresa de les activitats agrícoles i tèxtils. L'estudi d'aquests fenòmens a Man-

resa no els hem abordat en profunditat.

Els grups socials de qualsevol formació social han de desenvolupar sistemes de transmissió de béns que permetin a cada generació reproduir-se socialment i econòmicament. El procés històric -el desenvolupament de les relacions socials i l'estructura de classes- modelaran tant el sistema de transmissió com el tipus d'unitat familiar.

En arribar el segle XVIII, al Bages ja s'havien fet dues eleccions: la família soca com a fórmula d'unitat familiar i el sistema d'herència indivisible basat en el paper predominant de l'hereu. Des d'una perspectiva patrimonial la divisió del patrimoni a parts iguals entre tots els fills -el sistema d'herència partible- ocasiona automàticament una degradació social dels fills (més gran com més gran sigui el nombre de fills), als quals els hi era difícil refer (amb menys patrimoni) la situació social del pare. Circumstàncies externes al sistema de partició podien fer viable aquest procés (per exemple, l'abundor de terres per conrear). El sistema d'herència indivisible té una altra filosofia: el patrimoni no es fragmenta, és cedeix a un únic fill el qual hereta l'status del pare però amb l'objectiu que durant la vida d'una generació el patrimoni havia de generar els recursos suficients per tal de col·locar els fills segons -anomenats cabalers o fadrists- almenys en el mateix nivell social que els seus pares. Hi ha resistència a pagar amb terres -és un símptoma de disgregació patrimonial- i es prefereix pagar amb diner (la renda que produeix el capital terra). Aquest objectiu es persegueix a cada generació.

L'element reproductiu fonamental és, l'activitat econòmica. Si aquesta variable té un comportament poc satisfactori es desenvolupen en el sistema de transmissió de béns estratègies de diversos tipus que pretenen estalviar costos a la reproducció. En el cas de la pagesia, l'activitat econòmica està lligada a la terra i, per tant, les estratègies d'estalvi de costos estan presents sempre en el procés reproductiu. Les dues institucions jurídiques que regulen el canvi generacional en la possessió dels béns són els testaments (que quan s'executa suposa el tancament d'una generació i el moment que pot comprovar-se si s'ha complert la reproducció social) i els capítols matrimonials (que en el transcurs d'una generació van marcant la capacitat de col·locació dels fills).

Aquest sistema de transmissió de béns duia interrelacionada l'opció de la família soca o troncal. El fill primogènit/ hereu es queda amb el patrimoni, viu a casa amb els pares i s'expulsa la resta de germans (a no ser

que restin solters a casa) que funden així una nova família nuclear. Cada expulsió significa el pagament d'un dot i per tant, la col·locació, d'un dels fills.

Tots els grups socials bagencs estudiats utilitzaran aquest sistema, el qual contribuirà en aprofundir la diferenciació social segons el lloc ocupat en la piràmide social i a convertir en desigual la reproducció social. En aquestes conclusions volem recollir els diversos mecanismes:

- La retenció dels solters. Hi havia dos tipus de solteria assumida especialment pels masos: els concos (individus que no es casaven però restaven a la llar familiar) i els religiosos (que es feien sacerdots o entraven en algun convent). Ambdós tenien un tret en comú: no tenien descendència legalment reconeguda la qual cosa evitava la degradació dels descendents.

1/ Els concos residien al mas i tenien el dret a ésser alimentats i el deure de treballar per la utilitat de la casa. La llegítima no era pagada mai i quan moria testava a favor del germà hereu i alguna cosa pels eclesiàstics (del seu mateix grup social). Reforçava la pròpia família. El mas era l'única explotació que li interessava retenir germans solters com a mà d'obra. Pels rabassaires era millor expulsar tots els fills.

2/ Els religiosos. Hem assenyalat més amunt que solament alguns grups socials podien col·locar els seus fills en religió (petita noblesa, burgesia urbana i pagesos de mas). El dot o llegítima sortia de la família soca, però a la mort de l'eclesiàstic, els béns d'aquest podien reforçar els propis eclesiàstics (relació de distribució) i en cas extrem era testar a favor de Ntre. Sr. Jesucrist, aleshores tots els béns es venien a l'encant públic per ésser invertits en cerimònies religioses; o per retornar a la família soca (relació de reproducció familiar). Aquest retorn prenia diverses formes:

.Amb deixes a nebots i germans (es reforçaven les llegítimes dels cabalers).

.Fundació d'un benefici eclesiàstic, el capital del qual era invertit a censal i de les rendes en vivia un capellà de la família.

. Creació de Causes Pies per donzelles maridar i estudiants estudiar, el capital de les quals era invertit a censal i les rendes obtingudes eren per fer front als dots de les filles de la família soca o a les despeses d'estudi d'un cabaler per capellà.

.Amb el nomenament d'hereu al germà o nebot que ho era de la família soca de la qual havia sortit.

Aquest procés d'estalvi sols es donava en determinats grups socials pagesos.

- Els pagesos de mas difícilment moríessin sense haver fet testament o casessin algun fill sense capítols matrimonials. Si es moria sense testament els béns eren repartits a parts iguals entre els fills. Hem pogut comprovar que eren molt més nombrosos els rabassaires que morien sense testament i havien de repartir els pocs béns que tenien.

- Dins de les estratègies matrimonials, la més important era el casament d'un hereu i d'una pubilla. Pels propietaris de masos significava la unificació de dos patrimonis amb efectes clarament acumulatius i d'ascens dins del grup social. Pels rabassaires, en canvi, retardava el procés de degradació a què estava abocada la unitat familiar.

- La necessitat estructural d'endeutament a què estava sotmesa la petita pagesia a conseqüència de l'accés insuficient a la terra, permetia desenvolupar a les classes dominants institucions d'estalvi de dots que incidien molt directament en la reproducció familiar. Aquestes eren les Causes Pies per donzelles maridar i els beneficis eclesiàstics que consistien en un capital que era prestat a censal i les pensions servien per sufragar els dots de les noies o per viure un capellà. La relació d'explotació derivada de l'endeutament contribuïa a la reproducció social dels grups dominants.

A part d'aquests mecanismes objectius que aprofundien la diferènciació social, cal recordar l'existència d'altres mecanismes utilitzats per uns o altres grups socials que intentaven reproduir la realitat familiar. Citats de passada eren els següents:

- Els pactes reversionals en els pagaments de dots. Si el noi o la noia moria sense fills, una part del dot (entre el 50 i el 80 %) s'havia de retornar a la família soca d'on havia sortit.

- El dot de la dona era el preu que tenia en el mercat matrimonial, segons el qual es casava amb un membre d'un o altre grup social. Durant tota la vida tenia aquest preu que era el que determinava una política matrimonial endogàmica.

- El sistema de transmissió de béns, a conseqüència de la concepció igualitària del destí dels fills, tendia a la reproducció de la família dins del propi grup social. Una millora socio-econòmica permetia l'escalada; un empitjorament, la degradació.

- Hem trobat diverses estratègies matrimonials: la solteria ja esmentada, els dobles casaments (intercanvis de fills i/o casament de pares vi-

us amb fills solters com els més freqüents) i el casament hereu-pubilla. Dels casaments entre parents cal distingir els que són entre cosins germans (escassos i lligats normalment a interessos patrimonials molt clars) i parents de grau inferior lligats a què els dots circulin entre els propis circuits familiars.

- Tant aquest darrer tipus com l'endogàmia de lloc cal relacionar-los amb una estratègia conjunta de la comunitat pagesa per tal d'evitar la dispersió dels dots que podria descapitalitzar la comunitat amb la marxa de dots cap a fora.

Finalment, volem referir-nos a la resposta que donaren les unitats familiars en les situacions en què el patrimoni era incapaç d'obtenir els ingressos necessaris per a la reproducció. Val a dir, que en el procés de diferenciació interna dels masos, a partir del qual pogueren aparèixer els rabassaires, aquests mecanismes foren àmpliament utilitzats. Eren els següents:

- Retardament en el pagament de dots: consistia en pagar el dot a terminis. Com més s'allargava, més curt era el període de recuperació de cara a la generació següent i més probable l'aprofundiment de la degradació.

- Pagament amb terres. Si no es tenen els diners necessaris s'opta per disminuir la capacitat general de la família que difícilment es recuperi a la generació posterior. Es realitza de dues maneres:

.Entregant el bé immoble al fill. És el cas menys freqüent.

. Es paga el dot en efectiu però es ven un immoble per a poder pagar. Sovint s'utilitza la venda a carta de gràcia, fórmula d'endeutament que permetia recuperar la cosa venuda.

- Endeutament. Es tractava de demanar préstecs per fer front als dots. La conseqüència era carregar el patrimoni d'interessos que dificultaven a cada generació més encara la reproducció. Val la pena destacar que els prestadors (eclesiàstics) eren els fills segons de les classes dominants.

- Col·locar els cabalers en una situació social inferior. Era la degradació dels fills segons. És la sortida que trobaren molts masos que, al llarg del s. XVII varen entrar en un període de dificultats: l'hereu continuà al mas, però els cabalers es convertien en rabassaires. S'evitava deteriorar el patrimoni i es començava a desenvolupar una relació d'explotació que seria la base per a l'acumulació d'alguns pagesos de mas.

En el camp de les relacions contractuals fou fonamentalment el contracte de rabassa morta el que regulà la concreció de la relació d'explotació entre els propietaris de masos i els rabassaires.

D'entrada la rabassa morta era un contracte d'emfiteusi desnaturalitzat. El cens no era fix ni en diner, sinó que es pagava una part de fruits i la durada tampoc era indefinida perquè durava mentre visquessin els ceps que s'havien de plantar. Jurídicament, plantejava problemes de dominis perquè el pagès de mas no controlava el domini directe sinó l'útil i, per tant, suposava una cessió de domini útil a domini útil. Això es resolgué mitjançant la fórmula de la "nua percepció" segons la qual el pagès de mas no cobrava lluïisme o dret de traspàs. Les parts contractuals, com es desprèn, eren els possessors del domini útil (pagesos, burgesia urbana ó eclesiàstics) i la petita pagesia.

El nom del contracte ens introdueix a la finalitat del mateix: plantar de vinya una extensió de terreny que era més aviat petita, entre 2 i 8 Q. A la segona meitat del s. XVII hem pogut comprovar que la fórmula jurídica estava plenament desenvolupada. Des del primer moment, la llarga durada porta al sentiment de quasi-propietat a aquesta petita pagesia. Els propietaris hi estan, en principi, d'acord i autoritzen en els contractes la renovació de la vinya mitjançant els colgats i capficats, amb els quals la vinya no mor mai. Els tractadistes agrícoles del s. XVIII consideren la llarga durada com un estímul per a l'augment de la producció.

Al llarg de tot el període estudiat hem detectat un enduriment progressiu de les condicions contractuals:

- Les parts de fruits evolucionaren de la cinquena part, cap al quart per acabar a la segona meitat del s. XIX, amb la introducció progressiva del terç. Val a dir, que en el s. XVIII primer es pagava el delme i la primícia i després es partien les parts, la qual cosa no era així a partir del primer terç del s. XIX. La imposició del terç es pot entendre com la recuperació d'aquesta renda (els delmes i la primícia) pels propietaris.

- Augment en la precisió de la durada dels contractes (mentre visquin els ceps/ mentre visqui 1/3 part dels ceps/ 80-90 anys). La precisió dels anys de durada correspon a la segona meitat del s. XIX i està molt per damunt de la durada oficial de 50 anys que a nivell general es volia imposar.

- En el s. XIX apareixen les primeres referències per exigir als rabassaires la plantació d'uns determinats ceps i garantir, així, una determinada qualitat o homogeneïtat en la producció. També augmenten els contractes que exigeixen destinar els sarments com adob o pagar-ne parts de fruits.

- Augmenta també la participació del pagès en les contribucions que

paga la peça de terra. A la segona meitat del s. XIX eren com a mínim proporcionals a les parts de fruits que es pagaven.

- Control del frau pagès mitjançant la introducció dels pesadors de verema per evitar falsejaments en les parts de fruits i introducció de clàusules de desnonament si es detectava frau.

Tot i l'enduriment progressiu de les condicions contractuals el propietari del mas s'enfrontava a dos problemes: per una banda homogeneïtzar la multiplicitat de petites explotacions dins del mas d'acord amb els seus interessos i per l'altra, la problemàtica jurídica derivada del caràcter emfitèutic del contracte.

En el primer cas es desenvoluparen unes clàusules que tendien a assolir aquest objectiu: el propietari definia la direcció dels camins i de les rases (organitzava en l'espai l'explotació), s'obligava a utilitzar els sarments com adobs per evitar que la terra perdés qualitat i es definien dades de verema o l'obligació de demanar permís per garantir una determinada qualitat al vi. Amb aquestes clàusules el propietari mantenia una visió global de l'explotació.

En el segon cas, el conflicte afectava l'essència de la relació d'explotació. En la transició a la concepció lliberal de propietat absoluta, els rabassaires demanaven el dret de redempció i, per tant, convertir-se en propietaris absoluts. Suposava eliminar la relació d'explotació fonamental. L'enfrontament social sobre aquest tema durà fins a la Guerra Civil del 1936. Una de les vies de resolució era la desnaturalització del contracte que al Bages registrà dues vies: a/ Introduir clàusules que convertissin el contracte en absoluta arbitrarietat (el rabassaire perdia els drets si no conreava la terra, si es barallava amb els veïns, si no plantava vinya en un determinat temps, etc.) Aquesta arbitrarietat convertia la llarga durada en un curt termini no fixat. Era un mecanisme de repressió social (si el rabassaire complia, l'amo no l'expulsava de la terra). La relació d'explotació quedava, en aquest sentit, intacte. b/ Convertir el contracte en arrendament -eliminant tot el contingut emfitèutic- a partir de la crisi de la fil·loxera. Malgrat que ens cau fora del període estudiat creiem que les clàusules contractuals es mantingueren intactes. Sols s'introduïren les modificacions tècniques derivades del conreu del cep americà.

Des de la perspectiva de definir una relació d'explotació entre dos grups socials -propietaris de mas i rabassaires-, la filosofia del contracte de rabassa, ni que aquest fos desnaturalitzat, va subsistir. Les modificacions

que s'introduïren van endurir la relació però no la canviaren.

III- Notable importància de la producció agrícola pel mercat i de les activitats no agrícoles

La consolidació de les noves relacions d'explotació van anar acompanyades de l'aprofundiment de l'especialització agrícola. Aquest fenomen no s'ha d'emmarcar com a original del Bages sinó que cal generalitzar-lo a bona part de Catalunya com ha demostrat àmpliament P.Vilar. Mentre unes comarques produïen blat, les altres produïen vi i es generalitzaven així els intercanvis. El Bages s'especialitzà -acostant-se al monocultiu- en el conreu de la vinya i la fabricació de vi.

En realitat, durant el s. XVIII i XIX assistim a l'aprofundiment d'un procés que estava insinuat en el s. XVII a alguna àrea (Manresa, per exemple) i que reprenia una tradició vitícola que tenim documentada des de l'Edat Mitjana.

La conseqüència d'aquesta especialització era doble: per una banda un dèficit de grans generalitzat que calia subsanar mitjançant les importacions d'altres contrades amb excedent (l'Urgell, la Segarra, etc.), per l'altra la comercialització de l'excedent vitícola. Es produïa, per tant, no per l'autoconsum sinó pel mercat. I cal dir més, pel mercat intern. El Bages ocupa una posició central a la geografia catalana i era l'àrea a partir de la qual ja no es produïa vi. La producció bagenca es venia a "la Muntanya", generalització de les comarques septentrionals i occidentals de Catalunya. Solament es transformaven en aiguardent petites quantitats -excedents de vi o vi fet malbé- les quals si que s'exportaven cap al mercat americà. Cal remarcar la importància del mercat intern en aquest profundiment com a mecanisme transformador, més que el mercat americà que es limità a ampliar els efectes transformadors d'aquell. Sense el creixement de l'interior difícilment s'hagués aprofitat l'americà.

Els diversos grups socials estaven lligats al mercat com a proveïdors i com a consumidors. El control dels mecanismes de comercialització són fonamentals per definir les línies d'acumulació de capital. Hem estudiat poc aquests mecanismes de concurrència al mercat i de formació de preus i són claus per entendre el sentit de l'acumulació.

Dels petits pagesos rabassaires podem afirmar que no controlaven els mecanismes de mercat i un cop deduïda la renda senyorial (sovint solament delmes) i la de la terra (parts de fruits) havien de concórrer immediatament

al mercat per vendre el vi i adquirir el gra necessari per a la subsistència. Aquesta concurrència desigual al mercat (no controlaven la formació dels preus) convertia el mecanisme del mercat amb una altra relació d'explotació, agreujat per un accés insuficient a la terra, que incidia en l'acumulació de capital en mans de la classe dominant.

Les formes que prenqueren les relacions d'explotació entre els grups socials bagencs -conseqüència de les relacions de força que uns imposaven sobre els altres- i l'especialització agrícola que en resultà modelà el sistema de conreus i la tècnica agrícola que tenia els següents trets:

-Tendència al monocultiu vitícola. El 1860 la vinya ocupava més del 50 % de la superfície conreada a tota la comarca si exceptuem sis municipis, entre ells Moia i L'Estany dins de l'àmbit del Moianès amb una dinàmica pròpia. Aquesta tendència era molt més acusada en els municipis que hem definit de poblament concentrat a l'est i de més densitat de població. Aquest procés s'estengué també a alguns municipis del sud-est immediats a Manresa on aparegueren pobles concentrats. A l'est bagenc, àrea de màxim desenvolupament del vinyar, l'extensió de bosc era mínima. L'expansió a altres àrees es realitzà a partir d'aquest nucli inicial.

- Reducció de l'àrea de cereal a les quintanes dels masos. Aquesta constatació es dedueix de les dades de l'estructura de la propietat de qualsevol poble estudiat. L'únic grup pagès que disposa d'una quantitat de terra dedicada a cereal són els pagesos de mas; la resta, en augment en els més petits, el conreu predominant és la vinya.

A partir d'aquí cal precisar que el dèficit de grans i la necessitat d'anar al mercat per adquirir-los no era dels pagesos de mas sinó dels rabassaires que únicament produïen vi. La relació desigual amb el mercat es posa de nou de manifest.

-Disminució dels caps de bestiar i substitució dels adobs animals pels adobs vegetals. L'expansió de la vinya es féu a costa de reduir l'extensió dels boscos i erms de la comarca, principals àrees de pastura. Això condicionà la disminució dels caps de bestiar, la substitució d'animals exclusivament de tir -els bous- per animals mixtos de tir i càrrega-les mules- que eren polivalents per a les tasques de transport que exigia la vinya. Tot i així, val a dir, que els caps de bestiar eren controlats pels pagesos de mas mentre la petita propietat o no en posseïa o solament disposava d'alguns burros.

L'escassetat de bestiar plantejava el problema dels adobs. Els produïts

pel bestiar, davant la seva escassetat, foren substituïts pels adobs vegetals que es produïen en el mateix sistema de conreus. La brossa dels boscos i els sarments de les vinyes foren els més utilitzats però amb mètodes que exigien una inversió important de treball: els formiguers a les quintanes de cereal i l'enterrament dels sarments a les vinyes.

- Increment de la productivitat gràcies a la inversió de treball i no per avenços tecnològics. La intensificació de la força de treball en l'explotació agrícola era una de les sortides per fer front a les relacions d'explotació derivades de la relació de força que un grup imposava sobre un altre. Podem parlar d'intensificació, almenys en tres aspectes:

a/ En el conreu de cereals dels masos es continuà amb la rotació biennal (any de conreu de cereal/ quaret-llequms). S'intensificà estimulant la fançada en el quaret (feina manual que es realitzava amb la palafanxa; i que consistia en regirar la terra i exigia una inversió important de força de treball) i s'aprofità l'àrea de bosc del mas per boïgues (rompudes d'una petita extensió de bosc després de molts anys de repòs) que proporcionaven rendiments molt elevats durant cinc anys però exigien igualment una considerable inversió, en poc temps, de força de treball.

b/ El conreu de la vinya exigia una enorme quantitat de jornals tant per realitzar la plantada (especialment amb el mètode generalitzat del vall obert) com pel conreu habitual (tres cavades, dues podes i un adobat molt costós a base d'enterrar els sarments). La fórmula d'assumir el conreu directament pel propietari xocava amb uns costos d'explotació excessivament elevats. La rendibilitat consistia en traspasar a una unitat familiar la responsabilitat del conreu, que no considerés el treball invertit sinó el producte final, el qual podia incrementar-se com més inversió de treball manual. Aquest traspàs de funcions s'assentava damunt d'una estabilitat en la possessió de la terra i el pagament de la renda a parts de fruits. Pel rabassaire la inversió de treball, millorava la producció i augmentava la part de collita que es quedava. El control de la terra per part dels masos li imposà una limitació: no accedir a la quantitat de terra necessària. Amb aquest sistema de treball es maximitzava la producció i augmentava la productivitat global.

c/ Els horts, petites parcel·les de terra dedicades a l'obtenció de verdures per a l'autoconsum, ja fossin regats (a la vora dels rius i rieres dels pobles), ja de secà (aprofitant un tros de vinya o darrera de les cases), eren enormement abundants i cada petit propietari en posseïa un. Com-

plien tres objectius: 1/ Contribuïen a fixar a la terra a l'explotador, 2/ Contribuïen a la subsistència de la unitat familiar i 3/ permetien endurir la relació d'explotació que es derivava del contracte de rabassa morta perquè la subsistència del pagès no depenia únicament dels diners de la comercialització vitícola. Els horts ocupaven una petita extensió de terra damunt la qual s'aplicaven mètodes de conreu intensiu amb inversió sobretot de treball humà i l'aplicació dels fems que es produïen a la llar pagesa (excrements humans, derivats de l'encreix del porc, restes vegetals etc.).

L'especialització vitícola i l'augment de la producció fou possible no per avenços tècnics sinó per l'augment de la inversió de treball. La remuneració d'aquesta haguera estat impossible amb treball assalariat, en canvi, era possible en el marc de la petita explotació aparentment estable. En el fons, el volum de renda extreta era superior i l'acumulació possible en uns determinats grups socials.

Al mateix temps que hem destacat l'especialització agrícola i la producció vitícola pel mercat, cal destacar igualment el pes de les activitats no agrícoles. El desenvolupament d'aquestes tenen interès des de la perspectiva de l'ascens social de la burgesia industrial (aspecte que hem abordat més amunt) i de la seva influència en les unitats familiars pageses. És important assenyalar la relació que trobem a la nostra comarca entre especialització agrícola i desenvolupament de les activitats no agrícoles, i el creixement paral·lel d'una burgesia agrària i una altra d'industrial.

Ambdues vincularan la seva expansió a l'explotació de la petita pagesia.

Les activitats no agràries més importants estan lligades a la indústria tèxtil (la seda, la llana i més tard el cotó) i a la fabricació d'aiguardent. Sobre els antecedents i desenvolupament en sabem molt poques coses i ens hem hagut de limitar a comprovar la seva importància:

- La indústria sedera es desenvolupà exclusivament a Manresa i amb prou feines afectà algun municipi de la seva rodalia. La matèria primera era importada gairebé en la seva totalitat especialment de València. El segle XVIII contemplà l'expansió dels comerciants-manufactureros que es passaren de la blanqueria a la seda amb un capital inicial que provenia també d'activitats agrícoles (propietaris de terres, fabricació d'aiguardent etc.). Sorgiren de la producció, organitzaren una xarxa de dones dedicades a la filatura, de torcedors, tintorers i teixidors en forma de "putting out". En el seu creixement van haver de destruir la independència econòmica dels petits artesans que acabaren treballant a mans pel comerciant-manufacturer. La seda

donava vida a bona part de la Ciutat. No hem pogut definir la complementarietat dins de la unitat familiar a Manresa, entre la possessió o arrendament de terres, el treball de la dona a la seda i el taller artesanal. La concentració en l'estructura de la propietat i la reducció enorme dels artesans independents fa pensar en aquella complementarietat.

La producció sedera era venuda a Amèrica especialment però abunden les notícies que avalen una col·locació important en el mercat interior.

- La indústria tèxtil de la llana estava localitzada en els pobles concentrats. El nucli llaner més important estava situat a l'altiplà del Moianès (mereixeria un estudi particular en profunditat). L'estudi de la distribució de telers en el s. XVIII mostra la coincidència amb l'est bagenc, on predominava el poblament concentrat, on s'assolien les densitats de població més elevades, on abundaven especialment els rabassaires i en els pobles que el creixement urbà havia permès l'existència d'una pagesia mitjana i/o dels paraires que organitzessin la producció.

Desconeixem l'organització del treball, la comercialització del producte, les jerarquies espaials i socials etc. però constatem l'existència de paraires en aquells pobles, telers i teixidors i, sobretot, notícies de dones que es dediquen a la filatura. Segons les dones que hi havia al Bages de més de 16 anys el 1787 i si considerem que calien de 10 a 15 dones per teler, filaven llana entre el 57,3 % i el 86 %. El paraire organitzava la producció i probablement la comercialitzava. En sabem poc de la seva autonomia respecte als comerciants-manufacturers de Manresa. Malgrat les notícies de compra de llana a aquells, pensem que tenien un funcionament autònom que es complementava amb la seva relació amb les activitats agrícoles.

A les àrees de poblament dispers, amb escàs predomini de rabassaires, una estructura de propietat sense petits propietaris no va veure créixer cap tipus d'indústria rural. Els pobles que van veure créixer el nombre de rabassaires a partir del segle XIX (cas de Rajadell) no van conèixer tampoc la indústria rural. Es necessitava que dins de la comunitat pagesa formada sobretot per petits pagesos, es produís l'ascens d'una pagesia mitjana que s'encarregaria d'organitzar aquestes activitats. Aquest procés arrencava del s. XVII i en sabem molt poques coses.

Es pot fer notar com l'aigua no és el condicionant necessari per a la localització d'aquestes activitats no agrícoles. Per l'est bagenc passa el Llobregat però tant Artés, Avinyó, Sta. M^a d'Oló o Moia els corrents d'aigua són insignificants. Cal trobar en altres variables la causa d'aquesta

localització

Finalment remarcar la importància de la mà d'obra femenina en tota aquesta xarxa d'indústria domèstica, fenomen que tindrà continuïtat en el s. XIX.

- Les fàbriques d'indianes utilitzaren el cotó en el s. XVIII. Hem vist l'escassa importància a Manresa i al Bages. La seda cridà molt més l'atenció. Però a finals de segle i a principis del XIX es produí la substitució de la seda i la llana pel cotó. Fou la mateixa burgesia comerciant/manufacturera del XVIII la que realitzà la substitució.

Al mateix temps es començà la mecanització de la filatura. Implicava un ús d'energia mecànica (els salts d'aigua dels rius eren una solució, no pas nova perquè s'havien utilitzat àmpliament pels molins) i concentració del procés de treball en el lloc on hi haquessin les màquines, és a dir, en una fàbrica. En realitat es tractava de trencar el coll d'ampolla que suposava la filatura manual per mantenir un nombre determinat de telers. En augmentar la producció de filats es podia incrementar el nombre de telers en funcionament. Aquests continuaven essent manuals i escampats per les cases. L'increment del capital fix necessari -molt més elevat que en la filatura dispersa- es podia assumir perquè al llarg del s. XVIII s'havia produït una concentració de capital en mans d'un determinat grup social.

La indústria fabril del s. XIX basada en el cotó fou obra dels comerciants manufacturers que en el s. XVIII s'havien dedicat a la seda. La transició del "putting-out" a la indústria cotonera és obvi en el cas de Manresa. Més problemes planteja la transició en la indústria llanera, un nivell inferior d'organització de la indústria rural. Cal constatar, per una banda, la davallada dels nuclis llaners tradicionals i el seu estancament demogràfic (Moianès, Lluçanès, Sta. M^a d'Oló, Avinyó). Pot relacionar-se amb la manca de cursos fluvials d'una certa importància (la indústria fabril necessitarà l'aigua pel seu funcionament) però també en una desaparició d'aquest tipus més precari d'organització industrial davant la indústria fabril. En l'anàlisi de casos concrets -no molt abundants d'altra banda- hem pogut detectar pareires que abandonen la seva activitat tradicional (esdevenen pagesia mitjana o es dediquen a algun altre ofici) i d'altres que es transformen també en cotoners. Es produeix també una transició cap a la indústria fabril. Cal demanar-se si a les àrees llaneres tradicionals no es produí una emigració de pareires enriquits cap a les àrees fluvials importants. Els noms de nous fabricants desconeguts a Manresa podria interpretar-se en aquest sentit.

Les noves instal·lacions fabrils continuaren utilitzant les dones i els nens com a mà d'obra, per altra banda ja educats per un llarg període de filatura manual. En el funcionament de l'estructura agrària bagenca poc havia canviat: la mecanització canviava el sistema de treball (un horari, concentració de mà d'obra) però no canviava la relació d'explotació ni la seva realització en el si de la unitat familiar.

Canvià en canvi, la localització. Si la indústria domèstica s'havia desenvolupat en zones de poca aigua, l'aigua va esdevenir aleshores un factor important. Els pobles a la vora del Llobregat o del Cardener varen créixer mentre que els antics nuclis de paraires com Sta. M^a d'Oló o Avinyó s'estancaren. Tot i així, les dones dels rabassaires feien un llarg camí (de diverses hores) per arribar a la instal·lació fabril.

La causa de la mà d'obra barata que suposava la utilització de dones i nens rau en què la reproducció de la unitat familiar pagesa es realitzava en dos fronts: l'accés a la terra insuficient i el treball de la dona a la fàbrica. Malgrat que s'adduïssin motius ideològics, la dona i els nens cobraven la tercera part dels homes. La burgesia industrial no havia de fer front a la reproducció total dels seus obrers.

- La fabricació d'aiguardent al Bages va tenir sempre un caràcter complementari a la producció vitícola i serví per a regular excedents de vi o donar sortida als vins dolents. Com a negoci, va tenir un caràcter complementari a les activitats econòmiques d'alguns grups socials tant de la burgesia urbana com de la pagesia mitjana dels pobles. Evidentment no va estar a l'abast dels rabassaires.

Cal dir que no va tenir el caràcter transformador de les activitats tèxtils ni cap incidència damunt del tarannà de la unitat familiar. S'adaptà al monocultiu vitícola, a les vicisituds del mercat i va dependre en tot moment de la seva evolució.

El resultat del desenvolupament de les activitats no agrícoles va ésser l'aparició d'un procés d'industrialització autònom, deslligat de Barcelona que, si bé l'hem definit com un canvi en el sistema de treball, s'explica dins de les relacions de força establertes entre els diversos grups socials de la societat bagenca.

IV. L'articulació de l'extracció d'excedent a l'entorn de l'autoexplotació de la unitat familiar pagesa.

Al llarg de l'exposició dels trets de l'estructura agrària hem fet referència a la concreció de les relacions d'explotació en el si de la unitat familiar pagesa. Creiem que l'extracció d'excedent es realitzà per l'autoexplotació d'aquesta unitat familiar i per la maximització de la seva força de treball, la qual cosa implica que calia deixar mecanismes que permetessin la seva reproducció i no la seva liquidació.

El control de la terra per part dels propietaris feien necessari que per accedir a la terra els rabassaires haguessin d'aplegar-se a les exigències d'aquells. El contracte de rabassa morta fou el mecanisme contractual que s'utilitzà com hem vist. Els avantatges d'un contracte a llarg termini i a parts de fruits ja els hem assenyalat (sentiment de quasi-propietat, despeses d'explotació nul·les pel propietari, increment del producte per augment de la inversió de treball) i cal considerar-los al costat mateix de l'especialització vitícola de l'àrea estudiada. La important inversió de treball d'aquest conreu el feien molt més rendible en petites explotacions en les quals comptava el producte final obtingut més que la quantitat de treball invertit. El pagament de parts de fruits estimulava a l'obtenció màxima de producció (que solament s'aconseguia amb la inversió de més treball manual a les vinyes), per tant, maximitzar els recursos de treball de la unitat familiar i, en conseqüència, augmentava la renda que corresponia al propietari. Amb treball assalariat difícilment s'hagués aconseguit la progressió en la producció sense augmentar considerablement els costos.

Al costat d'aquesta dinàmica cal introduir el tret estructural ja assenyalat més amunt que les petites explotacions pageses rabassaires no tenien accés a la quantitat de terres precises per a la seva reproducció familiar. En aquest sentit la inversió de treball era també un intent de maximitzar l'explotació, la qual cosa repercutia en l'increment de la productivitat general. El caràcter no indefinit de la progressió de la producció portava a la petita explotació a un dèficit per assumir la subsistència. Pel propietari, en canvi, la fórmula d'accés a la terra dels rabassaires maximitzava l'extracció d'excedent a aquest grup social.

Els rabassaires controlaven la producció de raïm -amb clàusules que intentaven homogeneïtzar-la per part dels propietaris- i part del procés de vinificació. Gairebé tots elaboraven el vi en tines de pedra de la seva

propietat però eren molt pocs els que tenien bótes per guardar el vi i envellir-lo i menys encara premses per aprofitar al màxim la producció. L'accés insuficient a la terra l'obligaven a recórrer immediatament al mercat per vendre la producció de vi. Tampoc estava massa interessat en envellir-lo perquè les poques cargues de vi se li podien fer malbé i es quedava sense res. Era diferent d'un gran propietari que el preu a què vendria el vi envellit li compensava que alguna bóta es fes malbé. El mercat al que anava no el controlava i les seves pròpies dificultats el col·locaven en una situació difícil per a realitzar la seva subsistència. L'únic beneficiari d'aquest procés era el propietari de mas que controlava la terra i estava en una situació de força favorable davant del mercat.

A conseqüència de l'accés insuficient a la terra i l'aprofundiment de les dificultats en accedir als mecanismes del mercat, arribem a un altre tret estructural: l'endeutament en les seves diverses formes. Sense el caràcter estructural no es pot entendre el desenvolupament dels censals, vendes a carta de gràcia i debitoris. Tots ells configuraven una altra via d'extracció de renda damunt d'aquest grup social que era el més necessitat per tal de finançar la seva subsistència.

Cada tipus d'endeutament presenta les seves peculiaritats i característiques socials:

- El censal: consistia en un préstec de durada indefinida pel qual es pagava anualment la pensió que equivalia a l'interès del 5% fins el 1750 i després del 3%. En realitat, es trobaren fórmules jurídiques per limitar la durada indefinida.

El prestador principal eren les institucions eclesiàstiques. Centralitzaven el capital de particulars mitjançant la fundació de misses i aniversaris i de la renda de la terra extreta en les seves explotacions. El capital era prestat a censal i les pensions cobrades asseguraven la subsistència dels fills segons de les classes dominants. Aquestes també desenvoluparen institucions -beneficis eclesiàstics i Causes Pies- que utilitzant aquest mecanisme asseguraven la reproducció dels fills segons. La resta de grups socials no actuaren pràcticament com a prestadors.

Si bé l'artesanat urbà i la petita pagesia foren els que més utilitzaren aquesta forma de deute, també cal destacar l'ús per part de la petita noblesa -sobretot per fer front al pagament de dots- i que mostra la debilitat dels grups socials rendistes i de pagesos de mas en la perspectiva ja apuntada de diferenciació interna d'aquesta.

- La venda a carta de gràcia: consistia en la venda d'un immoble o d'una part de fruits en la qual el venedor es reservava el dret de retornar els diners i recuperar la cosa venuda. El capital era el preu de la venda i l'interès, el fruit que proporcionava la cosa venuda. Era un préstec més oneros que el censal i la fixació de l'interès era una conseqüència de la relació de força entre el comprador que disposava del capital i el venedor que el necessitava.

En realitat, la VCG s'inscrivía en un procés lent d'aprofundiment de l'endeutament -que probablement hagués començat amb el recurs als censals- i que podia acabar-se amb la venda definitiva del bé immoble. Durant tot el procés s'havia produït cessió de renda a un altre grup social.

En l'anàlisi detallat de qui compra i ven a carta de gràcia hem pogut copsar que no es perfilen uns grups acumuladors a costa d'altres, la qual cosa porta a considerar dues finalitats a la VCG: per una banda, un procés expropiador de terres per part de la pagesia benestant, eclesiàstics i burgesia urbana a la resta de grups socials però especialment als pagesos de mas empobrits. Aquests no són en principi expulsats del mas sinó que es converteixen en masovers (cedeixen renda i la comercialització d'aquesta); per l'altra, s'integra en el procés de roda de deutes a que està sotmesa la petita explotació, la qual, al mateix temps que reproduïx aquest tipus d'explotació, incrementa el volum de renda captada per la resta de grups socials.

- El debitoris: substituïren els censals en el s. XIX. Eren, però, préstecs a curt termini i amb una hipoteca ben delimitada. Responien a la mateixa necessitat d'endeutament estructural, però canviaren els prestadors: en aquest mecanisme és desenvolupat per tots els grups socials benestants.

- La compra-venda: Era el punt d'arribada del procés d'endeutament. Els interessos a tornar eren tant elevats que sols quedava la venda perpètua com a solució. Cal apuntar dos circuits en les compra-vendes: a/ la classe dominant estava interessada en l'adquisició de grans explotacions i en tot cas, terres de regadiu a Manresa. Despreciaven, en canvi, els horts i les petites parcel·les en mans de la petita pagesia. Estaven, al cas de l'endeutament d'alguns masos. b/ les compra-vendes que es realitzaven entre les petites explotacions segons la conjuntura de cadascuna. Formava part de la dinàmica interna de la roda de deutes.

Caldria pensar que amb el dèficit de terres i amb la pràctica obligada de l'endeutament, la petita explotació podia ser expropiada i passar a

engruixir el proletariat urbà en sentit estricte. De què era expropiada si sols tenia en propietat una casa i un hort i en l'estructura de l'explotació de 1860 descobrim l'ampli desenvolupament d'aquesta petita explotació? Cal plantejar la qüestió d'una altra manera: la petita explotació era el sistema d'apropiar-se de l'excedent de la pagesia i, si de cas, calia trobar fórmules per a la seva reproducció.

Per explicar la seva reproducció hem optat pel concepte de "roda de deutes". Les petites explotacions s'endeutaven via censals, era inevitable. Però les conjuntures de cada unitat familiar eren diferents. Per a alguns la situació era òptima (bona collita, estratègies matrimonials acumulatives etc.) per a altres es deteriorava (mort d'algun cap de bestiar, pagament de dots etc.). L'interès per sortir del dèficit estructural conduïa als més ben situats a intentar l'adquisició de petites parcel·les de terra: les que estaven en mans dels seus companys amb més problemes. Gairebé sempre el nou comprador no disposa de la totalitat del capital necessari per a l'adquisició. Alhora s'endeuta. El venedor queda alliberat dels deutes però es resisteix a desaparèixer. L'augment de l'autoexplotació és comú en ambdós, en un per consolidar la nova situació, en l'altra per no caure més avall i procurar recuperar la situació anterior. A la llarga la conjuntura canvia en les famílies, el que havia comprat s'endeuta i ven, el que havia venut compra. Els deutes -amb la concepció més àmplia dels mateixos- van circulant dels uns als altres per reproduir la petita explotació en el seu conjunt. Al mateix temps l'autoexplotació i el pagament dels corresponents interessos beneficien a les classes dominants bagenques.

El funcionament dels diferents mecanismes d'endeutament avalen aquesta explicació. D'altra banda, la inexistència d'una explotació mitjana que es consolidi com a tal -la pagesia mitjana que trobem als pobles té els seus orígens en el s. XVII- corrobora que no hi ha ascens social en els rabassaires malgrat la mitificació de l'esforç i del treball per aconseguir-ho. Finalment, no hem trobat tampoc dades que avalin l'existència d'un proletariat masculí en el sentit actual del terme. Per a aquesta qüestió caldria aprofundir al recerca, seria interessant comprovar si per la part baixa dels rabassaires no s'expulsen els individus que ja no reproduïen el tipus d'explotació, on van -poden marxar a Barcelona- i si amb el temps no s'amplia aquesta expulsió. De totes maneres no estaria en desacord amb les idees apuntades fins aquí.

L'autoexplotació de la petita pagesia entesa com a maximització del treball de la mateixa en benefici de les classes dominants no s'acaba aquí. La burgesia industrial també realitzarà la seva explotació a través d'aquella i el seu volum sols s'entén en aquesta perspectiva. L'accés insuficient a la terra va permetre que la burgesia industrial utilitzés la mà d'obra femenina i infantil de la unitat familiar pagesa per a les activitats industrials.

Dues reflexions: la primera que en el s. XVIII s'utilitzà la mà d'obra femenina que estava dispersa pels pobles; en el XIX es produí la concentració a les fàbriques pels processos de mecanització esmentats més amunt; la segona, que les dones i els nens ... eren els autèntics obrers assalariats però l'estudi del seu comportament s'ha d'inscriure en els mecanismes de reproducció de la petita pagesia.

Els salaris que es pagaven a aquesta mà d'obra exemplifiquen perfectament aquesta qüestió. Les dones i els nens cobraven un salari que equivalia al 30% dels salaris dels homes. Ideològicament es justificava per una suposada inferioritat de la dona però en realitat, era l'aportació a la reproducció de la unitat familiar pagesa. Amb aquesta pràctica es maximitzava també el treball de la unitat familiar, en aquest cas el de la dona. El dèficit estructural obligava a acceptar-ho i la pròpia racionalitat -assolir la reproducció- permetia l'explotació a la burgesia industrial.

La burgesia bagenca va parar un parany ideològic a la petita explotació. Mitificar el treball com a forma d'aconseguir escapar de la misèria, l'esforç com a forma d'escalar socialment i la rabassa com a fórmula d'accés igualitari a la terra, quasi en propietat i en col.laboració amb el propietari perquè es pagaven parts de fruits. I és el que es llegeix en qualsevol text redactat pels propietaris del s. XIX. La petita explotació -no autònoma perquè depenia de la voluntat dels propietaris- era la relació d'explotació que permetia maximitzar la renda. I d'ella creixia la burgesia industrial.

La resistència a aquestes fórmules d'explotació s'anà dibuixant al llarg del s. XIX i esclatà de forma violenta durant la República i la Guerra Civil. Odi contra els propietaris, odi contra els fabricants i odi contra l'església. Els tres protagonistes de la seva explotació durant dos segles.

* * *

En el s. XVII i XIX al Bages va produir-se la transició al capitalisme, tant per l'aparició i consolidació de la classe propietària dels mitjans de producció, la qual va haver d'expropiar i destruir la independència de l'artesanat i aprofitar-se fins arribar a destruir un règim senyorial ja feble a conseqüència del procés històric, com per la integració de les diverses esferes de la producció al mercat (producció tèxtil i vinícola especialment).

L'equivocació rau quan es confon desenvolupament del capitalisme amb una determinada forma de treball (el treball assalariat). En un determinat desenvolupament de les forces productives, en les quals l'avenc tecnològic és poc important, l'autoexplotació de la unitat familiar pagesa en el seu conjunt pot resultar molt més eficaç per les classes dominants que l'ús de treball assalariat. Fins i tot, l'ús d'aquest en les fàbriques tèxtils estava integrat en aquella lògica. L'aparent èxit del Bages o millor dit de les seves classes dominants -i ho podríem fer extensiu a la resta de Catalunya- rau precisament en desenvolupar unes relacions d'explotació que aprofitaven el màxim la força de treball en un moment d'escàs desenvolupament tecnològic.

En aquestes perspectives l'aparell ideològic de la burgesia s'entén i es justifica. L'emfiteusi és la clau de volta de la prosperitat catalana. El treball i l'esforç del petit pagès li permeten no ser un miserable jornal·ler. En la definició que hem fet de l'estructura agrària s'entén perfectament les causes d'aquest discurs.

Finalment, és inacceptable qualsevol idea d'estabilitat, normalització i igualtat en el camp bagenc. La inexistència de jornal·lers no prova res. La rabassa no és una forma d'igualtat sinó una relació d'explotació. I quan s'assenyala l'absència d'expropiació en la pagesia cal recordar que un bon nombre de masos varen passar a la burgesia agrària o a la industrial al llarg del període estudiat amb un procés de concentració de terres -dissimulada sovint perquè les unitats d'explotació es mantenen intactes- i que els rabassaires no tenien gairebé res en propietat. Quan ho varen reivindicar la resposta de la burgesia fou contundent.

1. ARXIU HISTÒRIC DE LA CIUTAT DE MANRESA

A. SECCIO CADASTRE

-Lligalls Cadastres Pobles (24 lligalls). Contenen els cadastres de 1737 a 1789 de gairebé la totalitat de les Parròquies bagenques).

-Repartiment de 1789. "Libro del regimen de las tierras y casas y censales que hay en la Ciudad de Manresa y su término advirtiendole que el numero que se halla en el ultimo del nombre de cada individuo corresponde al libro del regimen anterior a este y lo del margen es el nuevo que se pone en este libro qual corresponde al libro de cobranza del Real Catastro del año 1789".

-Repartiment de 1737. "Relación del reparto por menor de la ciudad de Manresa y su termino hecho por la justicia y regidores de la Ciudad, arreglado a la recanación del año de 1735, segun reglas cadastrales y sus primitivos fundamentos, siguiendo la orden del M.I. Sr. D. Antonio de Sartine, intendente de Cataluña". Juny de 1737. Lligall Cadastre 1730-1739(II).

-Repartiment de 1816.

-Libro del Real Catastro de 1832.

-Llibre del Reial Cadastre de 1722.

-Personal de 1746. "Llista de la suma dels Personals han donat los gremis ab sos realcions com dels que se han ajustat per fer lo compliment" Lligall Cadastre 1740-1749 (II).

-Personal de 1770 i 1779. Lligall Cadastre 1770-1789.

-Cartes d'individus suplicant que no han de pagar Personal. Lligall Cadastre 1750-1759 i Lligall Cadastre 1740-1749 (II).

-Relacion que comprehende todos los personales, estantes y Habitan-tes de la Ciudad de Manresa que de orden del MISD Juan Felipe Castañes, In- tendente General de este exercito y Principado de Cataluña ha practicado con fecha de 20-VI-1765 con intervencion de los Regidores Comisionados D. Jose Antonio Soler y Dr. Josep Fc. Pons y Soldevila" Lligall Cadastre 1760-1769.

B. SECCIO FAMILIES I BIOGRAFIES

- Lligall Casa Suanya.
- Fundació de la Pia Causa de Josep Vila del Soler, clerga d'Artés, dia 17-V-1708.
- Llibre del Soler (1733-1740). Lligall Soler.
- Llibre de lloguers i censos. Lligall Vila del Soler.
- Lligall Família Solà.
- Lligall Solernou.
- Llibre de Treballadors. Lligall March.
- Lligalls Soler i March I i II.
- Lligalls March, I i II.
- Biografia Família Abadal.
- Biografia Família Pons i Enrich.
- Biografia Família Torrents.
- Biografia Família Batlles.
- Biografia Família Gallifa.
- Biografia Família Herp.

C. SECCIO REGISTRE D'HIPOTEQUES

- Registro de Hipotecas. Libro 2º Navarcles, Valldelshorts.
Libro 1º Calders, Monistrol de Calders y
Viladecavalls.
Libro 2º Manresa, Viladordis.

D. COMPTABILITAT MUNICIPAL

-Llibre del Racional	1661-1668	1793-1795	1809
	1669-1676	1796-1797	1810
	1677-1685	1798-1799	1811
	1686-1694	1800	1812
	1695-1704	1801	
	1705-1714	1802	
	1719-1721	1803	
	1722-1737	1804	
	1753-1761	1805	
	1762-1771	1806	
	1772-1786	1807	
	1787-1792	1808	
-Llibre d'Autos en brut	1714-1729		
	1729-1743		
	1744-1755		
-Llibre de Tabbas	1729-1748		
	1766-1768		
	1756		

- "En aquest llibre son continuats tots los noms dels ciutadans y habitants de la dita Ciutat de Manresa dividits per carrers (...) comensa en lo mes de abril de 1586".

- "Contribución industrial de Manresa 1860". Lligall Contribució Industrial 1860-1880 nº 1.

E. SECCIO CURIA DE MANRESA

- Cúria de Manresa (1760-1761)
  - (1762)
  - (1763)
  - (1764-1765)
  - (1768-1769)
  - (1770)
  - (1771)
  - (1772)
  - (1773) I i II
  - (1774) I i II
  - (1850) II

F. DIARIS I REVISTES

- Revista Ilustrada Jorba
- La Crónica Manresana
- Butlletí del CECB (Centre Excursionista de la Comarca de Bages)
- SOL I XENT (Navarcles)
- VINCIT (Artés)
- Full Parroquial de Monistrol de Calders

G. ARXIU DE PROTOCOLS DE MANRESA (Secció de AHCM)

- Not. Ignasi CASAS, 1730, Test. 1716-1733.
- Not. Felix DALMAU, Test. 1676-1709.
- Not. Isidre VENDRANAS, Cap. 1698-1705
- Not. Joan Bta. PLADESANS, Test. 1618-1623.
- Not. Ignasi MONFAR, 1715-1721 Manual de forasters.
- Not. Felix SOLER, 1728, Inv. 1710-1745, Test. 1710-1745
- Not. Jaume TOMAS, Test. 1737-1744.
- Not. TORRAS, 1594.
- Not. Josep MAS de Santpedor, 1769-1770.
- Not. GRAU de Santpedor, 1769-1771
- Not. Francesc RALLAT I FARGAS, 1743, 1761, 1768, 1770, 1780, Test. 1734-1751, Test. 1752-1761, Test. 1762-1770, Inv. 1762-1781, Cap. 1762-1771.
- Not. Joan ABADAL, 1770-1771, 1773-1774, 1777-1778, 1784-1786, 1790-1791, 1765-1770 foranis, 1786-1791 foranis.
- Not. Josep ESCORCELL 1747, 1754, Test-Inv 1742-1751, Test-Inv. 1752-1763.

- Not. Josep MASRAMON 1770, 1792, 1796, 1810.
- Not. Ignasi CASASAYAS 1770, 1782.
- Not. Antoni RAURES 1756, 1770, 1790-1791, Test. 1762-1771.
- Not. Josep A. FERRUSOLA 1765, 1770, 1780, 1775, Test. 1764-1779.
- Not. Josep SALA 1740, 1741, Test. 1700-1741.
- Not. Josep Anton SALA 1758, 1760, 1762, 1763-1764, 1765-1768, Test. 1741-1755, Test. 1756-1771, Cap. 1756-1771.
- Not. Pau RAURES 1787-1788.
- Not. Joan CAMPS de Sallent 1797, 1798, 1800.
- Not. Josep MAS I CASELLAS 1789, 1801, 1802.
- Not. Ignasi RALLAT 1830-1831, 1848-1851.
- Not. Tomas COMA 1820-1822
- Not. Caietà MAS 1827, 1829, 1830, 1833, Test. 1813-1824, Test. 1825-1832.
- Not. Joan Lluís CERAROLS 1849, 1848, 1850, 1866.
- Not. Josep MANDRES 1827-1829, 1834-1835, 1849-1850.
- Not. MAS I COMA 1849-1850.
- Not. Francesc de A. MAS 1843, 1849, 1850, 1851, 1859(I), Test. 1838-1843.
- Not. Gerardo PORTA 1850, 1861, 1863.
- Not. Antonio GILI 1844, 1850.
- Not. Hemeterio CASTELLET 1848-1850.
- Not. Ignasi PUIG I MAS 1866(I), 1870.
- Not. SUANYA 1869
- Not. CALAFF 1870.

H. ALTRES

- Censo de Población de 1860. Resumen del Partido Judicial de Manresa. Lligall Demografia.
- Comparació dels censos de 1857 i de 1860. Lligall Demografia.
- Lista general y definitiva de los electores para Diputados a Cortes de dicha Sección formada con arreglo a la ley de 18 de julio de 1865. Lligall Eleccions 1864-1872.
- "Interrogatorio sobre la cantidad, calidad, destino y cultivo de las tierras para formar la división agrícola de España. Manresa, 1803" (Cedida per Josep Oliveras).

2. ARXIU HISTORIC DE ST. BENET DE BAGES

- Capbreu de Navarcles 1338.
- Capbreu de Navarcles 1687.
- Capbreu de Navarcles 1505.
- Capbreu de Navarcles 1596.
- Capbreu de Navarcles 1779-1781.
- Capbreu de Sant Fruitós de Bages 1596.
- Capbreu de Sant Fruitós de Bages 1789-1791.
- Laudemios, tercios y foriscapios (1757-1817).
- Libro Mayor de Sant Benet de Bages (1805-1835).
- Llibre de collites de vi de St. Benet de Bages (1751-1835).

3. ARXIU HISTORIC DE LA SEU DE MANRESA

- Llibre de comptes dels masos de la Seu 1770-1805.
- Llibre Mestre de censals de la Seu (1713-1876)

4. ARXIU MUNICIPAL DE NAVARCLES

- Lligall escriptures 1818.
- Amillament de Navarcles 1860.
- Cadastre de Navarcles de 1816.
- Visori de las casas en 1853.
- Cédulas Personales de 1882-1883.
- Enquesta de Navarcles de 1716. "Certificacio sobre los Interrogatorios entregats per lo Molt Illustre Sor. Dn. Joseph Patinyo Intendent Gal. en lo present Principat de Cathalunya, feta per lo Rt. Llorens Riera Rector de dita Parroquia Bisbat de Vich, ab individual Relacio que an feta Valenti Solervicens y Miquel Cura, en dita Parroquia elegits experts per dit efecte"
- "Resumen general del numero de cabezas de ganado existentes en este distrito municipal a 24-IX-1865".
- Censo de Población de 1857.
- Cartilla Evaluatoria de Navarcles 1859.
- Cartilla Evaluatoria de Navarcles, 1859. Borrador.
- Actes de l'Ajuntament de Navarcles 1833-1844.
- Llicències urbanístiques Ajuntament de Navarcles s. XIX.

5. ARXIU HOSPITAL SANT ANDREU de Manresa
-Lligall masoveries de l'Hospital.
-Lligall Valldeperes.
6. ARXIU MUNICIPAL D'ARTES
-Actes Ajuntament d'Artés 1841-1845, 1852, 1858, 1863, 1865, 1866, 1867.
-Cadastre d'Artés de 1774.
-Amillament d'Artés de 1872.
-Censo de Població de 1877.
7. ARXIU CASA CARITAT
-Llibre Mestre de Francesc Puig.
8. ARXIU FAMILIA CASANOVES de Navarces
-Lligalls escriptures i documents familiars.
9. ARXIU PARTICULAR LLORENÇ FERRER
-Contracte entre Antònia Quingles d'Artés i Isidre Sants 30-IX-1874.
-Contracte privat de plantació de vinya d'Aguilar de Segarra 1849.
-Contracte d'arrendament per plantar vinya a St. Benet de Bages, 1901.
10. ARXIU HISTORIC DE PROTOCOLS DE BARCELONA
-Not. FERRUS de Barcelona, 1785.
11. ARXIU PARROQUIAL D'AVINYO
-Llibre de Baptismes 1561-1624
1709-1747
1748-1784
1785-1802
1852-1871

12. ARXIU PARROQUIAL D'AGUILAR

-Llibre de Baptismes 1565-1775.
1776-1877.

13. ARXIU PARROQUIAL DE NAVARCLES

-Lligalls de testaments.

14. ARXIU PARROQUIAL DE STA. M^{re} D'OLO

-Llibre de Baptismes 1539-1636
1636-1683
1684-1708
1731-1749
1749-1770
1770-1782
1783-1794
1794-1824
1824-1851
1852-1877

15. ARXIU PARROQUIAL DE BALSARENY

-Llibre de Baptismes 1644-1667
1667-1738
1739-1781
1782-1810
1811-1856
1852-1867

-Llibre de Matrimonis 1678-1785

16. ARXIU PARROQUIAL DE CALDERS

-Llibre de Baptismes 1662-1761
1762-1851
1852-1885

17. ARXIU PARROQUIAL DE MURA

-Llibre de Baptismes 1654-1697
1697-1734
1734-1766
1766-1793
1793-1819
1820-1851
~~1852-1856~~

18. ARXIU PARROQUIAL DE RAJADELL

- Llibre de Baptismes 1672-1703
1704-1760
1761-1786
1787-1826
1826-1854
1854-1856
1857-1878

19. ARXIU PARROQUIAL DE SANT SALVADOR DE GUARDIOLA

- Llibre de Baptismes 1600-1755
1756-1852
1857-1877
- Llibre de Baptismes, Desposoris i Obits 1852-1856.

20. ARXIU PARROQUIAL DE CARDONA

- Llibre de Baptismes 1782-1799.
- Llibre de Baptismes i Desposoris de la Col.legiata 1744-1853.

21. ARXIU DIOCESA DE VIC

- Avinyó. Llibre de BAPTismes 1625-1708.
- St. Joan d'Olib. Llibre de Baptismes 1716-1815.
- St. Feliu Sasserra. Llibre de BAPTismes 1701-1723
1816-1822
1840-1851

22. ARXIU DE LA CORONA D'ARAGO

A. SECCIO HISENDA TERRITORIAL

- Amillaraments d'Aguilar de Segarra, 1852, 1861.
- Amillaraments d'Artés 1852, 1861, 1872
- Amillaraments d'Avinyó 1851, 1853, 1862.
- Amillaraments de Balsareny 1851, 1861.
- Amillaraments de Calders 1851, 1861.
- Amillaraments de Callús 1861, 1869.
- Amillarament de Cardona 1863.
- Amillaraments de Castelladral, 1852, 1861.
- Amillaraments de Castellvell, 1851-1853, 1862, 1872.
- Amillaraments de Castellfolit del Boix 1853, 1861.

- Amillaraments de Castellgalí 1851, 1853.
- Amillaraments de Castellnou de Bages 1852, 1861.
- Amillaraments de l'Estany 1851, 1854, 1862.
- Amillaraments de Fonollosa 1851, 1853, 1861.
- Amillaraments de Gaià 1858, 1861.
- Amillaraments de Manresa 1853.
- Amillaraments de Monistrol de Montserrat 1852, 1857, 1861.
- Amillaraments de Moià 1852, 1859, 1861.
- Amillaraments de Mura 1851, 1861, 1864.
- Amillaraments de Navarces 1852, 1857, 1861.
- Amillaraments de Rajadell 1852, 1862.
- Amillaraments de Rocafort 1851, 1853, 1861.
- Amillaraments de Sallent 1851, 1852, 1861, 1871.
- Amillaraments de Santpedor 1850, 1861.
- Amillaraments de Sant Feliu Sasserra 1851, 1863, 1864, 1866.
- Amillaraments de Sant Fruitós de Bages 1851, 1852, 1854, 1859.
- Amillaraments de St. Martí de Torroella 1851, 1852, 1854, 1859, 1861, 1863.
- Amillaraments de Sant Mateu de Bages 1852, 1861.
- Amillaraments de Sant Salvador de Guardiola 1852, 1862.
- Amillaraments de Sant Vicenç de Castellet 1853, 1862.
- Amillaraments de Sta. Cecília de Montserrat 1851, 1853, 1862.
- Amillaraments de Sta. M^a d'Olibé 1854, 1862.
- Amillaraments de Sória 1851, 1859, 1861.
- Amillaraments de Talamanca 1851, 1862.

B. ALTRES

- Fogatge de 1515. Real Patrimoni, A-401;
- Consell d'Aragó, Leg. 211, Doc. 6.

23. DEPARTAMENT D'HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA UNIVERSITAT DE BARCELONA.

-Microfilm del Mn. 2468 de la Biblioteca del "Real Palacio" de Madrid
 "Respostes al qüestionari de Zamora (Cervera, Solsona, Agramunt, Cardona, Guissona, Manresa, Berga, Moià, Vacarisses...". Especialment la Resposta de Manresa.

- ANES ALVAREZ, Gonzalo: El Antiguo Régimen: los Borbones, Historia de España Alfaguara IV, Alianza Ed., Madrid, 1975.
- ARACIL, Rafael: "El treball textil. Per una història de la societat pagesa tradicional: les formes de treball", L'Avenç nº 41 (Set. 1981), pp. 44-51.
- "Indústria rural i protoindústria. Aspectes generals i bibliografia", Estudis d'Història Contemporània del País Valencià nº 4 (1983), València, pp. 258-279.
- ARACIL, R.-GARCIA BONAFE, M.: "La protoindustrialització i la indústria rural espanyola al s. XVIII", Recerques nº 13 (1983), pp. 83-102.
- "La protoindustrialització: un nou concepte en la història econòmica", L'Avenç nº 32 (Nov. 1980), pp. 64-69.
- "Els inicis de la industrialització a Alcoi", Recerques nº 3 (1974), pp. 23-47.
- ARTOLA, Miguel: Los orígenes de la España Contemporánea, Instituto de Estudios Políticos, Madrid, 1959, 2 vols.
- "La burguesía revolucionaria (1808-1874)", Historia de España Alfaguara V, Madrid, 1977(5).
- Antiguo régimen y revolución liberal, Col. Ariel Historia, Madrid, 1978.
- ASSIER-ANDRIEU, L.: Coutume et rapports sociaux. Etude anthropologique des communautés paysannes du Capcir, Editions du CNRS, Paris, 1981.
- "Nature, persistance et déperissement de la coutume domestique. La fonction successorale en Capcir et en Cerdagne", Etudes Rurales nº 84 (Oct.-Des 1981), pp. 7-29.
- ASTHON, T.S.: La revolución industrial, FCE, Madrid, 1950.
- AZAGRA ROS, J.: "Fiscalidad directa sobre el mundo rural valenciano en la segunda mitad del siglo XIX", Estudis d'Història Contemporània del País Valencià nº 2 (1980), pp. 257-289.
- "De los padrones de riqueza como fuente para la historia agraria del siglo XIX", Estudios de Historia de Valencia, Universitat de València, 1978, pp. 415-432.
- BAEHREL, R.: Una croissance: la Basse Provence rurale (fin du XVI siècle-1789), Paris, 1961, 2 vols.
- BAIROCH, Paul: Révolution industrielle et sousdeveloppement, Paris, 1963.
- BARCELÓ, Alfonso: Reproducción económica y modos de producción, Ed. Serbal, Barcelona, 1981.
- BARREIRO MALLON, B.: La jurisdicción de Xallas en el s. XVIII. Población, sociedad y economía, Universidad de Santiago, 1977².
- BEAUD, Michel: Histoire du capitalisme (1500-1900), Paris, 1981.
- BENITEZ SANCHEZ BLANCO, R.: "Formas de transmisión de la propiedad en el País Valenciano (s. XVII y XVIII). Aproximación metodológica a un nuevo tratamiento de una fuente notarial clásica: los cabres", La Documnetación notarial y la historia I, 1984, pp. 353-370.
- BENNASAR, B.: Valladolid au siècle d'Or, Ed. Mouton, Paris, 1967.

- BERNAL, A.M.: La propiedad de la tierra y las luchas agrarias andaluzas, Ed. Ariel, Barcelona, 1974.
- La lucha por la tierra en la crisis del Antiquo Régimen, Ed. Taurus, Madrid, 1979.
- "La propiedad de la tierra: problemas que emmarcan su estudio y evolución" a La economía agraria en la historia de España, Ed. Alfaguara, Madrid, 1979, pp. 93-111.
- BERNAL, A.M.-DRAIN, M.: Les campagnes sevillaïnes au XIX et XX siècle, Paris, 1975.
- BERNAL, A.M.-DE LA PEÑA, J.F.: "Formación de una gran propiedad agraria. Análisis de una contabilidad agrícola del s. XIX" a NADAL, J.-TORTELLA, G.(Ed.), Agricultura, comercio colonial y crecimiento económico..., Barcelona, 1974, pp. 129-157.
- BLOCH, Marc: La historia rural francesa, Ed. Crítica, Barcelona, 1978.
- BOIS, Guy: Crise du féodalisme, Editions de EHEC, Paris, 1976.
- BOIS, Paul: Paysans de l'Ouest, Ed. Flammarion, Paris, 1971.
- BOSERUP, Esther: Las condiciones del desarrollo de la agricultura. La economía del cambio agrario bajo la presión demográfica, Madrid, 1967.
- Población y cambio tecnológico, Ed. Crítica, Barcelona, 1984.
- BOUCHARD, Gerard: "L'étude des structures familiales preindustrielles: pour un renversement des perspectives", Révue d'Histoire moderne et contemporaine, T. XXVIII (Oct-Des 1981), pp. 545-571.
- BOURDIEU, Pierre: "Les stratégies matrimoniales dans le système de reproduction", Annales, 27 année (Juillet-Oct. 1972), pp. 1105-1127.
- BOUTRUCHE, Robert: Señorío y feudalismo, Ed. Siglo XXI, Buenos Aires, 1976².
- BRAUN, Rudolf: "El impacto del trabajo a domicilio en una población campesina" a Estudios sobre el nacimiento y desarrollo del capitalismo, Ed. Ayuso, Madrid, 1971, pp. 73-86.
- BRENNER, Robert: "Agrarian class structure and economic development in pre-industrial Europe", Past and Present (1976), (hi ha traducció en papers interns del Departament d'Història Contemporània).
- "The origins of capitalist development: a critique of neo-smithian marxism", New Left Review nº 104 (1977) (Hi ha traducció castellana a Teoria nº 3 (1979), pp. 57-166).
- BUSTELO, Francisco: "La población española en la segunda mitad del siglo XVIII", Moneda y Crédito nº 123 (1972), pp. 53-104.
- "Algunas reflexiones sobre la población española de principios del siglo XVIII", Anales de Economía nº 15 (1972), pp. 89-106.
- "Las poblaciones estables y su aplicación al s. XVIII español", I JMACH, Vol. II, 1975, pp. 323-332.
- "La població del País Valencià al s. XVIII", Recerques nº 5, (1975), pp. 73-96.
- CANALES, Esteban: "Del mes i primícies en la crisi de l'Antic Règim a Espanya", L'Avenc nº 59 (abril 1983), pp. 31-37.

- CARDOSO, C.F.S.-PEREZ BRIGNOLI, H.: Historia económica de América Latina I. Sistemas agrarios e historia colonial, Ed. Crítica, Barcelona 1981.
- CARMONA BADIA, X.: "L'industria rurale domestica in Galizia (secoli XVIII e XIX)", Quaderni Storici nº 52 (Aprile 1983), pp. 11-23.
- CARNERO ABAT, M.T.: Expansión vinícola y retraso agrario (1870-1900), SGTMA, Madrid, 1980.
- CARNERO, T.-PALAFOX, J.: "El funcionament del putting out al si d'una economia senyorial", Recerques nº 5 (1975), pp. 97-110.
- "Catastro" a Enciclopedia Jurídica Española, Ed. Seix, s.d. Vol. V, pp. 335-387.
- CAVAILHES, Jean: "L'analyse leniniste de la décomposition de la paysannerie", Critiques de l'économie politique nº 23 (janv.-mars 1976), pp. 110-142.
- "Gensal" a Enciclopedia Jurídica Española, ED. Seix, s.d.
- Censo de Población Española según el recuento verificado el 21-V-1857, Imp. Nacional, Madrid, 1858.
- CHACON, F.-HURTADO, J.-SANCHO, R.-VINAL, T.: "Cambio generacional y estructura familiar en la Parroquia de San Nicolás (Murcia) durante el primer tercio del siglo XIX (1801-1830)", comunicació presentada al I Curso Coloquio de Demografía Mediterránea, Menorca, 1984.
- CHANTAL DE CRISEROY, "Capitalism and agriculture", Economy and Society, Vol. 8, nº 1, Feb. 1979, pp. 9-25.
- CHAYANOV, A.V.: La organización de la unidad económica campesina, Ed. Nueva Visión, Buenos Aires, 1974.
- CIPOLLA, Carlo M. (Ed.): Historia Económica de Europa, Ed. Ariel, Barcelona, 1979-1980, 6 vols.
- CISCAR PALLARES, Eugenio: "El endeudamiento del campesino valenciano en el s. XVII (el caso de las baronías de la zona de Alberique)", Estudios nº 4 (1975), València, pp. 147-162.
- CLAVERO, Bartolome: "Interesse: traducción e incidencia de un concepto en la Castilla del s. XVI", Anuario de Historia del Derecho Español XLIX (1979).
- "Prohibición de la usura y constitución de rentas", Moneda y crédito nº 143 (1977), pp. 107-131.
- Mayorazgo y propiedad feudal en Castilla (1369-1836), Ed. Siglo XXI, Madrid, 1974.
- "Foros y rabassas. Los censos agrarios ante la revolución española", Agricultura y Sociedad nº 16 (1980), pp. 27-69 i nº 18 (1981), pp. 65-100.
- COLEMAN, D.C.: "Proto-industrialization: a concept too many", The economic History Review, Vol. XXXVI, nº 3 (August 1983), pp. 435-448.
- COLLOMP, Alain: "Alliance et filiation en Haute Provence", Annales nº 3 (1977), pp. 446-477.
- "Conflits familiaux et groupes de résidence en Haute Provence", Annales nº 3 (1981), pp. 408-425.

- COLLOMP, Alain: "Famille nucleaire et famille élargie en Haute Provence au XVIII siècle", Annales nº 4-5 (1972), pp. 969-975.
- "Contribución territorial" a Enciclopedia Jurídica Española, Ed. Seix, s.d. Vol. IX, pp. 313-462.
- CRUZ VILLALON, J.: Propiedad y uso de la tierra en la Baja Andalucía. Carmona, s. XVIII-XX, SGTMA, Madrid, 1980.
- CROUZET, François: "Agriculture et révolution industrielle. Quelques réflexions", Cahiers d'histoire, Lyon, 1967, pp. 67-86.
- CUTLER, A.: "El concepte de la renda de la terra i el capitalisme en agricultura", Estudis d'Història Agrària nº 2(1979), pp. 27-36.
- DAVIU, Guillem: El clergat dins la formació social mallorquina als s. XVII i XVIII. Les bases econòmiques de la seva preponderància, Memòria de Llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1977.
- DEANE, Philippe: La primera revolució industrial, Ed. Península, Barcelona, 1968.
- DEROVET, B.: "Famille, ménage paysan et mobilité de la terre et des personnes en Thimerais au XVIII siècle", Etudes rurales nº 86 (Abril-juny 1982), pp. 47-56.
- DEYON, P.: "L'enjeu des discussions autour du concept de "Proto-industrialization", Révue du Nord, LXI nº 240 (gener-març 1979), pp. 9-15.
- DEYON, P.-MENDELS, F.: "Programme de la Section A2 du Huitième Congrès d'Histoire Economique: la proto-industrialization: théorie et réalite (Budapest 1982)", Révue du Nord LXIII nº 248 (gener-març 1981), pp. 11-19.
- DIAZ POLANCO, H.: "La economía campesina y el impacto capitalista. Un caso mexicano" a Capitalismo y campesinado en México, Sisinah, México 1976.
- DION, Roger: Histoire de la vigne et du vin en France des origines au XIX siècle, Imp. Sevin et Cie, Paris, 1959.
- DOBB, Maurice: Estudios sobre el desarrollo del capitalismo, Ed. Siglo XXI, Madrid, 1979(II).
- DORNET, P.: Reforma agraria y desarrollo económico, Alianza Universidad, Madrid, 1974.
- DUBY, Georges/ L'économie rurale et la vie des campagnes dans l'Occident Medieval, Flammarion, Paris, 1977.
- DURRENBERGER, E.P.-TANNENBAUM, N.: "Una reconsideració de Chayanov i dels seus crítics recents", Estudis d'Història Agrària nº 3(1979), pp. 7-21.
- EIRAS ROEL, A.: "Evolució del producte decimal en Galícia a finals del Antiguo Règimen. Primeras series diezmales", I JMACH, Vol. III, pp. 51-90.
-
- "La metodologia de la investigació històrica sobre documentació notarial: para un estado de la cuestión. Introducción general" a La documentación notarial y la historia, 1984, Vol. I pp. 14-30.

- EIRAS ROEL, A.: "Problemas demográficos del siglo XVIII" a ANES, G. i altres, España a finales del siglo XVIII, Ed. de l'Heremoteca de Tarragona, Tarragona, 1982, pp. 13-30.
- EIRAS ROEL y otros: Las fuentes y los métodos. 15 trabajos de historia cuantitativa serial de Galicia, Santiago de Compostela, 1977.
- EIRAS ROEL y otros: La historia social de Galicia en sus fuentes de protocolos, Universidad de Santiago de Compostela, 1981.
- ENNEW, J.-HIRST, P.-TRIBE, K.: " 'Peasantry' as an economic category", The Journal of Peasant Studies, Vol. IV, nº 4 (July 1977), pp. 295-322.
- ESCANDELL, B.: "La investigación de los contratos de préstamo-hipotecario 'censos'. Aportación a la metodología de series documentales uniformes", I JMACH, 1975, Vol. III, pp. 751-762.
- ETXEZARRETA, Miren (Ed.): La evolución del campesinado. La agricultura en el desarrollo capitalista, SGTMA, Madrid, 1979.
- FERNANDEZ ALBADALEJO, P.: La crisis del Antiguo Régimen en Guipúzcoa 1766-1833, Akal Historia, Madrid, 1975.
- FERNANDEZ DE PINEDO, E.-NOVALES, G.-DEROZIER, A.: Centralismo, Ilustración y agonía del Antiguo Régimen (1715-1833), Historia de España Vol. VII, Ed. Labor, Barcelona, 1981².
- FERNANDEZ DE PINEDO, E.: "Actitudes del campesino parcelario propietario ante la usura y el crédito rural (s. XVI a XVIII)" a Alfonso de OTAZU (Ed.), Dinero y crédito (s. XVI-XIX), Madrid, 1978, pp. 371-379.
- "El campesino parcelario vasco en el feudalismo desarrollado (s. XV-XVIII)" a SAioak nº 1(1977), pp. 136-147.
- "Del censo a la obligación: modificaciones en el crédito rural antes de la primera guerra carlista en el País Vasco", comunicación presentada al I Coloquio Vasco-Catalán de Historia, Sitges, 1983.
- Crecimiento económico y transformaciones sociales en el País Vasco (1100-1850), Ed. Siglo XXI, Madrid, 1974.
- FERREIRO PORTO, J.: "Aportación al estudio de la renta en el Antiguo Régimen" a EIRAS ROEL, A., La historia social de Galicia en sus fuentes de protocolos, 1981, pp. 355-385.
- "Fuentes para el estudio de las formas de crédito popular en el Antiguo Régimen: obligaciones-préstamo, ventas de renta y ventas de censos", I JMACH, 1975, Vol. III, pp. 763-780.
- FLINN, M.W.: The European Demographic System 1500-1820, The Harvester Press, London, 1981.
- FLORISTAN IMIZCOZ, A.: "Crédito rural en Navarra. Los censos al quitar" a La Documentación notarial y la historia, Santiago de Compostela, 1984, Vol. II, pp. 395-408.
- FONTANA LAZARO, J.: "La gran propiedad de los conventos españoles a comienzos del siglo XIX", I Conférence Internationale d'Histoire Economique, Stockholm, 1960, pp. 525-530.
- Hacienda y Estado (1823-1833), Instituto de Estudios Fiscales, Madrid, 1973.

- FONTANA LAZARO, J.: La crisis del Antiguo Régimen 1808-1833, Guías de historia Contemporánea de España, Ed. Crítica, Barcelona 1983².
- La quiebra de la Monarquía Absoluta (1814-1820), Ed. Ariel, Barcelona, 1974².
- La Revolución Liberal (Política y Hacienda, 1833-1845), Instituto de Estudios Fiscales, Madrid, 1977.
- Cambio económico y actitudes políticas, Ed. Ariel, Barcelona, 1975.
- "Colapso y transformación del comercio exterior español entre 1792 y 1827. Un aspecto de la crisis de la economía del Antiguo Régimen en España", Moneda y Crédito nº 115 (1970), pp. 3-23.
- GAGAN, David: "The indivisibility of land: a microanalysis of the system of inheritance in XIXth century Ontario", The Journal of Economic History, (pringtemps 1976), pp. 126-141.
- GARCIA BADELL, Gabriel: El catastro de la riqueza rústica en España, Ministerio de Agricultura, Madrid, s.d.
- GARCIA CARCEL, R.: "Los censales y su repercusión en las Germanías", I Congreso de Historia del País Valenciano, Vol. III, pp. 133-142.
- GARCIA FERNANDEZ, Jesús: "Formas de explotación", a La economía agraria en la historia de España, Ed. Alfaguara, Madrid, 1979, pp. 189-210/
- GARCIA LOMBARDELO, J.: La agricultura y el estancamiento de Galicia en la España del Antiguo Régimen, Ed. Siglo XXI, Madrid, 1973.
- GARCIA SANZ, A.: "Origen y fin del fuero de las pensiones censales a sueldo por libra", Ausa nº 38 (1961), pp. 125-130.
- "El censal", Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura, XXXVII (1961), pp. 281-310.
- GARCIA SANZ, A.: "Los diezmos del Obispado de Segovia del siglo XV al XIX: problemas de método, modos de percepción y regímenes sucesivos de explotación", I JMACH, 1975, Vol. III, pp. 143-152.
- Desarrollo y crisis del Antiguo Régimen en Castilla la Vieja. Economía y sociedad en tierras de Segovia, 1500-1814, Madrid, 1977.
- GARRABOU, Ramon: "Las transformaciones agrarias durante el siglo XIX", a NADAL, J.-TORTELLA, G., Agricultura, comercio colonial..., Ed. Ariel, Barcelona, 1974, pp. 206-229.
- "La crisi agrària espanyola de finals del s. XIX: una etapa del desenvolupament del capitalisme", Recerques nº 5 (1975), pp. 163-216.
- GAUTHIER, Florence: La voie paysanne dans la révolution française. L'exemple picard, Ed. Maspero, Paris, 1977.
- GAVINAUD, G.: Propriétaires, viticulteurs en Roussillon. Structures, conjonctures et société, XVIII-XIX siècles, Paris, 1983, 2 vols.
- GIL OLCINA, A.: "Las escrituras de establecimiento y venta a carta de gracia de las haciendas de moriscos en el Marquesado de Elche", Saitabi XXVIII (1978), pp. 109-119.

- GIORGETTI, Giorgio: Contadini e proprietari nell'Italia Moderna, Piccola Biblioteca Einaudi, Torino, 1974.
- "Agricultura e sviluppo capitalistico nella Toscana del 700", Studi Storici nº 3-4 (1968).
- GIRALT I RAVENTOS, E.: Los estudios de historia agraria en España desde 1940 a 1961. Orientaciones bibliográficas, Índice Histórico Español V, 1959, IX-LXXIX.
- "Técnicas, cultivos y producción" a La economía agraria en la historia de España, Ed. Alfagaura, Madrid, 1979, pp. 19-26.
- GODECHOT, J. (Ed.): La abolición del feudalismo en el mundo occidental, Ed. Siglo XXI, Madrid, 1979.
- GOMEZ ALVAREZ, Ubaldo: "El censo redimible y al quitar: un mecanismo real de transferencia de la propiedad", Estudis nº 6 (1977), Valencia, pp. 5-25.
- Estudio histórico de los préstamos censales del Principado de Asturias (1680-1715), Luarca, 1979.
- "Obligaciones y censos: dos instituciones de endeudamiento popular en el Principado de Asturias. Siglos XVII y XVIII" a La documentación notarial y la historia, 1984, Vol. II, pp. 381-394.
- GOODY, Jack: "Inheritance, property and women: some comparative considerations" a GOODY/ THIRSK/ THOMPSON, Family and inheritance, Cambridge University Press, 1976, pp. 10-36.
- GOUBERT, Pierre: Cent mille provinciaux au XVII siècle, Ed. Flammarion, Paris, 1968.
- El Antiguo Régimen. La sociedad, Ed. Siglo XXI, Madrid, 1980(3).
- "Les rentes constituées et le crédit: nature et rôle économique des constitutions de rentes dans la France du Nord au XVII siècle" a La Documentación notarial y la historia, 1984, Vol. II, pp. 245-252.
- GOUJON, Pierre: Le vignoble de Saone et Loire au XIX siècle (1815-1870), Lyon Université, 1973.
- GOY, J.-LE ROY LADURIE, E.: Les fluctuations du produit de la dîme, Mouton, Paris-La Haye, 1972.
- GRUPO 73: El señorío de Buitrago, Madrid, 1973.
- GUDIN DE VALLERIN, G.: "Habitat et communautés de famille en Bourgogne (XVII-XIX siècle)", Etudes Rurales nº 85 (gener-març 1982), pp. 33-48.
- GUERREAU, Alain: El feudalismo. Un horizonte teórico, Ed. Crítica, Barcelona, 1984.
- GULLICKSON, Gay L.: "Agriculture and cottage Industry: redefining the causes of proto-industrialization", The Journal of Economic History Vol. XLIII (Dec. 1983), pp. 831-850.
- GUTELMAN, Michel: Estructuras y reformas agrarias, Ed. Fontanella, Barcelona, 1981².

- HAJNAL, J.: "European marriage patterns in perspective" a GLASS, D.V.-DECEVERSOLE (Ed.), Population in history. Essays in historical demography, Edward Arnold, 1965, pp. 101-143.
- HAJNAL, J.: "Two kinds of pre-industrial household formation system" a WALL, R. (Ed.), Family forms in historic Europe, Cambridge University Press, 1983, pp. 65-104.
- HERR, Richard: "El experimento de los vales reales (1780-1808)" a Alfonso de OTAZU (Ed.), Dinero y crédito (s. XVI-XIX), Madrid, 1978, pp. 115-124.
- HENRY, Louis: Manual de demografía histórica, Ed. Crítica, Barcelona, 1983.
- HERAN, François: Tierra y parentesco en el campo sevillano: la revolución agrícola del siglo XIX, SGTMA, Madrid, 1980.
- HERNANDEZ, J.-ROMERO, J.: Feudalidad, burguesía y campesinado en la huerta de Valencia, Valencia, 1980.
- HILTON, Rodney (Ed.): La transición del feudalismo al capitalismo, Ed. Crítica Grijalbo, Barcelona, 1977.
- "El campesinado como clase", Estudis d'història agrària nº 1 (1978), pp. 27-37.
- HILL, Christopher: De la reforma a la revolución industrial, Ed. Ariel, Barcelona, 1980.
- HINDESS, B.-HIRST, Q.: Los modos de producción precapitalistas, Ed. Península, Barcelona, 1979.
- HOBBSBAWN, E.J.: Las revoluciones burguesas, Ed. Guadarrama, Madrid, 1976, 2 vols.
- Industria e imperio, Ed. Ariel, Barcelona, 1977
- HOBBSBAWN, E.J.-ALAVI, H.: Los campesinos y la política, Cuadernos Anagrama nº 128, Barcelona, 1976.
- HUETZ DE LEMPS, A.: Vins et vignobles du Nord-Ouest de l'Espagne, Burdeos, 1967.
- "Travaux français ou en langue française sur l'histoire et la géographie des vignobles publiés au cours des vingt dernières années" a Geographie Historique des vignobles, Col.loque de Bordeaux, 1977, Vol. II, pp. 157-193.
- JACQUART, J.: "Sources notariales et histoire rurale" a La documentación notarial y la historia, 1984, Vol. I, pp. 245-268.
- JIMENO SANFELIU, M.J.-ADAM DURA, J.A.: "Datos para el estudio del endeudamiento del campesino en Ayora (1786-1805)", Estudis nº 9 (1981-1982), pp. 205-225.
- JONES, E.L.: "Los orígenes agrícolas de la industria" a SERENI i altres, Agricultura y desarrollo del capitalismo, Comunicación nº 22, Madrid, 1974, pp. 303-341.
- I Jornadas de Metodología Aplicada a las Ciencias Históricas, Universidad de Santiago de Compostela, 1975, 4 vols.
- KAUTSKY, Karl: La cuestión agraria, Ed. Laia, Barcelona, 1974.

- KELLENBENZ, H.: "La industria en la Europa Moderna (1500-1750)" a VILAR, P. i altres, La industrialización europea. Estadios y tipos, Barcelona, 1981, pp. 11-82.
- KEMP, Tom: La revolución industrial en la Europa del siglo XIX, Ed. Fontanella, Barcelona, 1974.
- Modelos históricos de industrialización, Ed. Fontanella, Barcelona, 1981.
- KRIEDTE, P.: Feudalismo tardío y capital mercantil, Ed. Crítica Grijalbo, Barcelona, 1982.
- KRIEDTE, P.-MEDICK, H.-SCHUMBOHM, J.: Industrialization before industrialization. Rural industry in the genesis of capitalism, Cambridge-Paris, 1981.
- KULA, Witold: Teoría económica del sistema feudal, Ed. Siglo XXI, Buenos Aires, 1974.
- Problemas y métodos de la historia económica, Ed. Península, Barcelona, 1977.
- La documentación notarial y la historia. Actas del II Coloquio de Metodología Histórica Aplicada. Universidad de Santiago de Compostela, 1984, 2 vols.
- La economía agraria en la historia de España. Propiedad, explotación, comercialización y rentas, Ed. Alfaguara, Madrid, 1979.
- LABORDE, A.: Itinerario descriptivo de las provincias de España y de sus islas y posesiones en el Mediterráneo, Valencia, 1816.
- LABROUSSE, Ernest: Fluctuaciones económicas e historia social, Ed. Tecnos, Madrid, 1973.
- LALINDE ABADIA, Jesús: "La problemática histórica del heredamiento", Anuario de Historia del Derecho Español, XXX (1961), Madrid, pp. 195-233.
- La dote y sus privilegios en el derecho catalán, Ed. Anabasis, Barcelona, 1962.
- LANDES, D.S.: "Introducción" a Estudios sobre el nacimiento y desarrollo del capitalismo, Ed. Ayuso, Madrid, 1971, pp. 9-39.
- LANDSBERGER, H. (Ed.): Rebelión campesina y cambio social, Ed. Crítica Grijalbo, Barcelona, 1978.
- LASLETT, Peter: "La famille et le ménage: approches historiques", Annales 27 année n° 4-5 (Juill.-Oct. 1972), pp. 847-872.
- "Family and household as work group and kin group: areas of traditional Europe compared" a WALL, R. (Ed.), Family forms in historic Europe, Cambridge University Press, 1983, pp. 513-563.
- LAURENT, Robert: Les vigneronns de la Côte d'Or au XIX siècle, Paris, 1957, 2 vols.
- LELART, M.: "L'endettement du paysan et le crédit rural en Thaïlande", Etudes Rurales n° 61 (gener-març 1976).
- LENIN, V.I.: La cuestión agraria: el programa agrario de la socialdemocracia en la primera revolución rusa 1905-1907, Ed. Ayuso, Madrid, 1975.

- LENIN, V.I.: El desarrollo del capitalismo en Rusia, Ed. Ariel, Barcelona, 1974.
- LE ROY LADURIE, E.: Les paysans de Languedoc, Ed. Flammarion, Paris, 1969.
- LEVY LEBOYER, M.: Le revenu agricole et la rente foncière en Basse Normandie. Etude de croissance régionale, Ed. Klincksieck, Paris, 1972.
- LEVINE, D.: "The demographic implications of rural industrialization: a family reconstitution study of Shepshed, Leicestershire (1600-1851)", Social History nº 2 (May 1976), pp. 177-196.
- LIVI BACCI, Massimo: "Fertility and nupciality changes in Spain from the late 18th to the early 20th century", Population Studies XXII, nº 1 (març 1968), pp. 83-102; nº 2 (juliol 1968), pp. 211-234.
- LOPEZ, Marina/ TATGER, Mercè: "Fuentes reales y registrales para el estudio de la estructura urbana en el siglo XIX", Comunicación presentada al 2º Simposio de urbanismo en historia urbana, Madrid, febrero de 1982, mecanografiat.
- LORA: La hacienda y el catastro, Madrid, 1881.
- LUELMO, J.: Historia de la agricultura en Europa y América, Ed. Itsmo, Madrid, 1975.
- MACFARLAIN, Alan: Reconstruting historical communities, Cambridge, 1977.
- MADOZ, Pascual: Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar, Madrid, 1845-1850.
- MALUQUER, Jordi: Los orígenes del socialismo en España (1833-1868), Ed. Crítica Grijalbo, Barcelona, 1977.
- MANTOUX, P.: La révolution industrielle au siècle XVIII, Paris, 1906.
- MARTIN SANTOS, V.: Cara y cruz de la sedería de Valencia (s. XVIII-XIX) València, 1981.
- MARTINEZ ALCUBILLA, M.: Diccionario de la administración española compilación de la novísima legislación de España, Madrid, 1914(6), Vol. II, 1915(6), Vol. III.
- MARTINEZ ALIER, Joan: "Renda de la terra, explotació i excedent", Estudis d'Història Agrària nº 1 (1978), pp. 38-63.
- MARTINEZ CUADRADO, Miquel: La burguesía conservadora (1874-1931), Historia de España Alfaguara VI, Madrid, 1976³.
- MARX, K.: Contribución a la crítica de la economía política, Ed. Alberto Corazón, Madrid, 1972.
- MARX, K.: Formaciones económicas precapitalistas, Ed. Ayuso, Madrid, 1975.
- MARX, K.: El capital, Ed. Siglo XXI, Madrid, 1976-1981, 8 vols.
- MATHIAS, P.: The first industrial nation, Londres, 1969.
- MATILLA TASCÓN, A.: La única contribución y el catastro de Ensenada, Madrid, 1947.
- MEDICK, H.: "The proto-industrial family economy: the structural function of household and family during the transition from peasant society to industrial capitalism", Social History nº 3 (Oct. 1976), pp. 291-315.
- MEILLASSOUX, Ch.: Mujeres, graneros y capitales, Ed. Siglo XXI, México, 1975.

- MENDELS, F.: "Proto-industrialization: the first phase of the industrialization process", The Journal of Economy, XXXII nº 1 (March 1972), pp. 241-261.
- "Proto-industrialization: theory and reality", Eighth International Economic History Congress, Budapest, 1982, "A" Themes, pp. 69-107.
- MIÑANO, Sebastián de: Diccionario geográfico-estadístico de España y Portugal, Imp. de Pierart Peralta, Madrid, 1826-1829.
- MOLINERO, Fernando de: La tierra de Roa: la crisis de una comarca vitícola tradicional, Universidad de Valladolid, 1979.
- MOLL, I.-SUAU, J.: "Senyors i pagesos a Mallorca (1718-1860/70)", Estudis d'Història Agrària nº 2 (1979), pp. 95-170.
- MOLL, I.-SEGURA, A.-SUAU, J. (i altres): Cronologia de les crisis demogràfiques a Mallorca (s. XVIII-XIX), Institut d'Estudis Balearics, Palma de Mallorca, 1983.
- MORAL RUIZ, J. del: La agricultura española a mediados del siglo XIX (1850-1870). Resultados de una encuesta agraria de la época, SGTMA, Madrid, 1979.
- MORANT, Isabel: El declive del señorío. Los dominios del Ducado de Gandía (1705-1837), Institució Alfons el Magnànim, Valencia, 1984.
- MORENO FRAGINALS, M.: "La història com a arma", L'Avenç nº 2 (maig 1977), pp. 76-80.
- MORI, Giorgio: La revolución industrial, Ed. Crítica, Barcelona, 1983.
- MOXO, Salvador: La disolución del régimen señorial en España, CSIC, Madrid, 1965.
- MOZOS, J.L. de: La Sucesión en el Derecho Agrario. Propiedad, herencia y división de la explotación agraria, SGTMA, Madrid, 1977.
- NADAL, J.-TORTELLA, G.(Ed.): Agricultura, comercio colonial y crecimiento económico en la España Contemporánea, Ed. Ariel, Barcelona, 1974.
- OTAZU, Alfonso de (Ed.): Dinero y crédito (s. XVI-XIX). Actas del IV Coloquio Internacional de Historia Económica, 22-23-III-1977, Madrid, 1978.
- OUTHWAITE, R.B.(Ed.): Marriage and society, London, 1981.
- PARAIN, Ch. i altres: El feudalismo, Ed. Ayuso, Madrid, 1972.
- PARKER, W.-JONES, E.L.: European peasants and their markets. Essays in agrarian Economic History, Princeton-New Jersey, 1976.
- Paysans, femmes et citoyens, Ed. Actes du Sud, 1980.
- PECH, Remy: Entreprise viticole et capitalisme en Languedoc-Roussillon du phylloxera aux crises de mévente, Toulouse, 1975.
- PEREZ GARCIA, J.M.: "Algunas reflexiones en torno a la utilización de los resúmenes generales de la Unica", Estudis d'Història Agrària nº 3 (1979), pp. 101-137.
- "Los inventarios post-mortem como indicadores de la riqueza ganadera. Galicia Occidental (1600-1669)", La documentación notarial y la historia, 1984, Vol. I, pp. 297-316.

- PEREZ GARCIA, J.M.: Un modelo de sociedad rural de Antiguo Régimen en la Galicia Costera: la Península de Salnés, Universidad de Santiago de Compostela, 1979.
- "Fuentes de control de los catastros fiscales: las escrituras de protocolos", I JMACH, 1975, Vol. III, pp. 203-212.
- PEREZ MOREDA, Vicente: Las crisis de mortalidad en la España Interior (s. XVI-XIX), Ed. Siglo XXI, Madrid, 1980.
- PEREZ PASTOR, Plàcid: "Evolució dels censals de la Universitat de Soler (1685-1760)", Estudis Balearics nº 7 (1982), pp. 65-93.
- PEREZ PICAZO, M.T.: Oligarquía urbana y campesinado en Murèia (1875-1902), Murcia, 1979.
- PEREZ PICAZO, M.T.-LEMEUNIER, G.: "Els estudis d'història agrària a la regió murciana: l'estat de la qüestió", Estudis d'Història Agrària nº 4 (1983), pp. 63-84.
- PEREZ TOURIÑO, E.: Agricultura y capitalismo. Análisis de la pequeña producción campesina, SGTMA, Madrid, 1983.
- PESET, Mariano: Dos ensayos sobre la propiedad de la tierra, Madrid, 1982.
- PEYRONNET, Jean Claude: "Famille élargie ou famille nucleaire?. L'exemple du Limousin au debut du XIX siècle", Révue d'Historie Moderne et Contemporaine, XXII (Oct.-Des 1975), pp. 568-582.
- PIQUERAS, Juan: La vid y el vino en el País Valenciano, Institució Alfons el Magnànim, València, 1981.
- POSTEL-VINAY, G.: La rente foncière dans le capitalisme agricole, Ed. Maspero, Paris, 1974.
- REY, P.P.: Las alianzas de clase, Ed. Siglo XXI, Madrid, 1976².
- RODRIGUEZ FERREIRO, H.M.: "Estructura y comportamiento de la familia rural gallega: los campesinos del Morrazo en el siglo XVIII", La Documentación notarial y la historia, Vol. I, 1984, pp. 439-458.
- RODRIGUEZ SANCHEZ, Angel: "Las cartas de dote en Extremadura", La Documentación notarial y la historia, 1984, Vol. I, pp. 165-176.
- ROMERO, J.; "Les estructures de propietat de la terra i de les unitats d'explotació al País Valencià, Mètode i fonts per al seu estudi", Economía Agraria i Historia Local. I Assemblea d'Història de la Ribera, València, 1981, pp. 161-183.
- ROMERO GONZALEZ, J.: Propiedad agraria y sociedad rural en la España Mediterránea. Los casos valenciano y castellano en los siglos XIX y XX, SGTMA, Madrid, 1983.
- ROSEBERRY, W.: "Peasants as proletarians", Critique of Antropology nº 11 (1978), pp. 3-18.
- RUIZ TORRES, Pedro: Señores y propietarios. Cambio social en el sur del País Valenciano 1650-1850, Institució Alfons el Magnànim, València, 1981.
- SALOMON, Noel: La vida rural castellana en tiempos de Felipe II, Ed. Ariel, Barcelona, 1982.
- SALITOT DION, M.: "Stratégies de réproduction et accumulation des patrimoines fonciers", Etudes Rurales nº 65 (janv.-març 1977), pp. 31-48.

- SANCHEZ ALBORNOZ, Nicolás: España hace un siglo: una economía dual, Alianza Universidad, Madrid, 1977.
- SCHNAPPER, Bernard: Les rentes au XVI siècle, SEVPEN, Paris, 1957.
- SEGURA, A.-SUAU, J.: "Aproximació a l'estudi de la pagesia mallorquina al primer terç del s. XIX", Butlletí de la Societat Arqueològica Llu-liana, nº 835, T. XXXVIII (1981), pp. 393-437.
- SERENI, Emilio: Capitalismo y mercado nacional, Ed. Crítica, Barcelona, 1980.
- SERENI, E. i altres: Agricultura y desarrollo del capitalismo, Comunicación 22, Madrid, 1974.
- SERVOLIN, Claude: "Aspectos económicos de la absorción de la agricultura en el modo de producción capitalista", Zona Abierta nº 12 (1977), pp. 108-132.
- SEVILLA GUZMAN, Eduardo: "El campesinado: elementos para su reconstrucción teórica en el pensamiento social", Agricultura y Sociedad nº 27 (Abril-juny 1983), pp. 33-80.
- "Sobre el pensamiento social agrario en España" a NEWBY-SEVILLA GUZMAN, Introducción a la sociología rural, Alianza Universidad, Madrid, 1983, pp. 169-275.
- SEVILLA GUZMAN, E.-PEREZ YRUELA, M.: "Para una definición sociológica del campesinado", Agricultura y Sociedad nº 1, pp. 15-39.
- SHANIN, Teodor: Naturaleza y lógica de la economía campesina, Cuadernos Anagrama, Barcelona, 1976.
- "Defendiendo al campesinado: conceptualizaciones y descon-ceptualizaciones. Pasado y presente de un debate marxista", Agricul-tura y Sociedad nº 11 (1979)
- SLICHER VAN BATH, B.H.: Yield Ratios (810-1820), Wapeningen, 1963.
- "Les problemes fondamentaux de la société pre-industrielle en Europe Occidentale", A.A.G. Bijdragen nº 12 (1965), pp. 3-46.
- Historia Agraria de Europa Occidental (500-1850), Ed. Penín-sula, Barcelona, 1974.
- "El desenvolupament de la productivitat agrícola", Estudis d'Història Agrària nº 1 (1978), pp. 11-26.
- SOULET, J.F.: "Usure et usuriers dans les Pyrénées au XIX siècle", Annales du Midi, nº 138-139, Tom 90 (JUill.-Dec. 1978), pp. 435-447.
- "A propos de l'endettement rural au XVIII siècle: deux com-munautés du piémont pyreneen", Annales du Midi, nº 111, Tom 85 (janv.-març 1973), pp. 29-50.
- STAVENHAGEN, Rodolfo: Las clases sociales en las sociedades agrarias, Ed. Siglo XXI, Madrid, 1971³.
- SUAU, Jaume: "Escassetat i ordre social a Mallorca (1740-1760)", a Historia i antropologia en memòria d'Angel Palerm, Publicacions de l'Abad-ia de Montserrat, 1984, pp. 363-402.
- La pagesia mallorquina al segle XVIII i primera meitat del segle XIX, Memòria de Doctorat, Universitat de Barcelona, 1979.
- TELLO, Enric: "La producció cerealícola a les petites explotacions pageses des Pla de Mallorca (1850-1851)", Estudis d'Història Agrària Nº 4, (1983), pp. 167-194.

- TEMINE, E.-BRODER, A.-CHASTAGNARET, G.: Historia de la España Contemporánea desde 1808 hasta nuestros días, Ed. Ariel, Barcelona, 1982.
- THOMPSON, E.P.: "La economía moral de la multitud en Inglaterra del siglo XVIII", Revista de Occidente nº 133 (abril 1974), pp. 54-125.
- La formación histórica de la clase obrera. Inglaterra 1780-1832, Ed. Laia, Barcelona, 1977, 3 vols.
- "Tiempo, disciplina de trabajo y capitalismo industrial", a THOMPSON, E.P., Tradición, revuelta y conciencia de clase, Ed. Crítica, Barcelona, 1979, pp. 239-293.
- "El entramado hereditario: un comentario", a THOMPSON, E.P., Tradición, revuelta y conciencia de clase, Ed. Crítica, Barcelona 1979, pp. 135-172.
- THORNER, E.: "Une théorie néopopuliste de l'économie paysanne: l'Ecole de A.V.Chayanov", Annales nº 21 (1966).
- TILLY, Charles: "Flows of capital and forms of industry in Europe 1500-1900" Théorie and history nº 12 (1983), pp. 123-142.
- TILVES DIZ, J.: "Los compraventas de tierras en la comarca compostelana en los siglos XVII y XVIII. Planteamiento metodológico y resultados conjuntos", La documentación notarial y la historia, 1984, Vol.I, pp. 417-438.
- TOPOLSKY, Jerzy: Metodología de la historia, Ed. Cátedra, Madrid, 1982.
- TORRES MUÑOZ, I.: Catastro general parcelario y mapa topográfico, Madrid, 1902.
- TORRAS, Jaume: "Lluita de classes i desenvolupament del capitalisme. Notes sobre l'article de Robert Brenner", 1er Col.loqui d'Història Agrària, València, 1983, pp. 155-164.
- TORTELLA CASARES, Gabriel: Los orígenes del capitalismo en España, Ed. Tecnos, Madrid, 1975.
- TORTELLA, G.-MARTI, C.-JOVER, J.M.-GARCIA DELGADO, J.L.-RUIZ, D.: Revolución burguesa. oligarquía y constitucionalismo (1834-1923), Historia de España Vol. VIII, Ed. Labor, Barcelona, 1981².
- TREBILCOCK: The industrialization of continental powers (1780-1914), London, 1981.
- TRIBE, Keith: "Propietat econòmica i teorització de la renda de la terra", Estudis d'Història Agrària nº 2(1979), pp. 7-25.
- VAELLO, Jacinto: "Notas sobre la agricultura y el desarrollo capitalista", Zona Abierta nº 12(1977), pp. 96-107.
- VALERO LOBO, Angeles: "Edad media de acceso al matrimonio en España (s. XVI-XIX)", Boletín de la ADH, Año II, nº 2 (julio 1984), pp. 39-48.
- VERGOPOULOS, kostas: Le capitalisme difforme et la nouvelle question agraire. L'exemple de la Grèce moderne, Ed. Maspero, Paris, 1977.
- VIDAL, José Juan: "La problemática de los censales: su incidencia en las Germanías (1521-1523)", Mayurka nº 15 (1975)
- VILAR, Pierre: "Estructura de la societat espanyola cap a 1770. Algunes lliçons del Cadastre d'Ensenada", Recerques nº 1 (1970).
- Historia de España, Librairie Espagnole, Paris, 1975.

- VILAR, Pierre: "Reflexiones sobre la noción de "economía campesina" a La economía agraria en la historia de España, Ed. Alfaguara, Madrid, 1979, pp. 351-386.
- VILAR, P. i altres: La industrialización europea. Estadios y tipos, Ed. Crítica, Barcelona, 1981.
- VILLARES, Ramon: Foros, frades e fidalgos, Ed. Xerais de Galicia, Vigo, 1982.
 ---- La propiedad de la tierra en Galicia (1500-1936), Ed. Siglo XXI, Madrid, 1982.
- VOVELLE, Michel: Ville et campagne au XVIII siècle: Chartres et la Beauce, Ed. Sociales, Paris, 1980.
- WALL, Richard (Ed.): Family forms in historic Europe, Cambridge University Press, 1983.
- WALLERSTEIN, I: El moderno sistema mundial. La agricultura capitalista y los orígenes de la economía-mundo europea en el siglo XVI, Ed. Siglo XXI, Madrid, 1979.
 ---- El moderno sistema mundial II. El mercantilismo y la consolidación de la economía mundo europea 1600-1750, Ed. Siglo XXI, Madrid, 1984.
- WOLF, E.: Los campesinos, Ed. Labor, Barcelona, 1978'.
- WRIGLEY, E.A.-SCHOFIELD, R.S.: The population history of England 1541-1871. A reconstruction, London, 1981.
- WYCZANSKI, A.-TOPOLSKI, J.: "L'economia camperola abans i en la primera etapa de la industrialització. Informe general", Estudis d'Història Agrària, nº 4 (1983), pp. 7-35.

BIBLIOGRAFIA. CATALUNYA

- AGUSTÍ, Fra Miquel: Libro de los secretos de agricultura, casa de campo y y pastoril, Imp. de Pablo de Campins, Barcelona, 1722.
- ALBAREDA I SALVADO, Joaquim: La industrialització a la Plana de Vic, 1770-1875, Publicacions del Patronat d'Estudis Ausonencs, Vic, 1981.
- "Els gremis a la Plana de Vic", L'Avenc nº 52, (Set. 1982), pp. 17-21.
- ALIER, Roger: "La fàbrica d'indianes de la família Canals", Recerques nº 4 (1974), pp. 59-93.
- Almanak Mercantil o Guia de comerciantes para el año..., 1797, 1798, 1799, 1802, 1805, 1806, Madrid.
- Atlas de Catalunya. Geogràfic, econòmic i històric, Ed. Diàfora, Barcelona, 1974.
- AVENTIN, Mercè: "Dificultats materials i revolució al camp entre el 1350 i el 1500" a Història de Catalunya, Ed. Salvat, Barcelona, 1978, Vol. III, pp. 199-217.
- BADOSA I COLL, Elisa: "El desenvolupament de tres explotacions agrícoles en el s. XVIII", Estudis d'Història Agrària nº 1 (1978), pp. 179-207.
- Actituds i comportaments econòmics d'un sector de propietaris de la terra: el clergat barceloní (1670-1835), Memòria de Doctorat, Universitat de Barcelona, 1979.
- BALCELLS, Albert: Trabajo industrial y organización obrera en la Cataluña Contemporánea, 1900-1936, Ed. Laia, Barcelona, 1974.
- El problema agrario en Cataluña. La cuestión rabassaire (1890-1936), Servicio de Publicaciones agrarias, Madrid, 1980 (hi ha edició catalana, Ed. Nova Terra, Barcelona, 1968).
- BALCELLS, Albert (Coordinador): Història dels Països Catalans. De 1714 a 1975, Ed. Edhasa, Barcelona, 1980.
- BARBA I ROCA, Manuel: Observaciones generales sobre el actual estado de la agricultura en Cataluña. Memoria que en la Real Academia de Ciencias Naturales y Artes de Barcelona leyó en 11 de abril de 1787, Fundación Josep Massot i Palmès, Barcelona, 1964.

- BARBAZA, Yvette: Peysage humain de la Costa Brava, Ed. Armand Colin, Paris, 1966.
- "Paysage humain et structure agraire du littoral nord catalen au XVIIIème siècle", Bulletin de l'Assotiation du geographes français (1961), pp. 86-109.
- BENACH, Pablo: En defensa de la rabassa morta, Barcelona, 1911.
- BONASSIE, P.: Catalunya mil anys enrera (s. X-XI), Ed. 62, Barcelona, 1981, 2 vols.
- BORRELL I MACIÀ: Los censos enfitéuticos en Cataluña, Ed. Bosch, Barcelona, 1948.
- BRETON, F.- BARRUTI, L.: La família i el parentiu, Ed. Dopesa, Barcelona, 1978.
- BRINGUE I PORTELLA, Josep: "Moviment dels preus del blat al "Pallars Mitjà" o Ribera de Sort al s. XVIII" a Ier Col.loqui d'Història Agrària Barcelona, 13-15 d'octubre 1978, València, 1983, pp.307-326.
- BROCA, G.- AMELL, J.: Instituciones del derecho civil catalán vigente, Imp. Barcelonesa, Barcelona, 1880.
- CABESTANY, J.F.: "La crisi demogràfica del s. XIV-XV" a Història de Catalunya Vol. III, Ed. Salvat, Barcelona, 1978, pp. 166-171.
- CAMINAL, M.-CANALES, E.- SOLA, A.- TORRAS, J.: "Moviment de l'ingrés senyorial a Catalunya (1770-1835)", Recerques nº 8 (1978), pp. 51-72.
- CAMPS I ARBOIX, J.: Història de l'agricultura catalana, Ed. Taber, Barcelona, 1969.
- CAMPS I ARBOIX, J.-ROCA, F.: Les cases pairals catalanes, Ed. Destino, Barcelona, 1965.
- CANALES, E.: "Sobre producció a la comarca de la Selva: les torres de Cartellà, 1616-1859", Estudis d'Història Agrària nº 1 (1978), pp. 154-178.
- "Las rentas de la Iglesia en vísperas de la Revolución Liberal: el ejemplo de la Diócesis de Barcelona" a I Coloquio Vasco-Catalán de Historia, Sitges, 1983, Mecanografiat
- CARBONELL, Esteve: Espluques de Llobregat, Barcelona, 1949.
- CARBONELL I ESTELLER, M.: "Plets i lluita antisenyorial. El Ducat de Cardona a les acaballes de l'Antic Règim", Pedralbes nº 3 (1983), pp. 265-276.
- CARDÓ I SOLER, Josepa: L'evolució dels conreus del Camp de Tarragona a partir del s. XVIII, Institut d'Estudis Vallencs, Valls, 1983.
- CARESMAR, Jaume: Discurso sobre la Agricultura, comercio e industria, con inclusión de la consistencia y estado en que se halla cada Partido o Veguería de las que componen el Principado de Cataluña, dirigido uno y otro a que por el intangible celo y bien acreditada sabiduría y amor patriótico de la Real Junta particular de Comercio de Barcelona..., Manuscrit de la Biblioteca de Catalunya, arch 143bis, 663 pp.
- CARRERA PUJAL, J.: Historia política de Cataluña en el s. XIX, Ed. Bosch, Barcelona, 1957-1958, 7 vols.
- Historia política y económica de Cataluña del s. XVI al XVIII, Ed. Bosch, Barcelona, 1947, 4 vols.

- CARRERA PUJAL, Jaime: La economía de Cataluña en el siglo XIX, Ed. Bosch, Barcelona, 1961, 4 vols.
- CASANOVAS I CANUT, Sebastià: Memòries d'un paçes del s. XVIII, Ed. Curial, Barcelona, 1978.
- CASAS MERCADE, F., Las aparcerías y sus problemas, Barcelona, 1948.
- CASTELLS, N.: "L'estructura familiar de la població gironina el 1631", Estudi General nº 2 (1982), Girona, pp. 107-164.
- "La família a la Girona del s. XVI-XVII", L'Avenç nº 66 (Desembre de 1983), pp. 56-60.
- Càtedra DURAN Y BAS, Estudios sobre la leyítima catalana, Universidad de Barcelona, Barcelona, 1973.
- CODINA, Jaume: El Delta del Llobregat i Barcelona. Gèneres i formes de vida dels segles XVI al XX, Barcelona, 1971.
- Col.loqui d'Historiadors. Barcelona 3-4 de maig de 1974, CEHI, Universitat de Barcelona, Barcelona 1974.
- Ier Col.loqui d'Història Agrària. Barcelona, 13-15 d'octubre 1978, Institució Alfons el Magnànim, València, 1983.
- COTS, Albert: Aproximació a l'estudi dels conflictes senyorials a Catalunya (1751-1837), Memòria de Llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1984.
- DD.AA.: "El món agrari a la Catalunya Moderna", L'Avenç nº 26 (Abril 1980), pp. 26-47.
- DD.AA.: Estructura social i econòmica del camp català, Ed. La Magrana/ Institut Municipal d'història, Barcelona, 1983.
- DD.AA.: "Els rabassaires", L'Avenç nº 10 (Nov. 1978), pp. 17-40.
- DALMASES, E.-PAGES, M.: L'evolució de l'agricultura al terme municipal de la ciutat de Vic al s. XVIII, Memòria de Llicenciatura, Universitat Autònoma de Barcelona, 1974.
- DANTI I RIU, J.: El Vallès oriental al s. XVII: evolució demogràfica i econòmica, Memòria de Llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1978
- "La producció agrària en una vila del Vallès Oriental a la segona meitat del s. XVII: delmes de Martorelles 1657-1714", Pedralbes nº 1 (1981), pp. 103-125.
- "GRanollers i comarca als s. XVI i XVII: evolució demogràfica i econòmica", REvista Catalana de Geografia nº 18 (Abril/Maig/Juny 1982), pp. 133-260.
- DURAN I CAÑAMERAS, F.: El problema agrario en Cataluña (la cuestión de la rabassa morta), Barcelona, 1932.
- ELLIOT, J.H.: La revolta dels catalans (1598-1640). Un estudi sobre la decadència d'Espanya, Barcelona, 1966.
- ESCARTIN, Eduardo: "El catastro catalán: teoría y realidad", Pedralbes nº 1, (1981)
- ESTAPE, Fabián: La reforma tributaria de 1845, Madrid, 1971.
- FAUS I CONDOMINES, J.: Els capítols matrimonials a la comarca de Guissona (Catalunya Secriana), Revista Jurídica de Catalunya, Barcelona, 1902.

- FELIU I MONTFORT, Gaspar: "El cens de població de 1717. Exemples d'ocultacions a les terres de Lleida", Pedralbes nº 3, (1983), pp. 217-226.
- "L'estudi serial dels capbreus com a font per la història agrària: l'exemple del Palau d'Anglesola", a 1er Col.loqui d'Història Agrària, València, 1983, pp. 213-228.
- FERNANDEZ DE CASTRO, Joaquín: "Notas agrarias obtenidas de la lectura de un capbreu del s. XVI", comunicació presentada al Ier Col.loqui d'Història Agrària, Barcelona, 1978, mecanografiat.
- FERRER, Ll.-SEGURA, A.: "Conreus, rendiments i accés a la terra a la vila de Berga a començaments del s. XVIII", Revista Centre d'estudis Berguedans nº 1 (1982), pp. 137-152.
- FERRER, Ll.-SEGURA, A.-SUAU, J.: "Confecció dels "amirallaments" i poder local: els municipis del Pla de Barcelona, 1851-1874", comunicació presentada al III Jornades d'Estudis d'Història Local, Mallorca, 1983, mecanografiat.
- FERRER MALLOL, M.T.: "El patrimoni reial i la recuperació dels senyorius jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del s. XIV", Anuario de Estudios Medievales (1970-1971), pp. 351-492.
- FONTANA LAZARO, J.: "Comercio colonial e industrialización: una reflexión sobre los orígenes de la industria moderna en Cataluña" a NADAL, J.-TORTELLA, G. (Ed.), Agricultura, comercio colonial y crecimiento económico en la España Contemporánea, Barcelona, 1974, pp. 358-365.
- FRADERA, J.M., "Evolució del delme i de les finances de Sta. Mª de Mataró, 1727-1835)" a 1er Col.loqui d'Història Agrària, València, 1983, pp. 247-270.
- FRIGOLA, D. Vicente de: Relación de los pueblos de que consta el Principado de Cataluña, Barcelona, 1824.
- GARCIA BAQUERO, A.: "Comercio colonial y producción industrial en Cataluña a fines del s. XVIII", a NADAL-TORTELLA (Ed), Agricultura, comercio colonial..., pp. 268-294.
- GARCIA CARCEL, R., "La recerca sobre la família catalana de l'Antic Règim", L'Avenç nº 66, (Desembre de 1983), pp. 48-55.
- GARRABOU, Ramon: La evolución de la estructura agraria de la Segarra desde el siglo XVIII hasta nuestros días, Memòria de Llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1962.
- "Sobre la formació del mercat català en el s. XVIII: una primera aproximació a base dels preus dels grans a Tarrega (1732-1811)", REcerques nº 1 (1970).
- "Cultius, collites i rendiments a la Segarra i Alt Anoia: els comptes d'unes finques de Guissona, St. Martí i Castellfolit de Riubregós", Estudis d'Història Agrària nº 1 (1978), pp. 241-280.
- "El conreu del blat. Per una història de les societats pageses tradicionals", L'Avenç nº 29 (Jul-Agost 1980), pp. 52-59.
- GARRABOU, R.-SERRA, E.: "L'agricultura catalana nei secoli XVI-XX", Studi Storici nº 2, any 21 (1980) pp. 339-362.
- GIRALT i RAVENTOS, E.: "Evolució de l'agricultura al Penedès. Del cadastre de 1717 a l'època actual", Actes i comunicacions de la I Assemblea Intercomarcal del Penedès i Conca d'Odena, 1952, pp. 166-176.

- GIRALT I RAVENTOS, Emili: "La viticultura y el comercio catalán en el s. XVIII", Estudios de Historia Moderna Vol. II (1953), pp. 157-176.
- "El conflicto rabassaire y la cuestión agraria en Cataluña hasta 1936", Separata Revista del Trabajo nº 7 (1965).
- "Técnicas, rendimientos y mutaciones agrícolas en una finca catalana del s. XVIII", Première Conference Internationale d'histoire Economique, Stockholm, 1960, pp. 569-576.
- "La propietat i l'explotació de la terra durant el segle XIX", a Historia de Catalunya, Ed. Salvat, Barcelona, 1978, Vol. V, pp. 39-59.
- "L'elaboració del vi abans de la fil·loxera", L'Avenç nº 31, (Oct. 1980), pp. 50-57.
- "Les tècniques de la viticultura abans de la fil·loxera", L'Avenç nº 30 (Set. 1980), pp. 64-71.
- "Tècniques, conreus i rendiments", comunicació presentada al Col·loqui sobre Passat, present i futur de l'agricultura catalana a Paris, desembre de 1982, mecanografiat.
- GIRALT, E.-TERMES, J.-BALCELLS, A.: Els moviments socials a Catalunya, País Valencià i les Illes. Crònologia(1800-1939), Barcelona, 1967.
- GIRONA TRIUS, P., "La invasión filoxérica en España" a Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona nº 557, Vol. XXVI nº 8 (1942), pp. 153-257.
- GIRONA, P.-BOIX, J.M.-JANSANA, A.: La rabassa morta. Informe al Instituto de Reformas Sociales, IACSI, Barcelona, 1923.
- Gran Enciclopèdia Catalana, 13 vols., Enciclopèdia Catalana S.A., Barcelona, 1969-1979.
- GRAU, Ramon-LOPEZ, Marina: "Empresari i capitalista a la manufactura catalana del s. XVIII. Introducció a l'estudi de les fàbriques d'indianes" Recerques nº 4 (1974), pp. 19-59.
- GUIU, Andreu: Un poble de la Catalunya de Ponent al s. XVIII: Castelló de Farfanya, Memòria de Llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1981.
- Història de Catalunya, Ed. Salvat, Barcelona, 1978, 6 vols.
- IGLESIES, Josep: "Pere Gil S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya, seguit de la transcripció del Llibre Primer de la historia catalana en lo qual se tracta de historia o descripcio natural ço es de coses naturals de Cathalunya segons el manuscrit de l'any 1600, inèdit del Seminari de Barcelona", Quaderns de Geografia I (1949)
- Distribució comarcal de la població catalana a la primera meitat del s. XVI, IEC, Barcelona, 1957.
- "Indagaciones sobre la población de Cataluña en la primera mitad del siglo XIX", Memorias de la RACA, Vol. XXXVII nº 14 (1967), Barcelona, pp. 385-481.
- La crisis agraria de 1879-1900. La fil·loxera a Catalunya, Ed. 62, Barcelona, 1968.
- El cens del comte de Floridablanca, Fundació Salvador Vives i Casajoana, Barcelona 1969-1970, 2 vols.

- IGLESIES, Josep: Estadístiques de població de Catalunya en el primer vincenni del s. XVIII, Fundació Salvador Vives Casajona, Barcelona, 1974, 3 vols.
- El fogatge de 1553, Fundació Salvador Vives Casajona, Barcelona, 1979.
- ISZAEVICH, A.: "Parentiu i organització social a Barberà de la Conca", Aplec de Treballs nº 4 (1982), Conca de Barberà, pp. 5-26.
- "Població, viticultura i urbanització social a la vila de Barberà" a Història i antropologia en memòria d'Angel Palerm, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984, pp. 237-250.
- IZARD, Miquel: Industrialización y obrerismo: las tres clases de vapor, Ed. Ariel, Barcelona, 1973.
- El segle XIX. Burguesos i proletaris, Ed. Dopesa, Barcelona, 1978.
- Manufactureros, industriales y revolucionarios, Ed. Crítica, Barcelona, 1979.
- JORDA, Antoni M^a: BArenys y Emprius de Salou a finales del siglo XVII. La recuperación de la zona e la vida económica de Vilaseca analizadas a través de "cabreus", Memòria de Llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1979.
- JUNYENT, Emili, "Ciutat i terme de Vic a 1716", Ausa nº 81, pp. 7-26.
- LALINDE ABADIA, J.: "Los pactos matrimoniales catalanes (esquema histórico)", Anuario de Historia del Derecho Español, XXXIII (1963), Madrid, pp. 133-266.
- "La problemática histórica del heredamiento", Anuario de Historia del Derecho Español XXX (1961), Madrid, pp. 195-233.
- LLENSA DE GELCEN, Santiago: Breve historia de las medidas agrarias de la antigüedad y estudio particular en Cataluña, Cámara Oficial Sindical Agraria, Barcelona, 1952.
- LLOBET, Salvador: "De geografía agraria en la comarca del Maresme", Estudios Geográficos nº 58 (1955), pp. 23-71 i nº 59 (1955), pp. 215-297.
- El límite septentrional de la vid y el olivo en Cataluña, Heraldo de Aragón, Zaragoza, 1950.
- LLOVET, Joaquin: Mataró 1680-1719: el pas de vila a Ciutat i a cap de Corregiment, Premi Iluro 1965, Mataró, 1966.
- LLUCH, Erenest: El pensament econòmic a Catalunya (1760-1840), Ed. 62, Barcelona, 1973.
- "El cens del comte de Floridablanca de 1787 (part de la Vall d'Aran)", Recerques nº 11 (1981), pp. 161-177.
- MALUQUER DE MOTES, J.: "La revolució industrial a Catalunya", L'Avenç nº 73 (Jul-Agost 1984), pp. 18-34.
- "Les relacions entre agricultura i industria en el desenvolupament capitalista català del vuitcents. Algunes hipòtesis", Ier Col·loqui d'Història Agrària, València, 1983, pp. 199-212.
- "La siderúrgia tradicional: la farga catalana", L'Avenç Nº 72 (Juny 1984), pp. 20-29.

- MARTINEZ RODRIGUEZ, M.A.: La població de Vilanova en el segle XVIII, Memòria de Llicenciatura, Universitat de Barcelona, s.a. (1980-1982)
- MARTINEZ SHAW, C.: "Los orígenes de la industria algodonera catalana y el comercio colonial" a NADAL, J.-TORTELLA, G.(ed), Agricultura y comercio colonial y crecimiento económico..., Barcelona, 1974, pp. 243-267.
- "La economia de Riudoms en la primera mitad del s. XVIII" Ier. Col.loqui d'història Agrària, 1978, mecanografiat.
- "Per a una història de la societat pagesa tradicional: les formes de treball. La fabricació d'aiguardent", L'Avenç nº 32 (nov. 1980), pp. 38-44.
- Cataluña en la Carrera de Indias, Ed. Crítica, Barcelona, 1981.
- MASPONS ANGLASELL, F.: La llei de la família catalana, Ed. Barcino, Barcelona, 1935.
- Derecho catalán familiar, Ed. Bosch, Barcelona, 1956.
- "El contracte de masoveria" a Miscel.lània Borrell i Soler Barcelona, 1962, pp. 249-260.
- MASPONS I CAMARASA, J.: "Agricultura" a CARRERAS CANDI, F., Geografia de Catalunya, Vol. I, pp. 467-665.
- MERCADER I RIBA, J.: "Una visió pesimista de la economia catalana després de la Guerra de Sucesió", Estudios de Historia Moderna V (1955), pp. 411-419.
- "L'establiment del Reial Cadastre a Catalunya i la seva fonamentació econòmica i social", Miscel.lània Fontseré, Barcelona, 1961, pp. 295-303.
- "Incidències político-socials damunt la propietat monacal catalana en el primer terç del s. XIX", a I Col.loqui d'Història del Monaquisme català, Santes Creus, 1967, pp. 183-208.
- Felip V i Catalunya, Ed. 62, Barcelona, 1968.
- Els Capitàns Generals (s. XVIII), Biografies Catalanes, Ed. Vicens Vives, Barcelona, 1980.
- MOLAS I RIBALTA, P., Comerç i estructura social a Catalunya i València als s. XVII i XVIII, Ed. Curial, Barcelona, 1977.
- Los gremios barceloneses del siglo XVIII, Madrid, 1970.
- MONTSERRAT I ROBERT, M.J.: Estudi econòmic de Sitges durant el s. XVIII, Memòria de Llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1982.
- MOREU-REY, E.: "Una dinastia d'industrials. Els "Rosdà" de Berga", Homenatge a Jaume Vicens Vives, Barcelona, 1967, Vol. II, pp. 447-458.
- NADAL I FARRERAS, J.: La introducció del Catastro en Gerona, Publicaciones de la Cátedra de Historia General de España, Universidad de Barcelona, Barcelona, 1971.
- "Una font important per a la història econòmica de Catalunya: el Reial Cadastre (1715-1748)", Homenaje a Dr. D. Juan Reglà Campistol, 1975, Vol. II, pp. 209-222.

- NADAL I FARRERAS, J.: "La industrialització al Gironès: l'exemple de Salt" Recerques nº 6, Barcelona, 1976, pp. 183-203.
- "Catalunya sota els Àustries" a NADAL, J.-WOLF, Ph., Història de Catalunya, Ed. Oikos TAu, Barcelona, 1983, pp. 355-384.
- NADAL I FARRERAS, J.-WOLF, Ph.: Història de Catalunya, Ed. Oikos Tau, Barcelona, 1983.
- NADAL I OLLER, J.: "Demografia y economía en el origen de la Cataluña Moderna. Un ejemplo local: Palamós (1705-1839)", Estudios de Historia Moderna VI (1956-1959), pp. 279-309.
- El fracaso de la Revolución industrial en España (1814-1913) Ed. Ariel, Barcelona, 1975.
- La población española (s. XVI a s. XX), Ed. Ariel, Barcelona, 1976.
- "La població catalana als s. XVI i XVII", a Història de Catalunya, Ed. Salvat, Barcelona, 1978, Vol. IV, pp. 48-63.
- "La població catalana en el s. XVIII" a Història de Catalunya Ed. Salvat, Barcelona, 1978, Vol. IV, pp. 275-272.
- "La població", a NADAL, J.-WOLF, Ph., Història de Catalunya Ed. Oikos Tau, Barcelona, 1983, pp. 65-94.
- NADAL, J.-GIRALT, E.: La population catalane de 1553 a 1717. L'immigration française et les autres facteurs de son développement, SEVREN, Paris, 1960.
- NADAL, J.-GIRALT, E.: "Barcelona en 1717-1718. Un modelo de sociedad preindustrial", Separata de Homenaje a D. Ramon Carande, Madrid, 1963.
- NAVARRO MAS, J.: Memoria sobre la viña, su plantación y propagación, Barcelona, 1797.
- NAVARRO MIRALLES, Ll.: "Base catastral para los tipos de cultivos y propiedad. Montroig, 1755", Comunicació presentada al Ier Col.loqui d'Història Agrària, 1978, mecanografiat.
- "La Compañía de Aragón (1777)", Estudios Históricos de los Archivos de Protocolos, V (1978), pp. 141-161.
- "Un "Llibre del Repartiment" del Real Catastro. Vilallonga (Corregimiento de Tarragona, 1726)", Quaderns d'història Tarraconense II (1980), Tarragona, pp. 99-128.
- "Un ejemplo de agricultura en el Camp de Tarragona. El Catllar 1788", Quaderns d'història Tarraconense III, (1982), pp. 95-112.
- "Developpement de l'activité viticole dans le Camp de Tarragona a partir d'un documentation fiscale: "Real Catastro" XVIII siècle", comunicació presentada al Col.loque sur la géographie et l'histoire des eaux de vie et des spiritueux.
- OLIVE I OLLE, F.: El Valls del s. XVIII i el comerciant d'aiguardents Anton Baldrich i Jané, Col. Estudis Vallencs X, Valls 1981.
- OLIVERAS I SAMITIER, J.: "La introducció de la filatura de cotó a Catalunya" Dovella nº 2 (Oct.-nov 1981), pp. 20-24, Manresa.
- Història i Antropologia a la memòria d'Angel Palerm, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984.

- PARES, Sebastián: Contratación notarial agraria en el Alto Penedés, Revista Jurídica de Cataluña, Barcelona, 1916.
- PORTA BALANYA, J. M.: "Vimbodí en el 1739. Economia i societat segons la documentació del Reial Cadastre", Aplec de Treballs nº 4 (1982), pp. 203-232, Conca de Barberà.
- "L'agricultura i la propietat agrària de Vilaverd en el segon quart del s. XVIII", Aplec de Treballs nº 3 (1981), pp. 279-311, Conca de Barberà.
- "La població, la societat i la riquesa de Vilaverd en el segon quart del segle XVIII", Aplec de Treballs nº 2, (1980), pp. 51-67.
- PORTELLA I COMAS, J.: "Estudi demogràfic del prelitoral gironí (s. XVI-XVII)" a Treballs d'Història, Girona, 1976, pp. 35-62.
- PRAT, Joan: "Estructura y conflicto en la familia pairal", Ethnica nº 3 (1973), pp. 133-180.
- PUJOL I ANDREU, J.: "Les crisis de malvenda del sector vitivinícola català entre el 1892 i el 1935", Recerques nº 15 (1984), pp. 57-78.
- REBAGLIATO, J.: "Evolució demogràfica i dinàmica social al segle XIX", Historia de Catalunya, Ed. Salvat, Barcelona, 1978, Vol. V, pp. 3-19.
- RECASENS I COMES, J.M.: "Les rendes del Monestir de Poblet a l'arquebisbat de Tarragona a finals del s. XVIII", I Col.loqui d'Història del Monaquisme Català, Santes Creus, 1966, Vol. I, pp. 297-307.
- ROCA SASTRE, R.M.: Derecho hipotecario, Barcelona, 1948, 4 vols.
- ROIG I ARMENGOL, R.: Memoria acompanyatoria al Mapa Regional vitícola de la Provincia de Barcelona, Barcelona, 1890.
- ROVIRA GOMEZ, S.: "Propietats agràries i rendes del clerqat parroquial de la comarca del Baix Camp (1829-1840)", Quaderns d'Història Tarraconense nº 3 (1982), pp. 113-124.
- SANCHEZ GONZALEZ, M.: "La família rural al Vallès (s. XVII-XVIII)", L'Avenç nº 66 (Des. 1983), pp. 68-72.
- SANTAMARIA, Valentin: Derecho consuetudinario y economía popular, Madrid, 1901.
- SEGRET, M.-RIU, M.: "Una villa señorial catalana en el s. XV. St. Llorenç de Morunys", Anuario de Estudios Medievales nº 6 (1969).
- SEGURA MAS, A.: Evolució de l'estructura de la propietat agrària al Pla de Barcelona 1723-1823/41, Memòria de Doctorat, Universitat de Barcelona, 1980.
- "La pagesia de Sants, del Pla i de la Ciutat de Barcelona el 1723", 1er. Col.loqui d'Història Agrària, València, 1983, pp. 229-246.
- "Proletarització i decadència. Una aproximació a l'evolució dels gremis pagesos de Barcelona (1723-1823)", Quaderns de l'ICA nº 3/4 (1981), pp. 67-99.
- "El cadastre: la seva història (1715-1845) i la seva importància com a font documental", Estudis d'Història Agrària nº 4 (1982), pp. 129-144.

- SEGURA MAS, A.: "El mercat de cereals i llegums a Barcelona (1814-1868)", Recerques nº 14 (1983), pp. 177-212.
- SEGURA, A.-SUAU, J.: "Metodología para el estudio de la estructura de la propiedad agraria en Cataluña (s. XVIII-XIX", comunicació presentada a les II Jornades de Metodologia de la Historia, Caceres, 1981, mecanografiat.
- "Notes per a un estudi sobre l'evolució de l'estructura de la propietat de la terra al Pla de Barcelona 1723-1823/41" a Historia i antropologia en memòria d'Ansel Palerm, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984, pp. 345-362.
- "L'evolució de l'estructura de la propietat de la terra al Pla de Barcelona 1723-1823/41" a El Pla de Barcelona i la seva història. Actes del Ier. Congrés d'Història del Pla de Barcelona Ed. La Magrana/ Institut Municipal d'Història, Barcelona, 1984, pp. 299-324.
- SERRA I PUIG, Eva: La societat rural catalana del s. XVII: Sentmenat. Un exemple local del Vallès Occidental, Memòria de Doctorat, Universitat de Barcelona, 1978.
- "Consideracions entorn de la producció i productivitat agràries de la Catalunya del s. XVII", Estudis d'Història Agrària nº 1 (1978), pp. 120-153.
- "Evolució d'un patrimoni nobiliari català durant els s. XVII i XVIII. El patrimoni nobiliari dels Sentmenat", Recerques nº 5 (1975), pp. 33-72.
- "El règim feudal català abans i després de la Sentència Arbitral de Guadalupe", Recerques nº 10 (1980), pp. 17-32.
- "El règim feudal al camp català" a Estructura social i econòmica del camp català, Ed. La Magrana/ Inst. Municipal d'Història, Barcelona, 1983, pp. 87-100.
- SERRANO I FLO, M.A.: "L'estructura socioprofessional de la Ciutat de Lleida després de la Guerra de Successió", Pedralbes nº 3 (1983), pp. 319-324.
- SOLA, Angels: "La desamortització del trienni a Barcelona i el seu Pla", Estudios históricos y documentos de los archivos de Protocolos IV, (1974), pp. 365-394.
- SOLA, A.-SOLA, T.: "L'estructura professional de la manufactura, del comerç i de les professions lliberals de Mataró el 1838", Fuils del Museu Arxiu de Sta. Maria nº 18, (1983), Mataró, pp. 12-24.
- SOLA MORALES, J.M. de: "La création de noblesse patricienne par certains Conseils Municipaux de Catalogne", Recueil du Congrès, Berne, 1968, pp. 67-79.
- SOPENA, A.: "Unes reflexions sobre la producció i els rendiments de dues finques agrícoles de la BAixa Noguera al segon terç del s. XIX" Estudis d'Història Agrària nº 1 (1978), pp. 208-240.
- SUDRIA, Carles: "L'ingrés agrícola a la Plana de Vic el s. XVIII. Les rendes d'origen agrari", Recerques nº 9, Barcelona, 1979, pp. 77-102.
- TELLO, Enric: Pagesos, menestrals i rendistes. Cervera i la Segarra en l'arrencada industrial catalana, inèdit.

- TERRADES, Ignasi: Les colònies industrials. Un estudi entorn del cas de l'Ametlla de Merols, Ed. Laia, Barcelona, 1979.
- "Història agrària. Teoria i filosofia", mecanografiat, 1983.
- "La història de les estructures i la història de la vida", Ponència presentada a les III Jornades d'Estudis d'Història Local, Mallorca, 1983, en curs de publicació.
- "Els orígens de la institució de l'hereu a Catalunya", Quaderns de l'ICA nº 1 (1980), pp. 66-97.
- El món històric de les masies. Conjectures generals i casos particulars, Ed. Curial, Barcelona, 1984 (Hem utilitzat una primera versió mecanografiada Tradició i crisi en el món rural).
- TORRAS I RIBE, J.M.: Els municipis catalans de l'Antic Règim (1453-1808), Ed. Curial, Barcelona, 1983.
- "Trajectòria d'un procés d'industrialització frustrat", Miscel·lànea Aqualatense nº 2 (1974), pp. 151-198.
- Evolució social i econòmica d'una família catalana de l'Antic Règim: els Padró d'Iqualada (1642-1862), Fundació Salvador Vives Casajoana, Barcelona, 1976.
- "Evolución de las cláusulas de los contratos de "rebassa morta" en una propiedad de la comarca de Anoia" Hispania nº 134 (Set.-Des. 1976), pp. 663-690.
- "El senyoriu d'Orpí. Impacte de la primera llei abolicionista (1811) sobre les relacions entre senyors i vassalls", Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos VI (1978)
- La revolució industrial a la comarca d'Anoia, Episodis de la Història nº 232-233, Ed. Rafael Dalmau, 1979
- "L'ofici d'adobar pells", L'Avenc nº 74 (Set. 1984), pp. 16-26.
- TORRAS I ELIAS, Jaume: La Guerra de los Agraviados, Universidad de Barcelona, 1967.
- Liberalismo y rebeldía campesina, Ed. Ariel, Barcelona, 1976.
- "Aguardiente y crisis rural. Sobre la coyuntura vitícola 1793-1832", Investigaciones económicas nº 1 (set. des. 1976), pp. 45-67.
- "Especialización agrícola e industria rural en Cataluña en el siglo XVIII", II Congreso de Historia Económica, Alcalá de Henares, 1981, mecanografiat.
- "Estructura de la indústria precapitalista. La draperia", Recerques nº 11 (1981), pp. 7-28.
- TOS I URGELLES, J.: Tratado de la capbreuación según el derecho y estilo del Principado de Cataluña, Barcelona, 1826.
- TRIBO, Gemma: De l'arrencada del s. XVIII a les transformacions agràries actuals: el cas de Gavà, Memòria de llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1977.
- "Formació de l'estructura agrària gavanenca del s. XVIII a l'actualitat", Comunicació presentada al 1er. Col·loqui d'Història Agrària, 1978, mecanografiat.

- TRIBO, Gemma: "La propietat agrària a Gavà (s. XVIII-XIX)", L'Avenç nº 68, (Feb. 1984), pp. 74-79.
- VICEDO I RIUS, E.: "El preu dels cereals durant el segle XVIII a un mercat de l'interior: l' Almodí de Lleida", 1er. Col.loqui d'Història Agrària, València, 1983, pp. 327-346.
- "Propietat, accés a la terra i distribució dels ingressos a Lleida en el s. XVIII", Recerques nº 12 (1982), pp. 57-90.
- "Els preus dels cereals al mercat de Lleida durant la primera meitat del s. XIX", Recerques nº 14 (1983), pp. 167-176.
- VICENS VIVES, J.: Historia de los remensas (en el siglo XV), Ed. Vicens Vives, Barcelona, 1978.
- VICENS VIVES, J.-LLORENS, M.: Industrials i polítics (s. XIX), Biografies Catalanes nº 11, Barcelona, 1980.
- VIDAL I PLA, J.: Guerra dels Segadors i crisi social, Ed. 62, Barcelona, 1984.
- VILA, Pau: La divisió territorial de Catalunya, Ed. Curial, Barcelona, 1979.
- VILA VALENTI, J.: "La aparición y las primeras fases de la industria algodonera", 1er Simposio de la industria textil, Tarrasa, 1971, pp. 185-202.
- El món rural a Catalunya, Ed. Curial, Barcelona, 1973.
- VILAR, Pierre: Catalunya dins l'Espanya Moderna, Col. Estudis i Documents, Ed. 62, Barcelona, 1964-1968, 4 vols.
- "La Catalunya industrial: reflexions sobre una arrencada i un destí", Recerques nº 3 (1974), pp. 7-22.
- "Geografía e historia estadística. Historia social y técnicas de producción (Algunos puntos de historia de la viticultura mediterránea" a VILAR, P., Crecimiento y desarrollo, Ed. Ariel, Barcelona, 1976, pp. 234-251.
- Assaigs sobre la Catalunya del s. XVIII, Ed. Curial, Barcelona, 1979.
- "La fi dels elements feudals i senyoriais a Catalunya al segle XVIII i XIX", L'Avenç nº 1 (abril 1977), pp. 74-80.
- VILARRASA I VALL, Salvador: La vida a pagès, Ripoll, 1975.
- VINALS I IGLESIAS, J.: Premià a començaments del s. XVIII: un assaig d'història econòmica local, Mataró, 1983.
- VIVES CEBRIA, P.N.: Traducción al castellano de los usages y demas derechos de Cataluña que no estan derogados o no son notoriamente inútiles, Barcelona, 1833, 4 vols.
- YOUNG, Arthur: Viatge a Catalunya (1787), Ed. Ariel, Esplugues de Llobregat, 1970.
- ZAMORA, Fco. de: Diario de los viajes hechos en Cataluña, Ed. Curial, Barcelona, 1973.

Cal afegir a aquesta relació:

NADAL, J.-RIBAS, E.: "Una empresa cotonera catalana: la fàbrica de la Rambla de Vilanova (1841-1861)", Recerques nº 3 (1974), pp. 47-82.

GARRABOU, Ramon: "El camp català als s. XIX i XX", a Estructura social i econòmica del camp català, Ed. La Magrana/ Institut Municipal d'Història, Barcelona, 1983, pp.105-124.

FONTANA, J.: "Crisi camperola i revolta carlina", Recerques nº 10 (1980) pp. 7-16.

BIBLIOGRAFIA. BAGES

- AINAUD DE LASARTE, J.M.: "Prat de la Riba i les Bases de Manresa", Miscel·lània d'Estudis Bagens nº 3 (1984), pp. 71-80
- AJUNTAMENT D'AVINYÓ: Avinyó, 1973, 1974, 1975, Avinyó, Setembre de 1975
- AJUNTAMENT DE MANRESA: Guia urbana de Manresa, Manresa, 1982
- ALBALEDA, A.M.: Història de Montserrat, Monestir de Montserrat, 1931
- ALEGRE, Pau - RECASENS, Josefina: Bages, Berguedà i Solsonès. Introducció a l'estudi del territori i de la seva economia, Manresa, 1982
- ALONSO ESCLASANS, Domingo: Estudio práctico sobre regeneración de la Hacienda Municipal para atender al mejoramiento. Abolición del impuesto de consumos en Manresa, Manresa, 1903
- ALOY i BOSCH, Joaquim: "El salvament de la Seu de Manresa l'any 1936", Miscel·lània d'Estudis Bagens nº 3 (1984), pp. 81-106
- ARNAU i REITG, Ramon: "La mineria al Bages. Visió retrospectiva", Miscel·lània d'Estudis Bagens nº 3 (1984), pp. 53-58
- ARNOLD, J.E. i FERRER, R.: "Introducció al paisatge vegetal", El Bages. Aproximació al medi natural i humà de la comarca, Granollers, 1980, pp. 47-136
- ARQUE i ARMANGUE, Joaquim: Estudio previo sobre la situación y desarrollo de la comarca de Manresa, Associació Catòlica de Dirigents, Manresa, 1964
- ARTES (Suplement de), Tele Express nº 2350 (21-III-1972)
- "Arxius de la comarca: Santpedor", Dovella nº 11 (Des. 1983), pp. 37-40
- ASSOCIACIÓ D'AGRICULTORS: Reglamento de la Asociación de Agricultores del partido de Manresa, Manresa, 1870
- ASSOCIACIÓ DE PROPIETARIS AGRICULTORS: Reglament de l'Associació de Propietaris agricultors, Manresa, 1897
- AYUNTAMIENTO DE AVINYÓ: Memoria de la labor municipal desarrollada durante el trienio 1949-1950-1951

- AYALA, E.- SERRA, P.- VILA, P.-VILAJOSANA, M.: Una mina un poble, CEC, Barcelona, 1983
- BACH, Antoni: Cardona, vila ducal. Guia històrico turística, Centre d'Iniciatives i turisme, Cardona, 1980
- "Ordinacions de la Confraria de Sant Sebastià, instituïda en l'Església de St. Vicenç del castell de Cardona", Cardener nº 1, Cardona, 1983, pp. 69-76
- "Un contracte de venda de terres de Sta. M^a de l'Estany", Miscel.lània d'Estudis Bagencs nº 3 (1984), pp. 107-114
- BADIA i MASGRAU, Josep M^a: "Mil anys de nom de Navas", Dovella nº 8 (Gen.-Feb. 1983), pp. 24-25
- "Dades arqueològiques i històriques entorn de Navas", Miscel.lània d'estudis Bagencs nº 3 (1984) pp. 115-122
- BADOSA i COLL, Elisa: "Procés d'una resistència contra el domini senyorial. El poble de Navarcles contra el monestir de St. Benet de Bages.(s. XVIII).", Comunicació presentada al 1er Col.loqui d'Història Agrària. 1978, mecanografiat
- BAIGES i JARDI, Ignasi: "Referències manresanes en el ms. 826 de la Biblioteca Universitària de Barcelona", Miscel.lània d'Estudis Bagencs nº 3 (1984), pp. 127-132
- BAILINA i SOLER, Tomàs: La portada d'aigües a la vila de Santpedor. Memòria, Ajuntament de Santpedor, 1933
- BAGUE, Enric: "El Pare Germes i la seva "Història dels Cossos Sants"", Miscel.lània d'Estudis Bagencs nº 3 (1984), pp. 123-126
- BALAGUER, Anna M^a: "Aproximació a la premsa manresana del segle XIX", Miscel.lània d'Estudis Bagencs nº 3 (1984), pp. 133-146
- BALAGUER, Víctor: Manresa y Cardona. Historia y tradicions, Barcelona, 1851
- BALLARO i CASAS, J.-SERRA i VILLARD, J.: Historia de Cardona, Barcelona, 1906
- BANC MERCANTIL DE MANRESA: Informe sobre la crisi tèxtil a la comarca del Bages, Manresa, 1977.
- BARALLA i FELGUERA, Celestí: Memòria necrològica de D. Josep Argullol i Serra llegida (...) a 7 de març de 1888, La Renaixença, Barcelona, 1888
- BARAUT i GUILA, Antoni-BOVER i TAÑA, Imma: "El modernisme al Bages", Dovella nº 3 (Desembre 1981), pp. 18-25
- BARBERA i SOLER, Jaume: "La Memòria sobre els consums de Cardona l'any 1876", Cardener nº 1, Cardona, 1983, pp. 121-138
- "L'Arxiu de l'Església de Sant Miquel i Sant Vicenç i l'Arxiu municipal de la vila de Cardona" Dovella nº 13 (Abril 1984), pp. 30-33
- BARCELONA, Antonio M^a de: Notas históricas sobre los Santuarios y la Iglesia de Nuestra Señora de Valldaura de Manresa, Barcelona, 1946
- BARDULET, Manuel: El Asilo de Infantes Huérfanos de Manresa (...). Memoria histórica, manresa, 1901
- BENET i CLARA, Albert: Sallent, dels orígens al s. XVIII, Episodis de la Història 220, Barcelona, Rafel Dalmau, 1977

- BENET i CLARA, Albert: "Les quadres de St. Pere i Sant Martí de Serrahima de Sallent", Ausa, Vic, 1976
- BENET, Albert-POZUELO, Coronada: "La construcció de la sèquia. un conflicte entre Sallent i Manresa", L'Esparver nº 32 (Juliol-Agost 1980), Sallent, pp. 7-10
- BENET i CLARA, Albert: "El terme antic de Manresa" a Amics de la història i l'arqueologia, INEM Lluís de Peguera, Manresa, 1981
- "Toponímia del terme antic de Manresa", Miscel·lània d'Estudis Bagencs nº 1 (1981), pp. 43-62
- "Els topònims "Manresa" i "Bages", Dovella nº 2 (Oct.-Nov. 1981) pp. 16-19
- "La repoblació del comtat de Manresa", Dovella nº 3 (Dembre 1981), pp. 15-17
- "Manresa, mil anys enrera (s. X-XI)", Les Fonts nº 3, Manresa, 1981
- BENET, Albert-SANCHEZ, Ferran: "El castell de Cornet", Miscel·lània d'Estudis Bagencs nº 1 (1981), pp. 205-212
- BENET i CLARA, Albert: "Morí el comte Guifred a Santpedor?", Dovella nº 5 (Abril, 1982), pp. 10-12
- "El Bages nucli de vida monàstica de tradició visigòtica?", Dovella nº 4 (Gener-Febrer 1982), pp. 12-19
- "Sallent, capital del Principat", Quaderns d'estudis Sallentins nº 1 (Juny 1982), Institut d'Arqueologia, Història i Ciències Naturals Sallent
- "La Bruixeria al bages a principis del segle XVII", Dovella nº 6 (Set.-Oct. 1982), pp. 11-14
- "La ciutat romana de Bacasis. Noves dades", Dovella nº 6 (Nov-Des 1982), pp. 13-14
- "L'origen de la família Calders", Miscel·lània d'Estudis Bagencs nº 2 (1982), pp. 13-30
- Joana la Negra, una bruixa sallentina i altres episodis d'història sallentina, Quaderns d'Estudis sallentins nº 2, Sallent, Febrer 1983
- "Sallent un poble traït" a BENET, A., Joana la negra ..., pp. 48-52
- "Els sallentins contra el bisbe de Vic (s.XVI)", a BENET, A., Joana la negra ..., pp. 28-31
- "El moviment obrer a Sallent al 1841", a BENET, A., Joana la negra ..., pp. 64-66
- "L'origen i desaparició dels jueus de Manresa (1294-1392)", a Dovella nº 10 (Setembre 1983), pp. 26-30
- "La repoblació del Bages a l'Alta Edat Mitjana", Miscel·lània d'Estudis Bagencs nº 3 (1984), pp. 39-48
- "El naixement de la vila de St. Fruitós de Bages (s.XII-XVI)", Dovella nº 12 (Febrer 1984), pp. 6-10

- BENET i CLARA, Albert: "Joana la negra, una bruixa sallentina", a BENET, A., Joana la negra ..., pp. 32-43
- "La història viva. Plaga de llagosta a Sallent als anys 1687-1688", a BENET, A., Joana la negra ..., pp. 44-47
- "La indústria tèxtil a Sallent. Notes per la seva història", a BENET, A., Joana la negra ..., pp. 58-63
- "Dels orígens al segle XIII", L'avenç nº 70 (Abril 1984), pp. 42-47
- BERTRAN i ROIGE, Prim: "El monestir de St. Vicenç de Cardona al segle XI. Notes sobre la formació del seu patrimoni", Cardener nº 1 (1983), pp. 29-52
- BERTRAND i SERRA; Textiles Bertrand y Serra S.A. Una historia de ayer y hoy, Barcelona, 1972
- BOLOS i MASCLANS, Jordi: "Ceràmica medieval grisa del Museu Comarcal de Manresa", Miscel·lània d'Estudis Bagencs nº 3 (1984), pp. 147-168
- BONET i TORRA, J.: "Sallent", Boletín de la Cámara Oficial de la Propiedad Urbana de la Provincia de Barcelona nº 182 (1945), pp. 145-149
- BORRAS i FELIU, Antoni: "Establiment dels jesuïtes a Manresa, segons els documents de l'Arxiu General de l'Ordre a Roma (1599-1683)", Miscel·lània d'Estudis Bagencs nº 3 (1984), pp. 169-186
- BOVE CANYELLAS, M.: Descripció de la grandesa y antiguitats de la ciutat de Manresa, Manresa, 1896
- Llibre Major Racional, Arxiu de Manresa, Inèdit.
- Llibre de la jurisdicció del magnífich Mostasaf de la ciutat de Manresa, Arxiu de Manresa. Inèdit.
- BOVE i PIQUE, E.: Topografia mèdica de Sallent, Barcelona, 1898
- Breve noticia del canal llamado la acequia de Manresa. Su origen y privilegios con los que le han honrado varios soberanos, Manresa, 1827
- CALVIÑO i SABUCEDO, Castor: Defensa hecha ante el Consejo de guerra de los paisanos Enrique Busquets Casas, Valentín Estrada Ferrades, Pedro Playa Trulla, Juan Sola Matarrodona, Antonio Soler Vicens y Eduardo Muntané Torras en la cusa por supuesto delito de insulto a la Guardia Civil, Madrid, 1904
- Cámara Oficial de comercio e industria de Manresa, Comisión de Promoción y relaciones, Manresa, 1979
- Cambra Agrícola del Pla de Bages. Reqlament, Manresa, 1905
- CAMPRUBI i FLANS, Josep: Les fires de mostres a Manresa (1902-1980), Catalana Occident, Manresa 1980
- CANAL, Pere: Memòria de les obres del pont sobre el riu Llobregat a St. Vicenç de Castellet, St. Vicenç de Castellet, 1923
- CANAL i RIUS, Pere-VILA i VILLAMAYOR, Miquel: St. Vicenç de Castellet des de l'antiguitat fins als nostres dies, St. Vicenç de Castellet, 1971²
- CANALS i GUILERA, Ramon: La sèquia de Manresa, Separata revista Muntanya, gener 1975, pp. 284-287

- CANALS i GUILERA, Ramon: La acequia de Manresa: una obra hidràulica del s. XIV, Separata revista Agua nº 91, octubre-diciembre 1975
- CAPDEVILA i PLANS, Jaume: "Camí ral de Coll de Daví", Dovella nº 2 (Oct-Nov. 1981) pp. 6-11
- Capitolació, unió y concòrdia feta y fermada per la ciutat de Manresa y vequeria de Bages, per efecte de perdre y capturar los lladres, homicides, delinqüents y altres malfactors de dita ciutat y vequeria (...), Barcelona, 1606
- CARMELITES DE LA CARITAT: El Instituto de Religiosas Carmelitas de la Caridad, història compendiada, Via, 1926
- CARRASCO i FÓRMIGUERA, L.: El trabajo nocturno de la mujer desde el punto de vista médico y sanitario estudiado con referencia al que se presta en las fábricas de la industria textil enclavada en la llamada "montaña" de Cataluña, Federación de Fabricantes de hilados y tejidos de Cataluña, Barcelona 1926, pp. 72-79
- CARRERAS i CANDI, F: Los castells de Montserrat. Ensaig crítich historich, Barcelona, 1890
- "Cases pairals del terme d'Artés", XVII Certamen del vehicle usat. Programa oficial de la Fira, 16/17-IV-1977
- Carta de Població de Cardona, Manresa, 1935
- CASAS i PERERA, Joan: Biografia de D. Fco. Cots i Argullol fundador de la Casa Caridad de Manresa, Imp de Pablo Riera, Barceona 1859
- CASAS i NADAL, Montserrat: "Apectes demogràfico-familiars de la Vila de Cardona a mitjans del segle XIV", a Cardener nº 1 (1983), Cardona, pp. 53-68
- CASASSES i SIMO, Lluís: "La industria textil en el Lluçanés", 1er. Simposio de la industria textil, Terrassa, 1971, pp. 202-209
- "El debat comarcal des d'unes terres de personalitat tenaçment persistents", a Cardener nº 1 (1983), Cardona, pp. 15-28
- CENTRE EXCURSIONISTA MONTSERRAT: 282 Excursions d'una jornada pel Bages i comarques veïnes, Manresa, 1979
- CID PRIEGO, C: "La "Torre del Breny", sepulcro romano de las cercanías de Manresa", a Ampurias nº 12 (1950), pp. 21-54
- CLAPERS, J.: Notes històriques de St. Joan d'Avinyó, Manresa, 1932
- CLOSAS i PINYOT, Josep: "Renoms, sobrenoms o motius, del barri de les Escodines", Miscel.lània d'Estudis Bagencs nº 1 (1981), pp. 63-72
- CODINA i COSTA, Josep: Pasado y presente de la Villa de Cardona, Cardona, 1956
- COLOMER, Ignasi M^e: "Fites històriques d'Ignasi Oms i Ponsa", Miscel.lània d'Estudis Bagencs nº 3 (1984), pp. 209-212
- COLL i VILA CLARA, J.: "Santpedor: excursió y conferencia ambulante", Butlletí CECB III (1910-1915), pp. 241-249
- Depuración de las aguas potables, Manresa 1911
- COLL i VILA CLARA, J-DANES i TORRAS, J.: El monestir de St. Benet de Bages, C.E.C.B., Manresa 1922

- COLLS i CARRERAS, Joan: "El Consejo de Ciento, institución singular del régimen municipal manresano", a Bages nº 57-58 (1957), Manresa, pp. 8-10
- COMA i VALLES, Ignacio: Cuatro palabras sobre los ensanches del regadío, Manresa 1885
- COMAS i CLOSAS, Francesc: "El clima del Bages", a El Bages. Aproximació ..., Granollers, 1980, pp. 37-44
- "Estructura per edats dels municipis del Bages", Miscel.lània d'Estudis Bagencs nº 1 (1981), pp. 73-90
- "Aproximació a l'evolució demogràfica del bages en l'últim quinquenni (1975-1981)", Dovella nº 7 (Nov.-Des. 1982), pp. 15-20
- COMAS, Francesc i altres: Recopilació de la història del municipi de Sant Joan de Vilatorrada, Manresa, 1984
- CONSTANTE, C.: Montalegre. Narración verídica e histórica de los crímenes y asesinatos cometidos al grito de libertad en Manresa en 1822 y en Montalegre en 1869, Barcelona, 1883
- CORBELLA, Jacint: "Nota sobre el Dr. Ramon Merlí i Freixes (1763-1838), metge de Cardona", Miscel.lània d'estudis Bagencs nº 1 (1981), pp. 91-102
- "Josep Falp i Plana (1873-1913), metge i poeta del Bages i del Solsonès", Miscel.lània d'Estudis Bagencs nº 3 (1984), pp. 213-220
- CORBELLA, Jacint-SANT, Francesc: "L'obra mèdica del Dr. Oleguer Miró i Borràs (Manresa 1849-1926)", Miscel.lània d'Estudis Bagencs nº 3 (1984), pp. 221-228
- CORNET i MAS, Cayetano: Guía del viajero en Manresa y Cardona. Descripción de todo lo notable en ambas poblaciones, Imp. Vicente Magriñá, Barcelona, 1860
- Tres días en Montserrat. Guía histórico-descriptiva, Barcelona, 1893
- CURA i MORERA, Miquel: "Guia arqueològica del Bages", a El Bages. Aproximació al medi ..., Granollers 1980, pp. 379-388
- DATZIRA i SOLER, Sebastià: "Aproximació a un intent d'estudi de la circulació monetària al Bages. Generalitats", Dovella nº 13 (Abril 1984), pp. 19-26
- DAURA, Antoni-GALOBART, Joan: "L'arqueologia al Bages (I)", Les Fonts nº 5 Manresa, Novembre 1982
- "L'arqueologia al Bages (II)", Les Fonts nº 6, Manresa 1983
- D.C.: Converses tingudes entre dos honrats pagesos catalans anomenats lo un Jaume y lo altre Anton sobre los punts mes importants de la actual defensa de Catalunya, Imp. Abadal, Manresa, 1812
- El Bages. Aproximació al medi natural i humà de la comarca, Col.lecció Monografies locals. Serie B, nº 23. Ed. Montblanc, Granollers 1980
- El P. Remon Angla de la Compañía de Jesús. Recordatorio de sus virtudes, Recopilado por el p. José López S.J., Santiago de Chile, 1934
- ESPINALT, Francesc: Santa Anna de Claret de Santpedor, Santpedor, 1955

- Exposició de Fabricants de Sederías de las ciudades de Barcelona, Manresa, y de la villa de Reus han elevado a las Cortes, en manifestación de los perjuicios que ocasiona la actual paralización que experimentan ..., Imp. de los Herederos de la Vda. Pla, Barcelona, 1842
- F.A.E.SJ: Sallent a l'abast, Sallent, 1982
- FARGAS, Joan: Varietats de vinífera en la rodalia de Manresa, Estampa de Viñas fermas, Manresa, 1901
- FAVRA i SANS, M.: Projecte d'abastiment d'aigües potables per a la Ciutat de Manresa, Manresa, 1920
- FELIU de TRAVY, Ignasi: El monestir de Sta. Maria de Serrateix. Una aproximació a la seva història, Monografies locals 16, Montblanc, Granollers, 1977
- FERNANDEZ, Jordi: Balsareny. Guia turística, col. Transcatalònia 1, 1974
- FERRAN i de DUMONT, Andreu de: Discurs llegit a la tarde del dia 11 de juny de 1861 (...) en lo acte solemne de la distribució dels premis de la gran reunió agrícola de Manresa, Manresa, 1861
- FERRER, Ll.-TOSCAS, E.-TOSCAS, Ll.: "Breve estudio socioeconómico de Navarcles", a La Veu (oct.-nov.-des. 1975)
- FERRER, Llorenç: "Endeutament pagès al Bages al s.XVIII", a Regió-7 nº 9 (febrer 1979)
- Conreus, accés a la terra i proletarització a Manresa en el s. XVIII, Memòria de Llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1980
- "La fabricació d'aiguardent a Manresa la primera meitat del segle XVIII", Miscel·lània d'Estudis Bagencs nº 1 (1981), pp. 107-126
- "Notes sobre l'especialització vitícola al Bages en el s. XIX", Dovella nº 1 (març-abril 1981), pp. 9-13
- "Notes sobre el control i la distribució de la renda al Bages en el s. XVIII i XIX", Dovella nº 3, (Desembre 1981), pp. 25-30
- "L'avalot de les faves a Manresa. Un moment de la revolta de la terra a Catalunya el 1688", Recerques nº 11 (1981), Barcelona, pp. 125-136
- Plànol-Guia de Navarcles, Navarcles, 1981
- "Casament i reproducció social al Bages en el segle XVIII i XIX", Dovella nº 6 (Setembre-Octubre 1982), pp. 4-10
- "Genealogia de la família Soler i March. Aspectes socio-econòmics", Miscel·lània d'Estudis Bagencs nº 2 (1982), pp. 31-52
- "L'arxiu municipal de Navarcles", Dovella nº 8 (Gener-febrer 1983), pp. 31-32
- "El creixement urbà de Navarcles en el s. XVIII", Dovella nº 11 (Desembre 1983), pp. 25-31
- "Censals, vendes a carta de gràcia i endeutament pagès al Bages (s. XVIII)", Estudis d'Història Agrària nº 4 (1983), Barcelona, pp. 101-128

- FERRER i ALOS, Llorenç: "Casament i reproducció social. L'exemple de la burgesia de Manresa en el s. XVIII", Comunicació presentada a les III Jornades d'Estudis d'Història local, Mallorca, 1983, en curs de publicació
- "Ventas a carta de gracia y endeutamiento en la comarca de Bages en el siglo XVIII", a Actas del II Coloquio de Metodología Aplicada. La documentación notarial y la historia Vol. II, Santiago, 1984, pp. 409-425
- "La formació de la nova burgesia al s. XVIII", a L'avenc nº 70 (Abril 1984), pp. 52-56
- "Poblament i família a la Catalunya central en el s. XVIII XIX", Comunicació presentada a I Curso Coloquio de Demografia Mediterránea, Menorca, 1984, en curs de publicació.
- "Pagesia i sistema de transmissió de béns al Bages en el s. XVIII", Comunicació presentada al I Col.loqui d'Història Moderna de Catalunya, Desembre 1984
- "Fiestas de conmemoración del centenario de la casa Gomis y Bodas de Oro del primer suministro eléctrico", a Oliana nº 7 (juny 1959)
- FITA i COLOMER, F.: Lo llibre Vert de Manresa, Barcelona, 1880
- FITER i INGLES, Josep: Utilitat que reporta a las poblacions industrials, mercantils i agrícoles, Barcelona, 1897
- FITO i PITXOT, Joan: El monasterio de Religiosas Capuchinas de Manresa, Imp. Gutenberg, Manresa, 1945
- FIUS i PALA, M.: La exposición manresana de 1901. Notas para la historia industrial, mercantil y agrícola de Manresa, Manresa 1902
- Endemias de ciudad. Datos sobre la viruela, tifus y tuberculosis en Manresa, Manresa, 1915
- L'epidèmia gripal a Manresa (1918), Manresa, 1919
- FLORES, Pedro: Las luchas sociales en el Alto Llobregat y Cardener. Contribución a la historia de Manresa y comarca, Edición del autor, Barcelona, 1981
- FLORI, Eugeni: Obsequi de filial gratitud, Ed. Balmes, Barcelona, 1947
- FLUVIA y ESCORSA, Armando de: Los condes y los condados de Berga, Conflent, Manresa, Penedés (u Olerdola), Perelada, Ripoll y Tarragona, Separata de Hidalguía, Madrid 1975, pp. 763-767
- FORTUNY, E.: "Sallent", Butlletí CECB VII (1930-32), pp. 170-172
- FREIXA, Lluís: Retall d'història del municipi de Sta. Maria d'Olló, Vic, 1975
- Esglésies parroquials i capelles del municipi d'Olló, 1978
- FURIO, Vicenç: "Una aproximació a l'arquitectura manresana actual (1975-1982)", Dovella nº 8 (Gener-Febrer 1983), pp. 5-18
- GALOBARDES, J.-PUIGBO, J.: Notes històriques d'Artés, Manresa, 1933
- GALOBART i BADAL, Joan: "Les plantes de les esglésies romàniques del Bages", Dovella nº 2 (Octubre-Novembre 1981), pp. 12-15
- GALLARDO, A.: Manresa, Biblioteca de Turismo de la Sociedad de Atracción de Forasteros vol. XXX, Barcelona, 1933

- GALLIFA y GOMIS, Francisco: La Iglesia de Valldaura y su venerada virgen, Manresa, 1897
- GASOL i ALMENDROS, Josep M^a: Sant Salvador. Història d'una devoció manresana, Manresa, 1967
- Transformació urbana de Manresa durant el segle XIV, València, 1969
- "Una família de "favets" quelcom "tremendós"", Butlletí CECB nº 11 III època (1er semestre 1970), pp. 5-7
- Història dels Favets de Manresa, Gràfiques Montaña, Manresa 1970, pp. 27-31
- La història de Manresa explicada als infants, Imp. St. Josep, Manresa, 1970
- Manresa. Panorama d'una ciutat, Gràf. Montaña, Manresa, 1971
- Caja de Ahorros de Manresa (1863-1973). historia de una institución centenaria, Gràf. Montaña, Manresa, 1974
- L'Església de St. Josep del Poble Nou de Manresa. 75 anys d'història (1903-1978), Manresa, 1978
- La Seu de Manresa, Manresa, 1978
- "Diaris manresans en català (1901-1939)", Les Fonts nº 3, Manresa, 1981
- "Nota per a una història de les biblioteques manresanes (I)", Miscel.lània d'Estudis Bagencs nº 1, (1981), pp. 129-140
- "Pelegrins manresans a Compostela a finals del s. XIII" a Dovella nº 4 (Gener-Febrer 1982), pp. 25-26
- Cambra Oficial de la Propietat Urbana. Notes per a la seva història, Manresa, juny 1982
- "L'altar de St. Francesc a l'Església romànica de Santa Mª de Manresa", Dovella nº 7, (Nov.-Des. 1982), pp. 21-22
- "La Impremta de Sant Josep de Manresa. Una història de cent anys (1882-1982)", Miscel.lània d'Estudis Bagencs nº 2 (1982), Manresa, pp. 53-74
- Cent-vint anys d'història ciutadana. Junta d'Aigües potables de Manresa, Manresa, 1982
- "Cent anys d'estudis comarcals (1880-1980)", Miscel.lània d'Estudis Bagencs nº 3 (1984), pp. 27-38
- "El "gran segle" XIV manresà", a L'avenc nº 70, (Abril 1984) pp. 48-51
- GASOL, Pere-SARDANS, Jordi: "La República i la Guerra Civil", a L'avenc nº 70 (Abril 1984), pp. 66-72
- GIBERT i ARISSA, Jaume: "La família Herp de "Cal Alemany"", a XX Certamen del Vehicle Usat Programa Oficial de la Fira, 12-13 Abril 1980
- "Reconeixement dels límits del terme d'Artés, el segle X", Miscel.lània d'Estudis Bagencs nº 1 (1981), pp. 141-150
- "Les fassines d'aiguarent", a XXIII Fira del Vehicle Usat Programa Oficial de la Fira, Artés, 1983

- GIRABAL i VILAR, Jordi: La distribució de conreus i propietat de la terra a Artés a partir de l'Amirallament de 1930, Treballs de Curs, 1982
- GOMIS, Cels: Itinerari de Manresa a Berga, Barcelona, 1884
- GREMI D'AGRICULTORS: La patata a Manresa. Memòria que sobre el cultiu, presenta el Gremi d'Agricultors d'aquesta ciutat a l'exposició monogràfica de Barcelona, Imp. Lluís Roca, Manresa, 1901
- GRIERA, A.: "Algunes característiques del català de Manresa", a Butlletí CECB VI (1927-29), pp. 144-146
- GUAL CAMARENA, Miguel: "Para un mapa de la industria textil hispana en la Edad Media", a Anuario de Estudios Medievales nº 4 (1967), Barcelona, pp. 109-168
- Guia de Manresa. Fiestas y anuncios. Manresa, 1882
- Guia de Manresa. Guide de Manresa, Manresa, 1930
- Guia oficial de Comercio, Industria y Turismo de Manresa y comarca, Manresa, 1948
- GUIMERA, J.: Els adobs en els conreus del Pla de Bages, Manresa, 1918
- "Aguilar de Segarra", a Butlletí CECB VI (1927-29), pp. 322-326
- "Artés", a Butlletí CECB VI (1927-29), pp. 334-336
- "Balsareny", a Butlletí CECB VI (1927-29), pp. 353-355
- "Castelladral", a Butlletí CECB VII (1930-32), pp. 62-66
- "Castellgalí", a Butlletí CECB VII (1930-32), pp. 181-183
- "El puig de St. Daniel de Vilatorrada", a Butlletí CECB VII (1930-32), pp. 271-278
- GUITART, Josep: La Comarca de Bages, CECB, Manresa, 1922
- GUSTA i BONDIA, Jaume: Monasterio de St. Benito de Bages, Asociación de Arquitectos de Cataluña, Barcelona, 1887
- "Grevalosa i Castellar" a Dovella nº 13 (Abril 1984), pp. 34-38
- HERMS, A.: "Avinyó", a Butlletí CECB VI (1927-29), pp. 365-371
- HERNANDEZ SALA, Isabel: La industria de la seda en Manresa en la segunda mitad del siglo XVIII, Memòria de Llicenciatura, Univ. Sarc. 1964.
- HESSEN, O.: "Montserrat. La Montaña separada de Cataluña", a Estudios Geográficos XII (1951), Madrid, pp. 461-526
- HOSPITAL DE ST. ANDRES: Hospital de St. Andrés de Manresa, Manresa, 1940
- INSTITUT AGRICOLA CATALA DE ST. ISIDRE: Memoria sobre la Reunión Agrícola verificada en Manresa durante los días 10 y 11 de junio de 1861, Barcelona, 1861
- JORBA i PUIGSUBIRA, P.: Jorba, promotor del gran comerç a Manresa, Manresa, 1978
- Jorba, Manresa. Amics, records i anys de treball, Trobada de dependents, 8-VI-1980
- JUNTA EJECUTIVA DE SANIDAD Y AUXILIOS DE MANRESA: Memorias sobre la epidemia colérica de la ciudad de Manresa en 1885, Manresa, 1886

- JUNTA MUNICIPAL DE AUXILIOS: Memoria referente a las inundaciones ocurridas en Manresa en el mes de octubre de 1907, Manresa, 1908
- JUNTA SEQUIA DE MANRESA: Breve noticia del canal llamado la acequia de Manresa. Su origen y privilegios con los que le han honrado varios soberanos, Manresa, 1827
- JUNYENT, Francesc-MAZCUÑAN, Alexandre: "El Bages. Camins del romànic. Itineraris", a Les Fonts nº 1, Manresa, 1981
- L'Abella d'Or a Manresa a 1928, Obsequi de la Casa Antoni Torras, Barcelona
- L.D.: "Rajadell, a Butlletí CECB VII (1930-32), pp. 205-207
- La eléctrica Sallentina S.A. Memoria 1912-1930, Sallent, 1930
- La família Posa-Gibert d'Artés, editat amb motiu de les noces d'or del matrimoni Josep Gibert i Galobardes i Antònia Arissa i Gili 1929-1979, Artés, 1979
- "La proclamació de la II República a Manresa", a Llamborda nº 6 (Març-Abril 1981), pp. 4-23
- Los sucesos de Julio en Manresa ante los Consejos de Guerra. Datos para la historia, Imp. El Progreso, Manresa, 1910
- LLADO, J.: "Calders", a Butlletí CECB VI (1927-29), pp. 341-44
- "Súria", a Butlletí CECB VII (1930-32), pp. 30-35
- "Catllús", a Butlletí CECB VII (1930-32), pp. 137-140
- "St. Mateu de Bages", a Butlletí CECB VII (1930-32), pp. 193-196
- "Fonollosa", a Butlletí CECB VII (1930-32), pp. 254-57
- "St. Fructuós de Bages", a Butlletí CECB VII (1930-32), pp. 282-285
- "Talamanca", a Butlletí CECB VII (1930-32), pp. 330-332
- "Calders", a Revista ilustrada Jorba VII (1930-33), pp. 387-390
- "Sta. Cecília de Montserrat", a Butlletí CECB VIII (1933-35), pp. 14-16
- "La casa de camp", a Butlletí CECB VIII (1933-35), pp. 274-277
- "Serarols", a Butlletí CECB VIII (1933-35), pp. 54/90-93/102-105/129-133
- LLORENS i CONCUSTELL, Concepció: La desamortización de Mendizábal en Manresa, Accésit Premi Oms i de Prat 1980, Inèdit
- "La desamortització de Mendizábal a Manresa", Miscel·lània d'Estudis Bagencs nº 2 (1982), pp. 85-100
- LLUSSA i TORRA, Rafel: El Centre industrial de la Comarca de Manresa 1880-1980. Història d'una entitat, centenari de l'entitat, Manresa, 1980
- Manresa y su comarca. Guía oficial patrocinada oficialmente por el Excmo. Ayto. de Manresa, Edic. Gráficas, Barcelona, 1929
- MARTINEZ, Emilià: "Notícia breu, amb curts comentaris de l'inici, a ferrocarrils catalans (el carrilet), de la revolució col·lectivista de l'any 1936", Dovella nº 10 (setembre 1983), pp. 11-20
- "Les lluites socials i la vaga de 1947 a Manresa", Dovella nº 12 (Febrer 1984), pp. 26-28

- OLIVERAS i SAMITIER, Josep: "La transformació de Manresa en el segle XIX", Dovella nº 6, (Set.-Oct. 1982), pp. 32-39
- "La ciutat de Manresa en començar el s. XIX", Miscel·lània d'Estudis Bagencs nº 2 (1982), pp. 101-122
- Desenvolupament industrial i evolució urbana a Manresa (1800-1870), Memòria de llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1983
- "Urbanisme i especulació en els orígens del Passeig de Manresa", Dovella nº 12 (Febrer 1984), pp. 14-19
- "El pas de la ciutat manufacturera a la industrial", a L'Avenc nº 70 (Abril 1984), pp. 58-64
- "De la Manresa fàbrica a la ciutat que desitja ser capital", a L'Avenc nº 70 (Abril 1984), pp. 74-81
- OMS, M.: Memoria sobre la construcción de depósitos para las aguas de Manresa, Manresa, 1890
- OMS i DE PRAT, Manuel: La Caja de Ahorros y Montepio manresano. Discurso escrito para el día y acto de la instalación de dichas instituciones en esta ciudad, Manresa, 8 Gener 1985
- Ordenanzas que se han de guardar y observar los texedores de velos de seda, galoneros y cordoneros de la ciudad de Manresa, Madrid, s. imp. 1749
- Ordenanzas municipales de la ciudad de Manresa, Manresa, 1852
- Ordinaciones que los cuidadores del trigo y demas granos que acostumbran venderse en la Plasa Mayor de esta Ciudad (...), Manresa, 1790
- P.J.: "Mura, a Butlletí CECB VII (1930-32), pp. 217-219
- PADRO, B: "Castellfollit del Boix", a Butlletí CECB VII (1930-32), pp. 46-49
- "St. Martí de Tarruella", a Butlletí CECB VII (1930-32), pp. 229-232
- PAGES i PONS, Joan: Les Preses i el Monestir de Sant Benet de Bages; Diputació de Girona, Olot, 1984
- PALET i BARBA, D.: Sampedor y lo Serrat dels morts, Separata del Butlletí CEC nº 18, Barcelona, 1895
- PALLAS i VALLS, Pere: Topografia mèdica de Manresa, Barcelona, 1906
- PERARNAU I LLORENS, Jaume: "El carrilet de Manresa-Berga. Aproximació a les influències socio-econòmiques", Dovella nº 3 (Desembre 1981), pp. 9-14
- PERRAMON i CASASAYAS, Maurici: Manresa i el seu Passeig de Pere III, Divulgació històrica de Manresa 1, Manresa, 1966
- Mi vida hasta los 45 años, Manresa, 1967
- PICANYOL, Llogari: "Notes històriques sobre el gremi de paraires de Moià", a VI Assemblea d'Estudis Comarcals, Vic 1962, pp. 41-45
- PLADEVALL, Antoni: "Un censa general de Catalunya fins ara desconegut", a Ausa nº 75 (1973), pp. 129-142
- Panorama històric del terme de Sallent, Sallent, 1974
- "El Bisbat de Vic entre els anys 1685 i 1688", a Ausa nº 82-83, pp. 44-62

- REGUANT i AGUT, Josep: Súria 1871-1873, Memòria de Llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1982
- "La vila de Súria els anys 1871-1873", Miscel·lània d'Estudis Bagenes nº 2 (1982), pp. 135-142
- Relación de las públicas demostraciones (...) de su rey y Señor D. Carlos IV, Manresa, 1769
- Relación de los hechos más notables (...) en la MN y ML Ciudad de Manresa con el plausible motivo de haberse celebrado en ella elecciones de diputados (...), Manresa, 1821
- Resum històric de la família Solervicenc 1150-1951, Ed. familiar, Navarxes 1951
- Resumen histórico (...) de las festivas demostraciones (...) con que la (...) ciudad de Manresa (...) ha celebrado la publicación y juramento de la Constitución política de la monarquía española., Manresa 1812
- RIU, Manuel: "Manresa en 1765", a Circular CECB nº 60 (Gen.-Feb. 1950), pp. 2-5
- "Els Piquer de Sant Llorenç de Morunys i la Baronia d'Ancies", a Cardener nº 1 (1983), Cardona, pp. 69-76
- ROIG i GELPI, Joan Gaspar: Epítome histórico de la muy ilustre ciudad de Manresa, Ed. Jayme Surià, Barcelona, 1692
- RUBIO y LOIS, J.: "El problema del Obispado de Manresa", a Bages nº 25 (1955) Manresa, pp. 3-4
- SABI i BONASTRE, Joan "El retrocés de l'espai agrari durant els dos últims decennis en un sector del Bages Occidental", Dovella nº 9 (Març-Abril 1983), pp. 5-12
- SALA i DURAN, F.: "Martorell de Bages", a Butlletí CECB I, (1905-1908), pp. 259-260
- Les gràcies de Sant Pere d'Or i les desgràcies de Sampedor, Manresa, 1951
- SANCHEZ i AGUSTI, Ferran: "Història de l'Hospital de Sallent", a Quaderns d'Estudis Sallentins nº 3 (Maig 1983), Institut d'Arqueologia, Història i Ciències Naturals Sallent
- Sant Joan Montdarn, Patronat Amics de Serrateix, Agost, 1981
- SANTAMARIA CLAPERS: Manresa en la Guerra de la Independència. 300 documents de 1808 custodiats en el Archivo de la ciudad y transcritos por el ..., Excmo. Ayuntamiento, Manresa 1960
- SARRET i ARBOS, Joaquim: Lo Sometent de Manresa y son districte, Manresa, 1894
- Manresa. Ciutat de Maria, Manresa, 1905
- La cèquia de Manresa, Estampa catòlica de Domingo Vives, Manresa, 1906
- Maurici Carrió i Maurici Carrió Serracanta. Importància d'aquests personatges manresans en la Guerra de la Independència, Imp. Sant Josep, Manresa, 1909
- Sumari dels privilegis de Manresa, Imp. Sant Josep, Manresa, 1909

- SARRET i ARBOS, Joaquim: L'escut heràldic de Manresa, Imp. Antoni Esparvé, Manresa, 1915
- Reyal Confraria de la Puríssima Concepció. Els Favets de Manresa, imp. Sant Josep, Manresa, 1916
- Reyal Confraria dels Cossos Sants Patrons de Manresa, Manresa, 1916
- Història de Manresa, Monumenta Historica Civitas Minorisae Vol. I, Imp. Sant Josep, Manresa, 1921
- Manresa en la Guerra de la Independència, Monumenta Historica Civitas Minorisae Vol. II, Imp. Sant Josep, Manresa, 1922
- Història de la indústria, del comerç i dels gremis de Manresa, Monumenta Historica Civitas Minorisae Vol. III, Imp. Sant Josep, Manresa, 1923
- Història religiosa de Manresa, esglésies i convents, Monumenta Historica Civitas Minorisae Vol. IV, Imp. Sant Josep, Manresa, 1924
- Història de l'estat polític i social de Manresa, Monumenta Historica Civitas Minorisae Vol. V, Imp. Sant Josep, Manresa, 1925
- La Ciudad de Manresa. Sus privilegios y títulos. Las Banderas del Bruch. Memoria, Imp. José Roca, Manresa, 1928
- "Dades històriques de Súria", a Butlletí CECEB VI (1927-29), pp. 2-8
- "Senyoriu de Castellfollit del Boix", a Butlletí CECEB VI (1927-29), pp. 289-92/305-307
- Noticiero-guías de la muy noble, muy leal y benéfica Ciudad de Manresa, Imp. Sant Josep, Manresa, 1955
- SELGA i UBACH, Simeó: Vivències manresanes. Jeroni de Moragas (1901-1965), Manresa, 1973
- SERRA, Joan M^{re}- SERRA, Josep A.: Bages, Berguedà i Solsonès, AAPSA Rosa Sensat, Barcelona 1981
- SERRA i COMA, Roser: "El Molí del Blanquer de Calders", Miscel.lània d'Estudis Bagencs nº 2 (1982), pp. 143-150.
- SERRA i SALA, Joan M^{re}: "Apunts sobre el moviment demogràfic de Balsareny al s. XIX", Miscel.lània d'Estudis Bagencs nº 1 (1981), pp. 213-220
- "La colònia de Palà de Torroella. Esquema històric", Dovella nº 4 (Gen.-Feb. 1982), pp. 19-24
- "La població de Balsareny al segle XVII. Un estudi de demografia històrica", Dovella nº 6 (Set.-Oct. 1982), pp. 18-22
- "La vida quotidiana al poble de Saló a principis del s. XX", Dovella nº 8 (Gen.-Feb. 1983), pp. 19-23
- Síntesis demográfica de la Ciudad de Manresa 1871-1900, Manresa, 1902
- SOLA, Fortià: Navarclés, notes històriques, Imp. Sr.D. Vives, Manresa, 1910
- Ntra. Senyora de Fussimanya, Manresa, 1911
- Història de Sallent, Vic, 1920
- El monestir de St. Benet de Bages, Manresa, 1955

- SOLA i ABADAL, Josep: Breve reseña histórica de la Iglesia de Ntra. Sra. de la Guia que se venera en la Ciudad de Manresa, Manresa, 1864
- SOLER i CAMILLO, Frederic: Etimologia del Nom Manresa i costums manresanes, Manresa, 1901
- SOLER i CORNET, J.: Estudio de la apoplejía cerebral en la comarca del Bages, Manresa, 1926
- SOLER i MARCH, L.: Manresa en 1710-1711. Còdexs inèdits del P. Fra. Domingo Muxiga, Imp. Sant Josep, Manresa, 1912
- "Sant Fructuós de Bages. Arxiu parroquial", a Butlletí CECB III (1910-13), pp. 169-177
- "Fulls de la història de Manresa. Avaluot de les Faves", a Butlletí CECB III (1910-13), pp. 383-390
- SOLER i QUINTANA, Francesc: "Cerimonial dels Consellers de Manresa del s. XVII", a Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics. Filial de IEC, Vol. I (1952), pp. 53-58
- SOLER i TEROL, Lluís M^a: Perot Rocaguinarda, Imp. Sant Josep, Manresa, 1909
- SOLERVICENS, A.: "Navarcles", a Butlletí CECB VII (1930-32), pp. 18-20
- TORRADEFLOT i CORNET, Ignasi: La confraria de Ntra. Sra. de Valldaura. Monografia publicada per la Confraria, Manresa, 1904
- La venerable conragació de la Mare de Déu dels Dolors de Manresa, Manresa, 1906
- Real Confraria de Sant Salvador y gremi de pagesos de Manresa, Manresa, 1906
- TORRES y TORRENS, M.: Memoria sobre Manresa y en especial sobre su Seo, Barcelona, 1959
- VIDAL, Josep: La agricultura y la filoxera, Manresa, 1881
- VILA, P.: La vila de Cardona. Contribució a una incògnita geogràfica de Catalunya, Barcelona, 1923
- VILA, Ramon: "Historial de Sta. Maria d'Horta", a Vincit nº 36 (Oct. 1964), Artés.
- VILA i SALA, Anton: Notícia de las dos Santas Espinas de la Corona de Jesucrist que s veneran en la iglesia parroquial de la vila de Santpedor, Barcelona, 1894
- Notícia històrica de la vila de Santpedor, Manresa, 1898
- El feudalisme de remensa amb notes referents a Castellgalí, CECB, Manresa, 1911
- "Lo senyoriu feudal de Castellgalí", a Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona nº 49 (1913), pp. 47-58
- "Contribució a l'Estudi històric-social de la Edat Mitjana en la nostra terra", a Butlletí CECB IV (1914-23), pp. 380-83/389-92/397-402.
- Santa Ana de Claret, compatrona de la vila de Santpedor, Manresa, 1916
- Compendi popular de la H^a de Santpedor, Manresa, 1922

VILA I SALA, Anton: El cos de Sant Irineu, màrtir que's veneraba en la Iglesia del ex Convent de Franciscans i ara en la Parroquial de Sant-pedor, Manresa, 1925.

----- "Sapedor", a Butlletí CECB, VII (1930-32), pp. 7-11.

VILA VALENTI, Joan: "Manresa, encrucijada de camins", Bages nº 24, Manresa (febrer 1955), pp. 5-6.

----- La comarca de Bages, Tesis Doctoral inédita, Madrid, 1955.

----- "Bages" a Geografia Comarcal de Catalunya, Ed. Aedos, Barcelona, 1964, Vol. II, pp. 467-492.

----- "La comarca de Bages. Condicions físiques i realitat comarcal", Miscel·lània d'estudis Bagencs nº 3, (1984), Manresa, pp. 59-70.

VILA VILAMAYOR, M.: Petit compendi de la història i grandeses de St. Vicenç de Castellet, St. Vicenç de Castellet, 1934.

----- Breu monografia històrico-descriptiva de Sant Vicenç de Castellet, Sant Vicenç de Castellet, 1953.

VILAR I TORRENS, Josep M^a: "Caietà Mensa, compositor de Manresa. Primeres dades biogràfiques i aproximació a la seva obra", Dovella nº 9 (març-abril de 1983), pp. 26-34.

VIOLANT I SIMORRA, R.: "Las "barraques" de viña de pared en seco, del Pla de Bages", Estudios Geográficos XV (1954), Madrid, pp. 189-200.

YSERN, P.-VALLS, J.: "Medicina popular a la comarca de Bages" a Comentaris d'antropologia cultural nº 2 (1980), pp. 30-34.